

HOLLANDS
RIJKDOM.
DERDE DEEL.

HOLLANDSCH RIJKDOM, OF TAFEREEL VAN NEERLANDSCH KOOPHANDEL EN ZEEVAART,

BEHELZENDE

Deszelfs *Oorsprong*, *Magt* en *toeneemende Vermeerdering*, de oorzaaken welke tot derzeler aanwas medegewerkt hebben; die, welke tegenwoordig tot derzelver verval strekken; mitsgaders de middelen, welke dezelve wederom zouden kunnen opbeuren, en tot hunnen voorigen bloei brengen,

UIT HET FRANSCH VERTAALD,

Merklijk veranderd, vermeerderd, en van verscheiden misslagen gezuiverd,

DOOR WIJLEN

MR. ELIAS LUZAC,

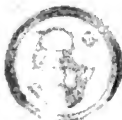
In leven Advocaat voor den Hove van Holland, Zeeland en Westvriesland.

TWEEDE UITGAVE,

DERDE DEEL.

Quis vir bonus est?
Qui consilia Patrum, leges, juraque, servat.
HORAT. Epist. ad quint.

TE LEYDEN,
BIJ M. CYFVEER, J. Z.
1801.

AAN DEN

LEEZER.

Toen ik het besluit nam, om het werk, onder den tijtel van la Richesse de la Hollande *uitgegeeven, in een hollandsch gewaad voor den dag te brengen, vermoedde ik niet, dat ik 'er zoo veel aan te veranderen, te verhelpen en te vermeerderen zoude vinden, dat het mij ligter zoude gevallen zijn een geheel nieuw boek, dan eene vertaaling of navolging van 't Fransche, af te werken. Het is 'er echter zoo mede gelegen: men heeft het bereids aan de twee uitgegeeven deelen konnen bespeuren: dit derde draagt 'er nieuwe blijken van. Het vierde en laatste zal 't niet minder doen.*

Dit *deel, het welk nu te voorschijn komt, dient om de oorzaaken van de opkomst, aanwas, vermeerdering en bloei van onzen koophandel en scheepvaart aan te wijzen. Zij staan hier niet met het penceel eener levendige en vindingrijke verbeeldinge afgeschilderd, maar getekend naar het beeldtenis, het welk de Geschiedkunde, en de wezenlijke aart en gesteldheid der Vereenigde Nederlanden, zoo wel als de wisselingen, die in derzelve staatswezen, en in het burgerlijke zijn voorgevallen, ons vertoonen.*

Niemant *is meer dan ik overtuigd, dat de koophandel zonder* Vrijheid *niet bestaan kan:*

de

de Vrijheid *is de ziel van alle koopmanſchap: ik beken 't. Zelfs ben ik van gevoelen, dat nergens, waar* Vrijheid *ontbreekt, de koophandel bij den duur bloeien of beſtaan kan. Ook acht ik, dat de* Onvrijheid *de voornaamſte oorzaak is, dat 'er geen koophandel, die naam mag hebben, gevonden word in Landen, die echter tot denzelven niet kwaalijk geſchikt en gelegen zijn; en daar dezelven eertijds aanzienlijk is geweest. Maar het is mij te gelijk voorgekomen, dat men zich, in 't algemeen, een zeer verkeerd, valsch, onnauwkeurig, onzeker of duister begrip van de* Vrijheid *maakt, en dat, om te doen zien, wat de* Vrijheid *aan den koophandel toebrengt, vooraf diende onderzogt en wel bepaald te worden, wat eigenlijk de* Burgerlijke Vrijheid *is. Dit heeſt mij bewoogen, om een kort Vertoog over de* Nederlandſche Burgerlijke Vrijheid *in dit werk te voegen.*

Even *zoo als ik overtuigd ben, dat de koophandel niet beſtaan, ten minſte niet bloeien kan zonder* Vrijheid, *ben ik overtuigd, dat de welvaart en behoud van den koophandel afhangt van de deugd of ondeugd der Staatsgeſteltenis, anders gezegd Regeringsvorm; en dit heeſt mij gebragt tot eene Beſpiegeling van onze Regeringsvorm. Mijne gedachten zijn* vrijuit *gezegd. Ik heb gemeend deze* Vrijheid

te

te konnen en te moeten gebruiken. Noch door mijn ſtaat, noch door mijn beroep, noch door eenige betrekking hoe genaamd, heb ik aanleiding gekreegen, of ben ik genoopt geworden, om van de Vrijheid *van denken en ſchrijven op dit ſtuk af te gaan. De Waarheid is mijn eenigſte belang, en de liefde tot het Vaderland, de eenigſte prikkel die mij aanzet. Het is reeds vijf-en-twintig jaaren geleden, dat ik daaromtrent op dezelfde wijze gedagt en geſchreeven heb, als ik nu doe. In den loop van het vierde gedeelte eener eeuwe is mij niets voorgekomen, dat mij van gevoelen zoude hebben moeten doen veranderen: in tegendeel alles, wat ik in dien tijdperk geleezen en ondervonden heb, heeft mij 'er nader en ſterker in bevestigd. Ik bemin de* Vrijheid, *en misgun niemant het genot dier hemelſche gave. Wij vraagen niets, als 't geen wij aanbieden. Zoo ik eenen haat konde opvatten, het zoude alleen zijn tegen zulken, die ſteeds van* Vrijheid *kraaien, en het zwaard der vervolginge beſtendig voeren. Het* politiek verketteren *is even zoo ſchadelijk en afſchuwlijk, als de Kettermaakerij in de Kerk. God geeve, dat die eenmaal ophouden, en dat de heilen machtwekkende Eendragt en Verdraagzaamheid alle harten mogen inneemen! Vaar wel!*

IN-

I N H O U D

D E R

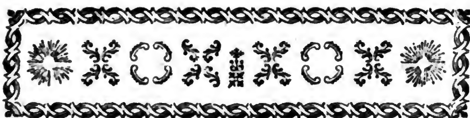
HOOFDSTUKKEN,

van dit DERDE Deel.

LIJST

LYST VAN BYLAAGEN.

ACCOORD

HOLLANDS RIJKDOM,

BEHELZENDE

Den Oorſprong van den Koophandel *en van de Magt van dezen Staat; de toeneemende vermeerdering van deszelfs* Koophandel *en* Scheepvaart; *de oorzaaken, welke tot derzelver aanwas medegewerkt hebben; die, welke tegenwoordig tot derzelver verval ſtrekken; mitsgaders de middelen, welke dezelven wederom zouden kunnen opbeuren, en tot hunnen voorigen bloei brengen.*

ZESDE HOOFDSTUK.

Oorzaaken van de opkomst, aanwas, en bloei van de Scheepvaart en Handel in den Vereenigden Staat.

Naauwlijks was WILLEM de IV., Prins van Oranje, tot de waardigheid van Stadhouder der vereenigde en bijzondere Gewesten onzes Vaderlands verheven, en de vrede tusſchen de oorloogende Mogendheden herſteld, of deze goeddoende Vorst liet, onder anderen, ook zijne gedachten gaan over de bekwaamſte middelen om den koophandel en de ſcheepvaart van den Staat, zo veel mogelijk, te herſtellen. Z. D. H. raadpleegde daarover met verſcheiden hol-

lansche kooplieden; sprak met zulken, die in staat waren om hem naauwkeurige berichten te geeven; en deed door dezen een ontwerp maaken, 't welk de Vorst, in den jaare 1751, den Algemeenen Staaten, en in 't bijzonder ook hun Ed. Gr. M M. den Staaten van Holland, voordroeg en aanbeval. Dit Ontwerp geeft ons een kort en klaar denkbeeld van de oorzaaken, welke de opkomst des koophandels in de Vereenigde Nederlanden bevorderd, en tot eenen aanzienlijken luister gebragt hebben.

Zij worden 'er tot drie hoofddeelen gebragt: naamlijk,

1. *Tot natuurlijke en physike.*
2. *Tot moreele.*
3. *Tot toevallige, welke van buiten daarbij gekomen zijn.*

en voorts op de volgende wijze voorgesteld (*a*).

„ De natuurlijke en physique oorsaaken (word
„ 'er in die Verhandeling gezegd) zyn de voordee-
„ lige situatie van het Land, aan de Zee, en aan
„ de mond van considerabele Rivieren.

„ I. Desselfs geleegentheid tusschen het noor-
„ der- en zuidelijke gedeelte van geheel Europa, het
„ welk de Republicq, als in een middelpunt gelee-
„ gen, de generaale markt gemaakt heeft, daar de
„ wederzydsche Kooplieden haare overvloedige
„ Waaren en Koopmanschappen plagten te bren-
„ gen, en te verruylen tegens andere Waaren, die
„ sy benoodigt hadden.

„ De steriliteit van het Land, en daar uit spruiten-
„ de nooddruft, hebben meede gecontribueert, in
„ soo

(*a*) *Propositie van Zijne Hoogheid, ter Vergaderingen van haar Hoog Mogenden en haar Edele Groot Mogenden, gedaan tot redres en verbeteringe van den koophandel in de Republijck*, in het jaar 1751. bl. 11. en volgg. in 4to.

„ soo verre sulks het vernuft, de iever, genie, en ar-
„ beidsaamheid van een Volk aanset, om by Vreem-
„ den te gaan soeken, het geen in haar eigen Land
„ ontbreekt, en sig door den Handel te geneeren.

„ De Visrijkheid van de nabuurige zeën heeft
„ haar in staat gesteld, niet alleen om sig tot haar
„ eigene behoeftens te voorsien, maar met het overi-
„ ge een Handel met Vreemden te dryven, en uit
„ het product der Visscheryen te vinden een equi-
„ valent voor het gebrek, spruitende uit de sterili-
„ teit, en kleine omtrek der Landeryen.

„ 2. Onder de *moreele* en *politique* oorsaaken
„ mag men stellen:

„ De onveranderlijke maxime en fondamenteele
„ grondwet van de vryheid omtrent de verschillen-
„ de Godsdiensten; en deese tolerantie en conni-
„ ventie altoos te considereeren, als het kragtigste
„ middel om vreemde Ingezeetenen uit de omleg-
„ gende Landen herwaards ter woon te trekken,
„ en daar meede deese Provincien te bevolken.

„ De constante politique van deese Republicq,
„ om deese Landen te maaken tot een veilige en al-
„ toos verseekerde Vryplaats voor alle vervolgde
„ en verdrukte Vreemdelingen: geen alliantien,
„ geen verdrag, geen consideratie voor eenig
„ Vorst, en geen versoek van eenige Mogentheid
„ in de Waereld is ooit bequaam geweest, om den
„ Staat van deese bescherming en beveiliging der
„ geene, die hunne toevlugt in dit Land genoomen
„ hebben, te doen afwyken.

„ Door de vervolgingen en verdrukkingen van
„ die tyden in andere Landen, is de standvastigheid
„ van de Republicq, by deese grondregulen, ge-
„ worden de oorsaak, dat veele Menschen na deese
„ Landen hun wyk en toevlugt namen, niet alleen
„ hun Geld en Goed herwaards bragten, maar ook

„ veele Handteeringen, Fabricquen, Manufactu-
„ ren, Konſten en Weetenſchappen in deeſe Lan-
„ den veſtigden, niettegenſtaande de eerſte mate-
„ rien tot de gedagte Fabricquen en Manufactuuren
„ in deeſe Landen meeſt alle manqueeren, en met
„ groote koſten van buiten moeten gehaald worden.

„ De geſteltenis van onſe Regeeringsform, en
„ daar uit proflueerende vryheid in den Burgerſtaat,
„ leeveren nog een reeden uit, waar aan men het
„ etablisſement en de bloey van den Koophandel
„ in de Republicq kan attribueeren; de conſtitutien,
„ politie en wetten zyn ſoodanig, dat Leeven, Goed
„ en Eer niet van iemands arbitraire magt afhangen,
„ invoegen dat iemand, door iever, naarſtigheid en
„ ſpaarſaamheid, Goederen en Rykdommen hebben-
„ de verkreegen, niet behoeft te vreeſen dat hem die
„ door geweld, onderdrukking of door eenige in-
„ juſtitie ſullen benoomen worden.

„ De adminiſtratie van de juſtitie is in deeſe Lan-
„ den meede altoos ſuiver en onvervalſcht geweeſt.
„ Geen diſtinctie tuſſchen Groot of Klein, Ryk of
„ Arm, ja ſelfs niet tuſſchen Vreemde of Inwoon-
„ der. Het ware te wenſchen dat men teegen-
„ woordig, behalven op onvertoogen en onparty-
„ dig, meede op kort en prompt regt mogt roe-
„ men, aangeſien daar van de influentie op den
„ Koophandel ſeer groot is.

„ Eindelijk kan men nog onder de moreele
„ en politique oorſaaken van de voorige bloey van
„ den Koophandel ſtellen:

„ De Wysheid en voorſigtigheid in het Staats-
„ beſtier; de kloekmoedigheid en fermiteit der raad-
„ ſlaagen; en de goede trouw met welke men de
„ gemaakte verbinteniſſen altoos heeft tragten na te
„ koomen; dog wel in het byſonder de voorſigtig-
„ heid om ſig buiten oorloogen te houden, en den

„ iever

„ iever om de ruſt en vreede te verſeekeren, in „ plaats van ſig op oorlog en het maaken van con„ queſten toe te leggen.

„ Door deeſe moreele en politique maximes is „ de glorie en reputatie van de Republicq ſoo verre „ uitgebreid, en heeft een ſoo groot vertrouwen „ aan Vreemden geinſpireert, op de beſtendigheid „ en duurſaamheid van een Republicq, welke met „ ſoo veele wysheid en voorſigtigheid wierd beſtuurt, „ dat daar door den toevloed der Vreemden na „ deeſe Landen meer en meer is toegenoomen, en „ door de vermeerdering van nuttige Ingezeetenen „ ook vermeerdering van Commercie en Rykdommen.

„ 3. Onder de toevallige en van buiten gekoo„ men oorſaaken van den opkomſt en bloey van „ onſe Koophandel, mag men ſtellen:

„ Dat op een tijd, dat men in de Republicq de „ beſte en verſtandigſte maximes adopteerde, om „ den Koophandel te doen bloeyen, men deſelve „ in de meeſte andere Landen negligeerde. Men „ behoeft alleen de Hiſtorie van die tijden te lee„ ſen, om te ſien dat de vervolgingen om den „ Godsdienſt in Spangien, Braband, Vlaanderen „ en meer andere Ryken en Plaatſen, den Koop„ handel in de Republicq geveſtigt hebben.

„ Daar toe hebben insgelijks gecontribueert de „ burgerlijke oorloogen, die in Vrankryk van ſoo „ langen duur zyn geweeſt, en daar na in Duits„ land, Engeland en verſcheide andere Geweſten „ overſloegen, het welk niet weinig ook tot het „ veſtigen van Manufactuuren in onſe Landen heeft „ toegebragt.

„ Eindelijk is hier nog bygekoomen, dat ge„ duurende het heevigſte van onſe oorloogen met „ Spanjen en Portugal (anderſins een ruï euſe epo„ que voor de Commercie) deeſe twee Mogenthee-

„ den haar Zeemagt hadden verwaarlooſt, terwyl „ de Republicq door een contrarie gedrag ſig te dier „ tyd formidabel en in ſtaat bevond, om de Com- „ mercie van haare Ingezeetenen te protecteeren, „ ter ſelver tyd dat ſy die van haar Vyanden in alle „ Geweſten ruïneerden.

ZIE daar, Leezer! in 't kort, met een meesterlijke hand, de oorzaaken van den bloei van onzen koophandel en ſcheepvaart aangeweezen: 's Prinſen beſtek vereischte noch duldde geen omſlachtig noch uitvoerig vertoog. Het zelve tot een grondſlag neemende, zullenwe echter, ons aan de verdeeling van *natuurlijke*, *zedelijke en toevallige* oorzaaken, niet zoo naauw binden, dat wij zwaarigheid zouden maaken, om ſomtijds de natuurlijke of toevallige bij de zedelijke en *politieke* te voegen, wanneer het onderwerp het ons zal ſchijnen aan te raaden. De onderſcheiden oorzaaken zijn dikwijls zoo naauw aan malkanderen verknocht, en zoo aan een geſchakeld, dat het niet wel mogelijk is, dezelven geheel van elkanderen af te zonderen, of van de eene te ſpreeken, zonder ook van de andere gewag te maaken. Wij meenen voorts, dat het niet ongevoegelijk zal zijn de tijden, die voor de oprichting van den Vrijen Staat zijn verloopen, te onderſcheiden van die geenen, welke op dezelve zijn gevolgd. Over 't geheel zullenwe de verdeeling, in de *Verhandeling* des Prinſen aan de hand gegeeven, volgende, ons ſchikken naar 't geen de aart en 't oogmerk van ons werk ſchijnen te vorderen.

* * *

DE uitgeſtrektheid van Hollands koophandel is alomme bekend: en offchoon dezelve in 't meerder gedeelte zijner takken merkelijk is afgenomen, zoo zijn

zijn de onzen nog heden die geenen, welke den grootſten handel in Europa drijven. Holland is nog heden de voornaamſte markt en algemeene kas van Europa. Het is ook het eenigſte land, welks koophandel den algemeenen koophandel van alle de vier werelddeelen bevat.

Het is zekerlijk niet bij een bloot toeval, dat de zetel van zoo een uitgeſtrekten koophandel zich gevestigd heeft in een gewest, het welk zoo weinig geſchikt ſcheen om dien tot zich te lokken, of om meer dan een zeer middelmaatigen handel te verkrijgen. Men ſlaa het oog op de eerſte bewooners, op hunne levenswijze, en den grond van 't land 't welk zij beſloegen, en deszelfs ligging; men zie hen in hunne hutten, op heuvelen of werven, visch met de hand, uit het afvloeiend water, grijpen, of met den roof van de jagt hunne maaltijd houden, naakt op drieſtalletjes gezeten, terwijl de vrouwen zonder gewaad hunne mans en kinderen bezorgen (a).

Het is eene bekende waarheid, door de ondervinding dikwijls bevestigd, dat nood het vernuft wekt. Wien het aan niets mangelt, ziet naar niets om. Die niets heeft, geen hulp ziet, is op alles uit. De nooddruft is ook de eerſte grondſlag van Hollands Rijkdom. Het is juist de ongunſtige geſteldheid van het land, deszelfs onvruchtbaarheid en onbewoonbaarheid, welke 'er de eerſte zaaden van werkzaamheid, arbeidzaamheid, en ſchranderheid, volſtrekt noodzaakelijk om te kunnen beſtaan, hebben doen opkomen, en zonder ophouden meer en meer vruchten doen draagen. Te recht word in de Verhandeling van Z. D. H., deze ongunſtige geſteldheid van het land als eene eerſte oorzaak, welke tot de ſcheepvaart en handel der Hollanderen aanleiding heeft gegeeven, aangeweezen: en 't ver-

(a) Zie D. I. bl. 125. en de Schrijvers aldaar aangehaald.

verdient te meer opmerking, om dat 'er weinig aan dien prikkel van 't menfchlijk vernuft gedacht word. De grond gaf weinig gemaks aan de hand, maar was te gelijk zoodaanig, dat die aan het vernuft, aan den arbeid, aan de werkzaamheid goede vruchten voorfpelden, voor die geenen, welke 'er gebruik van zouden weeten te maaken.

Onze eerfte bewooners vonden in onze landftreeken een moerasfigen en drabbigen grond, beflagen met bosfchen, zand - bergen of duinen, aan de zee gelegen, meiren, monden van rivieren, en de zee. In andere gewesten van Europa heeft men flechts de aarde tot eene meerdere of mindere diepte, en met meerdere of mindere moeite, behoeven op te krabben om 'er vruchten, en 't geen men tot voedfel noodig had, uit te haalen. Met weinige moeite wint men 'er in ruime maate onderfcheiden aardvruchten, welken de landzaaten bij ruiling over doen tegen alle de noodwendigheden, welken zij uit hunnen eigen grond, of in 't geheel niet, of niet zoo goed en gemaklijk kunnen haalen.

In onzen gewesten fcheen van den grond weinig of niets te maaken. Hier en daar vond men dien, met der tijd, bekwaam tot weiland; en langen tijd bleeven de bewooners zich geneeren en voeden met fpijzen van de jagt, met melk, boter, en kaas (*a*). De aarde, zwavelachtig van aart, ftrekte hun ook tot het maaken van vuur. Weinig begeerende, zogten zij weinig, en vergenoegden zich met het allernoodzaakelijkfte. Doch, daar de mensch door zijnen natuurlijke trek, zoo ras hem voorwerpen van meerder aangenaamheid en meerder gemak voorkomen, greetig word aangedreeven, om mede te komen tot het genot van 't geen hij andere ziet bezitten,

(*a*) Zie D. I. bl. 126.

ten, zoo is het zuivel, het houden en vetmaaken van vee dus ook, benevens de visſchery, waarſchijnelijk de eerſte bronnen, uit welken de rijkdom der oude Hollanderen is voortgeſprooten (*a*). Het geen zij uit deze bronnen haalden, gaven zij hunnen nabuuren in ruiling tegens graan, bouwſtoffen, kleederen, gereedſchappen, welken de visſcherij en veebouw vereiſchen; eindelijk tegen ſcheepstimmerhout en andere noodwendigheden, welken met het toeneemen der visſcherije en ſcheepvaart noodiger werden. Deze twee bronnen van rijkdom vereischten zuinigheid en overleg: en vermits de vruchten der vetweiderije en der visſcherijen niet gehaald werden, gelijk die, welke gezaaid of van boomen geplukt worden, maar veel arbeids, zorg, oplettenheid, en ſpaarzaamheid vorderen, zoo moest 'er in den landaart natuurlijker wijze een geaartheid ontſtaan, aan deze vereischten voldoende, wilde hij zo veel overwinnen, als hem nodig was, om 't geen hij behoefde of gaarne had in te ruilen.

Dus ſchijnt de Natuur, door de onvruchtbaarheid, de ligging en verdere ongunstige geſteldheden, welke uit den aart van 't land voortſpruiten, aan zijne eerſte bewooners de allerſtiptſte zuinigheid, eene groote maatigheid, den arbeid en vlijt voorgeſchreeven; hen daar toe gewend; en inzonderheid tot den koophandel en vaart opgeleid te hebben, even als JUSTINUS ten aanzien der Marſiliaanen ſchrijft (*b*). Zij ſchijnt hun tot eerſte onderwerpen

(*a*) Zie D. I. bl. 127. en volgg. Bijlaage A.

(*b*) *Namque Phocæenſes exiguitate ac macie terrae coacti, ſtudioſius mare quam terras exercuere: piſcando, mercando, plerumque etiam latrocinio maris, quod illis temporibus gloriae habebatur, vitam tolerabant.* Lib. XLIII. C. III. Zie D. I. bladz. 125. en volg. 148. en volg.

pen van handel, de visscherij en het zuivel aangeweezen te hebben: en hunne voornaamste handwerken zullen derhalven zich in die vroegere tijden tot die voorwerpen bepaald hebben; en bij deze eerste oorzaak heeft zich eene tweede gevoegd, tot welke de ligging en gesteldheid van het land mede aanleiding gaven.

Wij hebben reeds te vooren eeniger maate doen opmerken, dat de koophandel uit Gallië naar onze Gewesten, door de komst der Romeinen, gedeeltelijk gelokt, en gedeeltelijk verjaagd moet geweest zijn (*a*). Dit verdient eene nadere opmerking. Toen Julius Cesar zijne legers in Gallië bragt, en zijne bevelhebbers den oorlog, langs de grenzen van Spanje en de kusten van Gallië aan den Oceaan, liet voeren, terwijl hij zelf naar den kant van den Rhijn optoog, had hij, onder anderen, gelijk wij te vooren gezien en aangetekend hebben, aan Crassus de zorg gelaaten, om de volken langs de kusten van den Oceaan te beoorloogen. Het gelukte dien Veldoversten, de bewooners der zeekusten, toen bekend onder de naamen van *Veneti*, *Unelli*, *Osismii*, *Curiosolitae*, *Sesuvii*, *Aulerci*, *Rhedones*, welken hij, Julius Caesar, zee-burgerschappen noemt (*b*), en die geagt konnen worden gelegen geweest te zijn, in de gewesten, thans bekend onder den naam van *Bretagne*, *Normandyë*, voor het gezag der Romeinen te doen bukken (*c*). Zelfs moet die krijgsheld zijne overheersching verder uitgebreid hebben, want men vindt hem kort daar na gelegerd en zijne winterkwartieren betrekkende te *Anjou* (*d*).

DE

(*a*) D. I. bladz. 153. en 154.

(*b* *Maritimae Civitates, quae Oceanum attingunt* L. III *de Bello Gall.* C. XXXIV.

(*c*) Julius Caesar L. III. C. VIII.

(*d*) *l. c.*

De onderwerping dezer volken duurde, gelijk wij gezien hebben, niet lang. Te onvreede, dat men hunne gijzelaars niet te rug gaf, hielden die van Vannes de Gezanten, hun door Crasfus toegezonden, binnen hunne muuren gevangen. Zij rokkenden hunne nabuuren tegen de Romeinen op, en ftraks werd 'er tusfchen hen een verbond aangegaan, om gezamenlijk de wapenen op te vatten en hunne vrijheid en onafhanglijkheid tegen de Romeinen te handhaaven. Zij trokken in dit verbond de volken, welken toen meestendeels *Bretagne*, *Normandye*, *Picardye* en zelfs een gedeelte van *Braband* en *Vlaanderen* befloegen (*a*), de *Ofismii*, *Lexovii*, *Nannetes*, *Ambiliati*, *Morini*, *Diablintes*, *Menapii*.

In de befchrijving, welke de romeinfche krijgsheld van zijnen veldtocht doet, leest men, dat die volken fteden bewoonden, op hoeken lands in de zee uitfteekende; en dat zij, in eene ftad belegerd zijnde, en het te benaauwd krijgende, ter zee naar eene andere ftad overfcheepten; dat die volken daar toe zeer bekwaame vaartuigen hadden, die zoo wel tegens de woedende flagen van den wind, als van de baaren, beftand, en tot het aanlanden zeer gefchikt waren; voorts dat hij, Julius Caefar, verfcheiden fteden ingenomen hebbende, zich weinig of niets gevorderd had gezien, en daarom befloot eenen zeeftrijd te waagen, daar toe gebruik maakende van eene vloot, welke hij in het tegenwoordige *Saintonge* en *Poitou* had doen uitrusten, en van daar ontbood. De uitkomft van dezen ftrijd is te vooren aangetekend (*b*). Wij zullen 'er hier nog enkelijk bijvoegen, dat de Romeinfche Veldheer deze volken, door hunne nederlaag, ten eenenmaale overwonnen hebbende, zijne legerbenden

(*a*) Jul. Caes. L. III. C. IX.
(*b*) D. I. bl. 24. 152 en volg.

den verder liet optrekken naar *Guienne* en *Languedoc*, de bewoonders dier landſtreeken mede voor de wapenen der Romeinen deed bukken, waar door deze overheerschers zich meester zagen van de gantſche zeekust, van Vlaanderen tot aan Spanje: onder welke ook begreepen waren die volken, van welken Julius Caeſar, in het vijfde boek van zijn verhaal des galliſchen oorlogs, ſpreekt, als bekend onder de benaming van *Armoriſche*, welke op de kusten en ſtranden, aan den Oceaan gelegen, woonende, zich tot eene onderlinge beſcherming verbonden hadden (*a*).

Alles doet ons derhalve zien, (en wij hebben het te vooren reeds aangemerkt (*b*)) dat, bij de aankomst van Julius Caeſar, de geheele franſche en vlaamſche kust, van het tegenwoordig Dieppe af tot aan de grenzen van Spanje toe, bezet is geweest met burgten en ſteden, meer of min groot, welke de ſcheepvaart en koophandel oefenden; en ten tijde, toen de romeinſche Veldheer daar kwam, in een bloeienden ſtaat moeten geweest zijn, voor zoo veel als het in een betrekkelijken zin tot dien tijd gezegd kan worden. Het zelfde zal men ten aanzien van Spanje en Portugal bevinden, zoo wel als van dat gedeelte van Galliё, dat naar den kant van de middellandſche zee geleegen is. *Marſeille*, *Narbonne*, *Bordeaux*, *Nantes* kan men, onder anderen, ten voorbeelde opnoemen, zijnde alle aanzienelijke plaatſen, daar koophandel gedreeven en ſcheepvaart geoefend werden. Te *Arles*, *Marſeille* en *Narbonne*, kwamen ſchepen van Aſia en Afrika, wier laadingen tot koophandel ſtrekten, naar *Lyon* overgebragt, en van daar langs de *Saone* verder gevoerd werden tot aan de *Moeſel* (*c*). Zelfs moe-

(*a*) J. Caeſar *de B. Gall.* Lib. v. C. 53.
(*b*) D. I. bladz. 152. en volg.
(*c*) Huet *Traité du Commerce des Anciens.* p. 191. & ſuiv.

moeten de gewesten, nu bekend onder de benaaming van *Braband*, *Vlaanderen*, *Luxemburg*, *Limburg*, *Henegouwen*; en in 't algemeen die, welke naderhand den naam van *Nederlanden* gedraagen hebben, bij de aankomst van Julius Caesar, taamelijk bevolkt en met steden of vaste plaatsen bezet zijn geweest (*a*). Zij worden althans ons op dien voet bekend gemaakt. Immers vindt men gewag gemaakt van steden, liggende in de streeken, daar nu *Trier*, *Luik*, *Cortrijk*, *Keulen*, *Namen*, *Brugge*, *Leuven*, *Doornik*, *Gend* en andere, liggen; welke redelijk bevolkt, en wier ingezetenen niet onkundig noch onbedreeven geweest moeten zijn in zaaken, die tot de kunsten, ambachten, manufactuuren, fabrieken en koophandel betrekking hebben; terwijl ten zelfden tijde, de gewesten, welken wij bewoonen, inzonderheid het tegenwoordig Holland, beschreeven worden als landstreeken, wier bewooners, geheel onbeschaafd, zich geneerden met jaagen en visschen; geene koopmanschap dreeven; geene vaste verblijfplaatsen hadden; weinig of niet gekleed waren; van melk, boter, gevogelte, en van de jagt leefden (*b*).

Caesar, die van Vannes en hunne bondgenooten verwonnen, tot overgaaf op genade en ongenade gedwongen, en dus in zijne magt gekreegen hebbende, meende in hun een voorbeeld, tot afschrik voor anderen, te moeten stellen. Hij deed hunne oppersten om 't leven brengen, en de overigen tot slaaven verkoopen.

Terwijl hij dit verrichtte, had Q. Titus Sabinus een ander gedeelte van Gallië doen bukken; en P. Crassus, verder naar de grenzen van Spanje getoogen,

(*a*) Julius Caesar *l. c. C.* 39.
(*b*) Zie D. I. bl. 126. en volg.

gen, bragt daar alles onder het gebied der Romeinen. Ligt kan men denken, dat de verwoestingen, welke bij alle de veldtochten, door of op last van Juliüs Caesar in Gallië ondernomen, werden aangericht, den koophandel en de scheepvaart, die stilte en vrede vereisschen, noodzaakelijk op veele plaatsen van Gallië verminderd, op anderen geheel vernietigd, en den koophandel uit die oorden naar elders gejaagd hebben.

Ofschoon nu de oude volken, welke den grond van ons Vaderland, bezaten, wel niet geheel zonder koophandel waren; de scheepvaart meer of min oefenden; ook eenige handwerken gekend moeten hebben, gelijk te voren is aangetekend (*a*); nochtans konden zij niet tegen de Gaulers in aanmerking komen, en stonden vermoedelijk ten aanzien van den koophandel tegen deze volken en andere, welken Julius Caesar beoorloogde, als een visschers dorp tegen eene vermaarde koopstad. Ras bragten de tochten der Romeinen hier verandering in.

Op het aankoomen der romeinsche legerbenden, en de verschillende heirtochten moest alles naar den kant van den Oceaan en den Rhijn-stroom in beweeging raaken. Deze beweeging konde niet geschieden, zonder voorzieninge aan de nooddruft, welke wederom koophandel vereischt. Van plaats tot plaats raakte men gaande: en de afgelegenste volken, die het minst in aanzien waren, kwamen zich mede bij Julius Caesar vervoegen (*b*). De Veldheer, uit de ligging van hun land nut ziende te haalen, ontving hen wel. En, gelijk men gemeenlijk de oude historie dezer Landen met dat tijd-

(*a*) D. I. bladz. 30. en volgg. 153. en volg.
(*b*) D. I. bladz. 25. en volgg.

tijdstip begint, zoo kan men ook de geboorte van onzen koophandel op hetzelfde tijdstip stellen (*a*); en zijnen eersten aanwas toeschrijven aan de romeinsche tochten, welke de eersten slagen toebragten aan de vaart en koophandel der Gaulers, en die nader naar onze gewesten deeden overgaan.

JULIUS CAESAR, naar Engeland zullende oversteeken, rustte (gelijk te voren is gezegd) zijne vloot uit ter plaatse daar nu Calais ligt. Drusus kwam nader: hij liet in onze landstreeken grachten graaven, waar door het overvoeren van legerbehoeften en dus ook van koopgoederen merkelijk ligter werd. Aan Corbulo word het schieten van eene gracht toegeschreeven, welke sommigen de *Lek*, anderen de *Vliet* meenen te zijn (*b*): en 't geen wij verders (in het Eerste Deel bladz. 33. en volg. 153. en volgg.) aangetekend hebben doet ons zien, hoe het verblijf der Romeinen en hunne oorlogen tegen de Germaanen de vaart en koophandel hebben doen aangroeien. Daar kwamen schansen, burgten, sterkten, steden in die oorden en wijken, daar men slechts hutten en gehuchten gezien had. De grondslagen van het *huis te Britten*, van het *Oppidum Batavorum*, *Voorburg*, *Leyden*, *Utrecht*, *Nymegen*, *Wesel*, *Dusseldorp*, *Duisburg* en meer andere plaatsen werden gelegd (*c*). De vaart op Engeland verhuisde naar onze havens. Juliaan, eenige sterkten op de Maas van graan willende voorzien, liet hout in de bosschen, gelegen aan den Rhijn, daar de stroom in den Oceaan valt, hakken, en acht honderd vaartuigen timmeren, die naar Brittannië overstaken (*d*). De havens werden

(*a*) D. I. bladz. 155.
(*b*) l. c. bladz. 47. en volgg. 156. en volgg.
(*c*) CLUVERIUS *Bat. Oudh.* V. D. HOUVEN *Handvest Chron.* B. III. bl. 16. 17. en 18.
(*d*) D. I. bladz. 91. 168. Vad. Hist. D. I. bl. 246.

den langzamer hand dorpen, de dorpen werden ſteden (*a*). Dus begon ons Vaderland het aanzien van eenen beſchaafden en handeldrijvenden burgerſtaat te krijgen, terwijl de oorlogen, ter verwoestinge ſtrekkende, den grond tot meerder aanwas van vaart en koophandel leiden (*b*).

Braband en *Vlaanderen*, en misſchien ook wel *Zeeland* voor een gedeelte (*c*) reeds, ten tijde van Julius Caeſar, gewesten zijnde, in dewelken koophandel gedreeven, en manufactuuren of handwerken gevonden werden; moest het verblijf der Romeinen, zoo in die landſtreeken, als in de onzen, de Inwoonderen onzer oorden deel doen krijgen aan die twee bronnen van algemeenen welvaart; daar het ſtichten van burgten, ſterkten en ſchanſen, het ſchieten van grachten, en het leggen van dijken en dammen aan de binnenlandſche vaart en koophandel een gemak toebragten (*d*), 't welk nergens elders gezien word. Alle die ſchikkingen gaven vervolgens aanleiding tot eene vermeerdering van vaste verblijfplaatſen, eerst in dorpen, nu in ſteden en zelfs magtige ſteden veranderd. Veele derzelve bewijzen dit door haare benaaming, als: *Roomburg*, *Valkenburg*, *Rhijnsburg*, *Voorburg*, *Kenenburg*, *Middelburg*, *Remburgswale*, *Utrecht*, *Maastricht*, *Dordrecht*, *Gouda*, *IJsſelmonde*, *IJsſelſtein*, *Leerdam* of *Lingerdam*, *Schiedam*, *Maasdam*, *Monnikendam*, *Edam*, *Zaandam*, *Spaarendam*, *Amſterdam*,

(*a*) Boxhorn *Toneel van Holland*, *bladz.* 355. v. d. Wal, *Privilegien van Dordrecht*, blad 8. D. I. bl. 11. 169. en volg Cluverius *Bataviſche Oudheden* D. I. bladz. 288.

(*b*) D. I. bladz. 86. en volgg.

(*c*) Endii *Chronicon Zelandiae*, pag. 49. & ſeqq.

(*d*) Endii *Chronicon Zelandiae*, pag. 57. 64. 92.

dam, *Rotterdam*, *Zaandijk*, *Vlieland*, *Alkmaar*, *Medenblik*, *Cattendijk*, *Eversdijk*, *Geersdijk*, *Noorddijk*, *Hongersdijk*; *Sonnemaarsdijk*, *Sevenbergen*, *Steenbergen*, *Berg-op-zoom*, *Geertruidenberg*, en oneindige plaatsen meer (*a*).

DAAR men te vooren niet dan verspreide en van elkanderen woonende menschen en buurten gezien had (*b*), begonden zich nu insgelijks volken in bemuurde plaatsen, welke van tijd tot tijd in getal en in uitgestrektheid vermeerderden, te vertoonen. Zelfs, niet tegenstaande de onophoudelijke vijandlijke bedrijven, van welken in onze geschiedboeken melding voorkomt; niet tegenstaande de verwoestingen, zoo wel als de veranderingen van volken, daar uit ontstaan, vooral toen het romeinsch gebied in Gallië aan 't wankelen gebragt, zijne heerschappij in deze oorden begon te verliezen, verwoestingen die zich ook tot onze gewesten uitgestrekt hebben (*c*); niet tegenstaande de oorlogen, die, hier te lande gevoerd, deszelfs inwoonders voor de magt der Friezen deden bezwijken, vind men de vaart- en koophandel eerder bij ons aangegroeid dan afgenomen. Men ziet allenthalve deze landstreeken in die laatere tijden stad- volk- en scheeprijker, en teffens handeldrijvender, dan toen 'er Julius Caesar en zijne Opvolgers den romeinschen Adelaar kwamen planten (*d*). Immers *Nieumegen*, *Arnhem*, *Rhe-*

(*a*) Zie D. I. bladz. 137. en volg. VAN LEEUWEN *Bat. Ill.*
(*b*) *Vicatim habitata*, zegt ENDIUS, *Chron. Zel.* pag. 72. spreekende van *Batavia*. CLUVERII *Batav. Oudh.* D. I. bladz. 269.
(*c*) *Vad. Hist.* D. I. bladz. 267. en volg. 271. 274. en volg. LE BEAU *Hist. du Bas-Empire*, T. VI. pag. 325.
(*d*) V. D HOUVEN *Handv. Chronijk*, bladz. 85. 88. 133. ENDII *Chron. Zel.* pag. 90. 91. en volg.

Rhenen, *Deventer*, *Campen*, *Zwol*, *Vlaerdingen*, *Briele*, *Hellevoet*, *Vere*, *Vlissingen*, *Zierickzee*, *Goes*, *Utrecht*, *Tholen* *Zevenbergen*, *Steenbergen*, *Geertruidenberg*, *Dordrecht*, *Wageningen*, *Wijk te Duurſteede*, *Haarlem*, *Middelburg*, *Leyden* en meer andere plaatſen zijn al vroeg, en ſommigen derzelver bereids voor de vierde eeuw, bekend geweest, en in weerwil van alle verwoestingen in ſtand gebleeven (*b*), ja tot meerder aanzien en grootheid gereezen. Wat mag 'er de reeden van zijn? Om die zoo veel mooglijk op te ſpooren, dient men in de eerſte plaats op de ſtaats-wisſeling der galliſche gewesten een oogenblik te letten.

De geheele ſtaat van Gallië was op 't einde der vijfde eeuw veranderd, zoo met opzicht tot de volken, die het land bewoond hadden, en thans beſloegen, als omtrent hunnen aart en levenswijze (*c*). Terwijl de gewesten tusſchen de *Rhone*, de *middellandſche zee*, het *pyreneeſche gebergte*, den *Oceaan* en de *Loire* door de *Westergothen* geheel; die, welke tusſchen de *Durance*, de *Rhone*, en de *Alpen* liggen, door de *Burgundiers*; en die, welke tusſchen de *Schelde*, den *Beneden Rhijn*, de *Beneden Maze*, en de *Somme* gelegen zijn, door *Franken*; en de zeekusten aan dien kant door de *Armorici*, beſlagen waren (*d*); ſtonden de landſtreeken, naderhand bekend onder den naam van *Vereenigde Nederlanden*, grootendeels in 't bezit der *Friezen*; terwijl de *Saxen* meesters waren van die oorden, welke verder naar de *Wezer* en *Elbe* zich uitſtrekten.

Dus

(*b*) Moreau *Discours ſur l'Hiſt. de France*, Tom. I. pag. 197.

(*c*) Moreau l. c. p. 287 & ſuiv. *Vad Hiſt.* D. I. bl. 274. 301. Jornandes *de reb Gothicis*. Matthaei *Anal Tom.* V *Chron de Traj.*

(*d*) Le Beau, *Hiſt. du Bas Empire* T. vii. p. 99. & ſuiv. Moreau l. c. T. II. p. 316.

Dus ſtond het met het oude Gallië, toen Clovis, de Romeinen gedwongen hebbende, om hunne heerſchappij over dit hun wingewest geheel te laaten vaaren, den grond van een Koningrijk leide, 't welk, den naam van *Gallië* of *Gaulen* hebbende doen verdwijnen, nu bekend is onder dien van *Frankrijk* (*a*). Clovis liet zijn rijk aan vier zoonen, onder welken hij het verdeelde. Niet alleen raakten deze vier zoonen in twist tegen elkanderen, maar alle de afſtammelingen van dien Vorst, voor zo veel zij deel aan den troon of aan de heerſchappij kreegen, gordden het zwaard tegen elkanderen aan. Drie eeuwen lang bleef Frankrijk (ſedert den dood van Clovis tot dien van Clotaris, nog vermeerderd) zonder ophouden ten doel aan alle de rampen, plaagen en onheilen, welken de haat tusſchen heerschzuchtige broeders, verbitterde bloedverwanten, en burgerlijke beroerten, kunnen voortbrengen (*b*).

Terwijl de Franſchen (dus kan men de Franken, van welken wij ſpreeken, thans noemen) bezig waren met elkanderen onderling te verſlinden en te verdelgen, en door hunne burger-oorlogen zoo wel als door hunne geſchillen met die van Bourgondië, Spanje, en andere volken verhinderd wierden om hunne krijgszucht in andere oorden te verzaadigen (*c*), kreegen hunne andere nabuuren bekwaame gelegenheid om adem te ſcheppen. De Friezen en Saxen ſchijnen, onder anderen, daar van de vrucht geplukt, en dien tijd waargenomen te hebben, om zich te verſterken, en hun land te

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. I. bl. 301. 308. Moreau l. c.
(*b*) Moreau l. c. T. II. p. 198. & ſuiv.
(*c*) Moreau l. c. T. II. p. 191. & ſuiv. T. IV. p. 338. & ſuiv.

te doen bloeien. In den loop van drie eeuwen ziet men hen maar weinige maalen in openbaaren krijg: op 't einde van de vijfde eeuw door Clovis; omtrent het jaar 622 door Clotaris en Dagobert; in den jaare 691 door Pipijn; in den jaare 736, door Karel Martel geslagen en overwonnen (*a*), doch tessens in vermogens en krachten toegenomen (*b*). Zeven jaaren laater wederom tegen de Franschen opgestaan, werden zij gedwongen zich aan derzelver heerschappij te onderwerpen; zijnde dit de eerste maal dat 'er van eene onderwerping gesproken word. In den jaare 783 kwamen zij op nieuw tot een opstand; samenspannende met de Saxen: doch zij werden wederom met hunne bondgenooten overwonnen en ondergebragt. Eindelijk ziet men hen benevens de Saxen, op het einde van de achtste eeuw, een verdrag met Karel den Grooten sluiten (*c*).

„ De scheepvaart (zegt een fransch schrijver) is „ ten tijde van het eerste geslacht onzer Koningen „ weinig bekend geweest. Verscheiden afstammelingen, gestadig tegen elkanderen in het harnas gejaagd, beproefden hunne dapperheid alleen te lande. „ Zij hadden geene schepen, om dat zij die niet behoefden. Het rijk was buiten dat verzwakt door „ die verdeeling. Verscheiden leenroerige Vorsten „ begonden zich onafhangklijk te gedraagen, onder „ anderen, die 't gebied hadden over *Normandye*, „ *Guyenne*, *Bretagne*, *Vlaanderen*, *Provence en Touzouze*.

(*a*) *Vad. Hist.* D. I. bl. 305. 307. 326. 331 342. 346. 352. 358. 374. 403.

(*b*) MOREAU l. c. T. V. p. 203.

(*c*) *Vad Hist.* D. I. bl. 133. en volg. 443. Zie over deze verschillende oorlogen MOREAU l. c. T. V. p. 20. & suiv. p. 63. T. VI. p. 21. & suiv. 44. & suiv. 55. & suiv. 71. & suiv. 95. & suiv. 104. & suiv. 143 & suiv. 270. & suiv. 343. V. D. HOUVEN l. c. bl. 292. en volg.

„ *louze.* Sedert Clovis tot aan Karel den Groo-
„ ten is het Diederik alleen, welke eene vloot
„ uitrustede, om die der Deenen te bestrij-
„ den (*a*)." Zekerlijk is de scheepsmagt, ten tijde van die binnenlandsche oorlogen, door de fransche Vorsten niet ter harte genomen; 't is ook waar, dat zij die tegen elkanderen niet noodig hadden: men kan 'er nog bijvoegen, dat de koophandel en manufactuuren, onder die Vorsten, langs hoe meer in verval geraakt en tot andere volken overgegaan moeten zijn: want men zoude merklijk dwaalen, indien men den staat van Frankrijk ten tijde van Dagobert den I. naar het geen ons verhaald word van de pracht van zijn hof, van zijnen gouden troon, en wat verder deswege geboekt is, wilde schatten. Behalven dat de beschrijving van die groote en blinkende heerlijkheid in twijfel getrokken kan worden, kan men op dezelve aanmerken, dat de meer of mindere pracht van eene hofhouding, ja zelfs de daadelijke bijzondere rijkdom of ongegoedheid van eenen Vorst, nimmermeer tot een staatwijzer van den rijkdom of armoede van een volk kan dienen. De heerscher over een land kan, wat zijne bijzondere schatkist betreft, rijk zijn, terwijl zijn volk arm is, en zelfs ontbloot van dat geene, het welk voor hetzelve noodig is, om uit den grond te haalen, wat de grond opleveren kan: daar, in tegendeel, een volk in overdaad leeven kan, terwijl de Vorst buiten staat is om eene taamelijke hofhouding te hebben. De Heer Moreau tekent aan, dat de fransche Vorsten gewoon waren oneindig veel huisraad te hebben; en dat hunne schatkist, door de lasten (*impots*) opgevuld, nog vermeerderd werdt door brandschattingen en plunderingen (*b*). Fran-

(*a*) *Histoire de Rochefort* p. 137. Morisoti *Orbis Mar.*
(*b*) Moreau l. c. T. V. p. 254.

FRANKRIJK, door de afstammelingen van Clovis in een geduurigen burgerkrijg gehouden, na bereids zoo veel door de strooperijen der Gothen, Vandaalen en anderen, geleeden te hebben, moest zekerlijk in rijkdom en welvaart afneemen: des niet te min konde het, offschoon een groot gedeelte van de bronnen zijner rijkdommen verliezende, nog zoo veel overhouden, dat Dagobert, Koning over de schoonste landstreeken van Europa, eene allerprachtigste hofhouding had, en met ongemeene kostbaarheden praalde. Men wende zijne gedachten slechts naar de gewoone gebeurtenissen bij alle volken, en men zal overtuigd worden, dat de koophandel, fabrieken; en manufactuuren in Frankrijk weinig steunsel moesten vinden, terwijl de gewesten van dat rijk verwoest, de steden uitgeplunderd, en het platte land afgeloopen werden; dat zij vooral niet hebben kunnen blijven op dien voet, op welken zij ten tijde der Romeinen stonden; en eerder eene schuilplaats naar veiliger oorden gezogt moeten hebben. De natuurlijke loop der menschelijke neigingen, begeerten, en poogingen is in dit opzigt zoo standvastig, dat zij die wisselingen in alle lotgevallen van een volk toont. Het tegenwoordig Braband en Vlaanderen, onder anderen, geeven een blijk van dit noodwendig uitwerksel der menschelijke bedrijven. Flaauwer zijn de trekken en de verwen die het ons in Frankrijk aanwijzen, om dat zij door den tijd schier uitgewischt en dus onzigtbaar zijn geworden: men hoore, hoe de deftige Historie-schrijver van Frankrijk 'er van spreekt. (*a*).

„ INDIEN men (zegt hij) onze Historieschrijvers „ mag gelooven, dreef men onder zijne regeering „ (die van Dagobert) in Frankrijk grooten koop- „ han-

(*a*) MOREAU l. c. T. IV. p. 64-67.

„ handel, en zoude dat rijk nooit rijker dan toen ge-
„ weest zijn. Ik vind echter geene getuigen, die
„ dezen rijkdom bevestigen, dan den fabelachtigen
„ schrijver der daaden van Dagobert, en dien van
„ het leven van St.Eloi; de eerste spreekt van een
„ louter gouden troon, op welken die vorst zat,
„ in die vergadering, waarin hij zijn uitersten wil
„ maakte: misschien is zoo wel de troon als de
„ uiterste wil en de vergadering slechts een ver-
„ dichtsel.

„ Wat het leven van St. Eloi aanbelangt, in-
„ dien het inderdaad het werk van St. Ouen is,
„ zoude het meer geloof verdienen: niet om dat
„ de schrijver der daaden en de kronijken van Ai-
„ mon dezen den titel geeven van *Referendarius*
„ *van Dagobert*, maar om dat wij inderdaad zijn naam
„ geschreeven vinden onder eenige charters van
„ dien Vorst. Men moet echter bekennen, dat
„ zelfs dit leven vol is van vertellingen en over-
„ leveringen, die bijna baarblijkelijk valsch zijn.
„ Het komt niet wel mogelijk voor, dat Frankrijk,
„ onder eene zoo volstrekte en willekeurige regee-
„ ring, gelijk die van dit tijdbestek was, groote
„ rijkdommen hebbe kunnen vergaderen. Men kan
„ nochtans niet zeggen, dat dit rijk toen geheel en
„ al zonder koophandel was. De steden hadden
„ eenige kunsten behouden, en men vond onder
„ haare inwoonderen nijvere lieden, die zich kon-
„ den verrijken met bij de nabuurige volken waa-
„ ren te gaan inkoopen en verkoopen. Men vindt,
„ dat ten tijde van Theodebert, kleinzoon van
„ Clovis, de stad Verdun van haaren Bisschop De-
„ fideratus, eene somme van zeven honderd gou-
„ den Solidi opnam, welken zij tot een kapitaal om
„ handel te drijven aanleide, met het welke zij
„ groote winst deed. Men ziet uit het voorbeeld van

„ Samon, ten tijde van Clotaris den II, dat eenige „ Franſchen ſomtijds groote zaaken in 't ſtuk van „ handel in vreemde landen ondernamen: en wij „ hebben een weinig hooger doen opmerken, dat „ het eene verongelijking, den franſchen kooplie„ den aangedaan, was, welke aanleiding gaf tot „ den oorlog tegen de Veneden.

„ MAAR zij, die toen oordeelden van de „ rijkdommen van den Staat, naar dien overvloed „ van goud, zilver en kostbaare meubelen, welken „ zij bij den Vorst en in zijne ſchatkamer met „ verwondering beſchouwden, waren het ſpoor „ bijſter. 's Vorſten ſchatkist verſlond alles; en „ om dat deze altijd tot den rand toe vol was, was „ het rijk arm. De belastingen, welke reeds „ merkelijk zwaar waren, waren onder Dagoberts „ regeering verhoogd: maar buiten de belastingen „ hielden alle ſoort van afperſingen maat noch „ paal. Een volk overwinnen en het zelve te „ plunderen was een en het zelfde; een gehaat „ mensch te bannen was even zoo veel als den Vorst „ tot zijn erfgenaam te maaken; en al wie voor „ rijk bekend ſtond, was eene prooi voor de „ ſchraapzucht der wethouderen".

WIE twijfelt of de koophandel en de handwerken bij eene diergelijke geſteldheid van zaaken moesten te gronde gaan; en of men zich niet verzekerd moet houden, dat de Franſchen van dien tijd even zoo wel naar hunne nabuuren, en dus mede naar onze gewesten, de wijk hebben genomen, als men hen naderhand uit hun land heeft zien vluchten, en in Zwitſerland, Duitschland, Engeland, en ook hier te lande eene veilige ſchuilplaats zoeken, hunne handwerkskunde en oefening mede brengende, en daar door de algemeene vaart, koophandel, neering, en fabrieken binnen de-

deze gewesten vermeerderende? Immers kunnen wij 'er niet wel anders van oordeelen, als wij leezen dat 'er, „ in den jaare 575, eene groote vaart langs „ de Schelde geschiedde en een aanzienlijke koop„ manschap gedreeven werd; dat *Wijk te Duurstede* „ omtrent den jaare 613, sterk door *overzeesche* „ kooplieden bezogt werd; dat 'er in 't jaar 623, een „ tolhuis te Utrecht opgerecht werd; dat 'er ook te „ Antwerpen een tol was (*a*); dat de twist tus„ schen Karel den Grooten en Offa van zoo veel ge„ volg was geweest (*b*), dat alle wederzijdsche han„ del, tusschen de twee Rijken, verbooden was ge„ worden; dat de koopluiden, en buiten twijfel ook „ die, welke aan den Rhijn, te Duurstede, te „ Thiel, en in *andere koopsteden hier te lande* woon„ den, daar door merkelijk leeden, als welke thans „ veel op Engeland handelen: (*c*)" dat Karel aan den engelschen Vorst beloofde „ dat de engelsche „ koopluiden, die in zijn Rijk handelden, behoor„ lijke bescherminge zouden genieten: en indien zij „ ergens verdrukt wierden, zich maar bij hem „ of zijne Rechters moesten vervoegen, alwaar hun „ altijd goed recht gedaan zoude worden (*d*)". Hier uit mag, zoowe meenen, met rede besslooten worden, dat de vaart en koophandel van Engeland met deze gewesten merkelijk waren toegenomen; dat insgelijks die langs den Rhijn, Maas, en andere stroomen aangegroeid moeten geweest zijn (*e*): de oude vaart en handel van Vannes waren

(*a*) D. I. bl. 179. en 180.
(*b*) *Vad. Hist.* D. I. bl. 437.
(*c*) Zie D. I. bl. 181. *Vad. Hist.* D. I. bl. 437.
(*d*) *Vad. Hist.* D. I. bl. 438.
(*e*) Zie D. I. bl. 181.

ren naar de vlaamsche, zeeuwsche, geldersche en hollandsche plaatsen verlegd (*a*).

Een ander blijk van den aanwas des koophandels en der neering dezer landen, in die tijden, vindenwe in de friesche rokken van verscheiden verwen, welken Karel de Groote, op 't paasch - feest, zijnen hovelingen ten geschenke uitdeelde. Wagenaar heeft aangemerkt, dat „ de weveryen van wollen stoffen toen (in 't midden van de derde eeuw) hier te lande al in zwang „ gingen: en dat de *Atrebaten*, die omtrent *Atrecht* „ in Artois gewoond hebben, rokken verschaften „ welken te Romen vermaard waren (*b*)".

Konnen nu de rust en vrede, welke de Saxen en Friezen drie eeuwen lang genooten, terwijl de Franken hunne eigen ingewanden omwroeteden, als eene oorzaak van den aanwas van vaart, koophandel, en fabrieken, in onze landen aangemerkt worden; zoo moeten wij ook, voor zoo veel wij 't inzien, het verval derzelven in Frankrijk desgelijks voor eene oorzaak van dien aanwas bij hunne nabuuren, inzonderheid bij zulken, welke 'er best toe gelegen waren, houden: waarom het tegenwoordig Braband, Vlaanderen en naderhand onze gewesten 'er het meeste deel aan gehad zullen hebben. Ook ziet men den koophandel en scheepvaart, ten tijde van Karel den Grooten, en na zijnen tijd, merkelijk aangroeien (*c*).

Dit doet zich wederom klaar zien uit de rooverijen en plunderingen door de Noormannen, zoo in deze gewesten, als in Frankrijk aangericht, van welken wij te vooren een kort verslag gedaan (*a*), en

(*a*) Endii *Chronicon Zeland.* p. 109. & seqq.
(*b*) *Vad. Hist.* D. I. bl. 206.
(*c*) *Vad. Hist.* D. I. bl. 7. D. II. bl. 56. 70. 81. 92.

en die bij herhaaling twee eeuwen lang geduurd hebben. In dien tusfchentijd vielen 'er in 't algemeen bewind verfcheiden veranderingen voor. Karel de Groote had, over alle zijne vijanden zegepraalende, zijne heerfchappij eene uitgeftrektheid gegeeven, welke, in geen genoegzaam verband, enkelijk door zijne vermogens in ftand bleef. Hij had de Saxen en Friezen dikwerf overwonnen, doch men kon van hun zeggen, *victi fed indomiti.*

De voorwaarden van het verdrag, hetwelk de Vorst op het einde van de achtfte eeuw met hen floot, kwamen hier op uit, „ de Saxen en Frie-„ zen beloofden den *Christelijken Godsdienst* te zul-„ len omhelzen, en de Bisfchoppen, die over hen „ gefteld zouden worden, onderdaanig te zullen „ zijn. *De Rechters of Graaven* (*b*) *die de frankifche* „ *Koningen onder hen zenden zouden, moesten elk volk* „ *naar zijne vaderlijke wetten regeeren*". Wijders werden zij „ van het opbrengen van *allerlei lasten en* „ *fchattingen ontheven*, de tienden voor de geeftelijkheid alleen uitgezonderd. Men gaf of liet hun den „ eernaam van vrije luiden", en van dezen tijd af (zegt de Heer Wagenaar) fchijnen de Friezen den naam van *Frije Friezen* gevoerd te hebben, die in hunne oude Landrechten en Kronijken zoo gemeen is. „ Eindelijk werd vastgefteld, dat „ de Saxen en Friezen voortaan als een volk met „ de Franken aangemerkt, en door eenen Koning „ geregeerd zouden worden (*c*).

Met den dood van Karel den Grooten raakte het Staatsbewind van zijn uitgeftrekt rijk geheel los. Die

(*a*) Zie D. I. bl. 96. en volg.
(*b*) *Judicem fifcalem quem Comitem vocant* Moreau, T. I. p. 114. T. V. p. 160.
(*c*) *Vad. Hist.* D. I. bladz. 444.

Die wisseling, ook tot het landbestier onzer tegenwoordige Gewesten overgaande, had zulken invloed op den staat van koophandel en vaart dezer Landen, dat wij 'er niet ter vlugt over heen konnen gaan.

Voor zo veel wij het uit de historien en den gemeenen loop der menschelijke bedrijven en der volken, bij hunne eerste staatsvorming, kunnen opmaaken, schijnen de ingezetenen dezer gewesten al vroeg bestierders van 't gemeen belang gehad te hebben, welke bij hen verkooren werden en gezag voerden, met bepaaling tot zekere landstreeken en zaaken. Dat gezag, wanneer het over een geringen hoop volks loopt, heeft niet veel te bedieden; doch het neemt in gewicht toe, naar maate het volk aangroeit, en deszelfs bedrijf en werkzaamheid zich uitstrekken; weshalven, bij het toeneemen van volk, handel en vaart, en het voeren van oorlog, de waardigheid van Bestierder van het algemeen belang in onze gewesten meerder aanzien heeft gekreegen, en van meerder gewicht is geworden. Bijzonderlijk schijnt het ampt van Bestierder (welk een eernaam men hem ook in de vroegste tijden gegeeven hebbe) hoofd- zaakelijk het bewind tot algemeene veiligheid, en dus het beleid van den oorlog, als mede de rechtsdwang over misdaden tot doelwit gehad te hebben.

De Franken, en inzonderheid ook Karel de Groote, eenigermaate de staatsbegrippen der Romeinen volgende, weeken in veele anderen van dezelven af. Zij schijnen niet zo zeer de overheerde volken onder een juk, dan wel in eenige afhangelijkheid en cijnsbaarheid te hebben willen brengen, het bestier van hunne bijzondere zaaken aan hun laatende. De Graaflijke bediening was bij de Romeinen in gebruik (*b*). En geen wonder! Hoe zal een gebied over

(*b*) Emdii *Chronicon Zeland.* p. 145. Moreau l. c. T. II.

over uitgeſtrekte landſtreeken gevoerd worden, zonder onderbevelhebbers of bewindsluiden. Of deze den naam van *Praeſides*, *Praefecti*, *Gubernatores*, *Imperatores*, *Comites*, *Duces*, Graaven, Hertogen, of Koningen, dan eenen anderen gedraagen hebben, doet niets ter zaake. Het zij nu, dat 'er bereids voor Karel den Grooten zoodanige onder-Overheden door de frankiſche Vorſten zijn aangeſteld geweest, wier voornaamſte bediening beſtond in zorg te draagen, dat de inkomſten van den Vorst in deszelfs ſchatkist kwamen, dat 'er recht geoefend en het land beſchermd werdt; 't zij dat tot den tijd van Karel den Grooten de Friezen hunne eigen Graaven verkoozen; zeker is 't, dat door het verdrag met dien Vorst van het welke WAGENAAR melding maakt, de Friezen onder de verplichting werden gebragt, van als Graaven te erkennen die, welken hun de frankiſche Vorſten zouden geeven, en die aan den Keizer of Koning verantwoordelijk waren.

DIE afhanklijkheid duurde echter niet lang (*a*). De beſlommering, in welke het Frankiſche of Franſche rijk, na den dood van Karel den Grooten gedompeld werd, en de wisſelingen en veranderingen,

II. p. 203. over het ſtaatsbeleid van CLOVIS ſpreekende, zegt „ Hij, Clovis, dit gewest overheerende, bragt geene „ verandering aan 't bewind van *Bretagne*. De bretonſche „ Graaven, zich aan hem onderwerpende, bleeven in 't bezit „ van de regeering. Hij zag hen op den zelfden voet aan als „ zijne andere amptenaaren, te weeten, als zijn plaatsbekleeders: doch daar die geenen, welke in de binnen gewesten „ dien eernaam droegen van hun ampt verlaaten konden worden, en door den Vorst dikwerf afgezet werden, *ging bij* „ *dezen de waardigheid over van den Vader tot de Zoons*.

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. II. bl. 16. MOREAU geeft te kennen dat zij zich die onafhangelijkheid al vrij vroeg aangematigd hebben, en ſlechts cijnsbaar waaren aan 't franſche rijk. T. V. pag. 160.

gen, welke vervolgens in hetzelve voorvielen, gaven aan den burgerlijken ſtaat onzer Gewesten eene geheel andere gedaante. Men zag dezelven niet meer door een magtig, nabuurig en overwinzuchtig volk, het welk hen onder zijn gezag zogt te brengen, en aan zijne andere bezittingen te hechten, aangetast, ontrust, verwoest of overheerd. Deelen van 't Franſche Rijk geworden, bleeven zij, als zoodanige, de vruchten van die vereeniging genieten; doch te gelijk deelen in de veranderingen, welken dat Rijk onderging, en den aanſtoot, dien het van elders leed, krijgen. Geduurende de twee eerſte eeuwen, welke 'er na het afſterven van Karel den Grooten verliepen, hoort men ten aanzien van onze Gewesten van niets anders in de hiſtorie gewaagd, dan van invallen en verwoeſtingen van Noormannen en van eenige binnenlandſche vijandelijkheden. Op het einde dier twee eeuwen vindt men in onze nabuurige Gewesten Hertogen en Graaven, welke zich als onafhanglijke Opperheeren gedraagen (*a*). Hoe is die wisſeling ontſtaan?

Wanneer men de Schrijvers, welke over de Staatsgeſteltenis, die men *leenroerigheid* noemt, inziet, dan bevindt men, dat de noodzakelijkheid, om voor beveiliging en beſcherming te zorgen, en om in ſtaat te zijn tegen zijne vijanden te kunen ſtaande blijven, den algemeenen grond uitmaakt, op welken die ſtaatsgeſteltenis is gelegd. De eerſte en voornaamſte verplichting van alle grond-eigenaars (aan wien de grond eigenlijk ten gebruike of ter leen werd afgeſtaan of gegeeven) was, den Vorst met wapenen ten dienſte te ſtaan; en die verplichting maakte ei-

(*a*) *Val. Hiſt.* D. II. bl. 154.

eigenlijk de leenroerigheid uit (*a*). De Historien toonen ons, dat de Vorsten uit den huize van Karel den Grooten, even als die van Clovis, in geduurige binnenlandsche beroerten ingewikkeld, dus de Hertogen en Graaven, welken zij over zekere gewesten of tot zeker bewind aanstelden, niet onder den duim konden houden (*b*). De Fransche Vorsten derhalven, genoeg met hunne onderlinge huisselijke twisten, en binnenlandsche onlusten te doen hebbende, en geen kans ziende om hunne uitgestrekte heerschappij en bijzondere rechten te handhaven, vonden zich inzonderheid buiten staat om de grenzen van hun rijk aan den zeekant te beveiligen; en daarom in de noodzakelijkheid gebragt om 'er aan de Graaven de zorg geheel van over te laaten; even gelijk te voren de Romeinen, in Gallie overvallen, en door Attila verdreeven, van de bescherming van eenige afgelegen gewesten, en dus van de heerschappij over dezelve hadden moeten afzien (*c*). Het was den Opper-leenheer diensvolgende genoeg, dat hem de schaduw van 't oppergezag bij bleef, daar hij 'er de wezenlijkheid niet van konde behouden. De opvolgers van Karel den Grooten hielden zich dan te vreede met eene leenroerigheid, welke op eene zekere wijze hunne voorige bewindslieden nog in eenige onderdaanigheid, ten minsten voor 't uiterlijke, hield. Met betrekking tot onze gewesten, als de afgelegenste, en de minst aanzienlijkste, moeten zij 'er zich eerder toe heb-

(*a*) VELLY *Hist. de France* T. I. p. 61 & 62. *de* BEAU *Hist. du Bas. Emp.* T. I p. 52. V. D SPIEGEL. Rechten ROBBERSON *Hist. de Ch.* V. T. I. p. 25. & *suiv.* T. II. p. 8. & *suiv.*

(*b*) *Vad. Hist.* D. II. bl 54.

(*c*) *Vad. Hist.* D. II. bl. 71 97.

hebben laten beweegen, dan omtrent anderen. Ten aanzien van dezelven konde het ook niet moeijelijk vallen, dien Opperheeren te bedieden, dat 'er uit ons land weinig te haalen was, en dat men zelfs meer dan hunne tollen en verdere inkomsten behoefde, om zich tegen de Noormannen te kunnen beschermen.

De zelfde noodzakelijkheid, welke de Oppervorsten dwong, om zich met eene bloote huldiging en erkentenis van afhanglijkheid te vergenoegen, werd ook oorzaak van de erflijkheid der Graafschappen. Dus raakten de Graaven eerst voor hun leeven, en naderhand erflijk, tot eene volkomen heerschappij, welke alleen door den band van leenroerigheid afhangelijk bleef (*a*). Zeer ligt is het te begrijpen, dat de Graaven tot die hooge steilte niet in de eerste vlucht reezen. Zij kwamen 'er toe langzaamer hand, bij trappen, en door den tijd. Offchoon niet bekleed met de wetgeevende magt, vereischte nochtans de aart van hunne bediening, dat zij verscheiden beschikkingen tot rust, gemak, en veiligheid der Ingezeetenen maakten en verscheiden orders stelden, welke als bevelen van de Oppermagt, als wetten van de Hooge Overheid ontfangen, geëerbiedigd en nagekomen moesten worden. Zij bedienden zich van de lafheid en flapheid der Oppervorsten, om het deel, hetwelk hun van de opperste macht toevertrouwd was, verder uit te breiden dan hunne bediening vereischte. Zij maatigden zich nu en dan eenige der Vorstelijke rechten aan; terwijl zij anderen niet dan met voorkennis van den Vorst gebruikten, tot dat zij zich eindelijk magtig genoeg zagen, om de toestemming of bewilliging van den Vorst te kunnen ontbeeren, of

zoo

(*a*) V. D. SPIEGEL l. c.

of zoo die op hun verzoek niet volgde, de weigering te kunnen versmaaden; en zich tegen den wil en het bevel van den Vorst te verzetten.

De Hertogen en Graaven, dus in het oppergezag getreeden, en de landen, over welken zij eerst als Voogden of bewindslieden gebied gevoerd hadden, nu als het erfdeel van hun huis beschouwende, werden natuurlijker wijze aangenoopt om derzelver welvaart te bevorderen, en zich zelven daar door sterk en groot te maaken. Men kan zich ligt voorstellen, dat die Opperheeren, daar onze gewesten weinig of niets van en uit zich zelven opleverden, natuurlijk den rijkdom, de welvaart, en zekerheid van dezelven, zoo wel als hunne eigen grootheid in 't vermeerderen van de visscherij, vaart en koophandel moesten zoeken; de nijverheid en werkzaamheid der ingezetenen opwakkeren en aanmoedigen; hun alles toevoegen wat tot gemak, bloei, en voordeel van die bronnen van algemeenen voorspoed konde dienen. Verscheiden middelen stelden zij daar toe in 't werk; en hunne beschikkingen omtrent dit gedeelte van 't algemeen bewind kunnen te gelijk dienen, om ons den aart en de uitgestrektheid van hun oppergezag te leeren kennen.

Het heffen van tol is mogelijk zoo oud als het bevaaren der stroomen door vreemde landen. Overal heeft de hebzucht het heffen van tol op vaartuigen als een rechtmaatig middel, om de schatkist van den Vorst te verrijken, aangezien en ingevoerd. Dummoriges klaagde aan Julius Caesar dat hij in de inkomst der tollen verkort was (a). De frankische Vorsten hebben dit middel om hunne inkomsten te verrijken, even zoo min als anderen verzuimd: daar waren 'er verscheiden in de-

(a) Caesar *de Bell. Gall.* L. i. C. xviii.

ze landen aangelegd, toen Karel de Groote ſtierf; en het zoude zekerlijk vreemd zijn geweest, indien de Graaven, meesters van 't gebied wordende, zich van dit middel tot het bereiken hunner inzigten niet bediend hadden. Om de vaart en koophandel naar hun land-gebied te trekken, richtten zij tollen op, die de vaart en handel van andere gewesten bezwaarden, terwijl zij oogluiking gebruikten omtrent de tollen, welke door hunne ingezetenen ten behoeve van den opper-Vorst betaald moesten worden. Aan den eenen kant ontſtonden daar uit twisten en vijandelijkheden met nabuurige onder-Vorsten, die, zoo wel als zij, op hetzelfde doelwit ſtaarden; doch aan de andere zijde maakten zij zich daar door bemind bij hunne Landzaaten, wier vermogens, dagelijks toeneemende, hen in ſtaat ſtelden om hun gezag en heerſchappij te handhaven.

De geduurige twisten onder deze leenroerige Vorsten, welke nimmer anders dan door den kling beſlist konden worden, gaven al verder aanleiding tot vermeerdering van vaart en koophandel, om dat die leenroerige Heeren den bijſtand, dien zij behoefden, door weldadigheden koopen, en daarom voorrechten en vrijheden, die zij anderzins niet ligt gegeeven zouden hebben, afſtaan moesten.
„ De inlandſche oorlogen van die Heeren onder
„ malkander (zegt de Heer VAN DE SPIE-
„ GEL (*a*)) maakten wederom noodzaakelijk,
„ dat ieder zich ſterkte met zoo veel aanhangs als
„ hem mogelijk was, zoo dat dikwijls de bezit-
„ ter van eenige landerijen dezelven moest verhef-
„ fen van den heer van een ſlot, dorp of ſtad,
„ welke wederom zijn leen hield van den Hertog
„ of Graaf der landſtreeken, en deze van den op-
„ per-

(*a*) *l. c.* bl. 108.

„ per-Vorst". Men kan 'er bijvoegen, dat de verzwakking van het gezag der fransche opper-Vorsten, de mindere afhangelijkheid der Grooten, die 'er een gevolg van was, en zelfs de inlandsche oorlogen van die Heeren onder malkanderen, ook met betrekking tot onze gewesten, merkelijk toegebragt hebben tot aanwas van den koophandel, scheepvaart en zeemagt van Holland: 't zij men die oorlogen in zich zelven beschouwe, 't zij men de middelen opmerke, tot welken zij gelegenheid gaven. Die oorlogen zelven, van welken wij te vooren met een enkel woord gesproken hebben (*a*), werden dikwijls als een tak van koophandel, even als tegenwoordig het vaaren ter kaap, aangemerkt, en meest al om belangen van koophandel ondernomen en gevoerd. Dit ziet men, onder anderen, uit de klagten door de stad Thiel, in den jaare 1018, over den tol van Dordrecht gedaan, welke aanleiding gaven tot eenen oorlog tusschen Dirk den III. Graaf van Holland, en Godefried, Hertog van Lotharingen, daar toe gemagtigd door den Keizer, en in welken de Keizerschen te kort schooten. Zoo hoog was reeds de magt der Graaven gereezen, en zoo onafhangelijk waren zij geworden (*b*), dat zij zich, in weerwil van den Keizer en hunne vijanden, in hun gezag en heerschappij bleeven handhaven (*c*).

De tol van Geervliet, door Floris den III. in den jaare 1157, met bewilliging van den Keizer, opgericht, of wel misschien na de oprichting bewilligd, gaf, onder anderen, gelegenheid tot vijandlijkheden tusschen de vlaamsche en hollandsche ste-

(*a*) D. I. bl. 110. en volg.
(*b*) *Vaderl. Hist.* D. II. bl. 141.
(*c*) *Vaderl. Hist.* D. II. bl. 161. 188.

ſteden (*a*), welke lange jaaren duurden. De eerſte moeielijkheden over dien tol veroorzaakten eenen oorlog met de Vlamingen, welke voor den Graave van Holland ongelukkig uitviel, en hem noodzaakte om, in den jaare 1168, een zeer nadeelig verdrag te ſluiten, bij het welk hij de vrijheid van dien tol aan de Vlamingen vergunde, en ten hunnen opzigte van het heffen van denzelven moest afzien (*b*). De Graaven van Holland echter beſtendig hun doelwit op 't oog houdende, en bij hun opzet blijvende, wist eindelijk Diederik het zo verre te brengen, dat Keizer Hendrik de VI. hem, in den jaare 1195, den tol te Geervliet bevestigde, wordende in den gunstbrief gezegd: „ zijnde, bij vonnisſe der Edelen van ons Hof, in de tegenwoor-„ digheid van onze Majeſteit, in het huis van onzen „ getrouwen Tuto, te Wizzno, geoordeeld, en door „ eene talrijke menigte van Bisſchoppen, Graa-„ ven, Vrijen, en onze Dienstmannen goedge-„ keurd, dat *zoo wel de Vlamingen* als de andere „ menſchen, welke onder ons rijk behooren, ge-„ lijk ook de anderen, welke van andere oor-„ den der rijken komen, den tol op de voorſz. „ wijze moeten betaalen" (*c*), zijnde nog naderhand die verplichting der Vlamingen bij uitſpraake van den Hertog van Braband, in den jaare 1265, nader bevestigd.

De tolvrijheden van tijd tot tijd vergund, en de klagten omtrent het heffen van tollen menigvuldige maalen gedaan, doen ons zien, hoe de onder-

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. I. bladz. 111. D. II. bladz. 239–249. 293. 321. Mieris *Charterb.* D. I. bl. 129 en 130.

(*b*) Mieris *Charterb. l. c.* bl. 130. 295. 297. 299.

(*c*) Du Mont *Corps diplom.* T. I. P. I. p. 87. Mieris *Charterb.* D. I. bl. 112. & 113.

derhoorige Vorsten, de mindere Heeren, en in de eerste plaats de Bisschoppen, zich dit gedeelte van 't opperste bewind aanmaatigden, en tot welke moeijelijkheden dit aanleiding gaf. Men hebbe daar toe maar in te zien, bij voorbeeld, den brief van Keizer Henrik den V. van den 2. Junij 1122, bij welken hij den tol, die te Utrecht geheven werd, regelt, en gewag maakt van de klagten der vreemde kooplieden, die te Utrecht komen: den brief van Gerard, zoon van Henrik, Graaf van Gelder, van den jaare 1177, bij welken hij die van Utrecht vrij verklaard van alle heffing van lasten in het Hertogdom (*a*): het verbod door Keizer Fredrik, in den jaare 1223, aan Gerard den Jongen, Graaf van Gelder, gedaan, van eenigen thol te *Arnhem*, *Oosterbeke*, of *Lubeke*, of in eenige plaats op den Rhijn te heffen; en dat wel om dat de ooren van zijne Majesteit doof geklaagd werden, *clamor conquerentium non modicus aures excellentiae nostrae pulsaverit.* (*b*) Men leeze *de Uitspraak van Florents van Holland, Broeder van den Roomschen Koning Willem, over de verschillen van den tol tusschen den Heer van Heusden, en die van Dordrecht* (*c*): *Het Verdrag over den tol op de Hond- of Westerschelde van November* 1276 (*d*), als mede *het verblijf van den Heer van Kuik, wegens zijn verschil over den tol te Kuik met die van van Dordrecht, van den* 14. *Jan.* 1285.

Gelijk deze mindere of onder-Vorsten door de tollen, welken zij oprichtten, den handel naar de landstreeken, over welken zij gebied voerden, zogten te trekken, en hier door de genegenheid van

(*a*) Mieris *Charterb.* D. I. bl. 118.
(*b*) Ib. bladz. 181. en volg.
(*c*) Ib. bladz. 265.
(*d*) Ib. bladz. 385.

van 't volk te winnen, terwijl zij 'er zich zelven aanzienlijker en grooter door maakten, zoo bedienden zij zich ook daartoe van het verleenen van vrijheden, voorrechten, en milddaadigheden, inzonderheid omtrent de kerke; hierin, zo 't schijnt het voorbeeld hunner Opperheeren hebbende willen volgen. Deze hadden hunne milddaadigheid weinig verder dan tot de kerk en kerkelijken uitgestrekt, en om, tot steun van hunnen wankelenden troon, den invloed der Geestelijken aan hunne zijde te krijgen, ter ruste van hunne zielen, en tot zaligheid van hun en de hunnen, het gezag, de vrijheden, en voorrechten der Kerkelijken op eene onmaatige wijze uitgebreid. Niet alleen werden de Geestelijken of Kerkelijken beschonken met een bijzonder rechtsgebied, maar hun werden landen, goederen, menschen, en vee afgestaan; vrijheid gegeeven om tollen te stellen en te heffen; en zij zelven vrij verklaard van de tollen, die aan de inkomsten der Vorsten hoorden; en wat bijzondere voorrechten en vrijheden meerder hun geschonken zijn geweest, van welke godvruchtige milddaadigheden, of stichtelijke giften *donationes piae*, zoo als men die noemt, MIRAEUS verzamelingen uitgegeeven heeft (*a*). Het *Charterboek* van MIERIS geeft 'er ons een aantal staaltjes van, behalven den blaffert, van denwelken te vooren gewag is gemaakt (*b*). Wij zullen 'er eenige van aantekenen, op dat men 'er het beloop en de gevolgen van opmerke.

KAREL MARTEL gaf, in den jaare 723, aan het klooster in *Utrecht* al het geene te Utrecht en te Fethna aan de koninglijke schatkist behoorde: in den jaare 726., aan de kerk van *Elst* al het geen dat de wederspannige Everard aldaar bezeten had: in 't jaar 713, wer-

(*a*) *Opera Diplomatica*.
(*b*) D. I. Byl. E.

werden de giften van Pipijn, Karel Martel en Karloman aan de kerke van Utrecht gedaan, door Koning Pipijn; en, in den jaare 772, door Karel den Grooten bevestigd. Karel de Groote, zich van den Godsdienst en den invloed der Kerkelijken tot het uitbreiden van zijn gebied ruim zoo veel als zijne voorzaaten bedienende, vermeerderde merklijk de bezittingen, vrijdommen en voorrechten der Kerkelijken. De kerken en kloosters werden beschonken, niet alleen met het recht om tolvrij te vaaren, maar ook om tollen en schattingen te heffen. Die voorrechten en vrijdommen vermeerderden en groeiden geduurig aan; en werden van tijd tot tijd op nieuw bevestigd; in den jaare 815, door Keizer Lodewijk; voorts in den jaare 896, door Zwentibold, Koning van Lotharingen; in 't jaar 914. door Koenraad, Koning van Duitschland; in 't jaar 938, door Otto den I., welke, den 1. April 949, de Kerk van *Utrecht* met de voordeelen van de munt, tollen, en anderen; in het volgende jaar met het klooster en de stad *Thiel* beschonk.

DEZELFDE Otto gaf, op den 2. Julij 956, eenige goederen in en om de stad Deventer, aan de kerk van *Magetheburg*; in den jaare 968, insgelijks eenige goederen aan het klooster te *Elten*, bevestigende, in den jaare 970, de giften door Graaf Wichman en door hem zelven aan die kerk gedaan. Keizer Otto de II. vermeerderde, in den jaare 975, de giften aan de Kerk van *Utrecht* gedaan; bevestigde die van Otto den I., en schonk, in 't jaar 981 (*a*), de abdij *Voalde* en eenige goederen in Vriesland aan het Aartsbisdom *Maagdenburg*. Aan de Abtdij van *Epternach* schijnen goederen en landen geschonken geweest te zijn, welke in Holland

(*a*) MIERIS *Charterboek* D. I. bladz. 49.

land gelegen waren, als de kerken van *Rhijnsburg*, *Warmond*, *Egmond* en anderen (*a*). Naderhand werden de goederen, voorrechten en vrijheden der kerke van Utrecht nog oneindig vermeerderd en bevestigd (*b*): onder anderen, werden die van Utrecht, in den jaare 1184, door Keizer Frederik erkend vrij te zijn van den tol, die eertijds te *Thiel*, naderhand te *Weerd* betaald werd, wordende die vrijheid in het *Diploma* genoemd, een oud gebruik, *antiqua consuetudo*, en nader in den jaare 1220 bevestigd (*c*). Aan de Kerk van Utrecht werden de Graafschappen *Oostergoo* en *Westergoo*, en andere landstreeken meer geschonken.

Ligt is het te begrijpen, hoe het gezag des bisschoppelijken stoels, door deze opstapeling van giften, moest klimmen: het kerkelijke, verrijkt met een wereldlijke heerschappij, welke groote landstreeken bevatte, raakte hoe langer hoe aanzienlijker; en 'er rees uit de fransche heerschappij, in onze landstreeken, een oppergebied, het welk te vooren niet was gezien, hetwelk alles inslokte, en 't welk door de verkreegen voorrechten, en daar uit voortvloeiend gezag, merkelijken invloed op de vaart en koophandel had.

Deze buitenspoorige weldaadigheden, van welken de fransche Vorsten, eerst uit staatkunde, naderhand uit een dwaas bijgeloof, het voorbeeld gegeeven hadden, begonnen door de mindere Vorsten, gelijk het altijd gaat, gevolgd te worden. Hilsundis, Graavinne van Strijen, echtgenoot van Ansfrid, Graaf van Huy, en in 't vervolg Bisschop van Utrecht, stichtte, in den jaare 992, het klooster te *Thorn*, en begiftigde hetzelve met goederen, voor-

(*a*) Mieris *Charterboek* D I. bl. 64. 65. en 77.
(*b*) Ib. D. I. bl. 53-70 73. 83. 91. 95. 97. 128. 131.
(*c*) Ib. D. I. bladz. 125. 178.

voorrechten en vrijheden, onder welken men leest „ met alle rechten, wateringen, tollen", enz. (*a*). Graaf Arnout gaf, in den jaare 998, het Dorp Matere met de kerk aan de Abdye van St. Pieter op den blandijnſchen berg (*b*). De Bisſchoppen zelven vermenigvuldigden de ſtichtingen en giften. Bisſchop Anfridus ſtichtte, in den jaare 1006, eene celle op *Hohorst*, den heiligen berg genaamd, dezelve met verſcheiden goederen begiftigende (*c*): Burchard, Bisſchop van Utrecht gaf *tot hulpmiddel zijner ziele*, *Thiedradeskercke* bij de *dubble* aan *St. Jans Kerke* en derzelver Kanonniken te Utrecht (*d*). In den jaare 1118, gaf de Bisſchop van Utrecht de Kerk van *Medenblik* aan de Broeders van *St. Martenskerke* te *Utrecht* (*e*). De utrechtſche Bisſchoppen deeden niet alleen verſcheiden diergelijke giften; maar men ziet hen andere beſtellingen maaken, welke nog meer naar het oeffenen van een hoogst gezag zweemden (*f*). Jan, verkooren Bisſchop van Utrecht, verpandde, in den jaare 1277, het ſlot Ter Horst, den tol, en 't rechtsgebied te Renen, aan Jan, Heer van Kuik (*g*). In den jaare 1280, gaf die Bisſchop zijnen Leenman Nicolaas van Cats, dat deszelfs luiden te *Schoonhoven* woonende, *door 't land van Utrecht tolvrij vaaren mogen* (*h*). Diergelijke vergunningen van de Bisſchoppen van Utrecht zijn 'er meer. Diederik, Bisſchop van Utrecht, ſchijnt echter den tol, wel-ken

(*a*) Mieris *Charterb.* D. I bl. 51.
(*b*) Ib. bladz. 55.
(*c*) Ib. bladz. 58.
(*d*) Mieris *Charteeb.* D. I. bladz. 77.
(*e*) Ib. bl. 85. 196. 210. 213.
(*f*) Ib. bl. 85. 94. 101. 135. 154. 216. 218, 228, 243.
(*g*) Ibid. bl. 135.
(*h*) Ibid. D. I. bladz. 392.

ken hij *van oudsher op vergunning der Keizeren of Koningen* hief, zonder verlof van den roomſchen Koning, niet te hebben durven verplaatſen; zijnde dit voorrecht hem door Filip den II. in den jaare 1200 vernieuwd (*a*). De giften en milddaadigheden namen van tijd tot tijd hoe langer hoe meer toe: en het gebied der utrechtſche kerke raakte, zoo wel door de giften, welken zij ontfong, als door die, welken zij dééd, alleraanzienlijkst en vermogenst.

Onze eerſte hollandſche Graaven, door den heerſchenden ſmaak of wel door de ſtaatkunde van dien tijd gedreeven, ſchijnen hunne opper-Vorsten in die godvruchtigheid zelfs niet te hebben willen toegeeven. De ſtichting der kerke van Egmond, welke vermeld ſtaat in den gunstbrief, bij welken Diederik, Graaf van Holland, alle giften, door zijne voorzaaten aan de kerke van Egmond gedaan, bevestigt en vermeerdert; inzonderheid hier mede, dat alle, die tot de kerke van Egmond behooren, in zijn land tolvrij zouden zijn, kan ten bewijze ſtrekken (*b*); gelijk mede de Abtdij van *Rhijnsburg*, welke beide Abtdijen, in den jaare 1139, door Paus Innocentius den II. in zijne bijzondere beſcherming genomen werden. De Bisſchoppen van Utrecht van het kerkelijk gezag gebruik weetende te maaken, om hun wereldlijk gebied uit te breiden, en in 't bijzonder ook naar de landſtreeken in Holland gelegen, moest dit natuurlijk onzen hollandſchen Graaven in de oogen ſteeken, die, aan hunnen kant, den bisſchoppelijken ſtoel zoo veel zogten te onttrekken, als zij hem onthouden konden (*c*).

Naar

(*a*) Mieris *Charterb.* D. I. bladz. 402.
(*b*) *Vad. Hiſt.* D. II. bladz. 108. 124. 132. 196. Mieris *Charterb.* D. I. bl. 71. en 72. 165. en volg. 237.
(*c*) Ib. bladz. 93. 118. en 119.

Naar maate dat de Graaven van Holland zich onafhangelijker begonden te gedraagen, bekreunden zij zich minder aan de titels, op welken de Bisschoppen zich beriepen: maakten, dat hun kerklijke goederen afgestaan wierden: beschonken daar en tegen wederom deze en geene kerken, en leiden verscheiden geestlijke stichtingen aan. Graaf Diederik en deszelfs Gemalinne Sophia, en derzelver opvolgeren verkreegen, in den jaare 1156, van den Abt van Epternach het recht over verscheiden kerken in Holland, bij ruiling tegen honderd en twintig maden lands op het Eiland Schouwen (*a*). Floris de derde gaf de kerk van *Vlaardingen* aan de kerk van *Egmond* (*b*). In den jaare 1166. werd door Keizer Frederik geregeld, dat de Bisschop van Utrecht en de Graaf van Holland eenen Graaf over *Oost-Friesland* zouden aanstellen, welke van hun beider *wegen zoude presideren ende sitten in 't voorsz. Graafschap* (*c*), omtrent welk gemeenschappelijk bestier naderhand verscheiden verdragen zijn gemaakt (*d*). Graaf Diederik de VII. begiftigde de *Kapel in St. Marien Kerk te Utrecht* (*e*). Verscheiden andere diergelijke stichtelijke milddaadigheden, hebben voorts de Graaven gedaan (*f*). Voornaamelijk is de Abtdije van Rhijnsburg een voorwerp daar van geweest, zoo wel voor de Graaven, als voor de roomsche Keizers en Koningen (*g*).

Met deze giften uit eigen gezag te doen, en met het toelaaten derzelven, aan den kant der opper-

(*a*) Mieris *Charterb.* D. . bl. 103. (*b*) Ib. bl. 103.
(*c*) Ib. bladz. 111. (*d*) Ib. bl. 141. en volg.
(*e*) Ib. 132. 136. 137. 139. 148. 197. 209. (*f*) Ib.
(*g*) Ibid. D. I. bl. 146. 158. en volg. 180. 187. 188. 208. 210. 212.

per-Vorſten, ſchijnen de Graaven de eerſte ſtappen tot de onafhangelijkheid gedaan te hebben.

Graaf WILLEM de I., begrijpende mogelijk, dat zijne milddaadigheid, op eene andere wijze beſteed, hem meerder nut zoude kunnen doen, en misſchien ook wel beſpeurende, dat de voorrechten en vrijheden, aan de Kerkelijken geſchonken, hun boven andere ingezetenen te veel voordeels gaven, is het ſpoor zijner voorzaaten wat bezijden gegaan, en heeft zich meer toegelegd, om de gunst en genegenheid der leeken te winnen, welke hem, tot het bekomen en behouden der graaflijke waardigheid, van meer dienst waren geweest en konden zijn, dan de gebeden der Nonnen, ofſchoon hij ook niet nagelaaten heeft om, ter ruste zijner ziele, de Kerkelijken met aardſche goederen, die zij niet behoefden, te verrijken. Hij is de eerſte der Graaven, zoo 't ons voorkomt, die zich opentlijk een onafhangelijk gezag heeft aangematigd, daar hij de ingezetenen dezer landen, en voor al de ſtedelingen, met handvesten, keuren, voorrechten en vrijheden, begunstigende en voorziende, daadelijk gebruik maakte van de wetgeevende magt, het wezenlijkſte gedeelte van eene opperheerſchappij. De ſlapheid en onzekerheid van 't keizerlijk gebied, zoo wel als de giften van tijd tot tijd aan den utrechtſchen ſtoel en aan eenige Graaven gedaan, hadden bereids ſommigen der voorzaaten van Willem voet gegeeven, om meerder gezags te oeffenen, dan hun oorſprongelijk toekwam: doch Willem, met bijſtand zijner vrienden en gunstelingen, aan de graaflijke waardigheid door het zwaard gekomen zijnde, oordeelde, niet zonder reden, dat hij, zonder verlof des Keizers, bekwaame middelen konde gebruiken, om zich in zijne waardigheid vaster te handhaaven en te ſterken.

ken. Ook beleefde hij eenen tijd, dat de Keizer eerder na de gunst der Graaven, dan de Graaven na die van den Keizer moesten uitzien. Het was voor Keizer Otto den IV. al genoeg, dat hij Graaf Willem beloofd hebbende in zijne goederen te bevestigen, dit uiterlijk teken van oppermagt nog mogt geeven (*a*).

VOORAL schijnt WILLEM de I. bedagt te zijn geweest, om de landzaaten te begunstigen met de tolvrijheid, en daar door de ongelijkheid weg te neemen, welke in 't ſtuk van koophandel en vaart aan de Kerkelijken zo veel voordeels boven de Leeken moest geeven. Onder de ſteden, welke al vroeg met tolvrijheid begunstigd zijn geweest, vindt men *Geertruidenberg*, in wiens Handvesten, Voorrechten, en Vrijheden van den 1. Octob. 1213. geleezen word: *dat zij geen tollene gelden ſullen binnen de jurisdictie van den Graave, noch op de jaermarckten, noch buten de jaermarckten* (*b*).

DE landen van Gorcum, en de ſtad zelve, ſchijnen ook onder de eerſten geſteld te moeten worden, welke de tolvrijheid verkreegen hebben. In den jaare 1224. bevestigde Graaf Floris aan die van Boxel dezelfde vrijheid, welke zij van zijnen Vader gekreegen hadden, naamelijk van *tolvrij* met hunne goederen door zijn gantſche land te kunnen heen en weder gaan (*ita quod per totam terram meam absque theloneo poterunt converſari*) en in den jaare 1281, werd aan die van *Gorcum* de tolvrijheid, *welke zij genooten*, toegezegd, ingevalle zij de ſtad, om de doorbraak der dijken en watervloeden, elders mogten verplaatſen (*c*). WILLEM de II. Graaf van Hol-

(*a*) MIERIS *Charterb.* D.I. bl. 145. 146. en 156.
(*b*) Ib. D. I. bladz. 158.
(*c*) Ib. D. I. bladz. 193. 412.

Holland, zegt in de Handvesten en Wetten aan die van *Haarlem*, in den jaare 1245 gegeeven, ende *hebse* (naamelijk: *de poirte*) vrij gelaaten van *alre tolne*, *ende van alre besvattinge der tolre, after water ende after lande, overal in myne macht* (*a*).

ZULKE giften toonen niet alleen, dat de Graaven daadelijk het oppergezag oeffenden, maar te gelijk welke middelen zij het bekwaamste oordeelden om de gunst der landzaaten te winnen; en zekerlijk konden 'er geen aanlokkelijker noch voordeeliger, dan zulken, die te gelijk de vaart en koophandel naar hunne landen trokken, in 't werk gesteld worden. Ook verbloemt de roomsche Koning Willem de reden van zijne weldaadigheid niet, wanneer hij in zijn Gunstbrief van den 12. Feb. 1249. aan die van Dordrecht gegeeven, zegt „ Alsoo wy werden gevordert uit de miltheid van onse coninclijcke waerdigheit, onse getrouwe, met onse bisondere genegentheit behulpsaem te zijn, op dat, *hoe sy des te meer tot gehoorzaemheit werden aengemoedigt, hoe sy mildelijtker van ons vereert zijn geweest*: soo hebben wy gewild, tot kennisse van een yder te komen, dat wy, willende volgen de voetstappen van ons Vaders mildadigheit aen de burgeren van Dordrecht, gedaen hebben dese bisondere gunste, om dat zy den edelen Man Florens, Grave van Hollant, onsen zeer waerden Vader, hoogloffelijker gedachtenisse, verscheiden mael eerbiedig hebben getoont, en ons noch met behoorlijke plicht getrouw zijn, dat zy aen onse tollen te Ammers, te Moordrecht, Niemants-vrient, en Almsvoete van Wijn, Lakenen, Stael, en Yser den vollen tol, en van Sout en mondkost de helfte gevende, met alle andere coopmanscappen

(*a*) MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 222.

„ pen vry en onbelast zullen voorby varen (*a*)." Die van Dordrecht ſchijnen naderhand eene vrij uitgeſtrekter tolvrijheid bekomen te hebben, volgens zeker getuigenis, onder het opſchrift van *verſcheide Verklaaringen*, enz. opgeſteld, en uit hetwelk zoude blijken dat de poorters, in den jaare 1548, in 't bezit waren omme „ volgens hunne privilegien met „ hunne gewoonlijke tolbrieven *tolvrij* te vaaren „ door de landen van *Henegouwen*, *Holland*, *Zee*„ *land*, en *Vriesland* (*b*)." Dezelfde Koning Willem ſchonk, in den jaare 1254, tolvrijheid aan *Alkmaar*: in het zelfde jaar, aan *Moordrecht*, tot vergelding hunner diensten, en den arbeid, tot welken zij dikwijls wegens het doorbreeken der dijken verplicht werden; in den jaare 1255, aan de Abtdij van *St. Bernard aan de Schelde*.

In het volgende jaar gaf Floris, Voogd van Holland, vrijheid van tol door Holland van ſpijs en kleeding aan den *Broederen van den duitſchen huize*; twee jaaren laater bevestigd door Aleid; voorts door Graaf Floris, in het jaar 1278; in wiens brief de vrijheid van tol uitgedrukt ſtaat niet met betrekking tot ſpijs en kleeding, maar tot de goederen, die zij voeren aan *Rhijnsburg* en *Boskoop*. In den jaare 1260, gaf Aleid aan *Rhijnsburg* vrijheid van den tol te *Niemandsvriend*. In den jaare 1273. vrijheid van de Thol *te Moordrecht*, wordende dezelve tolvrijheid merkelijk nog vermeerderd in laatere tyden (*c*). In den jaare 1266, verkreeg *Delft* vrijheid van tollen van Graaf Floris alom in zijn land. Bij handvesten en voorrechten van Graaf

(*a*) Mieris *Charterb.* D. I. bl. 255.
(*b*) v. d. Wall *Handvesten van Dordrecht.* bl. 1135. en 1136.
(*c*) Mieris *Charterb.* D. I. bladz. 210. 212. 249. 335. 361. 369. 379. 477.

Graaf Floris den V. op den 12. December 1266, aan die van *Leyden* gegeeven, en welke ftrekten tot bevestiging en vernieuwing van derzelver *oude vrijheden*, word gezegd „ In geheele „ mijn gebiet, te weten van Holland en Zee„ land, zullen zij *zonder tollen* te betaalen, hunne „ koopmanfchap vrij mogen voeren" (*a*), en in den jaare 1270, heeft dezelfde Graaf aan die van *Schiedam* vrijheid van tol gegeeven: waar omtrent op te merken is, dat in den brief van aanfchrijving aan de tollenaars, gemeld word, dat die, welke bij den *nieuwen dam* woonen, even als de ftedelingen, op den voet der ftedelingen, *jure oppidanorum*, voor hunne goederen vrij zullen zijn van de heffing der tollen (*b*): dus niet alleen voor koopmanfchappen, maar voor alle zoodaanige goederen welke hun eigen zijn. In den jaare 1273, fchijnt Floris deze vrijheid vernieuwd te hebben om bedenkelijkheden af te fnijden: want in het handvest van dat jaar word gezegd, *woonende onder de jurisdictie ofte heerlickheit te Schiedamme*, en in het zelve leest men niet *jure oppidanorum* (*c*). Dezelfde Graaf heeft in den jaare 1272, „ de Burgers van *Gouda* be„ vrijt van alle *fchattingen zijner tol*, en mede de „ goederen die fy leyden ende voeren door zijn „ geheel Lant: ook aen haer de felve rechten toe„ geftaan, die de Leydenaars hebben (*d*)". In den jaare 1299 werd door Jan van Avennes aan *Schie-*

(*a*) MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 290. 291. 292. 316. 326. 335. 342. 345. diergelijke aanfchrijving heeft Graaf FLORIS in den 1272 of 1274 en 1281 gedaan.

(*b*) Ib. 355. 370. 376. 414.

(*c*) MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 210. 212. 249 335. 361. 369. 379. 477.

(*d*) Ib. bladz. 363.

Schiedam, het welk toen tot eene ſtad moet zijn gemaakt geweest, gegeeven „ dat die Burgers vry „ ſullen weſen van *alre beſchattingen off lot* van „ gueden, des ſy hebben in anderen ſteden, naer der „ *ghewoente van anderen ſteden*, die daer by gelegen „ ſyn (*a*)". In het jaar 1275, werden de ingezetenen van *Amſterdam* begunſtigd met tolvrijheid voor alle hunne goederen *door des Graaven gantſche land*; en dat wel tot *vergoeding van de ſchaden*, welken Graaf Floris, die hun die vrijheid ſchenkt, zegt met zijne mannen hun aangedaan te hebben (*b*).

Vreemd moet het voorkomen, dat, tolvrijheid door des Graaven gantſche land aan die van Amſterdam, in het jaar 1275, gegeeven zijnde, hun in het jaar 1367, de vrijheid der tollen van Bloys is geſchonken, uitgezonderd in de ſteden Schoonhoven en Gouda; dat zij die vrijheid alleen verwierven tegen eene jaarlijkſche uitkeering, welke hun eerst in den jaare 1398 kwijt geſcholden werd, om het verlies van een ſchip, in des Graaven dienst verlooren, te vergoeden. In het jaar 1409, verkreegen die van Amſterdam vrijdom der tollen, welke te Muiden en te Workum geheven werden; in den jare 1469, vrijdom van dien, die te Zwolle ingevorderd werd, en in 't jaar 1478, werden zij vrij geſteld van de rechten, welken men te Utrecht hief.

Dezelfde Graaf Floris gaf in het jaar 1276, vrijheid van *ſchot en van zijne tollen* aan die van *Accerſloot en Wtgeest*: hij bewimpelt de reden noch de oorzaek niet: „ op dat zy haar te williger ende „ dapperlyker zouden ſtellen tegens de Vrieſen „ ende andere onze vyanden, hare medehulperen, „ en de land beſchermen, het ſchot, dat zij „ ons

(*a*) Mieris *Charterb.* D. I. bl. 370.
(*b*) Ib. bl. 604.

„ ons (zegt hij) tot hier toe alle jaren plegen te „ geven, voor den tijd van drie jaaren naest vol„ genden quijtschelden, ende so verre die twist „ tusschen ons ende henluyden langer geduurt zal „ hebben, ende onse voorsz. luiden haer prijsse„ lijck dragen, in 't voors. onse werk ofte dienst, „ soo sullen wy dan soo veel meer voor haer doen „ in den voorsz. gevallen, dat zy voor goet ende „ aengenaem moeten hebben. Boven desen be„ vryen wy haer met *alle haer eigen goeden*, *die* „ *zy voeren*, *tot in der eeuwigheid van alle schattinge* „ *van onse tol*, enz. (*a*)". In gevolge van deze vrijheid, werd den Burggraave van Leyden ende zijnen tollenaren bevolen, hun die vrijheid te laaten gebruiken (*b*). Om gelijke reden, werden die van Wormer van *alle tollen*, *die zij moesten geeven van hunne goederen*, *ontslagen* (*c*): aan de stad Briele is de tol-vrijheid, in den jaare 1280, al vrij bijzonderlijk gegeeven; naamentlijk ten aanzien van de goederen der ingezetenen *het zy hun zelfs in eigendom toekomende*, *het zij hen gemeen zijnde*, *met anderen vervoerd worden*, *of in wat schip dezelve zouden mogen leggen*, enz. (*d*). Graaf Floris heeft in den jaare 1288 aan die van *Monnikkendam* vrijheid van tollen bij *water en bij lande* gegeeven, *in der Graafschap van Holland*.

De Vorsten lieten het niet blijven bij het stichten van tollen, om den koophandel en de scheepvaart naar hunne landen te trekken, en bij de vrijheid van tollen, en andere schattingen, waar mede zij de ingezetenen begiftigden, om die ook binnen 's lands te bevoordeelen en te bevorderen: hun-

(*a*) Mierts *Charterb.* D. I. bl. 380.
(*b*) Ib. 458.
(*c*) Ib. 411.
(*d*) Ib. bl. 411.

hunne zorg ging verder. Zij gaven, aan den eenen kant, voorrechten aan vreemden, en, aan de andere zijde, maakten zij, dat aan hunnen ingezetenen voorrechten en vrijdommen verleend wierden. In den jaare 1106, gaf Frederik, Bisschop van *Hamburg*, *op begeerte van eenige over den Rhijn woonende, die Hollanders genoemd werden, eenige landen, die onder zijn Bisdom gelegen waren, op zekere voorwaarden te bezitten, van de tiende der gewassen, en van 't vee, en van ieder honderd manson twee marken te betaalen* (*a*). Omtrent deze gift of toelaating, staat aan te merken, dat de gronden, welke door de Hollanders verzogt, en aan dezelve afgestaan werden om te bebouwen, onbebouwd en zonder nut voor de landzaaten van den Bisschop lagen: *hactenus inculta paludosaque, nostris indigenis superflua*, zegt de Bisschop. Gerard, zoon van Henrik, Graaf van Gelder, schonk in het jaar 1177, onder anderen, aan die van *Utrecht* de vrijheid van tol in *Rhijswijck* (*b*). In den jaare 1220, ging Keizer Fredrik de II. een verbond aan met de voornaamste Bisschoppen van Duitschland, in het welke deze Geestelijken, die zich het recht van tollen aan te leggen schijnen aangemaatigd te hebben, zich verbonden geen nieuwe tollen op te richten (*c*). De Aartsbisschop van Bremen erkent, in den jaare 1270, dat hij geen recht heeft om van de burgers van Utrecht den tol van *Stade* te heffen (*d*). Graaf Floris verleende, in den jaare 1276, aan de ingezetenen van *Overijssel* vrijdommen, ten einde dezelven den handel, welken zij op Vlaan-

(*a*) Mieris *Charterb.* D. I. bl. 79. Bijlaage D.
(*b*) Ib. bl. 118.
(*c*) Ib. bl. 255.
(*d*) Ib. bladz. 355.

Vlaanderen dreeven, naar de havens van Holland zouden verleggen, en die vrijdommen werden twee jaaren daar na nog ten aanzien van de ſtad *Deventer* bevestigd (*a*). „ Jan, Hertog van Braband, „ geeft op den 6 Dec. 1288, op verzoek van Floris, Graaf van Holland, die twee ſteden in „ Zeeland zoude bouwen, eene te *Brydorp*, de andere te *Arnemuyden*, vrijheid van tollen aan dezelven door al zijne landen (*b*)".

In denzelfden tijd, naamlijk in den jaare 1277, gaf Graaf Floris voorrechten aan die van Hamburg, om dezelfde reden en met hetzelfde oogmerk als hij 'er de *Overijſſelſchen* mede begiftigd had. „ Nademaal (zegt hij) de burgers of kooplieden „ van Hamburg, die tot nu toe gewoon waren „ met hunne koopgoederen naar de haven van „ Vlaanderen, die *Swin* genoemd word, te reizen; „ ende nu gezind zijn om in onze have, die de „ Maas geheeten word, te Dordrecht, ofte elders in „ ons land, daar zij het verkiezen zouden, met hunne koopgoederen van hier naar beneden zouden „ willen overbrengen: zoo hebben wij, overweegende, dat uit hunne komſte ons gantſche land „ veel nuts en eere zal worden toegebragt, en „ veel voordeels uit dezelve zal konnen voortvloeien, bij aldien zij zich naar ons land begeeven, hun de volgende vrijheid en gunſt toegeſtaan". In het jaar 1300, gaf Graaf Willem, „ aan allen den Coopliede van Ooſtlande, die met „ haeren comanſchepe die ſy bider zee in onſen „ lande brengen, ende geheelre laſt opcoemen tot „ onſer porte van Dordrecht, dat *zy tollen vry* „ we-

(*a*) Mieris *Charterb.* D. I. bl. 385 396.
(*b*) Ib. bl. 492.

„ wesen sullen van allen guede dat zy daer bren-
„ gen (*a*)".

Bij eenen gunstbrief van Graaf Florens van den 15 Maart 1284, oorlooft deze Vorst den Schepenen van Middelburg, „ wat dat sy maken van „ bonnen of van leeten op weven, op vulres, op „ alrande lieden, die hem gheneren mit ghewant, „ omme onse oorbaer, ender der port nutschepe, „ metten geenen, dier zy toenemen, dat houden „ wy vast ende ghestade tot onse wederroepene, en- „ de tot onsen goetdenkene (*b*)". In dezelfde stad had zich een Broederschap van kooplieden opgericht, wier instellingen of willekeuren door Graaf Floris bevestigd werden, op den 1 Junij 1271 (*c*).

In den jaare 1285, verklaart Graaf Floris, „ om- „ me gemeenen oorbare van zijnen lande oorlof „ gegeeven te hebben, aan zijne poorters van „ *Middelburg*, ende allen den geenen, die woonach- „ tig zijn bewesterschelde, wolle werken te maaken, „ die 't maaken willen, alzo als wij dit uitgaven „ tot *Reymerswale* (*d*)". Bij een Handvest van den 28 maart 1290, verklaart Graaf Floris oorlof gegeeven te hebben aan allen zijnen luden, poorteren van Dordrecht, gheneralijcken, „ dat wanneer eenigh „ van haren poorteren ghepandt, ghearresteerd, „ ofte haer goet ghenomen werden in eenigh Hee- „ ren land, buyten onsen Graefschappe, dat zy „ dan zonder morren weder moghen panden by „ onsen Bailluw, ofte onsen Rechter, Schepe- „ nen van Dordrecht des geenes Heeren luyden, „ die onse poorters ghearresteerd, ofte haer goet „ ghenomen hebben ende dat goet ende die „ lui-

(*a*) D. I. Bijlaage K. (*b*) MIERIS D. I. bl. 434.
(*c*) MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 356. Bijlaage. L.
(*d*) MIERIS D. I. bl. 453.

„ luiden houden in ghewaerder handt, by Ra-
„ de ons Baillious, ons Rechters, ende Schepe-
„ nen van Dordrecht, totten malen, dat sy van
„ haren verliesen by ons, ofte by onsen ghewaer-
„ den bode berecht zyn (*a*). Menigvuldige andere blijken van 't behartigen van de vaart en koophandel door de Graaven zijn 'er voor handen; welken wij, kortheids halven, niet dan met den vinger, door eenige voorbeelden, kunnen aanwijzen.

In den jaare 1275, liepen de Hollanders uit op de Engelschen om dat zij hun geen wol wilden leveren (*b*), waar na, op den 29 Nov. 1276, Graaf Floris, bij eenen brief aan den Koning van Engeland, aan de Engelschen zekerheid en vrij geleide toezeide, omme in zijne landen te komen, met hunne goederen; aldaar te blijven; hunne neering en koophandel vrij te oefenen, mitsgaders vrij te vertrekken (*c*): waar tegen, in den jaare 1280, de Koning van Engeland, op verzoek van den Graave van Holland, een verbod heeft gedaan aan zijne onderzaaten, van de zeeuwsche kooplieden niet te moeien (*d*).

Graaf Floris, misnoegd om dat de Engelschen den stapel der wollen van Dordrecht, gedeeltelijk naar Brugge in Vlaanderen, gedeeltelijk naar Mechelen in Braband, verlegd hadden, en de verbintenissen der Engelschen met de Vlamingen en Brabanders voor den handel en de vaart zijner landzaaten schadelijk oordeelende, rustte niet, voor dat hij 'er zijn misnoegen over getoond had, en trad tot dat einde in een verbond met Frankrijk (*d*).

Hier uit ziet men, dat de Graaven zich wel de-

(*a*) Mieris *Charterb.* D. I. bl. 17.
(*b*) *Vad. Hist.* D. III bl. 21. Mieris *Charterb.* D. I. bl. 378.
(*c*) Mieris *Charterb.* D. I. bl. 382. (*d*) Ib. 409.
(*e*) *Vad. Hist.* D. III. bl. 58.

degelijk aan de ſcheepvaart en koophandel gelegen lieten leggen, en, om 'er de hand aan te houden, verbonden en verbindtenisſen met vreemde Vorſten aangingen: de Hiſtorien leveren 'er verſcheiden voorbeelden van. Allermerkwaerdigst is het verdrag, op den 7 Maart 1167, tusſchen Filips, Graaf van Vlaanderen en Floris, Graaf van Holland geſlooten. Het behelsde, onder anderen, „ dat „ de *gheleeden* welken de Graaf van Holland op de „ vlaamſche markten hielt, afgeſchaft zouden wor„ den; dat ook alle impoſten afgeſchaft zouden wor„ den; en dat een vlaamſch koopman, om ſchuld in „ Holland gearreſteerd wordende, zich bij eede zoude „ kunnen zuiveren, ten einde hij in zijne reis niet „ opgehouden wierde; en zoo de *Arreſtant* daar geen „ genoegen mede neemen wilde, hij alsdan den „ Vlaming, voor zijne gewoonen rechter zoude „ moeten roepen". Uit welke beding blijkt, dat bereids toen ter tijd hier in gebruik is geweest het *arreſteeren* van vreemdelingen om *jurisdictie te fundeeren* (*a*). Dit verdrag, gebrekkig bij DU MONT opgegeeven, is bevestigd in den jaare 1248 (*b*) bij een nader verdrag, in het welk het voorgaande woordelijk aangehaald word, onder het jaartal van 1147, zijnde dit verdrag nog nader bekrachtigd, bij het verdrag, in het jaar 1256, tusſchen Margaretha, Graavinne van Vlaanderen en Henegouwen, en Floris, Voogd van Holland, geſlooten, met bijvoeging van dit beding (*c*): „ Indien „ een vlaamſch koopman in Holland, of in Zee„ land, opgeligt of beſtoolen word, zoo zal de „ Graaf van Holland, of de Heer van de plaats, „ onder wien het geval geſchied zal zijn, de in„ woon-

(*a*) DU MONT *Corps Dipl.* T. I. P. I. p. 87.
(*b*) Ib. p. 393. (*c*) Ib. p. 205.

„ woonderen dier plaatze dwingen tot het we-
„ derom bezorgen van het goed aan den koopman,
„ of anders zal de Graaf zelve den koopman ge-
„ noegen moeten geeven". Het verdrag van vrede tusschen Henrik den I. Hertog van Braband, en Diederik, Graaf van Holland, op den 3 Nov. 1203, gesloten, behelst, onder anderen, dit beding: „ Boven dien heeft de Graaf den Hertog
„ en zijnen erfgenaamen toegestaan, dat alle hunne
„ kooplieden, door de landen des Graaven trekken-
„ de, zoo te water als te land, behouden zullen het
„ recht omtrent de tollen, zoo als het zelve is be-
„ dongen, wanneer die tollen eerst zijn opgerecht
„ geworden; hetzelfde heeft ook de Hertog we-
„ derom aan den Graaf belooft (*a*)". In het verdrag van vrede tusschen Willem, Graaf van Holland, en Diederik, Bisschop van Utrecht, in den jaare 1204 gesloten, zegt Graaf Willem: „ Nog heb ik be-
„ loofd en gezwooren, dat ik nooit eenige koop-
„ lieden zal beletten zout of eenige andere waa-
„ ren te vervoeren naar het Land van den Bisschop.
„ Insgelijks zal de Bisschop ook niet beletten,
„ dat eenige kooplieden uit het Graafschap Fries-
„ land van Oostergo en Westergo in mijn land
„ overkomen (*b*)". Deze zelfde verbintenis vindt men in het verdrag van den utrechtsen Bisschop en den Graaf van Loon van hetzelfde jaar (*c*). In den jaare 1282, deed Graaf Floris aan zijne onderdaanen vergoeding van gelden hun door woeker afgekneveld, bekomen (*d*). Het bevel van den Koning van Engeland, om de hollandsche visschers ongemoeid te laaten, op den 28. Sept. 1295 gegeeven, is eigenlijk geen gifte *van ongehinderd en vrij te mogen visschen*, zoo als het de Heer MIE-
RIS

(*a*) MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 138. en volg. Bijlage H.
(*b*) Ib. bladz. 141. (*c*) Ib. bladz. 143. (*d*) Ib. bladz. 422.

RIS schijnt opgevat te hebben; maar een verbod van de Hollanders, Zeeuwen, en Friezen in de visscherij bij Jernemuth te moeien of te stooren. De woorden van het bevel zijn als volgt:

„ DE Coninck doet groeten ende te weten zy„ nen lieven ende getrouwen Joan van Buttentut„ te, *Bewaerder van zynen Zeekust van Jerne„ muth* (*a*). Alsoo wy verstaen hebben dat vele „ luyden van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt, „ die onse vrienden zyn, haer eerstdaegs sullen „ begeven tot visschen in onze zee bij Jernemuth, „ zoo belasten wy u, ende bevelen dat ghy voor „ den volcke eens ofte tweemael in elcke weecke „ doet verkondigen, dat niemandt, op sodanighe „ boete als wy eenichsins souden moghen eysschen, „ sich verstoute haer eenighe ongelyck, moeyte, „ schade, verhinderinghe ofte quellinghe aen te „ doen; maer dat sy des noodt zynde, haer bystandt „ doen met raedt ende daedt, op dat sy sonder „ beletsel visschen moghen en haer profyt doen".

WIJ hebben te vooren gewag gemaakt van de onlusten tusschen den Koning van Engeland en Graaf Floris den V. gereezen. Dezelve schijnen in den jaare 1295 ten hoogsten top te zijn geweest. Derhalven is het weinig waarschijnelijk, dat op dien zelfden tijd, de Koning van Engeland aan de Hollanders voor de eerstemaal vrijheid van visschen te Yarmouth zal gegund hebben, en zulks met betrekking tot de haringvangst, zoo als het de Heer WAGENAAR schijnt begreepen te hebben (*b*). Want het bevel behelst slechts eene ken-

(*a*) MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 566. In het Latijn staat: *Custodi maritimae suae Jernemuth* & BAILLIVIS *suis de Jernemuth*, 't welk niet onopgemerkt gelaaten moet worden.

(*b*) *Vad. Hist.* D. III. bl. 54.

kennisgeeving dat de visschers zullen komen, en een verbod van die te moeien: waar uit natuurlijk te besluiten is, dat de Hollanders, Zeeuwen, en Friezen, reeds in dien tijd, gewoon waren daar te komen visschen; en dat 'er tusschen den Koning van Engeland, en den Graaf van Holland een verdrag zal zijn gesloten geweest, medebrengende, dat de visschers, welke *gewoon waren* op de kusten van Yarmouth te komen visschen, niets vijandlijks te vreezen zouden hebben. En men verwondere zich niet, dat, op eenen tijd, dat de Koning van Engeland en Graaf Floris tegen elkanderen fel verbitterd waren, zoodaanig verbod gedaan werd: vermits die verbittering buiten vredebreuk bleef (*a*). In den jaare 1314, vindt men afgezondenen van Graaf Willem in Engeland, om 'er eenige verschillen en moeielijkheden, met betrekking tot koopluiden gereezen, te vereffenen. Wanneer men al verder de historien nagaat, zal men eene aanhoudende oplettenheid, om de vaart en den koophandel bij verdragen en verbonden te begunstigen, ontmoeten (*b*). WAGENAAR, het verbond van Hertog Willem, in den jaare 1386, te Westmunster met Richard den II. Koning van Engeland gesloten, kortelijk opgeevende, zegt „ ook werd den Gelder„ schen de vrye koophandel in Engeland, geduu„ rende het leven des Hertogs vergund". Het woord *vergunnen* is hier oneigen. Beide de Vorsten bedingen vrijheid van vaart en koophandel voor hunne ingezetenen en onderdaanen. Eerst word die bedongen ten behoeve van de onderdaanen des Konings, en naderhand voor die des Graaven,

(*a*) *Vad. Hist.* D. III. bl. 61.
(*b*) DU MONT, *Corps Diplom.* T. I. P. II. p. 2. MIERIS *Charterb.* D. II. bladz. 140.

von, op gelijke wijze, als in andere verdragen en verbonden te zien is (*a*). In den jaare 1466, floot Isabelle, Hertoginne van Bourgondië, in den naam van haaren Echtgenoot KAREL, Hertog van Bourgondië, een verbond van koophandel met Eduard, Koning van Engeland, voor den tijd van dertig jaaren, wordende in hetzelve gezegd: dat 'er zedert langen tijd tusschen het Koningrijk van Engeland, de Heerlijkheid van Ierland, de stad en vrijheden van Calais aan de eene zijde, en de Graafschappen van Braband, Vlaanderen, en Heerlijkheid van Mechelen, aan de andere zijde, tot wederzijds nutte, verdragen, en overeenkomsten gemaakt, onderhouden, bewaard, en toegestaan waren geweest, met betrekking tot den koophandel en zeevaart (*b*). In den jaare 1470, bevestigde Christiern, Koning van Denemarken, de Amsterdammers, in de hun gegunde vrijheid van koophandel te Bergen in Noorwegen, *specialijck ten respectie van den doorluchtigen hoogmachtigen Vorst ende Heere* CAERLE, *Hertoge van Bourgondien, zijnen lieven Oom* (*c*). In den jaare 1478, vernieuwde Edouard de IV. een verbond van koophandel met die van Oostergo en Westergo, hetwelke de Engelsche Vorst als een vernieuwing van zeer oude verdragen voorstelt (*d*). In den zelfden jaare 1478, floot Maxmiliaan een verbond van koophandel met den zelfden Edouard (*e*). In den jaare 1496, werd het verbond met Engeland gesloten, naderhand bekend onder de benaaming van *groot Com-*

(*a*) DU MONT, *Corps Diplom.* T. II. P. I. p. 208.
(*b*) DU MONT, Tom. III. P. I. p. 592. *Vad. Hist.* D. IV. bl. 89. 90. 103.
(*c*) *Handv van Amsterd.* D. I. bl. 55.
(*d*) DU MONT. T. III. P. I. p. 23.
(*e*) Ib. pag. 181.

Commercie Tractaat (*a*), en vernieuwd in den jaare 1502, doch het welk, in den jaare 1506, merkelijk in ons nadeel besnoeid (*b*), voorts wat verholpen (*c*), en in den jaare 1516 wederom vernieuwd is. Verscheiden maalen is 'er bij verdragen voor de haringvisscherij gezorgd (*d*), gelijk te zien is uit het vredes verdrag met Frankrijk, van den jaare 1525, waar bij de vrije vaart op dat rijk hersteld werd, krijgsbehoeften alleen uitgezonderd. De oorlogen met Frankrijk de vaart en koophandel op dat rijk nu en dan ontrustende, werden, door het bestand, in den jaare 1528 getroffen (*e*), gelijk mede bij het vredens - verdrag van Crespi, in den jaare 1544 (*f*) hersteld. In dat zelfde jaar, bezorgde Keizer Karel dat de Zond, welke twee jaaren achter een gesllooten was geweest, wederom voor de Hollanders, wier koophandel daar bij merkelijk geleeden had, opengesteld (*g*), en de Amsterdammers in alle voorrechten en vrijdommen, hun door de Koningen van Deenemarken gegeeven, bevestigd wierden.

BEHALVEN alle de middelen, welken de Graaven tot welzijn van scheepvaart en koophandel bij de hand namen, gebruikten zij nog andere binnenlandsche maatregelen. Bij voorbeeld, het instellen of vergunnen van jaarmarkten; het stellen van order omtrent het visschen, vogelen, en jaagen; het bepaalen der zee-rechten; het toerusten der schepen (*h*); het zorgen voor de deugdelijkheid der bieren, welke in ons land gebrouwen werden; het waaken tegen de ondeugdelijkheid der geweefde goederen; het toestaan van 't maaken van

(*a*) Du Mont, Tom. III. p. 298. en volg.
(*b*) Ib. p. 333. 334. (*c*) Ib. p. 356. 401.
(*d*) Ib. p. 451. (*e*) Ib. p. 492. 504.
(*f*) *Vaderl. Hist.* D. V. bl. 272. (*g*) Ib. bl. 262. en volg.
(*h*) Gr. Plac. B. D. I. bladz. 684. en volg.

van keuren in de ſteden, omtrent zaaken betrekking hebbende tot de neeringen, handteeringen, koophandel, en vaart; van alle welke binnenlandſche ſchikkingen menigvuldige blijken zich overal opdoen (*a*), en verders in het geenwe nu, ten aanzien van den ijver, en zorg der ſtedelijke regeeringen, omtrent de bevorderingen van vaart en koophandel ſtaan te zeggen, bijzonderlijk aangetroffenzullen worden.

Daar de Graaven dus beſtendig de ſcheepvaart en koophandel door verſcheiden middelen begunstigden, genooten die middelen van algemeene welvaart geen mindere toezigt van den kant der Magiſtraaten of Wethouderen, welke in de ſteden het burgerlijk bewind hadden. De aart en geſteldheid der ſtedelijke beſtieringen, en die der dorpen en heerlijkheden ſchijnen daar toe niet alleen aanleiding en voet gegeeven; maar ook het gebruik van een recht toegelaaten te hebben, het welk thans misſchien vreemd voorkomende, door het vermeerderen der ſtedelijke privilegien, niet ongeoorloofd geacht konde worden (*c*). Wij hebben, in het I. Deel van dit Werk, tot bewijs van den ſtaat en aanwas van onze ſcheepvaart en koophandel, verſcheiden ſtukken onder de Bijlaagen bijgebragt. Uit dezelven ziet men, dat niet alleen de ſtad van Amſterdam begunstigd is geweest met buitenlandſche voorrechten, maar ook verſcheiden andere plaatſen, en dat wel langen tijd voor dat Amſterdam eenig aanzien ge-

(*a*) D. I. Bijlaagen F. G. H. *Charterb.* D. I. bl. 422. 453. 472. 501. 503. en volg. 546. 566. *Handvesten van Leyden.* bl. 176. 179. 181. 363. en volg. v. d. Wall. *Priv. van Dordr.* D. I. bl. 55. -1. 76.

(*b*) *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 542. D. IV. bl. 405. en volg. 444. 489.

(*c*) Hier van zullen wij nader moeten ſpreeken, wanneer wij over de ſtaatsgeſteltenis onzer gewesten zullen handelen.

gekreegen had. Kampen, Enkhuizen, Wieringen hebben bezittingen in 't Noorden, ter bevorderinge van hunne visscherijen en koophandel gehad, lang voor dat Amsterdam 'er in toegelaaten werd. Van tijd tot tijd zijn zij vermenigvuldigd, en, het beloop der gebeurtenissen nagaande, ziet men, dat de Wethouders van Amsterdam, ten tijde der Graaven, al vrij oplettende zijn geweest op de middelen, welke de scheepvaart en koophandel naar hunne stad konden lokken en trekken (*a*). WAGENAAR verhaalt ons „ dat in den aanvang van „ de vijftiende eeuw, de voornaamste koopsteeden „ in 't Noorden van Europa, en onder dezen uit „ de Hollandschen, *Dordrecht*, *Amsterdam* en *Briel*, „ uit de Zeeuwschen, *Middelburg*, *Zierikzee* en „ *Arnemuiden*, uit de Frieschen, *Staveren*; uit de „ Stichtschen, *Utrecht*, *Deventer*, *Kampen*, *Zwol*; „ *Hasselt*, en *Groningen*, en uit de Gelderschen *Zutfen*, „ *Harderwijk* en *Elburg*, reeds in den jaare „ 1370, en vroeger, algemeene bijeenkomsten, „ ten nutte des gemeenen koophandels hielden, „ welken *Ansa* of *Hanse* genoemd werden (*a*)". Daar is zekerlijk geen twijfel, of de ingezetenen zullen al veel vroeger dan den jaare 1370, bijeenkomsten gehad hebben, ten nutte van hunnen koophandel. Wij zien dagelijks, dat, wanneer kooplieden een gemeen belang hebben tot zekere zaak, zij eene vergadering of bijeenkomst, *comparitien* te *Amsterdam* genoemd, samenroepen, om 'er over te spreeken en te raadpleegen: ook wel, dat zij overeenkomsten tot gemeene bezorging en handhaaving van hun onderling belang maaken: en uit het

(*a*) CRAS *Redenvoering over het Staatsbeleid in 't bevorderen van den koophandel.*

(*b*) *Vad. Hist.* D. III. bl. 500.

het geen wij dagelijks onder het oog hebben, kan men ligt opmaaken, hoe het in voorige tijden is toegegaan; toen het voor de ingezetenen minder dan hedendaags bedenkelijk kon vallen. Dan onwaarſchijnelijk komt het mij voor, dat deze vergaderingen, of algemeene bijeenkomſten, ten nutte des *gemeenen koophandels* gehouden zullen zijn geweest. De *gemeenheid* was 'er toen niet. Het *Hanze-verbond* ſchijnt in zijn oorſprong niets anders dan de zeevaart te beveiligen tegen zeeroovers, en de zee van zulk volk te ſchuimen, bedoeld te hebben. Daar hadden alle koopſteden, ter zee handelende, belang bij; en het is zeer waarſchijnelijk, dat veele plaatſen van onze gewesten al zeer vroeg tot dat einde leden van dat verbond werden. Het is dan ook niet te verwonderen, dat het Hanzé-verbond, eigenaartig ingericht om veiligheid ter zee te genieten, verſcheiden plaatſen tot leden gekreegen heeft. Zelfs zoude men kunnen vermoeden, dat dit niet lang naa het maaken van het verbond tusſchen de ſteden Lubek en Hamburg, in den jaare 1241, geſchied zal zijn. Doch wat 'er van zij, zeker is het, dat de lijst der plaatſen, welken deel in dat verbond hadden, tot bewijs ſtrekkende, dat 'er veele van onze ſteden leden van waren, teffens een bewijs uitlevert, dat de Wethouders dier ſteden de middelen, dienstig tot handhaaving van vaart en koophandel, gebruikten.

„ Omtrent den tyd van het ſluiten des Verbonds „ van 't jaar 1418 (zegt de Heer WAGENAAR) „ waren de Holſteinſche en Pomerſche Zeeſteden, „ die tot hetzelve behoorden, in oorlog geraakt „ met Erik, Koning van Denemarken. Verſchei„ de jaaren (voegt hij 'er bij) duurde deeze oor„ log. De handel der gemelde ſteden langs de „ Oostzee, werd 'er zeer door geſtremd: en deeze „ ſtrem-

„ ſtremming gaf den Hollanderen en Zeeuwen aan-
„ leiding, om, ſterker dan te voren, op Pruisſen,
„ Lyfland, Moskovie en andere gewesten, langs
„ de Oost-zee te vaaren, tot dat zy omtrent eene
„ eeuw laater, deeze vaart genoegzaam geheel in-
„ kreegen (*a*)". Hier uit kan men zien, dat, ofſchoon 'er ſteden van onze gewesten leden van dat *Anſe-verbond* waren, dezelve nochtans niet nalieten, om aan de mede-leden van dat verbond den handel en vaart te doen verliezen, daar zij die winnen konden. Doch hier komen meer zaaken in overweeging.

Wij hebben te vooren gewag gemaakt van de invallen en plunderingen der Noormannen, welken de zeekusten van deze gewesten, en van het tegenwoordig Frankrijk langs den Oceaan kwamen afloopen, dikwijls tot in 't hart van 't land doordringende (*b*). Die vijandelijke bezoeken hebben eindelijk opgehouden, en, bereids in de dertiende eeuw, ziet men eene ſtille vaart en koophandel tusſchen de bewooners onzer gewesten en de noordſche volken. De Hollanders en Zeeuwen onderhielden, twee eeuwen vroeger, dan de tijd daar Wagenaar van ſpreekt, niet ſlechts eenen koophandel en ſcheepvaart naar *Duitschland*, *Vlaanderen*, *Engeland*, maar dreeven zelfs toen al reeds, en waarſchijnelijk nog vroeger, koophandel met *Hamburg*, *Lubek*, en *Dantzig* (*c*). De tollijst van Dordrecht van den jaare 1287 behelst, onder anderen: „ ſonder *die van Oestland* gheven van el-
„ ken hoede corens alſoe verre als ſi met enen
„ tol

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. III. bl. 503.
(*b*) Zie D. I. bl. 69. en volg. 180. en volg. v. d. Houven, B. VII. bl. 356. 421. Moreau *Diſcours ſur l'Hiſt. de France*, T. XI. doorgaande. (*c*) D. I. bl. 175. Bijlaage K.

„ tol in 's Graven land gheven, van elken hoe-„ de, enz. (*a*)". De gunstbrief raakende de voorrechten op 't Eiland *Schonen*, te vooren door ons bijgebragt, dragt 'er al mede blijken van (*b*).

De vordering, welke langzaamerhand in de zeevaart gedaan werd, heeft zekerlijk tot den zeehandel, naar en uit de oostzee en de noordsche Staaten op en uit onze gewesten, aanleiding gegeeven. De plundering en roof bleeven niet altijd de eenigste voorwerpen der reistochten van de Noormannen: de koophandel lokte hen naar deze landstreeken: en dit mag wel de reden zijn, waarom men, bij het ophouden hunner strooperijen, menigvuldige blijken van eenen gevestigden koophandel met verscheiden noordsche steden, die eerst laater zijn opgekomen, (de koophandel in 't Noorden nog laater dan in onze gewesten zijne wortels geschooten hebbende (*c*)) aantreft. Verder ziet men uit de oude stukken, welken wij onder de Bijlaagen van het Eerste Deel gebragt hebben, dat de ingezetenen van verschillende plaatsen onzer gewesten den noordschen volken dienst hadden gedaan, hulp in hunne oorlogen toegebragt; en dat deze diensten erkend en vergolden werden door voorrechten en vrijheden, betrekking tot de vaart en koophandel hebbende (*d*). Weshalve het niet te verwonderen is, dat de Amsterdammers, omtrent het midden van de 14 eeuw, reeds sterk op de oostzee voeren. „ De oostersche waaren, (zegt de Schrijver der *Vaderlandsche Historie*,) „ die hun uit zee werden „ t'huis gebragt, vertierden zy langs den Amstel „ en de Waters, die met denzelven gemeenschap „ had-

(*a*) D. I. Bijl. I. bl. 71. (*b*) Ib. Bijl. B.
(*c*) Endit *Chron. Zeeland.* Mallet l. c.
(*d*) D. I. Bijlaage C. L. 1. en volg.

„ hadden, door gantsch Holland en 't Stigt brag-
„ ten; en over het Ye in Waterland, alwaar zy
„ al vroeg tolvry vaaren mogten (*a*)." De aanwas hunnes koophandels met waaren uit het Noorden werd nog merkelijk bevorderd door de voorrechten, hun door de Koningen van Deenemarken toegestaan en bekrachtigd: waar omtrent in 't bijzonder aan te merken staat, dat de aanzoeken der ingezetenen niet zelden begunstigd en ondersteund werden door de Graaven, gelijk uit verscheiden oude stukken te zien is (*b*): in 't bijzonder blijkt dit, met betrekking tot Filips, die verlof gaf om op de Breemers te kaapen (*c*).

Men heeft uit het geen wij te vooren (bladz. 45. en volg.) wegens het verleenen van vrijheid van tol aangetekend hebben, kunnen opmaaken, dat 'er in onze gewesten overal bij de ingezetenen, en de Wethouders der steden en plaatsen een sterke ijver moet zijn geweest, om tolvrij te kunnen vaaren en handelen, binnen onze gewesten; en dat zij niets verzuimd hebben om dit te erlangen, daar hun de gelegenheid gunstig scheen te weezen (*d*). Zij schijnen ook niet minder ijverig geweest te zijn om buiten 's lands de vaart en koophandel te bevrijen voor tollen, ten minste voor onmaatige tollen: zulks ziet men bij voorbeeld uit de vrijheid aan die van Dordrecht, in den jaare 1233, door Zigfried, Aarts-bisschop van Keulen, verleend, in den Rhijn op en neder te vaaren, mits zekere tolrechten betaalende: voorts uit de overeenkomsten dierzelve stede met die van Deventer, wegens den Corer-

Tol-

(*a*) *Vad. Hist.* D. III. bladz. 251.
(*c*) *Handvesten, enz. van Amsterdam.* D. I. bl. 58. en volg.
(*b*) *Vad. Hist.* D. III. bl. 532. en vogl.
(*d*) *Hanvest. van Amsterd.* D. I. bl. 65. en volg.

Tolle, van de jaaren 1347 en 1388; en nog uit de overeenkomste van dezelve stad wegens het geleide op de Schelde, en andere meer.

Deze stad, welke tot zulk een groot aanzien in den koophandel is gereezen, dat zij ingezetenen en vreemden even zeer over haaren rijkdom en haare vermogens versteld doet staan, zoude waarschijnelijk tot deze verbaazende grootheid niet geklommen zijn, indien zij slechts, even als de andere handel-plaatsen van Holland, zich gehouden had bij het deelneemen in de algemeene oorzaaken, welke 's lands koophandel en vaart deeden bloeien; en indien zij te gelijk bij die oorzaaken geene anderen had weeten te gebruiken, die haar in staat konden stellen, om die twee bronnen van rijkdom meer en meer naar haar toe te lokken, en bij haar te vestigen.

Men ziet, dat zij zich van den beginne af toegelegd heeft op den koophandel en scheepvaart naar de oostzee, en naar alle noordsche gewesten. Dit zienwe baarblijkelijk uit de stukken, welken wij te vooren hebben bijgebragt (*a*). Amsterdam deelde al in den graan-handel, de eerste en voornaamsten tak van onzen algemeenen koophandel, bij deszelfs opkomst: ras kreeg zij 'er het voornaamste deel in: verscheiden stukken toonen 't aan (*b*): eindelijk werd zij 'er geheel, of genoegzaam geheel, meester van, zoodaanig dat zij 'er de markt van stelde: van tijd tot tijd kwamen 'er andere takken van koophandel bij: de stad breidde haare visscherij uit, en, in weerwil van alle de nadeelen haarer ligging, kreeg zij eene zoo groote overmagt, dat alle de andere steden even zoo weinig bij haar in vergelijking konden komen, als het flaauwe starrenlicht bij

(*a*) Zie D. I. Bijlaage A-D.
(*b*) Ib.

bij de heldere zonnestraalen. Men kan met recht van Amsterdam zeggen, dat het eene stad is, waar de nadeelen van den grond, op welken zij gebouwd is, en de natuurlijke hinderpaalen, met welken zij meer dan eenige andere stad van Holland te worstelen heeft, aan de noodzaaklijkheid haaren dwang het sterkste hebben doen oefenen; en waar, bij gevolg, de arbeidzaamheid, de kunst en het vernuft de grootste poogingen hebben aangewend, en moeten doen, om den hinder te boven te komen. En, dewijl die stad thans de voornaamste zetel des koophandels van den Vereenigden Staat geworden is, achten wij de oorzaaken van haaren voorspoed nog meer eener bijzondere opmerking waardig.

Reeds magtig van de veertiende eeuw af ziet men deze stad, (gelijk wij het te voren aangetekend hebben) (*a*) zich toeleggen, om haaren handel, voor al in 't Noorden, uit te breiden; en dit wel door voorrechten en gunsten, welken zij bij de Opperheerschers dier landstreeken, door aanzoekingen, diensten, en zelfs door toegebragte hulp tegen derzelver vijanden, wist te verwerven. Zij verkreeg, door haaren koophandel en scheepvaart, binnen korten tijd eene aanzienlijke zeemagt (*b*). Dit vermogen maakte, dat zij aangezogt werd; en dat zij van dit aanzoek en van het aanzien, dat zij bij de vreemden verkreegen had, wederom gebruik konde maaken om nieuwe voorrechten en vrijdommen te verwerven, welke op nieuw den weg baanden, om boven anderen in den koophandel te kunnen markten. Bij haare eerste opkomst vond zij den oosterschen handel grooten deels in handen van de kooplieden der Hanzé - steden, onder welken Lubek boven al uitmuntte. Het was dan voor

Am-

(*a*) Zie D. I. bl. 195 en volg. (*b*) Ib.

Amſterdam niet genoeg, ſchepen, goede zeelieden en trek om door den handel rijkdommen te vergaaren, te bezitten: men had zonder ophouden met de Hanzé-ſteden en vooral met Lubek te kampen; en om die te kunnen opweegen, was 'er geen gereeder middel dan, door onderhandelingen, gunsten, voorrechten en de beſcherming der noordſche Vorſten te verwerven. Dit ſpoor ſchijnt de ſtad Amſterdam het eerſte ingeſlagen te zijn, om haaren koophandel aan den gang te krijgen en voort te zetten; en hetzelve ook naderhand altijd beſtendiglijk gevolgd te hebben (*a*).

Behalven alle de poogingen, die zij buiten en binnen 's lands aanwende, verzuimde zij niets van 't geen haar dienen konde, om de hinderpaalen, welke uit haare onvoordeelige ligging ontſtaan, te boven te komen. Haare have is gevaarlijk om aan te landen en in te loopen. Ook ziet men uit de redenen (*b*) aan Karel den V. voorgehouden, dat zij reeds in zeer oude tijden lootſen had, om de ſchepen binnen te brengen, en ligters, om groote vaartuigen te ontlasten. Zij had ook vuurbakens en tonnen of boeien, tot aanwijzinge der ondiepten, aangelegd. Om de kosten dier bakens en tonnen te vinden, werd haar toegeſtaan, om zeker recht te mogen heffen, en het zelve recht naderhand nog te verhoogen (*c*). Graaf Filips, welke haar het verhoogen dier rechten, in den jaare 1452, toeſtond, zegt in de handvest, welke hij haar daar toe verleende, dat „ die van Amſterdam hem hebben voorgedra„ gen, dat 'er dagelijks groote ſchepen uit Pruiſen „ en andere landen aankwamen, en dat zij, om „ de

(*a*) Zie D. I. bl. 179. en volg.
(*b*) Zie D. I. Bijl. A. (*c*) Zie Bijlaage N. van dit deel.

„ de ondiepten aan te wijzen, van oude tijden af „ aan, tonnen en bakens gesteld, en ter goedmaking „ van de kosten van derzelver onderhoud, een zeker „ recht op de schepen geheven hadden; welk „ recht, als niet toereikende om de kosten te vinden, „ zij verzogten te mogen verhoogen"; 't welk hun toegestaan werd. En dus wist de stad het nadeel van haare ligging zelf tot baate en stijving van haare schatkist te doen verkeeren. Die van Amsterdam maakten naderhand, dat hun door die van Kampen het recht tot de zeetonnen en het paalgeld werd afgestaan. De *Sententie van den Hove van Hollandt, daer by die van Hoorn gecondemneerd worden te gehengen en te gedogen, dat die van Amsterdam aldaer paelgeld ontfangen, van alle ossen, koeyen, ende paerden, het Marsdiep of het Vlie inkomende*, toont ons, van wat belang die rechten voor de stad Amsterdam waren (*a*); en derzelver inhoud kan verders nog tot een blijk strekken van den aanwas van 't vermogen van die stad; 't welk al mede af te neemen is uit de vrijheid, welke Hertog Aalbrecht, in den jaare 1399, aan alle schepen, naar Amsterdam komende, verleende, om alle geweld met geweld te keeren; als mede nog uit het verlof, het welk Willem, Hertog van Beieren, in 't jaar 1404, gaf aan die geenen, welke, door het Marsdiep of Vlie, inliepen, om naar Amsterdam te komen, zonder eenig ander recht dan de amsterdamsche tollen te betaalen.

De zorg der Regeeringe van Amsterdam bepaalde zich niet tot de uitbreiding van haare scheepvaart en koophandel, en het wegneemen van alles, wat 'er hinderlijk aan konde zijn: zij was ook bedagt om manufactuuren, fabrieken, en trafieken bin-

(*a*) Bijlaage N.

binnen haare muuren te krijgen. Wij hebben te voren (D. I. bl. 226.) gewag gemaakt van een reglement van Graaf Willem van den Jaare 1441, bij het welk hij beveelt, dat jaarlijks, op goeden vrijdag, Schepenen van Amsterdam vier of vijf burgers zouden kiezen, om *Waerdijns der Draperien*, dat is schatters of keurmeesters der lakenen, welke in de stad gemaakt werden, te zijn; 't welk doet zien, dat bereids in dat jaar de laken-fabrieken zoo wel opgenomen hadden, dat men het der moeite waardig vond, om Waardijns aan te stellen (*a*), gelijk dezelven reeds te Leyden, en op andere plaatsen meer, in gebruik waren. De ordonnantie der Wethouderschap van Amsterdam op 't verwen der lakenen, van den jaare 1592, in welke eene voorige ordonnantie word aangehaald, toont ons mede, dat de Regeering van Amsterdam al vroeg haare zorg over het bevorderen der verwerijen en inzonderheid van het laken-verwen heeft laaten gaan; en uit de brieven van den engelschen Gezant Carleton ziet men, hoe gewichtig die tak van onze trafieken was, daar de Engelschen hunne lakenen hier te lande ter verwinge moesten zenden. Wij zien vervolgens, uit de bijzondere keuren van Amsterdam, dat 'er in de veertiende eeuw reeds laken-fabrieken in die stad waren, en dat men overzulks zich merkelijk vergist, wanneer men meent, dat dezelven 'er eerst, na dat men tegen Spanje de wapenen had opgevat, zijn aangelegd, en 'er te vooren alleen te Leyden gemaakt werden; offchoon het zeer waarschijnlijk is, dat de fabrieken, zoo van lakenen als anderen, veel vroeger te Leyden dan te Amsterdam, zijn opgekomen. Uit de redenen aan Karel den V. voorgehouden, ziet men, dat die fa-

(*a*) *Handv. van Amst.* D. I. bl. 111.

fabriek oudstijds voornaamelijk in Waterland, een gedeelte van 't noorder-Kwartier, gaande was; weshalven men zich niet verwonderen moet, als men bij WAGENAAR leest, dat in den jaare 1471 de lakenverwerije te Hoorn in tamelijken bloei was (*a*). Deze lakenfabrieken zijn het, welke oudstijds den wolhandel met Engeland zoo aanzienlijk en voor ons van zoo veel belang gemaakt hebben. Verscheiden eeuwen, is de wol het voornaamste voorwerp van onzen koophandel met Engeland, en van onze onderhandelingen en verbonden met de Vorsten van dat rijk geweest.

WIJ hebben gezien (bl. 49.) dat Amsterdam, in den jaare 1275, van Graaf Floris vrijdom van tollen door des Graaven gantsche land kreeg. Deze vrijdom, verleend ter vergoeding van schade, welke de Amsterdammers van den Graaf geleeden hadden, werd om diezelfde reden door dienzelfden Vorst, in den jaare 1291, bevestigd. Naijverig wegens de vrijheid van handel, verkreeg Amsterdam in den jaare 1342, van Graaf Willem vrijheid van tollen en andere rechten, zoo te water als te land, en voorts in den jaare 1352 van den Bisschops tol in Staveren (*b*). Die stad bragt het allengskens, nu eens door onderhandeling, dan door het bewijzen van diensten, dan wederom door haare gereedheid om in beden te bewilligen, zoo verre, dat zij haaren koophandel binnen 's lands onthief van de meesten der lasten, welken den doortocht, en het vervoeren der goederen belemmerden en bezwaarden. Het schijnt, dat zij, min voordeelig, dan verscheiden andere hollandsche steden, gelegen, een veel uitgestrekter handel drijvende, en weetende hoe de koophandel, zoo door de belastingen zelven,

(*a*) Zie D. I. bl. 221. en volg. *Vaderl. Hist.* D. IV. bl. 122.
(*b*) *Handv. van Amst.* D. I. bl. 130.

ven, als door derzelver heffing, gedrukt word, zich bijzonderlijk toegelegd heeft, om die belemmeringen uit den weg te ruimen, en zich daar door eenen beter weg tot het drijven van haaren koophandel te baanen: daar toe dienden mede haare overeenkomften wegens de wasfenaarfche en andere tollen (*a*), wegens den tol welken de Burggraaf van Leyden hief, van welken zij de vrijheid kocht voor eene jaarlijkfche uitkeering, welke haar naderhand kwijt gefcholden werd. Met dat inzigt maakte zij, op't einde dier zelfde eeuw, eene fchikking wegens de vaart op de Schelde, van welke wij zoo even (bladz. 66.) fpraken: zij wist, ten zelfden tijde, van de ftad Antwerpen, welke toen eene der groote markten van Europa was, te verkrijgen, dat haare ingezetenen de vrijheid zouden hebben, om 'er hunne waaren te kunnen verkoopen, zonder aan eenige bezetting onderhevig te zijn (*b*).

De ijver van Amfterdam in het bevorderen van deszelfs koophandel binnen 's lands verflaauwde nooit. Die ftad verkreeg nog daarenboven van Graaf Filips, in den jaare 1505, eene aanmoediging, welke van des te grooter gewicht was, om dat zij den graanhandel, den eerften en voornaamften tak van haaren handel, ten onderwerpe had. Zij bewerkte naamelijk, dat zij werd uitgezonderd van het verbod op den uitvoer van graanen, om dat, volgens den brief of het bevel-fchrift van Filips, de ftad Amfterdam, welke zich op dien tijd als de voornaamfte koopftad fchijnt aangediend te hebben, haaren handel in graanen zoude verliezen. Dus wist deze ftad zig van haare toeneemende grootheid te bedienen, om zich nog te meer, en zelfs ten nadeele

(*a*) *Handveften van Amft.* D. I. bl. 127.
(*b*) Ib. bl. 25.

deele der andere ſteden, die in den handel van graan deeden, te verheffen. Immers moest die uitzondering den graan-handel geheel naar Amſterdam doen overgaan. Het verbod op den uitvoer der graanen vernieuwd zijnde, is hetzelve eindelijk, op de vertoogen van wegens de Staaten aan den Vorst gedaan, en van welken wij meer dan eens geſproken hebben, niet enkelijk ten voordeele van Amſterdam, maar zonder bepaaling opgeheven en ingetrokken (*a*). Deze ſtad echter, die in die vertoogen als de voornaamſte belanghebbende voorkomt, ſchijnt over 't geheel ijveriger en waakender dan de overige hollandſche ſteden geweest te zijn, om zich op alle wijze voorrechten en vrijdommen te bezorgen.

Haare beſtendige oplettenheid ten dien opzigte, eeuwen lang zonder verſlaauwing aangehouden, en welke haar, zoo lang na den opſtand der Nederlanden, aan Spanje verknocht deed blijven, bragt veel tot haare verbaazende verheffing toe: doch haar beleid, om altijd wel ten Hove te ſtaan, en anderen eenen kans af te zien, heeft 'er niet minder toegedaan. Niets ontziende, om door vermeerdering van vaart en koophandel alles aan zich te trekken, en boven alle andere magtig te worden, en vreezende die *predilectie* te verliezen, is zij niet dan door dwang tot de zijde van Willem den I. Prins van Oranje overgegaan (*b*).

Zij bezorgde zich (zoo als te voren is aangetekend bladz. 66.) vrijdom van rechten en tollen overal, waar deze regten den handel belemmerden; zij ſloot in den jaare 1583 eene overeenkomst met de ſtad Utrecht, behelzende, dat zij wederzijds haare goederen en koopmanſchappen met geene be-

las-

(*a*) Zie D. I. Bylaage A.
(*b*) Amſterdam in zijn opkomst, door Wagenaar.

lastingen zouden bezwaaren; welke overeenkomst slechts eene bekrachtiging was van eene voorige, in den jaare 1446. getroffen. Zij had ook in de jaaren 1347. en 1348, eene schikking met de Stad Deventer, aangaande de rechten, met welken de Amsterdammers aldaar bezwaard werden, gemaakt: zulke overeenkomsten konde zij met alle de overige steden aangaan. Zij was altijd die geene, welke door de uitgebreidheid haars handels, het grootste voordeel uit zulke vrijdommen trok.

De behoeften der Graaven van Holland beschikten aan de stad Amsterdam eene andere bron ter bevorderinge haars koophandels. Zij wist, gelijk wij zoo even aanmerkten, nu eens alleen, dan weder met andere steden vereenigd, gunsten voor den koophandel of voor de handwerken, bij gelegenheid der beden, te verkrijgen. Want het vorderen van schattingen en onderstandgelden is dikwijls als een bekwaam middel, om den Vorsten, ten nutte van den koophandel en der nijvere werkzaamheid, reglementen af te persen, bij der hand genomen. Dit kan men bijzonderlijk zien uit de gunst-brieven der Graaven, welke niet enkelijk de stad van Amsterdam, maar ook andere plaatsen en steden raaken (*a*).

Terwijl deze stad langzaamerhand de grondslagen van haare groote overmagt in den handel lag, trok zij ook teffens nog nut uit de voordeelen van den aanwas van Hollands handel in 't algemeen, en deze werd van de veertiende eeuw af aan zeer aanmerkelijk.

Gelderland (gelijk wij te vooren aangemerkt hebben (*b*)) had zich al zeer vroeg in den han-

(*a*) *Charterb.* D. I., *Handvesten van Amsterdam*, D. I.
(*b*) D. I. bl. 119.

handel bekend gemaakt. Men ziet dat voornaamlijk uit het verbond tusschen den Hertog van Gelderland en den Koning van Engeland, van den jaare 1386, het welk den Gelderschen vrijheid van handel in 't rijk van dien Vorst, geduurende 't leven des Hertogs toestaat. Dit verbond, het welk ook nog bewijst, dat Gelderland, eertijds eenen rechtstreekschen handel op Engeland dreef, haalde den Hertog van Gelderland de wapenen van Frankrijk op den hals: en hij werd daar door genoodzaakt van dat verbond af te gaan, 't geen Richard aanzette, om naar het bondgenootschap der Hollanderen en Zeeuwen te staan, zonder twijfel ook door hun eenige voordeelen in den koophandel aan te bieden. Zij gaven echter aan Frankrijk de voorkeur, begrijpende waarschijnlijk, dat hun belang natuurlijker wijze meer aan dat van Frankryk dan aan dat van Engeland verknocht was. Evenwel zienwe, dat de Vorsten, die over onze gewesten geheerscht hebben, altijd gezogt hebben met Engeland in goede verstandhouding te leeven; en zeer zelden met dat rijk in onmin zijn geweest; het zij dat men het toeschrijve aan wederzijdsche staatkunde, of aan andere belangen en inzigten. Vreemd is het gewis niet, dat de Graaven uit den huize van Bourgondië en Oostenrijk doorgaande naar Engeland overgeheld hebben, daar eene onderlinge vijandschap tegen Frankryk genoeg was, om vriendschap tusschen de Koningen van Engeland en de bourgondische en oostenrijksche Vorsten te wekken.

De koophandel, welke de Franschen *commerce d'oeconomie* noemen, genoegzaam de eenigste zijnde, welken de onzen konden drijven, zoo schijnt de natuur, als aangeprikkeld door de noodzaakelijkheid, om zich middelen van bestaan te verschaffen, hen met al de vlijt en schranderheid, met alle de gaaven, welken deze

deze koophandel vordert, bevoordeeld te hebben; en het is deze handel, welke de grootste vlijt en schranderheid vordert, en die ook noodzaakelijk was om de hinderpaalen, zoo uit de gelegenheid des lands, als uit deszelfs bestier en het bestier der vreemde volken, voortvloeiende, te overwinnen.

Diezelfde onmogelijkheid, om eenen anderen handel dan de *commerce d'oeconomie* te drijven, en die zelfde noodzaakelijkheid, om daar in alle anderen de loef af te steeken, hebben binnen 's lands verscheiden schikkingen, staatkundige inrichtingen, en aanmoedigingen voortgebragt, van welke veelen mooglijk agter zouden gebleeven zijn, indien de nood minder gedrongen had: onder dezelven kan men stellen, bij voorbeeld, het gewijsde van Hertog Aalbrecht van den jaare 1393, bij 't welke verscheiden steden, en met naame Amsterdam, van het stapelrecht, het welk te Dordrecht geheven werd en nog heden word geheven, vrij verklaard werden: de vrijheid door Maximiliaan en Maria den ingezetenen van Holland, Zeeland en Friesland, in den jaare 1480, gegeeven, om te vaaren door de sluizen te Gouda, mits betaalende een zekeren tol, welke niet zoude mogen worden verhoogd: het verlof aan die van Amsterdam, Leyden en Haarlem, om eene nieuwe vaart te mogen maaken, zonder rechten te betaalen: voorts nog de bijzondere gunsten den steden ten nadeele van 't platte land, beweezen: bij voorbeeld, in den jaare 1531, leverde men aan Karel den V. als Graaf van Holland vertoogen over van wegen omtrent twintig hollandsche steden, inhoudende, dat zij, om de onderstandgelden, welken zij den Graaven moesten opbrengen, te vinden, genoodzaakt waren geweest accijnzen of belastingen te leggen

op

op de wijnen, bieren, graanen, turf en andere waaren; dat, het platte land aan deze belastingen niet onderhevig zijnde, men daar brouwerijen oprichtte en andere neeringen oefende; het welk de steden ontvolkte, en tot verval hunner inkomsten strekte. Op deze vertoogen verbood Keizer Karel brouwerijen op te richten, bakkerijen te oefenen, enz. binnen 600 roeden van de steden.

De Graaven van Holland overtuigd, (zoo als wij te vooren aangemerkt hebben) dat het land niets uit zich zelve konde voort brengen, en dat zij op geene andere wijze dan door den handel aan te moedigen, voordeel uit het zelve konden trekken, waren zelf genoodzaakt, om alle mogelijke middelen, ter bevorderinge van denzelven, in 't werk te stellen. Hier uit sproot hunne oplettenheid omtrent het welzijn des koophandels; gelijk ook hunne overtuiging, dat zij denzelven niet met belastingen moesten bezwaaren, en dat zij dien bevorderen en bevestigen moesten door verbonden met andere volken, vooral met de Hanzé-steden en andere noordsche Mogendheden. De noordsche handel had altijd het meest de oplettenheid der Graaven en die hunner onderdaanen tot zich getrokken. De bloei des handels door deze aanmoedigingen veroorzaakt, had niet alleen de oude rechten zoo van tollen als anderzins verbeterd, maar ook de onderdaanen in staat gesteld, om, ingeval van nood, hunnen Vorst te dienen, zoo met beden als bijstand in schepen. Dit vindt men opgemerkt in de Sententie van Karel den V. waar van wij hier boven (bl. 69 & 71.) spraken. Men vindt daar te recht aangemerkt, dat nieuwe belastingen en nieuwe lasten niet konden nalaaten de vreemde kooplieden uit het land te houden, welke altijd den voorrang zouden geeven aan die landen, waar zij den handel met meerder

der vrijheid konden drijven; dat de belemmeringen, waar over men klaagde, den handel in Holland reeds hadden doen afneemen, en daar door eene vermindering der tol- en andere rechten veroorzaakt; dat het verval des handels verscheiden schippers, stierlieden en matroozen deed verloopen; tot ontvolking van 't gewest strekte; de dijken in gevaar stelde, en den handel naar andere gewesten deed verhuizen.

Men ziet in die Sententie van Karel den V., in welke men het eenvoudigste en oprechtste verslag der oorzaaken, welke den handel en de scheepvaart der Hollanderen hebben doen opkomen, vindt, dat de Staaten den Vorst voorhouden, dat Holland is een zeer klein land, klein in deszelfs lengte en nog kleinder in deszelfs breedte (*a*), met alle deszelfs drie deelen bijna aan zee gelegen, onderhevig aan groote onkosten, welke het onderhoud van dijken, sluizen, molens, en bezoldingen vordert; dat het zelve boven dien veele duinen, moerassige landen, en meiren, welke van dag tot dag grooter worden, en andere plaatsen, welke niet bebouwd of beweid kunnen worden, heeft; het welk de ingezetenen van dit land noodzaakt hunne toevlucht tot de manufactuuren en den koophandel te neemen; dat zij, om zig middelen van bestaan te verschaffen, verplicht zijn, om buiten 's lands onbereide stoffen te haalen, en die bereid weder daar te rug te brengen; als, bij voorbeeld, verscheiden soorten van lakenen en andere stoffen, welken zij in

(*a*) Men stelt alle de Vereenigde Gewesten te samen op eene lengte van omtrent 58. uuren gaans, te rekenen van 't uiterste van Staatsch Limburg tot aan 't uiterste van Groningen, en op eene breedte van 45. uuren, van 't uiterste van Zuidholland, tot aan 't uiterste van Overyssel.

in Spanje, Portugal, Duitschland, Schotland, en vooral in Deenemarken en andere noordsche landen invoeren, van waar zij weder waaren te rug brengen, voornaamelijk, eene groote menigte tarw en andere graanen: en dat bij gevolg de voornaamste bezigheid der ingezetenen de scheepvaart en zeebouw zijn, welken aan een zeer groot getal volks werk verschaffen, om de koopmanschappen in 't land in te voeren, en die van daar weder naar andere landen te vervoeren; het geene (dus spreeken de Staaten) de tollen en andere rechten en gewoone inkomsten der Graaven vermeerdert. De Staaten doen hier den Keizer begrijpen, dat de ebbe en vloed van een grooten handel de voornaamste bron der inkomsten des Vorsten uitmaaken, en dat hij dezelve verliest, zoo dra hij dien belemmert. Zij brengen hem ook den vrijdom der gewesten van Holland en West Friesland van aan geene nieuwe belastingen, dan in welken zij bewilligd hebben, onderhevig te zijn, in 't geheugen, een vrijdom met eede bij zijne blijde inkomste bevestigd. Zij brengen hem nog in geheugen de verbonden van koophandel te vooren met de Koningrijken van Deenemarken, Noorwegen, Zweeden, en de Vorstendommen Sleeswijk, Holstein, met de Wendsche, Hanzé- en andere noordsche steden gesloten, bij welken beloofd was, dat de wederzijdsche kooplieden ten allen tijde vrijelijk met allerlei soort van koopmanschappen in Holland zouden mogen komen, zonder iets dan het oude recht te betaalen. Zij vertoonen hem, dat de nieuwe belasting (dit was een uitgaand recht, onder de benaaming van *congié - geld*) gelegenheid gegeeven had, dat 'er goederen uit Dantzig, Bremen, en andere noordsche steden naar Spanje, Portugal en Italië gezonden waren, wel-

welke door de Hollanders derwaards hadden moeten worden verzonden: en dat zij reden hadden, om voor een geheel verval huns handels, en hunner scheepvaart beducht te zijn. Om de noodzaakelijkheid hunner voorrechten des te beter te doen begrijpen, vertoonen zij de ongelegenheden en ongemakken der hollandsche havens en reeden; en de kosten, welken men genoodzaakt is voor den koophandel te maaken, om dezelven te boven te komen. Zij draagen wijders nog voor, dat deszelfs zeegaaten, als het *Smalsdiep* en 't *Vlie*, welken de mond der zee maakt, zeer gevaarlijk zijn van wegen het getijde, tegenwinden en ondiepten, agtien mijlen van Amsterdam gelegen, en op sommige plaatsen niet meer dan anderhalf vademen water hebbende; zoo dat gelaaden schepen, gaande naar, of komende uit het Noorden, bij derzelver aankomst of uitloopen, ten minste twee maal moeten verligt worden; 't welk den kooplieden veel ongelegenheid en groote kosten veroorzaakte, en hun veel tijds deed verliezen; dat het in Holland aan geen schip geoorloofd is binnen te loopen, zonder een loots, welke hem in de have binnen lootst, aan wien de koopman gehouden is vier of vijf en somtijds tien of twaalf ponden groot, naar dat de wind of het weder is, te betaalen; en dat de koopman, daarenboven, genoodzaakt zijnde zijne schepen te doen ligten van wegen de ondiepten, van ieder last acht of negen stuivers, en bij stormachtig weder of ijsgang tot vier-en-twintig en vijf-en-twintig stuivers moet betaalen, buiten 't vuur of baakgeld en diergelijke kosten. Hier uit besluiten zij met recht, dat men den koophandel moest ontlasten, om deze hinderpaalen te boven te komen.

Het is zeker, dat een goed bestier, het welk de arbeidzaamheid der landzaaten weet op te wekken

keeren en tot het voortbrengen van vruchten aanleiding te geeven, en dezelve op zijn pas aan te moedigen, het zoo verre kan brengen, dat het den handel vestige, in weerwil der ongelegenheeden, welken deszelfs voortgang schijnen te moeten wederhouden. Verders doen ons deze vertoogen nog zien, dat 'er de koophandel van Amsterdam het meeste in aanmerking gebragt was. Andere havenen zijn juist niet aan diezelfde ongelegenheden onderhevig, van welken hier bijzonderlijk verslag gedaan word.

Wij hebben ons wat breedvoerig over de middelen, door de stad van Amsterdam tot bevordering van haare vaart en koophandel gebruikt, uitgelaaten, niet, om dat 'er bij de andere steden geene blijken te vinden zouden zijn, dat de Regeeringen derzelven de vaart en koophandel, en in het algemeen de welvaart hunner ingezetenen, minder dan die van Amsterdam zouden behartigd, en voor dezelven gezorgd hebben; maar enkelijk, om datwe, niet stuksgewijze van alle de plaatsen kunnende spreeken, gemeend hebben ons gevoeglijk, als tot een voorbeeld, te kunnen bepaalen bij Amsterdam, als de plaats, welke, zoo 't ons voorkomt, wel de meeste en meest verschillende middelen gebruikt heeft; en die, ten aanzien van haaren koophandel, zekerlijk boven alle anderen der beschouwing wel dubbeld waardig is. Immers moet het niet vreemd vallen te vraagen: hoe komt het, dat Amsterdam, zoo min voordeelig gelegen zijnde, en in welks have men niet dan met zoo veele moeite, gevaar en kosten, kan inloopen, in den handel zoo zigtbaar boven de andere steden den voorrang heeft gekreegen, en hoe heeft die stad al zeer vroeg zoo groot eene overmagt kunnen bekomen? Want, offchoon Amsterdams koophandel door den val van Antwerpen, en door

door den oost- en westindischen handel bij vervolg van tijd, is toegenomen, is het nochtans zeker, dat deze stad onder de regeering der Graaven eenen zeer aanzienelijken koophandel dreef; en bepaaldelijk de commercie van *oeconomie*, welke als nog den grondslag van haaren tegenwoordigen koophandel uitmaakt. Wij hebben het bereids aangemerkt: uit nood zijn de bewooners dezer gewesten visschers, zee- en kooplieden zoo wel als Fabrikeurs geworden; uit nood zijn zij nijverig, werkzaam, vindingrijk, en zuinig geworden. Die burgerlijke deugden hebben hen in staat gesteld om de hinderpaalen, welke uit de nadeelige ligging huns lands voortsprooten, te overwinnen, en zij zijn 'er zelfs nog door aangeprikkeld geworden. Mogelijk mag Amsterdam zijn bloei, aanwas, en verheffing aan diergelijke oorzaaken, voor 't meerder gedeelte, toeschrijven. De burgerlijke deugden worden bestendig door voorspoed achtervolgd. Dus heeft men *Marseille*, *Venetië* en *Genua*, en meer andere plaatsen uit moerassen en klippen zien opkomen, en het hoofd boven duizend andere plaatsen opsteeken.

Men verbeeldt zig vrij algemeen, dat het niet langer dan eene eeuwe geleden is, dat de Mogendheden van Europa, ziende welk een hoogen trap de Staat der Vereenigde Nederlanden door middel van den koophandel bereikt hadt, op deze bron van rijkdommen zich hebben begonnen toe te leggen. De vertoogen der Staaten aan Karel den V. toonen het tegendeel klaarlijk aan. Men ziet uit dezelven, dat Hamburg, Bremen, Embden en de overige Hanzé-steden handel dreeven; en dat Engeland, Frankrijk, Spanje en Portugal zelf vrijdommen en voorrechten aan vreemde volken verleenden, om dezelven naar hunne havens te lokken. Het is waar, dat de koophandel dezer vol-

ken meest of geheel en al door de vaart van anderen gefchiedde, doch zij begreepen echter, dat een koophandel, in welken veele buitenlandfche volken teffens deelen, voordeelig moet zijn voor het land of de plaats, op welke zij hunne vaart en koophandel aanleggen. Dezelve brengt den overvloed en een laagen prijs van waaren en koopmanfchappen, waaraan men gebrek heeft, aan, en ftrekt te gelijk om die waaren en koopmanfchappen, welken men zelven aan andere volken te verkoopen heeft, op hoogen prijs te houden. Veelen flaan geen acht genoeg op deze eerfte kundigheden des koophandels, welke van zoo veel gewicht voor 't welzijn van den Staat zijn.

Onze landsgenooten waren dus, in de vijftiende eeuw, niet zonder reden beducht, dat de noordfche volken eene rechtftreekfche vaart naar de westerfche volken zouden aanleggen, daar dezen den rechten weg infloegen om hen tot zich te lokken door hun vrijdommen van belastingen, en 't groot voorrecht der vrijheid, welke de ziel des koophandels is, toe te ftaan. Hunne onderlinge belangen fcheenen in der daad dezen weg tot hunnen koophandel aan te wijzen: en daar uit kan men dan ook verder zien, dat de onzen hunnen ftapel en commercie van *oeconomie* in den ftaat, waar toe dezelven toen waren gebragt, niet konden blijven houden, en nog veel minder de zelven zoo magtig doen toeneemen, als federt gefchied is, dan door veel beleid, groote arbeidzaamheid, naauwe zuinigheid, en door het aangaan van overeenkomften, het fluiten van verbonden, en het verkrijgen van voorrechten, tot den koophandel betrekkelijk.

Ook mag men onder de uitwendige oorzaaken, welke tot den bloei van den koophandel der Hollanderen, van deszelfs opkomst af aan, hebben mede gewerkt, als

als eene der gewichtigſten aanmerken, dat zij altijd tegen mededingers hebben moeten worstelen, niet alleen in de commercie van *oeconomie*, den eenigſten handel, dien zij drijven konden; maar ook ten opzigte van allerlei ſoorten van handwerken; zelfs ten opzigte van de visſcherij en ſcheepvaart, twee takken, omtrent welken de gelegenheid huns lands hen het meest ſchijnt bevoordeeld te hebben. Dit mededingen, hoewel uit deszelfs aart, eene groote hindernis, heeft niet te min al mede tot den aanwas van de vaart en koophandel toegebragt, om dat zij den tijd en gelegenheid tot een vadſig leven heeft afgeſneeden; en het vernuft, de werkzaamheid, en den ijver ſteeds gaande gehouden, even gelijk liefhebbers van een ſpel hunne krachten het meeste inſpannen, als zij met goede ſpeelers te doen hebben. Men verwaarloost zich ligt, en men waant, dat men altijd zijn oogmerk zal kunnen bereiken, wanneer men niemand in den weg ziet, terwijl men, zich aan 't ſtil zitten gewennende, de vermogens van geest en ligchaam verliest, en te laat beſpeurt, dat de krachten verdweenen zijn. Het gaat met een volk als met een mensch; ja zelfs als met kinderen, die doornaijver aangezet willen worden. Onze landsgenooten, mededingers in hunnen weg vindende, werden 'er niet door afgeſchrikt, maar te ijveriger gemaakt: hunne onvermoeide wakkerheid werd 'er nog meer door aangezet, en die deed hen niet alleenlijk de onguntige geſteldheid des lands te boven komen, maar ook hunnen handel tot den hoogſten trap van rijkdom ſtijgen. Voeg 'er bij, dat dit mededingen zelfs ook den Graaven moest beweegen om hunne landzaaten door vrijdommen en voorrechten, in 't ſtuk van koophandel en ſcheepvaart, te helpen; en dat dezen

daarom dien hinderpaal ook hunnen Landsheeren ten sterkste voorhielden.

Om te begrijpen met hoe veele zwaarigheden, enkelijk uit dit mededingen voorkomende, zij te worstelen hadden; en van hoe groot eene kracht deze zwaarigheden waren, moet men eerst en vooral acht geeven op de natuurlijke vaderlandsche voortbrengselen of vruchten. De vaderlandsche grond verschafte hun niet eens het geen 'er noodig was om een enkel schip te bouwen, noch zelfs niet het geen 'er vereischt werd, om de noodzaakelijkste gereedschappen tot de visscherij te maaken. Wij moeten uit Duitschland of het Noorden, niet alleen graanen, om brood te bakken, vee, om onze landerijen te beweiden, maar ook allerlei soorten van bouwstoffen, en in 't algemeen al 't geen tot den scheepsbouw noodig is, trekken. Men begrijpt ligtelijk, hoe de arbeidzaamheid al vroeg tot het verkrijgen van deze eerste bron van koophandel, opgewakkerd heeft moeten worden, en dat 'er veel tijds noodig is geweest, om die zoodaanig uit te breiden, dat men 'er zich in 't vervolg van konde bedienen, om van tijd tot tijd oneindig veele takken van koophandel, en handwerken aan te winnen. Dus is het misschien met de eerste stappen van de oudste bewooners dezer oorden gelegen geweest: zij bevonden zich in een land, uit welk zij niets voor de nooddruft van de scheepvaart en koophandel haalen konden: zij moesten alles bij de vreemden gaan zoeken; dit gaf hun aanleiding, om hun dienst voor dezelven te besteeden, met als tusschenkomende medewerkers hen wederzijds van goederen te ontlasten en te voorzien: zij werden het, door wier vlijt en arbeid de vreemden de vruchten van hun land best aan den man hielpen: langs dit spoor werden de

on-

onzen door den tijd meesters van den handel en scheepvaart, en konden hunne mededingers in dezelven met weinig moeite uit het veld slaan.

Deze koophandel de meeste bekwaamheid, oplettenheid en arbeid vorderende, werden de onzen, door de onvruchtbaarheid van hun land gedwongen, om zich op dien handel toe te leggen, natuurlijk naar de oost-zee en de noordsche staaten, ter verkrijginge van die waaren, welken zij niet alleen, maar die van het Westen het meeste behoefden, gelokt; en voorts aangezet om de noordsche waaren, naar hunne nabuuren, en vervolgens naar de volken van het Westen over te voeren; dezen wederom ontlastende van de hunne, om die in 't Noorden, aan de oost-zee, en in andere gewesten te slijten. Gelegen tusschen het Noorden en het Zuiden van Europa, of, zoo als men hier plagt te spreeken, tusschen de oostersche en westersche landen, werd ons gewest dus de stapelplaats der waaren van deze twee deelen van Europa, en met den tijd hunne algemeene markt. Dit geschiedde niet in eenen sprong: deze hoofd-bron, en misschien wel de eenigste van Hollands rijkdom, nam slechts langzaam toe: de onzen hadden niet alleen magtige mededingers te bestrijden in de Hanzé-steden, als Lubek, Bremen, Hamburg en eenige anderen, welke in bezit van den koophandel en de vaart op de oost-zee waren, eer dat Holland eene zeemagt had; maar ook stonden hun twee nabuurige steden, Brugge en Antwerpen, welke door den koophandel magtig waren geworden, eer dat de onzen groot aanzien in denzelven gekreegen hadden, sterk in den weg. Tegen de Vlamingen en Brabanders hadden de onzen, voornaamlijk ten aanzien der manufactuuren, te kampen: ook heeft men kunnen zien, uit het geenwe hier voren bladz. 55. en volg. aange-

tekend hebben, dat de hollandſche Graaven bijzonderlijk hun werk gemaakt hebben, om den koophandel en handwerken van de vlaamſche gewesten naar de onzen te doen verhuizen, en daar toe zich merkkelijk van de ligging van ons land bediend hebben. Die geduurige oplettenheid der Graaven, gepaard met de beſtendige zorg der geenen, die 't beleid van de gemeene zaaken, zoo in de ſteden als ten platte lande, hadden, ſchijnen onder de hoofdoorzaaken, die onze gewesten, niet tegenſtaande de menigvuldige verwoestingen, de herhaalde plunderingen, en de onophoudelijke rampen, welken zij bij den duur, ten tijde der graaflijke regeeringe, ondergaan hebben, nochtans beſtendig in welvaart hebben doen toeneemen, te moeten geſteld worden.

Hunne ligging gaf 'er zekerlijk gelegenheid toe: maar die ligging moest door andere middelen begunſtigd, het volk tot winzucht meer en meer aangezet worden. Ook ziet men, dat de plaatſen, welke te vooren ſlechts burgten, dorpen, of vlekken waren, onder de regeering der Graaven in ſteden veranderd zijn; waar toe mogelijk de geduurige invallen der Noormannen niet weinig geholpen zullen hebben (*a*). Opene en onverſterkte woonplaatſen gaven aan de woeste plunderaars, die op buit, en niet om landen te winnen, uitgingen, eene te ſchoone gelegenheid om hunne roofzucht te verzadigen. Het was niet genoeg, dat men ſchanſen en ſterkten had. De plaatſen, daar men woonde, moesten tegen den moedwil en de woede der gevreesde roovers beveiligd worden. Dit algemeen belang vereischte een bijzonder op- en toezigt. Den Graaven, wier hoofdzaakelijke bediening in het plee-

(*a*) Endii l. c. C. XVII. p. 102. Miraei *Opera Diplom. passim*, v. d. Houven Hand. Chron. B. III. C. VII.

pleegen van rechtsoefening en 't bezorgen der vorstelijke inkomften beftond, was ook de beveiliging der gewesten, over welken zij gefteld waren, aanbevolen (*a*). Hier bij kwam nog de geestelijke zorg, om de kerk, de kerkelijken, en kerkelijke inkomften, zoo veel mogelijk tegen overlast en geweld te dekken, en rijk te maaken (*b*).

Men verwondere zich niet, dat ik de voortplanting van den christelijken godsdienst onder de oorzaaken van den aanwas onzes koophandels en onzer vaart ftelle. Deftige Schrijvers hebben voor mij opgemerkt, dat de christelijke godsdienst de verkeering onder de volken, en hier door den koophandel tusfchen hen bevorderd heeft (*c*). Het blijkt buiten dat uit de ftukken. In de brieven, voorkomende in het getuigenis van den Bisfchop van Riga (*d*), leest men „ dat Johannes door de god-„ lijke ontferming Eertsbisfchop der Heyliger Ker-„ ke van Riga. . . . . gefteld zijnde in be-„ dieninghe van Lyfland, om aldaar onder de Hey-„ denen het geloove Christi voort te planten, goed „ ende raadfaam gevonden heeft allen goedgunsti-„ gen deszelfs nieuwe plantinge en de *voornaamlijk* „ *den koopluiden* van wat plaatfen zij ook zyn, de-„ welke op de *Oost-zee* ende in Lyfland dikwils „ komen ende verkeren, ende *met ons de verbonden* „ *van vrede onderhouden* te verfien en te vereeren „ met *alle fodanige beneficien van vrijheid als wij* „ *eenigzins konnen*. . . . .

Waarop de Aartsbisfchop verklaart, „ dat ge-„ heel

(*a*) Zie hier vooren, bl. 28. en volgg.
(*b*) Herftelling van de verwoeste Kerk te *Utrecht* door Bisfchop Baldericus, Mieris, Charterb. D. I. bl. 35.
(*c*) Robertson *Hist. de Charles* V. Mallet *Hist. de Dannemarc.*
(*d*) Zie D. I. Byl. B. bladz. 22. 23.

„ heel Lyfland met de aangrenfende Landfchappen, „ alrede bekeerd, ende nog *met de hulpe van Gods* „ *genade*, ende *der voorf. Koopluiden bijfland* te bekeeren, zoo veel als aangaat vrij zal zijn van „ tol", enz. verfcheiden vrijheden en rechten daar bij voegende (*a*).

Drie zaaken verdienen hier opmerking: vooreerst, dat hier, in 't ftuk van koophandel, aan alle vreemden, den christelijken godsdienst toegedaan, merkelijke en aanzienlijke voorrechten worden vergund; en dat deze voorrechten aan de belijders en voortplanters van dien godsdienst een merkelijk voordeel gaven boven anderen: in de tweede plaats, dat het gefchiedde om de landzaaten van 't gewest, alwaar die voorrechten en vrijheden vergund werden, tot den christelijken godsdienst te bekeeren; en dat de omgang met kooplieden voor een der bekwaamfte middelen daar toe gehouden werd: in de derde plaats, dat die voorrechten en vrijheden niet door den Vorst van 't Land, maar door den Aartsbisfchop, aldaar gefteld om 't geloove Christi voort te planten, gegeeven werden.

De christen-kooplieden werden niet alleen door zulke vergunningen van buitenlandfche voorrechten, maar ook door anderen, en wel inzonderheid door binnenlandfche, bevoordeeld. Zij werden dikwijls ontflagen van 't betaalen der gewoone tollen (*b*). Men voege hier bij, dat de Hoofden der christelijke kerke in die tijden de belangen van 't gemeen dikwijls ter harte namen, als voorfpraaken van het volk gehoor kreegen, en het wezenlijk welzijn der

(*a*) Ibid. l. c. bladz. 23. en volg.
(*b*) v. d. Houven *Handv. Chron.* B. VII. C. XXVIII. bladz. 313, 322, 335. *Corps Dipl.* T. I. P. 1. pag. 2.

der ingezetenen voorſtonden (*a*), en men zal dan niet verwonderd zijn, dat ik de kerkelijke zorg ſtelle onder de oorzaaken, die bij ons den koophandel en de ſcheepvaart mede bevorderd hebben.

Men kan zelfs de oorlogen, welken de bewooners dezer gewesten van de vroegſte tijden af beſtendig te water hebben moeten voeren, als eene oorzaak van de toeneemende grootheid van hunnen koophandel beſchouwen. Wij hebben 'er te vooren gewag van gemaakt. De naijver in 't ſtuk van koophandel joeg veeltijds de Hollanders tegen andere volken, en deze wederom tegen de Hollanders, in 't harnas. Bragten deze oorlogen eenige ſlagen toe aan den koophandel, het was ſlechts voor een tijd: het geleeden verlies werd door een aanwas van koophandel en ſcheepvaart rijkelijk vergoed. Men zou 'er van kunnen zeggen het geen Pyrrhus van de Romeinen zeide, hen vergelijkende bij den draak, wiens kop, afgeſlagen, terſtond verſcheiden andere vertoonde. Ondertusſchen ſtrekten die oorlogen niet weinig om de ingezetenen hoe langer hoe meer afgerecht en magtiger te maaken. Niet alleen raakten zij daardoor in ſtaat om hunne ſcheepvaart verder uit te breiden, om hunnen handel tegen de zeerooverijen en ſtrooperijen der kaaperen te beveiligen, maar ook om de magt der noordſche Hanzé-ſteden op te weegen, en den noordſchen Vorsten bijſtand te verleenen. Langzaamerhand wies hunne zeemagt zoo hoog, dat zij zelfs zich in ſtaat zagen om den Koningen van Zweeden en Deenemarken tegen de Hanzé-ſteden hulp toe te brengen. Alle deze oorlogen ſtrekten wederom ter bevordering van hunnen koophandel en ſcheepvaart.

zij

(*a*) Moreau l. c.

Zij verkreegen voorrechten en vrijdommen, welke of hunnen handel in zekerheid ſtelden, of nieuwe middelen aan de hand gaven, om denzelven aldaar meer en meer uit te breiden. De Hollanders, dus eene zeemogendheid wordende, verſterkten hunnen oosterſchen handel; die hun wederom aanleiding gaf om hunnen Westerſchen te vermeerderen (*a*).

HET is met den handel, en vooral met den handel, *Commerce d'oeconomie* genaamd, dus gelegen, dat dezelve, eens op eenen vasten voet gebragt zijnde, van zelven zich verſterkt en toeneemt; deszelfs eigen vermogen word als dan eene der voornaamſte oorzaaken van deszelfs verderen aanwas. Het rijzen van de zeemagt der Hollanderen, het toeneemen zelfs der zeemagt van de westerſche volken, de handel in ſchepen en bouwſtoffen, welke zich bij hen vestigde, in een woord het vertier der oosterſche en noordſche waaren, bij hen en in 't Zuiden van Europa toeneemende, maakte, dat zij een veel grooter gedeelte derzelven, dan eenig ander volk uit het Noorden vervoeren konden, en dat zij daarom ook onder alle de volken het meest begunstigd moest zijn; nademaal zij aan de noordſchen den grootſten aftrek van hunne natuurlijke voortbrengſelen verſchaften, en 'er de grootſte inkoopen deeden, dezelven daar door het meeste verrijkende. Hier uit ſproot wederom voort, dat de onzen de vreemden gemakkelijker en gereeder vonden tot het aangaan van verbonden van koophandel, en ligter de gunsten, voorrechten en al de vrijheid, welken de handel noodig heeft, en welken wij van tijd tot tijd in Deenemarken, in Zweeden, in Lijfland, in Moskovië hebben zien

(*a*) Zie D. I. Bijlaage A.

zien verkrijgen, verwierven. Want, daar wij op het zelfde uit waren, daar de Hanzé-ſteden naar aasden; daar de Hanzé-ſteden al vrij dikwijls de noordſche gekroonde Mogendheeden de wet ſtelden, wij daarentegen geduurig tegen die ſteden aan 't kampen waren, en hunne ſcheepvaart met eene bekwaame magt konden handhaaven, zoo moesten wij den overigen volken en Mogendheden van 't Noorden, als bij uitſtek nuttig voor hunnen koophandel, bijzonder aangenaam zijn.

De ligging van Holland, deszelfs weilanden en de aart der vruchten, die in Deenemarken vallen, gaven nog bijzonderlijk gelegenheid, dat de handel tusſchen de Deenen en de Hollanders den beiden volken even zeer diende. Hier uit ſproot eene gelijke neiging tot het aangaan van naauwe verbintenisſen, als wederzijds nuttig en eenigzins noodzaakelijk; onaangezien zelfs de bouwſtoffen, voor welken de Deenen koopers moesten hebben, en van welken de onzen zonder ophouden het vertier vermeerderden. Het blijkt uit het voorrecht, hetwelk Hertog Aalbrecht, in den jaare 1389. der ſtad Hoorn had verleend, wegens eene ſoort van vrije beestemarkt van deenſche osſen, koeien en paarden, gelijk mede uit de Sententie van den Hove, ten nadeele van die van Hoorn, nopens het recht om binnen die ſtad paalgeld te heffen, geweezen (*a*), dat de Deenen eenen grooten handel van dit vee dreeven. 'Er was in Europa geen land zoo bekwaam als Holland, ten aanzien van deszelfs weiden, om hun daar van eenen grooten aftrek te bezorgen. Dit zijn natuurlijke oorzaaken, welke natuurlijker wijze den handel tusſchen twee volken voortbrengen, en denzelven vast en beſtendig doen zijn. Men vind

(*a*) Bijlaage. N.

vind in dit wederzijds belang eene zeer zigtbaare oorzaak van handel en ſcheepvaart.

Buiten deze algemeene oorzaaken van aanwas des ooſterſchen handels, was 'er nog eene bijzondere, met betrekking tot den graanhandel, waar door die, niettegenſtaande de Hanzé-ſteden daar om ſtrijd naar dongen, in een bloeienden ſtaat bleef, en als nog is. Het tegenwerken der Hanzé-ſteden kan den onzen niet ſchaden, dan enkelijk, wanneer 'er misſlagen van ſtaats beleid begaan worden, welke dien handel belemmering toebrengen, gelijk ſomtijds geſchied met rechten op den uitvoer der graanen te leggen, of dien uitvoer op eenige andere wijze te bezwaaren; waar door de vreemden dan in ſtaat geſteld worden van dien handel aan zich te trekken, gelijk de Staaten van Holland aan Karel den V. vertoonden (a). Zoo lang als de handel vrij was, hadden de onzen altijd de overmagt op de Hanzé-ſteden, en zij moeſten die hebben, ofſchoon de Hanzé-ſteden nader bij de hand waren, om uit de eerſte hand te koopen. De onzen winnen het in dien tak des koophandels op de anderen door de ligging van 't land.

De koopman vindt hier zijn voordeel daarin niet gelegen, dat hij dicht bij de verkopers ligt; maar daarin, dat hij dicht bij de ſlijters ligt. Zij, die gemeend hebben, dat Lubek, Hamburg, en Bremen te ver van Frankrijk, Spanje, Portugal en Italië afgelegen zijn, om graanen rechtsſtreeks derwaards te voeren, dewijl deze waar onder weg moet worden ontlaaden en wat ruſten, om niet te bederven, ſchijnen den aart van den handel niet wel ingezien te hebben. Indien de noordſche kooplieden geen ander letſel te boven hadden moe-

(a) D. I. Bijl. A.

moeten komen, zouden zij in 't bezit van dien handel zijn gebleeven. De onzen zouden 'er zich niet van hebben kunnen meester maaken. De Hanzé - steden hebben hun dien van tijd tot tijd weder ontnomen, doch nooit anders, dan wanneer de onzen door de eene of andere misslag in het staatsbewind, of door den oorlog, welke hun de vrijheid van vaart benam, buiten staat gesteld werden om dien te drijven.

De onzen staan met de Hanzé - steden gelijk, wanneer zij even als dezen, de graanen uit de eerste hand koopen. Deze laatsten moeten, zoo wel als de onzen, de kosten van 't opslaan der graanen in magazijnen en het stapelen draagen; en indien men vooronderstelt, dat de onzen zich 'er niet uit de eerste hand van voorzien, maar de graanen in de magazijnen der Hanzé - steden gaan koopen; geeft dit aan hun, wel is waar, eenig nadeel, vermits de prijs der graanen daar door met zolder - huur en met de kosten van eene tweede lading en losfing bezwaard word; doch, niettegenstaande deze vermeerdering van kosten, behouden de onzen nog, door hunne ligging, een voordeel, 't welk hun altijd in staat gesteld heeft en in staat zal houden, om nevens en tegen een ander te kunnen markten. Dit voordeel is eenvoudig en tastbaar: het bestaat alleenlijk in het liggen dicht bij de slijters. De graanhandel geschiedt niet met op de eene markt in te koopen en 't ingekochte zoo aanstonds naar eene andere markt te voeren, om daar weder te verkoopen: die handel geschiedt bij ons altijd met een algemeen vooruitzigt, en in de vooronderstelling van een meer of min lang verblijf op zolder. De koopman, welke dezen handel drijft, voorziet zich in tijds naar zijne vermogens. Hij vult zijne zolders, en wacht, dat de behoefte en de rijzing van den prijs in de plaatsen, waar de graanen gesleeten worden,

de

de koopers aan zijne deur doen kloppen, om dezelven derwaards te voeren. Gebeurt het nu, dat 'er een goede prijs bij een der westersche volken te hoopen is, zoo is 'er de hollandsche koopman niet alleen eer van verwittigd dan die der Hanzésteden, maar ook vindt deze, indien hij derwaards verzendingen wil doen, zich door den Hollander, welke zich van het tijdstip, dat de prijs hoog was, heeft bevoordeeld, en daar door de schaarschheid wederom verminderd heeft, zich voorgekomen; de Oosterling loopt over zulks gevaar van te verliezen, of kan ten hoogste niet dan op een veel geringer winst hoopen. Dus heeft de ligging van Holland, in weerwil van alle de hindernissen, aan welken het onderhevig is, den aanwas van deszelfs handel in 't Noorden magtig bevorderd.

De ligging des lands dicht bij de slijters is dan eene der bijzondere oorzaaken van den opgang des koophandels en der scheepvaart in de Oostzee en in het Noorden. Men zoude zich niet te min bedriegen, indien men deze oorzaak alleen aan den oosterschen en noordschen handel wilde bepaalen.

Indien men op den loop van den koophandel wel acht slaat, zal men in den oosterschen handel en in de visscherij eene der voornaamste mede-oorzaaken van den opgang van Hollands koophandel op Duitschland, Engeland en de volken van het Zuider gedeelte van Europa vinden. De waaren, uit het Noorden komende, en in Holland geforteerd met het geene de visscherij en de manufactuuren aldaar opleverden, gaven gelegenheid tot bekwaame laadingen voor de westersche volken, voor Duitschland en andere gewesten van Europa; welke hun wederom laadingen voor het Noorden en de Oostzee aan de hand gaven. Frankrijk, Spanje, Portugal, Italië leverden hun voornamelijk zout, wij-

wijnen, brandewijnen, olien, allerlei foorten van gedroogde vruchten, welke in het Noorden en in Duitschland fterk getrokken waren. Die van 't Westen hadden graanen en andere oofterfche en noordfche waaren noodig. Engeland zelf had dikwijls gebrek aan graanen; hetwelk te meer opmerking verdient, vermits men te vooren gezien heeft, hoe rijk dit land in graanen geweest moet zijn, daar Juliaan zijne koornfchuuren met graan, uit Engeland gehaald, opvulde (*a*).

Al vroeg trokken de onzen wollen uit Engeland: die handel is van alle oude tijden voor een der voornaamfte takken van den algemeenen koophandel aangezien, daar dezelve ftrekte om de manufactuuren van lakenen en andere wollen-ftoffen in Holland gaande te houden.

De handel op Duitschland ftond voor de onzen open langs vier rivieren, de Eems, de Elve, de Wezer en den Rhijn. Ten opzigte der drie eerfte rivieren hebbenwe altijd met de Hanzé-fteden moeten kampen. Doch dus is het met de vaart op den Rhijn niet gelegen geweest: de onzen maakten zich al vroeg meefter van den handel op alle de landen, op welken de vaart op den Rhijn en die op de rivieren van Duischland, welke zich in den Rhijn, ontlasten, zich uitftrekt (*b*). Daar door eigenden zij zich den handel in hout, ijzer, asfchen, rhijnfche en moezelwijnen, eene zeer groote uitgeftrektheid lands van vruchten, en van alle waaren van 't Zuiden van Europa voorziende.

De wezenlijke oorzaak van den opgang, welken de Hollanders in dezen bijzonderen tak des algemeenen

(*a*) Zie D. I. bladz. 63.
(*b*) D. I. bladz. 367.

nen koophandels hebben gemaakt, is eeniglijk aan de gelegenheid huns lands, welke 'er hun, met uitſluiting van alle anderen, het voorrecht van geeft, toe te ſchrijven: een voorrecht, het welk hierin beſtaat, dat de Rhijn in Holland een einde neemt, en de Hollanders meesters der vaart langs dien ſtroom maakt; waarom de Romeinen zelve het tegenwoordig Holland bereids tot eene verzamelplaats hunner goederen, waaren, en krijgsbehoeften gemaakt hebben (*a*). Deze tak van Hollands koophandel is van alle die geenen, welken wij in Europa voeren, de onafhangelijkſte, om dat anderen in denzelven geen deel kunnen krijgen, en 't een ander volk onmogelijk is ons dien te ontneemen. Om deze rede is dezelve ook tegenwoordig nog een der aanzienlijkſten.

De zorg, welke de onze altijd droegen om bij 't maaken van verbonden en verdragen, welken zij met vreemde Vorſten aangingen, voorrechten voor den koophandel te bedingen, bragt niet weinig toe om hunne ſcheepvaart en handel te verheffen. Wij hebben 'er eenige blijken van opgegeeven (*b*), en zullen gelegenheid hebben, om 'er in 't vervolg anderen van bij te brengen. Thans zullenwe hier ſlechts aanmerken, dat de onderſcheiden verbonden en verdragen, nu eens met Braband, Vlaanderen en Frankrijk, dan eens met Engeland, en met de noordſche Mogendheden, en eindelijk met de Hanzé-ſteden aangegaan, en de hulp, welke wij nu en dan dezen Mogendheden toebragten, nieuwe oorzaaken werden van den opgang onzes koophandels en onzer ſcheepvaart: en

(*a*) Zie D. I. bladz. 156. en volg.
(*b*) Zie hier vooren bl. 54. en volg.

en men dient hier vooral acht op te ſlaan, om dat eenige ſtaatkundigen hebben beweerd, en heden ten dage nog beweeren, dat het niet nut voor onzen Staat is, verbintenisſen met vreemde Mogendheden te hebben.

De beſcherming, welke de vrije Nederlanders zonder ophouden aan hunnen koophandel verleenden, door dezelve gewapender hand met eene goede ſcheepsmagt te onderſteunen, bragt insgelijks veel toe om dien hoe langs hoe meer te doen bloeien. Men heeft gezien, hoe ontzaggelijk zij zich van tijd tot tijd ter zee hadden gemaakt, en hoe hunne zeemagt door den tijd was aangegroeid(*a*). De beveiliging van de vaart en koophandel ſchijnt eerst aan de zorg der kooplieden geheel overgelaaten geweest te zijn. Wij hebben gemagtigden van bijzondere plaatſen bij een zien komen, om uitrustingen te beraamen, en het draagen der kosten te regelen; vervolgens ook gewapende vaartuigen ter beveiligingvan vaart en koophandel in zee zien brengen (*b*). Doch in den jaare 1437 of 1438, bij gelegenheid dat de Hanzé-ſteden geweld tegen de hollandſche ſchepen hadden gepleegd, werden de Staaten van Holland en Zeeland eindelijk te raade, om in oorlogstijd eene ſoort van openbaare beſcherming aan den handel te verleenen, en den oorlog in 't Noorden te brengen, ter beveiliging van hunnen handel. De Staaten, bevel gevende tot het uitrusten dezer vloot, geeven met een de ſteden op, welken 'er deel in moeten neemen, en 't geen 'er ieder toe zoude moeten opbrengen. Zedert dit tijdſtip hebben de Staaten, onder bewilliging en het gezag der Graaven, niet nagelaaten, grootelijks voor den handel, welke tot dien tijd toe niet dan de op-
let-

(*a*) Zie D. I. bl. 111. en volgg.
(*b*) Zie D. I. bl. 115. *Vad. Hiſt.* D. IV. bl. 534.

lettenheid der steden in het bijzonder tot zich getrokken had, te zorgen. De bijeenkomsten van Ridderschap en steden werden menigvuldiger, en maakten de vergaderingen uit, door welke tegenwoordig de Landzaaten der onderscheiden gewesten van den Staat verbeeld worden. Onze Graaven lieten hun deze vergaderingen, ten algemeenen nutte, houden. Zij toonden van tijd tot tijd, dat hun het welzijn van de scheepvaart en koophandel gantsch niet onverschillig was (*a*). Wanneer, in den jaare 1550, Hendrik de II. Koning van Frankrijk alle goederen, welken op schepen of rijtuigen, voerende goederen of koopmanschappen den vijanden toekomende, of die verbooden waren, verbeurd verklaarde, liet de Keizer eene diergelijke afkondiging tegen de Franschen doen: het welk gelegenheid gaf tot een verdrag tusschen Frankrijk en de Nederlanden, medebrengende, dat men van wederzijde geene andere goederen, dan die den vijand toekwamen, zoude verbeurd verklaaren.

Ofschoon een gemeen belang de menschen het best tot eensgezindheid brengen kan, vooral wanneer het gemeen belang met gevaar gepaard gaat, zoo was de eensgezindheid en eendragt onder de hollandsche steden echter niet altijd zoodaanig, als het voor het algemeen welzijn wel vereischt werd. Haare belangen waren verdeeld, naar dat zij den eenen tak van handel meer dan eenen anderen ter harte hadden genomen. De steden, welke zich op het maaken van lakenen hadden toegelegd, haakten, om den handel in wolle, vieriglijk, naar verbintenissen met Engeland: zij, die handel in graanen dreeven, waren meer gesteld op de belangen, welke met de Mogendheden en steden van het

(*a*) Zie D. I. bl. 111. en volg. en hier voren bl. 47. en volg.

het Noorden, onder welken Lubek toen de eerste plaats besloeg, te bezorgen waren. Deze verschillende neigingen openbaarden zich voornaamelijk, bij gelegenheid, dat de stad Lubek, niet te vrede, den Koning van Deenemarken, zonder ophouden, tegen de Hollanders op te hitsen, in den jaare 1533, een smaldeel oorlogschepen tegen hen in zee zond, het welk eene diergelijke uitrusting van hunne zijde, ter ondersteuning van hunnen handel in 't Noorden, vorderde. De poogingen, welken men deed om dezelve te verkrijgen, werden gedwarsboomd door verschil van belangen. De steden, welke het grootste belang in den noordschen en oosterschen handel hadden, zouden gaarne de anderen in die uitrusting getrokken hebben: die, welke 'er geen of weinig deel in hadden, beweerden, dat zij, die de voordeelen van dien handel genooten, alleen de kosten, om denzelven te bekomen of te behouden, moesten draagen. Dus streeden ten dien tijde mede de bijzondere belangen tegen 't algemeen belang. Echter zoude men hier al eene vrij gewichtige vraag knnnen doen, naamelijk: in welke gevallen het bijzonder belang eener stad, of dat van een gewest geacht moet worden over een te komen of te strijden met het algemeene belang van den Staat. Het graaflijk gezag deed eindelijk in dit geval het eerste voor het laatste wijken. De steden werden tot eenpaarigheid gebragt, de vloot uitgerust, en deze uitrusting kort daar na van een verdrag voor dertig jaaren met Deenemarken gevolgd (*a*).

Dit geval (en daar zijn 'er meer van dien aart) doet ons zien, dat de steden, in weerwil van de verscheidenheid haarer belangen, dikwijls, om het algemeen belang, tot eenpaarigheid zijn gebragt en be-

(*a*) *Vad. Hist.* D. V. bl. 54. en volg.

bewoogen, om, zelfs door 't uitrusten van groote vlooten, den handel te onderſteunen. Die eendracht is al mede voor eene der groote oorzaaken van de uitbreiding der vaart en des koophandels hier te lande te houden.

Ook hebben de ingezetenen dezer landen, in weerwil der gebreken, welke in de europiſche wetten plaats hebben, in weerwil van den ſtaatsregel der oorloogende Mogendheden, volgens welken zij meenen recht te hebben om 's vijands handel te ſtooren, en de plaag des oorlogs zelfs uit te ſtrekken over menſchen, welke volgens de wet der natuur 'er geen 't minſte deel aan ſchijnen te moeten hebben, en welker arbeidzaamheid zoo noodzaakelijk voor 't menschdom is, als die des landbouwers, ten allen tijde middelen gevonden, om hunnen handel te doen toeneemen of ſtaande te houden, zelfs in tijd van oorlog; ja dat meer is, zelfs wanneer zij zich onder het getal der oorloogende Mogendheden bevonden. Want men moet de kunde om handel te drijven, zelfs in tijd van oorlog, insgelijksch onder de voornaamſte oorzaaken van deszelfs opgang rekenen. De ſchrijver der *Vaderlandſche Hiſtorie* maakt eene aanmerking, bij gelegenheid van de oorlogen tusſchen Hendrik den II, en Karel den V, en van de vermeerdering en verhooging der beden, welken men in Holland, om die oorlogen te kunnen voeren, vorderde. Dezelve doet ons zien, dat de kunde des koophandels toen bij de Hollanders verre gevorderd was, en dat een arbeidzaam en ſchrander volk nooit verlegen ſtaat. Hij zegt, dat uit de vermeerdering en verhooging dier beden, welke hoe langs hoe aanzienelijker werden, de toeneemende rijkdom van Holland tastelijk op te maaken is, niettegenſtaande de klagten, welken de Staa-

Staaten inbragten over het verval des koophandels en der geldmiddelen van den Staat; dat wanneer de beroerten en oorlogen eenigen tak des algemeenen handels deeden ſtilſtaan, de kooplieden middel vonden, om eenen anderen in handen te krijgen, en zich aan den eenen kant dubbeld ſchadeloos te ſtellen wegens het geen zij aan den anderen verlooren; dat zij zelfs middel vonden, om eenen zeer voordeeligen handel te drijven in de vijandelijke landen, en bij naame in Frankrijk, waar uit een zekere *Melchior Schatz* en de zijnen, in 't jaar 1554, dat is, in 't heetſte van den oorlog, veertien duizend baalen paſtel had weeten te trekken; dat dus de handel het land, zelfs geduurende den oorlog, verrijkte, het beloop der belastingen vermeerderde door het vertier te doen toeneemen, en het gewest in ſtaat ſtelde om grootere geldſommen toe te ſtaan aan den Keizer, welke, van zijne zijde, niet geheel en al van dezen aanwas onkundig zijnde, deswegens te ſterker aandrong op de verplichting om dezelven hem toe te ſtaan (*a*).

Het voeren der wapenen, het oorloogen, het deelneemen in de belangen van vreemde volken en Mogendheden, het verleenen van hulp, zoo in ſchepen als in manſchap, hebben, gelijk wij te vooren aangetekend hebben, meermaals geſtrekt ter bevordering van vaart en koophandel, doch deze hulp en deze oorlogen zouden dien gelukkigen uitſlag niet gehad hebben, en veel eer verderfelijk dan nuttig zijn geweest, indien dezelven (gelijk wij 't zoo even aanmerkten) geene voordeelige verbonden hadden voortgebragt. De verbonden, bij welken voor den koop-

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. V. bl. 405 en volg.

koophandel gezorgd werd, welke van tijd tot tijd dan met deze dan met geene Mogendheid gesflooten werden, zijn onder de voornaamfte oorzaaken te ftellen, welke den vaderlandfchen koophandel trapswijze verhieven, en de onzen in ftaat ftelden om hunne mededingers voor bij te ftreeven; de voorrechten en vrijdommen, welken zij voor zich bij die verbonden wisten te bedingen, en telkens, daar zij 't van nut oordeelden, bevestigd te krijgen, deze voorrechten, gevoegd bij hunne buitengemeene zuinigheid in de fcheepvaart, bij hunne eenvoudige, maatige en arbeidzaame levenswijze t'huis, waar uit eene fpaarzaamheid van kosten fproot, ftelden hen in ftaat om met meer voordeels voor de vreemden dan andere volken den koophandel en fcheepvaart te beoefenen; een rijker oogst van koopmanfchappen in hunne havens te verzamelen, en wederom door de menigte van koopwaaren, in weerwil van alle ongelegenheden, allen handeldrijvenden volken verre de loef af te fteeken.

Men denke echter niet, dat de noordfche Mogendheden, behalven den onderftand, welken zij menigmaal van de Hollanders in haare oorlogen hadden genooten, bij zich zelven niet eenige andere rede van eigenbelang nog hadden, welke haar aanzette, om in haare ftaaten den handel der onzen te begunftigen. De koophandel der Hanzéfteden bragt zekerlijk in de noordfche havens eene vermeerdering van fchepen en koopmanfchappen; zij bragten 'er de waaren van 't Westen, zorgden tegen de fchaarsheid, en onderhielden ze daar door op een maatigen prijs: haar handel deed ook teffens den aftrek der noordfche en oosterfche waaren, welke bij de Westerfchen gewild waren, in ftand blijven, en toeneemen. Maar onder allen bragten de onzen

zen nog dit voordeel aan de noordfche volken toe, dat zij hen van verfcheiden goederen ontlasteden, daar anderen niet zoo wel weg mede wisten; bij voorbeeld, het koopen van eene groote menigte rundvee jaarlijks, 't welk buiten hen of onverkocht gebleeven of voor een laagen prijs verkocht zoude zijn geworden. Want het is met den handel zoo gelegen, dat, op welke wijze men dien ook befchouwt, men denzelven, hoe zeer niet altijd tusfchen twee volken wederzijdsch even nuttig, echter altijd eenigzins nuttig zal vinden.

Z. D. Hoogheid, Willem de IV. glor. ged. ftelt onder de oorzaaken, welke het haare hebben toegebragt, om den koophandel in Holland te doen bloeien, eene ongekreukte rechtspleeging: ook lijdt het geen twijfel, dat men zich gaarne ter nederzet, en verbintenisfen aangaat in een land, alwaar men verzekerd is, dat men het volle genot van deszelfs rechten zal genieten. Men kan 'er echter bijvoegen, dat het gebruik om vreemdelingen bij handoplegging of bezetting bankvast te kunnen maaken, om zich daar door van het bekomen van zijn achterweezen te verzekeren, of het erlangen van 't zelve gemakkelijker te maaken, al mede daar toe geholpen heeft. Dit middel om tot het zijne te geraaken, heeft, in de zestiende eeuw, aanleiding gegeeven tot een hevig gefchil tusfchen de Hollanders en Brabanders, het welk door een gewijsde, in den jaare 1549, ten voordeele van de onzen beflist is. De Brabanders naamelijk beweerden, dat zij door de gouden bulle het voorrecht bekomen hadden, dat men tegen hen deze wijze van rechtvordering niet konde gebruiken. De Hollanders hielden in tegendeel ftaande, dat de zekerheid des koophandels kracht van wet hadt gegeeven aan de gewoonte, om door middel van handoplegging

of bezetting, iemand bankvast te maaken; dat de koophandel niet toeliet, dat men de buitenlanders in hun land ging zoeken, om hun daar voor hunne rechtbanken te roepen: dat de Hollanders aan ieder het recht lieten, om tegen hen op gelijke wijze te handelen. De Brabanders schooten in het geding te kort; en de onzen zijn tot heden toe nog in bezit gebleeven van het middel van bezetten te gebruiken tegen alle vreemdelingen, om dezelven daar door te onderwerpen aan den rechter van de plaats of het land, alwaar die geen woont, welke het arrest doet (*a*).

De vrijheid van bij uiterften wil over zijne na te laaten goederen te mogen befchikken mag mede wel onder 't getal der oorzaaken, welke hebben mede gewerkt om de arbeidzaamheid der ingezetenen aan te fpooren, gefteld worden. Hoe onverfchillig men ook moge zijn, omtrent de verdeeling der goederen, welken men bij zijn overlijden nalaat, is echter het denkbeeld, dat men 't genot en den eigendom derzelven kan bezorgen aan die geenen, welken men daar mede wil begunstigen, zekerlijk een prikkel, die iemand tot den arbeid moet aanfpooren, of ten minfte voorkomen, dat men eenen weerzin krijgt in 't opeenftapelen van rijkdommen. Waarom zal ik arbeiden, wat zal mij van 't leiden van een ledig leven kunnen wederhouden, en waarom zal ik mijne goederen zoeken te vermeerderen, indien ik genoodzaakt ben, om dezelven na te laaten aan die geenen, welke 'er mij geen den minften dank voor zullen weeten, en die dezelven niet verdienen? De magt om vrijelijk van zijne goederen bij uiterften wil te mogen befchik-

(*a*) Zie hier over BORT, *Tractaat van arresten*, en andere fchrijvers.

ſchikken, is misſchien de voornaamſte reden, waarom de rijkdommen der bijzondere perſoonen aanmerkelijker in Holland zijn, dan ergens elders. Zoude het vreemd zijn te denken, dat Keizer Lodewyk de Friezen in den eigendom van hunne allodiaale goederen herſteld hebbende, hen met de vrijheid van over hunne nalaatenſchap, bij uiterſten wil, te kunnen beſchikken, beſchonken heeft, met inzigt om hunne gretigheid naar rijkdommen, en hunne nijvere werkzaamheid daar door aan te zetten (*a*).

De gemaatigdheid en omzigtigheid in het vervolgen en ſtraffen der misdaaden zijn al mede te ſtellen onder de oorzaaken, aan welken men wel bijzonderlijk de volkrijkheid en den bloei des koophandels in onze gewesten moet toeſchrijven; gelijk ook de zorg, welke de ſteden van Holland hebben gedraagen om voorrechten en vrijdommen, met opzigte tot hun burgerlijk beſtier, te verwerven. Het voorrecht om niet aan zijne gewoone rechters onttrokken te kunnen worden, bekend onder de benaaming van het privilegie *de non evocando*, is den ingezetenen meer dan eens bekrachtigd. Dit voorrecht word voor den grondſlag der burgerlijke vrijheid gehouden: en niet zonder reden, om dat hetzelve elken ingezeten dekt tegen eene willekeurige handeling van het oppergezag. Zoo dra de Wethouders de beſcherming, welke zij ieder burger verſchuldigd zijn, verleenen, en hem tegen geweld en onderdrukking verdedigen, kan elk gerust zijn, dat hem geen eigendunklijk geweld van goed of leven zal berooven. De Wethouderſchap van Leyden heeft, ten tijde van de vervolging onder Alva, voorbeelden van ijver, trouw, en burgerliefde gegeeven, waar van het geheugen tot in het verſte

(*a*) v. d. Houven l. c. B. VII. bladz. 371.

verste nageslacht verdient overgebragt te worden.

Opschoon wij nu bereids zoo veele oorzaaken van de opkomst en bloei van onzen koophandel en vaart aangeweezen hebben, die alle meer of min tot derzelver opgang medegewerkt hebben, is 'er echter geene volledige kennis van te bekomen, indien men niet te gelijk ook de zeden van onzen landaart in 't bijzonder in opmerking neemt. Men ziet ten allen tijde onze vaderlanders zedig in hunne kleeding, arbeidzaam, lijdzaam in den arbeid, maatig, zuinig, niet slechts in 't bestier hunner huishouding, maar ook in alle de deelen en stukken des koophandels; uit den aart omzigtig en behoedzaam, altijd naijverig wegens hunne vrijheid en voorrechten, en standvastig in hunne besluiten; bekwaam om de moeielijkste kunsten te oefenen, en dezelven tot de grootste volmaaktheid te brengen; bij uitstek in den scheeps- en zeedienst bedreeven: sterk, en mogelijk al te sterk, tot geld-winst en het vermeerderen van tijdelijke middelen genegen, zelfs zoo, dat men hun nageeft, dat zij geene deugd noch ondeugd in den koophandel ontzien, als 'er voordeel bij te haalen is. Dit schijnt hun zelfs door onzen uitmuntenden Huig de Groot aangewreeven te worden (*a*). Geen landaart heeft bekwaamer en onverzaagder zeelieden voortgebragt. Heilig gesteld op het bewaaren van den echt, zoo uit eenen aangeboren aart, als uit aangenomen begrippen; bedreeven, doch egter trouw in den handel, en onbedenkelijk liefdaadig, vertoonden zij hunne rijkdommen minder door hoogmoed, pracht en overdaad, dan door de hulp, die zij den Staat of het menschdom beweezen.

Zoodaanig waren de oude ingezetenen de

(*a*) *In Append. ad Epist.* Grotii *N.* 429.

dezer gewesten, voor den val van het graaflijk gebied. Deze oude zeden zijn heden ten dage nog niet verdweenen: men vind dezelven nog op verscheiden plaatsen van Holland, en wel in Noordholland, Rhijnland, en vooral in 't Westland, alwaar men verscheiden rijke huislieden aantreft; welke zich met een eenvoudig leven te vrede houden, onder elkanderen trouwen, en een afkeer hebben, zoo van huwelijken buiten hunnen staat, als van vreemde gewoonten en zeden. Die het genoegelijk leven op zijne echte waarde kan stellen, zal het daar, en enkelijk daar, vinden. Vooral kan men, als een voorbeeld van de oude zeden onzer landzaaten, de dorpen in het noorder-Kwartier gelegen opnoemen; inzonderheid nog het dorp Broek. Dit dorp is mogelijk het rijkste gedeelte van Holland. De ingezetenen plagten 'er te leeven in de grootste eenvoudigheid, en verteerden zeer weinig; zij trouwden niet dan onder elkanderen, en de schatten werden 'er door den handel op een gestapeld. Men zag 'er niet alleen geene armen, maar zelfs geen behoeftigen. De Armenkas was zoo rijk, dat hij, die tot de noodzaakelijkheid zoude mogen vervallen zijn van 'er zijne toevlucht toe te moeten neemen, een inkomen van zes of acht honderd guldens in 't jaar zoude hebben genooten. Nergens is in geval van brand of watervloed de milddaadigheid grooter. Het geen men van den rijkdom der opgezetenen of burgers van dit dorp zegt, schijnt ongelooflijk. Men verhaalt, dat 'er één geweest is, welke geen duizend guldens jaarlijk verteerde, en honderd en twintig duizend guldens jaarlijks aan inkomen had. Zeker is het, dat de Broekenaars grooten handel, voornaamlijk op de oostzee en wel in graanen, gedreeven hebben, en dat die handel, offchoon verminderd, nog niet vervallen is. Het geslagt van Ploeger is bekend. Een van de Ploegers

gers is een der grootste Assuradeurs van ons Land geweest. Men wil, dat 'er een genootschap onder de Broekenaars zoude zijn geweest, in het welk alle de dorpelingen voor zoodaanig eene somme, als zij goedvonden, mits niet beneden de 500 guldens zijnde, deel konden neemen. De jonge lieden wierden in den handel en in den levensaart van het dorp opgetrokken, en aan de arbeidzaamheid gewend: zij werden voorheen meer dan nu naar verschillende plaatsen van Europa, tot het waarneemen van den koophandel, gezonden. Bij de laatste *negotiatie* van den Staat zijn 'er over groote sommen uit dit dorp aan het Land gegaan, van welken de penningen renteloos lagen te wagten naa zulke eene gelegenheid.

De zucht tot den koophandel, welke bij de Ingezetenen algemeen in die vroegere tijden schijnt geheerscht te hebben, en de algemeene verspreiding van denzelven en van de scheepvaart binnen deze landen, moet men insgelijks onder de voornaamste oorzaaken van den aanwas en bloei van die beiden stellen. Voor dat de woonplaatsen, welke naderhand bemuurd, en met poorten voorzien, tot steden zijn geworden, van het platte land zijn onderscheiden, zijn de manufactuuren, ambachten, neeringen en fabrieken, ten platten lande geoefend. De koophandel en scheepvaart werden overal gedreeven door de ingezetenen: naar maate dat het getal der steden vermeerderde, zag men 'er blijken van: want hoe zeer deze of geene stad wel meer dan andere deel aan den koophandel had, en offchoon Dordrecht de hollandsche steden, in het stuk van vaart en koophandel, overtrof; waren echter die koophandel en vaart gelijkelijker onder de steden en de inwoonders onzer gewesten verspreid. Zelfs de opgezetenen ten platten lande hadden zoo wel deel in den algemeenen koophandel als de bewoonders der plaatsen,

ſen, aan welken de naam van ſtad gegeeven werd. Men behoeft ſlechts in te zien het geen we te vooren uit de Hiſtorien hebben aangetekend (*a*). De klagten van tijd tot tijd tegen het ſtapelrecht van Dordrecht gedaan (*b*); en de uitrustingen ter beveiliging van de ſcheepvaart ondernomen, zoo wel als de binnenlandſche beroerten, draagen 'er blijken van (*c*). Welke wederwaardigheden onze gewesten ook ſomwijlen drukten, de koophandel ſcheepvaart, en ſcheepsmagt wiesſen en namen bij den duur toe; zij breidden zich hoe langer hoe verder uit naar de oost-zee en naar het Noorden, alwaar men zich al mede ſterk op den koophandel had begonnen toe te leggen.

De zorg, welke de Graaven en de Wethouders droegen om den koophandel onbezwaard en vrij in zijnen loop te laaten, en zoo min mogelijk door lasten te drukken, is, onder alle de oorzaaken, wel eene der voornaamſten, of mogelijk de voornaamſte. De Graaven hadden het recht van hunne tollen, de inkomſten van hunne heerlijke goederen, en eenige anderen: voor het overige, wanneer zij onderſtand behoefden, of bevoegd meenden te zijn om dien te vorderen, werden 'er beden gevorderd, over welken gemeenlijk een verdrag gemaakt werd, en teffens bepaald, hoe veel elk der mede-opbrengenden daar aan betaalen zoude: alle belastingen op de koopgoederen, en op het overgaan der koopwaaren waren onbekend; en uit dien hoofde alle belemmeringen, welke het heffen der belastingen altijd verzellen, en den koophandel, al was het ſlechts door verlies van tijd, meer nadeel toebrengen,

(*a*) D. I. bl 174 en volg. 181.
(*b*) D. I. bl. 177. 194. en volg. 206. Bijlaagen van 't I. D. D.
(*c*) D. I. bl. 207. 213.

gen, dan de belastingen zelven. Hoe de koophandel hier te lande daar door heeft moeten toeneemen, terwijl dezelve in andere landen, uit tegengestelde oorzaaken te gronde ging, valt niet moeielijk te begrijpen; wanneer men slechts in aanmerking neemt, dat de koopman altijd heen wil, daar de minste lasten geheven worden, en dat niemand zijn fortuin in den koophandel gaat zoeken op plaatsen, daar die aan meerder lasten en stremmingen, dan in derzelver naarbuurschap, onderhevig is.

Bij al het geene, wat wij in het breede wegens de oorzaaken der opkomst en toeneeming van den handel en de scheepvaart onzer landslieden hebben gezegd, moetenwe nog van eene omstandigheid spreeken, welke gewisselijk niet als eene mede-oorzaak van derzelver bloei aangemerkt is, en ligt, als zoodaanige, over 't hoofd gezien zoude worden, naamelijk de noodzaakelijkheid, in de welke de ingezetenen dezer gewesten zich bevonden hebben, om hunne schatten in den koophandel te gebruiken. Het land geene vaste goederen opleverende, om dezelven daar aan te besteeden, was men, indien men voordeel wilde trekken uit den rijkdom, welken men bezat, en verkreeg, gedwongen, om op de eene of andere wijze, deel in den handel te neemen. De geldopneemingen, welke in laatere tijden de Vorsten en volken zoo zwaar met schulden hebben belast, en van welken wij te vooren gesproken hebben, waren of nog in 't geheel niet of nog zeer weinig bekend; en verschaften den welgestelden lieden geen middel, om zich aan een lui en ledig leven over te geeven, en dus onnutte meubelen voor de samenleving te worden. Alle de ingezetenen, den Adel alleen uitgezonderd, hoe rijk zij ook weezen mogten, waren, om zoo te spreeken, genoodzaakt zich op eenig beroep toe te leggen.

gen; hun geld in den handel te gebruiken, en hunne kinderen in den arbeid op te brengen, dezelven vroeg tijds gewennende om van hunne bekwaamheid gebruik te maaken. Die oorzaak heeft op het Staats-wezen van ons Vaderland meer invloed gehad, dan het bij den eersten opslag zich laat aanzien.

INDIEN men dus, het geene wij voorgesteld hebben, kortelijk nagaat, zal men zien, dat de oorzaaken, die den handel en de scheepvaart bij ons, voor dat de thans Vereenigde Gewesten zich van het graaflijk gezag hebben ontslagen, zoo sterk hebben doen toeneemen, voornaamelijk op de volgenden uitkomen:

1. DE onvruchtbaarheid des gronds en de gesteldheid der bouwlanden. (bl. 8. 78. en volg. 87.)

2. DE nooddruft van het leven, en de noodzaaklijkheid, om daar toe middelen uit te denken. (bl. 7. 81. 85.)

3. DE krijgsverrichtingen der Romeinen in Gallië (bl. 10.)

4. De gelegenheid des lands, voor zoo verre het aan de zee, en aan de uitwatering van rivieren gelegen is. (bl. 95.)

5. DE gelegenheid des lands, voor zoo verre het tusschen het Noorden en het Zuiden, of anders tusschen het Oosten en Westen van Europa ligt. (bl. 92. en volg.)

6. DE krijgsverrichtingen der Romeinen tegen de Germaanen, en derzelver schikkingen tot het gemakkelijker overvoeren van leger-behoeften en andere goederen. (bl. 15.)

7. DE burgerlijke beroerten in Frankrijk, sedert den dood van Clovis tot dien van Clotaris (bl. 19.)

8. HET verval van den koophandel en de handwerken in Frankrijk, door die rijks-beroerten veroorzaakt; en het overgaan van dezelven en van neeringdoende luiden naar onze gewesten (bl. 24.)

9. De verdeeldheid en burger - krijgen onder de afſtammelingen van Karel den Grooten (bl. 27. en volg.)

10. De zorg, welke de Graaven hebben gehad, om den handel, zoo door verbonden met andere Vorsten, als door het verleenen van vrijdommen van ſchattingen en belastingen, te begunstigen: als mede de noodzaakelijkheid, in welke zij zich van tijd tot tijd bevonden, om die te verleenen. (bl. 33. en volg. bl. 75. 80. 111.)

11. De invloed van het kerkelijk gezag op het wereldlijk beſtier. (bl. 42. en volg. 89.)

12. De zorg, welke de ſteden hebben gedraagen, om den koophandel en de ſcheepvaart te bevoordeelen, en daar toe voorrechten en vrijdommen te verkrijgen. (bl. 61. en volg.)

13. De vordering in de zeevaart. (bl. 65.)

14. De oplettenheid der Hollanderen, om zich de gelegenheid hunnes lands te nutte te maaken; (bl. 8. en 9. 93.)

15. Een allerſtipſte zuinigheid en ſpaarzaamheid in al het geene tot den handel eenigzins betrekking had.

16. De naijver van andere volken, die zich op den koophandel toeleiden. (bl. 91.)

17. De algemeene zucht onder de ingezetenen, om zich op den koophandel toe te leggen. (bl. 110.)

18. De beſcherming aan de ſcheepvaart en den koophandel ten allen tijde verleend. (bl. 111.)

19. De burgerlijke vrijheid, voor zoo verre die beſtaan heeft in het vermogen, om, naar goedvinden, over zijne goederen te kunnen beſchikken; zoo bij leevenden lijve als bij uiterſten wille; in niet onderworpen te zijn aan het opleggen van willekeurige ſchattingen en lasten; in het voorrecht van ter zaake van misdaad nergens anders dan voor zijnen dagelijkſchen, *ordinairen* en *competenten* rechter te kunnen betrokken worden, en van denzelven niet te mogen onttrokken worden. (bl. 106.)

20.

20 De weinige gelegenheid van geldmiddelen aan vaste bezittingen te besteeden, en elders te beleggen; en de noodzaakelijkheid, daar uit voortvloeiende, om die in den koophandel, manufactuuren, fabrieken en trafieken te besteeden. (bl. 112.)

21. De werkzaamheid en lijdzaamheid in 't bestier van den koophandel; de afkeerigheid van iedele overdaad en pracht; de natuurlijke neiging tot het eenvoudig leven; niet besmet te zijn met het wanbegrip, dat het drijven van koophandel tot oneere strekt, en boven al de goede trouw in 't koopmanschappen. (bl. 108.)

22. Het overleg, om de manufactuuren, en trafiek-waaren met de minste kosten allerdeugdzaamst te maaken.

23. Het bekomen van kort en overtoogen rechs (bl. 165.)

Ofschoon alle deze verschillende oorzaaken, welken wij hier onder een oogpunt gebragt hebben, het haare toegebragt hebben om den koophandel en vaart hier te lande te doen opneemen, moet men echter agt slaan, dat sommige derzelver volstrekt noodzaaklijk, andere wederom slechts nuttig en dienstig zijn geweest. De onvruchtbaarheid van den grond, de nooddruft van het leven, de beroerten in Gallie, en de invloed van 't kerkelijk gezag konnen niet aangezien worden voor noodzaaklijke oorzaaken: de koophandel en vaart zouden zonder dat hebben konnen opneemen; maar de ligging van het land, de zeden en levens-aart der Inwoonderen, en het beleid van 't Oppergezag, hebben zodaanig verband met het geheel, en zodanigen invloed op hetzelve, dat, als 'er iet van wegvalt, het gantsch gestel zijne werking verliest; even als wanneer 'er van een uurwerk een der nodige raderen onsteld raakt: waarom zulke oorzaaken voor *noodzaakelijke* te houden zijn.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

Oorzaaken van het toeneemen van den Koophandel en de Scheepvaart, na het oprichten van den Vereenigden Staat.

De oorlog, welken de ingezetenen dezer gewesten, tot behoud van hunne burgerlijke voorrechten en afweering van geloofsdwang, tegen Filips den II. en zijne opvolgeren ondernomen en gevoerd hebben, mag gehouden worden voor de aanleidende en eene der voornaamste oorzaaken, welke, na het oprichten van den Vereenigden Staat, den koophandel en de scheepvaart der landzaaten tot dien verheven trap van luister, welke het Heelal verbaasd heeft doen staan, bevorderd hebben. De onafhangelijkheid, in welke de Vereenigde Staat zich stelde, met betrekking tot het Huis van Oostenrijk, en de bevoegdheid om zich als een vrij en onafhangelijk volk te gedraagen, welke daar een gevolg van was, brak te gelijk alle banden los, die tot nog toe onze landsluiden belet hadden, om aan haare zucht tot het uitbreiden van scheepvaart en koophandel den losse teugel te vieren; en zij kreegen daar door eene onbelemmerde vrijheid, om alle hunne vermogens tot het onbepaald bevorderen van hunne vaart en koophandel in te spannen. Inzonderheid werden zij 'er door in staat gesteld om die in alle de deelen der wereld over te brengen, ontdekkingen te doen, en schikkingen te maaken, bekwaam om dezelven te doen aanwassen en ten hoogsten top te voeren.

Deze bekomen vrijheid alleen zoude echter nimmer

mer in ſtaat zijn geweest, om 'er zulke vruchten uit te trekken, als wij gezien hebben, dat 'er uit genooten zijn, waren onder de bezittingen van den dwingeland, dien zij afzwoeren, geene geweest, welke hun de bekwaamſte gelegenheid aan de hand hadden gegeeven, om in hunne onderneemingen allergelukkigst te ſlaagen; en zoo de onzen, door de noodzaakelijkheid om hunne onafhangelijkheid met wapenen, en dus door het recht van oorlog ſtaande te houden, niet teffens het recht verkreegen hadden, om veroveringen op hunnen vijand te doen, en hunnen ouden Landsheer te ontzetten van bezittingen, die zijne andere onderzaaten, zoo in Aſia, als Afrika en Amerika vermeeſterd hadden. Hoe toch zouden zij ooit hunnen reeds bloeienden koophandel met dien op de kust van Afrika, en op Oost- en West-Indië, hebben kunnen verrijken, indien zij vreedzaamelijk in het bezit van hunne oude voorrechten, en onder het graaflijk gezag gebleeven waren? of indien zij zonder tegenſtand, eene vrije ſtaatsregering hadden verkreegen? Mogelijk zouden zij door onderneemingen, reizen, en door veel beleid het zoo verre hebben kunnen brengen, dat zij eenige geringe bezittingen in de drie andere werelddeelen verkregen zouden hebben, even zoo als de Deenen, en anderen, en gelijk zij zelven, ten aanzien van Ooſtindië, 'er reeds, eenige jaaren voor de vereeniging van Portugal met Spanje onder Filips den II., poogingen toe gedaan hadden; zoo met het zoeken, onder anderen, van eenen doortocht naar Indië door het Noorden, als vervolgens door eenen tocht met vier ſchepen naar Indië, langs den weg door de Portugezen ontdekt, in 't jaar 1595 gedaan. Deze laatſte tocht kan zelfs aangezien worden voor den eerſten ſtap, welke tot het oprichten onzer ooſtindiſche Maatſchappij aanleiding gegeeven heeft, doch

de opkomst van ons gebied in Indië, en van een uitgestrekt rijk en magtig gebied was nog ver te zoeken. Zouden de Vrije Nederlanders ooit hebben durven denken, dat zij 'er toe geraakt zouden zijn, gesteld eens dat een allerscherpst vernuft 'er een ontwerp of bestek van had kunnen maaken. De eerste onderneemingen geschiedden enkelijk om den vijand afbreuk te doen, en de vaart en koophandel overal uit te breiden, zonder eenig bepaald vooruitzigt dan alleen van zich naar de omstandigheden en het uitvallen der onderneemingen te gedraagen. De wakkerheid, het beleid, de voorzigtigheid, de algemeene ijver om zich uit de dwingelandij te redden, eene echte vaderlands-liefde of patriotschap bezielden alle de ingezetenen; en deeden alle de onderneemingen tegen eenen vijand, bij wien juist op dien tijd tegengestelde gemoedsneigingen plaats hadden, gelukkig uitvallen. Alle die omstandigheden, en meer anderen, schijnen door de Voorzienigheid vooraf bereid te zijn geweest, om aan het menschdom een voorbeeld te geeven, hoe een trotsche dwingeland, door eenen onzaligen geloofsijver, en door eenen verdwaasden euvelmoed vervoerd, door eene zwakke schaar van onderdrukte en wanhoopende onderdaanen, van zijne heerlijkheid ontzet kan worden.

De eerste onderneemingen op Oost-Indië deeden ons volk, bekwaam veel grooter en stouter dingen te beproeven, zien, dat 'er wat groots uit te rechten was. Zij leiden ongevoelig den grond tot die verbaazende zeemagt, welke de onzen een tijd lang in alle zeeën vertoond hebben, en welke zij uit de veroveringen en overwinningen op de Spanjaarden en Portugeezen behaald hadden. Alles vloeide ons toe. Wel draa bevonden

den zich de onverschrokste zeelieden, en het uitgeleezendst bootsvolk op onze schepen, aangelokt door onzen geduurigen voorspoed.

Niet alleen was 'er een oorlog noodig, in welken de gemoeds gestalte op het hevigst door den haat tegen eenen dwingeland, en de liefde tot godsdienstelijke en burgerlijke vrijheid ontstoken was; en welke de onzen noodzaakte, om hunne uiterste vermogens te beproeven, en hun eigen krachten te leeren kennen; maar het moest hun ook gelukken, dat de onderscheidene Vorsten hunne aanbiedingen, van zich onder hun oppergezag te stellen, van de hand weezen.

Dit was nog niet genoeg: deze eerste oorzaak hunner groote verheffing zoude daar toe niet toereikende zijn geweest, indien de Koning van Spanje, wiens willekeurige regeering hen genoodzaakt had, om met de wapenen in de hand hunne voorrechten en natuurlijk recht te doen spreeken en gelden, hun teffens geen gelegenheid hadde gegeeven, om onnoemelijk veele rijkgelaaden schepen uit Oost- en West-Indië komende, te kaapen, en veroveringen op deszelfs bezittingen in Amerika, in Oostindië, en op de kust van Afrika, vermeerderd door de vereeniging, waar door hij, in den jaare 1580, Portugal aan zijne kroon had gehecht, te maaken.

Van deze onderscheiden oorzaaken der toeneemende magt en aanzienlijkheid onzes Vaderlands breeder moetende handelen, zullenwe ons vooraf ophouden bij eene der inwendige oorzaaken, over welke een goed Patriot niet onverschillig kan zijn, en welke hem in tegendeel, zoo hij belang in de aanhoudende welvaart van zijn Vaderland stelt, allernaauwst ter harte moet gaan: eene oorzaak, welke, nimmer als medewerkende

tot den voorfpoed van vaart en koophandel befchouwd, of met anderen over het hoofd gezien, echter niet weinig toegebragt heeft, om alle de vreemde en toevallige oorzaaken der verheffinge van den Vereenigden Staat gelijkelijk te doen werken. Ik bedoel onze Regerings-vorm, van welke geen voorbeeld is te vinden. Men heeft dezelve willen vergelijken met die der volken van Griekenland, en ook van de Armorici, om dat de Vereenigde Staat, uit verfcheiden gewesten faamgefteld zijnde, dus een zweemfel van gelijkenis met de vereeniging dier burgerfchappen fcheen te hebben, geen acht geevende, dat uit de overeenkomst van twee zaaken, in een van derzelver gedeelten, niet wettig tot eene overeenkomst tusfchen de andere gedeelten een befluit kan getrokken worden; en niet oplettende, dat onze gewesten, zoo in hunne landsgefteldheid, aart van levenswijze en behoeften, als in de oorfprongelijke rechten en inftellingen, neigingen en begrippen van 't volk, hemels breedte van de griekfche burgerftaaten verfchillende, wij even zoo weinig dezelven met elkanderen kunnen gelijk ftellen, als wij een Afiatisch en een Europisch volk met elkander zouden kunnen vergelijken, om dat zij in de onderwerping aan een koninglijk gezag overeenkomen. Vermoedelijk zou de Vereenigde Staat heden niet meer in weezen zijn, indien deszelfs onderfcheiden gewesten, of deszelfs fteden, welker vereeniging deszelfs lichaam uitmaakt, voor eene fcheuring hadden bloot geftaan, gelijk de fteden en volken van Griekenland, welke den band van eenigheid ontbeerden.

Staatsgefteltenis der Vereenigde Nederlanden.

Zoo ik hier onderneem, om van de ftaatsgefteltenis van ons land te fpreeken, is het niet om 'er een

een uitvoerig, veel min volledig verslag van te doen. Mijn bestek is daar toe niet geschikt en ook te bepaald: daar zijn bereids veele boeken, welken men daar over kan inzien (*a*). Ik heb alleenlijk voor, om dat geene, het welke bij anderen zoo zeer niet in opmerking is gekomen, en tot het onderwerp van dit werk evenwel betrekking heeft, aan te roeren, naar maate dat het mij zal voorkomen, meer of min noodig en van gewicht te zijn. Verre van iemand, wie het ook zoude mogen weezen, zijne begrippen te benijden, en mij een verschil van gevoelen aan te trekken, meen ik, dat het niemand mij tot misdaad kan rekenen, dat ik gebruik maake van eene vrijheid, die anderen zich aanmaatigen, en die ik in anderen nooit met ongeduld aanzie, en zeer wel kan veelen. Is het, dat de stoffe mij natuurlijk brengt tot het zeggen van mijne gedachten over de begrippen van anderen, ik zal mij onthouden van de schrijvers aan te haalen, welken die gehad of voorgestaan hebben. De zaak gaat mij aan, niet de persoonen, welke over die zaak gedacht en geschreeven hebben.

Filips, de verdwaasde Filips, in zijn bedorven godsdienst eenen troost voor zijn vertwijfeld geweeten meenende gevonden te hebben, en waanende, dat hij van eene bezwooren verbintenis door den Paus ontslagen konde worden, en daar door bevoegdheid krijgen, om de natuurlijke, de eeuwige goddelijke wetten, ten behoud van het menschelijk geslacht door de Opperste Wijsheid voorgeschreeven, straffeloos te kunnen overtreeden, en zich eene willekeurige magt over vrije menschen aan te maatigen; was het natuurlijk, dat dezen zich op veel beter gronden gewettigd achteden, om, zon-

(*a*) Staat der Vereenigden Nederlanden.

zonder ontflag van den geestelijken Oppervader, zich van hunnen eed ontflagen te houden. Het verband tusfchen het oppergezag en de onderdaanen weg vallende, moesten natuurlijker wijze in iedere ftad, en ieder gewest veranderingen gefchieden, welke op de regeering, zoo lands als ftads bewind betreffende, invloed hadden, trekkende ieder, naar omftandigheden van tijd en gelegenheid, zoo veel van het oppergezag aan zich, als hij 'er kans toe zag. Alles zoude op deze wijs los zijn geraakt, en Filips zijne wenfchen vervuld gezien hebben, indien 'er tegen deze kwaal geen hulpmiddel was gebruikt. De nood deed ras begrijpen, dat 'er eene vereeniging van vermogens en krachten vereischt werd, om den dwingeland tegen te kunnen ftaan. Men begreep dat die vereeniging eene eenpaarige werking vereischte, en die wederom eene eenpaarige gezindheid van zoo groot een getal van kleine afgezonderde gewesten, fteden en plaatfen, welke niet alleen verfchillende, maar zelfs ftrijdende belangen hadden, zoo dat de mogelijkheid om 'er toe te komen fchier voor eene iedele herfchenfchim gehouden konde worden.

Willem de I., wiens wonderbaare kloekheid alles overzag, is 'er nochtans niet voor blijven ftaan. Wij weeten, wat poogingen die groote Vorst daar toe aangewend, welke ftribbelingen hij ontmoet, welke moeielijkheden hij overwonnen heeft, en hoe hij, na de Pacificatie van Gend bewerkt te hebben, het fluiten van de Unie van Utrecht eindelijk tot ftand bragt. Vermoedelijk zoude evenwel de Prins alle zwaarigheden niet te boven zijn gekomen, indien de toeftand van zaaken, en het gevaar, met het welk men gedreigd werd, geen klem aan zijne raadflaagen hadden bijgezet.

Overal, en onder alle regeeringen, zijn 'er vij-

vijanden van het algemeene best: minder nochtans in burgerſtaaten, in welken de eigendunkelijkheid van een Vorst minder dan de kracht der wetten te vreezen is: en wanneer een volk de wapenen opvat, om zich der dwingelandije te ontſlaan, ſchijnt het met eene nieuwe drift, en met de voortreffelijkſte deugden opgewekt te worden. De nood wakkert den moed aan, en beweegt de eigenliefde tot maatigheid en toegeevendheid: de zucht om het gewenschte oogmerk te bereiken, en zich uit eene bekommerende ellende gered te zien, doet de handen in een ſlaan tot wederzijdſche hulp, bijſtand en eendragt. Het behoud van 't Vaderland is het algemeen en enkel uitzigt: even als ſchepelingen, die door een fellen orkaan beloopen, het vaartuig met een naderenden ondergang gedreigd ziende, greetig hunne handen uitſteeken, hunne goederen over boord helpen werpen, de bevelen van den ſchipper ſtipt in acht neemen, alle onheuſche tegenkantingen afleggen, en vuile gemoedsdriften doen ſtilſtaan. Zoo gaat het onder een volk, dat uit wanhoop tegen de ſlagen van eene duldelooze heerſchappij opſtaat. De patriottiſche ijver ontvonkt alles: de zeden worden zuiver, de inzigten welmeenende, het recht word ſtipt gehandhaafd en ongekreukt bewaard: de wetten worden ontzien, minder uit vreeze voor de ſtraf, dan om dat zij als eigen werk beſchouwd worden. Elk zoekt bekwaam te worden; en de bekwaamheid is de aanprijzing, welke de landzaaten brengt tot het bekomen van ampten en waardigheden: het volk eert zijnen Wethouder, om dat deszelfs nut het voorwerp van zijn beroep en zorg is: het eigenbelang ſmelt in het algemeen, en ieder afzonderlijk ziet den voorſpoed en de zekerheid van 't Vaderland als eigen aan. De gemeene

zucht

zucht voor het algemeen welzijn doet in de ſtaats-vergaderingen de bijzondere belangen voor het algemeene wijken, en neemt overal en bij ieder, van wat ſtaat of rang hij ook moge zijn, de overhand. Zij onſteekt het hart met zulk een gloed, dat zij, de maat te buiten ſchijnende te gaan, als in eene geestdrijverij verandert, en daaden van edelmoedigheid, hartigheid, beleid, dapperheid, en ſtandvastigheid doet beſtaan, van welken weinig anders voorbeelden dan in de Vrije Staaten gevonden worden.

Deze vaderlands-liefde, dit eigenlijk gezegde patriotſchap, die krachtige drijfveer (als ik mij zoo eens mag uitdrukken) van alle burgerlijke deugden, ſchijnt haare kracht ſlechts te behouden, tot dat de Burgerſtaat deszelfs volkomen wasdom, en den hoogſten trap van luister, bereikt heeft. Het is zekerlijk den menſche niet gegeeven, de voortreffelijkheid eener zoodaanige regeeringe buiten verzwakking of ontſteltenis te bewaaren: maar al was een Vrije Staat door de deugden zelve opgeworpen, gevormd, en verheven; meent men dat het geſchied zoude zijn, of hebben kunnen geſchieden, zonder behulp van een band van vereeniging, die de vermogens en krachten eendragtig deed werken? of dat zulk een Vrije Staat, zonder behulp van zulk een band zoude kunnen blijven beſtaan? Eene burgerlijke maatſchappij is een zedelijk perſoon. Tot het wezen van een zedelijken perſoon behoort, dat dezelve ſlechts een enkelen en eenigen wil hebbe; en deze wil kan in geene burgerlijke maatſchappij voortgebragt worden, dan door iet, daar alles op toeloopt, dat alles vervangt, alles vereenigt. Zonder dit behulp moet de maatſchappij noodzaakelijk in duigen vallen.

Men onderſtelle de inrichting eener burgerlijke maatſchappije zoo volmaakt, als men wil; hoe aan-

zien-

zienlijker die zal zijn, hoe meer, als haar het verbond ontbreekt, het perſoneel belang en de heerschzucht de geheime of opentlijke drijfveeren van alle de beweegingen van derzelver beſtier worden. Dit perſoneel belang en deze heerschzucht zullen des te meer onheilen veroorzaaken, hoe moeielijker de middelen, om de misſlagen te beletten of voor te komen, te vinden zijn of gebruikt kunnen worden. Die edele eerzucht, welke in eene bijna al te ver getrokken belangeloosheid beſtond, waarvan het algemeene welzijn het eenigſte voorwerp was; welke geen eenen burger toeliet, zijne waare eer en zijn waar geluk anders dan in die van 't Vaderland te zoeken, is nu ſlechts niet meer dan een voorwendſel, waarmede men bijzondere inzigten bedekt. Men offert zijn eigenbelang niet meer op aan het gemeene belang; en het ſchijnt, dat de Staat zich ſlechts ſtaande houdt, om dat de huisſelijke belangen van tijd tot tijd het algemeen belang ten ſteun noodig hebben. Het is alleenlijk bij de oprichting en den val der vrije Staaten, dat 'er groote luiden voor den dag komen. Dit ziet men uit de geſchiedenis der oude gemeenebesten, van wat aart hunne regeeringsvorm ook geweest zij. De beste regeeringsvorm voor een Vrijen Staat, en de gelukkigſte voor het volk, is die, welke, na het gemeenebest tot het hoogſte toppunt van voorſpoed gebragt te hebben, zoodaanig is, dat dezelve deszelfs val voorkome: en niets kan dien voorkomen, dan alleen dat geene, het welke de bijzondere belangen voor het algemeene doet wijken, en daar door de eendragt voortbrengt.

Op deze algemeene aanmerkingen over de wezendlijkſte eigenſchappen van het burgerlijk beſtier, kan men zich van de deugd der regeeringsvorm van den Staat der zeven Vereenigde Gewesten een denk-

denkbeeld vormen. Ieder gewest van den Vereenigden Staat vertoont in 't lichaam der Edelen, meer of min, eene soort van *Aristocratie* of Adelregeering; in het lichaam der Afgevaardigden der Steden eene *representative* volksregering; en in den Stadhouder eene soort van eenhoofdige regeering. Deze vermenging der drie soorten van regeringsvormen, tot welken de schrijvers alle de verschillende regeringsvormen gebragt hebben. kan op oneindigerlei wijze geschieden, en is in alle de zeven Vereenigde Gewesten niet op gelijken voet: ook kan men zeggen, dat zij toevallig is voortgebragt, en dat wij toevallig zijn gekomen tot die regeeringsvorm, welke van alle oude tijden voor de beste is gehouden, gelijk de Staaten van Vriesland zulks, in den jaare 1651, hebben aangetoond; en wier Deductie nog met het gezag van Cicero zoude kunnen worden gestaafd. *Statuo esse optime constitutam rempublicam, quae ex tribus generibus illis, regali, optimatum, & populari confusa est*; zegt die staatkundige Romein.

Deze zeven gewesten hebben, in den jaare 1579, een verbond gesloten. Wat was deszelfs onderwerp? *Omme zich metten anderen te verbinden, confoedereren, en vereenigen mits deezen, ten eeuwigen dage by den anderen te blijven in alle forme en manieren als of syluiden maar een Provincie waaren*, enz. Met wat oogmerk of doelwit? Om, door die vereeniging, eenen burgerstaat of genootschap, bekwaam om uitheemsch geweld af te weeren, en elk der gewesten bij zijne rechten te handhaaven, voort te brengen. Dit het onderwerp en het doelwit der Unie van Utrecht zijnde, zoo moest dit zelfde verbond de middelen, om het oogmerk te bereiken en het onderwerp te handhaaven, bevatten: en derhalve ook een middel, om, zoo veel mogelijk,

alles

alles wat die verbintenis, confederatie, en vereeniging zoude konnen ftooren, verzwakken, of geheel doen vervallen, tegen te gaan en af te weeren: en dus vooral een middel, hetwelk de oneenigheid zoude kunnen voorkomen, of zoo 'er die mogt rijzen, dezelve uit den weg ruimen, en de oneenige gewesten wederom brengen tot eenpaarigheid. Zonder zoodaanig middel, was het verbond iedel, en zoude vergeleeken kunnen worden bij zekere overeenkomfte, van welke in de Aftrea van d'Urfé gefproken word; of bij het bedrijf van kinderen, die een fpel beginnen, en waar van de een of de ander uitfcheidt, als het hem begint te verveelen, zonder te zien, of zijne makkers 'er mede te vrede zijn of niet. Zoodaanig middel was uit hoofde van die geenen, welke het verbond aangingen, te meer noodzaakelijk; daar zij niet flechts waren zeven gewesten, alle gelijkelijk hun bijzonder oppergezag houdende; alle verfchillende, ten aanzien van hunnen gefteltenis, gebruiken, wetten, en belangen; maar daar die zeven gewesten zelven beftonden uit een groot aantal van leden, die door hunne wethouderfchap verbeeld worden, en welker medewerking en bewilliging volftrekt noodig zijn, om tot een ftaatsbefluit over eene gewichtige zaak te komen. Behalven de buitengemeene traagheid in de raadpleegingen, en een gebrek van voortvaarenheid in de uitvoering, was 'er van een algemeen beftier, aan hetwelk zoo veele leden deel hadden, die om bijzondere begrippen, belangen en gefchillen, dagelijks aan tweefpalt bloot ftonden, niets heilzaams te wachten, zoo 'er niet onder hen eene bepaalde kracht heerschte, welke, gelijk de veer van een uurwerk, alle de werkingen op het bepaalde einde of doelwit konde doen uitloopen, ten minfte voor zoo veel de menfchelijke

fchik-

ſchikkingen toelaaten: want het is even zoo min mogelijk de volmaaktheid te geeven aan eene regeeringsvorm als aan een ander konsttuig.

Het middel om de tweedragt te weeren, de eendragt voort te brengen, en de vermogens en krachten der leden tot het bepaald einde en oogmerk van 't bondgenootſchap te doen werken en uitloopen, word in de IX. XVI. en XXI. Artikelen van de Unie vast geſteld. Dezelve luiden naamlijk als volgt:

Art. IX. „ Item, zal men geen Accort van Be-
„ ſtant of Peys maaken, nogh Oorloge aanveerden,
„ nogh eenige Impoſten of Contributie inſtellen,
„ die Generaliteit van deezen verbonde aangaande,
„ dan met gemeen advis en conſent van de voorſz.
„ Provincien, maar in andere zaacken 't beleit van
„ deezer confoederatie en 't geene daar van depen-
„ deert en uitvolgen zal aangaande, zal men hem
„ reguleeren na 't geene geadviſeert en geſlooten
„ zal worden by meeſte ſtemmen van de Provin-
„ cien in deezen verbonde begreepen, die gecolli-
„ geert zullen worden, zulcks als men tot nog toe
„ in de Generaliteit van de Staten heeft gebruickt,
„ en dit by proviſie tot dat anders zal worden geor-
„ donneert by gemeen advis van de Bondtgenoten:
„ Beheltelyck, dat of het gebeurden dat die Pro-
„ vincien in zaacken van Beſtandt, Peys, Oorlo-
„ ge, of contributie met den anderen niet accor-
„ deeren en konden, dat het geſchil gerefereert en
„ geſubmitteert zal worden by proviſie aan de
„ Heeren Stadthouders van de voorſz geunieerde
„ Provincien nu ter tydt weezende, die het voorſz.
„ geſchil tuſſchen Partyen zullen vergelycken of
„ daar van uitſpreecken, ſulcks als ſyluiden be-
„ vinden zullen in der billyckheit te behooren.
„ Welverſtaende, indien dezelve Heeren Stadthou-
„ ders

„ ders daar inne niet en souden konnen verdraagen, „ sullen tot henluiden neemen en verkiezen alzulcke „ onpartydige Assesseurs of Adjoncten, als henlui- „ luiden goedtduncken sal, en zullen Partyen ge- „ houden weesen na te koomen, het geene by de „ voorsz. Heeren Stadthouders in manieren als bo- „ ven uitgesproocken zal weezen".

Art. XVI. „ En of het gebeurde (dat Godt ver- „ hoeden moet) dat tusschen die voorsz Provincien „ eenigh onverstant, twist, of tweedraght geviele, „ daar inne syluyden den anderen niet en konden „ verstaan, dat het selve (soo verre het eenige van „ de Provincien in 't particulier aangaat) ter neder „ geleyt en beslicht sal worden by den anderen „ Provincien, of den geenen die sy daar toe „ deputeeren sullen: En soo verre die saacke „ alle die Provincien in 't generaal aangaat, by de „ Heeren Stadhouders van de Provincien, in ma- „ nieren als boven in 't negende articul is verhaalt, „ dewelcke gehouden sullen zyn partyen recht te „ doen, of te vergelycken binnen een maandt (of „ korter, soo verre de noodt van der saacke sulcks „ uyteyscht) naar interpellatie of versoeck by de „ een of de andere partye daar toe gedaan, en „ wes by de voorsz. anderen Provincien, of haar- „ luyden Gedeputeerden, of die voorsz. Heeren „ Stadthouders alsoo uytgesproocken wordt, sal „ nagegaan en aghtervolgt worden, sonder dat daar „ van wyder beroep of andere provisie van rech- „ ten, 't zy van appel, relief, revisie, nulliteyt „ of eenige andere querellen, hoedanigh die sou- „ den moogen weesen, versoght of gebruyckt sul- „ len mogen werden".

Art. XXI. „ En soo verre eenige donckerheit „ of twyffelachtigheit in deesen bevonden worde, „ daar uit eenige questie of dispute moghte verrey-

„ fen, fal de interpretatie van dien ftaan in 't feg-
„ gen van deefe Bondtgenooten, die daar op by ge-
„ meen advis en confent ordonneeren zullen, zulcks
„ fy bevinden zullen te behooren. En zoo verre
„ fyluiden daar inne niet en konden accordeeren, zul-
„ len haar recours neemen tot die Heeren Stadthou-
„ ders van de Provincien, in forme boven verhaalt".

Uit den inhoud van deze Artikelen ziet men, dat de geenen, die 't verbond aangingen, begreepen hebben, dat 'er een middel moest zijn, om de eenigheid, in geval van tweefpalt, te herftellen; en dat de tusfchenkomfte der Stadhouderen daar toe het bekwaamfte was. Wat zijn nu de gevolgen van deze vereeniging van vermogens en krachten, en van den invloed der Stadhouderen op die vereeniging geweest? Dat wij meesters zijn geworden van rijke en uitgeftrekte bezittingen zoo in Afia, als Afrika, en Amerika, en den koophandel en fcheepvaart zoodaanig uitgebreid hebben, dat de zeeën vol waren met hollandfche kielen, en de hollandfche vlag overal ontzag en vriendfchap genoot (*a*). Onder menigvuldige blijken, welke te borde zouden kunnen worden gebragt, om te doen zien, welk een gelukkigen invloed het ftadhouderlijk gezag op de zeevaart en koophandel gehad heeft, zal ik mij flechts tot eenige weinigen bepaalen.

Hoe zouden de onzen ooit in Indië zoo veel opgang, veroveringen en verbonden gemaakt hebben, indien de Vrije Staat geen Hoofd had gehad, op wiens naam en onder wiens gezag en beleid de tochten gedaan konden worden? Het is niet alleen *nuttig* maar *noodig* een Veldheer te hebben, als men ten ftrijde gaat; het is niet alleen *nuttig* maar *noodig* een *loots* te hebben, als men eene ge-

(*a*) Zie D. I. bl. 253. en volg. D. II. bl. 1. en volg. bl. 83. en volg.

gevaarlijke haven wil inzeilen. Het was niet alleen *nuttig* maar *noodig* een opperhoofd te hebben, wiens gezag de uitvoerders van ſtoute onderneemingen binnen de behoorlijke paalen konde houden; wiens waardigheid eerbied en ontzag konde inboezemen, en wiens naam aan de onderneemingen den behoorlijken luiſter, aanzien, en geloof konde bijzetten. Daarom was het ook, dat de Algemeene Staaten zorg droegen van den naam van Prinſe Maurits in alle verrichtingen, welken zij oordeelden eene bijzondere beſcherming te moeten genieten, te gebruiken. De reis- en krijgstochten, welken de onzen in Indië ondernamen, geſchiedden op den naam van de Algemeene Staaten, en van Prins Maurits; voorts mede op die der Maatſchappije, na dat 'er eene O. I. Compagnie was opgericht. Van der Hagen kwam, in 't jaar 1604, te Amboina, om dat gewest in bezit te neemen: hetzelve van den Gouverneur van 't kasteel opgeeischt hebbende, en door dezen gevraagd zijnde, in wiens naam hij zijn opeisch deed, antwoordde van der Hagen den portugeeſchen Bevelhebber, dat hij gekomen was uit last der Algemeene Staaten en van Prinſe Maurits. Het verdrag, het welk van der Hagen den Portugeezen toeſtond, behelsde, onder anderen, dat die geenen, welke in het kasteel wilden blijven woonen, gehouden zouden zijn eed van getrouwheid te doen aan de Algemeene Staaten en Prins Maurits. Op den zelfden tocht eischte Cornelis Sebaſtiaanſz., met een ſmaldeel voor Tidor gekomen zijnde, van den Bevelhebber, dat hij hem het kasteel overgave, en hij deed dezen eisch uit naam der Algemeene Staaten en van Prins Maurits.

Ook was het om den gelukkigen invloed, welken het ſtadhouderlijk gezag op de algemeene zaak had, en inzonderheid mede, om het ge-

geloof en 't vertrouwen van vreemde Vorsten en Mogendheden te winnen, dat de brieven en geschenken, aan indiaansche Vorsten gezonden, uit naam van Prins Maurits afgingen. In een gehoor, het welk de Admiraal Spilbergen, in 't jaar 1601, bij den Keizer van Ceilon verkreeg, stelde deze Admiraal den Keizer ter hand een schilderij, hetwelk Maurits te paard zittende levens grootte verbeeldde, en op den grond van het welk men den veldslag zag, welken die Prins, in 't jaar 1600, in Vlaanderen op de Spanjaarden gewonnen had. De Keizer zag dit schilderij met verrukking, nam het zelve aan, en deed het in een zijner vertrekken plaatsen. Toen Spilbergen op zijn vertrek stond, stelde hem de Keizer brieven ter hand, zoo voor Prins Maurits, als voor de Staaten.

Dikwijls nog bedienden zich de Bevelhebbers, welke in Indië gebruikt werden, eeniglijk van den naam van Prins Maurits, in de brieven, welken zij aan de indiaansche Vorsten schreeven, zonder melding te maaken van de Algemeene Staaten of de oostindische Maatschappij. Zie 'er hier twee, door den Admiraal Maartenszen geschreeven, in den jaare 1610, den eenen aan den Keizer van Ceilon, den anderen aan den Keizer of Samorijn van Malabar. De eerste luidde dus (*a*):

„ Aan *den Doorlugtigen Grooten Koning van 't Ei-*
„ *land* Ceilon *ende* Candia, *met meer andere Heer-*
„ *lijkheeden daaromtrent geleegen.*

„ Alzoo *wy hier met ons schip de klyne Zon,*
„ *op de reede van Tegenapatam zyn gearriveert, ende*
„ *hebben verstaan: hoe dat zyne Majesteit hulpe ende*
„ *by-*

(*a*) Historisch Verhaal van de O. I. C. I. D. p. 498.

„ *byſtand aan onze Hollanders is verzoekende, tegens zyne vyanden de Portugeezen, 't geen voor deeze tyd, niet kan geſchieden; want wy nu ter tyd hier veel te doen hebben; daar omme zal zyne Majeſteit ons voor deeze tyd gelieven te verſchoonen, tot de naaste geleegentheid die wy zouden kunnen te weege brengen: ende op dat zyne Majeſteit zien mag, de goede affectie die onze Prince tot zyne Majeſteit heeft, zoo en heeft zyne Princelyke Excellentie niet kunnen nalaaten, eenen Brief aan zyne Majeſteit te zenden, denwelken door onze overſten* Hans Marcelis, *aan zyne Majeſteit zal behandigt worden.*

„ VORDERS *is mijn verzoek aan zyne Majeſteit, dat wy een eeuwig verbond van vreede zouden maken, tusſchen zyne Majeſteit ende zyne Princelyke Excellentie, op dat wy alzoo met goed fundament, de Portugeezen, zyne Majeſteits en onze vyanden, mogen onderdrukken.*

„ ENDE *om een Contract, tusſchen zyne Majeſteit ende onze Prince te maken, zoo hebben wij den perzoon van* Hans Marcelis *volkomen magt ende authoriteit gegeeven, om een eeuwig verbond van vreede tusſchen ons Hollanders, ende zyne Majeſteit te maken; waar toe ik hoope zyne Majeſteit bereid zal weezen, om het zelfde met gezegde* Hans Marcelis *te tracteeren; den welken met volkomen magt ende authoriteit is gaande.*

„ VOORTS *hier beneffens gaat* Hirogie *Ambasſadeur van zyne Majeſteit, den welken ook van alles aan zyne Majeſteit zal konnen beſcheit geeven, van 't geene met ons hier is paſſeerende, waar aan ik my ben refereerende.*

„ ZOO *zyne Majeſteit ons beliefde twee olifanten te zenden, wy willen dezelve gaarne aan zyne Majeſteit betalen, ende wederom aan anders zaken aan zyne Majeſteit verdienen.*

„ Hier *meede wenschen zyne Majesteit langduuri-*
„ *ge gezondheid, ende overwinning over zyne vyanden.*
„ Geschreeven *in 't schip de kleine Zon, leg-*
„ *gende op de rede van Tegenapatam*".

De brief aan den Keizer, of Samorijn van Malabar, is als volgt (*a*)".

„ *Doorlugtigen Hooggebooren ende Magtigen Keizer.*

„ Alzoo *wy tot Atsijen buiten onze gissinge getar-*
„ *deert hebben, ende den tyd verloopen was, zyn gear-*
„ *riveert op de reede van* Tegenapatam, *vindende de*
„ *stroomen en de winden contrarie, om met de schee-*
„ *pen naar de stad* Kalikoet *te lopen, om in perzoon*
„ *te betoonen aan zyne Majesteit, de* affectie *die wy*
„ *Hollanders dragen tot zyne Majesteit, ende den*
„ *last van onze Prince te volbrengen; zoo hebben wy*
„ *goetgevonden de perzoonen* Cornelis Jacobszen
„ van Breekvelt *en* Hans Bullard, *aftevaardigen in*
„ *alle* diligentie, *met de* patente *van onze Prince*
„ *aan zyne Majesteit, beneevens nog eenen bygevoeg-*
„ *den Brief, waar aan wy ons* refereeren *voor zoo*
„ *veel aangaat, ende gepasseert by den Zeevoogd* Pie-
„ ter Willemsz Verhoeven, *aan zyne Majesteit.*
„ *Alzoo het tot onze groot leetweezen onmooglyk is,*
„ *by zyne Majesteit te koomen, zal zyne Majesteit*
„ *gelieven, deeze perzoonen (die wy magt ende auto-*
„ *riteit geeven, om met zyne Majesteit te handelen,*
„ *contracteeren, en een vast verbond te maken,) ge-*
„ *hoor te geeven, ende daar toe te verstaan.*
„ De *voornoemde perzoonen zal zyne Majesteit*
„ *gelieven alle* faveur *te doen, 't welk geschiedende,*
„ *zullen te meer verbonden weezen, zyne Majesteit*
„ *dienst*

(*a*) Historisch Verhaal van de O. I. C. I. D. bl. 504.

„ *dienst ende vriendschap te betoonen, dat zyne Maje-*
„ *steit altoos aan ons bevinden zal.*

„ Wy *zouden zyne Majesteit meerder schryven,*
„ *maar alzoo deeze perzoonen onzen toestand bewust*
„ *zyn, zal zyne Majesteit van hun mondeling ver-*
„ *wittigt worden, van alles dat gepasseert is, ende*
„ *gelegentheid van onze zaken. Waar meede,*

„ *Doorlugtigen, Hooggeboorен ende Magtigen Kei-*
„ *zer, wy zyne Majesteit in de genade Gods beveelen,*
„ *die zyne Majesteit verleene, geluk ende voorspoed*
„ *tegens zyne vyanden.*

„ Uit *ons schip de* Kleine Zon, *op de reede van*
„ Tegenapatam, *den* 28*sten April* 1610".

De indiaansche Vorsten beantwoordden de brieven en verzoeken der hollandsche Bevelhebberen op denzelfden voet. Zie 'er hier eenen van den Keizer van Pegu aan Arent Martenszen (*a*).

„ Salimbscha *Keizer van* Pegu, *Koning van*
„ Arakan, Chatigan, Sindene, Diang, *ende*
„ *andere plaatzen van* Bengalen; *Heere van 't*
„ *vergulde Huis en de twee witte Oliphanten,*
„ *&c. &c. zende myne groete aan uw Kapitei-*
„ *nen van mynen broeder in wapenen, den mag-*
„ *tigen Koning van Holland.*

„ Alzoo *ik verstaan hebbe, zoo door 't schryven*
„ *van de Kapiteinen uit* Mazulipatam, Petapouli *en*
„ Atchyn, *als ook door het mondeling raport van*
„ *uwen* Pieter Willemszen, *de groote genegentheid*
„ *die uwen Prince heeft, omme met alle Koningen*
„ *van Indien vriendschap ende aliantie te hebben;*
„ *ende inzonderheid die vyanden zyn van de Portugee-*
„ *zen.*

(*a*) Historisch Verhaal van de O. I. C. I. D. bl. 509 en 510.

„ *zen. Zoo gylieden van my nu wel geinformeert* „ *zyt, zoo behoorde ik wel de eerste plaats te hebben* „ *by uwen Prince; aangezien de groote begeerten die* „ *ik van den beginnen (hoorende uwen grooten lof* „ *ende fame) gehad hebbe, om U lieden in myn* „ *land te hebben. Ik hebbe niet langer uitstel met de* „ *Portugeezen konnen doen, overmits de groote welda-* „ *den aan haar beweezen, ende de groote ongetrouwig-* „ *heeden die zy aan my betoont hebben; maar hebbe* „ *de* 600 *Portugeezen, zoo doodgeslaagen als gevan-* „ *gen, ende gantsch Bengalen gedistrueert; alzoo* „ *dat my nu niet meer, als een* Xhenga *in* Pegu „ *overgebleeven is, al waar ik het voorleeden jaar,* „ *met een groote armade heen trok, ende na dat ik* „ *den grootsten Kapitein, genaamt* Paulo del Ree *met* „ *drie fusten genoomen had, ende zynde het Kasteel* „ *op 't punt van zig overtegeeven, zyn der zommige* „ Abixins *teegens my opgestaan, ende alzoo den ree-* „ *gen tyd voor de hand was, hebbe myn leeger moe-* „ *ten opbreeken. Zoo gylieden nu die zelve Hollan-* „ *ders zyt, die teegens den Onder-Koning zoo* „ *vroomelyk gevogten hebt; uwen Prince ende my dienst* „ *wilt doen, ende uwen naam en faam in Indien wilt* „ *verbreiden; zoo verzoeke ik eerstelyk op uwlieden,* „ *niet te willen nalaten my te komen helpen wreeken,* „ *op den rebel* Xhenga, *ende zulks doende, zoo be-* „ *loove ik als een Koning, voor altoos te blyven een* „ *vyand van de Portugeezen, ende hun myn land te* „ *verbieden, ende uwlieden te geeven: gantsch* Ben- „ gala, Arakan *ende* Pegu, *ofte eenige andere plaat-* „ *zen, die gylieden zoude mogen willen verkiezen,* „ *om een stad ende sterkten te maken, en uwlieden* „ *daar toe alle* faveur *ende hulpe te doen; ende zoo* „ *deeze aanbod niet genoeg en is, als gylieden komt;* „ *wat gy nog iets meerder zoude mogen verzoeken,* „ *zal uwlieden geworden; daaromme, ende om de*

„ *lief-*

„ *liefde van uwen Prince, die ik wel weete, grooter* „ *dingen van hem verzoekende, my niet weigeren* „ *zoude; en laat niet af te komen met ten eersten zoo* „ *ras doenlyk is; want aan de haaste my veel geleegen* „ *is, gelyk gylieden breeder zult mogen verstaan, door* „ *'t schryven van uwen* Pieter Willemsen, *aan wien* „ *in 't breeden mynen wille te verstaan heb gegeeven,* „ *waar toe my* refereere, *ende deeze eindigende wen-* „ *sche uwlieden voorspoedige* victorie *op zyner vyan-* „ *den, ende een haastige komste in myn land*".

De Keizer van Achen zond een antwoord aan Martenszen van dezen inhoud (*a*).

„ Ala, *de hulpe Gods, die het al regeert ende be-* „ *waart, ende dankwaardig is, een Koning bo-* „ *ven alle Koningen, grooter ende magtiger als* „ *eenige weereldsche.*

„ Alzoo *de Natie van Holland, namentlyk den* „ *Eerzaame* Willem Janszen *ende* Arent Martenszen „ *zyn gekomen voor my Koning van* Atchyn, *ge-* „ *naamt* Panduqua Sexi Sultan; *ende hebben my ver-* „ *wittigt van weegen zyne Princelyke Excellentie,* „ Mauritius, *Prince van* Orangie *ende alle zyne Heer-* „ *lykheeden; uit zyn vaste patente hebben gevraagt* „ *aangaande den stand van den pays, tusschen zyn* „ *Princelyke Excellentie, ende den Koning van Span-* „ *jen, waar van my Koning hebben* contentement „ *gedaan: volgende de ordre van hunne Prince; zeg-* „ *gende aan my Koning: zoo onze bondgenooten uit den* „ *pays zoude geslooten worden, zy nog liever den oorlog* „ *tegen de Portugeezen wilden* continueeren; *waarop ik* „ *Koning van* Atchyn *geantwoord hebbe, aan de voor-* „ *de*

(*a*) Historiesch Verhaal van de O. I. C. I. D. p. 511. en 512.

„ *schreeve gecommitteerdens, dat myn Vooroudersr tegen*
„ *de Portugeezen hebben oorloge gehad, om oorzaake*
„ *van Religie ende Tiranni, ende dat ik Koning van*
„ Atchyn, *tegen dezelve in oorloge wil* continuee-
„ ren *eeuwiglyk, ende zoo zyn Princelyke Excellen-*
„ *tie, met den Koning van* Spanjen *wil paysceren,*
„ *staat tot zynen believe, want ik en zegge niet,*
„ *doet het, nog en zegge laat het; dat om oorzaake,*
„ *uwe Excellentie myn broeder zyn land, verre van 't*
„ *myne geleegen is, ende wy malkanderen niet en kon-*
„ *nen assisteeren; maar waren uwe Excellentie myn*
„ *broeders land, ende 't myne by malkanderen gelee-*
„ *gen, ende den oorloge teegens de Portugeezen* con-
„ tinueerden, *zoude myn broeder zelfs helpen in per-*
„ *zoon, ende alle myne Edelen ende landzaaten voor*
„ *uit in den kryg trekken; maar om dat myn land*
„ *verre van uwe Excellenties is geleegen, zoo en kan*
„ *ik uwe Excellentie geen assistentie doen in oorloge,*
„ *ende daarom wil ik uwe Excellentie niet verbieden te*
„ *payseeren met de Portugeezen; maar onze vriend-*
„ *schap zal tusschen ons beiden blyven, gelyk twee*
„ *Koningen in een zouden vereenigt zyn, ofte te zeg-*
„ *gen, als twee dingen in een werden.*

„ De *gecommitteerden van weegen uwe Excellentie*
„ *aan my gezonden, hebben my gewaarschout van*
„ *eenige armade der Portugeezen, die op myn land*
„ *zoude mogen komen; ik ben in 't zelve wel getroost;*
„ *want zoo uwe Excellentie weet, zy eenige arma-*
„ *de toemaken om op myn land te komen, ben wel ge-*
„ *rust, om met Godes hulpe, de Portugeezen te we-*
„ *derstaan; ende dezelve komende, zal uwe Excellen-*
„ *tie hier na konnen verstaan, hoe ik my in den kryg*
„ *zal gehouden hebben".*

De invloed van het stadhouderlijk gezag op de verrichtingen der Vrije Nederlanderen in Indië, blijkt nog meer aan de uitdrukkingen, van welken de

de indiaansche Vorsten zich ten aanzien van Prins Maurits in de brieven, welken zij aan dien Prins schreeven bedienden, en aan de geschenken, welken zij hem zonden. De onzen hadden zig naauwelijks in Oost-Indië bekend gemaakt, of men zag in Holland Gezanten des Konings van Sumatra komen, Prinse Maurits toegezonden. Deze Gezanten, te Middelburg aan land gestapt zijnde, begaven zig van daar naar Grave, welke plaats door Maurits belegerd werd, en stelden 'er dien Prins de geschenken, welken hun Vorst hun belast had hem aan te bieden, ter hand. De Admiraal Matelief bragt, bij zijne terugkomst uit Indië, in den jaare 1608, Gezanten des Konings van Siam over, medebrengende geschenken voor Prins Maurits. In het gehoor, het welk deze Gezanten bij den Stadhouder hadden, knielden zij driemaal voor hem neder, eer zij tot hem spraken. Zulk een invloed had het stadhouderlijk gezag op de verbeeldingen en bevattingen van die Volken.

Ook werden de Verbonden, welke met de indiaansche Vorsten aangegaan werden, in het algemeen geslooten op den naam der Algemeene Staaten, van Prins Maurits en de Bewindhebberen der Oostindische Maatschappije. Dusdaanig was het verbond, met den Samorijn van Malabar geslooten, en het welk de Admiraal Verhoeven door de volgende bekendmaaking af liet kondigen (*a*).

„ ALLEN *den geenen die deezen zullen zien en hoo-*
„ *ren leezen: Salut. Alzoo op den* 11*den November*
„ 1604, *tusschen den Doorluchtigen Hooggeboorenen*
„ *ende Grootmagtigsten* Samoryn, *Keizer van* Mala-
„ bar, *Koning van* Kalikoet *&c. &c. &c. ter een-*
„ *der, en den Gestrengen Heere* Steven van der Ha-
„ gen, *Admiraal van de* 13 *groote Nederlandse schee-*
„ *pen,*

(*a*) *Hist. Verh. van de O. I. Comp.* D. I. bl. 408. en volg.

„ *pen*, *van wegens de welgeboorne Mogende Heeren*
„ *Staten Generaal der vereenigde Nederlandsche Pro-*
„ *vincien*, *zyn Princelyke Excellentie* Maurits *van*
„ *Nassau*, *ende de Edele Heeren Bewindhebberen der*
„ *Oostindische Compagnie*, *ter andere zyden*; *zeker*
„ *Tractaat opgerecht ende gemaakt was*, *strekkende*
„ *tot augmentatie en obscrvatie van onderlinge vriend-*
„ *schap*, *en alliantie tusschen de Hooggedachtens Kei-*
„ *zerlyke Majesteits onderdaanen*, *ende onze voor-*
„ *schreeven Nederlandsche Natie*; *ende tot ruïnen en*
„ *distructie van de Portugeezen*, *mitsgaders haare*
„ *geassocieerden*; *ende dat ons deze zaake singulier-*
„ *lyk van de Welgebooren Edele Heeren Staten Ge-*
„ *neraal*, *zyn Princelyke Excellentie en de Heeren Be-*
„ *windhebberen voorschreeven zonderlinge gerecomman-*
„ *deert was. Zoo hebben wy* Pieter Willemsz Ver-
„ hoeven, *Admiraal Generaal van dertien schepen*,
„ *wegen de Welgeboorene Mogende Heeren Staten Ge-*
„ *neraal*, *zyn Princelyke Excellentie en de Heeren*
„ *Bewindhebberen voorschreeven*, *met advis van onzen*
„ *breeden Raad*, *ende door last en requisitie van zyn*
„ *Keizerlyke Majesteit*, *het voorschreeven Contract ge-*
„ *advoijeert ende geaprobeert*, *gelyk wy doen by dee-*
„ *zen*; *in alle zyne Poincten en Articulen*, *ende daar*
„ *benevens beloofd zyne Majesteit alle faveur*, *avan-*
„ *cement*, *ende assistentie met scheepen ende volk te*
„ *doen*, *om zyne Majesteits ende onze vyanden*, *te*
„ *ruïneeren en te distrueeren*, *als ons om te doen*
„ *mogelyk zal weezen*; *ende dat*, *tot dien einde*, *twee*
„ *scheepen van* Bantam, *nevens twee gequalificeer-*
„ *de Kooplieden*, *ende kargazoen van onze Na-*
„ *tie*, *na* Kalikoet *afzenden zullen*, *om handelin-*
„ *ge*, *commercie ende koopmanschap aldaar te be-*
„ *stieren en te bedryven*; *ende dat middelerwyl*, *de*
„ *scheepen tot zyn Keizerlyke Majesteits dienste*, *te-*
„ *gens zyne en onze vyanden zullen mogen worden*

„ *ge-*

„ *geëmployeert, als de Kooplieden voorschreeven, zul-*
„ *len doende zyn, om haare koopmanschappen en waa-*
„ *ren, tot lading van de scheepen nodig, byeen te*
„ *verzamelen. Dies heeft zyn Keizerlyke Majesteit*
„ *opregtelyk beloofd dezelve Kooplieden van onze*
„ *Natie, met goede plaatzen ende woningen, daar zy*
„ *haare perzoonen, goederen, koopmanschappen en de*
„ *waaren zeker mogen vertrouwen, ende bekwaam-*
„ *lyk mogen logeeren, te provideeren ende voorzien,*
„ *ende dezelve neemen in zynen protectie ende bescher-*
„ *minge, zonder te lyden, dat hun hinder ofte leet,*
„ *in eeniger wyze aangedaan werde, maar ter con-*
„ *trarie, hen te patrocineeren, zoo in 't stuk van*
„ *haare Negotie, als anderzints; ende nopende de*
„ *tolien ende andere lasten op de commercie, dezel-*
„ *ve niet erger als zyne eigen onderdaanen te tractee-*
„ *ren, maar zoo veel moogelyk haar te priviligeeren.*
„ ALDUS *gedaan ende gecontracteert tot* Kalikoet,
„ *den 13de October 1608*".

OP het zelfde gezag floot de Admiraal Hoen, den 16 December 1609, het volgende verbond met den Koning van Ternate enz. (*a*).

„ EEN *eeuwig Verbond en onveranderlyke Vriend-*
„ *schap, tusschen den Doorlugtigen en Hoogge-*
„ *booren Koning van* Ternaten, Modevar,
„ *ende den Gestrengen Heere* Simon Jansz:
„ Hoen, *Onder-Zeevoogd van dertien groote*
„ *Nederlandsche scheepen, van wegen de Ed:*
„ *Mog: Heeren Staten der vereenigde Neder-*
„ *landsche Provincien, zyne Princelyke Excel-*
„ *lentie, geboren Prince van Orangien, Gra-*
„ *ve van Nassauw, Katsenelleboge, Vianden,*
„ *Mar-*

(*a*) *Hist. Verh. van de O. I. Comp.* D. I. bl. 442. en volg.

„ *Marquis van ter Vere &c. &c. &c. mitsga-*
„ *ders de Heeren Bewindhebberen der Generaale*
„ *vereenigde Oost - Indische Compagnie , ter een-*
„ *re: ende door requisitie van den Grootmachtig-*
„ *sten Koning* Laudyn, *Koning van alle de Ei-*
„ *landen onder* Batsjan *behoorende , ter anderen*
„ *zyde ; den een den ander belovende op Koninkly-*
„ *ken ende verstelyken woorden, deeze navolgende*
„ *poincten en artikulen, in alle manieren, naar*
„ *ieders uiterste vermoogen naar te komen.*

„ Eerstelijk *belooft zyne Koninglyke Majesteit*
„ *van* Ternaten, *met alle zyne geallieerde Vrienden,*
„ *de Ed: Mog: Heeren Staten Generaal, zyn Prince-*
„ *lyke Excellentie, mitsgaders de Heeren Bewindhebbe-*
„ *ren zyn Koninklyke Majesteit van* Batsjan *tegens*
„ *alle geweld onzer vyanden te beschermen, die zyne*
„ *Majesteit voorsz:, binnen zyne Limiten, zoude*
„ *zoeken eenige overlast ofte afbreuk te doen, de-*
„ *zelve zoo veel mogelyk zal zyn, te ruïneeren, ende*
„ *zyn Koninkryk van alle overlast te helpen bevryden.*

„ Dies *belooft zyn Koninklyke Majesteit van*
„ Batsjan, *met alle zyne geallieerde, zyn Konink-*
„ *lyke Majesteit van* Ternaten *ende zyne onderdaa-*
„ *nen, tegen alle gewelt ende beleegeringen onzer*
„ *vyanden, met alle zyne magt, reciproque te assis-*
„ *teeren, ende op 't verzoek datelyk, en zonder eeni-*
„ *ge vertraging, te hulp te komen.*

„ Zullen *ook alle de Inwoonderen van de Eilan-*
„ *den van* Cago, *en de geenen die door den Koning*
„ *van* Batsjan *overwonnen zyn geweest; ende te vo-*
„ *ren onder 't Ryk van* Ternaten *gestaan hebben;*
„ *wederom onder 't voorschreeve Ryk sorteeren ende on-*
„ *der 't commandement van zyne Koninklyke Maje-*
„ *steit van* Ternaten *staan, zonder dat zyn Konink-*
„ *lyke Majesteit van* Batsjan *daar eenig regt op zal*
„ *hebben te pretendeeren.* „ Be-

„ BELANGENDE *het ſtuk van Godsdienſt, zullen* „ *alle zyne Majeſteits onderzaaten, zoo wel Mooren* „ *als heidenen, haar gewilliglyk tot de Chriſten Gods-* „ *dienſt willende begeeven, zulks vryelyk mogen* „ *doen, zonder dat zyne Majeſteit, 't zelve in eeni-* „ *ger manieren zoude mogen, in 't openbaar, ofte hei-* „ *melyk, weeren. Ende zullen ook de gecommitteer-* „ *den van de Heeren Bewindhebberen niet vermoogen, de* „ Mardykers *ofte nieuwe Chriſtenen, die door haar* „ *ernſtig verzoek begeeren Moors te werden, in 't* „ *zelve ſtuk te verhinderen; maar in zulken gevallen,* „ *veranderinge van Godsdienſt moeten gedoogen.*

„ VORDER *zo belooven wy* Simon Jansz: Hoen „ *van weegen de Ed: Mog: Heeren Staten Generaal,* „ *zyne Princelyke Excellentie, ende de Heeren Bewind-* „ *hebberen voorsz., op zyn Koninklyke Majeſteits* „ *Land een Kaſteel te fortificeeren, 't zelve van Sol-* „ *daten, geſchut en andere nootwendige amonitie van* „ *oorloge, naar ons vermogen van het kapitaal,* „ *ende veel dienſtige manufacturen, zo voorzien te* „ *houden; dat zyne Majeſteit. genoegzaam van alle* „ *hoſtyle proceduuren der Spanjaars, met Gods hulpe* „ *bevryd zal zyn.*

„ IN *recompenſe van 't voorsz:, belooft zyne Ko-* „ *ninklyke Majeſteit van* Batsjan, *met alle zyne on-* „ *derzaaten, de Kooplieden ende Soldaten van de Ne-* „ *derlandſche Natie, met goede plaatzen ende wonin-* „ *gen, daar zy haare goederen, koopmanſchappen en-* „ *de waren, ſecuurlyk mogen vertrouwen, ende be-* „ *kwaamlyk logeeren, te voorzien; dezelve neemende* „ *in zyne protectie ende beſcherming; zonder te ly-* „ *den, dat haar hinder ofte leed aangedaan werd;* „ *maar ter contrarie haar patrocineeren, zo in 't ſtuk* „ *van haar negotie als anderſints, daar zy zyne Ko-* „ *ninklyke Majeſteit in van doen zouden mogen heb-* „ *ben;*

„ *ben; zonder aan den Kapitein van 't Fort* Barne-
„ velt, *eenige van zyn volk ofte Cora Coraa's, om*
„ *den vyand afbreuk te doen, ofte in eenige andere*
„ *nootwendige zaken voorvallende, gebruikt te wer-*
„ *den, te mogen weigeren.*

„ NOPENDE *de handelingen der Nagelen, verbint zich*
„ *zyn Majesteit van* Batsjan, *dezelve aan geen andere*
„ *Natie, als aan de gecommitteerde van de Generaale*
„ *Vereenigde Oost Indische Compagnie, te leeveren*
„ *ende te verkoopen tot zodanigen prys, als de voorsz:*
„ *gecommitteerden, met zyn Koninklyke Majesteit van*
„ Ternaten *bedongen hebben, zonder te lyden, dat*
„ *ze in eenige andere Natien handen weg gevoert*
„ *werden.*

„ ZULLEN *ook geen zwaarder tollen ende andere*
„ *Lasten, die op de Negotie vallen, betalen, als zyne*
„ *Majesteit naturelle ingebooren doen.*

„ ALDUS *gedaan ter Eeren Gods! strekkende tot*
„ *augmentatie van de onderlinge ingegaane vriend-*
„ *schap, tusschen beiden der hoogst gedagte Konink-*
„ *lyke Majesteits Onderdaanen, ende onze voorsz:*
„ *Nederlansche Natie, ende tot ruïne en distructie*
„ *van de Portugeezen en Spanjaarts, nevens haar*
„ *Geassocieerden; door den Gestrengen Heere Onder-*
„ *Zeevoogd* Simon Jansz: Hoen, *daar toe geautho-*
„ *riseert van de Ed: Mog: Heeren de Staten Gene-*
„ *raal, zyne Princelyke Excellentie &c. &c., mits-*
„ *gaders de Heeren Bewindhebberen der vereenigde*
„ *Oost-Indische Compagnie; blykende by brieven van*
„ *Credentie, zyne Koninklyke Majesteit vertoont. Be-*
„ *loovende dezelve, zoo als het doenlyk zal zyn, in*
„ amplissima forma, *gestand te doen hebben*".

DUSDAANIG waren ook de verbonden, welken de Admiraal Martenszen met onderscheiden indiaansche Vorsten floot, en waar van wy 'er drie on-

onder de Bijlaagen zullen plaatsen (*a*), en teffens nog het verbond, in de jaare 1638, door den Admiraal Westerwald, in naam van de Algemeene Staaten, van Prins Frederik Hendrik en van Bewindhebbers der Oost-indische Maatschappije, met den Keizer van Ceilon gesloten. De Algemeene Staaten scheenen zelfs zoodaanig overtuigd van de noodzaakelijkheid, dat men in Indië op den naam en op 't gezag des Stadhouders deed handelen, dat zij den Admiraalen en anderen hollandsche Bevelhebberen toestonden, om van Prins Maurits als *Koning der Hollanderen* te spreeken. Zie hier hoe de Admiraal Warwijk zig uitdrukte in eenen brief, dien hij aan den Koning van Siam schreef (*b*).

„ Wy Wybrand van Warwyk, *als Op-* „ *per-Zeevoogd, over een vloot van 15 schepen,* „ *komende uit* Holland *en* Zeeland, *naar 't Eiland* „ Java, *en wel tot de Stad* Bantam, *daar perzoonlyk* „ *zeeven maanden vertoeft hebben, wenschen den* „ *Doorluchtige en Hooggeboorne Koning ende Heere,* „ *van de landen van* Crongh, Prenefchoon, Judia „ *&c. &c. geluk, voorspoed, ende vermeerderinge.* „ *Wy, Uw Majesteits dienaar, onze scheepen, op* „ *verscheiden plaatsen in Indiën verdeelt hebbende, om* „ *te beter onzen handel te dryven, zoo zyn perzoon-* „ *lyk, uit het bevel onzes Konings van Holland, met* „ *twee scheepen, alhier tot* Pattani *gekomen, om* „ *onze reize en handel op* China *te bevorderen. Dog* „ *bevinden by ervarentheid, dat zulks zonder andere* „ *hulp niet wel mooglyk is. Zoo is 't, dat ons het* „ *geluk gedient heeft, Uw Majesteits Afgezant* „ Opra Rad'zia Phackdy fry Swasdy, *van* Borneo „ *komende, alhier aantetreffen; uit welke vernomen* „ *heb-*

(*a*) Zie Bijlaagen van dit Deel. O. 1. 2. 3. II.
(*b*) *Hist. Verh. van de O. I. C.* D. I. bl. 209. 210. en 211.

„ *hebben*, *Uw Majesteit gewoon zyt*, *'sjaarlyks Af-*
„ *gezanten*, *aan den Keizer van* China *te zenden:*
„ *dierhalven hadden voorgenomen*, *uw Majesteit met*
„ *myn schepen*, *in perzoon te komen bezoeken; dog*
„ *zulks nu door den Mouson belet wordende*, *zende*
„ *hier nevens*, *met uw Majesteits Afgezant*, *myne*
„ *jonger broeder*, Cornelis Specx, *uw Majesteits*
„ *dienaar; met beede en verzoek*, *dat zoo wan-*
„ *neer uw Majesteits Afgezanten tot den grooten*
„ *Keizer van* China *gezonden werden*, *deeze myne*
„ *broeder*, *meede mogt reizen*, *en onder hun gevolg*
„ *aangetekent werden*, *op dat zyn*, *en der Hollanders*
„ *naam*, *aldaar bekent mogt werden. Ook of de*
„ *Hollandsche schepen*, *in* China *komende*, *aldaar*
„ *vryen handel*, *zouden kunnen bekomen. Zoo zulks*
„ *door uw Majesteit konde te weege gebragt worden*,
„ *verzoeke dat de landen van Holland en Zeeland*,
„ *met uw Majesteits landen*, *als in een gesloofen en*
„ *verbonden zullen blyven. En dewyl de Portugee-*
„ *zen*, *gezwooren Vyanden der Hollanderen zyn*, *die*
„ *alle listen*, *om zulks te beletten*, *aan zullen wen-*
„ *den; zoo verzoeke en bidde*, *dat uw Majesteit de*
„ *Hollanders en Zeelanders*, *zoo in zyn landen*, *als*
„ *in* China, *onder zyn bescherming*, *gelieve te nee-*
„ *men. En alzoo uw Majesteits dienaar*, *lange tyd*
„ *op de reize geweest is*, *en ook verscheiden landen en*
„ *Koningryken bezogt heeft*, *waar door hy zig*,
„ *van alle vreemdigheeden uit Holland ontbloot vind*,
„ *om uw Majesteit een geschenk naar waarde te zen-*
„ *den*, *zoo hebbe egter raadzaam gevonden*, *deeze twee*
„ *metaalen stukken geschut*, *aan uw Majesteit aante-*
„ *bieden; welke van een nieuwe uitvinding zyn*, *en een*
„ *neegen ponds kogel*, *met 3½ pond buskruid*, *op zoda-*
„ *nig een verre afstand konnen brengen*, *als een an-*
„ *der stuk geschut*, *met 9 pond buskruid*, *zoude kun-*
„ *nen doen. Biddende uw Majesteit*, *deeze kleine*
„ *gif-*

„ *gifte van zyn dienaar in gunst gelieve aanteneemen, en de meergedagte onze landsgenooten, in uw Majesteits landen komende, om handel te dryven, voor alle geweld en overlast der Portugeezen, als uw onderdaanen, te beschermen.*

„ *Geschreeven tot* Pattani, *den 8sten van Zomermaand des Jaars* 1604.

„ Was getekent

„ WYBRANT VAN WARWYK".

IN den tocht, dien de Admiraal Matelief, in den jaare 1607, deed, zond deze Vlootvoogd, toen hij zich op de kusten van China bevond, eenen brief aan een chineeſchen Mandarijn, in welken hij hem te kennen gaf, dat de *Koning der Hollanderen* hem naar China gezonden had, met drie ſchepen, met geld en koopmanſchappen belaaden.

WIJ zien verder uit de brieven, welken wij hier boven hebben bijgebragt, dat de indiaanſche Vorsten op gelijke wijze dezen titel aan den Stadhouder van Holland gaven. Zie 'er hier eenen, door den Keizer van Japan aan Prins Maurits geſchreeven (*a*).

„ IK *Keizer en Koning van* JAPAN, *wenſche den Koning van Holland, die my uit zoo verre landen doet bezoeken, myne groete.*

„ VERBLYDE *my zeer in 't ſchryven ende aanbieden tot mywaarts, ende wenſchende, dat onze landen naader waren, op dat wy onze begonnen vriendſchap mogten onderhouden ende vermeerderen, door uwe Majesteits preſentie, die ik my verbeel innerlyk te zien; nademaal ik uwe Majesteit*

„ on-

(*a*) *Hist. Verh. der O. I. C. I. D.* bl. 474—476.

„ *onbekent ben, ende uwe genegentheid tot mywaarts* „ *strekt, door uwe* liberaliteit, *my vereerende met* „ *giften die my onnodig waren, dog die om uwes* „ *naams wille entfangen ende in grooter waarden en* „ extime *houde; te meerder wyl de Hollandsche Na-* „ *tie uw Majesteits onderzaaten, met haare schepen* „ *in myn land ('t welk gering ende klein is) zoeken* „ *te handelen, ende met myne onderzaaten te* traffic- „ queeren *ende* negotieeren; *dan wenschte zy om-* „ *trent myne* residentie *gearriveert en gehavent wa-* „ *ren, om hare perzoonen in alle gevallen behulpelyk* „ *te zyn. 't welk nu, om de gelegentheid des lands,* „ *niet en kan geschieden; dan zal daarom niet nalaa-* „ *ten, gelyk alreede geschied is, goede zorgen voor* „ *haar te dragen, ende aan alle Gouverneurs ende my-* „ *ne onderzaaten te beveelen, dat aan dezelve, in* „ *wat plaatze ende havens, of eenige kwartieren van* „ *myn land, daar zy komen, alle* faveur *ende* „ *vriendschap geschieden, zoo aan haare perzoonen;* „ *schepen ende koopmanschappen; waar voor uwe* „ *Majesteit ofte zyne onderzaaten ter contrarie niet* „ *en hebt te vreezen: want zy zoo vry mogen ko-* „ *men, of zy in uwe Majesteits land ofte havens* „ *zelfs kwamen; op dat de vereeniging tusschen uwe* „ *ende myne onderzaaten, van mynent weegen, niet* „ *vermindert, maar geaccresseert ende vermeerdert* „ *werden.*

„ Ik *ben ten deele beschaamt wegens uwe Ma-* „ *jesteit, wiens naam en* renomé *door zyne* „ *mannelyke daden, door de geheele warelt vermaart* „ *is, uwe Majesteits onderzaten, van zoo verre lan-* „ *den, in zoo onbekwaamen land als dit is, my* „ *doet bezoeken ende zyne vriendschap presenteeren* „ *'t welk niet en* meriteere; *dierhalven in conside-* „ *ratie neemende, 't zelve door geneegentheid te my-* „ *waarts moet geschieden, zoo hebbe niet kunnen na-*

„ *laa-*

„ *laaten, uwe Majesteits onderdanen vriendelyk te*
„ *ontfangen, ende haar verzoek te consenteeren, waar*
„ *toe deeze tot een* affirmatie *zal dienen, dat zy in*
„ *alle plaatzen, landen ende eilanden, onder myn*
„ *gebied geleegen, mogen handelen en* trafficqueeren,
„ *en huizen bouwen, tot haaren handel ende koop-*
„ *manschap nut ende dienstig; alwaar zy onverhindert*
„ *mogen woonen en handelen naar hun believen, zoo*
„ *nu, als in toekomende tyden; zonder dat haar iemand*
„ *hinderlyk zal mogen weezen; ende zal se beschermen*
„ *en voorstaan, als myn eigen onderzaten; belovende de*
„ *perzoonen die ik verstaan heb, alhier gelaaten zul-*
„ *len werden, nu ende altyd gerecommandeert te hou-*
„ *den en in alles in haar* faveur *zal zyn, daar uit*
„ *uwe Majesteit zal vinden, wy als vrienden ende ge-*
„ *buuren zyn. De verdere redenen met uwe Maje-*
„ *steits dienaaren gehad, die hier te lange zoude val-*
„ *len te verhaalen, ben my daar aan refereerende* ".

De schrijver van het *Historiesch Verhaal* der O. I. C. merkt aan, dat de Staaten den titel van *Koning der Hollanderen* lieten gebruiken, om den Indiaanen een grootsch denkbeeld van het hollandsche volk, en het Opperhoofd van hunnen Staat in te boezemen; en om daar door de kleinachting voor te komen, welke volken, gewend aan trotsche titels, en niet zeer vatbaar voor het denkbeeld eener hoofdelooze regeeringe, ligt zouden opgevat hebben voor lieden, welke zich niet zouden hebben kunnen beroemen, dat zij onder eenen Koning stonden. In der daad, indien men ooit vooroordeelen ontzien en aan dezelven wat moet toegeeven, zoo is het zekerlijk, wanneer volken met elkanderen te doen hebben. Deze vooroordeelen zijn, 't is waar, belagchlijk; doch het zoude nog belagchlijker zijn, indien men, in de plaats van 'er voordeel uit te trekken, zich aan dezelven

ſtoorde, en 'er over wilde grimlachen. Een wijs mensch weet zelfs uit dwaalingen nut te haalen. De onzen hebben zig meesterlijk van dezen regel, geduurende de oprichting van dezen Vrijen Staat, weeten te bedienen: zij hebben ook niet verwaarloosd dien te ſtellen onder de middelen, welken zij gebruikt hebben, om hunnen handel en hunne ſcheepvaart in Indië tot eenen trap van luiſter en magt te verheffen, die elk in verwondering heeft opgetoogen. Zij hebben teffens metter daad doen blijken, dat het niet ſlechts *nuttig* maar zelfs *noodzaakelijk* was voor het welzijn des koophandels en der ſcheepvaart, dat 'er een hoofd aan 't roer van Staat ſtond, het welk gewicht aan de menigvuldige bedrijven der kooplieden en zeevaarenden konde geeven; en derhalven, dat het ſtadhouderlijk gezag *noodig* was voor 't algemeene best; eene waarheid, welke de Staaten van Friesland op andere, even gewichtige, drangredenen gebouwd hebben. De *Propoſitie* van den overledenen Erfſtadhouder, aan de Algemeene Staaten gedaan, toont insgelijks, hoe veel nuts het ampt en het gezag van dit uitſteekend hoofd kunnen toebrengen, om den handel te doen bloeien; en de aanprijzingen door haare Koninglijke Hoogheid, Mevrouwe de Princesſe Gouvernante, meer dan eens, ten behoeve van kooplieden, aan de Staaten gedaan, en van welken wij 'er eenigen onder de bijlaagen brengen, toonen dit al mede ten allerduidelijkſte (*a*). Zij wederleggen ten blijkbaarſte, met deugdige ſtukken, den laster, het ſtadhouderlijk gezag aangewreeven, als of hetzelve zich over den koophandel en zeevaart niet bekommerde (*b*).

MEN

(*a*) Bylaage van dit Deel P. I. en volg.

(*b*) Zie *Intereſt van Holland; Aanwyſing der heilſaame politieke gronden van Holland. Politike Weegſchaal*; en andere diergelijke ſchriften meer.

Men voege hier bij de oprichting van eene Admiraliteit, van welke wij te vooren verſlag gedaan hebben (*a*). Wij hebben doen zien, hoe in vroeger tijden de toerustingen te water tegen de vijanden en zeeroovers geſchiedden; hoe men zich in 't vaaren bij admiraalſchappen verſterkte; hoe Maximiliaan getracht heeft eene Admiraliteit aan te leggen; welke tegenkantingen die inſtelling ontmoette (*b*), en wat rede men daar toe had. De nood aan den eenen kant, daar men tegen de ſpaanſche zeemagt, in dien tijd de ontzachlijkſte, te ſtrijden had; voorts het nut, of liever de noodzaakelijkheid om krachten te vereenigen; en de vruchten, welken men aan de andere zijde uit de zeebedrijven, onder het gezag en op bevel van Willem den I. verricht, genooten had (*c*), bragten te wege, dat 'er tot een algemeen bewind over de zeezaaken beſlooten werd. Hoe gebrekkig deze inſtelling tot ſtand moge gebragt zijn, wat is 'er door den invloed van den Admiraal niet mede verricht? Hoe zouden die zeebedrijven, van welken wij het verhaal te voren gedaan hebben (*d*), ondernomen en uitgevoerd hebben kunnen worden, indien de bevelen, de ſchikkingen, het opzigt, en 't gezag hadden moeten komen, niet van een Opperhoofd, maar van eene vergadering van verſcheiden leden, verſchillende belangen, verſchillende inzigten, verſchillende begrippen hebbende? Draagen de geſchillen, welken de onzen met de Hanzé-ſteden; en, onder anderen, met die van Lubek gehad hebben, geene doorſlaande blijken, hoe de verſchillende belangen de ſteden verdeeld hielden, als het om eene uitrusting ter

(*a*) D. II. bl. 1. en volg. (*b*) Ib. bl. 11. en volg.
(*c*) Ib. bl. 16. en volg. (*d*) Ib. bl. 21. en volg.

ter zee te doen was? en welke schaadelijke gevolgen die verdeeldheeden niet zouden gehad hebben, indien het graaflijk gezag niet tusschen beiden was gekomen, en de leden tot eenpaarigheid gebragt had? Kan men zich verbeelden, dat zee-oorlogen meer een hoofd ontbeeren konnen dan de land-oorlogen? Zal het bestier van krijgsverrichtingen staan aan een ligchaam van leden, welke, uit hoofde van hunne opvoeding, beroep, oefeningen, ampten, of waardigheden 'er weinige of geene kennis van hebben, en die 'er elk naar zijne wijze over zullen denken en oordeelen? Zullen die leden zich laaten onderrichten door kundigen, en zal ieder derzelven in hunne bijeenkomsten verslag van zijn onderzoek en genooten onderrichting doen, en zal daar uit een besluit opgemaakt worden? Wat is van zulk eene wijze van besluiten te verwachten met betrekking tot krijsgzaaken, daar het wel of kwaalijk slaagen van den meer of minderen spoed afhangt? Dat Saguntus uitgeplunderd word, terwijl men te Rome met raadslagen over deszelfs behoud den tijd verspilt.

Wie, die openhartig spreekt, zal niet moeten erkennen, dat 'er een hoofd noodig is, het welk dagelijks kan aangesproken, dagelijks onderricht, en elk uur van den dag, ja zelfs bij nacht, verwittigd kan worden, en orders op voorkoomende gelegenheden stellen? Waar zal 't ontzag der zeelieden van daan komen, waar zal het zelve te vinden zijn, daar geen hoofd is, het welk de tochten en krijgsbedrijven vereent, regelt en maatschappelijk doet werken; aan het welk verantwoording moet gedaan worden; het welk een waakend oog over hun gedrag houd, ten allen tijde hun rekenschap daar van kan afvorderen; het welk belang heeft, dat zij hun plicht betragten, en dat plichtverzuim niet ongestraft blijve; het welk, noch uit hoofde van zijne

waar-

waardigheden, noch uit hoofde van bloedverwantschap, noch uit eenige bijzondere inzigten of belangen daar van afgetrokken kan worden? Waar zal men zonder Stadhouder het noodig gezag vinden om behoorlijk geoefend krijgs- en zeevolk in dienst te hebben? Waar van daan zal het toezicht over ammunitien, vestingen, en wat verder tot de nooddruft van den krijg behoort, komen?

Deze noodzaakelijkheid doet zich nog verder met betrekking tot de ſcheepvaart zien. Verſchillende inzigten en belangen hebben het inrichten der Admiraliteits-Collegien op dien voet gebragt, op welken zij thans zijn. Aan dezelven is niet enkelijk het beſtier, van 't geen de zeezaaken betreft, opgedraagen; maar teffens de ophef van verſcheiden middelen, tot onderhoud der zeemagt van den Staat geſchikt, en het beleid dier geldmiddelen. Hoe gewichtig dit beſtier en beleid moeten zijn, is ligt te beſeffen, als men gade ſlaat, dat de koophandel en zeevaart tot dezelven eene aller naauwſte betrekking hebben, zoo uit hoofde van de lasten, welke op den koophandel gelegd worden, als wegens de beſcherming, welke dezelve daar uit moeten genieten: zoo dat men met waarheid kan zeggen, dat de geheele ſcheepvaart en koophandel van den Staat afhangen van het goed of kwaad beſtier van de huishoudelijke werking der Admiraliteits-Collegien. Het zij verre van mij, dat ik mij over de daadelijke oefening van dat beſtier eenig oordeel zoude aanmaatigen: de volmaaktheid is nergens, het gebrekkige overal te vinden.

Uit nood waren de zeven gewesten gebragt geworden tot het aanneemen en inſtellen van een algemeen bewind over zeezaaken. Daar deze inſtelling de gemeene zaak tot onderwerp had, was het natuurlijk, dat alle de gewesten aan 't bewind derzelve deel wilden hebben: verſcheiden gewichtige re-

denen konden die begeerte wettigen: nochtans is daar uit eene verdeeling in het bewind, en hier uit wederom eene verdeeling en zelfs eene verschillendheid van daadelijke oefening gesprooten, die met het hoofdoogmerk van de instelling niet samen kan gaan. De ongemakken van deze verdeeling zijn meer dan eens ondervonden, meer dan eens overwoogen, en meer dan eens is men bedacht geweest op middelen om die te verhelpen: doch de raadslagen hebben geen gevolg gehad. Echter wanneer men op de wederzijdsche klagten der Admiraliteits-Collegien tegen elkanderen acht geeft, kan men niet nalaaten vieriglijk te wenschen, dat 'er hulpmiddelen tegen die kwaalen in 't werk gesteld worden, en dat de invloed van het stadhouderlijk gezag deswege mede ondersteund mag worden door eene belangelooze medewerking van die geenen, welke 'er het meeste aan kunnen toebrengen, ten einde daar door mede de zeemagt van den Staat haaren ouden luister moge herwinnen. Immers zoo nadeelig als deze verdeeling van het bewind der zeezaaken voor 't algemeen belang is, zoo noodzaakelijk is het, dat 'er een middel zij, om die te hulpe te komen: en welk is daar toe geschikter dan de invloed van het stadhouderlijk gezag?

De Admiraliteits-Collegien hangen af van de Algemeene Staaten. Zij zijn gelast om voor de veiligheid der havenen, rivieren, en uitwateringen te zorgen, mitsgaders tegen de sluikerijen te waaken; zij zijn wegens hun bewind rekening en verantwoording verschuldigd aan de Algemeene Staaten; maar ontbreekt hier al mede niet het noodwendig gezag, hetwelk vereischt word om de menigvuldige amptenaaren en bedienden, tot het werk der Admiraliteiten noodig, bij 't stipt nakomen der bevelen van den Staat, en 't naauwkeurig waarneemen van hun

ampt,

ampt, te houden; en kan dat gezag wel elders gevonden worden dan in een hoofd, het welk het geheel overziet, tot wiens kennis alles toevloeit en ſamenloopt, wiens toezigt, niet tot het een of het ander gedeelte bepaald zijnde, een onverdeeld belang heeft om 't geheel in eenen gepasten loop te houden? Offchoon men het nu nimmer zoo verre heeft konnen brengen, dat 'er een Opper-Admiraliteits-Collegie is aangehouden, vertrouw ik echter, dat men zal moeten erkennen, dat de invloed van het ſtadhouderlijk gezag, en het oppergebied van eenen Admiraal, geduurende den ſpaanſchen krijg, aan 't beſtier der Admiraliteiten, die eenpaarigheid en ſamenwerking heeft bijgezet, zonder welke onze zeemagt nimmer tot die hoogte gereezen zoude zijn. Hier, zoo ergens, is toepasſelijk de fabel, welke *la Fontaine* genoemd heeft *l'oeil du maitre.* Niets bovendien houdt den mensch meer bij 't betrachten van zijn plicht, dan de bewustheid van opzigt: men ziet het aan werklieden, aan dienstboden. Het is veeltijds genoeg, dat 'er het oog van den meester overgaa om het volk aan den gang te houden. Ontbreekt dit oog, alles verſlapt, word verwaarloosd, en loopt tot niet.

Nog meer, zijn 'er wel zaaken van algemeen beſtier in ons land, die het oog en de hand van een hoofd niet vereiſchen? Niet, dat wij beweeren willen, dat alles enkelijk en alleen van de Stadhouders hebbe afgehangen, en aan dezelven alleen, met uitſluiting van alle anderen, de groote voorſpoed van den oorlog tegen Spanje te wijten zoude zijn. Neen! zonder hulp, zonder noodige middelen, zonder bekwaame luiden is het eenen Stadhouder even zoo onmogelijk om de zaaken tot eene goede uitkomst te beleiden, als voor eenen Veldheer, om zonder geoeſend krijgsvolk, en bekwaame officiers, de zege

te

te behaalen: maar gelijk dit onmogelijk is, zoo is het ook even zoo onmogelijk, dat 'er uit een volkomen voorraad van alle noodwendigheden zonder gezag, hetwelk alle de beweegingen eenpaarig doet werken, het voorgesteld doelwit bereikt word, als het onmogelijk is, dat 'er met een allerbest heirleger eene zege te behaalen zij, indien het door het gezag van een legerhoofd niet in eene eenpaarige werking word gehouden: en die eenpaarigheid is het, welke door den invloed van het stadhouderlijk gezag, geduurende den spaanschen oorlog, onder de gewesten bewaard is geworden, zoo niet volkomen, ten minste in veele opzigten; en in dien zin meen ik, dat men kan zeggen, dat het stadhouderlijk gezag merkelijken invloed gehad heeft op den voorspoed van onze scheepvaart en onzen koophandel.

Men zal 'er, zoo ik vertrouw, nog verder van overtuigd raaken, als men het verband, het welk de scheepvaart en koophandel der gewesten met het algemeen belang van den Vrijen Staat heeft, in aanmerking neemt. Onze gewesten behooren niet onder die landen, welke, uit hunne vruchten en voortbrengselen kunnende bestaan, den koophandel, voor zoo veel die naar buiten werkt, kunnen versmaaden. Ons bestaan hangt van de scheepvaart en den koophandel af: doch deze wederom van het bestier en van het beleid der algemeene zaake. Ontbreekt 'er iets aan dezen, straks hebben 'er scheepvaart en koophandel gevoel van: daar zijn geene voorwerpen in den burgerstaat, welken meer van de gebreken van het bestier lijden, dan de scheepvaart en koophandel. Dewijl nu van alle de gebreken, die in een burgerstaat plaats kunnen hebben, de verdeeldheid onder de gezaghebbers het grootste is; zoo is ook die verdeeldheid het schadelijkst gebrek voor onze scheepvaart en koophandel.

De

De opstellers van de Unie hebben, gelijk wij te vooren aangemerkt hebben, dit alles zeer wel begreepen en overzien. Wie kan het vreemd vinden, dat zij, de eenpaarigheid van beleid in het bewind willende betrachten, echter zoo veel mogelijk zorg droegen om hunne rechten zoo veel onverkort te houden, als de aart en natuur van 't verbond het konden veelen. Hier uit reezen de zwaarigheden en hindernisfen, welken Prins Willem de I., en naderhand de volgende Stadhouders, in het handhaaven van die eenigheid, ontmoet hebben. „ Ik heb, zegt de
„ Prins, in zijne Apologie, hun (naamentlijk *de Spanjaarden*) erkent, dat ik de Unie bewerkt heb; ik
„ heb die bevorderd, ik heb my bevlytigd om die
„ te onderhouden; en zeg U, mijn Heeren, en zeg
„ het zoo luidruftig, dat ik wel mag lijden, dat zij
„ (*de Spaanschen*) niet alleen, maar dat geheel Europa
„ het hooren: onderhoudt uwe Unie; bewaart uwe
„ Unie; maar draagt zorg, mijne Heeren, draagt zorg,
„ dat het niet zij met woorden en met letters; maar
„ datge daadlijk uitwerkt het geen uw beeldspraak
„ van de pijlen, door eenen enkelen band vereenigd,
„ welken gij in uw wapen voert, te kennen geeft".

Heeft Prins Willem de I. zulke sterke vermaaningen gedaan? heeft die uitneemende Vorst, welke door het Opperweezen met zo veele vermogens begaafd is geweest, nog zoo veel moeite gevonden om de eendragt te bewaaren, en de zinnen te vereenigen; wat zou 'er van de zeven pijlen geworden zijn, indien zij geheel zonder band waren geweest?

Het ligchaam der Vereenigde Gewesten vertoont zich, en berust in de vergadering van hunne Hoog Mogendheden, die uit Afgevaardigden van dezelven bestaat. Elk gewest zijn opperste gezag over zich zelf voorbehouden hebbende, is het baarblij-

blijkelijk, dat noch het eene op het andere, noch het geheele ligchaam op een der leden, eenige heerschappij kan oefenen: alles blijft bij den aart en eigenschappen van een verbond; en de bondgenooten hebben wederzijds geene andere rechten of verplichtingen jegens elkanderen, dan die uit krachte van een verbond in 't algemeen, en uit die van de Unie in 't bijzonder voortvloeien.

De Gemagtigden of Afgevaardigden ter Staatsvergaderinge, welke de plaats van hunne Magtigers aldaar bekleeden, komen 'er niet zonder hunne bijzondere rechten, belangen in- en uitzigten op 't oog te houden, en zonder een voorneemen om die te handhaaven; en die zeer dikwijls aanloopen tegen de belangen, rechten, in- en uitzigten der overige leden. Hoe veele heimelijke en onnaspeurlijke beweegmiddelen, hoe veele bijzondere belangen en inzigten brengt 'er de menschelijke zwakheid niet bij! Wat te verwachten van eene vergadering die zoo toegesteld is, als 'er het middel van vereeniging ontbreekt? het middel om alles tot een punt te doen samenloopen, om de bijzondere inzigten voor het algemeene, en de bijzondere belangen voor het belang van den Staat te doen wijken? Zoude men het in die gedaante tegen de spaansche monarchie hebben staande gehouden?

Alle gewesten hebben hun opperste gezag behouden: daar uit volgt, dat de reglementen of wetten der Algemeene Staaten geen kracht van wet in de bijzondere gewesten hebben, dan na dat zij in die gewesten afzonderlijk zijn overgenomen: als men nu acht geeft, dat eene stad somwijl zich bevoegd rekent om een besluit tegen te gaan, en dat alle steden een gelijk recht hebben, zal men 'er gemakkelijk uit kunnen opmaaken, hoe ligt de eendragt gestoord, en de tweespalt geboren kan worden; en hoe wankel het gantsche

ge-

gebouw van de Republiek ſtaat, bij aldien 'er niet eenig hulpmiddel bij de hand is, om de wederſtreeving van een lid te doen wijken voor het gevoelen der anderen (*a*).

Echter, beſchouwt men den Vrijen Staat, gevormd uit de vereeniging van zeven gewesten, alle op zich zelven ſtaande, en zoo als die door de Unie is ſaamgebragt, dan is deszelfs opperbeſtier zeer eenvoudig.

De Algemeene Staaten en de Stadhouder zijn in 't weezenlijke ſlechts de uitvoerders en handhaavers van 't verbond, het welk hun tot eene wet verſtrekt, even als alle andere verbintenisſen en overeenkomſten; en hun wederzijdſch gezag ſtrekt gelijkelijk, zonder elkanderen te hinderen, om 't bondgenootſchap te handhaaven, en om de welvaart van alle de leden te verzekeren, zonder dat het een of het ander iets tegen het recht der anderen onderneeme. De vereeniging der zeven gewesten is de grondſlag en ſteun van den Staat: deze vereeniging rust op den invloed des Stadhouders. Die invloed is derhalven het weezenlijkſte en voornaamſte gedeelte van deszelfs regeeringsvorm; en die is het ook, welke aan den Staat die kracht heeft bijgezet, en dien vorm gegeven, welke noodzaakelijk vereischt werd, om de zeven Vereenigde Gewesten tot dien trap van vermogen, welke eene groote mogendheid maakt, te verheffen. Uit dien hoofde, kan men Willem den I. voor den grondlegger van onze republiek, en zijne zoonen Maurits en Frederik Hendrik voor haare oprichters houden. Willem de III. achter-klein-zoon van Willem den I. word voor derzelver herſtelder aangezien: vermits hij den band, die aan de gewesten ontbrakt, wederom toegebragt heeft. Deze Vorsten kunnen ook

op

(*a*) De Heer Raadpenſionaris Slingeland heeft 'er zich ernſtig over uitgelaaten in zyne Nagelaaten Schriften.

op dien voet befchouwd worden, al was het alleen uit hoofde van de eendragt of verminderinge van tweefpalt, welke door hunnen invloed is voortgebragt.

Men ga verder, en ftelle de zeven gewesten onder elkanderen zoo eendragtelijk gezind, als men wil; nimmer is die eensgezindheid zoo vast of beftendig, of daar rijst ras een verfchil, het welk de tusfchenkomfte van een hoofd vereischt. Waar door toch is de eendragt tusfchen zoo veele gewesten en zoo veele fteden, welke alle bijzondere belangen, dikwijls met het algemeene belang ftrijdig, hadden of konden hebben, geduurende den fpaanfchen oorlog bewaard gebleeven? Immers door 't ftadhouderlijk gezag. Waar door is de algemeene eendragt en zucht tot het algemeen welzijn, onder een zoo groot getal van leden der hooge regeeringe buiten fcheuring gebleeven? Immers door den invloed van een gezag, 't welk alle de bijzondere belangen vereenigde, alles tot het algemeene belang heenen leidde, en teffens aan de reegering de vereischte werkfaamheid, om den Staat binnen 's lands te doen bloeien en van buiten ontzaggelijk te maaken, bijzette. Men heeft zekerlijk veel aan 't beleid van Oldenbarneveld, door Willem den I. aan 't bewind gebragt, te danken; maar zoude die bekwaame Staatsman het wel zoo verre hebben kunnen brengen, indien hij den invloed van 't ftadhouderlijk gezag niet tot zijnen wille had gehad? Hij was 'er zoo wel van overtuigd, dat hij de ftadhouderlijke waardigheid aan Prins Maurits deed opdraagen, toen 'er de jonge Vorst nog geen gebruik van konde maaken: de eendragt is ftaande gebleeven, zoo lang het gezag van den Stadhouder door 's Lands Advokaat niet tegen het genoegen van Prins Maurits werd gebruikt; en hoe wenfchelijk ware het geweest, dat daar in nooit eene breuke was voorgevallen!

Maurits, het is waar, was de eenigfte Stadhouder

der niet; en tusſchen de Stadhouders der bijzondere gewesten zijn veeltijds verſchillende gevoelens ontſtaan, die oneenigheid tusſchen dezelven hebben voortgebragt. Het is zoo; maar 't is te gelijk waar, dat die aanmerking enkelijk bewijst, dat gebrek van eendragt zoo wel plaats kan hebben tusſchen twee of drie hoofden, als tusſchen een grooter getal van leden: zelfs blijkt daar uit, dat het beter is, dat alles zich vereenige bij *een*, dan bij twee of drie; dat, indien oneenigheid tusſchen twee of drie hoofden gebrek aan eendragt kan voortbrengen, dit te meer kan plaats grijpen onder veelen; en dat even daarom de invloed van het gezag van één hoofd te noodzaakelijker is.

Men merke daar bij aan, dat niemand meer belang heeft bij het behoud, het welvaaren, en de grootheid van de Republiek dan de Stadhouder. Men kan zelfs zeggen, dat het belang van den Stadhouder en 't belang van de Republiek een en hetzelfde en als in elkanderen geſmolten zijn. Een Stadhouder ſtaat aan dwaalingen bloot, gelijk alle andere menſchen; maar hij kan geenen anderen wil, geene andere begeerte, geen ander inzigt hebben, dan het bevorderen van 't algemeen welweezen van den Staat. Hij kan dat algemeen nut geen oogenblik uit het oog verliezen: indien hij het deed, zoude hij zijn eigen verderf bewerken. Zijn gantſche beſtaan, zijn gantsch aanzién, zijn roem, al het geene zijne eigenliefde of zijne eerzucht kan kittelen, roept hem tot het behartigen van de welvaart van het Gemeenebest. Uit den invloed van het ſtadhouderlijk gezag, is de welvaart van den Staat gereezen en bevestigd; en dit gezag is op zijn beurt aan het beſtendig behartigen van 't geluk des volks zijn vermogen verſchuldigd. De wettige geſteltenis van dit gezag is van dien aart, dat dezelve zich

flechts kan ftaande houden door weldaadigheid, als het eerfte en voornaamfte middel, welk de befcherming van het vaderland vereischt, in zich bevattende. Ook zijn de Prinfen Stadhouders altijd van begrip geweest, dat hunne eigen grootheid teffens met de grootheid van het Gemeenebest moest ftaan of vallen (*a*).

De verfcheidenheid en het groot getal der medeleden van 't opperfte gezag, de magt oneindiglijk verdeelende, verzwakken daar en tegen de regeering, en 'er is misfchien nooit een gemeenebest geweest, in 't welk deze verdeeling zich zoo wijd uitgeftrekt heeft, als in het onze (*b*). De Heer Raad-Penfionaris VAN SLINGELAND fpreekt 'er dus van (*c*).

„ Die niet geheel onkundig is van de oude con„ ftitutie (*d*) der Regeeringe van de Republicq, „ weet dat *de Generaale directie der gemeene zaken* „ *van de Geunieerde Provincien*, of, om te fpreeken „ de taal der voorouders, *de Generaale Regeering* „ veel meer als een eeuw geleden overgebragt is „ van de Raad van Staate, waar aan ze gedefereert „ was by Inftructie, aan de vergadering van haar „ Hoog Mogende.

„ En die daar nevens eenige kennis heeft van „ de jegenwoordige conftitutie van de Regeering „ kan niet ignoreeren, dat de Provincien al zedert „ veele jaaren, maar fpecialyk zedert den laatften „ oorlog, een zodanig gebruik gemaakt hebben van „ de magt, welke zy hebben eik over haar Gede„ pu-

(*a*) *Het nut der ftadhouderlijke Regering aangetoond*, enz. bl. 108. 111. *Reponfe aux Queftions d'un Republicain.*

(*b*) *Het nut der Stadhoud. Reger.* bl. 82. en volg.

(*c*) In zijn nagelaaten *Difcours over de conftitutie* der Vergadering van de *H. M. Heeren Stat. Gener.* enz.

(*d*) Naamelijk federt den opftand tegen Filips den II. want hooger klimt de Heer Raad-Penfionaris van SLINGELAND niet op.

„ puteerden ter vergadering van haar Hoog Mog.,
„ een vergadering zonder Instructie, dat dezelve
„ jegenswoordig onder de pompeuse naam van *Sta-*
„ *ten Generaal der Vereenigde Nederlanden*, niet veel
„ meerder, zoo geen minder wezentlyk gezag
„ heeft, buiten speciale last en autorisatie van de
„ Provincien op de zaken, zo als die successivelyk
„ voorvallen, als de Raad van Staate.

„ Waar dit heenen leid, kan niemand nalaaten
„ te zien, die oogen in het voorhoofd heeft, en
„ eenigzints bedreven is in staats-zaaken, te wee-
„ ten na een geheele vernietiging der Unie, en
„ na een volslagen anarchie in alle zaken, welke
„ de Provincien in het gemeen betreffen".

Daar zijn voorbeelden van Vrije Staaten, wier bestier geheel en al gevallen is in de handen van een zeker getal Voornaamen. Omtrent dezelven leert de ondervinding, dat de leden, uit welken die regeeringen bestaan, de Staatsbesluiten altijd naar hunne bijzondere belangen richten, om dat 'er geen opperhoofd is, wiens belang met het belang van den Staat slechts eene en dezelfde zaak uitmaakt, en die uit krachte der grondwetten van den Staat, gezags genoeg heeft, om de stemmen van den algemeenen Raad, overeenkomstig met het belang van den Staat, te leiden, of buiten kracht te stellen (*a*).

Eene minderjaarigheid, en eene partijschap kunnen in de regeering eene kortstondige verzwakking te wege brengen; en deze verzwakking zelve, welke onze Staat drie maalen ondervonden heeft, is een baarblijkelijk bewijs, dat dezelve het altoos duurend bestier van een uitsteekend opperhoofd noodig heeft, om deszelfs eendragt, en magt van binnen

(*a*) *Reponse aux questions d'un Republicain. Memoires du Comte de* Guiche. *Introduction.*

ne, en van buiten te bewaaren, en deszelfs welvaart geduurzaam te doen zijn.

Deze waarheid was te blijkbaar, en het Gemeenebest had 'er te lang de voordeelen van ondervonden, dan dat men dezelve in de eerste raadpleegingen der Algemeene Staaten, onmiddelijk na het overlijden van Willem den II. gehouden, ten eenenmaale zoude hebben durven ontveinzen. Nochtans waren 'er bereids, door die geenen, welken in Holland eenen haat tegen de Prinsen van Oranje gezet hadden, middelen beraamd, om den Staat buiten bewind van een Hoofd te laaten. Daar toe bediende men zich onder anderen van het voorbeeld van Republieken, die oudstijds bestaan hadden zonder een hoofd aan 't Staatsbewind te hebben, en zonder dat 'er een vast Legerhoofd werd aangehouden. Volgens 't begrip van die Staatskundigen was het onnoodig van de Unie te spreeken, even zoo weinig als van de *Religie*, alzo men bij de *Unie* wilde blijven, en ten aanzien van de Religie zich gedraagen, *gelijk dezelve alomme in de de Publieke Kerken der Vereenigde Nederlanden gepredikt wierd, en bij de Synode van Dortrecht* 1618. *en* 1619. *was geëlucideerd.* Eenige gewesten vonden geen smaak noch in het doelwit, noch in het ontwerp, noch in de redenen welken van de zijde van Holland werden voorgedraagen, om aan haare inzichten een schijn van aanneemelijkheid te geeven. Vriesland vooral liet 'er zich even ernstig als deftig over uit. Men begreep, dat de Unie wankelig zoude staan, indien het Staats-bewind der Gewesten hoofdloos bleef; en dat de diensten, welken de voorouders van den jongen Prins van Oranje, Willem den III. aan den Staat, waar van zij de grondleggers en steun geweest waren, beweezen hadden, op die wijze niet moesten vergolden worden; dat de

de krijgszaaken veel geheimhouding, en vooral eene groote eendragt, onder hen, die dezelven bestieren, vereischen; en dat men dierhalven volstrektelijk eenen Kapitein - Generaal moest hebben, om de orde en onderhoorigheid te behouden, en om de onderneemingen met beleid, spoed, en waakzaamheid te bestieren.

Deze vertoogen werden, onder voorwendsel, dat de Prins van Oranje een kind was, en dat een Luitenant - Generaal, welke het ampt des Stadhouders geduurende deszelfs minderjaarigheid zoude waarneemen, daarvan zoude misbruik kunnen maaken, ter zijde gelegd. Men waande van 't begrip des grondleggers van den Staat veilig te kunnen afgaan; den band, die de pijlen vereenigd moest houden, te kunnen missen; en in plaats van een hoofd aan te stellen, nam men zijne toevlucht tot andere maatregelen. Wat is 'er het gevolg van geweest?

Cromwel, wiens heerschzucht geene paalen kende, en wiens staatkunde altijd groote onderneemingen op 't oog had, zag terstond, dat 'er uit deze gesteldheid van zaaken voordeel te haalen was. Hij daagde op met een ontwerp om het Gemeenebest met Engeland te vereenigen, en 'er met groot - Brittanje eenen Staat van te maaken; of in die betrekking te krijgen, in welke zich Schotland en Ierland toen bevonden. Cromwel had goede en wel bedreeven krijgslieden; hij zag onzen Staat zonder hoofd, en deszelfs oude krijgsvolk afgedankt. Cromwel meende, en niet zonder reden, dat de Vrije Staat, zich dus dubbeld verzwakt hebbende, tegen hem weinig zoude uitrichten; en dat hij ligt door de wapenen zoude kunnen erlangen, het geene hij te vergeefsch door middel van onderhandeling had zoeken te verkrijgen. Hij wist buiten dat, hoe het fransche Hof over den munsterschen vrede gebeeten

was. Hij ondernam vijandelijkheden: de hollandſche koopvaarders werden in menigte door de engelſche oorlogſchepen genomen.

Alle klagten door de ſtaatſche Gezanten aan Cromwel gedaan waren vruchteloos. Hij zogt en wilde den oorlog; en, om het engelſche volk te believen, verzelde hij zijn antwoord met eene lijst van 't geen de Natie, zoo hij voorgaf, op den Staat te vorderen had. Hij eischte, onder anderen, dat Holland de Engelſchen ſchadeloos ſtelde, wegens het geene zij voor dertig jaaren, op de eilanden Amboina en Bandée in de Oostindië, verlooren hadden; beweerende, dat die onheilen hun waren overgekomen door toedoen van de hollandſche oostindiſche Maatſchappij, welke, zoo hij voorgaf, den handel der Engelſchen had in den grond geholpen, om den haaren te ſtijven. Hij klaagde nog daarenboven over de ſchaden, welken de Engelſchen in Moskovië en in Groenland, en op verſcheiden andere plaatſen, door toedoen der onzen, hadden geleeden; alles werd op onmaatige ſommen begroot. Van zijnentwege werd nog verklaard aan de ſtaatſche gezanten, dat de heerſchappij der zee den Engelſchen toebehoorde; en dat zij niet gedoogen zouden, dat de Algemeene Staaten eene vloot hadden, bekwaam om hun dezelve te betwisten.

Zekerlijk behoefde men niet van de doorzigtigſten te zijn, om te beſpeuren, wat onder die trotſche taal ſchuilde: de kwaade trouw, en de toebereidſelen ten oorloge, welken de Engelſchen maakten, waren, de eene zoo wel als de anderen, zichtbaar. De Engelſchen hadden reeds meer dan twee honderd hollandſche koopvaarders genomen, en de Algemeene Staaten zogten nog te vergeefsch het bij onderhandeling te vinden, toonende daarin de grootſte gemaatigdheid, om niet te zeggen, de

groot-

grootste flaauwmoedigheid. Het opschorten der vijandelijkheden niet konnende verkrijgen, zagen zij zich gedwongen om tot den oorlog over te gaan.

Indien de Staat niet van een hoofd ontbloot, en deszelfs oude krijgsvolk niet was afgedankt geweest, zoude deze oorlog of niet voorgevallen zijn, of zoo schandelijk geen einde genomen hebben. Behalven het geen men leed aan verlies van schepen en goederen; behalven de voldoeningen, die men Cromwel moest geeven; behalven de acte van navigatie, die men moest laaten in stand blijven; behalven het geen men verder nog bij dien oorlog inschoot, verloor de Vrije Staat in twee jaaren alle de achting, welke zij in den tijd van tachtig jaaren bij de vreemde Mogendheden verkreegen had. En nog mogt de Staat zich gelukkig rekenen uit den oorlog geraakt te zijn, daar dezelve hoofdeloos den krijg moest voeren tegen de Engelschen, reeds op dien tijd zeer ontzaggelijk ter zee, en willekeuriglijk door een man als Cromwel bestierd wordende.

Men kan 'er nog bijvoegen, dat Cromwel zich meesterlijk wist te bedienen van den haat, welken sommigen voor het stadhouderlijk bewind en 't huis van Oranje hadden. Men meent in 't algemeen, dat Cromwel, gebeeten op den koninglijken stam, ook daarom, uit haat tegen Willem den III., de uitsluiting van dien Prins uit zijne vaderlijke waerdigheden had bedongen (*a*). Dat die uitsluiting in het vredesverdrag gesteld werd, is zeker; maar Cromwel, te doorsleepen, om niet uit alle omstandigheden voordeel te trekken, en weetende, dat de Wit en deszelfs aanhang verlangden, dat hij 'er eene voorwaar-

(*a*) *Memoires de* Guiche. *Introduction. Vad. Hist.* D. XII. bl. 231. *Nut der Stadh. Regeer.* bladz. 47.

waarde van maakte, in plaats van het te eifchen, geliet zich als of hij den Prins van Oranje verachtte. Indien ik, zeide hij, den Koning van Engeland niet hebbe ontzien, waarom zoude ik dan den Prins, welke nog maar een kind is, vreezen? Men moest hem eenigzins verzoeken de uitfluiting des Prinfen te vorderen; en men moest deze gewaande gunst koopen door eene toegeevenheid, die aan onze vaart en koophandel den eerften verderflijken flag heeft toegebragt. Hij geliet zich dan, als of hem dit beding ter harte ging; en het is bekend hoe het zelve bij een heimelijk verdrag met Holland werd doorgedrongen, en hoe dit verdrag in 't vervolg, in 't jaar 1667, ten grondflage van het *eeuwig Edict*, bij hetwelk het ftadhouderfchap voor altijd werd vernietigd, hebbe geftrekt (*a*).

Nog fterker befpeurde men het gemis van den invloed van 't ftadhouderlijk gezag in den oorlog, welke de Bisfchop van Munfter den Staat aandeed, en die naderhand door den aanval van Lodewijk den XIV. werd gevolgd: een aanval, die onze Republiek op den oever van haaren ondergang bragt. Was de Vrije Staat niet van Stadhouder ontbloot geweest, waarfchijnelijk had Bernard van Galen nimmer durven denken om de wapenen tegen den Vrijen Staat te voeren. Althans, bij aldien de krijgsmagt van den Staat niet verzwakt en het Gemeenebest niet van een hoofd ontbloot was geweest; indien men naar de vermaaningen van Willem den II. geluifterd had, en die Vorst niet was geftorven, Lodewijk de XIV. mogt door zijne magtige heirlegers eenige voordeelen op het gebied van den Vrijen Staat behaald hebben, maar nimmer zoude hij het groot-

(*a*) Zie de Schrijvers van onze Vaderlandfche Gefchiedenisfen.

grootste gedeelte van deszelfs gewesten hebben bemagtigd met eenen spoed, welke de Republiek, ten minste die geenen, welke gelegenheid tot die magteloosheid van den Staat, en deze gevolgen hadden gegeeven, reeds voor het juk van Frankrijk deed bukken (*b*). Immers mag en moet men 'er zoo over denken, als men ziet, hoe schielijk, na de verheffing van Willem den III., ten wiens behoeve de nood het stadhouderschap deed herstellen, de overheerschende en zegepraalende Vorst in zijnen loop gestuit wierd, en hoe ras hij zich genoodzaakt zag zijne overwinningen te verlaaten; daar Willem de III. slechts een zeer klein leger had, in vergelijking der vijandelijke heiren; een leger boven dien, het welk uit onervaaren, en meesten deels eerst aangeworven krijgsvolk bestond. Merkwaardig voorbeeld, tot bewijs van den heilzaamen invloed van 't stadhouderlijk gezag, met betrekking tot de veiligheid dezer landen!

Vermoedelijk was het in dien tijd met het Gemeenebest gedaan geweest, zoo het volk niet voor het herstellen van het stadhouderschap was opgekomen. Een ander legerhoofd, door de Algemeene Staaten aangesteld, afhangende van de langwijligheid en onzekerheid der raadpleegingen, der besluiten en der verdeeldheden van de Afgevaardigden te velde, hoe groot ook deszelfs bekwaamheid en ervaarenheid mogte geweest zijn, zoude gewis niet in staat zijn geweest, om het krijgsvolk behoorlijk te oefenen, noch met al dat gezag, geheim, en vaardigheid, welke eene zoo hagchelijke tijdsgesteltenis en eene zoo moeielijke verdediging vorderden, hebben kunnen te werk gaan.

Het gewicht van het stadhouderlijk gezag in

(*b*) Ib. *Memoires de* Guiche.

in den krijg kan men nog opmaaken, uit het gedrag van Prins Fredrik Hendrik, toen hij 's Hertogenbosch belegerde. De vereenigde legers van Spanje en den Keizer hadden Amersfoort ingenomen en belegerden Utrecht. De Staaten van Holland zonden Afgevaardigden aan dien Prins, met last om het beleg op te breeken, en de vijandelijke legers te keer te gaan. Een bloote Veldheer had mogelijk terstond die bevelen opgevolgd. Fredrik Hendrik, te gelijk Stadhouder, doet den krijgsraad, welken hij van zijn voorneemen had verwittigd, vergaderen, en laat de Afgevaardigden binnen komen; welke hooren, dat de krijgsraad van gevoelen is, om het beleg voort te zetten. De Prins verzocht de Afgevaardigden, dat zij, in den Haag te rug gekomen, den Staaten zouden berichten, dat hij binnen weinige dagen aan het vijandelijke leger zoo veel werks zoude verschaffen, dat zij geen reden zouden hebben om het zelve te vreezen.

De Prins naamelijk had heimelijk kondschap gekreegen, dat een bolwerk van Wezel gedeeltelijk ingestort en de bres redelijk groot was. Daar deze plaats dertig mijlen van zijn leger aflag, begreep hij, dat de vijanden geen gedachten zouden hebben op de onderneeming, welke hij in den zin had. Hij stelde een ervaaren Oversten aan 't hoofd van zes duizend voetknechten en twee duizend ruiters; die hij dien zelfden nacht liet vertrekken. Tien dagen daarna kwam de tijding, dat Wezel bij verrassing was ingenomen; dat de leeftocht, de bagagie, het grof geschut, en alle de krijgsbehoeften der vijanden, in die plaats waren veroverd, en de bezetting krijgsgevangen gemaakt. Dit noodzaakte de vijanden het beleg van Utrecht op te breeken, en met een groot verlies naar Maastricht te wijken. Zekerlijk zoude een Veldheer, staande onder

der de belemmering van eenen *politieken* raad, weinig gevat op krijgskundige inzigten en onderneemingen, of van bepaalde bevelen eener Staatsvergadering afhangende, nimmer eene diergelijke krijgsverrichting in 't werk hebben durven ſtellen, en den vaderlande zulk eenen gewichtigen dienst beweezen hebben? Hij zoude den Graaf d'Eſtrades, wien de Prins van Oranje dit geval verhaalde, ſpreekende, gezegd hebben, 't geen de Prins Eugenius, in den oorlog over de opvolging tot den ſpaanſchen troon, tegen een zijner vrienden zeide. *Indien Alexander genoodzaakt was geweest, om de goedkeuring der Afgevaardigden te velde af te wagten, om zijne ontwerpen uit te voeren, hij zoude in zijne overwinningen niet half zoo wel en zoo ſpoedig geſlaagt zijn.*

In den oorlog van 't jaar 1741, bevond zich de Staat genoegzaam wederom in denzelfden weerloozen toeſtand, als in den jaare 1672, wanneer Lodewijk de XIV. zijnen aanval op ons deed; met dit onderſcheid nochtans, datwe op dien tijd eene bekwaame zeemagt hadden, die in den laatſten oorlog van weinig belang is geweest; maar te gelijk zonder den invloed van 't ſtadhouderlijk gezag. Een Stadhouder zoude misſchien de Barriere niet hebben kunnen behouden tegen een leger, 't welk dat der Bondgenooten zoo zeer in manſchap overtrof, en onder 't bevel van eenen Maurits van Saxen ſtond. Doch dezelve zoude, onder het gezag van den Stadhouder, waarſchijnelijk beter verdedigd, en de onzijdigheid van den Staat meer ontzien geweest zijn, 't geen den lande zekerlijk veel dienst zoude gedaan hebben.

Behalven alle deze redenen, welke, voor zo veel wij het inzien, de noodzaakelijkheid van het ſtadhouderlijk gezag zoo baarblijkelijk aantoonen, is 'er eene, welke uit ons oorſpronkelijk ſtaats-

ſtaatsbeſtier, zoo als hetzelve onder de frankiſche Vorsten is ingevoerd, voortvloeit. Als men het Staats-beleid der Franken nagaat, vindt men alle beſtellingen aan een hoofd onderworpen. Het was de Graaf, of die zijn plaats beſloeg, 't zij Bailluw, Drost, of Schout, welke recht oefende. Het opzicht over de dijken, met alles wat 'er aan kleefde, ſtond aan den Dijkgraaf. De bosſchen, met alles wat 'er toe behoorde, ſtonden onder het gezag van een Houtvester. De kloosterlingen hadden hunnen Advokaat, om hunne rechten te bewaaren. Geen beſtier was 'er, of het hing af van 't oppergezag van een hoofd. Daar waren graafſchappen, en ondergraafſchappen. Elk van die hoofden had, onder verſchillende benaamingen, zijne mannen, die hem moeſten dienen van raad, en wier raad hij in veele gevallen genoodzaakt was op te volgen: doch niet tegenſtaande die bijvoeging van raadslieden, eerst bij vervolg van tijd tot weering van een eigendunklijk gedrag, in gebruik geraakt, bleef de oefening nochtans bij het hoofd. 's Lands ſtaatsgeſteltenis op deze wijze in alles ingericht, en 't geheele geſtel daar naar geplooid zijnde; hoe kan men dan begrijpen, dat het beſtier over het geheel zonder hoofd kan zijn, daar alle die bijzondere hoofden ſchakelwijze in een verband tot hooger hoofden, en door dezen tot het opperhoofd ſtonden?

De noodzaakelijkheid van het hoofd ziet men aan het willekeurig gedrag, het welk Bailluwen, Schouten, en Hoofd-officieren zich ſomwijl aanmaatigen. De Oppermagt maakt wetten met bedreiging van ſtraffe. Wie moet dezelve doen onderhouden? wie moet de overtreeders vervolgen? De Bailluwen, Drosten, Hoofd-Officieren. En wanneer die op deze of geene plaats aan dezelven ſlaauwelijk de hand

hand houden, oogluiking omtrent dezen, ſtrengheid omtrent anderen gebruiken, wat volgt 'er uit? De Souverain verbiedt het ventjaagen, het omloopen van marsdraagers, zoo ſchadelijk voor winkeliers; het verkopen onder kerktijd, en wat diergelijke dingen meerder zijn. Een Bailluw geeft *diſpenſatie*, mits hem de hand gevuld worde. Waar is het gezag tot behoorlijk bedwang? Het gebeurt, dat op de klagten van den eenen of den anderen opgezeten, mishandelingen en knevelaarijen geboet worden: maar word 'er het gebrek van een genoegzaam gezag om die amptenaaren tot het beſtendig nakomen van het geen hun te doen en te laaten ſtaat, door weggenomen, en hangt de oefening van hun ampt niet te veel van hunne zinlijkheid af (*a*)?

Hoe meer men de geſchiedenis van onzen Staat met opmerkzaamheid doorleest, hoe meer men overtuigd moet zijn, dat deszelfs magt en welvaaren aan de ſtadhouderlijke regeering verknocht zijn; dat de duurzaamheid dezer waardigheid de band der Unie maakt, en het eenig middel is, om de verdeeldheden, zoo niet geheel te voorkomen of weg te neemen, ten minſte meer in bedwang te houden, en de Unie in haare kracht, zoo veel mogelijk, te bewaaren. Door den invloed van het ſtadhouderlijk gezag zijn de grondſlagen van het Gemeenebest gelegd; de eerſte en voornaamſte grondwet gemaakt; het Gemeenebest in magt, aanzien, en grootheid opgereezen; na den jaare 1672 wederom herſteld, en tot eenen hoogen luiſter op nieuw opgebeurd; en nu laatstelijk wederom uit den nood geholpen door den Vader van onzen tegenwoordigen Stadhouder. Zoo eene beſpiegelende kennis, zoo eene kundigheid van de ſtaatswisſelingen van andere volken ons niet kunnen overtuigen van de noodzaakelijkheid van het ſtad-

(*a*) *Nut der Stadh. Reger.* bl 96. en volg. 107. en volg.

ſtadhouderlijk gezag, wij zouden 'er ten minſte uit de vaderlandſche lotgevallen van overtuigd moeten worden.

De noodzaakelijkheid, dat 'er eendragt zij, heeft de opſtellers der Unie den invloed van 't ſtadhouderlijk gezag doen inroepen, wel bewust, dat in gevalle van oneenigheid het eenhoofdig gezag het meeste te pas komt, en het geſchiktſte is, om dit gebrek der veelhoofdige regeeringen weg te neemen, of te gemoet te komen; en waarlijk, als men 'er recht acht op geeft, wat regeeringsvorm is meer tegen het willekeurige en het eigendunkelijke gedekt, en bekwaamer om alle harten en zaaken bij een te houden, dan die, in welken aan de plaatsbekleeders van 't volk gezegd word: *Beſchikt uwe zaaken eendragtig, en roept mij tot hulp, wanneer gij 't onder u niet kunt vinden.* Want hier komen de bedingen van de Unie van Utrecht, met betrekking tot de Stadhouders, op neder.

Men heeft uit nood, in den jaare 1672, toevlucht tot dat hulpmiddel genomen, en het vernietigd ſtadhouderlijk gezag herſteld: uit nood is 'er, in den jaare 1747, ten tweede maal toevlucht genomen tot het zelfde gezag, en men heeft dienſtig geoordeeld de waardigheid van Stadhouder bij erfvolging te doen overgaan; ten einde daar door voor te komen, dat de Vrije Staat niet wederom mogte vervallen tot eene hoofdelooze regeering; en, zoo veel als het menſchelijk vooruitzigt toelaat, te bewerken, dat de Staat nimmer dat gedeelte zijner regeeringsvorm, op hetwelk zijne beſtendigheid, duurzaamheid en zekerheid alleenlijk kunnen gevestigd blijven, kome te misſen. Krachtig en treffelijk zijn de woorden, welken men wil, dat Prins Willem de I. in eene vermaaning aan zijnen zoon Maurits geſprooken zoude hebben:

„ Ik

„ Ik beveel U boven al van de belangen van den „ Staat en de Unie van Utrecht nimmer uit het „ oog te verliezen; de regeringsvorm en de wetten „ van den Staat zorgvuldig te bewaaren; geen inbreuk te doen op de voorrechten der ſteden; „ hun altijd als vriend, en Eerſte van den Staat, „ tot ſcheidsman in hunne geſchillen te verſtrekken, „ zonder dat uw gezag immer aan de ſteden of het „ volk eenig argwaan geve; nooit anders dan op „ den voet van Stadhouder en van Veld-Overſten „ te werk te gaan; en boven al zorgvuldig de verbintenisſen met de Koningen van Frankrijk en „ van Engeland te onderhouden (*a*)".

Ik heb gemeend, mij over de Stadhouderlijke waardigheid met betrekking tot 's lands Staatsgeſteltenis, niet bekrompen, maar wat uitvoeriger te moeten uitlaaten, vermits het mij voorkomt, dat het tot de inwendige rust van een land veel doet, wat begrip de gemeente ten aanzien van 't opperbeſtier, en de meer of mindere volmaaktheid of onvolmaaktheid van het zelve, heeft. Het volk is gemeenlijk niet, zoo als de iedele trotsheid het zelve afbeeldt, een geesteloos dier, 't welk met den zweep gedreeven moet worden, en naauwelijks een wenk waardig is: behalven dat eene diergelijke opvatting tegen de zedelijke verplichtingen der menſchen aanloopt; en dat het Opperweezen dat gedeelte van het volk, het welk men zachter de kleine of mindere gemeente kan noemen, even zoo veel recht tot het ſtil genot van het leven, door zijn vlijt en arbeid te verkrijgen, geeft, als aan den magtigſten Monarch, zoo heeft het afbeeldſel weinig pas op onze ingezetenen. Onze landaart is doorgaans niet ongenegen om 't geen tot on-

(*a*) *Brieven, enz. van den Graaf d'Eſtrades.*

onderhoud van ons land noodig is op te brengen, zijne ſlugheid vloeit meest daar uit voort, dat hij vreest, dat het geen, wat hij opbrengt, tot een ander einde bekeerd zal worden dan waar toe het opgebragt word: niets maakt het volk gereeder tot het draagen van lasten, niets houdt het beter bij eene gewillige onderwerping, dan deszelfs gerustheid omtrent de regeering. Daar het derhalven vóor de Vereenigde Nederlanders geen onverſchillige zaak is, of waarlijk het ſtadhouderlijk gezag voor den lande onnuttig, ondienſtig, ſchadelijk of verderflijk is, dan wel dienſtig, nuttig, heilzaam, ja zelfs noodzakelijk; daar de koophandel en ſcheepvaart zulk een merkelijk belang heeft, dat deze gewesten op de beste of min onvolmaakſte wijze beſtierd worden, ben ik te liever tot het onderzoek van dit onderwerp overgegaan.

Evenwel, hoe baarblijkelijk het mij toeſchijne, dat onze regeeringsvorm niet ontbloot kan worden van het ſtadhouderlijk gezag, zonder het vaderland voor zijn verderf en geheelen ondergang bloot te ſtellen; hoe ſterk en onwederſprekelijk de redenen, die het bewijzen, mogen weezen; niet te min zijn 'er, die dat gezag voor ondienſtig, ſchadelijk, en eerder voor nadeelig dan voordeelig houden: die, wat meer is, alle zulken, welke van begrip zijn, dat het behoud des vaderlands van 't behoud van den invloed van 't ſtadhouderſchap op de algemeene zaak afhangt, aanzien voor ſlechte burgers, en uitkrijten voor landverdervende vleiers, voor *onwetende* of *kwaadaardige Hollanders*, *onwetende* en *boosaardige menſchen*, *monarchaale pluimſtrijckers* (*a*) en wat dies meerder is. Men zoude zekerlijk op denzelf-

(*a*) *Aanwijſing der heilſaame politieke gronden*, enz. in de *Voorreden*; en hier en daar in het werk zelf.

zelfden toon tegen de misprijzers van het ſtadhouderlijk gezag kunnen uitvaaren, en hen dus met gelijke munt betaalen: doch, wanneer men de waarheid naſpoort; wanneer men die ter harte neemt en boven alles ſtelt; wanneer men door eene zuivere neiging om die te zoeken en te vinden, aangedreeven word; wanneer men niets anders op 't oog heeft dan zich bij de waarheid te houden, en die onbeſmet, zoo veel men het in zijne vermogens heeft, voor te draagen; dan is men waarlijk op zulk ſoort van wapenen, die even zoo verachtelijk als krachteloos zijn, weinig beluſt. Ik acht het dienſtiger en geſchikter tot dit onderwerp, dat ik de redenen, welke tegen den invloed van 't ſtadhouderlijk gezag opgeworpen worden, opvatte en overweege.

De ijverigſte tegenſtreevers der ſtadhouderlijke regeeringe hebben ſtaande gehouden, dat de Vrije Staat eenen Stadhouder konde ontbeeren; dat de bijzondere gewesten zonder opperhoofd konden worden beſtierd; dat het dus onnut en gevaarlijk is, zich zelven eenen Heer te geeven, welke, zijn gezag misbruikende, der algemeene en burgerlijke vrijheid konde benadeelen, en, om het in een woord te zeggen, een Filips de II. worden. Men heeft niet opgehouden het ſtraffen van Oldenbarneveld, en de behandelingen, welke de Groot, en zij, die tot Oldenbarneveld aanhang behoorden, ondergaan hebben, bij te brengen, om een denkbeeld te geeven van 't geene men van de Stadhouderen te vreezen had: de onderneeming van Willem den II. op Amſterdam heeft ook ten dien einde tot een voorbeeld gediend. Eindelijk, men heeft verſcheiden daaden der Stadhouderen aangehaald, ten bewijze, dat de ſtadhouderlijke regeering zeer gevaarlijk is, en dat, indien dezelve al in eenige ge-

„vallen van eenig nut kan zijn, dit nut niet kan opweegen de nadeelen, welke uit dezelve kunnen ontstaan: zelfs is de Heer Raadpensionaris VAN SLINGELAND, hoe zeer overtuigd dat 'er in onze regeeringsvorm een invloed ontbrak, welke de leden tot eenpaarigheid konde brengen, de Unie tusschen de provintien maintineeren, en de Republiek staande houden, evenwel van begrip geweest, dat die gevonden konde worden, zonder een eminent hoofd, het geen (zegt hij) de wensch en toeleg van alle goede patriotten is.

DEWIJL in zulk slag van verschillen, de beide partijen doorgaans niet zeer sterk overhellen, om de redenen voor en tegen bedaardelijk te overweegen; en vermits het den mensche niet gegeeven is, eenen zoo hoogen trap van volmaaktheid te bereiken, welke hem behoede voor dwaalingen, en voor den invloed, dien de hartstogten op onze begrippen en neigingen hebben; daar eene regeering, hoe volmaakt dezelve ook moge zijn, altijd zwakke zijden heeft, en meer of min aan gebreken onderhevig is; is het niet te verwonderen, dat men de stadhouderlijke regeering berispt hebbe; over het bestier der Stadhouderen klagten inbrenge; en hetzelve met verwijten overlaade. Het zoude zelfs iets wonders zijn, dat men 'er nooit het een of 't ander op te zeggen had kunnen vinden. In het algemeen moet men echter ten dien opzigte aanmerken, dat al het ondermaansche aan gebreken onderhevig is; en dat dienvolgende eene aanwijzing van de gebreken eener stadhouderlijke staatsregering, niets uit doet. Men zoude die zwaarigheid, welke uit het gebrekkige gehaald word, kunnen wederleggen, met het geen CICERO bij eene andere gelegenheid zegt: *Zonder dit ongemak te lijden, zoud gij het nut en voordeel, het welk gij 'er*

uit trekt, *niet genieten* (*a*). De zaak is hier niet of de ſtadhouderlijke, dan of de ſtadhouderlooze regeeringsvorm aan gebreken onderhevig is; maar welke van die beide regeeringsvormen het geſchiktſte, het beste zij, en het meest voldoen kunne aan 't oogmerk van eenen burgerſtaat: en derhalven welke van beiden den meesten dienst doe, en het minſte ſchaden kunne. Wil men ter goeder trouwe te werk gaan in het onderzoek van het geen in eene burgerlijke maatſchappij noodig of nuttig is, zoo is het betaamelijk, dat men alles te ſamen, en in zijn verband tot het geheel neeme; dat men de voor- en nadeelen beſchouwe en overweege; dat men het goed en kwaad onderzoeke, en dat men zich houde voor de partij, welke aan de minſte gebreken ſchijnt onderhevig te weezen, en in welke men 't meeste nut vindt. Het is vooral betaamelijk, dat men zich hoede, van iets te verwijten of te berispen aan en in eene regeeringsvorm, hetwelk men met even zoo veel recht in de regeeringsvorm, aan welke men de voorkeur geeft, kan laaken. Laaten wij nu volgens deze regelen eens zien, welke gebreken en wanhebbelijke zwakheden het zijn, die men der ſtadhouderlijke regeeringe te laste legt; en hoe zeer ik liefst alle bijzondere gevallen zoude voorbij gaan, en mij daarom onthouden van 'er eenigen aan te roeren; moet ik echter, van het noodlot van Oldenbarneveld, en van de broeders De Witt iet zeggen, om dat die twee zaken, benevens den optocht tegen Amſterdam, in den jaare 1650, altijd gebezigd worden, als de grootſte bezwaaren, welke tegen het gezag der Stadhouderen worden ingebragt.

MEN

(*a*) *Sed bonum quod eſt quaeſitum in ea, ſine iſto malo non haberemus:* CICERO *de leg. L.* II. C. X.

Men legt Prins Maurits te laste, dat hij zijn gezag en den invloed, welken hij op de zaaken van het Gemeenebest had, misbruikt hebbe; doch met hetzelfde word Oldenbarneveld bezwaard (*a*). Beide groote mannen, hebben zij hunne zwakheden gehad. Willem de I. had Oldenbarneveld in bewind gesteld, die op zijne beurt zorg had gedraagen om Maurits aan het hoofd van het krijgsvolk van Holland te plaatsen, om niet van Leicester af te hangen (*b*). Ongelukkiglijk is 'er naijver tusschen deze twee hoofden van den Staat ontstaan. Oldenbarneveld heeft misschien den Stadhouder niet genoeg ontzien, en de Stadhouder heeft zich misschien daar over al te gevoelig getoond. Een van beiden moest vallen; de gevolgen van dezen toestand zijn voor Oldenbarneveld ongelukkig geweest, gelijk zij het waarschijnelijk voor Prins Maurits zouden geweest zijn, indien deszelfs aanhang de overhand niet gehad had. De rechte oorsprong van de oneenigheid tusschen Prins Maurits en Oldenbarneveld is, voor zoo veel ik weet, nimmer klaar gebleeken: onze historieschrijvers laaten ons hier zonder behoorlijke onderrichting, vermoedelijk om dat zij daar van geen vaste blijken hadden, en daarom liefst daar over hebben willen heen stappen: maar zoo het waar is, dat Oldenbarneveld altijd eene geneigtheid heeft gehad om den Vrijen Staat aan de kroon van Frankrijk, onder zekere voorwaarden, te hechten, en daar over, buiten kennis en medeweeten van Prins Maurits, gehandeld heeft, gelijk men zulks bij eenige Schrijvers aangete-

(*a*) Zie onze Vaderlandsche Historie-schrijvers.

(*b*) De Heer Raad Pensionaris van Slingeland tekent ook aan, dat de Staaten van Holland, om de Engelschen te houden buiten het bestier der zaaken van de Admiraliteit Prins Maurits aanstelde tot Admiraal over Holland.

getekend vindt (*b*), dan behoeft men zich over die oneenigheid niet te verwonderen: en men zal dan ook daar uit de reden kunnen afleiden, waarom Frankrijk zoo ſterk voor Oldenbarneveld geijverd, en Engeland gunstiger omtrent Maurits gedacht heeft.

Het geval met Amſterdam, recht ingezien, is mede eerder onder de zaaken van partijſchap en verſchillende begrippen te ſtellen, dan onder zulken, welke eenigen bijzonderen toeleg aanduiden. Elk, die in onze vaderlandſche geſchiedenisſen wat bedreeven is, weet, dat men het onder de leden van Staat niet eens was, of men met Spanje afzonderlijk vrede zoude maaken, dan niet. Daar was veel voor, en veel tegen. Amſterdam drong 'er het ſterkſte op aan, mogelijk uit vrees, dat, Antwerpen in de magt van den Vrijen Staat vallende, de Generaliteit eene plaats mogte hebben, van welke zij zich tegen de overmagt, welke de ſtad Amſterdam bij aanhoudenheid kreeg, en die ligt konde worden misbruikt, niet alleen tot nadeel der overige ſteden van Holland, maar ook der andere gewesten, zoude kunnen bedienen. Vervolgens is 'er geſchil over het meer of minder afdanken van krijgsvolk ontſtaan, in het welk de ſtad van Amſterdam met eenige leden van Holland, zich tegen de andere zes gewesten en de meerderheid van Holland verzet heeft. De zes gewesten meenden het recht van dwang te hebben tegen Amſterdam, niet, zoo als ſommigen het hebben doen voorkomen, uit hoofde van opperheerſchappij of hoog gezag, maar uit krachte van het recht, het welk een medegenoot tegen zijn medegenoot heeft en kan oefenen, wanneer 'er niet voldaan word

(*b*) *Memoires ſecrets tirés des Archives des Souverains de l'Europe. Mercure de Vittorio Siri.*

word aan de plichten, welke uit hoofde van 't genootschap volbragt moeten worden (*a*). Prins Willem de II., door de zes gewesten gemagtigd, heeft dan in dien tocht niet anders gedaan dan het geen het *Superintendents-Collegie*, het welk de Heer VAN SLINGELAND zoo noodig voor het behoud van de Republiek geacht heeft, zoude gedaan hebben: immers moet men het een of het ander van deze twee ftrijdige zaaken aanneemen: *of dat een lid van Staat bij dwang gebragt kan worden tot het geen, waar toe de andere leden vermeenen. dat hetzelve verplicht is*; of *dat elk lid, in 't bijzonder, zijne verplichtingen kan volbrengen of niet volbrengen, naar maate dat het begrijpt zulks te moeten doen of niet te moeten doen.* Het eerfte is zekerlijk niet vrij van bedenkingen, en ftaat bloot voor onaangenaamheden; maar het tweede is, zelfs naar 't begrip van den Heer Raadpenfionaris VAN SLINGELAND, allerverderfelijkst (*b*). Dewijl nu de ftad van Amfterdam niet aan de hand wilde komen, en tegen het gevoelen haarer medeleden van Staat, en der andere gewesten, de zaak daadelijk naar heur begrip doorzette: wat bleef 'er toen over? immers enkelijk en alleen, door toelaating te erkennen, dat iedere ftad het recht had, om in het afdanken of aanhouden van krijgsvolk naar zijn bijzonder begrip te kunnen handelen; of de ftad van Amfterdam door dwang te beletten, een zoo verderfelijken ftap voor den Vrijen Staat te doen.

ALLE dwangmiddelen, hoe en tegen wie zij ook mogen in 't werk gefteld worden, doen zich, bij het eerfte aanzien, haatelijk op, vooral wanneer die

(*a*) HUGO DE GROOT *Verantwoording.*
(*b*) *Difcours over de Conftitutie der Vergadering van de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal*, enz.

die tusſchen medegenooten voorvallen: het is derhalven niet te verwonderen, dat de optocht van Willem den II. het gemeen verbijſterd heeft, en dat 'er na den dood van dien Vorst zijne nagedachtenis mede bezwalkt is geworden: maar als men de zaak bedaard, en naar gronden van recht en billijkheid beſchouwt, en niet van gevoelen is, dat de geheele Republiek moet buigen voor de begrippen van eene ſtad (*a*), dan doet zij zich geheel anders op. „ Behalven den recht, (zegt HUGO DE „ GROOT (*b*)), zijn 'er andere zeer natuurlijke „ genootſchappen of maatſchappijen, van welken „ ſommige een volk, andere bijzondere perſoonen „ betreffen: en dezen zijn wederom betrekkelijk tot „ een volk, of tot volken jegens elkanderen. Zij „ hebben dit gemeen met elkanderen, dat *in die „ zaaken, om welken zij haare maatſchappij hebben „ aangegaan, het geheel en deszelfs meerder gedeelte „ uit naame en van wegens het geheel, de bijzondere „ leden, welke in 't genootſchap getreeden zijn, „ verbindt.* Want men moet vastelijk vooronder„ ſtellen, dat die geene, welke zich in een genoot„ ſchap of maatſchappij begeeven, in den zin ge„ had hebben, dat de zaaken op de eene of de an„ dere wijze tot beſlag en uitvoering gebragt zouden „ worden: *nu loopt het baarblijkelijk tegen de billijkheid „ aan*, dat de meerderheid de minderheid zoude „ moeten volgen: waarom natuurlijker wijze, het „ meerder gedeelte het recht van 't geheel heeft, „ indien 'er geene overeenkomſten en wetten zijn, „ die

(*a*) Op dit zonderling gevoelen, heeft men nu onlangs, met veel ophefs, in een boekjen, hetwelk tot tijtel voert het *Politiek Syſtema van de Regeering van Amſterdam, in zijn waar daglicht voorgeſteld*, enz. het gedrag der amſterdamſche Regeering verdedigd en aangepreezen.

(*b*) De J. B. ac P. Lib. II. Cap. V. §. 17.

„ die daar omtrent bepaalingen maaken (*a*)". Is dit algemeen waar, dan is het nog te minder tegen te spreeken met betrekking tot onze Republiek, in die gevallen, in welken de meerderheid door het gevoelen van den Stadhouder gesterkt word. In die gevallen ten minste zoude het wel betaamen, dat de minderheid zich naar de meerderheid schikte. Wilde men op dien voet een grondregel van het algemeene recht overbrengen tot ons staats-recht, hoe veele onaangenaamheden zoude men in 't bestier van ons Gemeenebest daar door niet voorkomen; hoe veele geschillen niet afsnijden; hoe veele nadeelige gevolgen niet afkeeren?

WANNEER men nu in acht neemt, dat de zes gewesten op de gronden van rechten, die wij hier met het gezag van onzen HUGO DE GROOT staaven, van begrip waren, dat zij voor Amsterdam niet moesten buigen, maar dat het in tegendeel behoorlijk was, dat die stad zich voegde naar hun gevoelen, zoo bleef 'er immers, bij weigering, niets over, dan den weg in te slaan, die onze onsterffelijke HUGO DE GROOT in zijne *Verantwoording* aanwijst, als hij zegt „ Wel is waar, dat de Generaliteit jegens de Provincien, die in gebreken zouden zyn de Unie te voldoen, heeft *recht van contrainte*: maar dat regt komt uit de natuurlyke vryheid, die alle Souverainen, verongelykt zynde, hebben jegens andere Souverainen, niet uit superioriteit enz.". Is het dan zoo, dat de Generaliteit, bij meerderheid, *het recht van contrainte* heeft; dan heeft de *Generaliteit* door den optocht tegen Amsterdam niet anders gedaan dan een recht te oefenen, het welk aan de *Generaliteit* toekomt, en tot het oefenen van welk recht de Heer VAN SLIN-

(*a*) Zie de Schrijvers over het natuurlijk en volks-recht.

SLINGELAND gewenscht heeft, dat een *Collegie* mogt worden ingesteld (*a*). Of men ooit een *Collegie* zoude kunnen inrichten zoodaanig, dat hetzelve, zonder hoofd, aan 't oogmerk voldoen zoude, zal zeer twijfelachtig vallen, als men acht slaat op de klachten van den Land-Raad, vervat in deszelfs *Kort Verhaal hoe de Landraad zijn begin genomen heeft* den 21 Sept. 1584. bij de Heeren Roerda en Verdoes, van wegens den Land-raad aan de Algemeene Staaten overgegeeven. Vaster gaat het, dat, indien 'er eenig dwangmiddel door een diergelijk Collegie geoefend mogte worden, hetzelve niet van eene andere natuur zoude zijn, dan wanneer het door eenen Stadhouder word geoefend; en dat het aanstellen van een Collegie, hetwelk bevoegd zoude zijn, om dwangmiddelen te gebruiken, enkelijk en alleen is achtergebleeven, om dat men volstrekt onder geen bedwang staan wil.

DAAR laatende, of 'er eenige geheime reden zij geweest, welke de Stad van Amsterdam, zoo halstarrig op haar stuk heeft doen staan blijven, of den Prins tegen die stad opgezet heeft, kan men, zonder de eene of de andere der twee partijen haatelijke inzigten toe te schrijven, het geschil zeer wel begrijpen. Prins Willem de II. kan zeer wel van gevoelen zijn geweest, dat het ondienstig was zich te lande zoo sterk te verzwakken, vreezende de vriendschap van 't fransche hof te verliezen, en dat de Republiek niet sterk genoeg zoude zijn, om zich zelve staande te houden: aan den anderen kant zoude het niet vreemd zijn, dat Amsterdam, en eenige andere holland-

(*a*) Ik heb dit onderwerp bereids voor omtrent vijf- en twintig jaaren op dezelfde wijs beschouwd, als blijkt uit mijne twee werkjens: *Zucht van Johan de Witt tot zijn Vaderland*, *bladz.* 70 *en volg.* en *het Oordeel over den Heeren de Witt.*

landſche ſteden gevreesd hebben, dat de koophandel uit Holland wederom naar Vlaanderen en Braband zoude verhuizen, bij aldien de Vrije Staat zijne veroveringen en bezittingen nog verder uitbreidde; en dit tegenſtrijdig begrip over 's lands algemeen nut is op zich zelfs genoeg om reden te geeven van gebeurtenisſen, over welken het gemeen een des te ongegronder oordeel velt, vermits hetzelve altijd onkundig is van derzelver eerſte en waarachtige oorzaaken.

INDIEN men, voor het overige, zich in bijzondere gevallen wilde inlaaten, zouden de Staatsdienaars van het Gemeenebest, waarſchijnelijk zoo min van alle opſpraak vrij zijn, als het de Stadhouders zijn geweest (*a*). Zij zijn menſchen even gelijk zij: en het is zeer onverſchillig, of men den naam van Stadhouder of eerſten Staatsdienaar draage, indien men maar het gezag in handen heeft. Alle menſchen, welke daar mede bekleed zijn, loopen gevaar van zich zelven daar in te zullen voorbijloopen of vergrijpen, volgens de aanmerking van AULUS GELLIUS: *nimis enim perpetuo verum eſt; cui plus licet quam par eſt, ſemper plus velle quam licet.* d. i. „ Het is doorgaans maar al te waar, „ dat hij die meer vermag dan het betaamt, altijd „ meer wil dan hem geoorloofd is". Is het derhalven waar, dat een Prins van Oranjé, Stadhouder van het Gemeenebest zijnde, deszelfs gezag kan misbruiken; dat hij door zijnen invloed zich meester kan maaken van de raadſlagen der bijzondere gewesten; dat hij daar door meester kan worden van 't opperſte gezag en daar over beſtellen naar zijn goedvinden; het is niet min zeker, dat de hoofden der burgerlijke regeeringe even zoo wel misbruik

(*a*) Zie *Nut der Stadhouderl. Regering.*

bruik kunnen maaken van het gezag, hetwelk zij in handen hebben, en juist hetzelfde doen, het geen men den Stadhouderen nageeft. Het volk heeft van beide de zijden even veel te vreezen. De geschiedenisſen van vreemde volken bevestigen dit in alle opzigten niet alleen, maar onze vaderlandſche hiſtorie toont het ten blijkbaarſte (*a*). Hoe groot is de invloed van Oldenbarneveld niet geweest, en hoe heeft hij 'er zich niet van weeten te bedienen, om de algemeene zaak naar zijne inzigten te beleiden? Wat heeft de Raadpenſionaris DE WITT niet al beſtaan, geduurende zijn bewind, en tot welk een trap van vermogen heeft hij zijnen invloed niet weeten te brengen (*b*)? Nog dient men hier acht te ſlaan, dat, wanneer een Minister van ſtaat tot zulk een invloed komt, dezelve altijd, hoe eerlijk hij zijn moge, minder onzijdig de zaaken over het geheel kan beſchouwen, dan een Stadhouder, wiens belang in het algemeen belang opgeſlooten ligt. Men neeme het voor 't overige zoo men wil, het zal altijd eene mindere kwaal in eenen burgerſtaat zijn, vooral in eenen burgerſtaat, geſteld als de onze, dat een Stadhouder of een Minister zich door zijnen invloed meester weete te maaken van de raadſlagen en beſluiten der vergaderingen, dan dat 'er tweeſpalt heerſche, en de zaaken daar door in verwarring loopen: of zal men met zekeren ſchrijver beweeren, dat gelijk in de muzijk een verſchil van klanken tot de volmaaktheid van een ſamengeſteld geluid noodig is, dus ook de volmaaktheid van eenen burgerſtaat afhangt van de verſchillendheid van gevoelens, of wel van de

(*a*) *Reponſe aux Queſtions d'un Republicain.*

(*b*) *Zucht van Jan de Witt bl* 32. en volg 100. en volg. *Vaderl Hiſt.* D. IX. bl. 451. XII. XIII. XIV. *Memoires de Guiche.*

de tweedragt van de medeleden eener veelhoofdige regeeringe (*b*)? Zal men niet liever, met geschikter toepassing van dit voorbeeld, zeggen, dat gelijk in de muzijk de verschillende klanken zoo wel als de verschillende stemmen en speeltuigen niet tot eenpaarigheid en welluidenheid gebragt worden, ten zij 'er een is, die toon, maat, leiding en eenpaarigheid geeve; en, gelijk zonder dit laatste niet dan een ondraagelijk wangeluid word voortgebragt, dus ook in den burgerstaat, niet dan verwarring geboren word, ten zij 'er een zij, die toon, maat, leiding, en eenpaarigheid in 't uitvoerende gedeelte van 't bewind voortbrenge? Zulk soort van wanbegrippen verijdelen zich zelven, zonder dat men de moeite neeme, 'er de ongerijmdheid van aan te toonen. Men mag het zelfs voor eene noodzaakelijke en niet min voortreffelijke bekwaamheid in eenen Staatsman houden, dat hij onder eene verscheidenheid van leden en belangen, zijnen invloed op staatszaaken zoo weet te gebruiken, dat 'er uit die verscheidenheid geen oneenigheid ontstaa: dit wel inziende, en overweegende, dat een Minister zich naar de omstandigheden en de voorwerpen, met welken hij te doen heeft, moet schikken, zal men zich wachten om het gedrag van een Staatsman, die aan 't hoogstbewind is, ligtvaardig te bedillen of te laaken. De stappen, die hij doet, en de schikkingen, die hij beraamt, hoe verkeerd die ons toeschijnen, zijn, om redenen, welke aan *particulieren* onbekend zijn, en onbekend moeten blijven, veeltijds allernooodzaakelijkst, om de algemeene zaak te behouden; in zoo verre zelfs, dat hij somwijl gedwongen word in iets te bewilligen, waar bij het bijzonder recht van den eenen of den anderen wat lijdt,

(*b*) R. H. Schelii *Libertas publica.*

lijdt, ten einde daar door grooter nadeel voor het algemeen belang voor te komen. Die nu en dan fcheep is geweest, zal zekerlijk opgemerkt hebben dat de fchipper, die aan 't roer ftaat, geduurig het oog op de vlagge of wimpel houdt, en het roer wendt naar maate dat zijne vlagge hem den wind doet kennen: hij zal zich ook fomwijl verwonderd hebben, dat het vaartuig anders ftevent, dan het, naar zijne meening, zoude moeten gefchieden, om ter plaatfe te komen, daar men komen moet: hij zal ook ondervonden hebben, dat het fchip in 't zeilen fomwijl van die plaats fchijnt af te wijken, of daadelijk afwijkt; en dat reizigers, de vaart niet verftaande, den fchipper niet zelden daar over kwaalijk bejegend hebben. Even zoo is het met een Staatsman gelegen, die, om 't vaartuig te brengen daar 't weezen moet, den fteven wendt naar dat weder, wind, en ftroomen hem dienen, en naar maate dat het fchip bekwaam is, om dezen of geenen cours te houden, of meer of minder geweld kan veelen. Wij ingezetenen zijn als reizigers, die noch fchip noch fcheepvaart kennen: en wij vermeeten ons, om over de beftelling van den Staatsman, in 't beleiden van de algemeene zaak, daar wij niets van weeten, te oordeelen, en die veeltijds te berispen. Zonder invloed van het ftadhouderlijk gezag, of dien van een Minister, welke de deelen in verband houdt, kan het fchip van Staat even zoo weinig ftroom houden, dan eenig ander vaartuig zonder ftuurman. Gevolgelijk is die invloed eerder een noodzaaklijk vereischte dan een gebrek van de ftadhouderlijke regeering.

Een Vorst aan het hoofd van een Gemeenebest is (zegt men verders) omringd van vleiers, gereed ftaande om hunne eeden en het algemeen welzijn

aan hunne bijzondere oogmerken op te offeren. Zij bederven het hart van den Vorst en maaken hem dikwijls tot een geesfel van den Staat. Al lange heeft men opgemerkt, dat een Vorst weinige vrienden heeft; en dat men eene meer dan gemeene ziel hebben moet, om hem de waarheid te durven zeggen, en deszelfs ongelijk voor oogen te houden. 't Is zoo. Maar is dit gebrek der regeeringe eeniglijk aan de Hoven der Vorsten bekend? Zijn zij, die in een Gemeenebest aan het hoofd der zaaken staan, niet even zeer omringd van vleiers en lieden, die naar bedieningen haaken? Zoude men ten hunnen aanzien niet dezelfde aanmerkingen kunnen maaken, als men met opzigt op de Stadhouders gemaakt heeft (*a*)? Is 'er wel eene stad daar het pluimstrijken en de vleierij sterker in zwang gaan dan te Amsterdam (*b*)? Is 'er wel eene stad, daar de ingezetenen zich slaavachtiger buigen voor den rijkdom dan te Amsterdam? Niet dat men in de landzaaten den eerbied en de achting, welke zij hunnen Wethouderen toedraagen en betoonen, zoude misprijzen. Dit zij verre. Deze neiging is eene

(*a*) Zie *Interest van Holland. Aanwijsing der heilsame politieke gronden en maximen van Holland. Politieke Weegschaal*; en andere van dit soort van boeken meer.

(*a*) Men heeft slechts het oog te laaten vallen op de winkeltjens van sommige boekverkoopers te Amsterdam: daar zal men voor de glazen zien hangen allerlei slag van zoutelooze en laffe dichtstukjens, ter verheerlijking van sommige groote personaadjen. De boeken worden tot hetzelfde einde met pourtretten versierd: en hoe zeer somwijl het beeld iemand vertoont, van wien men niets merkwaardigs kan zeggen; ja somwijl niets anders dan dat hij, door eenen blinden en al te verre gaanden ijver tegen het stadhouderlijk bewind, zich bekend heeft gemaakt, hij moet echter gepreezen worden als een man vol verdiensten, als een rechtschapen vaderlander, als een uitmuntend patriot.

eene prijswaardige deugd; maar die deugd moet gelijkelijk werken, of zij verandert in eene ondeugd. Als men, bij voorbeeld, eerbied toont voor een Burgemeester van Amsterdam, is het dan niet wel billijk, dat men geen minderen eerbied voor andere lieden van de hooge regeering, en inzonderheid voor den Stadhouder, toone: of moet men zich gedraagen, als of de Republiek haare welvaart en behoud alleen te danken had aan dezen of geenen regent van eene stad, daar men uit onkunde niet zelden gevaar loopt om in diergelijke eerbewijzingen grovelijk mis te tasten.

Men geeft den Stadhouderen na, dat zij de burgerlijke en krijgsampten aan vreemdelingen geeven, en dat zij dikwijls vreemdelingen den inboorlingen voortrekken. Men kan niet ontkennen, dat zulks een zeer groot misbruik der burgerlijke magt is, en dat men den landzaaten daar door ongelijk aandoet. Wie ook het Opperhoofd moge zijn, het welk zich aan 't roer van Staat bevindt, hij doet kwaalijk, wanneer hij tot 's lands dienst vreemdelingen gebruikt, als hij onder de inboorlingen lieden kan vinden, welke bekwaam zijn, om het land te dienen. Maar is men bevoegd, om den Stadhouderen alleen dit voor te houden? En indien de Prinsen Stadhouders wettige redenen tot klagten over dit stuk mogten gegeeven hebben, zijn de overige leden der regeeringe wel volkomenlijk van alle opspraak omtrent dit stuk vrij? De Generaal Wurts, en de Vorst van Waldek, (om van duizend anderen niet te spreeken) zijn niet uit inboorlingen gekoozen: en wanneer men, voor de verheffing der Prinsen Willem den III. en Willem den IV. tot het stadhouderschap, de krijgsampten moest vergeeven, hoe veele vreemdelingen heeft men toen dien Prinsen niet voorgetrokken, hoewel zij van alle de leden van den

den Vrijen Staat het grootste belang in deszelfs behoudenis hadden, het hartigste geneegen waren, om hetzelven wel te dienen, en de bekwaamste om denzelven te beschermen en hulp te doen erlangen.

Men beweert, dat een Stadhouder het eene der zeven gewesten meer kan toegedaan zijn dan het andere; dat zulks verbittering en partijschap kan veroorzaaken. Wij staan zulks toe. Maar zijn dezelfde zwaarigheden niet veel meer te vreezen, wanneer 'er geen Stadhouder is? Zijn de gewesten op zich zelven niet altijd overhellende tot het geen, wat hun bijzonder belang bevordert? staat het minst vermogendste hier door niet geduurig bloot, om door het magtigste te worden overmand? En welke gunst de Stadhouder aan eene der Provincien boven de anderen moge toedraagen, kan men vooronderstellen, dat die gunst zoo verre zal gaan, dat de Stadhouder, tegen zijn eigen belang, de welvaart van het geheel zal opofferen aan die van een der gewesten? Is het niet eerder te denken, dat hij het evenwicht tusschen de gewesten zal trachten te bewaaren en den zwakken voor onderdrukking beveiligen? Wat klem heeft boven dien eene redeneering uit het *mogelijke* afgeleid? Een Stadhouder *kan* het belang van een der gewesten boven dat van een ander ter harte neemen. 't Is zoo. Maar volgt uit die *mogelijkheid* eenige *waarschijnelijkheid*? Moet men zich op *mogelijkheden* of *waarschijnelijkheden* bepaalen? Het is om de hoogste *waarschijnelijkheid* en niet om de *mogelijkheid* van tweedragt, dat men den invloed van een eenhoofdig gezag noodzaakelijk oordeelt (*a*): zal men bij omkeering redeneeren, het is *mogelijk* dat de eendragt in eene veelhoofdige regeering bewaard worde, maar *hoogst-*

waar-

(*a*) *Reponse aux questions d'un Republicain.*

waarschijnelijk, dat dit niet geschieden zal, derhalve verdient de veelhoofdige de voorkeur, om dat het *mogelijk* is, dat het bijvoegen van een hoofd aanleiding geeve, dat het eene lid meer gunst geniete dan het ander? Wat kan men met zulke drogredenen niet al beweeren?

Nog is 'er iet, het geen men den Prinsen Stadhouderen kwaalijk neemt; de instelling van een krijgsraad. Men geeft voor, dat het den ingezetenen zeer nadeelig zoude zijn, in bijzondere zaaken voor een krijgsraad hun recht te moeten vervolgen; dat zulks oneindiglijk veel wanorde naar zich zoude sleepen; en dat, deze rechtbank eens tot stand gebragt zijnde, men niet langer zoude kunnen ontkennen, dat de opperste magt in de handen des Stadhouders ware (*a*). Die redeneering, zoo 't mij voorkomt, gaat geweldig mank. Ik vinde geen verband tusschen het aanstellen van eene oppervierschaar over *militairen*, en het meester worden van het opperste gezag. De weduwen hebben het voorrecht van haare partij voor het Hof te kunnen roepen. Professoren van 's lands Universiteit te Leyden moeten voor hetzelfde Hof geroepen worden. De Studenten en andere leden der gemelde Universiteit kennen geene andere jurisdictie dan de vierschaar dier hooge Schoole. Oneindig veele zaaken, om van die, welke de gemeene middelen aangaan, niet te spreeken, komen niet aan de gewoone rechtbanken: en wat verband heeft dit met het bezitten van het opperste gezag?

De rechtbanken, bestaande uit leden, welke zich niet bijzonderlijk op de kennis der wetten hebben toegelegd, zullen altijd een onderwerp van overweeging en berisping uitmaaken. Maar zoude men niet mogen vraa-

(*a*) *Nut der Stadhouderlijke Regering*, bl. 166.

vraagen, of 'er meer zwaarigheid insteekt, krijgslieden tot rechters aan te neemen dan handwerkslieden, akkerlieden, en zelfs lieden, welke, hoewel zij van eenigen rang zijn, echter daarom niet te kundiger zijn. Men weet, dat in Holland de rechters ten platten lande gewoon zijn, op *advies van neutraale rechtsgeleerden*, hunne vonnissen te slaan. In het algemeen zijn de vonnissen ten platten lande geweezen niet die geenen, waarop men het meest te zeggen heeft. Een krijgsraad heeft dezelfde toevlucht: en wie zal eenen krijgsraad verdacht houden van dit middel achter te laaten, als 'er de zaak toe geschikt is? Het oprichten van eenen hoogen krijgsraad zoude minder vreemd voorkomen, indien men wat meer op de oude staats-gesteldheid onzer vaderlandsche gewesten lette. Ik zal 'er in 't vervolg nader van moeten spreeken, wanneer ik over de waardigheid van Kapitein-Generaal zal handelen.

MEN heeft ook nog op de lijst der gebreken of kwaalen der stadhouderlijke regeering gesteld de kosten, welken een Hoofd van het Gemeenebest aan den Staat veroorzaakt. Ten tijde van den Raadpensionaris DE WITT heeft men 'er eene begrooting van opgemaakt. Had men 'er tegen overgesteld de kosten, welken de bedieningen, die men zoude kunnen missen, na zich sleepen; de vergelijking zoude vermoedelijk niet zeer ten voordeele van hun, welke die begrooting te berde gebragt, en het vernietigen van eene waardigheid, tot behoud van het Gemeenebest volstrekt noodzaakelijk, daarop aangedrongen hebben, uitgevallen zijn.

VOORTS heeft men nog beweerd, dat het bij ondervinding gebleeken zoude zijn, dat het den Vrijen Staat even zoo wel kan gaan zonder als

met

met het ſtadhouderlijk gezag; en dat derhalven een diergelijk hoofd voor den Vrijen Staat, zoo niet al ondienſtig, ten minſte onnoodig is. De voorbeelden, welken men uit de vaderlandſche hiſtorie aanhaalt, om dit voorgeeven te bewijzen, wel ingezien zijnde, toonen alleenlijk aan, dat wanneer ſommige zaaken eens aan den gang en op eenen zekeren voet zijn gebragt, dezelve eenigen tijd op dien voet kunnen duuren (*a*). Had Willem de III. zoo veele Mogendheden niet tot een verbond weeten te brengen, de oorlog tegen Frankrijk zoude in dien loop niet gebleeven zijn; en, was 'er een Stadhouder geweest, de onderhandelingen te Geertruidenberg zouden waarſchijnelijk met meer vrucht afgeloopen zijn en de utrechtſche vreede met meer voordeels geſlooten. Boven dien moet 'er acht gegeeven worden, dat het geen bewijs uitlevert, dat het der Republiek over het geheel wel gaat, wanneer dezelve in ſommige zaaken voorſpoed ſchijnt te hebben. Het is door anderen meer dan eens opgemerkt, dat die tijden, welken men opgeeft als blijken, dat het der Republiek even zoo wel gegaan heeft zonder als met eenen Stadhouder, dit niet bewijzen (*b*). Ook behoeft men den loop der vaderlandſche lotgevallen maar na te gaan, om overtuigd te worden, dat zulken, die dit voorgeeven, op den ſamenhang der zaaken en den inwendigen ſtaat van 't land weinig acht ſlaan. Zij oordeelen over de geſteldheid van het land, even als men ſomtijds over eenen zieken, wiens kwaalen zich uiterlijk niet vertoonen, op het bloot aanzien, de levenswijze, en op eenig uiterlijk teken, als het ſmaakelijk eeten en drinken, oordeelt. De Raadpen-

(*a*) *Nut der Stadhouderlijke Regering.* bl. 63. en volgg.
(*b*) Zie, onder anderen, *Het Nut der Stadhouderl. Regering.*

pensionaris VAN SLINGELAND spreekt van die welvaart onzer Republiek op eenen geheel anderen toon. Hij vertoont, dat het onmogelijk is, dat onze Republiek op den voet, zoo als die toen was, konde bestaan. Die Staatsman, ongenegen om het hulpmiddel in het stadhouderlijk gezag te zoeken, was echter zoo sterk overtuigd, dat 'er de eene of de andere schikking moest gemaakt worden, om in staat te zijn van tegen halsstarrige leden dwang te kunnen gebruiken, dat hij tot dat einde eene *Instructie* voor de Vergadering van Hunne Hoog Mogendheden heeft ontworpen, zich mogelijk verbeeld hebbende, dat de schikking, in die *Instructie* vervat, het gebrek van het stadhouderlijk gezag vergoed zoude hebben. Het ontwerp is buiten gevolg gebleeven. Men heeft 'er waarschijnelijk in bespeurt, dat het gebruiken van dwang, aan een Collegie gesteld zijnde, nimmer vlotten, en altijd tegenkanting ontmoeten zoude; en dat, zoo het tot stand en tot daadelijke oefening konde gebragt worden, het altijd aan dezelfde kwaalen en zwaarigheden onderhevig zoude weezen, welke het stadhouderlijk gezag deeden afkeuren; dewijl het hier op de *executie* (zoo als de Heer VAN SLINGELAND zich uitdrukt) zoude aankomen; en *executie* geene veelhoofdigheid kan veelen; en derhalven het uitvoeren van de uitspraaken der *arbiters* of van de uiterlijke besluiten altijd aan een mensch zoude moeten toevertrouwd worden, die 'er, zoo niet meer, ten minste zoo veel misbruik van zoude kunnen maaken als een Stadhouder. De natuurlijke afkeerigheid van dwang schijnt overzulks dit ontwerp, als geen mindere zwaarigheid dan het stadhouderlijk gezag zelfs bevattende, de leden van de hooge regeering dezer landen wederhouden te hebben, om het zelve, of iets diergelijks, aan te neemen:

en als men 'er wel op let, is deze natuurlijke afkeerigheid, zoo na grenzende aan de begeerte, om, geheel van niets af te hangen, de voornaamste beweegende oorzaak van den weerzin, dien men tegen het stadhouderschap heeft. Immers heeft men de behoudenis der burgerlijke vrijheid altijd opgeworpen als onbestaanbaar met het stadhouderlijk gezag; en als de hoofdreden, waarom onze Vrije Staat geen hoofd aan het bewind moest hebben. Die geen slaaf wilde zijn, die de vrijheid lief had, moest allen eenhoofdigen invloed buiten den Staat bannen, en het stadhouderlijk gezag doemen.

VERMITS de behoudenis van de vrijheid voorgeworpen word als eene reden, waarom men de stadhouderlijke regeering moet wraaken; dewijl men de stadhouderlijke regeering afschildert, als verderfelijk voor onze *burgerlijke vrijheid*, en nadien de burgerlijke vrijheid allernaauwst verknocht is met het belang van vaart en koophandel, heeft het mij toegescheenen, dat ik geen onnut werk zoude doen, indien ik eenige bladzijden besteedde ter beschouwinge van den *Aart onzer burgerlijke vrijheid*, als zijnde een onderwerp, over het welk (zoo ik meen) weinig tot nog toe met juistheid gedacht, veel min geschreeven is.

Aart der Nederlandsche Burgerlijke Vrijheid.

OPSCHOON de les van den voortreffelijksten der latijnsche redenaaren, naamelijk, „ dat, om een „ onderwerp wel te verhandelen, eene juiste bepaa„ ling (*definitie*) van hetzelve dient vooraf te gaan", op reden steunt; en, tot het vermijden van woordenstrijd, vooral zeer noodzaakelijk is, vereischt nochtans het gebruik van die les veel omzigtigheid, ten einde men niet, met de eene onbehoedzaamheid te willen vermijden, in eene andere zwaarigheid valle.

Niet dan te veel gebeurt het, dat men, zich zekere denkbeelden van een voor- of onderwerp gemaakt hebbende, en over hetzelve willende handelen, aan hetzelve eene bepaling geeve, niet volgens het geen wat dat voor- of onderwerp daadelijk is, maar volgens het denkbeeld, of het begrip, hetwelk men 'er zich van gemaakt heeft (*a*). In zoodaanig een geval dwaalt men niet minder van 't rechte spoor, dan wanneer men over een voor- of onderwerp, hetwelk onbepaald is, handelt; en dus, als 't ware, in het wild schermt: vooral is dit gebrek te vermijden in zulke gevallen, in welken het meest aankomt op het nafpooren van de gedachten en denkbeelden, dewelke van eene zaak gemaakt worden, en van den zin der woorden, van welken men zich bedient, om eene zaak, of het denkbeeld eener zaake, te kennen te geeven. Met eene bepaling voor af te geeven, betekent men niet zoo zeer de zaak zelve, als wel het denkbeeld, hetwelk men zich van de zaak maakt; en mitsdien zal de bepaaling alleen in die gevallen de zaak voordraagen, in welken dat denkbeeld juist met de zaak over een komt: waarom het in veele gevallen noodig is te beginnen, niet met eene bepaaling, maar met een onderzoek van de denkbeelden, welken men aan eene zaak hecht, en van den zin, in welken men eenig woord opvat, ten einde daar door tot eene juiste bepaaling van de zaak zelve te kunnen komen.

Wien is het onbekend, dat de onzekere betekenis van het woord *Vrijheid*, zoo wel in het burgerlijke als in 't kerkelijke, en in de geleerde we-

(*a*) Deze feil is, zoo 't mij voorkomt, onlangs begaan door den Heer Price, in zijn boekjen over den *Aart der Burgerlijke Vrijheid*.

wereld, veel verwarring, en veel onheils heeft verwekt? Ieder, die zich eenigzins in de historie der weetenschappen geoefend heeft, weet wat plaagen ontstaan zijn uit de leere van de *zedelijke noodzaakelijkheid;* welke beroerten het verschil omtrent de vrijwilligheid der menschelijke bedrijven voortgebragt heeft: de lotgevallen van alle burgerstaaten leeren ons, dat niets meerder rampen heeft verwekt, dan de verschillende begrippen van het geene, het welk door het woord *Vrijheid* betekend word, of verstaan moet worden (*a*). Ons vaderland heeft 'er in vroegere tijden voorbeelden van gegeeven, en levert 'er dagelijks nog voorbeelden van. Elk een spreekt en schrijft over de *Vrijheid*, niet volgens het geen de *Vrijheid* weezenlijk is, maar slechts volgens het begrip of het denkbeeld, hetwelk hij 'er van maakt: en daar dit begrip of denkbeeld zoo merkelijk bij de menschen verschilt, wat wonder, dat zij elkanderen niet verstaan; en het over de zaak niet eens kunnen worden? Wilde ik mij ophouden bij alle de boeken, geschriften, en kleine blaadjens, welke dagelijks uitkomen, en in welken met het woord van *Vrijheid* op verschillende wijze gespeeld word, ik zou 'er niet ligt een einde aan zien, mijn bestek verre te buiten gaan, en vast noodeloos werk doen. Vijf en twintig

(*a*) De Heer PESTEL, die met zo veel luisters en roem het hoogleeraar-ampt in de Rechtsgeleerdheid aan 's Lands Hooge Schoole bekleedt, en wiens heilzaame lessen aan de jongelingschap niet te veel aangepreezen kunnen worden, zegt in zijne *Commentarii de Repub. Bat.* §. 76. „ *Libertas naturalis est potestas, illaesis juribus alienis, vivendi ut velis De hujus pretio varia semper fuerunt, suntque etiamnum hominum gentiumque judicia. Errores eo in genere sunt multi & graves, nullibi vero capitaliores quam* IN CIVITATIBUS LIBERIS. „ *Vera libertatis notio civium animis impressa*, munit Rempublicam; *falsa eam evertit*".

tig jaaren zijn 'er ruim verloopen, sedert dat ik over de onzekere betekenis van het woord *Vrijheid*, met betrekking tot onzen Burgerstaat, eenige aanmerkingen heb voorgedraagen (*a*), welken ik nu wat uitvoeriger zal ontvouwen.

WANNEER men eenvoudig let op den zin, in welken het woord *Vrijheid* dagelijks, in de gemeene wandeling, gebruikt word, dan vindt men, dat hetzelve bij alle menschen, en zelfs bij de kinderen, het denkbeeld van eene *bevoegdheid*, of *toelaating van te doen wat ons lust*, verwekt. Verbeeldt U een gezelschapjen van kinderen, (men houde mij dit voorbeeld ten goede) en laat die geen, welke gesteld is, om op hen te pasfen, uit het vertrek gaan, straks zult gij hen zien, zich over hunne vrijheid verheugen; zich voorstellende, dat zij nu doen kunnen, wat hun behaagt: dit eenvoudig denkbeeld blijft ons bij, zoo lang als wij leeven, om dat hetzelve uit onze natuurlijke neigingen voortspruit.

ZOO lang als men bij dit denkbeeld blijft, zonder de gedachten te wenden naar de betrekkingen, in welken de mensch geboren word en leeft, dan vervat hetzelve een volslagen onbepaalde bevoegdheid of vermogen, om te doen wat ons gevalt. De mensch zoude in de oefening van deze bevoegdheid geene paalen kennen, was het niet dat zij streedt met eene gelijke bevoegdheid in zijnen evenmensch: hij begrijpt, en ziet, dat, in gevalle hij en de andere menschen de bevoegdheid hadden, om alles te doen, wat hun lust, daar door eene tegenstrijdigheid in de wereld zoude plaats hebben, welke met den aart van den mensch, met de famenleeving, wat zeg ik? met de eenvoudige gezel-

(*a*) *Zucht van den Heere Raadpensionaris* JAN DE WITT, enz.

zelligheid, met die *evenheid*, van welke Hugo de Groot fpreekt (*a*), en waar van hij het denkbeeld uit de fchriften van Aristoteles heeft overgenomen, onbeftaanbaar is; en dus brengt hem de natuurlijke overweeging van de betrekking, in welke hij leeft, tot de overtuiging, dat zijne bevoegdheid, om te doen wat hem lust, zich niet in het oneindige uitftrekt, maar bepaald word tot het geen wat anderen dulden en verdraagen moeten, dat hij doet.

Op deze wijs bevindt de mensch, dat hij geen volkomen onbepaalde vrijheid kan genieten: hij bevindt, dat dezelve noodzaakelijk bepaald word door eene omzigtigheid, om aan anderen niet te doen, het geen hij niet gaarne zoude willen zien, dat hem gefchiedde. Dus voelt hij zijne bevoegdheid, zijne vrijheid, door de zedelijke plichten aan eenen band gelegd; en het denkbeeld van vrijheid raakt hier door bij hem verzeld met het begrip, dat hij door dien band zijne vrijheid niet verliest, en dat de natuurlijke wetten geene verkorting aan de vrijheid toebrengen. Het eerst opgevatte denkbeeld van vrijheid raakt daar door binnen zekere paalen, en verandert in het begrip, dat men, in het oefenen van de bevoegdheid tot het doen wat ons behaagt, van niemand afhangelijk is, zoo lang men niet tegen de zedelijke wetten zondigt of aangaat; en dit denkbeeld brengt hem tot het begrip, dat zoodaanig mensch vrij is, welk van den wil eens anderen niet afhangt, en doen kan wat hij wil, mits eens anders recht niet benadeelende.

Dit eenvoudig denkbeeld ftrekt zich, wanneer men den aart van een burgerftaat gade flaat, verder uit; vermits men dan ontwaar word, dat men te-

(*a*) *Inleiding tot de Hollandfche Rechtsgeleerdheid.*

tegen de burgerwetten even zoo weinig mag zondigen, als men in 't oefenen van zijnen wil de zedelijke of Goddelijke wetten mag overtreeden: en daar uit ontstaat wederom het begrip, dat de burgerwetten mede geene verkorting aan de vrijheid toebrengen, en dat de zedelijke en de burgerlijke vrijheid daar in gelegen is, dat men, in het doen van 't geen ons behaagt, of in 't oefenen van onzen wil, van niemands wil of verkiezing afhange, maar slechts alleen van de zedelijke en burgerlijke wetten; en gevolglijk dat die mensch burgerlijk vrij is, welk alleen afhangt van de zedelijke en burgerlijke wetten: weshalven de vrijheid, welke de mensch, als een gezellig schepsel, 't welk die betrekkingen heeft, in welken wij hetzelve hier op aarde beschouwen, zich toeeigent, eigentlijk is de onafhangelijkheid in zijn doen en laaten van den wil van eenen anderen: *Independentia ab alterius voluntate*: hetwelk met betrekking tot zich zelve overeenkomt, met *alleenlijk afhangelijk van zijnen eigen wille te zijn*, of met het *vermogen van te leeven, zoo als men wil, mits eens anders recht niet verkortende*. Als men in de samenleeving acht geeft op den zin, in welken 't woord *Vrijheid* gebruikt word, dan zal men bevinden, dat die altijd daar op neder komt (*a*).

GAAT

(*a*) De *Burgerlijke Vrijheid* vind men op verschillende wijzen bij aanzienlijke Schrijvers bepaald. CICERO *Paradox.* V. noemt haar *potestas vivendi ut velis*, welke bepaaling zeer fraai getemperd word door de woorden *illaesis juribus alienis.* PESTEL *Comment.* §. 76. *p.* 66.

GROTIUS *de Jure B. ac P. L.* I. *C.* 1. §. 5. bepaalt 's Menschen Vrijheid door het vermogen, hetwelk hij over zich zelfs heeft.

In 't Roomsche Recht word zij aldus beschreeven: *Libertas est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi quid vi aut jure prohibetur.*

BOURLAMAQUI *Principes du Dr. Nat.* Part. 1. Ch. III. §.

Gaat men nu verder, en let men op de verschillende omstandigheden en betrekkingen, in welken de mensch leeft, dan bespeurenwe, dat de mensch, op verschillende wijzen, afhangelijk kan zijn van den wil van eenen ander, en ook daadelijk is. De kinderen worden afhangelijk van hunne ouderen geboren. De zinneloosheid stelt den zinneloozen afhangelijk van den wille van anderen; de dronkenschap, welke de zinneloosheid nabij komt, brengt den dronkaart tot afhangelijkheid, gelijk de kranken mede door hunne krankheid van den wil van anderen afhangelijk raaken. Deze gevallen zijn 't niet alleen, welke den mensch, 't zij geheel, 't zij gedeeltelijk, van zijne vrijheid berooven; maar daar zijn 'er oneindig anderen.

Alle verbintenissen, van wat aart dezelve zijn mogen, van het huwelijk, de gewichtigste van allen, af, tot de geringste toe, beneemen ons de vrijheid, of bekrimpen dezelve meer of min, naar mate van het voorwerp onzer verbintenisse, en de handeling uit welke zij is voortgesprooten: zoo dat de mensch, door de verbintenissen, die hij aangaat, uit krachte van die verbintenissen, in eenigen opzigte afhangelijk word van den wil van eenen anderen; vermits hij door dezelven, voor een gedeelte, de bevoegdheid verliest, om te doen wat hem lust, even gelijk hij door de zede-

§. 25. beschrijft de burgerlijke vrijheid met deze woorden: *la liberté civile est la liberté naturelle elle-même, depouillée de cette partie qui faisoit l'independance des particuliers par l'autorité qu'ils donnent sur eux à leurs souverains, accompagnée du droit d'exiger de lui qu'il usera bien de son autorité & l'assurance morale que le droit aura son effet.*

Bij Wolff vindt men de vrijheid genoemd: *Independentia in agendo ab alterius volunta seu dependentia a propria soltem voluntate. Inst. Jur. Nat. & P.* I. C. III. §. 77. met welke betekenis vrij wel overkomt het saamgestelde woord *Zelfsbestier.*

delijke wetten daar in bekrompen word. Reeders van een ſchip raaken afhangelijk van elkanderen, door het recht, hetwelk zij op elkanderen krijgen. *Met het* aanſtellen van een boekhouder raaken zij in eene zekere afhangelijkheid van deszelfs wil; de ſchipper raakt mede in zekeren opzigte afhangelijk van den wil van de reeders, en inzonderheid van den boekhouder: het ſcheepsvolk, het welk aangenomen word, raakt afhangelijk van den wil van den ſchipper, en zelfs reizigers in een ſchip, voor zoo verre het beſtier van 't ſchip aangaat. En dus is het gelegen met alle andere verbintenisſen. „ Maar „ gelyk geen Societeit (dus ſprak de Provintie van „ Friesland in den jaare 1651.) kan opgeregt wor-„ den, zonder dat de Contraherende yets verlieze „ van zyne vryheid, die hy voor het Contract „ heeft gehad, zoo kan ook onze *Unie* geen effect „ grypen, ten zy een yeder van zyne vryheit ſoo „ veel in 't gemeen confereere, als tot onder-„ houdt van dezelfde, ende verkieſingen der Per-„ ſoonen daar toe nodig, eenmaal is beraamt en „ vastgeſteld", enz. (*a*).

Naar maate, dat de verbintenisſen zich meer of min uitbreiden over zaaken, is de afhangelijkheid ook grooter; en wij behoeven 'er niet bij te voegen, dat de dienstbaarheid de grootſte is, vooral zoo die eene volſlagen afhangelijkheid in alles medebrengt, welke ons het denkbeeld van ſlaavernij oplevert: doch vermits in die gevallen, in welken men, door het aangaan van verbintenisſen, zich meer of min afhangelijk van den wil van eenen anderen maakt, dit *vrijwillig* geſchied, zoo acht men daar door zijne vrijheid niet te kort te doen:

(*a*) *Conſideratien ende Inclinatien van de Provincie van Friesland, ſoo aangaande de Religie, Unie, als Militie.*

doen: en met reden; die verbintenisfen krijgen de kracht van wetten, waarom de Heer PESTEL de bepaaling der vrijheid, voor zoo veel die gefteld word in de *bevoegdheid van te doen wat ons behaagt*, te recht beperkt met deze bijvoeging, *mits de rechten van anderen niet fchendende.*

VAN alle verbintenisfen is 'er geene zoo uitgeftrekt, dan die, welke leden van een burgerftaat tot den burgerftaat hebben: geene, welke den mensch meer bepaalt in het doen van 't geen hem behaagt. Niemand is 'er of hij erkent, dat hij zoo wel door de burgerwetten als door de natuurlijke en goddelijke wetten, in 't oefenen van zijnen vrijen wil, gebonden is: hij begrijpt evenwel, dat deze band niet ftrijdig is met zijne onafhangelijkheid: hij voelt en is bewust, dat de burgerlijke vrijheid daarin gelegen is, dat men in het doen van 't geen ons behaagt, of in 't oefenen van onzen wil, van niemands bijzonderen wil of verkiezing, maar flechts alleen voor 't zedelijke van de zedelijke, voor 't burgerlijke, van de burgerlijke wetten, afhange: en gevolgelijk dat die mensch gezegd kan worden burgerlijk vrij te zijn, welk alleen van de zedelijke en burgerwetten afhangt. Hier bij komt nog, dat de mensch, natuurlijk gekitteld wordende door de bedenking, dat ook een ander tegens hem, noch de zedelijke, noch de burgerlijke wetten mag overtreeden, daar in eene gelijkheid vindt, welke hem het gemis van een gedeelte zijner volftrekte onafhangelijkheid fchijnt te vergoeden: 't welk ook de reden is, waarom eene gelijke verplichting, op alle de ingezetenen van een burgerftaat gelegd, minder ftrijdig met de vrijheid fchijnt te weezen, dan die, welke flechts eenige leden van denzelven word opgelegd.

GELIJK nu, aan den eenen kant, de mensch tegen

zijn evenmensch het volstrekt vermogen om alles te doen wat hem behaagt, niet kan genieten, en in het oefenen van zijne vrijheid, hoe breed hij die moge uitmeeten, zich in de eerste plaats bepaald vindt door de zedelijke en Goddelijke wetten; zoo is 'er, aan de andere zijde, in 't zedelijke ook geene *onbepaalde afhangelijkheid*, vermits niemand verder van den wil van anderen kan afhangen, dan de zedelijke wetten het toelaaten. De mensch heeft zich zelven niet gemaakt. God heeft hem geschaapen, en gesteld in die betrekkingen, welke verplichtingen voortbrengen, die vast, bepaald, eeuwig en onveranderlijk zijn. De mensch heeft het vermogen niet, om zich zelve in eene onbepaalde afhangelijkheid van eenen anderen te stellen; en niemand heeft ook de bevoegdheid of het vermogen, (ik spreek van een zedelijk vermogen) om anderen onder eene volstrekte onbepaalde afhangelijkheid aan te neemen. Men dwaalt derhalven, als men zich verbeeldt, dat de Vorsten een eigendunkelijk gezag kunnen of mogen oefenen; en dat, om met betrekking tot ons vaderland te spreeken, de Graaven van Holland een onbepaald recht van heerschen of opperheerschappij over de bewoonderen van dit gewest zouden gehad hebben, en dat deze zoo afhangelijk van den wil der Graaven zouden geweest zijn, dat dezelve in de verplichting waren alles te lijden en te verdraagen, en geen recht hadden, om eenige tegenkanting te doen. Zoodaanig recht van oppergezag, zoodaanige afhangelijkheid zijn in het zedelijk gestel der wereld ongerijmdheden, onbestaanbaarheden en tegenstrijdigheden, die deszelfs schoonheid zouden ontluisteren, of zijne bestaanbaarheid vernietigen. Daar zijn geen recht, ook geene afhangelijkheid of dezelve zijn in de eerste plaats aan de zedelijke wetten gebon-

bon-

bonden; en gevolgelijk, wanneer ons de geſchiedenisſen Vorsten of beheerſchers van burgerſtaaten, die een eigendunkelijk gezag geoefend hebben, vertoonen, dan geeven zij enkelijk blijken van overtreedingen, tot welken de mensch vervalt, die zijne plichten niet kent, of dezelve kennende door zijne driften vervoerd word (*a*).

Op dezelfde wijze als de menſchen (om wat nader tot ons onderwerp te komen) afzonderlijk zich afhangelijk van den wil van eenen anderen kunnen maaken, en daar door gedeeltelijk van hunne vrijheid afzien; kan het ook geſchieden in burgerſtaaten, en 't geſchiedt ook in veele opzigten. Wie van eene burgerſchap, of van een burgerſtaat ſpreekt, ſpreekt van een genootſchap; en zoo ras ſpreekt men niet van een genootſchap, of men ſpreekt te gelijk van wetten; alzo 'er geen genootſchap is, noch begreepen kan worden, zonder bedingen of voorwaarden, welken als zoo veele wetten zijn (*a*). Men doorloope alle de gebeurtenisſen der wereld, en beſchouwe de lotgevallen van alle volken, overal zal men vinden eene gemeente, welke in 't beſtier van 't gemeen afhangelijk is van den wil van eenen of van meer anderen, aan wien het beſtier gelaaten word; even gelijk die geenen, welke zich in een rij- of-vaartuig begeeven, daar door, in 't beſtier van 't rij- of-vaartuig, zich afhangelijk maaken van den wil van den ſchipper of voerman. En even als men aan de zijde der reizigeren eene volkomen onderwerping moet vooronderſtellen aan 't beſtier van die voerluiden,

(*a*) Deze waarheden kan men zeer fraai voorgedraagen vinden, onder anderen, bij NOODT *de Jure ſummi Imp.* LOCKE *du Gouvernement civil.*

(*a*) PESTEL l. c.

den, zoo moet men ook in die voerluiden den wil, om de reis ten genoegen der reizigeren af te leggen, vooronderſtellen.

Deze eerſte grond van alle burgerſtaaten, deze eerſte bron der burgerplichten, uit eeuwige en onveranderlijke wetten ontſtaande, is zoo zeker, en ſtaat zoo onwrikbaar, dat, op welke wijze ook menſchen aan het opperbeſtier van een land, of aan de opperheerſchappij gekomen zijn, 't zij dat zij die bij afſtand of overgifte van 't volk, of bij overheerſching gekreegen hebben, zij nimmer zoodaanig onafhangelijk zijn of kunnen zijn, dat zij alles zouden kunnen doen wat hun lust, zonder aan eenige wet gebonden te weezen; en hunne onderdaanen nimmer zoo afhangelijk, dat die, zonder aanzien van natuurlijke wetten, in alles ten believen van den opperheerſcher of opperheerſchers zouden moeten ſtaan (*b*).

De zedelijke vrijheid, ten uitgeſtrekſte genomen, beſtaat zoo als te vooren is aangemerkt, in de bevoegdheid van te doen wat men wil, mits niet ſtrijdende met de zedelijke wetten, of wel behoudens de rechten van anderen: en derhalven is die volſlagen vrij, welke in de bepaalingen van zijn wil van niemant afhangt. Hoe meerder iemand dus ten aanzien van die bepaaling aan den wil van eenen of meerder menſchen onderworpen is, hoe meer hij van zijne vrijheid verliest; en hoe wichtiger de voorwerpen zijn, ten aanzien van welken hij in zijne bevoegdheid tot het doen wat hem lust, afhangelijk gemaakt word; hoe zwaarder het verlies voor zijne vrijheid zal vallen: waar uit te zien is, dat de vrijheid *meer of min* verlooren kan worden; en dat, met het gemis van een gedeelte, de-

zel-

(*b*) Noodt l. c. en anderen.

zelve niet geheel verlooren gaat: eene beschouwing; op welke weinig gelet word, en die het echter dubbeld waardig is.

Wij hebben te vooren aangemerkt, dat alle genootschappen noodzaakelijk een gemis van vrijheid medebrengen, en dat de Burgerstaat het meer doet dan alle anderen. Voordeelen van een Burgerschap te willen genieten, zonder afhangelijk te zijn van eene opperste magt, is niet minder tegenstrijdig en ongepast, dan de baaten uit een genootschap te willen trekken, zonder in de lasten te draagen. Te beweeren dat de „ *burgerlijke* „ *vrijheid* bestaat in de magt, die eene *Burgermaat-* „ *schappij* of *Staat* heeft, om zich naar eigen goed- „ dunken te bestieren; of ook, om zich te be- „ stieren naar eigengemaakte wetten, zonder ge- „ dwongen te worden tot het gehoorzaamen der „ bevelen van *eenige* magt, die door het geheele „ ligchaam des volks noch aangesteld, noch met „ berichtschriften voorzien wordt, en *voor welke* „ *het geenen teugel in handen heeft*", komt mij even zoo ongerijmd voor, als dat men zoude stellen, dat reizigers niet vrij zouden zijn, ten zij dat zij een teugel voor de magt van den schipper in handen hadden. Het is noodig tot den Burgerstaat; dat zij, die 'er leden van zijn, iet van hunne vrijheid 'er bij inschieten; even als het noodig is, dat reizigers iet van hunne vrijheid, met betrekking tot hunne reis afstaan, om mede in 't schip te kunnen treeden: doch het is even zoo weinig noodig, dat leden van een Burgerstaat in alles onderworpen staan aan den wil van 't oppergezag, als het noodig is, dat reizigers omtrent hun eeten, hun drinken, en hunne tijdkortingen van den schipper afhangen. Derhalven, offschoon het noodig zij, dat men, tot een genootschap toetreedende, iet van zijne vrijheid afstaa; en, om ge-

 het

not van een Burgerſtaat te hebben, zich ſtelle in eene afhangelijkheid van de oppermagt, zoo volgt daar niet uit, dat die afhangelijkheid zich zoo verre moet uitſtrekken, dat die over alle voorwerpen gaa, zoodaanig dat men ten aanzien van het inademen der lucht zelfs onder eene willekeurige beſchikking van anderen zoude ſtaan. Dit is even zoo weinig noodzaakelijk, als het noodig is, dat iemand, om lid van een genootſchap te worden, zich in alles van dat genootſchap afhangelijk maake.

Dit eenvoudig denkbeeld van 's menſchen vrijheid verder ontwikkelende, zal men ſtraks bevinden, dat, hoe menigvuldiger en hoe wichtiger de voorwerpen zijn, omtrent welken men afhangelijk word, hoe meer men van zijne natuurlijke vrijheid verliest; en dat men die geheel verliest of mist, wanneer men *in alles*, wat de zedelijke bedrijven betreft, van den wil eens anderen afhangt. Het gemis van de vrijheid word ſlaavernij of dienstbaarheid geheeten, wanneer dezelve zoo verre gaat, dat een mensch *geheel* van den wil eens anderen afhangt, voor het geen wat zijn beſtaan betreft.

Daar nu die afhangelijkheid ook betrekking kan hebben tot veele menſchen, of tot een zeker getal van menſchen, of tot een orde van menſchen, zoo wel als tot een enkel mensch, is 'er geen bewijs noodig om te doen zien, dat de vrijheid even zo wel beſnoeid, verkort, of weg genomen kan worden in eenen Burgerſtaat, daar veelen aan 't roer van 't bewind zijn, als in zulk eenen, daar een hoofd is; en even zoo wel beſtaan, gehandhaafd, en beſchermd kan worden in een Staat, die met een hoofd voorzien is, als in eenen, welke 'er geen heeft.

De waarheid, welke wij hier uit de eerſte en natuurlijkſte denkbeelden en gevoelens van de zedelijke vrijheid ophaalen, vindt men bevestigd in alle

ſtaats-

ſtaatsgebeurtenisſen en lotgevallen. Om 'er van overtuigd te weezen, herinnere men zich ſlechts de geduurige beroerten, die het roomſche volk zoo dikwerf op de been gebragt hebben, en die door VERTOT zoo meesterlijk beſchreeven zijn (*b*).

WANNEER wij nu verder in acht neemen, dat, gelijk de menſchen niet allen even zeer aandoenlijk zijn voor het gemis van zeker gedeelte hunner vrijheid, en ſommigen eene ſterke aankleeving hebben tot eene zaak, welke anderen zich niet aantrekken, en dat het even zoo met de volken gelegen is; dan vindt men zeer ras de reden, waarom men bij de verſchillende volken een verſchillend begrip over de vrijheid beſpeurt: naamelijk, ten opzigte van zekere zaaken, willen zij wel van eens anders wil afhangen, doch ten aanzien van anderen niet; in dezen zullen zij wel afhangelijk willen zijn van dezen of geenen, doch wederom niet van anderen: de verſchillendheid van neigingen brengt deswege zulk eene verbaazende verſchillendheid van begrippen over de burgerlijke vrijheid voort, en ook een verſchillend voorwerp, tot hetwelk hetzelve zich bepaalt, dat nergens de betekenis van burgerlijke vrijheid overeenkomt met die, welke het een of ander volk 'er aan geeft: om niet te zeggen, dat zelfs de ingezetenen van een land weinig een en hetzelfde denkbeeld hebben van 't geen zij in hun eigen land vrijheid noemen, of vrijheid meenen te zijn.

„ GEEN woord is 'er, zegt de ſchrandere
„ MONTESQUIEU (*b*), aan het welk verſchillen-
„ der betekenisſen gegeeven zijn, en dat den geest
„ der

(*a*) *Revolutions Romaines.*
(*b*) *Esprit des Loix.* Livr. XI. Ch. II.

„ der menschen op zoo veelerhande wijzen geraakt „ heeft, dan het woord *Vrijheid*. Sommigen hebben de Vrijheid gesteld in 't gemak om van den „ troon te kunnen ontzetten dien geenen, welke „ zij een willekeurig gezag hadden opgedraagen; „ anderen in de bevoegdheid om zelven dien geenen, wiens onderzaaten zij worden zouden, te „ verkiezen; anderen in het recht om gewapend te „ gaan en zijn eigen wreeker te zijn; anderen om niet „ dan door eenen van hun eigen volk, en door hunne „ eigen wetten te kunnen geregeerd worden. Zeker „ volk heeft de vrijheid lang in het draagen van „ een langen baard gesteld". De schrijver van de *Vrijheid in den Burgerstaat* stelt haar in eene kans van alle de ingezetenen, om deel aan de regeering te kunnen krijgen. Ik heb ergens geleezen, dat 'er zijn, die de vrijheid stellen in het draagen van een uitgestreeken bef, van een langen das, van een hoed in de gedaante van een suikerbrood, en wat diergelijke uiterlijke vertooningen meerder zijn.

Dus verschilt het denkbeeld van vrijheid, naar maate, dat men ten aanzien van het een of het ander liefst onafhangelijk wil zijn: en dit doet ook de menschen meer of min over verlies van vrijheid klaagen, naar maate dat hunne neigingen hun deze of geene onafhangelijkheid doen wenschen en najaagen. Een liefhebber van de jagt klaagt over verlies van vrijheid, om dat hij in 't jaagen zijnen lust den vollen teugel niet vieren kan; de huisman klaagt dat hij in zijne vrijheid verkort word, om dat hij zelfs in zijnen hof geen haas mag vangen, en dulden moet, dat zijn moestuin door honden verwoest, en aan zijn huisgezin de benoodigde voorraad benomen word. De koopman klaagt, dat hij in zijne vrijheid te kort word gedaan, wanneer hij geene volkomen vrije verzending van waaren, al

was

was het van oorlogsbehoeften naar den vijand, geniet. Elk een heeft dus eene vrijheid op zijne hand, gelijk ieder Burgerſtaat iet heeft, het welk hem eigen is, en waar uit de meer of mindere vrijheid der landzaaten opgemaakt kan worden.

Maar om van die dwaaze begrippen af te ſtappen, en nader tot ons voorwerp te komen, kunnenwe aanmerken, dat, ten aanzien der ſtaatsregeeringen, de begrippen over de vrijheid zeer verſchillende zijn. MONTESQUIEU (*a*), van die verſchillendheid ſpreekende, tekent aan, dat men doorgaans de vrijheid heeft toegeſchreeven aan een zeker ſoort of vorm van regeeringe, met uitſluiting van alle anderen. „ Die aan eene volksregering ge„ wend waren (zegt hij) hebbenze alleen aan zulke „ toegeeigend: die ſmaak vindt in de bepaalde een„ hoofdigheid, beweert dat daar de *Vrijheid* te vinden „ is: om kort te gaan, elk heeft *Vrijheid* genoemd die „ wijze van regeeringe, die 't beſt met zijne gewoon„ ten en neigingen over een kwam. Vermits in eene „ volksregeering de werktuigen dier plaagen, over „ welken men zich beklaagt, niet geduurig noch zoo „ ſterk in 't oog loopen, de wetten meer, de uit„ voerders minder ſchijnen te ſpreeken, zoo heeft „ men de *Vrijheid* doorgaans gehecht aan gemeene„ besten, en uit eenhoofdige regeeringen geſlooten. „ Ten laatſten; daar het volk in eene volksregee„ ring ten naaſten bij ſchijnt te doen wat hem luſt, „ zoo heeft men de *Vrijheid* voornaamentlijk aan dat „ ſlag van regeeringen toegeweezen, *'t vermogen des* „ *volks dus met zijne* vrijheid *verwarrende*". Van alle begrippen ſchijnt 'er, ten aanzien der burgerlijke vrijheid, geen ſterker te heerſchen en algemeener aangenoomen te zijn, dan dat de burgerlijke vrij-

(*a*) *Esprit des Loix* l. c.

vrijheid onbestaanbaar is met het eenhoofdig gezag. Wat mag 'er de oorzaak, wat de reden van zijn? Het onderwerp is zekerlijk wel eenige overweeging en onderzoek waardig.

Het geval van Lucretia en de gevolgen, welke hetzelve in den roomschen burgerstaat gehad heeft, zijn bekend. Men weet hoe die geenen, welken door de ondaad van Tarquinius het meest gegriefd waren, die gelegenheid waarnamen, om met den Koning ook de koninglijke waardigheid te doen afzweeren. Het volk, het welk aan den uiterlijken schijn het meest blijft hangen, en veeltijds, ten minste in de eerste drift, geen onderscheid weet te maaken tusschen het geen, wat het ontwijken wil en ontwijken moet, werd te Rome door Brutus en zijnen aanhang een weerzin tegen de koninglijke waardigheid ingeboezemd; even als of de misdaad van Tarquinius slechts sproot uit zijne koninglijke waardigheid, en niet uit zijne persoonneele geaartheid: en bij tegenstelling, werd het volk in de verbeelding gebragt, dat hetzelve, met het verbannen van de koninglijke waardigheid, de burgerlijke vrijheid verkreeg: overeenkomstig met dezen aanleg, greep bij de Romeinen de inbeelding stand, dat de burgerlijke vrijheid alleen konde plaats hebben in hoofdelooze regeeringen, en bij tegenstelling, dat men de burgerlijke vrijheid genoot, daar geen hoofd aan de regeering was: wij behoeven niet te zeggen, hoe sterk dit denkbeeld den Romeinen aankleefde: de moord van Julius Caesar is 'er een doorslaande blijk van.

Die geenen, welke bij 't verjaagen van Tarquinius den Hovaardigen de eenhoofdige regeering uit den romeinschen Staat voor altijd zogten te weeren, hadden hunne redenen, om in 't volk zulk een weerzin tegen de koninglijke waardigheid te bren-

gen.

gen. Bij de Romeinen beſtond derhalven de burgerlijke vrijheid in het leeven onder één opperſte gezag, zonder hoofd: en hoe ſtrijdig hunne wetten ook met de vrijheid mogten zijn opzigtelijk tot verſcheiden beſchikkingen, welke natuurlijk van de vrijwilligheid van een mensch ſchijnen te moeten afhangen, was het genoeg, om zich voor een vrij volk te houden, dat 'er geen hoofd-perſonaadje aan hun bewind was, welke den naam van Koning droeg (*a*).

Grotius haalt in zijn werk over den oorlog en vrede verſcheiden plaatſen uit de romeinſche ſchrijvers aan, die het bewijzen (*b*), gelijk mede in zijn werkjen de *Antiquitate Reip. Batav.* C. 2. p. 25., die ook worden aangehaald in zeker boek onder den titel van *Public Gebedt* uitgegeeven (*c*), in welk de plaats van Livius, alwaar die ſchrijver Brutus ſpreekenden tot het roomſche volk invoert (*d*), gevonden word.

„ Het ſchijnt, zegt Montesquieu, dat in „ volksregeeringen het volk doet wat hem lust: „ maar

(*a*) *Eſprit des Loix*. Liv. XIV. Ch. VI.

(*b*) L. I. C. III. § 12.

(*c*) *Public Gebedt*, enz. Amſt. 1663. bl. 94.

(*d*) *Solicitam ſuſpicione plebem Brutus ad concionem vocat, ibi omnium primum Jusjurandum populi recitat, neminem regnare pasſuros, nec eſſe Romae unde periculum libertati foret, idſumma ope tuendum eſſe: neque ullam rem quae eo pertineat, contemnendam. Invitum ſe dicere hominis cauſa: nec dicturum fuisſe, ni charitas reipublicae vinceret. Non credere populum Romanum ſolidam libertatam recuperatam eſſe. Regium genus, regium nomen non ſolum in civitate, ſed etiam in imperio esſe. Id officere, id obſtare libertati. Hunc tu,* inquit, *tua voluntate L. Tarquini remove metum. Meminimus, fatemur: ejeciſti reges. Abſolve beneficium tuum, aufer hic regium nomen. Res Tuas tibi non ſolum reddent cives tui, auctore me: ſed ſiquid deeſt munerifice augebunt. Amicus abi, exonera civitatem vano forſitan mitu. Ita perſuaſum eſt animis, cum Gente Tarquinia regnum hinc abiturum.* Livius *Lib. 2. circa initium.*

„ maar de *Vrijheid* beſtaat niet in *het doen van 't geen* „ *ons lust.* In eenen burgerſtaat, dat is, in eene „ burgerſchap op wetten gevestigd, kan de *Vrij-* „ *heid* in niets anders beſtaan, dan *in de bevoegdheid* „ *van te doen het geen ons betaamt te willen; en van* „ *niet gedwongen te kunnen worden, tot het geen waar* „ *toe de wil niet op moet vallen* (*a*)".

Nog moet men ten aanzien van een volk in aanmerking neemen, dat, gelijk de leden van eenen Burgerſtaat meer of min afhangelijk kunnen zijn, wat hun bijzonder doen en laaten betreft, met betrekking tot het algemeen bewind, en het inwendig beſtier van den Staat; dus de Burgerſtaat zelve, als een ligchaam beſchouwd, ten aanzien van het uitwendige, of met betrekking tot andere Burgerſtaaten, afhangelijk kan weezen; en overzulks meer of min van zijne vrijheid- misſen, naar maate hij den wil van eenen anderen Burgerſtaat omtrent deze of geene zaaken in acht moet neemen, of zijn goedvinden en toeſtemming benoodigd heeft. Zoodaanige Burgerſtaat is alleen volkomen vrij, die in alle zijne beſchikkingen onafhangelijk is van den wil eens anderen; en alles kan doen en laaten naar zijn goedvinden, de zedelijke wetten alleenlijk in acht neemende (*b*).

Den aart der burgerlijke vrijheid op deze wijs beſchouwende, en voorts vraagende, of de Batavieren, en die na hen deze landen bewoond hebben, een *vrij volk* hebben uitgemaakt? en zoo ja, waar in hunne *vrijheid* beſtaan hebbe? dan dient men,

(*a*) *Esprit des Loix.* T. I. p. 233. & ſuiv.

(*b*) *Libertas civilis* zegt Grotius *eſt jus regendae per ſe reipublicae.* L. II. C. XXIV. §. 6.

Bij Wolff vind men die genoemd *Independentia quoad actus ad bonum publicum promovendum requiſitos a voluntate alterius: Inſt. Jur. N. & G.* P. III. Sect. II. C. I. §. 990. Pestel *Comment. de Rep. Bat.*

men, om op deze vraag naar behooren te antwoorden, niet zijne eigen begrippen over de vrijheid, noch ook die van andere volken te raadpleegen, maar de historien onzer eerste voorvaderen en hunner opvolgeren na te gaan: dit doende zal men bevinden, dat die volken, welke bekend zijn geweest onder den naamen van Kauchen, Friezen, Saxen, Germaanen, onafhangelijk waren van vreemden, en een *vrij volk* geweest zijn, tot dat zij overheerd, verdreeven, en in hunne woonplaatsen door anderen zijn opgevolgd, welke door Karel Martel, en door Karel den Grooten wederom overmeesterd, onder het gezag der Franken zijn gebragt, en voorts onder dat van bijzondere Graaven (*a*).

Om nu verder te kunnen oordeelen, of deze onder de regeering der Graaven een vrij volk hebben uitgemaakt of niet, en in hoe verre zij of vrij of niet vrij zijn geweest, dient men wederom in aanmerking te neemen, hoe het met het gezag der Graaven gesteld is geweest: daar omtrent zijn twee verschillende gevoelens, van welken beiden, zoo 't mij voorkomt, de uitersten te vermijden zijn. Gelooft men sommige schrijvers, dan hebben de Graaven niet alleen een wettig gezag, maar zelfs een eigendunkelijke onbepaalde opper-heerschappij over de ingezetenen dezer landen bezeten. Anderen beweeren, dat het oppergezag alleen heeft berust bij het volk, of die geenen, welke voor het volk opkwamen, en eene vergadering uitmaakten; zo dat eigentlijk het oppergezag in die vergaderingen berustede (*b*). „ De Duitschen en de Batavieren koozen niet altijds

(*a*) Pestel *Commentarii* l. c Moreau l. c.

(*b*) *Begin, voortgang, ende eind der vrye en de der gewaande Erf-Gravelijke Bedieninge* bladz. 15. en volg.

„ tijds *Koningen* (zegt een schrijver, die het werkjen van HUGO DE GROOT over de oudheid van onzen Burgerstaat heeft nagevolgd (*a*), maar „ somtijds; ende altijds uit de aansienelikste, *tot* „ *weederseggens toe*, niet om te gebieden, maar om „ het gemeene welvaren besorgende, de *groote Verga-* „ *dering* by een te mogen roepen: ende aldaar voor- „ dragende alle het gunt hun goed dagt, ook dat self- „ de met reedenen te mogen aanraden, ende daarna „ te besorgen, dat alle de besluiten dier *Vergaderinge* „ wierden uitgevoerd door den geene dien het be- „ hoorde. Maar jareliks wierden in die *groote Ver-* „ *gaderinge* uit de *Vorsten*, dat is Aansienelikste, „ met de meeste stemmen gekoren *Graven*, die „ de *Viersgaren* bannen, den *Eisg* doen, ofte het „ Regt ende de Vonnissen volgens het wijsen der „ honderd *Welborene Mannen*, die in ydere Graaf- „ scgap eenen Grave by gevoegd wierden, uitvoe- „ ren moesten. Want als in eene landstreek honderd „ ofte meer Welborene gevonden wierden, soo „ wierd van dat Landsgap gemaakt een Graafsgap".

OP geen beteren toon spreekt hij van den burgerlijken staat van ons land, ten tijde der frankische Vorsten. Van dien tijd gesproken hebbende, zegt hij tot besluit (*b*): „ Sulks uit het voorgaande blijkt, „ dat onse Graven in onse *vrye Republike*, ten tijden „ der Romeinen, niet dan *Aanklagers* van den „ *Hoogsten* ende *uitvoerders* van *het Gerigte* geweest „ zijnde, door *usurpatien* van de Koningen der Fran- „ ken, in onse alsdan, ende daar door *bedwongne* „ *Republike*, ook onse *Hertogen* bij tijden van Oor- „ logen, dat is onse *Veld-Oversten*, geworden zijn, „ Ende dat die Koningen, hoewel ook ten onreg- „ te,

(*a*) *Begin*, *Voortgang*, enz. bl. 17.
(*c*) *Ib.* bl. 17.

„ te, ſig in onſe Landen aanmatigenden alle *Re-*
„ *galia* ofte *onbeheerde goederen*, onſe Graven ook
„ over het bewind der ſelven met deeſen *Laſt-brief*
„ afgeſonden, ende geſteld hebben. Als meede
„ blijkt, dat onſe gemeene Ingeſeetenen, wanneer
„ ſy geene byſondere reedenen van afkeerigheid
„ teegen den *Perſoon* ſelven hebben gehad, ten
„ deele uit ontſag der opgemelde Koningen, ten
„ deele uit liefde tot de Vreede, die afgeſondene
„ ook tot hunne Graven gedoogd, ofte aangeno-
„ men hebben: ende dat deſelve Graven, door onſe
„ Vrye Voorouderen, ook ſomtijds uit den Lan-
„ de en hare Bedieninge geweerd ofte gedreeven
„ zijn geworden: dog dat eindelik die Koningen
„ aldus geweldiglik de gemeene Ingeſeetenen belet
„ hebben te *kieſen* hunne eigene Graven, ende ſig
„ te *eigenen* ofte te gebruiken, eenige onbeheerde
„ of verlatene Goederen, ofte ook *in het gemeen*
„ *te gebruiken*, ſoodanige goederen, die den *Staat*
„ in het *gemeen* toekomende, dien volgends door
„ ieder Ingeſeeten van dien *Staat*, ſonder bekroon
„ gebruikt behoorden te mogen werden; ofte ook
„ te gebruiken in het *gemeen*, die goederen welke
„ uit eigener aard voor eenen ydere in 't byſonder
„ niet beheerbaar zijn. Het welk nogtans teegen
„ het Regt der Nature ende teegen de Borgerlike
„ Roomſe Wetten, ende teegen het *oud gebruik*
„ onſer *Vrye* Voorſaten ſtreed".

Op dezelfde wijs word 'er geſproken in een ander boek, ter plaatſe daar de ſchrijver ons een kort verhaal doet van 't gunt in de oude tijden, aangaande de regeering in Holland is gebeurd; en alwaar hij verhaalt, dat Holland „ van alle immemoriaale
„ tijden af is geweest vol van *kleine Republiken*,
„ voorzien met *Hoofden* om de Juſtitie te executeeren, en ter Heirvaart te trekken, met eige

„ vrij-

„ vrijwillige Landſaaten, tegens de Vijanden der
„ Landen (*a*)".

Onze Hugo de Groot in zekere *deductie*, *nopende 't recht*, *de Steden competeerende*, *in cas van judicature*, |te vinden in de *Hollandſche Conſultatien*, ſtelt onder anderen, „ dat eertijds voor de creatie
„ van de erfelijke vorstendommen, ten tijde als
„ de Duitſche Natien, ende daarna ook de onſe,
„ mede wierden geregeerd bij forme van Republijck-
„ quen, de generale Vergaderingen van yeder Land-
„ ſchap niet alleen macht en hadden om de Policie
„ te beſorgen, maar ook om allerley acten van ju-
„ risdictie te exerceeren. *Licet* (*inquit* Tacitus)
„ *apud Conſilium accuſare quoque crimen caſtitatis inten-*
„ *dere*. Dezelve Coſtuime (vervolgt die voortreffe-
„ lijke Rechtsgeleerde) is ook lang zoo gebleeven,
„ ten tijde als de duitſche natien door Koningen ofte
„ Princen zijn geregeerd geweest. Ende daarom
„ worden de Vergaderingen van de Staaten in de
„ Franſche Hiſtorien genoemd *Placita*, waar uit
„ komt het woord *Placitare*, nu in 't fransch *Play-*
„ *doyer*. Dezelve Vergaderingen zijn eenigen tijd
„ daarna genoemd *Parlamenten*, gelijk nog de ver-
„ gadering van de Staaten in Engeland werd ge-
„ noemd een Parlament: maar ſedert dat de Konin-
„ gen van Vrankrijk (welk exempel gevolgd is hier
„ te lande, bij de Princen van Bourgoignen, als ge-
„ ſproten zijnde uit Vrankrijk) hebben opgerecht
„ ſedentaire Collegien van Juſtitie, ſoo hebben de-
„ zelve, nevens het ampt van Judicature, ook den
„ naam van Parlamenten aangetrokken, ende veele
„ acten, die na Rechten den Staaten waren compe-
„ terende, ſulks dat eenige geleerde perſoonen niet
„ qua-

(*a*) *Conſideratien van Staat ofte Politike Weegſchaal* 3. Ed. Amſt. 1662. B. IV. bladz. 282.

„ qualijk hebben geremarqueert, dat dit is geweest „ een van de notabelste artificien van de Koningen „ van Vrankrijk, om de authoriteit van de Staa- „ ten, waar door de Koninklyke macht pleecht ge- „ breydeld te werden, allengskens, als onnodig, „ te doen evanesceeren. Ende is ook goed te be- „ wijsen, dat in Vriesland, soo van ouds, als na „ dat de Graaven van Holland aldaar voor Heeren „ zijn aangenomen, het dagelyksch gerechte ge- „ weest is bij den Graaven; maar het Hooge, bij „ 's Lands vergaderinge, gelijk ook noch huyden „ ten dage in 't land van Overijssel de laatste ken- „ nis van alle saaken is bij den Staaten selfs".

Op deze afbeeldsels van de oude staatsgesteltenis dezer landen, zal ik kortelijk aanmerken: 1. dat uit alle de plaatsen, welken men uit Tacitus en andere schrijvers bijbrengt, geenzins blijkt, dat 'er in de oudste tijden zijn geweest vergaderingen, het zij van 't volk, het zij van eenigen uit hetzelve, of van eenige voornaamen, bekleed met zodaanig gezag, als wij thans opperste gezag of *souverainiteit* noemen. 2. Dat uit het bijeenkomen van het volk, of sommigen uit hetzelve, in zekere gevallen, tijden en plaatsen, om over zekere voorwerpen van algemeen nut te raadpleegen en te besluiten, even zoo weinig opgemaakt kan worden, dat het opperste gezag in die vergaderingen berustte, als 'er uit het bijeenkomen van sommige steden en plaatsen van ons land door gemagtigden, om te raadpleegen over het uitrusten van eene vloot tot bescherming en beveiliging van de zeevaart, afgenomen kan worden, dat het opperste gezag van den lande in de vergadering, uit die bijeenkomsten ontstaande, berust. Zoodaanige vergaderingen konden geschieden bij toelaating, en zelfs op bevel van den Vorst; 't zij om aan dezelve het

het neemen van eenige maatregelen betrekkelijk tot zeker voorwerp voor te ſtellen; 't zij om hun eenige algemeene ſchikkingen over te laaten, gelijk 'er duizende voorbeelden dagelijks onder ons oog te vinden zijn, die ons doen zien, dat de menſchen, om zekere zaaken van gemeen belang, ter bereikinge van een gemeen nut, bij opkomende gelegenheden, bijeenkomſten kunnen houden, zonder zich eenige bevoegdheid tot de opperheerſchappij aan te maatigen, of te waanen van eenig deel aan dezelven te hebben. De verſcheide vergaderingen, welke gehouden worden door die geenen, aan welken eenig bewind over deze of geene tak van koophandel of zeehandel toevertrouwd is, zijn 'er al mede blijken van. De zoogenaamde *comparitien*, die dagelijks te Amſterdam voorvallen, toonen het nog ten allerklaarſte.
3. Dat het geene juiste redeneering uitlevert: Tacitus maakt gewag van vergaderingen, in welken over 's lands zaaken geraadpleegd werd, voor welken zelfs beſchuldigingen van onkuiſchheid gebragt werden; derhalven waren die vergaderingen met het opperſte gezag bekleed. Zoude men niet even zoo naauwkeurig redenkavelen, indien men, bij voorbeeld, om te bewijzen dat het Hof van Holland met het opperſte gezag bekleed is, aldus redeneerde. Het Hof van Holland pleegt verſcheiden daaden, die tot het opperſte gezag behooren; voor 't Hof worden de zwaarſte aanklachten gebragt; derhalven berust het opperſte gezag of de Souverainiteit bij 't Hof.
4. Dat hoe zeer Tacitus, Julius Caesar, en andere ſchrijvers, uit wier ſchriften dit gevoelen word gehaald, nader aan den tijd, van welken zij ſpreeken, geleefd hebben, dan wij, daar uit niet volgt, dat zij de noodige kennis gehad hebben, om ons de waare ſtaatsgeſteltenis dezer landen in die tijden voor te draagen. Wat waren de bewooners dezer

ge-

gewesten ten tijde, van welken Tacitus gewag maakt? en wat waren de gemeene belangen, welken zij met malkanderen hadden? Immers zoo gering, dat 'er naauwlijks een oppergezag en eene gemeene rechtsoeffening te pas kwam; veel min vergaderingen om over gemeene lands-zaaken te raadpleegen. Het is ten hoogste waarschijnelijk, dat zij geen gemeen belang hadden dan enkelijk eenen gemeenen vijand te beoorlogen; en dit mag dan de reden zijn, waarom de romeinsche schrijvers bij hen geen andere hoofden dan legerhoofden gevonden hebben. 5. Dat het al mede geen gevolg heeft: ten tijde der oude Duitschers, Germaanen, en Batavieren berustte het oppergezag (gesteld eens dat dit onwedersprekelijk beweezen was), bij eene landsvergadering; derhalven is het ook in laatere tijden, na dat de Franken deze gewesten overheerd hadden, zoo geweest. Gaat, naar eene gezonde redeneerkunde, deze volgende redeneering door? De duitsche natien, en ook de onzen, werden in de vroegste tijden *geregeerd bij forme van Republicken, in welke de generaale vergaderingen van ieder landschap niet alleen macht hadden om de politie te versorgen, maar ook om allerley acten van Jurisdictie te exerceeren*: derhalven is het op dien voet gebleeven. Wie weet niet welke veranderingen deze gewesten sedert den tijd van Tacitus hebben ondergaan; en hoe eindelijk onze landschappen onder de magt van Karel Martel en Karel den Grooten, vervolgens daar door onder het oppergezag en de regeeringswijze der Franken vervallen; en hoe dezelve voorts, met gelijke regeringswijze, onder het opperste gezag van bijzondere Vorsten, die leenroerig van het duitsche rijk waren, gekomen zijn (*a*)?

6.

(*a*) Zie *Vaderl. Hist.* D. I. Morrau, en meenigvuldige an-

6. Dat de vergaderingen, in de hiſtorien bekend onder de benaaming van *Placita*, nimmer bekleed zijn geweest met het opperſte gezag. Dit word zelfs niet beweert door de bekwaamſte franſche ſchrijvers, welke het gezag der Parlementen hebben verdedigd; en wier gevoelen daar op neer komt, dat de wetten der Koningen van Frankrijk geen kracht hebben, ten zij dezelven door de Parlementen worden aangenomen; en dat het koninglijk gezag, met betrekking tot de wetgeevinge, deswege bepaald is, ſtellende de Franſchen hier in het behoud van hunne *Vrijheid*. Dit gevoelen, en teffens het gevoelen, dat de frankiſche Vorsten het opperſte gezag bij opdragt van de Staaten, of van de voornaamſten der landzaaten, bezeten zouden hebben, word baarblijkelijk wederlegd in de voortreffelijke werken van den Heer MOREAU, die den aart der frankiſche regeeringsvorm op het naauwkeurigſte en klaarſte afbeeldt in het werk, aan het welk die uitmuntende en deugdlievende ſchrijver thans nog bezig is (*a*). 7. Dat men zich merkelijk vergist, wanneer men voorgeeft, dat het graafelijk ampt zich blootelijk tot de rechtsoefening bepaalde. Met het woord *Comes* zijn betekend geworden luiden van zeer verſchillende bedieningen (*b*). Het ampt van onze Graaven beſtond algemeenlijk in het oog te houden over 's lands veiligheid, des Vorſten gerechtigheden, en de rechtsoeffening. Voor 't ove-

andere Schrijvers; inzonderheid mede de *Commentarii de Republica Batava* van den Heer PESTEL, bl. 2. en volg. v. D. HOUVEN l. c. bl. 161.

(*a*) *Principes de Morale*, ou Diſcours ſur *l'Hiſtoire de France*, enz.

(*b*) v. D. HOUVEN l. c. bl. 136. 140. 158. 161. 217. 223. 313. MOREAU l. c. T. I. p. 68. T. II. p. 58. 62. T. IV. p. 40. 47. 62. 420. 432. 436. 43. 448.

overige vindt men in de historien zoo weinig grond, om in deze landen het bestaan van staatsvergaderingen, bekleed met het oppergezag, aan te neemen, dat men het veilig voor een louter verdichtsel kan houden; en wel bijzonderlijk met betrekking tot de staatsgesteltenis dezer landen onder het graaflijk bestier. Want offschoon eene landstreek, welker gebied aan een Graaf was toevertrouwd, in verscheiden kleinere landstreeken onderdeeld was, en dat in ieder graafschap vrije luiden, ten getale van honderd huisgezinnen, eenen burg uitmaakten, over welken een Centenarius het gebied voerde; en deze Centenarius met eenige van de oudste en bedrevenste uit de Burgerij, Schepenen genoemd, te recht zat over zaaken, daar het verlies van goed, leven, en vrijheid niet mede gemoeid was; waren deze Centenarii, die mindere of laage rechters genoemd werden, aan den Graave onderhoorig (*a*).

Met geen meerder grond word het doen van den eed, eerst door den Graave, en naderhand door de Staaten, opgeworpen tot bewijs, dat de opperheerschappij over onze gewesten bij eene vergadering van 's lands Staaten zoude berust hebben. Want, hoe zeer wij in laatere tijden, bij het huldigen der Graaven, zien, dat dezelven den eed eerst deeden, en naderhand dien der landzaaten ontvingen, bewijst dit in 't geheel niet, dat die geenen, welke den eed laatst deeden, het oppergezag of hadden of opdroegen; of daar toe eenige bevoegdheid hadden: de orde der betrekkingen vereischte zelfs, dat de Graaf eerst den eed deed; om dat hij,

(*a*) Moreau l. c. T. IV. p. 179. en de Schrijvers aldaar aangehaald.

hij, met die daad toonende, dat hij het graaflijk gezag daadelijk aannam, het ook eerst na die daad te pas kwam, hem gehoorzaamheid te belooven, en die belofte met eede te ſterken. *Doch* onder wat oogpunt deze wederzijdſche belofte ook beſchouwd worde, is het allenthalve zeker, dat de wetgeevende magt, welke het voornaamſte, het edelſte, en het weezenlijkſte gedeelte der opperheerſchappije uitmaakt, nimmer bij de Staaten, maar altijd bij de Graaven heeft berust, tot aan den laatſten Graave Filips toe; gelijk men zien kan uit de wetten van Karel den Grooten, en alle volgenden.

Uit dit alles blijkt genoegzaam, voor zoo verre wij het kunnen inzien, dat het gevoelen, als of de opperheerſchappij hier te lande bij gemagtigden van het volk, of de voornaamſten onder hetzelve, ſtaatsgewijze vergaderd, berust zoude hebben; en dat de Graaven geen verder of ander gezag zouden gehad hebben, dan dat hun door die gemagtigden of voornaamen zoude opgedraagen geweest zijn, eene loutere herſenſchim is.

Wat nu het tweede gevoelen betreft, naamelijk, dat de Graaven eene volſtrekt eigendunkelijke heerſchappij over deze gewesten bezeten zouden hebben; dit gevoelen word hoofdzaakelijk afgeleid uit daaden, welken men de Vorsten aan den eenen kant, en de ingezetenen aan de andere zijde, heeft zien pleegen. Men treft onder de Graaven gebeurtenisſen en beſchikkingen aan, in welken zij willekeurig handelden, en in welken het oefenen van dit willekeurig gezag door de ingezetenen als rechtmaatig erkend ſchijnt te zijn. *Hier* uit maakt men deze redenering op: zie ik bij aanhoudenheid daaden van een eigendunkelijk opper-

ge-

gezag door de Graaven pleegen, en de landzaaten die daaden als wettig erkennen, dan hebben de Graaven dit eigendunkelijk gezag wettig bezeten; nu vindenwe in de Hiſtorien, en oude gedenkſchriften, bewijzen van zulke daaden; derhalven bezaten de Graaven wettiglijk een dusdaanig gezag. Ik beken zeer gaarne, dat een aanhoudend bezit en het beſtendig bedrijf van daaden, zonder tegenkanting of wederſpraak geoefend, tot bewijs van een recht kunnen ſtrekken, ten minſte daar voor gehouden en aangenomen worden, maar echter niet anders, dan wanneer zoodaanig bezit en zoodaanige bedrijven niet ſtrijden tegen de zedelijke plichten en wetten. De Groote Heer beveelt den dood van een zijner onderdaaden; ſtraks word hem een ſtrop gezonden. De gedoemde verneemt zijn lot met onderwerping, hij erkent de bevoegdheid van zijnen opperheer, en ſterft. Zal men nu zeggen, dat de Groote Heer wettig de magt of het gezag bezit, het welk hij oefent? Mij komt het zoo niet voor. Ik vinde hier een misbruik en niet een wettig gebruik van opperſte gezag; en hoe veele daaden men ook bijbrenge, en hoe verre de lijdzaamheid der onderdaanen moge gaan, nimmer, zoo 't mij voorkomt, zal 'er een blijk van een wettig gezag uitgehaald kunnen worden: om dat zodaanig gezag in 't zedelijke niet mogelijk is, en aanloopt tegen den aart en eigenſchappen van alle Burgerſtaaten, hoe ook geſteld en ingericht.

De vaderlandſche lotgevallen toonen, dat de Opperheeren dezer gewesten al een vrij onbepaald gezag over dezelve bezeten en geoefend hebben. Door de Franken overheerd, zijn de ingezetenen gedwongen geworden, hun gezag te erkennen en onder-bevelhebbers van hunnen 't wege

aan te neemen (*a*). De frankische Vorsten hadden op dit land alles verkreegen, wat hun het recht van oorlog en overheersching konde toevoegen Ook oefenden zij 'er een onafhangelijk en onbepaald gebied over, waaromtrent eene bijzondere aanmerking dient gemaakt te worden, om dat men de zaaken niet zelden beschouwt en beoordeelt naar de begrippen en gelegenheden van onzen tijd, zonder naar de oude tijden achter uit te treeden, en te letten, of in die oude tijden dezelfde zaaken wel op denzelfden voet als tegenwoordig geregeld waren?

Waar in bestond de heerschappij bij de Franken? Bestond die alleenlijk in die rechten, welken de Schrijvers naderhand *Jura Majestatica* genoemd hebben? Zoo 't ons voorkomt bestond hunne heerschappij in een eigendom van 't land, en eene daar uit voortvloeiende onderwerping aan hun oppergezag van alle die geenen, welke dat land besloegen. Hier uit die menigvuldige giften van landen onder allerlei bepaalingen, alle die vergunningen, van welken wij te vooren gesprooken hebben (*b*), en die op veelerlei wijzen geschiedden. Daar uit vloeide voort, dat 'er niets met betrekking tot het land, water, en zelfs met betrekking tot de lucht gedaan mogt worden, dan bij vergunning van den Vorst: daar uit sproot het, dat men onbevoegd was om te jaagen, visschen, veenen, steden te bouwen, gilden op te richten, en duizend andere dingen te doen (*c*), ten zij men alvoorens gunstbrieven daar toe hadde verkreegen; en daar uit sproot nog de verplichting van te moeten

(*a*) Pestel *Commentarii* §. 2. & *seqq*. *Vad. Hist.* D. II. bl. 12. en volg.

(*b*) Zie hier voren bladz. 35. en volg. 38. en volg.

(*c*) *Charterb.* D. I. p. 41. 42. en 109. D. III. bl. 717. en 718 Moreau T. IV p. 39 474. 126. v. d. Houven B. VI. p. 222. 247. Le Beau T. VI. p. 43.

ten tijden, dat 'er gejaagd werd op den grond, dien men bezat, dien men besloeg, dien men akkerde en bebouwde: eene verplichting, die zoo onnatuurlijk schijnt, en echter uit het staats-weezen van dien tijd zoo natuurlijk voortvloeit (*a*).

De Heer Kluit alle de rechten, uit het Graaflijke gezag voortvloeiende, beknoptelijk in zijne *Redevoering over het afzweeren van Filips*, voorgesteld hebbende, zullenwe de plaats, die dezelve bevat, hier overneemen, ten einde onze leezers van den aart en de uitgestrekheid van hetzelve mogen oordeelen.

„ Beschouwe ik (dus spreekt zijne Hooggeleerdheid tot zijne toehoorders bladz. 30.) „ beschouwe ik deze rechten dus verre in 't gemeen ulieden voorgedragen, in het afzonderlijk bij soorten; zoo, dunkt mij, kunnen zij gevoeglijk in twee delen gescheiden worden, namelijk in kerklijken en wereldlijken. Dat onze „ Graven, zo veel hun bij de toenemende macht „ des Roomschen Paus, wiens aanzien toen groot „ was, werd toegelaten, het kerklijk recht, met „ uitsluiting van alle anderen, hebben uitgeoefend; „ weet ik niet, dat van iemand ontkend word. Zij „ bouwden Kerken, stichten Abdijen, stelden bedienaren des Heiligdoms aan, oefenden het recht „ van Patroonschap, verordenden openbare Leerscholen; zetteden de onbekwamen af, hadden „ de voorzitting in de kerklijke bijeenkomsten, „ riedden, bevalen, en, om veel met weinige „ woorden te zeggen, alles wat de oefening en „ vrijheid des Godsdiensts bevorderde, dat vergun-

„ den,

(*a*) Le Brau T. IV. bl. 43. Vid. v. d. Houven l. c. B. VI. bl. 222. 247. Mieris *Charterb.* D. I. bladz. 1. & 42.

„ den, dat weigerden zij; alhoewel zij daar in,
„ tot hun ongeluk, te verre gegaan zijn, dat,
„ daar zij de meer en meer opwakkerende hervor-
„ ming des verbasterden Godsdiensts met alle *kracht*
„ en ſtijven nekke zochten te keer te gaan, en daar
„ toe zich van 't ſchijnſchoon vernis van hunnen
„ eed en van de bezworene handhavinge en onge-
„ ſchondene bewaring huns voorvaderlijken gods-
„ diensts bedienden, zij dikwijls daar toe zulke ge-
„ weldige middelen gebruikten, die ten aller uiter-
„ ſten ſtreden tegen hunne eigen voorrechtsbrie-
„ ven, te voren den volke, en allerlei rang van
„ inwoners, zoo gunſtig geſchonken en beves-
„ tigd. Hoe hard een doorn het echter in zaken
„ van godsdienst zij, als 's menſchen gewisſe omtrent
„ God en zijnen dienst gekrenkt word, leren over-
„ vloedig de ervarenheid van alle tijden, en zo ve-
„ le oorlogen, alleen om den Godsdienst gevoerd.
„ 't Ware zeker beter geweest, dat in zo grote
„ omkering van gemoederen Karel de V. en zijn
„ zoon Philips, aan den tijd wat hadden overge-
„ laten, dan dat zij zelfs naderhand hunne landen
„ genoodzaakt wierden aan anderen over te laten:
„ ſchoon even dit hun niets in 't recht, dat hun
„ toekwam, verkortte. Immers de overige Vors-
„ ten, die ſedert de hervorming van Luther en Calvijn
„ hunne leerſtellingen omhelsden, hebben op genen
„ anderen grond van recht de openbaare oefening
„ des Roomsch Catholijken Godsdiensts in hunne
„ landen afgeſchaft, enen meer gezuiverden inge-
„ voerd, van 't kerklijke recht der Bisſchoppen zich
„ en hunne onderzaten langzamerhand ontſlagen,
„ Kloosters en Kerkgeſtichten tot ſcholen en an-
„ dere openbare gebruiken verkeerd, of aan 's lands
„ ſchatkist getrokken; en niets anders in alle die
„ dingen, wetten, en verordeningen gedaan, dan

„ 't

„ 't geen zij uit kracht en recht van hunne Lands-
„ Vorstelijke Opperhoogheid hebben kunnen, heb-
„ ben moeten doen; en waar in hunne voorzaten
„ met derzelver voorbeelden hun voorgetreden
„ zijn. En 't is op geen ander recht steunende,
„ dat de Staten dezer onze gewesten hun voor-
„ beeld in alles gevolgd zijn en noch volgen,
„ alleen met deze uitzondering, dat zij, aan eens
„ anders voorbeeld zich spiegelende, terwijl zij
„ 's lands openbare Gods-dienst-oefeningen hand-
„ haven en behartigen, over de consciëntien van
„ anderen niet heerschen, maar de verschillende wij-
„ zen van God te dienen gedogen.

„ Even gelijk in 't godsdienstige, zoo is ook
„ in 't burgerlijke bestier het opperste bewind, de
„ hoogste macht bij onze Vorsten en Landsheren
„ geweest. Wie toch heeft ooit wetten gemaakt
„ behalven den Graaf? Wie heeft plakaten veror-
„ dend behalven den Graaf? Wie iets besloten ten
„ nutte der gemene zaak buiten den Graaf? Wie
„ heeft ooit het recht van magistraatsbestelling in
„ onze landen geoefend, dan de Graaf, of wien
„ de Graaf dit te doen vergunde? Wie stelde Bal-
„ juwen, wie Schouten aan, wie anders dan de
„ Graaf? Wie verkoos Dijk- en Heemraaden? Wie
„ stelde de Staten aan? Wie gunde den Staten
„ de vrijheid, om vergaderingen te houden, en
„ over hunne zaken onderling te raadplegen?
„ wie heeft de Raadshoven, wie de Collegien,
„ wie de Gerichtshoven ingesteld? Die zelfde Graaf.
„ Is 'er wel eene andere bron en oorsprong van de
„ lijfstraffelijke rechtspleging, dan even die zelf-
„ de Graaf? Van den Graaf hingen af alle kennis-
„ neming van misdaden, alle burgerlijke pleitza-
„ ken, alle macht en rechtsplegingen, alle uitvoe-
„ ring van gewijsden. Waar de Graaf was, hield

„ de macht van rechtsgedingen en overweging in
„ alle raadshoven, in alle vergaderingen, op.
„ Uit hem, als uit den eersten oorsprong, vloei-
„ de af het recht van gevangenhuizen of 's Graven-
„ stenen te hebben, waar 't hem geliefde; van
„ meesters van den scherpen zwaarde te besol-
„ digen; van begane misdaden te straffen of ver-
„ giffenisse te schenken. Voeg hier bij, dat alle
„ de gerichtshoven en vergaderingen van die tijden
„ alle hunne zogenoemde instructien, practijken,
„ en formulieren van procederen aan de Graven
„ te danken hebben, of op hun bevel, last of
„ veroorloving zijn opgericht, vastgesteld, beves-
„ tigd. Wat zal ik zeggen van 't recht van vrede
„ en oorlog, uit kracht van 't welke 't werven en
„ bevelen van 't krijgsvolk, het aanstellen van on-
„ derscheidene legerhoofden; 't opwerpen van
„ schansen; 't bouwen van sloten en kastelen,
„ op hunne landgoederen, in dorpen, in steden;
„ en 't bezetten met krijgsbenden, het oprichten van
„ admiraliteiten; het optrekken naar den vijand,
„ of het maken van vrede met buitenlanderen;
„ aan niemand anders gestaan heeft, dan aan den
„ Vorst; in zo verre dat onze Opperheren dik-
„ wils strenglijk en met reden gestraft hebben ge-
„ westen of steden, die in onrustige tijden om de-
„ ze of gene reden, beroerten aanrichtteden of de
„ wapenen uit eigen beweging opvatteden.

„ Wat zal ik zeggen van 't oprichten van
„ openbare leerscholen; 't stichten van Acade-
„ mien; 't verlenen van eigen vierschaar; 't geven
„ van vrijheid, om studenten aan te nemen, col-
„ legien te openen, en alles verder te verrichten,
„ wat tot derzelver groei en bloei kan dienen. Ik
„ zal niet gewagen van der steden vergaderingen,
„ vrijdommen, vergunningen; noch van de gil-

„ den,

„ den, die niet dan van de Graven zelf; of door
„ hunne toeſtemming, zijn voorgeſchreven, in-
„ geſteld, opgericht; noch ook van de groote jaar-
„ markten, nog weeklijkſche marktdagen, en zeer
„ veel andere diergelijke dingen meer, die alleen
„ van den wenk en gunst der Graven afhingen,
„ en door hunne milde uitgiften, bij privilegien,
„ aan dorpen en ſteden zijn vergund geworden.
„ Ik ſpreke geen woord van 't recht van de munt;
„ 't inzamelen der gelden; het doen van Grave-
„ lijke beden, waar door de Graaf van zijne on-
„ danen gewoonlijk afvorderde den onderſtand tot
„ het dragen van ſtaatslasten, ter verdediging
„ van 't leven hunner burgeren, zo dikwils hun
„ welzijn of de noodzakelijkheid der beſcherming
„ van 's lands grenzen zulks vereischte. Ik zwijge
„ van ſtromen, openbare wegen, opkomende
„ eilanden, houtvesterijen, jachtgerichten; ik ga
„ voorbij 't recht van tollen te vorderen, ſchattin-
„ gen te heffen, en honderd andere diergelijke din-
„ gen meer. Niemand toch vermogt zonder den
„ Graaf of buiten zijn bevel, enig tolrecht afte-
„ vorderen, enig havenrecht te eiſchen; niemand
„ mocht vliegen, visſchen, jagen, of zoude zig
„ enig diergelijk recht hebben durven aanmatigen.
„ Alles hing alleen van den wil en wenk en 't goed-
„ vinden des Graven af, of van dien genen, aan
„ wien de Graaf de bewaring zijner rechten, bij
„ verlof- of bij lastbrieven aanbeval of toever-
„ trouwde.

„ Ik beroepe mij en neme tot getuigen, alle Pri-
„ vilegien, alle Keuren, Rechten, Vergunningen,
„ zo aan landen en gewesten, als aan ſteden,
„ dorpen, en afzonderlijke perſonen, mildelijk
„ geſchonken. Ik beroepe mij op zo vele ope-

„ ne gift-brieven, en 's lands Charters, die de
„ namen hunner landsheren aan 't hoofd, en de
„ zegels en ſtamwapenen, onder aangehecht, altijd
„ vertonen. Ter volledige bevestiging van al het
„ gezegde, zij alleen genoeg het Charterboek van
„ de Graven van Holland en Zeeland, door Mieris in 't licht gegeven, 't welk van velen tot
„ heden niet verſtaan, wel verdiende voor een ie-
„ gelijks oog en verſtand te worden opengeleid;
„ iets, 't welk ons gelukkig Bataafsch Gemene-
„ best, en onze thans zoo wel gevestigde vrijheid,
„ met luider ſtemme, van ons afvorderen.

„ 'T geen wij dus verre aanvoerden, Toehoor-
„ ders! zal vreemd en wonder-ſpreukig den zoda-
„ nigen in de ooren klinken, die de oude erfgra-
„ velijke bediening en de oorſpronglijke geſchie-
„ denis onzes vaderlands, of geheel niet kennen,
„ of de vroegere verhalen onzer gedenkſchriften,
„ naar den leest van onze tegenwoordige zachtere
„ ſtaatsgeſteldheid ſchoeien, of die met zulke ſchrij-
„ veren raadplegen".

Bij deze optelling der Graaflijke rechten kan men nog andere voegen, uit welken blijkt, dat 'er zelfs ſchier niets nieuws ondernomen of gedaan mogt worden, dan met voorkennis en bewilliging van den Graaf. Daar mogten zonder bewilliging der Graaven geen dammen gelegd, geen ſlooten geſchooten, geen dijken (*a*), opgeworpen; veel min opene plaatſen met muuren omringd worden. Het recht van bierbrouwen was een recht, het welk den Graave, onder de benaaming van gruit toekwam (*b*). Tot het wolwerken moest vergunning

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. I. bl. 67. 95. D. II. bl. 16. *Charterb.* D. I. bl. 109. bl. 447. D. IV. bl. 474. 492.

(*b*) v. d. Wall. D. I. bl. 55. 71. 76. 150. 319.

ning geschieden (*a*). De watergang te Sparendam (*b*), de broederschap te Middelburg (*c*), het drijven van varkens in het bosch van Haarlem (*d*), het recht van nakoop (*e*), waren zoo vele bevoegdheden, die men niet dan door vergunning der Graaven verwierf, en alleen met hunne bewilliging konde oefenen. Wat is uit dit alles te besluiten?

WANNEER wij de oude stukken nagaan, en zien op wat wijze Karel de Groote aan 't bezit van onze gewesten, en aan de heerschappij over dezelven gekomen is, en hoe zijne navolgers daar in getreeden zijn, zullen wij zekerlijk moeten erkennen, dat de Vorsten een zeer uitgestrekt gezag over dezelven bekomen hebben, en bevoegd zijn geweest, om die rechten te oefenen, welke de eigenlijke merktekenen van de opperheerschappij zijn. Maar volgt hier uit, dat zij daar mede *eigendunkelijk* of *willekeurig* hebben kunnen omgaan? De Graaven bezaten de wetgeevende magt (*f*), maar zij waren nochtans niet bevoegd, om naar hunne zinlijkheid over alle voorwerpen wetten voor te schrijven. Zij hadden het recht van vrede en oorlog te maaken; maar hadden zij 't recht om de jongelingen overal op te ligten, en tot den dienst te pressen? Hadden zij 't recht om zulken van den ploeg af te haalen, welke tot het een of 't ander landgoed, of onder het een of an-

(*a*) V. D. WALL. D. II. bl. 117.
(*b*) V. D. WALL. D. I. bladz. 421.
(*c*) *Charterb.* D. III. bl. 717. en 718. D. IV. bl. 39.
(*d*) Ibid. D. I. bl. 453.
(*e*) Ib. bl. 276. 293. 589
(*f*) *Historie van de satisfactie, waar mede de Stad* Goes, *en het Eiland van* Zuidbeveland, *zich begeeven hebben, onder het Stadhouderschap van* Prins WILLEM VAN ORANJE. bladz. 6. *Aanmerking op het redeneerend Vertoog* bl. 48. 95. 127 & volgg.

ander gebied van eenen Heer ſtonden? Was het niet met hunne eigen mannen, over welken zij zelve gebied voerden, dat de leenmannen tot hulpe van den Vorst moesten opkomen? Konden die vaſallen geen onderlinge verbintenisſen tot wederzijdſche beſcherming met andere Vorsten aangaan, mits alleen dat zij de wapenen tegen hunnen leenheer niet zouden voeren? Hadden de Edellieden het recht niet om de wapenen op te vatten tot hunne eigen verdediging? Waren de Graaven niet verplicht om hunne leenmannen te beſchermen, en in hunne rechten te handhaaven, even gelijk deze verplicht waren, om hun in oorlogen hulp te bieden? De Graaven hadden het recht om verdragen en verbonden met vreemde Mogendheden te maaken; maar om die hun beſlag te geeven, ziet menze de bijkomſte van hunne voornaamſte landzaaten, die 'er de onderhouding van bezweeren moesten, gebruiken (*a*). De Graaven ſtelden *Bailliuwen*, Schouten, Drosten, en Rechters aan, maar ſtond het hun vrij de rechtspleegingen te ſchoeien naar hun welgevallen? „ Moesten de Rechters of Graa-
„ ven, die de frankiſche Koningen onder de Saxen
„ en Friezen zenden zouden, niet elk volk naar zij-
„ ne *Vaderlijke rechten* regeeren?" De Graaven alleen hadden recht om lasten op te leggen, en te laaten heffen; maar ging hun gezag zoo verre, dat zij op hunne onderdaanen, naar welgevallen, ſchattingen mogten heffen (*b*)? „ Wa-
„ ren de Saxen en Friezen van het opbrengen van
„ allerlei lasten en ſchattingen niet ontheven, de
„ tienden voor de Geestelijkheid alleenlijk uitgeno-
„ men

(*a*) *Hiſtorie van de Satisfaktie van Goes*, bl. 6. en 7.
(*b*) Ibid, bl. 7.

„ men (*a*)?" Hoe lange zijn de imposten niet bij ons onbekend geweest"? Ook verſchilden (leest men in zekere misſive van Schepenen van Amſterdam, van den 3. Sept. 1756.) „ zoo wel de „ middelen van dien tijd, als de wijze van derzel- „ ver invordering, *toto caelo*, als men zegt, van de „ tegenwoordige: men wist van bottingen en dier- „ gelijken meerder; maar de thans ſubſiſteerende „ impoſitien waren voor het grootſte gedeelte, en „ weinige uitgezonderd, dewelke dan nog in den „ aart wederom verſchillen, ter dier tijden niet min- „ der onbekend, als nu de naamen zelfs van eeni- „ gen der voorige lasten, bij ons ongewoon komen „ te weezen".

OM dat de ſtroomen en de wegen den Graaven toe behoorden, hieven zij tollen; maar hadden zij onderſtand noodig, moest het bij wijze van bede geſchieden (*b*), en deze bede nog vervulde de plaats van manſchap. De aart en natuur der graaflijke regeeringe beſtond niet zoo zeer in een vermogen, om over de inwoonderen of ingezetenen gezag te voeren, zoo als het oppergezag in laatere tijden door de Geleerden is beſchreeven. De aart der leenroerigheid bragt een ander beſtier te wege. De Vorsten gaven landen uit met meer of minder vergunningen; zich zekere inkomſten voorbehoudende, en het gebruik van land en water aan zekere lasten onderhevig maakende; waar uit de tollen, tienden, ſchotten, enz. zijn geſprooten; welke met de breuken hunne inkomſten uitleverden, zonder dat 'er eenige algemeene lasten ge-

(*a*) PESTEL *Comment.* p. 5. & 6. *Vad. Hiſt.*
(*b*) *Charterb.* D. I. bl. 157.
(*c*) MIERIS l. c. D. I. bl. 118. 133.

geheven werden (*a*). Hun gezag breidde zich niet uit over alle de landzaaten in 't bijzonder; noch ook te gelijk over alle dezelven (*b*). Het bestond in eene onderhoorigheid der vasallen, welke, met meerdere of mindere rechten begunstigd, wederom gezag voerden over hunne ondervasallen, en landzaaten. De geheele verplichting der vasallen bestond in den Vorsten bij noodzaakelijkheid ten dienste te staan: de beschikking van hun land, en over hunne landzaaten stond geheel aan hun, zoodaanig echter, dat die beschikking niet mogt aanloopen tegen het recht van den leenheer; en bij aldien zulks geschiedde, of indien die mindere Heeren zich misgreepen, moesten zij hunne feilen beteren: daar over werd niet willekeurig geoordeeld, maar de Vorst zat daar over te recht met de evenknien van den beschuldigden.

Tot het oppergezag der Graaven behoorde het houden van rechtspleeging: in de vroegste tijden oefenden de Graaven zelve dit recht; naderhand, hun gebied daar toe te uitgebreid en te omslachtig wordende, stelden zij Graaven, Drosten, Bailluwen, en Schouten aan, die hunne plaats vervulden: dezen, zomwijlen misbruik van hun ampt maakende, werden 'er onderzoekers afgezonden, welke, onder den naamvan *missi dominici*, onderzoek op den staat der rechtsvorderinge deeden: naderhand werden den Graaven, Drosten, Schouten, mannen toegevoegd, die hun moesten dienen van raad: bij vervolg van tijd werden zij onder de verplichting gebragt, om dien raad niet enkelijk in te neemen, maar ook om dien te volgen. Van rechters werden die ampte-

(*a*) Bijlaage. van 't I. D. I. P. Q. 1. 2. 3 en 4. Bijlaage van dit Deel A. B. C. G.

(*b*) Pestel p. 76. 78. 225.

tenaaren ſlechts uitvoerders van het recht; en dit heeft den grond van het voornaamſte en het tederſte gedeelte van onze burgerlijke vrijheid gelegd. Want uit hoofde van die ſchikking, bij welke de Drosten, Bailluwen, Schouten onder de verplichting gebragt werden, om in 't recht alleen het oordeel van hunne mannen te volgen, ontviel den Graaven het recht om over aangeklaagden te zitten en over misdaaden te oordeelen: hetzelve ging over tot die mannen, welke ſlechts in hunnen oorſprong bijzitters waren. De ingezetenen hier door aan de rechtſpraak van hunne mede-ingezetenen, en wel van huns gelijken, onderworpen geraakt zijnde, vonden daar in een zoodaanigen ſteun en ſterkte tegen eigendunkelijke onderneemingen, dat zij zich het recht om niet anders, dan door de rechters hunner woonſtede gevonnisd te kunnen worden, bij wijze van *privilegie* lieten verzekeren; en dit privilegie, gemeenlijk genoemd het Privilegie *de non evocando*, allerſterkst gehandhaafd hebben (*a*).

Het bewind in de ſteden was wel van eenen anderen aart, doch meest op dezelfde wijze ingericht, en daaromtrent gevolgd de wijze der Franken in Frankrijk. Toen Clovis zich meester maakte van Gallië, liet hij de wethouderſchappen der ſteden, zoo als die onder het gebied der Romeinen beſtaan hadden, in weezen (*b*). De ſteden verkooren haare eigen wethouderen; beſtierden zich zelven als vrije ſtaaten, ofſchoon onderhoorig aan 't roomſche Rijk; en de hoofden van de gemeente raadpleegden niet ſlechts over het inwendige van hunnen burgerſtaat, maar teffens over hunne belangen met

(*a*) *Hiſtorie van de Satisfactie van Goes.* bl. 16.

(*b*) Moreau *Principes de Morale ou Diſcours ſur l'Hiſtoire de France.* T. I. p. 65.

met vreemden; zonden gezanten; ſchreeven brieven aan elkanderen; hielden in de Hoofdſteden bijeenkomſten door gemagtigden, om over vaderlandſche zaaken te beſchikken (*a*). Elke ſtad had zijn bijzonder krijgsvolk, het welk onder hunnen overſten optrok, ten dienſte van zijnen Vorst. Zij voerden dikwijls oorlog tegen elkander, en maakten wederom vrede. Zelfs vergunde Chilperik aan de Stad *Tours*, om zelve een Graaf over haar te verkiezen (*b*). Echter waren de ſteden niet onafhangelijk: zij ſtonden onder het opperbewind der Graaven, welke over haare landſtreeken gezag voerden: deze verzamelden het krijgsvolk, en ſchikten hen volgens den last van den Vorst.

Het beſtier van de ſtad en over de ſtedelingen werd meestal gelaaten aan zulken, die door de ſtedelingen zelve verkooren werden: en 't was genoeg voor de Vorsten, dat zij hem ingeval van oorlog bijſtand deeden, en ten dienſte ſtonden; voorts, bij gelegenheid van huwelijk of geboorte van kinderen, van huldiging, geſchenken deeden; ook waren de wethouderen niet bevoegd, om de ſtedelingen met lasten te bezwaaren. Het werd hun door de Graaven in laatere tijden bij vergunning toegelaaten, wanneer zij het verzogten, als het eenigſte middel waar door zij in ſtaat konden raaken om de ingewilligde beden op te brengen. De ſtedelyke overheden mogten, 't is waar, geene wetten maaken of veranderingen in 't beleid van haare ſtad; maar 't is ook te gelijk waar, dat de ſtedelijke wetten door de Graaven gemaakt, meest uitloopen op zulken, welke op verzoek der Wethouderen der ſteden zijn

(*a*) Moreau p. 138.
(*b*) Ib. Tom. II. p. 34.

zijn gemaakt en gegeeven (*a*) onder de benaaming van privilegien. De beroerten, welke 'er ter gelegenheid van de opvolging tot het graaflijk gezag en de voogdij over de minderjaarige Graaven ontstonden, gaven gelegenheid, dat de landzaaten zich het recht aanmaatigden om 'er kennis van te neemen, zoodaanig dat hunne bewilliging en toestemming noodzaakelijk wierden, om 'er de volkomen wettigheid aan te geeven (*b*). De opene plaatsen mogten niet zonder bewilliging der Graaven bemuurd worden, maar hadden de Heeren van Heerlijkheden geen recht, om hunne eigen wooningen te versterken (*c*)? Vervolgens zijn 'er van tijd tot tijd verscheiden vrijdommen en voorrechten door de Graaven aan de landzaaten gegeeven, welke betrekking hadden tot de rechtsoefening, tot het beschikken van 's lands zaaken, en tot het bepaalen van zekere rechten, en wat verder nog het algemeen oppergezag konde aangaan. Het groot privilegie van Vrouw Maria had zijnen eersten oorsprong in veel vroeger gunstbrieven (*d*), welke als zoo veele beloften behelsden, die, bezwooren wordende, kracht van heilige verbindtenissen kreegen, en uit dien hoofde, even zoo min door den Vorst overtreeden konden worden, als de onderzaaten hunne gehoorzaamheid konden verzaaken.

In deze mengeling van oneindige bijzondere betrekkingen, door welken de bevoegdheid tot het doen wat ons behaagt meer of min bepaald of onverkort, en vrijgelaaten word, waar zal men eigentlijk de burgerlijke vrijheid der landzaaten, waar

(*a*) Pestel l. c. p. 75.
(*b*) *Historie van de Satisfactie van Goes* bl. 8.
(*c*) Ib. bl 7. 15.
(*d*) Zie hier voren bladz. 40. en volg.

waar die van ons Hollanders moeten zoeken? Het woord *Vrijheid* zweeft ons geduurig op de lippen; wij hebben voor de *Vrijheid* de wapenen opgevat; wij hebben die, met het opofferen van goed en bloed, verkreegen; wij zijn een *vrij* volk geworden; wij zijn 'er voor erkend; wij noemen ons een *Vrijen* Staat; en *vrije* Nederlanders: maar waar bestaat toch de *Vrijheid* in, die wij verkreegen, en zoo duur gekocht hebben? Zal men van de *Vrije* Nederlanders gelooven, het geen 'er STRADA van zegt, Lib. VI. naamelijk dat 'er geen volk is, dat meer snoeft op vrijheid, en de slaavernij geduldiger draagt? Zal men van hun zeggen:

Met een beladen nek, en spooren in de zij,
Roept 't Neêrlands domme paard, mijn hart en tong zijn vrij (*a*)?

Wij zien uit de historien, dat de landzaaten onder de Graaven niet zijn geweest in dien staat, of toestand, noch op dien voet, als wij dezelven ten tijde der overheersching van de Romeinen beschreeven vinden: zij gingen niet bezwaard met den last van voor hunne overheerschers te moeten zaaien, ploegen, vet geweid vee ter markt brengen (*b*): zij waren in geen staat van slaavernij: verscheiden beschikkingen omtrent hun leven en hun bestaan hingen van hunne verkiezing af; en zij hadden de bevoegdheid, om ten aanzien van dezelven te doen wat hun het meeste behaagde: maar welke zijn 't onder die zaaken, die eigenlijk de burgerlijke vrijheid uitleveren, en waar in bestaat tog de *vrijheid*, om wel-

(*a*) *Consideratien van Staat of Politieke Weegschaal.* bl. 3.
(*b*) *Vad. Hist.* D. I. bl. 265. en volg.

welke onze voorvaders het zwaard getrokken, en welke zij door de wapenen verkreegen hebben? Zal men die doen bestaan in eene volslagen onafhangelijkheid voor ieder lid van den Burgerstaat; om te doen wat hem behaagt? In eene regeeringloosheid, ten aanzien der gewesten, steden, en dorpen? in eene bevoegdheid van te leeven, zoo als men wil, ambachten, neeringen, en koopmanschappen bij der hand te neemen, naar welgevallen; zonder zich eenige regels, of schikkingen te bekreunen, zonder betaaling van eenige lasten; kortom zonder verplichting om iets tot handhaaving van orde en rust toe te brengen? Zal men de duurgekochte vrijheid doen bestaan in de bevoegdheid van een of meerder leden; om den Staat naar willekeur te schikken; het geen hun niet behaagt, door eene bloote weigering tegen te houden; en 't geen hun behaagt; in weerwil van anderen, door te dringen? in het vermogen van een volk om zich altijd tegen die geenen, die 't opperbewind in handen hebben; te kunnen verzetten (a)? in de bevoegdheid om nevens anderen deel aan de regeering te kunnen krijgen? Zoude de vrijheid bestaan in de bevoegdheid om sluikhandel te drijven? om den vijand, die ons beoorloogt, van oorlogsbehoeften te voorzien? Bestaat onze vrijheid in de hoofdeloosheid eener regeeringe? Hebben onze voorzaaten het graaflijk gezag, even als de Romeinen het koninglijke, afgezworen, of de wapenen opgevat om een hoofdeloos staatsbestier te hebben? Hebben zij in eene zoodaanige hoofdelooze regeering de vrijheid doen bestaan (b)? Op dit alles zal men (zoo ik vertrouw) neen moeten antwoorden. Doch wat heeft

(a) Dus schijnt het de Heer PRICE te begrijpen; l. c. bl. 4. & 5. (b) *Polit. Weegsch.* 3. D. bl. 275.

heeft men dan van ouds hier te lande door het *vry-zijn*, door de *vrijheid* verstaan? Laat ons eens zien of wij de verwarde en duistere denkbeelden, welken men 'er zich van maakt, tot eenige klaarheid kunnen brengen.

Wij vinden bij Tacitus aangetekend, dat de Germaanen wel het meeste tegen het opbrengen van schattingen, en het ten doel staan aan kwellingen van pachters, opzagen (*a*). Ten dien opzigte onafhangelijk te zijn, was bij hen *vrij* te weezen: en waarlijk niet zonder reden. Onafhangelijk te zijn met betrekking tot het geen wat men door zijne vlijt, vernuft, arbeidzaamheid en naarstigheid verkrijgt, is een der dierbaarste gedeelten van onze natuurlijke bevoegdheden; deswege van anderen afhangelijk te zijn, het geen men met zorg, zweet, en kommer verkrijgt, gedeeltelijk of geheel te moeten geeven aan anderen, is van alle besnoeijingen der vrijheid de allergrootste en te gelijk de gevoeligste en onnatuurlijkste, om dat niets in 't zedelijke natuurlijker is, dan dat ieder de vruchten van zijnen arbeid geniete; en niets onnatuurlijker dan dat een ander geheel of gedeeltelijk 'er het genot van hebbe. Derhalven is het niet te verwonderen dat „ de Franken door de „ Romeinen overwonnen, en een goed deel hunner „ met vrouwen en kinderen, en al wat zy hadden, verplaatst zynde, in de onbewoonde streekender Ambiaanen, Bellovaken, Tricasfinen, „ Lingonen, en andere inwooneren van Gallië „ om daar als onderdaanen des Roomschen Ryks, „ te leeven, de ledige akkers te bebouwen, en, „ in plaats van de zee, door roveryen onveilig „ te

(*b*) D. I. bl. 13.

„ te maaken, den Romeinſchen krygsknegten leeftogt te verſchaffen, en hun vet geweidt vee in de naaſte ſteden, ter markt te brengen; de Chamaven en Friezen, en andere volken, die in en omtrent Batavia gewoond hadden, ten behoeve der Romeinen moetende ploegen en zaaien; en gelyk verſcheiden Frankiſche en andere Germaniſche volken den Roomſchen Ryke in vredestyd met den landbouw dienſtig waren, en in tyden voor oorlog ook nog gelyk eertyds, de krygsbenden, uit hunne ſtrydbaarſte manſchap gekoozen wierden (a)", is het niet te verwonderen, (zeg ik) dat deze volken dit juk, 't welk ons een volkomen denkbeeld der burgerlyke ſlaavernye geeft, ongeduldig droegen, en telkens gelegenheid zogten, om het van den hals te ligten. En om deze redenen is het, dat de menigvuldige oproeren, in Frankrijk ontſtaan, meeſt al geboren zijn uit het opleggen van lasten, en het inzamelen van geldmiddelen. Om die reden is het, dat wij bij de Franken niet zoo zeer het heffen van lasten, dan wel het inwilligen van beden in gebruik zien. De landzaaten waren verplicht hunnen landheeren ten dienſte te ſtaan; om tollen, tienden, en breuken te betaalen; maar niet om ſchattingen op te brengen.

Behalven dit ſoort van vrijheid of onafhangelijkheid, welke Tacitus in de Germaanen ſchijnt opgemerkt te hebben, is 'er eene ander, op 't welk de noordſche volken, en inzonderheid mede de Franken, ten ſterkſte ſchijnen gezet geweest te zijn; naamelijk van ter zaake van misdaad niet verantwoordelijk te zijn, dan overeenkomſtig met hunnen geboorteſtaat, en onbetrekbaar te zijn voor rechters, tot welken zij volgens hunne geboor-

(a) *Vad. Hiſt.* D. I. bl. 226.

boorte en ſtaat niet behoorden. Daar van daan de oude ſtaatswet, dat niemand dan voor *zijne Evenknien* (*a*) te recht geſteld; en bij laateren tijd, dat niemand van zijnen dagelijkſen, ordinairen, en competenten rechter afgetrokken kon worden. Nog ſchijnen de Franken zeer geſteld geweest te zijn op de bevoegdheid van zelf een ongelijk hun aangedaan te mogen wreeken (*b*); waar uit de kampvechten en zoenen zijn voortgeſprooten; en van welken het begrip nog hedendaags bij de *militairen* ſchijnt overgebleeven te zijn; daar het niet alleen voor ſchande word gehouden, dat een *militair* een ongelijk hem aangedaan niet zelf wreekt, maar alle wetten tegen de duëllen en de ſtraffen daar bij bedreigd, geene de minſte kracht hebben (*c*). Ook zijn de bewoonders dezer gewesten, gelijk doorgaans alle volken, zeer geſteld geweest op hun eigen godsdienst, en het vermogen of de bevoegdheid, om den godsdienst te oefenen naar hunne eigen begrippen en inſtellingen, is iet, daar zij lang het zwaard om gevoerd hebben; en waar van Karel de Groote hen eindelijk gedwongen heeft af te zien. De Germaanen, en na hen ook de andere volken, hebben vooral hunne vrijheid geſteld in de onafhangelijkheid van een vreemd gezag: men heeft hen nimmer de wapenen zien opvatten, noch een oorlog voeren, om tot een hoofdelooze regeeringsvorm te komen, maar wel om aan geene vreemde Vorſten cijnsbaar te

(*a*) Bijlaage van dit deel K. L. M. v. D. WALL. *Privil. van Dordrecht.* D. I. bl. 112. 113. D. II. bl. 964. n. (1) MOREAU l. c. T. IV. p. 222. 269. VELLY *Hiſt. de France* T. XIV. p. 232. T. XIX. pag. 52.

(*b*) MOREAU l. c. T. II. p. 7.

(*c*) *Vad. Hiſt.* D. I. bl. 443.

te zijn. Men leeze de vaderlandsche geschiedenissen van de vroegste tijden, men zal de bewoonders onzer gewesten altijd zeer gewillig zien staan onder het beleid van een eenhoofdig gezag, en wel een gezag, het welk al vrij groot en uitgebreid was (*a*).

Sommigen, die de graaflijke heerschappij ten breedste uitmeeten, hebben beweerd, dat de privilegien aan de steden gegeeven, slechts tot wederzeggens toe waren gegund; dat de Graaven overzulks het recht gehad hebben, om die ten allen tijde wederom in te trekken; en dat derhalven de ingezetenen nimmer het recht gehad hebben, om zich over het intrekken der privilegien te bezwaaren; althans uit dien hoofde geen recht kreegen tot opstand; en, bij weigering van herstel of betering, tot het afzweeren van hunnen landsheer. Zij beweeren, dat onze voorouders zelve in dat begrip zijn geweest, en beroepen zich op stukken, die ten bewijze strekken, dat de onderdrukte landzaaten ten duurste verklaard hebben, dat zij de wapenen tegen de tirannij van Alva hadden opgevat, en niet om Filips, wien zij houw, getrouw en onderdaanig wilden blijven, van zijn gezag te ontzetten, en van zijne heerlijkheid te berooven; en wat verder nog deswege voortgebragt word. Geloofs men die schrijvers, zoo zouden onze voorouders, indien het den Graaven gelust had hen te handelen, zoo als we gezien hebben, dat de Romeinen met hen geleefd hebben, zulks geduldig hebben moeten lijden en verdraagen.

Wat het gevoelen omtrent de willekeurigheid der Graaven, met betrekking tot gegeeven voorrechten en vrijdommen betreft, het zelve word (zoo 't mij toeschijnt) bij gevolgtrekking gehaald uit het be-

(*a*) *Vad. Hist.* Moreau l. c. Pestel. l. c. p. 229 & seqq.

begrip, dat de Graaven eene eigendunkelijke heerschappij bezeten zouden hebben, en is noch met den aart noch met den inhoud der gunstbrieven zelven over een te brengen. Want als men op den aart van dezelven let, dan bevindt men 1. dat dezelven meestal zulke voorwerpen bevatten, welke niet gevoegelijk met eene onzekerheid, of men 'er het genot van zal behouden dan niet, bestaan kunnen. 2. Zij zijn dikwijls gegeeven tot vergoeding van diensten en geleeden schaden: en wat is 'er ongevoegelijker dan dat men tot vergelding van genooten dienst iet zal vergunnen, met voorbehouding om 'er het genot willekeurig van te doen ophouden? Men vergeldt geen diensten als men alles eischen kan en de dienst een plicht is. 3. Men vindt in sommigen derzelven bepaald, dat zij eeuwig zullen stand houden (*a*), daar de Graaven hunne gunstbrieven zomwijlen ook bepaalden tot zekeren tijd na wederzegging (*b*); waar uit niet zonder reden kan worden afgeleid, dat zij zich het intrekken der privilegien niet voorbehielden, ten zij die slechts tot wederzeggen toe verleend waren; althans dat zij zich die bevoegdheid niet voorbehielden, wanneer zij de voorrechten en vrijdommen schonken, om te duuren ten eeuwigen dage.

Vergeefsch beroept men zich op daadelijkheden, door de Graaven, tegen de privilegien gepleegd: want behalven dat deze daadelijkheden alleen doen zien, dat de Graaven zomwijlen tegen hunne verbintenissen gehandeld, en de landzaaten zulks verdraagen hebben; komt het mij voor, dat 'er met meerder grond uit andere daaden van de Graaven kan aangetoond worden, dat die Vorsten

zel

(*a*) Bestel l. c. Bijlaage I. D. D. G.
(*b*) Bijlaage I. D. K.

zelve meer dan eens blijken hebben gegeeven, dat zij aan de gegeeven of verleende gunstbrieven gebonden waren. Toen de Staaten van Holland, in den jaare 1545, zich aan Keizer Karel den V. beklaagden over het invoeren van een congié-geld, als ſtrijdig met hunne vrijdommen, wat heeft de Monarch gedaan? Heeft hij beweert, dat hij de gegeeven vrijdommen ſlechts tot wederzeggen toe had verleend; en dat hij die naar welgevallen konde intrekken? Neen. Hij heeft „ op de Re„ queste der Staaten doen appoincteren, dat de „ Supplianten deſen aengaende, *in juſticie zouden* „ *mogen treden tegens zijnen Procureur* generaal, om „ met volle kenniſſe van zaeken, daer *op te dispo*„ *neren ende ſentencieren ſoe nae reden behoiren zou*„ *de*". Met dat gevolg, dat Karel de V. bij diffinitive ſententie is „ gecondemneerd te gehengen „ ende te gedoogen, dat het coren ende graen „ zoude uitgevoerd worden ſonder ter cauſe van „ dien te betalen eenich tolrecht, impoſt, of con„ gié-geld, ander dan coſtuimierlick ende gewoon„ lick betaalt was geweest, ende opgelicht den 14 „ dach van december, anno 1495 (*a*)".

Wanneer de Hollanders zich tegen de Brabanders van het middel van arrest bediend hadden, om daar door tegen dezelven jurisdictie te fundeeren, en wanneer de Brabanders zich over dit arrest beklaagden, als aanloopende tegen hunne vrijdommen, bij de gouden bulle verleend; wat heeft Karel de V. toen gedaan? Heeft hij uit de volheid van zijne eigendunkelijke magt de zaak beſlist? Neen. Hij heeft partijen naar den Grooten Raad van Mechelen geweezen, welke dit geſchil ten nadeele der Brabanderen beſlist heeft.

Wan-

(*a*) Bijlaage van 't I. D. A. p. 3. en 18.

Wanneer over de bevoegdheid, tot de oefening van zekere takken of deelen van de justitie twist is ontstaan tusschen den procureur generaal, en andere officieren; of wanneer de Graaven zich de privative kennis van eenig delict wilden aanmaatigen, zijn dan die geschillen door de Graaven uit de volheid van hunne opperheerschappij beslist? Neen. Men ziet 'er voor den Hove van Holland gebragt, en van daar bij appel aan den Grooten Raad van Mechelen (*a*).

Men heeft, het is waar, de Graaven de wapenen tegen hunne landzaaten zien gebruiken, om hen tot onderwerping te brengen; maar men heeft hen ook geregelde rechtspleegingen zien houden over zaaken, in welken zij meenden door hunne leenmannen of steden in hunne heerlijkheid verkort te zijn (*b*): en deze daaden kunnen mijns oordeels gevoegelijker tot bewijs tegen, dan anderen voor, het eigendunkelijk gezag der Graaven aangebragt worden, om dat het niet te vermoeden is, dat een Vorst, die weet, dat hij uit eigen gezag zich zelf recht kan verschaffen, zonder eenige rechtspleeging daar toe te behoeven, tot dit laatste middel zal overgaan; en daarentegen zeer waarschijnelijk, dat hij zulks doende, het gedaan heeft, om dat hij 'er zich toe verplicht achtte. Trouwens het geheel samenstel der frankische regeeringe was zoo verre af van een eigendunkelijk gezag, dat alles aan geschikte rechtspleegingen onderworpen lag.

Onze voorouders hebben, 't is waar, lang de wapenen tegen de tirannij gevoerd enkelijk om 't behoud van hunne voorrechten en vrijdommen, zonder wil om Filips af te vallen: maar bewijst

(*a*) *Register van de Heeren Staaten van Holland, gehouden bij* Adriaan van der Goes, *Advocaat van hetzelve Land.*
(*b*) Bijlaage van 't I. D. L.

wijst die gematigdheid een gebrek van recht: „ De „ zelfsverdediging (zegt zeer wel de kundige Schrijver der *Historie van de Satisfactie, waar mede de stad Goes en het Eiland van Zuidbeveland zich begeeven hebben onder het stadhouderschap van Prins Willem van Oranje, in het jaar 1577.*) is een der eer„ ste redenen van eenen wettigen oorlog: de na„ tuur geeft ons dat recht, en niet de persoon of „ hoedaanigheid van den aanvaller. Hadden de „ Nederlanders in dien tijd de wapenen onmidde„ lijk tegen den Vorst gekeerd, hadden zij Philips „ aanstonds voor vijand verklaard, men zoude niet „ konnen zeggen, dat zij een onwettigen oorlog „ voerden (a)". Duizenden daaden zoudenwe kunnen bijbrengen om te doen zien, dat de Graaven zelven zich nimmer een volslagen eigendunkelijk gezag over deze landen hebben toegeeigend, offchoon zij nu en dan iets bestaan hebben, dat 'er naar zweemde: en al was het al eens zoo, dat men van de eerste beginselen der bijzondere graaflijke regeering, naamelijk van dien tijd, dat zij uit hunnen eigen hoofde het gebied gevoerd hebben, niet anders ontdekte dan eene aaneenschakekeling van willekeurige en meesterachtige daaden, zonder eenig mengsel van ontzag voor voorrechten, vrijdommen, en gunstbrieven der landzaaten; wat zou 'er uit volgen? Dat de Graaven het eigendunkelijk gezag en hunne geweldenaarijen wettig gevoerd en gepleegd zouden hebben? Dat 'er de landzaaten nimmer tegen zouden hebben mogen opkomen; de wapenen opvatten; en hen uit dit gebied stooten? Wat was toch de titel, op welken de Graaven zulk een oppergezag wettig zouden beze-

(a) Bl. 34. Een werk 't welk, om meer dan eene reden, dubbeld waardig is dat men het leeze.

zeten hebben? Immers waren zij oorſprongelijk afgezonden amptenaaren, om de inkomſten der vorsten te beſtieren, het Land te beveiligen, recht onder de landzaaten te oefenen. Op dien voet waren zij gekomen, op dien grond rustte de gehoorzaamheid der onderdaanen aan hunne bevelen: met zich het gebied rechtſtreeks aan te trekken, wonnen zij niet anders, dan dat zij het inkomen der graaflijke gerechtigheden voor zich zelven hielden, van hunne graaflijke waardigheid niet verlaaten konden worden, en dat die waardigheid erflijk werd: maar zij kreegen 'er geenzins door het recht noch de bevoegdheid om willekeurig over de landzaaten te regeeren, en over dezelven een grooter gezag te oefenen, dan hunne leenheeren oorſpronggelijk bezeten hadden. Hadden de Graaven billijke redenen om hunne afhangelijkheid van den Oppervorst af te ſchudden, de landzaaten hadden 'er geen mindere, om hun geen ander noch verder gezag over te laaten, dan tot het welk zij oorſpronggelijk aangeſteld waren: en wanneer men tegen de wettigheid der privilegien opwerpt, dat zij veeltijds den Graaven zijn afgeperst, dan ſchijnt men geen acht te ſlaan, dat de landzaaten tot dit afpersſen vrij meer bevoegd zijn geweest, dan de Graaven om zich van de onderhoorigheid aan den Keizer te ontſlaan. Het onvermogen der Oppervorſten, of, wil men liever, de tweeſpalt tusſchen de afſtammelingen van Karel den Grooten, verſtak deze gewesten van de beſcherming, welke zij behoefden, en gaf daar door aan derzelver Graaven voet en aanleiding om het oppergezag aan zich te trekken: dezelve oorzaak gaf den landzaaten voet en aanleiding, om in de Graaven geen verder noch ander oppergezag te erkennen, dan zoodaanig een als met hunnen ſtaat overeenkwam.

WAT

Wat titel de Graaven ook tegen de landzaaten konden opbrengen, om de wettigheid van hun onafhangelijk gezag te betoogen, de landzaaten konden 'er altijd een vrij beter tegen over ſtellen, ten bewijze, dat zij geene verdere noch andere onderdaanigheid of gehoorzaamheid verſchuldigd waren, dan die uit derzelver voorige bedieninge voortſproot. De aart der leenroerigheid bragt mede, dat die, welke buiten ſtaat raakte beſcherming te verleenen, ook daar door zijn oppergezag verloor: de ſtrooperijen der Noormannen, tegen welken geen behoorlijke beſcherming verleend werd, waren overzulks genoeg, om de landzaaten van de heerſchappij van 't rijk te ontſlaan; en men behoeft, om de burgerlijke vrijheid der bewoonderen dezer gewesten, ten tijde dat zij onder het onmiddelijk gezag der Graaven geſtaan hebben, geene opperheerſchappij voerende landsvergaderingen te verdichten, welke nimmer eenig beſtaan gehad hebben dan in de herſenen van ſommige ſchrijvers, die (zal men onbewimpeld ſpreeken) dit verdichtſel om zekere inzigten uitgedacht hebben.

Wanneer men overzulks den geheelen burgerlijken toeſtand van de bewooners dezer gewesten, ten tijde dat zij onder het gebied van de Graaven of hunne bijzondere Heeren geſtaan hebben, en alle de bijzonderheden tot denzelven betrekkelijk, gade ſlaat, en vervolgens daar uit zal opmaaken, waarin, ten tijde der Graaven, hunne burgerlijke vrijheid beſtaan hebbe, dan zal men (zoo ik vertrouw) bevinden, dat dezelve hoofzaakelijk daar in gelegen was:

1. Dat de Graaven geene bevoegdheid hadden, om willekeurig over de bezittingen hunner landzaaten te beſchikken.

2.

2. DAT zij geene bevoegdheid hadden, om naar hunne zinnelijkheid aan hunne landzaaten wetten voor te schrijven (*a*).

3. DAT zij geene bevoegdheid hadden om schattingen op hen te leggen (*b*).

4. DAT den landzaaten geen straffe konde worden opgelegd, dan bij geregelde rechtspleeging (*c*).

5. DAT zij niet te recht konden gesteld worden, dan voor huns gelijken, voor hunne evenknien (*d*).

6. DAT zij bevoegd waren, om zelven een gedaan ongelijk te wreeken, en voor hunne eigen veiligheid te zorgen; daar toe verbonden en verdragen aan te gaan.

7. DAT zij niet onmiddelijk onder de heerschappij der Graaven stonden, maar door tusschenkomste van hunne bijzondere Heeren.

8. DAT die Heeren in hunne heerlijkheden geene schikkingen tot bezwaar van hunne landzaaten konden maaken, zonder bewilliging van den Graaf.

9. DAT de Graaven van hun gezag vervielen, ingevalle zij de bescherming aan hunne leenmannen of onderzaaten weigerden, of daarin nalaatigwaren (*e*).

10. DAT de landzaaten over hunne goederen zelf bij uitersten wille konden beschikken.

11. DAT wettig verkreegen voorrechten hun niet konden benomen worden (*f*).

12. DAT de landzaaten niet naar de willekeurige verkiezing der Graaven ten oorlooge behoefden op te trekken (*g*); of verplicht waren den Graave te dienen, veel min daar toe, tegen hunnen wil, kosten moesten draagen.

13. DAT

(*a*) PESTEL l. c. p. 229. Bijl. L. van 't I.D. bl. 87. en volg.
(*b*) Id. l. c. p. 223. & seqq. (*c*) Id. l. c. p. 230.
(*d*) Id. l. c. p. 232. 234. (*e*) Id. l. c. p. 228.
(*f*) Id. l. c. p. 229. (*g*) Id. l. c. p. 231.

13. Dat zij onafhanglijk waren van een uitheemsch gebied.

Van deze deelen hunner burgerlijke vrijheid waren 'er (om van hunne afkeerigheid van geloofsdwang te zwijgen) twee, welken zij inzonderheid ter harte namen, te weeten: 1. De ongehoudenheid van schattingen of lasten, zonder of tegen hunne bewilliging, op te brengen. 2. Van hunnen dagelijkschen *ordinairen* en *competenten* rechter niet te mogen worden afgetrokken. En niet zonder reden; want, daar deze twee hoofdzuilen der burgerlijke vrijheid vallen, verliezen de anderen al hunne kracht.

Bij deze gronden van algemeene vrijheid, moet men de voorrechten en vrijdommen voegen, welken de landzaaten van tijd tot tijd verkreegen hadden, en die of tot de landzaaten in het algemeen betrekking hadden, of bijzondere leden van dezelven aangingen: onder dezelven kan men bij voorbeeld stellen het stapelrecht aan de Stad Dordrecht verleend; het heffen van een paalgeld, aan de Stad van Amsterdam vergund; de bestelling of verkiezing der Wethouderen; het maaken van keuren; het heffen van excijnsen; en eene menigte anderen (*a*). Zij zijn alle op nieuw door Vrouwe Maria, voor haar en haare nakomelingen, bekrachtigd en vermeerderd, door de Handvest, welke gemeenlijk genoemd word het Groot Privilegie van Vrouwe Maria: de voornaamste derzelven in die Handvest uitgedrukt staande, achten wij het niet ongevoegelijk derzelver inhoud, zoo als de Heer Wagenaar dien heeft opgegeeven, hier te plaatsen.

„ De Hertogin zou niet trouwen, dan by raa-
„ de

(*a*) Zie hier vooren bladz. 38. en volg. Bijlaage D. I. A. D. Q. 5. I. Bijlaagen van dit Deel G. I.

„ de en goeddunken der Heeren van haaren bloede
„ en der Staaten haarer landen. Holland werdt vry
„ verklaard van de Bede, in 't jaar 1475., aan Her-
„ tog Karel toegestaan: voor welker voldoening,
„ vyf der zes groote Steden, Dordrecht, Delft,
„ Leyden, Amsterdam en Gouda, zich schriftelyk
„ verbonden hadden. Voorts werden den lande ook
„ zekere ingewilligde vyf honderd duizend Kroonen
„ jaarlyks kwyt gescholden. Dordrecht en Zuid-
„ holland in 't byzonder verwierven kwytschelding
„ van zes duizend Klinkaarts jaarlyks, Hertoge
„ Karel, in 't jaar 1468, in plaats van alle voor-
„ leden en toekomende Beden, ingewilligd. Alle
„ Ampten en Diensten, door de Hertoginne te be-
„ geeven, zouden geenen anderen dan Inboorlingen
„ mogen gegeeven worden: niemant zou twee Amp-
„ ten tevens bekleeden mogen: noch men zou gee-
„ ne Ampten verpagten. De Raad van Holland
„ zou voortaan bestaan uit een' Stedehouder en agt
„ Raadsluiden, twee Edelen en de overige Regts-
„ geleerden, zes uit Holland, en twee uit Zeeland
„ geboortig: behalve nog twee andere Raadsluiden,
„ insgelyks Inboorlingen, die geene wedde genie-
„ ten zouden. Voor deezen Raad, zouden geene
„ zaaken, die ter kennisse der Steden of Dorpen
„ stonden, ter eerster aanleg; maar alleen, by be-
„ roep van de gewoonlyke Regtbanken, gebragt
„ mogen worden. De Staaten en landen zouden,
„ bij het Regt van niet buiten hunne paalen in reg-
„ ten betrokken te konnen worden, bewaard bly-
„ ven. Ook zouden de Geregten in de Steden ge-
„ zet en veranderd worden, op den ouden voet.
„ De Steden mogten, onderling, en met de andere
„ Nederlanden, Dagvaarten houden, zo dikwils, en
„ op zulk eene plaats, als 't haar behaagde. Men
„ zou geene nieuwe Tollen of andere lasten mogen

„ op-

„ opſtellen, dan by goeddunken van 's lands Staaten. Ook zouden de landzaaten; by hunnen vryen koophandel, neering en hanteering bewaard blyven. De Hertogin, noch haare nakomelingen, zouden geenen aanvallenden noch verweerenden oorlog mogen aanvangen, dan by goeddunken van 's lands Staaten. Of zo 't geſchiedde, zou men ongehouden zyn, in denzelven te dienen, onaangezien eenig gebruik of bevel van Hertoge Karel, hiermede ſtrydende. In open en beſlooten brieven, zou voortaan de Duitſche taale gebruikt worden. Geene Graaflijke bevelen zouden gelden, als zy met der Steden Voorregten ſtreeden. De Rekenkamer te Mechelen zou, zo ver zy Holland en Zeeland betrof, naar Holland worden overgebragt. Elk zou voortaan zyne zeedriftige goederen naar zig mogen neemen, mits betaalende redelijk bergloon. Te vooren, werden zy, dikwils, geoordeeld, tot de Graaflyke Schatkist te behooren. De kleine Ampten, als Kosteryen, Scholasteryen, Bode-Ambagten, enz. zouden ter begeevinge ſtaan van hun, die dezelven, ſedert zestig jaaren, begeeven hadden. Men zou geene Munt ſlaan, noch 't geld op- of afzetten, dan by raade en goeddunken van 's lands Staaten, zullende de Hollandſche Munt, als van ouds, te Dordrecht blyven. Het land van Stryen zou altoos een lid van Holland zyn. Geene ſteden zouden gehouden zyn te draagen tot Beden, in welken zy niet bewilligd hadden. De Heer zou voortaan, in perſoon, zijne Bede moeten komen doen. Niemants leen zou tot 's Graaven Tafel gelegd mogen worden, dan na dat hy geregtelyk verwonnen ware. De Hertogin beloofde, voortaan, geene Brieven te zullen verleenen, om moer te delven, tot het branden van zout, uit-

„ erven, die binnen de bedykte landen van Hol„ land, Zeeland en Friesland, gelegen waren". Alle deze vrijdommen en voorrechten, en verscheiden anderen van minder gewicht zijn, als zoo veele takken der burgerlijke vrijheid te beschouwen, in de behoudenis van welken onze Voorvaderen hunne vrijheid en veiligheid gesteld hebben.

ONDER de hedendaagsche europeïsche volken houd men de Engelschen tegenwoordig voor die geenen, welke zich het meeste kunnen beroemen een vrij volk te zijn. Ik ben zeer verre van hun die glorie te willen betwisten. Maar als ik zie, hoe het volk bij hen ten oorloge met dwang geprest word; welke baldaadigheden 'er gepleegd worden tegen luiden, tegen wien niets anders ingebragt kan worden, dan dat zij omtrent zekere zaaken van een verschillend gevoelen zijn, of slechts zich stil zoeken te houden; dan verlies ik het denkbeeld van vrijheid. Daar geweld aan de eene zijde gepleegd word, houdt de vrijheid aan den anderen kant op. Dus kan ook bij mij het *liberum veto* der Poolen tot geen blijk van vrijheid strekken; want daar de wil van een lid van een genootschap dien van alle de anderen, hoe billijk en heilzaam die moge zijn, doet stil staan, daar verdwijnt de vrijheid; om dat het ligchaam daar door het vermogen verliest, om voor zich zelf te zorgen. Echter is men in Engeland het minste afgeweeken van de twee gedeelten der vrijheid; van welken ik zoo even gesproken heb; naamelijk van niet verplicht te kunnen worden tot het opbrengen van schattingen en lasten, dan tot zulken, in welken door het volk bewilligd word; en niet van zijne dagelijksche, gewoone, en bevoegde rechters afgetrokken te kunnen worden. Men weet dat de Koning van Engeland geene belastingen kan heffen, zonder dat hij 'er door het Parlement,

het

het welk in de plaats van 't volk verschijnt; toe gewettigd word; en men weet ook, dat in Engeland niemand dan door zijne *Jury's*, of zijne *Evenknien*, ter straffe gedoemd word. Van de wijze der rechtspleeginge heeft men onlangs aan het geding van den Admiraal Keppel; aan dat van de Hertoginne van Kingston; gelijk mede aan dat van den Lord Gordon eenige voorbeelden gezien.

WANNEER men op de klagten der Amerikaanen, door welken zij de Regeering van Groot-Brittanje beschuldigen van hen in hunne vrijheid verkort te hebben, en op de redenen, welke zij van hunnen opstand geeven, let, zal men insgelijks kunnen bespeuren, dat die gegrond zijn op de meening, dat op hen geene belastingen kunnen gelegd worden, zonder of tegen hunne bewilliging; en dat zij van hunne dagelijksche, gewoone, en bevoegde rechters niet afgetrokken kunnen worden.

DUS is het, behalven den geloofsdwang, ook gelegen geweest met onze Voor-ouders, die tegen de spaansche tirannij zijn opgestaan: echter met dit onderscheid, dat 'er tegen de Amerikaanen van de zijde der Engelschen, dat geweld, dat bloedstorten, dat blaaken en branden, dat teisteren en folteren, dat moorddaadig ombrengen van duizende onnozele zielen niet gepleegd is, het welk de onzen hebben moeten ondergaan. De klagten, door onze Voor-ouders Koning Filips voorgehouden, komen, (behalven den geloofsdwang) mede op het schenden van het privilegie *de non evocando*, en op het invoeren van willekeurige lasten neer. De Graaven hadden bereids sedert eenen geruimen tijd getoond, dat zij 'er op uit waren, om die twee zuilen der burgerlijke vrijheid te ondermijnen (*a*): hoe

(*a*) *Satisfactie van Gent*, bl. 31. en volg.

hoe meerder hunne magt aanwies, hoe ſterker zij daar toe ijverden. Filips, waanende, dat 'er de tijd onder zijne regeering toe geboren was, en te veel van zijne krachten vermoedende, nam het hartig beſluit om het met geweld door te zetten. Zijn vader was 'er in Spanje gelukkig in geſlaagd (*a*). Hij meende in onze gewesten nog minder gevaar van eenen kwaaden uitſlag te loopen; daar de verbijsterde Vorst liever uit het verval van 't Koningrijk van Spanje, ſedert dat Karel de V. hetzelve onder het juk van een eigendunkelijk gezag had gebragt, geleerd moest hebben, dat hij ten minſte in diergelijke poogingen de ſtappen zijns vaders niet moest volgen. Elk weet wat uitſlag de toeleg van Filips gehad heeft, en hoe onze voorouders, onder Gods zegen, alle gevaaren ontworſteld zijn, en dezen onzen Vrijen Staat der Vereenigde Nederlanden opgericht hebben. Alleenlijk kan ik niet onopgemerkt voorbijgaan, dat in den geheelen opſtand tegen Filips, zoo min als in alle voorgaande tijden, eenige ſchijn of ſchaduw te vinden is, dat ooit de bewooners dezer gewesten de burgerlijke vrijheid hebben doen beſtaan in eene hoofdelooze regeering, of eenigen wil getoond, om de regeeringsvorm tot eene hoofdelooze regeering te brengen. Men leeze alle hunne klagten; men zie alle hunne raadspleegingen; men neeme alle hunne beſluiten tot op het overlijden van Willem den II., men zal 'er geen het geringſte ſpoor van aantreffen. Wat men ook ten tijde van HUGO DE GROOT in den zin of op 't oog moge gehad hebben; die ſchrijver zelf prijst de regeeringsvorm, die met een hoofd voorzien is, aan (*b*); en wie zal gelooven, dat 'er, toen hij

(*a*) ROBERTSON *Hiſtoire de Charles* V.
(*b*) GROTIUS *de Antiq. Reip. Bat.*

bij dit schreef, bereids een toeleg was gemaakt, om allen invloed en gezag van een hoofd buiten het staatsbewind van onze gewesten te sluiten.

„ Want (dus spreekt de beroemde Hugo de
„ Groot) indien by dit gebied, van de treffelyckste
„ uyt de Staaten te saamen gevoeght, noch komt
„ een wettelyck vorstelyck Persoon, al sulcken Re-
„ geringh moet geacht worden voor de beste en
„ de gematighste: want nademaal men in alle saac-
„ ken het middelste pryst, en oock het loffelyck-
„ ste ende deughdelyckste gehouden word, ende
„ dat het middelste is ende genoemt word 't geene
„ van beyde eynden afgescheyden, ende aan beide
„ deelachtigh is: soo blyckt dat dese Regeringe in
„ sulcker maten tusschen eenhoofdige Regeringe,
„ ende gebiedt van het gemeene volck gestelt is,
„ dat se het quaad van beyde dese Staaten af-sondert,
„ en alle 't geene goed is aanneemt, ende tot hem
„ treckt: want voor eerst, nademaal sy niet alle
„ dingen toelaat, noch een mensch alleen die veel
„ dolingen onderworpen is, soo ontgaat sy daar
„ door sonder twyffel groote gevaarlyckheden;
„ wederom terwylen de eenhoofdige Regeringe
„ gepresen word ter oorsaacke van de aansienlycke
„ hoogwaardigheid, ende het gebied van 't gemeen
„ volck ter oorsaacke van de eenparige vryheid,
„ soo verkryght sy de hooghwaardigheid door den
„ Vorstelycken Persoon, ende geeft soo veel een-
„ parigheid als noodigh is, dewyle sy een yegelyck,
„ van wat staat hy sy, door vroomigheid den wegh
„ baant tot de hoogste Ampten, ende deelachtigh
„ maakt van het opperste gebied (*a*)".

Indien het nu waar is (en wie, die de geschiedenissen der volken geleezen heeft, zal het loochenen?)

(*a*) *Herstelde Prins.* bl. 119.

nen?) dat de natuurlijke bevoegdheid, om te doen wat ons behaagt, in alle burgerſtaaten meer of min beſnoeid word, en zoodaanig beſnoeid kan worden, dat het volk in eene volſlagen afhangelijkheid van die geenen, welke over hetzelve regeeren, 't zij een, 't zij veelen, geraake; indien het waar is, dat een burgerſtaat, het zij dat het oppergezag bij een of bij veelen rust, in eene meer of mindere afhangelijkheid van eene vreemde Mogendheid kan ſtaan, en daar door op kan houden van *vrij* te zijn; of, zoo men wil, *volkomen vrij* te zijn; indien het waar is, (en wie, die de geſchiedenisſen dezer landen geleezen heeft, zal het tegenſpreeken?) dat de bewoonders dezer gewesten van de vroegſte tijden af, nimmer de burgerlijke vrijheid hebben doen beſtaan in eene hoofdelooze regeering, maar in verſcheiden deelen van de natuurlijke bevoegdheid om te doen wat ons behaagt; wat mag dan de reden zijn, dat 'er zoo veele werkjens en geſchriften in 't licht zijn gebragt, in welken de ſchrijvers zich toegelegd hebben om de ſtaats-regeeringen, welke met een hoofd voorzien zijn, als onbeſtaanbaar met de vrijheid af te ſchilderen, en de burgerſtaaten zoodaanig, als of 'er alle vrijheid weggenomen was, en niet dan ſlaavernij te vinden, zoo ras als 'er een hoofd aan de regeering is? Wat mag de ſchrijvers dier boekjens bewoogen hebben om in dezelven alle de gebreken van eenhoofdige regeeringen, en de afſchuwlijkſte euveldaaden van eigendunkelijke Vorsten, op te haalen en bij een te zamelen, ten einde de ondeugd van eene eenhoofdige regeering op 't levendigſte af te beelden, en voorts, of uitdrukkelijk of van ter zijde, eene toepasſing op onze gewesten te maaken, indien het niet geſchied is, om de goede gemeente tegen het ſtadhouderlijk bewind en het huis van Oranje op te zetten; zoo het niet geſchied is, om alleen meester

van den Staat te zijn en geen *Mede-Heerſcher* te hebben? Want, offchoon alle de zwarte trekken, met welken de eenhoofdige regeering door die ſchrijvers afgemaald word, zoo naauwkeurig op de waarheid waren afgepast, dat 'er geen plaatsjen voor een wit ſtipjen overbleef, zouden dezelven dan als nog wel de toepasſing op onze vaderlandſche ſtadhouderlijke regeering kunnen veelen? Gaat het door, dat men de gebreken van eene monarchaale regeering in alle opzigten tot onze ſtadhouderlijke overbrenge? Kan het door den beugel, daar in onze ſtadhouderlijke ſtaats-regeering eene vermenging der drie regeeringsvormen (en hier door de beste regeeringsvorm) plaats heeft, dat men 'er van ſpreeke, als of 'er ſlechts een eigendunkelijk Alleen-Heerſcher was, zoo ras als 'er een Stadhouder aan 't hoofd is, daar die echter ſlechts alleen bij de twee anderen gevoegd ſtaat? Is het heusch, braaf, eerlijk, of vroom, dat men voorwende, dat zoo ras 'er een Stadhouder is, de vrijheid in gevaar ſtaat; dat de Stadhouders geduurig opde vrijheid der ingezetenen loeren; die zoeken te vernietigen, en beſtendig naar de ſouvereiniteit haaken (*a*)? Waar toe dienen diergelijke beſchuldigingen, met welken men de ſtadhouderlijke ſtaatsregeering bezwalkt, en welke in onze dagen of opentlijk of bedektelijk gebezigd worden, indien het niet geſchiedt, om de goede gemeente op te hitſen, en die tegen de ſtadhouderlijke regeering, en het huis van Oranje te verbitteren?

ONDERTUSSCHEN wat is 'er van de zaak? Heeft Prins Willem de I., heeft Maurits, heeft Frederik Henrik, heeft Willem de II., Willem de III. en onze laatſt overleeden Stadhouder ooit. 1. eenige

(*a*) *Conſideratien*, enz. *Publijck Gebedt. Aanwijzinge der Politieke gronden*, en meer anderen.

ge willekeurige befchikkingen over het een of ander goed van een der ingezetenen, wie het zij, gemaakt; iets aan een ander, onder welk voorwendfel het zijn moge, ontnomen? En zoude men wel kunnen zeggen, dat het huis van Oranje niet onwettig van het een of 't ander zijner bezittingen is ontzet geworden?

„ Ik heb moeten lyden (dus heeft de vader van onzen tegenwoordigen Stadhouder, den 7. October van den jaare 1742, bij gelegenheid dat die Vorst door Hunne Hoog Mogendheden tot de krijgswaardigheid van Luitenant Generaal was benoemd, aan Hunne Hoog Mogendheden, onder anderen, gefchreeven) „ het geweld, het welke men tegens „ my geoeffent heeft, ten aanzien van myne Goe„ deren, en moeten zien, dat men my berooft „ heeft, van een aanzienelyk gedeelte van de Er„ ven myner Vaderen: onaangezien een geïnter„ rumpeerde posfesfie van ruim anderhalve Eeuw.

„ De wyze op welke ik behandelt ben, ten op„ zigte van Veere en Vlisfinge, en het interdice„ ren van den weg van Justitie tegen d'aloude Pri„ vilegiën dezer Landen, en de gronden van de Unie, „ hadden my moeten bereiden tot het geene my „ thans wedervaart.

„ Maar, zoo ik het Myne niet heb kunnen be„ fchermen, het ftaat aan My, ten minften ik ben „ door inftructien verpligt, de eer en het aanzien „ van myne Ampten te bewaaren, die een merke„ lyk deel uitmaken van de praeëminentien en vry„ heden der Provintien, uit welkers naam ik de „ eere hebbe dezelve te bedienen.

„ Het groot getal Generaals, die benoemt zyn „ boven den rang, welke uw Hoog Mog. my heb„ ben toegelegt, zo wel als de claufule van verdere „ aanvulling van derzelver getal, *insgelyks door*

„ *vreem-*

„ *vreemdelingen*, by weigering van een of meerder „ genomineerde, geeft genoeg te kennen een vast „ voorneemen van myne bevorderinge te rug te „ houden, en doet my zeer weinig hoop scheppen, „ dat uw Hoog. Mog. blyvende in dit zelve ge- „ voelen, van mynen dienst zouden willen gebruik „ maken, of my gelegenheid vergunnen, om my „ bequamer te maken, om tot nut te zyn, en dit „ is het geene waar over ik meest gevoelig ben". 2. Hebben de Stadhouders, heeft inzonderheid Prins Maurits, en die dezen Vorst zijn opgevolgd, zich ooit de *Legislative* magt aangemaatigd? 3. Hebben de Stadhouders ooit den ingezetenen eenige schattingen opgelegd, of het stuk der belastingen aan zich getrokken? Is het zelve niet altijd bij de Staaten gebleeven? 4. Hebben de Stadhouders ooit den ingezetenen het recht, om niet dan na behoorlijke rechtspleeging gevonnisd te kunnen worden, betwist, of daar in verkort, of hen aan eenige eigendunkelijke bevelen onderworpen? Prins Maurits word, het is waar, het te rechtstellen van Barneveld en van zijne lotgenooten, als eene daad, strijdig met het privilegie de *non evocando*, verweeten (*a*): maar behalven het geenwe te vooren deswege aangetekend hebben (*b*), en zonder zeer diep in den oorsprong en in de oorzaak van de tweespalt tusschen Prins Maurits en Barneveld te treeden, kan men, de zaak bedaard en onzijdig overweegende, den Prinse wel iet verwijten, het welk niet vrij sterker tegen 's Lands Advokaat aangedrongen kan worden? Het gevangen neemen van den Advokaat, en van zijne lotgenooten, het verstellen der regeerin-

(*a*) *Vaderl. Hist.* D. X. bl. 353. vooral de meenigvuldige Schriften, ter verdediging van 's lands Advocaat uitgekomen.
(*b*) bladz. 180.

ringen in de ſteden; het geheel gevolg der rechtspleegingen, zijn zekerlijk daaden, die buiten de orde en regel liepen. Maar heeft Prins Maurits dit ontkend? Heeft hij dezelven doen gelden, op grond van zijn eigen gezag? Heeft hij 'er de wettigheid niet enkelijk van doen beſtaan in de noodzaakelijkheid, die 'er was, om de rust in 't land te herſtellen, en daar door meerdere of zwaarer onheilen voor te komen? Waren 'er niet in der daad groote oneenigheid, bittere tweeſpalt, en gevaarlijke onrust in het land gereezen, welke wortels hadden geſchooten, die dagelijks dieper doordrongen? Men leeze de hiſtorien; men leeze de ſchriften van dien tijd; men zie of men 't ontkennen kan; en men ſtelle dit beſtaan over tegen het geen aan de zijde van 's Lands Advokaat is ondernomen.

Door het gezag en onder het beleid van Oldenbarneveld en de zijnen waren 'er immers waardgelders geligt, veranderingen gemaakt, met betrekking tot het krijgsvolk en deszelfs eed, en ſchikkingen, om de genomen maatregelen met de ſterke hand uit te voeren; den Hoven van Juſtitie de bevoegdheid tot een gedeelte van hunne rechtsoefening benomen, en zulks op grond van eene opperheerſchappij, welke de Graaven nimmer bezeten hadden, en die vlak uit ſtreed, zoo tegen de grond- en voorrechten der landzaaten, als tegen hunne vrijdommen. Alle die daaden liepen zekerlijk niet minder buiten de orde en regel, dan die van Prins Maurits. 's Lands Advokaat heeft dit even zoo weinig ontkend, als Prins Maurits het geen door hem naderhand is verricht. En op wat grond heeft Barneveld gezogt, het gepleegde aan zijne zijde te wettigen? Immers enkelijk en blootelijk op de *noodzaakelijkheid om beroerten te ſtillen, verdere oneenigheid voor te komen,*

en de rust te bewaaren (*a*). Aan beide zijden is dezelfde beweegoorzaak voorgehouden. Wat nu? Heeft Barneveld en de zijnen die buitengewoone middelen tot die einden kunnen gebruiken; waarom word het dan Prins Maurits en den zijnen tot misdaad geduid?

Liep het geen Prins Maurits bestond meer tegen de algemeene vrijheid aan, dan 't geen Barneveld ondernam? Was het werven van gewapend volk, om eene partij in den burgerstaat tegen eene andere partij te stijven, en zulks nog wel in eene zaak van godsdienstelijk geloof; het sluiten van de deur der justitie voor die geenen, welke meenden door de wethouderlijke magt bezwaard te zijn; het veranderen van den eed van 't krijgsvolk, om hetzelve ten willekeurigen dienste van de Wethouderen der steden te stellen, en aan het gezag van den Stadhouder te onttrekken; een eigendunkelijk gezag van de Staaten over de landzaaten in te voeren; en 's lands staatswezen geheel te veranderen (*b*), bestaanbaar met de burgerlijke vrijheid (*c*)? en streed dit alles niet vrij meer met onze burgerlijke vrijheid dan het verstellen van de regeering? Wat is 'er toch, dat de burgerlijke vrijheid gevoeliger aandoet, dan dat aan een ingezeten, zonder voorafgegaane rechtspleeging, zijne vaste woonplaats, op een enkel bevel van de Wethouderschap, ontzegd, en tegen zulke eene eigendunkelijke daad geen toevlucht tot de gewoone rechters genomen kan worden? Hugo de Groot heeft in het vertoog, van het welk wij te vooren gesproken hebben, zijne groote schranderheid, zijn uitsteekend vernuft, en bijzonde-

(*a*) *Vad. Hist* D. X. bl. 162. Zucht van Johan de Witt. bl. 35.
(*b*) Zie het Vertoog van Hugo de Groot, zijne Apologie, *het Redeneerend Vertoog van de aloudheid en de Souverainiteit.*
(*c*) *Zucht van* Johan de Witt. bladz. 36.

dere kunde in rechtszaaken te koste gelegd, om de wettigheid van deze eigendunkelijke daad van oppergezag te toonen: maar, behalven dat die uitmuntende rechtsgeleerde zich daar toe bedient van zekere gronden onzer vaderlandsche staatsgestelte-nisse, die nimmer eenig bestaan gehad hebben, zoo leid hij daar benevens nog die wettigheid af uit algemeene denkbeelden van een oppergezag, zoo als men hetzelve zich in de bespiegelende kennis voorstelt, wanneer men in 't algemeen over de opperheerschappij denkbeeldig handelt: hij beschouwt 'er de Vergadering der Staaten niet op den voet van staatsleden, uit en in den naam van 't volk opgekomen, en vergaderd, om bij plaatsvulling de rechten en gerechtigheden van 't volk te bewaaren, te beschermen, en te beveiligen; maar als een ligchaam 't welk oorspronglijk, uit zich zelf, een volstrekt oppergezag over de ingezetenen bezat, en overzulks zoodaanige beschikkingen over de gemeene zaak konde maaken, als hetzelve goed dacht; en mitsdien ook aan de Hoven van Justitie, en aan den gewoonen loop der Justitie, de kennisneeming van zoodaanige zaaken, als het dienstig oordeelde, onttrekken: 's Lands Vergadering eene volstrekte onbepaalde opperheerschappij toeschrijvende; en daar uit haalende aan den eenen kant eene bevoegdheid, *om alles te doen wat men ooirbaar vind*; en eene volslagen onderdaanigheid en gehoorzaamheid aan de andere zijde: zoo dat de Staaten, naar den inhoud van dat vertoog, niet enkelijk over de ingezetenen dezer landen een vrij onbepaalder en uitgestrekter gezag bezeten zouden hebben dan de Graaven; maar zelfs een volstrekt eigendunkelijk gezag (*a*). Dit oppergezag was

(*a*) Zie het geen ik hier over aangemerkt heb in de *Zucht van Johan de Witt.* bl. 10. en volg. 41. en volg.

was het, hetwelk Barneveld en de zijnen, noemden 's Lands Gerechtigheid.

Hij meende (voor zoo veel men vooronderstelt, dat hij ter goeder trouwe gehandeld hebbe) dat in de Vergadering van de Staaten van Holland de oppermagt zoodaanig berustede, als HUGO DE GROOT voordraagt: dat de Staaten dienvolgende zoodaanige beschikkingen in het land konden maaken, en zoodaanige paalen stellen aan de rechtsoefening der Hoven van Justitie, als hun ooirbaar scheen, en ook, ten aanzien van den Godsdienst en van het krijgsvolk, maatregelen neemen, zoo als zij te raade mogten worden. Deze bevoegdheid tot een onbepaald en eigendunkelijk bestier van 's lands zaaken was bij Oldenbarneveld *'s Lands Gerechtigheid:* en, wanneer hij gezegt mogt hebben, dat hij *'s Lands Gerechtigheid* niet wilde laaten vaaren, kan men niet wel anders dan zoodaanig eene onbepaalde bevoegdheid tot het bestier van 's lands zaaken, door dit zeggen verstaan. Het vertoog van HUGO DE GROOT schijnt deswege allen twijffel te beneemen (*a*).

PRINS Maurits moest zekerlijk, ten aanzien van dit alles, in een geheel ander begrip staan. Hij kon-

(*a*) *Zucht van Johan de Witt.* bl. 42. Het werkjen van HUGO DE GROOT *de Antiq. Reip. Batav.* en 't Vertoog, van het welk wij spreeken, schijnen den toeleg der geenen, welke in dien tijd den klem der regeeringe in handen hadden, redelijk klaar aan den dag te leggen; en deze twee werkjens, die, uit de pen van HUGO DE GROOT voortgevloeid, daar door den sterksten invloed en het hoogst gezag op de algemeene begrippen van onze vaderlandsche staatsgesteltenis en staatszaaken gehad hebben, zijn 't ook voornaamelijk, die de onzen omtrent die onderwerpen op het dwaalspoor geholpen hebben. Onder menigvuldige anderen, kan men inzien het *Redeneerent vertoog van de Aloudheid en de Souverainiteit der Heeren Staaten van Holland*, maakende de Voorreden van Mr. P. BORTS *Werken;* als mede *Aanmerkingen op dit Redeneerent Vertoog.*

konde zich niet voorstellen, dat die geenen, welke, naar zijne meening, bij plaatsvulling voor het volk ter dagvaard kwamen, zulk een eigendunkelijk gezag konden bezitten, ja zelfs eenig oppergezag, hoe genaamd, zonder den Stadhouder, wiens gezag een integreerend of onafscheidbaar gedeelte van het oppergezag maakte, oefenen. Hij konde zich niet voorstellen, dat de landzaaten de wapenen tot behoud hunner rechten en privilegien, en tegen het eigendunkelijk gezag, het welk Filips zich aanmaatigde, opgevat hebbende, de Staaten daar door de bevoegdheid, om meerder gezag dan de Graaven te oefenen, en zoodaanige opperheerschappij, als Hugo de Groot voordraagt, bekomen zouden hebben; en dit ontdekt ons al mede eenen grond van de tweespalt, welke tusschen den Stadhouder en 's Lands Advokaat ontstaan is en ook noodzaakelijk geboren moest worden. Deze begreep, dat 's Lands Vergadering de bevoegdheid van 's Lands bestier volstrekt toekwam, zonder het stadhouderlijk gezag daar bij noodig te hebben. Prins Maurits begreep het anders: hier uit moest noodzaakelijk volgen, dat terwijl 's Lands Advokaat begreep, dat hij 's Lands Gerechtigheid handhaafde, en de Prins naar te veel gezags haakte; de Stadhouder daar en tegen van begrip was, dat Oldenbarneveld 's Lands Gerechtigheid verkrachtte, en hem in zijn gezag verkortte. Deze overweegingen brengen ons natuurlijk tot de oplossing van de reden, waarom, toen Barneveld zeide, dat hij zijne rechters niet wilde beschuldigen, maar in een tijd kwam, waar in men andere grondregels van regeering volgde, dan men plagt; de Prins daarop heeft kunnen antwoorden, de Advokaat heeft die grondregels in den staat niet gevonden, maar zoeken in te voeren (*a*).

Als

(*a*) *Vad. Hist.* D. X. bl. 40.

Als men dit alles met een onzijdig oog beschouwt, mag men dan niet wel, zonder iemand te beledigen, en zonder te veel ijvers te toonen, vraagen, of die geenen, welke zulke grondregelen van staat opbragten en daadelijk in 't werk stelden, niet vrij meer te beschuldigen waren, dat zij de vaderlandsche vrijheid verkrachtten dan een Vorst, welke de regeeringen verstelt, en zich van bijzondere persoonen verzekert, welke met verkeerde en gevaarlijke onderneemingen beschuldigd worden? Of zou het minder zwaar weegen, burgeren willekeurig hunne woonplaats te ontzeggen, dan Wethouders van hunnen dienst te verlaaten? Daar kunnen omstandigheden en redenen zijn, welke het eerste toelaaten; maar die kunnen 'er ook zijn voor het laatste: naamelijk redenen van noodzaakelijkheid: want, indien het waar is, gelijk de President VAN BYNKERHOEK getuigt, dat de Staaten het even zoo weinig in hunne magt hebben om iet tegen de privilegien te doen, dan het in de magt van de Graaven is geweest; dan mag men ook stellen, dat niet dan eene uiterste noodzaakelijkheid de Staaten kon bevoegd maaken, om iet tegen de privilegien te onderneemen; en dan nog wel niet anders dan bepaaldelijk tot een zeker geval, daar de nood op ziet: en derhalven zal de Resolutie van 't jaar 1617, als aanloopende tegen de algemeene vrijheid en slechts bij meerderheid, tegen de protestatien van veele leden, genomen, altijd aangezien moeten worden, als blootlijk uit de allergrootste noodzaaklijkheid voortgebragt, en te nadeelig voor de algemeene burgerlijke vrijheid, dan dat men 'er een willekeurig recht van zoude maaken. Ondertusschen kan het voor de ingezetenen dezer gewesten tot vergenoeging en gerustheid strekken, dat zij onder zulke gemaatigde en wel-

welmeenende Wethouders woonen en geregeerd worden, dat niemand zich over 't gebruik van dit recht te beklaagen heeft. De hagchelijke staat, ten tijde des spaanschen oorlogs, vereischtte dit recht, even gelijk het aannaderen van den vijand, om eene stad te belegeren, recht geeft tot het verwoesten der buitenplaatsen, welke het beleg zouden kunnen begunstigen en den vijand gemak en hulp toebrengen. Een hagchelijke toestand, door oproer, muitzucht, geestdrijverij, of uit eenige andere oorzaak ontstaan, kan ter behoudenisse van de algemeene rust en veiligheid de Wethouderen noodzaaken, om hunne toevlucht tot de oefening van dit recht te neemen. Bij diergelijke toevallen komt het *Videant Coss. ne Respublica quid detrimenti capiat* te pas, van welk het gebruik enkelijk op redenen van uiterste noodzaakelijkheid is gegrond.

Op dezelfde wijze moet men, zoo 't mij voorkomt, de bedrijven van Prins Maurits en van Oldenbarneveld beschouwen. Stonden de zaaken zoo, dat 'er buitengewoone voorzieninge gebruikt moest worden? Barneveld heeft begreepen van *ja*: Maurits heeft het insgelijks zoo begreepen. Barneveld is het eerste tot buitengewoone middelen overgegaan: hij heeft het eerste dwangmiddelen in 't werk gesteld, en de wapenen doen opvatten. Maurits heeft die alleen verweerender wijze gebruikt. Barneveld had meest overal door bedekte middelen luiden in 't bewind weeten te voeren, die hem van de hand vloogen (*a*), en zich daar door van de meerderheid in de steden en in de Vergadering der Staaten verzekerd. Prins Maurits verstelt de Wethouderschap niet bedektelijk, maar opentlijk. De beschikkingen van Barneveld brag-

(*a*) *Vad. Hist.* D. IX. bl. 184.

bragten het land niet in rust: de tweeſpalt vermeerderde: het vuur van tweedragt nam dagelijks toe. Na het beſtaan van Maurits kreeg alles wederom zijne behoorlijke gedaante: de rust en zekerheid werden herſteld.

Alle bijzondere beſchuldigingen tegen Barneveld en zijne bijzondere begrippen over 's Lands Gerechtigheid daar gelaaten, zal nu eigenlijk de vraag zijn, of de omſtandigheden, in welken de zaaken op dien tijd ſtonden, niet eene buitengewoone voorzieninge hebben vereischt? of die buitengewoone voorzieninge immer grond kan geeven, om Prins Maurits aan te wrijven, dat hij de burgerlijke vrijheid heeft verkort? en of men niet eerder Barneveld en de zijnen daar mede zoude kunnen beſchuldigen? Immers kan men niet ontkennen, dat Barneveld al het gezag aan zich getrokken, en den Prins daar van verſtoken hebbe, met dat van den Raad van Staate grootendeels aan de Vergadering der Algemeene Staaten over te brengen (*a*); dat hij, om zijn grooten invloed niet aan vermindering te waagen, agterlijk is gebleeven in het toetreeden tot het aanſtellen van eenen nieuwen Raad, dien men noodig oordeelde om de eendragt te herſtellen (*b*); en dat daar door dit middel is achtergebleeven (*c*). Hoe heilzaam hetzelve echter geweest zoude zijn, en hoe door hetzelve menigvuldige onheilen, ja het rampzalig noodlot van den grijzen Staats-

(*a*) *Zucht van Johan de Witt.* bl. 45. en volg.
(*b*) *Vad Hiſt.* D. IX. bl. 453. en 454.
(*c*) Ib. bl. 455 en 456. *Zucht van Johan de Witt.* bl. 28. en volg. *Negociations du Preſident* Jeannin: deszelfs brieven aan den Koning van Frankrijk van den 8. Meij 1609. aan *Villeroy*, op denzelfden dag. Brief van den Koning aan Jeannin van den 18. Meij 1609. Brief van Jeannin aan den Koning van den 5 Meij 1609.

Staatsman, en de optocht tegen Amſterdam en meer andere ſchadelijke gevolgen van de tweedragt voorgekomen zouden zijn geweest, getuigen zelfs de nagelaaten papieren van den Raadpenſionaris VAN SLINGELAND.

De aanmerkingen, welken ik hier ten aanzien van 't gebeurde in den jaare 1618 en 1619, maake, kan ik ook op die van 't jaar 1651 toepasſen. De daadelijkheid was niet aan de zijde van den Prinſe, maar aan de zijde van Amſterdam, begonnen: hier door waren de gewoone wegen geſlooten: daar moest een buitengewoon middel bij der hand genomen worden; en vergeefsch zal men in het aangewend middel eene indragt op de burgerlijke vrijheid vinden.

De vrijheid is nimmer gelegen geweest in het recht van eene ſtad, om, ten aanzien van eene gemeene zaak van 't land, of met betrekking tot bondgenooten, afzonderlijk naar zijn welgevallen te handelen: het middel was geweldig, maar ſproot uit eene bevoegdheid, van dewelke wij te vooren geſproken hebben. Zonderling is het ondertusſchen, dat 'er zoo veel ophefs van dien tocht van Willem den II. tot blaam van dien Vorst gemaakt is geweest, en telkens op nieuw gemaakt word, om de gevaarlijkheid van 't ſtadhouderlijk gezag af te ſchilderen, en dat 'er nimmer gerept word van ſtappen tot een zelfde einde gedaan, welke zekerlijk niet minder van den gewoonen weg afliepen. Bij voorbeeld, het bezit neemen van de ſtad Groningen, in den jaare 1600; het ontwapenen der burgerije aldaar; het opwerpen van een kasteel tot bedwang van de ſtad, en het verder gedrag omtrent de ſtad en de Ommelanden gehouden, om dezelven tot het nakomen van de uitſpraak of het gewijsde der Staaten en het opbrengen der achterſtallen te dwingen (*a*); — het ge-

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. IX. bl. 95. en volg.

gebruik van krijgsmagt in datzelfde jaar, om een einde aan de tweespalt, in Friesland gereezen, te maaken (*a*); — het doen van eene bezending naar de Provincie van Friesland, in den jaare 1613, om twee kwartieren van dat gewest te beweegen tot het aanneemen van de acte, bij welken de *quote* van Zeeland was vast gesteld, en de opgevolgde Resolutie van Hunne Hoog Mogendheden, om Friesland, of wel de twee onwillige kwartieren, op *executie*, tot het aanneemen van die acte te dwingen, bij welke teffens bepaald werd hoe de executie zoude geschieden; — de bezending eerst van Prins Maurits, met Gedeputeerden van de Staaten Generaal en van den Raad van Staate, naar Utrecht, in den jaare 1610, om verscheiden oneenigheeden tusschen de Staaten en de stad bij te leggen; de komst van de Staaten Generaal en den Raad van Staate *en corps*, met de Ambassadeurs van Frankrijk en Engeland te Woerden, tot het zelfde einde; het belegeren van Utrecht in 't bijweezen van den Raad van Staate, welke de loopgraaven voor de stad deed openen, en de overgaave van die stad, onder voorwaarde, dat de verschillen door de Heeren Ambassadeurs, de Staaten Generaal en den Raad van Staate zouden beslist worden; hebbende Hunne Hoog Mogenheden den Raad van Staate verzogt de *Magistraat te veranderen*, en de Staaten met authoriteit bij te staan, in al wat dezelven den Raad zouden verzoeken, tot noodige directie van de zaaken; waarop de Raad van Staate, andermaal zijnde vertrokken naar Utrecht, de verschillen tusschen de Staaten en de Stad hebben afgedaan; op de schutterijen en andere zaaken de noodige schikkingen ge-

(*a*) *Fod. Hist.* D IX. bl. 100.

gemaakt; en vervolgens, in den Haag te rug gekomen, aan het nakomen van de capitulatie en van hunne beslissingen de hand gehouden (*a*); — het trekken van den Raad van Staate in Januarij 1637, op resolutie van Hunne Hoog Mogendheden, naar de Provincie van Friesland, in welk gewest de financien, door de tweespalt in de regeering ontstaan, in groot verloop waren geraakt, met authorisatie om alles zonder rugspraak te doen, wat de dienst van het Land zoude vereischen; zijnde nopens die bezending aangetekend, dat de Raad van Staate, eerst de Staaten van 't gewest verzogt en vermaande om „ alle dispuiten, oneenigheid, en misverstand „ aan een zijde te stellen, en zich onder den anderen te vergelijken: of, als zulks onzeker weezen, en al te lang duuren zoude, de gelegenheid „ van dien aan den Raad te openen, om bij wege „ van acommodatie of submissie, door den Raad, „ als hebbende geen interessen, noch particuliere „ passien voor eenige leden van het ligchaam van „ de Provincie, en met gemeenen eed aan alle de „ Provincien verbonden weezende, getermineerd te „ worden", en vervolgens in dit jaar, en in een gedeelte van het volgende, geduurende het welke de Raad in Friesland bleef, orde stelde op het stuk van de middelen, *de Magistraaten van de Steden* veranderde, en verscheiden abuizen in de provinciaale regeering wegnam en verbeterde. — Hoe veele *executien* zijn 'er niet in 't werk gesteld, bij inlegering van krijgsvolk of ophaaling van gijzelaars, om de provincien, welke in gebreke bleeven aan de *consenten* te voldoen, daar toe te noodzaaken?

ALS

(*a*) WAGENAAR spreekt van dit geval *Vad. Hist.* D. X. bl. 25. en volg. doch niet met de vereischte naauwkeurigheid.

Als men dit alles gade ſlaat, en voorts in aanmerking neemt, dat 'er zoo veele voorbeelden waren van 't gebruik van dwangmiddelen, om de eenigheid te bewaaren en te herſtellen, of zoodaanige leden, welke door geene andere middelen te beweegen waren, om van hunne bijzondere verkiezing aftegaan; kan men het dan vreemd vinden, dat Hunne Hoog Mogendheden, benevens Willem den II., na alle poogingen vruchteloos aangewend te hebben, zich bevoegd achtten, om eindelijk hunne toevlucht te neemen tot het gebruik van de militaire magt, ten einde de hoofdigheid van de ſtad van Amſterdam, of liever van eenige Regenten, welke de meerderheid maakten, te verzetten, en tot eenpaarigheid met de andere leden van Staat te brengen. Hunne Hoog Mogendheden, en de Raad van Staate, hadden zekerlijk geen minder recht met betrekking tot Amſterdam, als ten aanzien van de Stad Groningen, en de kwartieren van Friesland: het geen, uit hoofde van noodzaakelijkheid, billijk en wettig was omtrent deze gewesten en plaatſen, kon in een geval van gelijken aart niet onbillijk noch onwettig worden, ten aanzien van Amſterdam. Alles derhalven overdacht hebbende, zal men Willem den II. dan niet anders te verwijten hebben, dan dat die Vorst geboren was in een Land, en bekleed met eene waardigheid, welke hem bevoegd maakte, en als men 't wat dieper wilde inzien, mogelijk wel verplichtte, om zich te verleenen, tot het gebruik van een onaangenaam middel, hetwelk zulken, aan wien alle dwangmiddelen, wanneer zij 'er de voorwerpen van worden, onnuttig en ongeoorloofd voorkomen, als eene ſchending van 's lands vrijheid hebben gelieven uit te krijten.

Was ondertusſchen de eenigheid bewaard gebleeven, in beide de gevallen zou de tusſchenkom-

ſte van den Prins niet noodig zijn geweest: men zoude zich zelve de moeite geſpaard hebben, om over het gedrag der Prinſen te klaagen, als de vrijheid te kort doende: en 't zal altijd op deze vermaaning aankomen: Weest eendragtig onder elkanderen, en roept mij niet dan wanneer gijlieden het onder U niet vinden kont. Ten onrechte worden de Stadhouders dan beſchuldigd van op de vrijheid, in hun gedrag, met betrekking tot de zaaken, in den tijd van Barneveld, en in den jaare 1650, voorgevallen, indragt gemaakt te hebben.

Gaat men met deze beſchouwing over de andere deelen van onze burgerlijke vrijheid voort; waar vindt men, dat de Prinſen Stadhouders dezelven verkort hebben? Ten aanzien van de bevoegdheid, om zelf een ongelijk te wreeken, om zelf voor zijne eigen veiligheid te zorgen, daar toe verbonden en verdragen aan te gaan, weet ik niet dat men den Heeren Stadhouderen iets te laste kan leggen, of daadelijk legt. Al lang heeft men zuiverer denkbeelden over de eigen wraakoefening en 't kampvechten gekreegen; en 't afſchaffen van dit misbruik der natuurlijke of burgerlijke vrijheid is nimmer aangezien voor verlies van vrijheid in den burgerſtaat. Het bezorgen van zijne eigen veiligheid, en 't maaken van verbonden en verdragen is onverkort gebleeven, voor zoo verre de leden van den Staat daar toe bevoegd waren, en door de Unie van Utrecht daar van niet zijn afgeweeken: althans de Heeren Stadhouders zijn, voor zoo veel ik weet, nimmer beſchuldigd, dat zij de leden van den Vereenigden Staat in die vrijheden hebben verkort, of zich het recht, om met betrekking tot 's lands zaaken verbonden en verdragen te maaken, aan genaatigd hebben. Wie heeft Heeren Stadhouders immer beſchuldigd, dat zij de rechten der land-

landzaaten, in hunne betrekkingen tot de Heeren der Heerlijkheden, of die van de Heeren der Heerlijkheden verkort, of zich deswege iets willekeurigs aangemaatigd zouden hebben? De bescherming der landzaaten, door het afzweeren van Filips, in den boezem van 't volk zijnde gevallen, heeft men immer de Heeren Stadhouders, als de plaats van 't volk in dit opzigt vervullende, daarin nalaatig gezien, en niet in tegendeel ijverig, waakzaam, standvastig? Nooit, voor zoo veel ik weet, hebben de Heeren Stadhouders iet gedaan of te kennen gegeeven, waar uit meer of min af te leiden zoude zijn, dat zij de ingezetenen in de vrijwillige beschikking hunner eigen goederen zouden hebben willen belemmeren. Waar zijn ooit door de Heeren Stadhouders, of door hun toedoen, aan iemand, wie het ook zij, eenige wettig verkreegen vrijdommen of voorrechten benomen, of de hand aan 't beneemen van dezelven geleend? Hebben de Heeren Stadhouders zich ooit het recht van oorlog en vrede aangemaatigd? en heeft men daar en tegen niet meer dan eens gezien, dat deswege een ander gevoelen, dan het hunne, is gevolgd? Heeft men in 't bijzonder het gevoelen van Barneveld over het bestand niet tegen dat van Maurits zien boven drijven? Is het recht van 't verleenen van consenten door de Heeren Stadhouders betwist of verkort? Kortom, waar is het kenmerk in het gedrag der Prinsen van Oranje te vinden, uit het welk, maar met eenigen schijn, afgeleid zoude kunnen worden, dat zij, of een hunner, de opgenoemde vrijdommen en voorrechten hebben verkort of zoeken te verkorten? Immers nergens; en dit zoo zijnde, op wat grond doet men dan aan die Vorsten het verwijt van het op onze vrijheid gemunt te hebben?

De beschuldiging van naar de graaflijke waardigheid gestaan te hebben, meer dan eens bij vermoeden, gissing, waarschijnlijkheid, doch nimmer met eenig voegzaam blijk verzeld, is meer dan eens ten aanzien van Maurits geopperd; maar wat bediedt die? Voorlang is 'er beweezen: 1. dat die betichting op zulke losse voorgeevingen steunt, dat dezelve eerder voor een laster, dan voor eene beweezen waarheid te houden is: 2. dat Prins Maurits, noch ook de volgende Stadhouders, eenige daad gepleegd hebben, uit dewelke konde opgemaakt worden, dat zij zich in 't graaflijk gezag zogten te stellen; maar wel in tegendeel verscheiden daaden, uit dewelken opgemaakt moet worden, dat zij op de graaflijke waardigheid niet verlekkerd zijn geweest: 3. dat offchoon Prins Maurits naar de graaflijke waardigheid gestaan mogt hebben, hij daar door nog niet beschuldigd zoude hebben mogen worden, van onze burgerlijke vrijheid te hebben willen verkorten, alzoo die vrijheid zeer wel bestaan kan met de graaflijke waardigheid; en 'er nooit in vroegere tijden begreepen is geweest, dat de graaflijke waardigheid op zich zelve, maar slechts derzelver misbruik, aan de burgerlijke vrijheid te kort doet.

Twee zaaken zijn 'er echter, welken sommigen, schoon op verschillende gronden, aangezien hebben, als strijdig met onze burgerlijke vrijheid, en omtrent welker oefening den Prinsen Stadhouderen, het zij ronduit, het zij bedektlijk, nagegeeven word, onze burgerlijke vrijheid te verkorten. De eerste is de onbevoegdheid van jaagen. De tweede, de rechtsoefening, met betrekking tot de krijgslieden. Kortelijk zal ik deze twee zaaken aanroeren.

Ik wil gaarne toestaan, dat, als men bespiegelenderwijze, in 't afgetrokken, onze inwoonders beschouwt, als ieder zekere stukken lands uit de eerste al-

algemeene oorſprongelijke gemeenſchap (welke de Geleerden, om aan de betoogkunde en bevattingen der natuurlijke rechten meerder gemaks en lichts toe te brengen, vooronderſtellen, dat eertijds plaats gehad heeft) aanvaard, en door die daad den vollen eigendom van die ſtukken lands, zonder eenigen last, of wel zoodaanige eigendom, bij opvolging van den eenen op den anderen, op die wijze verkreegen hadden, aan de bezitters derzelven dan ook zouden toekomen zoodaanige rechten en beſchikkingen over die goederen, als de rechten der natuur in dien toeſtand van zaaken mede brengen; en dat dan ook die leerſtelilingen van 't roomſche recht, welke met die rechten over een komen, op dezelven eene gepaste overbrenging zouden kunnen veelen; maar, aan eene andere zijde, hoop ik, dat men mij zal toegeeven, dat, bij aldien de ſtreeken gronds, of de landgoederen, onder zekere lasten, bepaalingen, bedingen, of voorwaarden, en overzulks niet in eenen vollen of volſtrekſten eigendom, maar in een bepaalden eigendom, door zoodaanig iemand, die 'er volkomen meeſter van was, zijn afgeſtaan, gegund of gegeeven, en op die wijze, door opvolging van de eerſte bezitters, tot de tegenwoordigen overgegaan; dat (zeg ik) als dan, om te kunnen oordeelen, hoe verre het recht van dezen ten aanzien van die landgoederen gaat, opgeklommen moet worden tot het recht, het welke de eerſte en voorige bezitters hebben gehad. De zaak op dien voet beſchouwd zijnde, wat zal 'er uit volgen? Dat, bij aldien het recht van op zijn eigen grond te jaagen, en niet verplicht te zijn van te gedoogen dat 'er een ander op joeg, aan de bezitting of den eigendom van die landgoederen is gehecht geweest, als dan ook de bezitters van dezelven, uit dien hoofde, dit recht behoorden te genieten; doch ook we-

derom, aan eene andere zijde, dat zij het uit dien hoofde niet eifchen kunnen, wanneer het 'er niet aan gehecht, of naderhand aan gegeeven is geweest.

Dit vast gefteld zijnde, zal het 'er alleen op aankomen, dat men lette op de wijze, hoe deze landen onder de heerfchappij der Franken, en voorts onder die van onze Graaven geftaan, en met welk recht hunne landzaaten den grond, dien zij befloegen, bezeten hebben? Dit nu nagaande, bevindt men, dat de bewoonders dezer gewesten nimmer oorfprongelijk, onder de Franken, de gronden of landgoederen met dien eigendom hebben bezeten, welke de bevoegdheid, om 'er naar willekeur mede te kunnen handelen, medebrengt. De Vorsten waren Heeren en volftrekte eigenaars van den gantfchen grond: uit dien hoofde hebben zij al wat in of op den grond was, wat 'er op kwam, wat 'er over hing, zich toegeeigend. Niemand mogt, buiten hunne bewilliging, op den grond komen, en gevolgelijk ook denzelven noch meer noch min roeren, uit, op, of van den zelven iet haalen, noch van iet, dat begreepen werd tot den grond te behooren, gebruik maaken; zelfs niet van de lucht, die 'er over zweefde, om dat die aangezien werd als tot den grond behoorende. Het is hier de vraag niet, of in een zodaanig gebruik der overheerfchinge, niet eenige ongevoeglijkheid of onbillijkheid gelegen is, en of hetzelve wel volkomen met het recht der Natuur overeenkomt? De vraag is, op welk een voet de overheerfchers het beflaan van den grond hebben afgeftaan, vergund, gegeeven of toegelaaten; en mitsdien, op welk een voet de bezitters 'er het genot van hebben verkreegen en aangenomen: hoe zij 'er toe gekomen zijn? Is de grond niet anders afgeftaan of gegund, dan met voorbehoudenis van het recht van de jagt, kan men dan over dat recht klaagen?

gen? Kan men 'er meer over klaagen dan over de erfpachten, de cijnfen, den nakoop, en andere lasten of diensten, met welken de eigendom of het bezit der landen bezwaard is geworden? Is men wel bevoegd om daar tegen de rechten, welke uit den aart van eenen volmaakten eigendom, zoo als die, naar de leeringe van het natuurlijk of het roomfche recht, afgeleid worden, voortvloeien, te doen gelden? Immers is het een ftandvastige en algemeen aangenomen regel, dat, om te oordeelen, in hoe verre men van eene zaak kan zeggen, dat die de onze is, en mitsdien, in hoe verre men over dezelve kan befchikken, en, welk gebruik men bevoegd is om 'er van te maaken, gezien moet worden op den titel, uit krachte van welken men 'er den eigendom van bekomen heeft: en, zoo die titel ons dien eigendom niet anders dan ondere zekere lasten of dienstbaarheden heeft doen geworden, wat grond is 'er dan om te klaagen, dat men dien niet vol en volkomen bezit? Zoo de frankifche Vorsten oorfprongelijk meester zijn geweest van 't recht van jaagen, gelijk van alle de andere rechten, die zij door de overheerfching kreegen; dan hebben zij bij 't vergunnen of afftaan van gronden, ook het recht van jaagen zich kunnen voorbehouden; en zulks met betrekking tot die landen, die zij in eigendom of ter leen afftonden, zoo wel als ten aanzien der geenen, die zij tot hun bijzonder gebruik hielden, en daarom *domeinen* genaamd worden. Het zal dan ook, om den oorfprong van dit recht der Vorsten op te fpooren, niet noodig zijn, dat men zijne toevlucht neeme tot de algemeene begeerte der menfchen, om zich ten koste van anderen te verrijken, en bij vooronderftelling op te maaken, dat de Graaven en hunne voorzaaten dit recht langzaamerhand den landzaaten onrechtmaatig onttrok-

ken

ken hebben: en 't zal dan ook niet noodig zijn, dat men treede in een onderzoek over den aart der verjaaringe, en in hoe verre die tot grond van de bevoegdheid der Graaven, tot het oefenen van het jagtrecht, aan dezelven zoude kunnen ſtrekken. Het gantſche geſchil zal zijne bepaaling en beſlisſing natuurlijk vinden in een geſchiedkundig onderzoek, naamelijk: of het recht van de jagt niet altijd is gehouden voor een recht, den Vorsten alleen toekomende, voor zo verre zij het aan een ander niet afgeſtaan, gegund of gegeeven hadden? en daar omtrent laaten de geſchiedenisſen geene de minſte reden tot twijffel over. Men zal dan ook niet behoeven te vraagen, hoe de Staaten aan 't recht van de jagt zijn gekomen? Vermits de Staaten bij opvolging zijn getreeden in alle de gerechtigheden der graaflijkheid.

Het koninglijk gebod van Otto den I. verbiedt, ten verzoeke van Baldrik, Bisſchop van Utrecht, dat 'er in 't bosch, het welk in Everhards graafſchap lag, zonder bewilliging van den Bisſchop, gejaagd zal worden; bij het verbod word nog gezegd, dat het recht aan den bisſchoplijken ſtoel, gelijk aan den Vorst en de zijnen zal blijven: waar uit, mijns oordeels, op te maaken is, dat de Vorst aldaar over het recht van jaagen op een grond, welke niet tot zijne bijzondere domeinen behoorde, beſchikking maakt (*a*); hetwelk te gelijk doet zien, dat hij en de zijnen recht hadden, om op den grond, liggende in een anders graafſchap, te jaagen; het recht van aldaar te jaagen kon binden aan de bewilliging van den Bisſchop; en aan den Bisſchop het recht van het al of niet toe te ſtaan kon geeven.

Keizer Otto, in den jaare 970, bevestigende de

(*a*) *Charterb.* D. I. bl. 41. en 42.

de giften door Graaf Wichman en door hem zelven aan de Kerk van Elten gedaan, en gesproken hebbende van de bebouwde en onbebouwde landen, velden, akkers, beemden, weiden, bosschen, wateren, waterloopen, molens, molenwerken, voegt 'er bij *visscherijen* en *jaagerijen* (*a*): zoo het jagtrecht onmidlijk vloeide uit den eigendom der landen of bosschen, waar toe dat recht afzonderlijk daar bij gevoegd? Men zegge niet dat het alleen geschiedt bij overtolligheid, om alle bedenkelijkheid voor te komen: want de reden daarvan ligt in den grondregel van alle giften der frankische Vorsten: naamelijk, dat geen vorstelijk recht, anders gezegd *regaal*, tot eenen begunstigden overging, dan in 't bijzonder uitgedrukt zijnde (*b*).

Willem, Graaf van Holland, bevestigt zijnen neef den 6 November 1406, niet in den eigendom van zekere landen, maar in „ alle rechten en „ vrijdommen van erfnis, tiende, en ambochte, gedyckt en ongedyckt, zeedrift, haazen, konynen, „ en alle wild, buiten den oude Zweeten, enz. (*c*)"; een blijk, dat die gerechtigheden niet te gelijk met de afgifte van een grond overgingen tot dien geenen, aan wien vergund werd den grond te beslaan.

Gelijk nu de eigendommen van gronden gegund, afgestaan en gegeeven werden, zonder bijvoeging van deze of geene rechten of gerechtigheden, zoo werden ook rechten en gerechtigheden met betrekking tot zekere gronden, gegund, afgestaan of gegeeven, zonder dat 'er een eigendom van een grond bijkwam.

Bij de bevestiging der giften aan het klooster te

(*a*) *Charterb.* D. I. bladz. 47.
(*b*) Hier in zijn 't alle geleerden eens. Zie Loyseau *Droit des Seigneuries.* Bort *Tractaat over de Domeinen.*
(*c*) *Charterb.* D. IV bladz. 39.

te Elten gedaan, door Keizer Otto den *III.*, in den jaare 996, word gezegd, dat in de vier deelen van het woud Sternwold, „ niet de minste vrijheid heb- „ ben zal van eenig hert of hinde te jaagen, dan op „ het woord en met bewilliging van de Abtdisse: en „ bij aldien een hert of hinde uit deze bosschen „ liep, dan zoude het aan de jaagers der Abtdisse „ vrijstaan, die in andere bosschen te vervolgen". Hier uit ziet men dat de Vorst het jaagen op zekere gronden bindt aan het woord en de toestemming van de Abtdis, en dat hij haar de bevoegdheid geeft om de jagt in andere bosschen te vervolgen; het welk hij niet zoude hebben kunnen doen, indien het van hem niet had afgehangen. *In* den jaare 1417 en 1418 geeft Vrouw Jakoba aan Hubrecht van Zoelen eene warande, houdende omtrent zestien morgen (*a*).

Volgt men verders, met betrekking tot de jagt, den loop der vaderlandsche geschiedenissen, overal zal men blijken vinden, dat het recht tot jaagen is vergund of afgestaan, onder meer of mindere bepaalingen, aan de Vrijheeren, Smalheeren, Edellieden, en andere aanzienlijke lieden; en dat uit deze vergunningen en giften het recht tot de jagt, het welk de Edelen naderhand geoefend en gehandhaafd hebben, even gelijk alle andere voorrechten en vrijdommen, is gesprooten (*b*).

Ook ziet men, dat de frankische Vorsten, bezorgers en opzigters over bosschen, het wild, en de jagt gehad hebben, even gelijk over andere dee-

(*a*) *Charterb.* D. IV. bladz. 474.
(*b*) Idsinga *Staats-recht.* II. Verd. VII. Hoofdst. bl. 811. Hugo de Groot *Inl. tot de Holl. Rechtsg.* II. B. IV. D. Zypaei *Not. Jur. Belg. de venat. ferar.* van Leeuwen *Cens. for.* lib. II. C. III. §. 9.

deelen van algemeen bewind. Bij VAN DER HOUVEN vindt men gewag gemaakt van *Procuratores Cynegiorum*, die, naar zijn gevoelen, naderhand den naam van *Opper-houtvesters*, van *Jachtmeesters*, van *Foreſtiers* gekreegen hebben. Liderik, die in de zevende eeuw geleefd heeft, zoude de eerſte Foreſtier van Vlaanderen zijn geweest (*a*). In de beſchrijving, welke de Heer MOREAU doet van de hofbedienden der frankiſche Vorsten, telt hij vier opper-jagtmeesters: *Grands Veneurs* (*b*). Het was in het ſtaats-recht der Franken een algemeene ſtelregel, dat alle rechten, welken de landzaaten bezitten, uit den ſchoot van den landheer zijn voortgevloeid, en geenzins dat de rechten van den Vorst uit den boezem van het volk zijn voortgekomen; de gronden werden nimmer in vollen eigendom uitgegeeven: zij werden gegund om 'er de vruchten van te trekken, welken men 'er door den arbeid uit konde haalen; gelijk (om hier eene gelijkenis bij te brengen) de gronden in onze volkplantingen, op zekere voorwaarden worden uitgegeeven, ten einde dat de eigenaars 'er plantaadjen van maaken. Al het geen, wat verder tot den grond behoorde, bleef den Graave, en werd onder zijne gerechtigheden geteld. En waarom toch te vooronderſtellen, dat de gronden in vollen en volkomen eigendom zijn afgeſtaan? Konden de Graaven geene redenen, en zelfs goede en gewichtige redenen hebben, om verſcheiden rechten tot den eigendom behoorende, bijzonderlijk mede dat van de jagt, voor zich zelven te houden (*c*)? Der-

(*a*) V. D. HOUVEN *Hendveſt Chronijck*. B. VII. bl. 222. en 247.

(*b*) MOREAU l. c. T. IV. p. 126.

(*c*) *Feudorum jura per quosdam articulos velut aetatum profecere, ut quae primum erant precaria, atque ad arbitrium revo-*

Derhalven is het in het geheel niet te verwonderen, en 't was ook niet oneigen, dat de Vorsten, met het uitgeeven van landen of gronden, zich het recht tot jaagen volkomen hebben voorbehouden.

Alle oude gedenkſtukken toonen hoe oplettende de Vorsten, die deze landen hebben overheerd, en die, welke op hen zijn gevolgd, zich gedraagen hebben, ten einde niets, zonder of buiten hunne bewilliging, op den grond van 't land, alſchoon in leen of eigendom bezeten, gedaan wierd: daar van daan de onbevoegdheid, om buiten hunne bewilliging te veenen (*a*), te maalen (*b*), ſteden, kasteelen, of ſterkten te bouwen (*c*), hout te hakken, dorre boomen te verkoopen. Zonder bewilliging van den Vorst had niemand recht om te visſchen (*d*), zelfs niet om in zee te visſchen. Van de visſcherijen moesten de tienden betaald worden (*e*). Wat wonder derhalven, dat de Graaven zich ook het recht van jaagen hebben voorbehouden, en niet hebben willen gedoogen, dat iemand daar toe uit zich zelven gerechtigd zoude zijn?

De onbevoegdheid der ingezetenen of landzaaten, om iets ten aanzien van hun grond te doen, het welk hun niet uitdrukkelijk vergund was, blijkt nog uit veele andere vergunningen, door de Graaven toegeſtaan. Bij voorbeeld, het bouwen van een vleeschhuis

vocabilia hinc annalia, deinde ad vitam Vaſalli uſusfructus inſtardu ravere. —— Conceſſa feuda remanebant in domini patrimonio. Conſuet. Feud. Tract. I. de cauſis acquir. feud. §. 1. & 3.

(*a*) *Charterb.* D. I. bladz. 403

(*b*) Ib. D. III. bladz. 717. en 718.

(*c*) Ib. D. I bl. 109. 348. 425. 426. 433. 540.

(*d*) Zie D. I. blaaz. 140. en volg. en Bijlaagen F. en G. van 't I. D.

(*e*) Ib. l. c. en volg. en de ſtukken benevens de Schrijvers aldaar aangehaald.

huis en een broodhuis vergund aan die (*a*) van Delft; waar van de *renten in de gemeene oirbare der poorteren gelesigd* moesten worden: de vergunning om jaarlijks elf varkens in 't bosch van Haarlem te zenden, zonder de *vademinghe*, dat is, eene tiende te betaalen (*b*); de uitspraak van Florens over den dijk van Schouwen (*c*); het ontheffen van de belastinge, *welke voor de begraavinge meer onrechtmaatig afgeperst, dan gegeeven werd* (*d*); het verbieden van landen te verkoopen, en hetgeeven van recht van nakoop (*e*).

De gezag-oefening der Vorsten ging zoo verre, dat zij geene de minste beschikking, zonder hunne bewilliging, gedoogden, en alle ampten of bedieningen tot de geringsten toe aan zich behouden hadden, en van dezelven niet dan bij vergunning of giftbrieven afzagen. Van alle rechten, welke door de Graaven zijn voorbehouden, schijnt het brouwen van bier de onnatuurlijkste te zijn: evenwel was niemand bevoegd tot het brouwen van bier, dan die, welke bij vergunning van den Graaf daar toe recht verkreegen had (*f*).

Als men nu gade slaat, dat de landzaaten, van welk aanzien of geboorte zij ook geweest mogen zijn, oorspronglijk geene bestelling altoos hadden over de landen, die zij besloegen; dat zij geen ander recht hadden, dan uit den grond, dien zij besloegen, hun bestaan te zoeken, en op denzelfden voet hunnen eigendom over te doen, of bij erfvolging over te laaten; en dat alle andere rechten, hun, bij vervolg van tijd, door gunstbrieven zijn afgestaan en geschonken; kan het dan vreemd voorkomen, dat de Vorsten al het wild, al het gevo-

gel-

(*a*) Charterb. D. I. bladz. 566. (*b*) Ib. bl. 537.
(*c*) Ib. bladz. 501. (*d*) Ib. bl 84.
(*e*) Ib. bladz. 586. (*f*) Ib. bladz. 375.

gelte, en alle de visschen, als hun goed, en het jaagen, visschen en vogelen als eene gerechtigheid, hun uit dien hoofde, met uitsluiting van alle anderen, toekomende, aangezien hebben, en omtrent het mededeelen van het recht van jaagen niet zoo mild en veel omzigtiger zijn geweest, dan ten aanzien van andere rechten? Is het te verwonderen, dat de Staaten bij die omzigtigheid zijn gebleeven; en aan deze hunne gerechtigheid, ten aanzien van 't jaagen, visschen en vogelen, naauwkeurig de hand houden (*a*).

Die geenen, welke dit recht betwisten of bepaalen tot het geen men noemt de Domeinen der Graaven, schijnen niet bedacht te zijn, dat men hier niet moet redeneeren op de vooronderstelling, dat alle rechten zijn voortgesprooten uit den boezem van 't volk: want, offschoon dit in zekere gevallen of omstandigheden plaats kan hebben, kan men het op den stand van onze gewesten, na dat die bij overheersching onder de heerschappij der Franken zijn gekomen, niet toepasselijk maaken, ten zij men wilde beweeren, dat een overheerscher geen andere rechten wettig bezit, dan die hem door de overheerden afgestaan zijn; en dat de opvolgers van een overheerscher, uit dien hoofde zekere rechten oefenende, bewijzen zouden moeten, dat hun die afgestaan waren; het welk echter bij de Geleerden zoo niet verstaan word (*b*). Ten aanzien van onze gewesten, gelijk in andere Staaten, word het recht van de jagt gehouden voor een regaal (*c*): en 't is bekend, dat een *regaal* altoos vooronderstelde word in

(*a*) Zie de verschillende Placaaten en Ordonnantien, nopens de jagt, visscherijen en vogelerijen.

(*b*) Grotius *de J. B. ac P.* Lib. III. C. 8.

(*c*) Bort *Tractaat over de Domeinen*, Tit. VI.

in den boezem van den Vorst te zijn gebleeven, zoo lang 'er geen bewijs is, dat hij het *uitdrukkelijk* heeft afgestaan. Nimmer zal ik mij kunnen verbeelden, dat het aanneemen, of liever dat het gebruik van het roomsche recht zoo veel verandering in onze vaderlandsche rechten heeft gebragt, dat daar door deze grondregel van het vaderlandsche staatsrecht vervallen zoude zijn: ik kan het mij te minder verbeelden, nademaal Hunne Edele Groot Mogenden nimmer getoond hebben, van dien grondregel te hebben afgezien; maar wel in tegendeel, dat hoogst dezelven, zelfs met betrekking tot de jagt, de hand daar aan wilden houden (*a*).

Wil men deze beschouwingen door een voorbeeld opgehelderd zien, ik kan, gelijk ik reeds gedaan heb, onze volkplantingen daar toe opgeeven. De eigenaars van Suriname, van Berbice, van Essequebo en Demerarij hebben, om dat zij Onderdaanen en geen Oppervorsten waren, maar, ten aanzien van die eigendommen, onder de heerschappij stonden van Hunne Hoog Mogendheden, van hoogstdezelven verlof verzogt, om gronden in die landstreeken uit te geeven. Hadden zij Oppervorsten geweest, en onder geen oppergezag gestaan, zij zouden dit verlof niet noodig gehad hebben; en uit eigen bevoegdheid daar toe hebben kunnen overgaan.

Niemand, geloof ik, zal mij nu betwisten, dat de eigenaars van die gronden, als daar van den vollen en volstrekten eigendom, bij verovering of aanvaarding, gekreegen hebbende, aan het uitgeeven dier gronden zoodaanige voorwaarden hadden kunnen stellen, als zij zouden hebben goed gevonden; en daar bij inzonderheid behouden het recht van

(*a*) Zie de Placaaten en Ordonnantien over de Jagt, enz.

van de jagt, zoo uitgestrekt als het ooit begree- kan worden: ook zal men niet kunnen tegenspreeken, dat het recht van de jagt, niet uitdrukkelijk afgestaan, of bij 't uitgeeven der gronden gegeeven zijnde, is gebleeven in den boezem der eigenaaren. Men laate nu vijf of zes eeuwen verloopen, en men stelle, dat, onze colonien tot eenen bloeienden en aanzienlijken staat gekomen zijnde, en de eigenaars van de colonien, omtrent het recht van de jagt, op gelijke wijze als de Graaven, en na hen de Staaten van ons gewest gehandeld hebbende, de opvolgers der eerste colonieren en planteren met het recht der natuur, of met het romeinsche recht kwamen opdaagen, om te bewijzen, dat zij door de oefening van de jagt in hunne rechten verkort werden, en dat de eigenaars van de colonien geen bevoegdheid hadden, om dat recht verder of anders te oefenen, dan in het geen zij het *proper domein* van de eigenaars zouden noemen; wat zoude men van dit voorgeeven zeggen?

De eigenaars van onze volkplantingen zijn geen opperheeren: zij zijn slechts geoctroieerd tot het uitgeeven van gronden, op zekere voorwaarden: en welke rechten oefenen zij niet? In de plaats van tienden, heffen de eigenaars der colonien een hoofdgeld, een waaggeld; en meer andere lasten, die in onze gewesten, ten tijde der Graaven onbekend zijn geweest: niets van 't geen het algemeen bestier of bewind raakt, staat ter keuze van de planters of coloniers: zij hebben over niets te zeggen. Die geenen, welke onder den naam van Directeuren het bewind der colonien hebben, voeren over de ingezetenen dier colonien een gezag, hetwelk al heel na bij het eigendunkelijke komt; en de ingezeten zouden, zoo 'er Hunne Hoog Mogendheden de hand niet aan hielden, wel tot het uiter-

ste

ſte kunnen gebragt worden. Ook worden de planters of coloniers in die ſtukken, welken van de zijde der Directeuren van de colonien, met betrekking tot dezelven, in geſchrifte geſteld worden, niet zelden bij onderdaanen vergeleeken; en uit krachte van die vergelijking als onderdaanen beſchouwd, en voor onderdaanen gehouden; ofſchoon die betrekking, wat rechten de Directeuren ook bevoegd zijn te oefenen, in 't weezenlijke tusſchen hen en de planters geen plaats heeft: blijven ze niet te min vast en zeker, dat zij, uit hoofde van hunnen eigendom, en het verkreegen octroi, die rechten kunnen oefenen, welken zij aan de planters niet gegeeven of afgeſtaan hebben. Zoude het nu (om wederom tot onze gelijkenis te komen) pas geeven, dat men, na verloop van vijf of zes eeuwen, zonder in te zien hoe de coloniers en planters aan 't bezit van hunne landgoederen zijn gekomen, uit het natuurlijke of roomſche recht ging onderzoeken, of de eigenaars der colonien wel recht hadden tot het gezag en die rechten, welken zij oefenen, en die met het volle eigendom der landgoederen niet overeenkomen? Dit immers zoude ongerijmd zijn. Even zoo weinig kan men het ten aanzien van onze ingezetenen doen. De overheerſchers dezer gewesten hebben den eigendom der gronden uitgegeeven, afgeſtaan of gelaaten, met zodaanige voorwaarden, als zij goed gevonden hebben. De inwoonders zijn hunne landzaaten op die voorwaarden, en op het gezag, het welk het recht van overheerſching aan de Overheerſchers gaf, geworden: de nakomelingen dier inwoonderen zijn in dezelfde betrekking tot de nakomelingen dier Vorsten gebleeven, tot aan Filips den II., en dezelfde betrekking is, door 't afzweeren van dien Vorst, overgegaan tot

's lands Staaten. Weshalven niemand der ingezetenen zich beklaagen kan, dat hij, ten aanzien van 't een of ander landgoed, een eigendom bezit, over welken hij niet zoo vrij kan beschikken als de *definitie* van 't roomsche recht medebrengt; en inzonderheid, dat hij op zijn eigen grond niet mag jaagen, maar lijden moet, dat men zijn landgoed met de jagt afloope.

Wil men zeggen, dat zulks in een welgeordenden Burgerstaat geen plaats moest hebben: dat het wat te sterk aanloopt tegen de rechten, welke iemand natuurlijk in eene gelijkheid van staat toekomen; ik zou dit zeer wel kunnen beaamen: doch hier is de vraag niet, wat men ten aanzien van de jagt zoude dienen te bepaalen, in gevalle men eenen Burgerstaat oprichtte, maar hoe het van ouds hier te lande met de jagt gesteld is geweest. In het eerste geval zoude men alle de zwaarigheden en voordeelen, welken eene algemeene vrijheid van de jagt verzellen in aanmerking moeten neemen, en dezelven tegen het oefenen van de jagt door den Vorst, en die, welken hij 'er mede zoude willen begunstigen, stellen; en vervolgens zien wat het nuttigste, en dienstigste zoude zijn. In het tweede geval, behoeft men slechts de geschiedenisſen na te gaan: en deze toonen ons, dat de Vorsten het recht van de jagt zich even zoo voorbehouden hebben als de *Jurisdictien*; welke *ab Imperatore tanquam perenni fonte fluunt atque refluunt ad eundem*; die met het afgeeven van gronden, of in 't geheel niet, of op verschillende wijzen, is overgegeeven, en van welke men zeggen kan, het geen Bort, ten aanzien der *Jurisdictien* zegt: „ *de dominiale ofte regale Rechten ende Gerechtigheden worden dan bij ons voor eerst bekomen door gunste ende gifte van den Prince van den*

lan

„ *lande*; MAAR ACCESSORIE EN WERDEN DEZELVEN NIET VERSTAAN MEDE UITGEGEVEN TE ZIJN, *zelfs ook niet cum omnimoda* (*a*)".

NOG meer: gesteld al eens, dat het oefenen van de jagt, zoo als het in ons land plaats heeft (*b*), eenige ongelegenheid na zich sleepte, wat zaaken van publiek bewind zijn 'er, die niet aan eenige ongemakken onderhevig zijn, en daar elk even zeer over te vrede kan zijn? Het is zekerlijk voor een eigenaar, voor al voor zulken, die boven anderen met geldmiddelen zijn gezegend, wat te zeggen, met goede oogen te moeten aanzien, dat men tot aan zijne deur komt jaagen, zonder het zelfde op zijne beurt ook te mogen doen: het is niet onnatuurlijk, dat men daar over klaage, en 'er de onbillijkheid en onrechtmaatigheid van zoeke aan te toonen. Het gevoel, van niet te mogen doen het geen een ander doet, is altijd lastig, en met reden grievende in een Burgerstaat, in welken de ingezetenen, in veele opzigten, zich aanzien als allen tot alles een gelijk recht hebbende, en over 't geheel gelijk aan elkanderen staande; maar, als men van diergelijke rechten spreekt, schijnt het mij toe wat onbescheiden te zijn, dat menze, als de vrijheid der ingezetenen in gevaar stellende, doe voorkomen. Waar toe toch dit voorwenden, wanneer het aankomt op het oefenen van rechten en gerechtigheden, die, der graaflijkheid toebehoorende, ter oefening

(*a*) BORT *Tractaat van de Domeinen*. T. XIV. II. n. 4-7.

(*b*) Men kan 'er over nazien de Schriften onlangs over dit onderwerp uitgekomen, inzonderheid *de Verhandeling over 't recht van de jagt*, *de brief aan den Heer Mr. Joachim Rendorp*, *over het recht van de jagt*, *door J. D.* en de aangehaalde plaats uit het *Staatsrecht* van den Raadsheer INSINGA, welke daaromtrent nog aanmerkt, dat het recht van de jagt niet overal op denzelfden voet heeft plaats gehad.

ning of bewaaringe aan den Stadhouder zijn toevertrouwd? Waarom de burgerlijke vrijheid altijd tegen het oefenen dier rechten, of van een gedeelte derzelven, als of die daar mede onbestaanbaar was, over gesteld, zoo het niet geschiedt, om het stadhouderlijk gezag, als de vrijheid verkortende, in eenen algemeenen haat te brengen?

Ik beken zeer gaarne, dat het recht van de jagt de natuurlijke bevoegdheid der eigenaars van gronden, om met dezelve naar goedvinden te handelen, te kort zoude doen, indien zij dezelven, bij onderlinge verdeelinge uit eene oorspronglijke gemeenschap, aan zich gehouden of genomen, of ten eenemaale onbelast of onbezwaard bekomen hadden. Maar hoe veele burgerlijke schikkingen zijn 'er niet, van welken men het zelfde zoude kunnen zeggen? Natuurlijk moet ieder in een burgerstaat een gelijk recht tot den koophandel hebben. Is die natuurlijke bevoegdheid in veele opzigten niet ontnomen door de verleende octroien aan de oost- en west-indische maatschappijen? en zoude het niet zeer ongepast zijn, dat men 'er van sprake, als de vrijheid van de ingezetenen te kort doende? Duizend burgerlijke beschikkingen zijn 'er, welke ons de bevoegdheid, om ten aanzien van zekere onderwerpen te doen, wat ons behaagt, beneemen. Bij voorbeeld, geen turf, koolen of graanen te mogen opslaan en geen verkochte goederen te mogen doen overgaan van den verkooper tot den kooper, dan daar toe gebruikende turfdragers, waagdragers, of andere daar toe aangestelde menschen. Hoe strijdig zijn de Gilden en de verschillende instellingen van Hallen, niet met eene onbepaalde burgerlijke vrijheid van te doen wat ons behaagt? Alle schikkingen tot onderhoud der wegen en dijken, en de verplichtingen der opgezetenen omtrent de-

zel-

zelven; alle fchikkingen, zoo omtrent de buitenlandfche vaart, als omtrent het vaaren in de binnenwateren; het bepaalen der legplaatfen voor de fchepen en fchuiten, wagens, karren; van den tijd van afvaaren van dezelven, en wat dies meerder is; alle voorzorgen omtrent het aangaan van huwelijken, omtrent het opzigt over minderjaarigen, krankzinnigen, en behoeftigen, omtrent het opdraagen van vaste goederen, het doen van assurantie; alle voorzieningen omtrent de waag, het gebruiken van gewicht en maat, omtrent het aloi, en de munt, en die verders tegen het pleegen van bedriegerijen zijn genomen, ftrekken die niet tot merkelijke verkortinge van eene onbepaalde burgerlijke vrijheid? Kortom, is 'er wel iets, dat tot het regelen van de gemeene zaak behoort, en ter bevorderinge van 't algemeen welzijn gefchiedt, en doorgaans door het woord *Police* betekend word, dat niet meer of min de bevoegdheid om te doen, wat wij goedvinden, en mitsdien onze vrijheid, verkort? Zal men 'er zich nochtans wel over uitlaaten als de algemeene vrijheid te na komende? Immers neen. Waarom doet men het dan met betrekking tot de rechten, wier oefening aan den Stadhouder is aanbevolen? Alle die fchikkingen, door welken de natuurlijke vrijheid belemmerd of beperkt word, hebben immers haare reden in het algemeen nut van de burgerfchap, gelijk wij te vooren gezien hebben; de rechten der Hooge Overheid, wier bewaaring den Heeren Stadhouderen is opgedraagen, rusten op denzelfden grond: waarom dan dezelven met een verfchillend oog aangezien?

HET geen wij ten aanzien van 't recht van de jagt hebben aangetekend kunnen wij, in veele op-

zigten, op den krijgsraad, of de *Militaire Jurisdictie* toepasſen.

Over dit onderwerp is al vrij wat geſchreeven, en het geſchrijf houdt nog al niet op. Kundigen en onkundigen, elk meent recht te hebben, om 'er over te oordeelen, en 't geſchil te beſlisſen (*a*). Het zelve ligt zaakelijk opgeſlooten in de vraag, tot welk een rechter iemand, die in geſtadigen krijgsdienst dezer landen is, behoort? Deze vraag is, met onderſcheid te maaken, beantwoord; en daar door heeft men den krijgsknechten verſcheiden rechters gegeeven, naar maate de zaaken zijn, welke ten hunnen opzigte voorvallen. Heeft hij in zijn dienst, en met betrekking tot zijn dienst, eene misdaad begaan, dan wil men, dat hij voor den krijgs-rechter te recht geſteld worde: heeft hij eene misdaad begaan, die tot den krijgsdienst geene betrekking heeft, dan moet de gemeene rechter over hem zitten: hebben twee krijgsknechten geſchil, dit moet door den krijgs-rechter afgedaan worden: heeft een krijgsknecht met een burger te doen, dan moet het geſchil voor den burgerlijken rechter gebragt worden; de verſchillendheid van daaden en zaaken, welke 'er ten aanzien van de krijgsknechten kunnen opkomen, heeft, zoo wel als de verſchillendheid van plaatſen en omſtandigheden, in welken de krijgsknechten zich kunnen bevinden, aanleiding gegeeven, dat 'er omtrent het rechtsgezag over de krijgsknechten verſchillende begrippen zijn ontſtaan, naar maate, dat men het rechtsgezag uit deze of

(*a*) VAN HASSELT *Verhandeling over het gezag en Jurisdictie der Militairen*, enz. *Verhandeling over de Militaire Jurisdictie*. Te Amſt. bij Schouten 1778. *Aanmerkinge nover de verklaaring der Unie van Utrecht*, door E. H. I. *Vrijmoedige Aanmerkingen over de Militaire Jurisdictie*. enz. enz.

of geene gronden van algemeen recht of bijzonder ſtaatsbeleid afleidde. Inzonderheid heeft men zich beroepen op het roomſche recht, op de Ordonnantie van Filips den II., en op het gebruik. Daar is voor eenige jaaren uit deze drie bronnen volledig aangetoond, „ *dat de Militairen, zoo in civiele als in* „ *crimineele zaaken, van wat natuur dezelven ook zouden mogen zijn, voor geenen anderen, dan den militairen Regter, konnen worden te regt geſteld*". Doch hoe grondig dit ook moge betoogd zijn, heeft eensdeels de onwiſſe of onbeſliste uitlegging en toepasſing van 't roomſche recht, anderdeels de bedenkelijkheid over het erkennen van de crimineele Ordonnantie van 1570. voor eene landwet, en laatstelijk de onbeſtendigheid, met welke men ten aanzien van de rechtsoefening over krijgsknechten, ſedert de ſpaanſche beroerten, is te werk gegaan, altijd ſtof overgelaaten, om die ſtelling meer of min tegen te ſpreeken, gelijk uit menigvuldige ſchriften te zien is; in welken ſomtijds de ſchrijvers, hunne wilde verbeeldingen voor eerſte gronden van recht en ſtaatsbeleid ſtellende, daarop voortdraaven, en alle onze burgerwetten op deze hunne bevattingen zoeken te plooien en uit te leggen.

Ofschoon ik zeer verre ben van het roomſche recht, en van de crimineele Ordonnantie te verwerpen, is het mij echter voorgekomen, dat de toepasſing, zoo van het roomſche recht (om dat hetzelve in verſchillende tijden zeer verſchillend is geweest, en in 't geheel tot geen regel van ons ſtaatsweezen behoort te ſtrekken) als van de *crimineele Ordonnantie* (om dat die niet konde gelden, voor zo verre dezelve aanliep tegen de voorrechten en vrijdommen der landzaaten) niet dan met zeer veel omzigtigheid op het geen de ſtaatsgeſtel-

ſteltenis van onze gewesten raakt, gemaakt konde worden; en dat ook, wegens de onbeſtendigheid, met welke men ten aanzien van den krijgsſtaat, ſedert het opvatten der wapenen tegen Filips, te werk is gegaan, niet wel uit het gebruik een beſluit, dat aan geene tegenſpraak onderhevig zoude zijn, opgemaakt konde worden: ook ſchijnt het mij toe, dat de verſchillende bevatting over de gevolgen, welken men uit deze drie gronden trekt, de voornaamſte oorzaak is, dat 'er nog verſchil van gevoelen over dit onderwerp heerscht. Mogelijk zoude men over hetzelve minder wankel geſtaan hebben, indien men den oorſprongelijken ſtaat van de rechtsoefening hier te lande, ſedert dat die door de Franken zijn overheerd, als ook de waardigheid van een Kapitein-Generaal te gelijk in aanmerking had genomen.

Wij zien uit de hiſtorien, dat de frankiſche Vorsten, Gallië overheerende, veelal het roomſche recht, en wel in 't bijzonder met betrekking tot het krijgsgezag gevolgd of ingeroepen hebben (*a*): doch, gelijk dit gezag onder de laatſte rooomſche Keizers verſcheiden veranderingen onderging, zoo bleef het zelve ook niet op eenen gelijken voet onder de Franken.

„ Tot op hem (dus ſpreekt de Heer Moreau „ van de ſtaatsbeſchikking van Conſtantijn den groo„ ten) waren 'er ſlechts twee hoofden van het *pre-* „ *torium* (of van de lijfwacht) geweest, naamelijk „ een voor het ooſten en een voor het westen. „ Hij ſtelde 'er vier aan, aan ieder van welken hij „ eene zekere landſtreek, onder den naam van „ *dioecefis* aanwees. De eerſte dezer landſtreeken „ be-

(*a*) Moreau l. c T. I. p. 141. & *ſuiv* Robertson T. I. p. 139. & *ſuiv.* v. d. Houven VI. B. p. 202.

„ bestond uit *Lybië*, *Egypte*, en de gewesten,
„ welken het Rijk in *Asia* bezat. De tweede bevatte *Griekenland*, *Pannonië* en de omliggende
„ gewesten. *Italië*, de nabuurige eilanden, en
„ dat gedeelte van *Afrika*, het welk zich tot aan
„ *Lybië* en den *Oceaan* uitstrekt, maakten de
„ derde landstreek uit. De vierde eindelijk bestond uit de *Gaulen*, *Spanje*, en *Groot Britannië*.

„ De hoofden van het *pretorium* bleeven slechts
„ in het bewind der rechtsoefeninge van 't burgerlijk bestier, en van de geldmiddelen. Zij stonden aan 't hoofd der burgerlijke amptenaaren
„ van het Rijk; zij hadden eene opperste vierschaar en opper-rechtsgebied, en onder hen
„ eene menigte bedienden, en het aller uitgestrekste gezag over allen, welke eenig deel hadden
„ aan het burgerlijk bestier der gewesten, hoe
„ groot of hoe klein het zelve ook mogt weezen;
„ doch zij hadden niet meer, gelijk eertijds, *het*
„ *bevel over het krijgsvolk*. Het oppergezag over de
„ legers was gehecht aan de bedieningen der opperften van het krijgsvolk, welke Constantijn invoerde, om de buitenmaatige magt van het ampt
„ der hoofden van het *pretorium* op te weegen. Men
„ gaf dezen een soort van landstreek, eene bepaalde
„ uitgestrektheid, binnen welke al het geen het krijgsweezen betrof, van hun afhing. Deze hooge ampten hadden ieder hunne afgezonderde verrichtingen; hunne rechten konden onder elkanderen niet
„ verward raaken. Zij booden elkanderen de hand
„ tot welzijn des Rijks, en konden zelden tegen
„ hetzelve zamenspannen (*a*).

„ De

(*a*) De Cesar Julianus, welke het opper-bevel had over alle de legers der Gaulen, vervoegde zich, ten aanzien van al het geen het bestier van het gewest betrof, aan het Hoofd van het

„ De Opperften van het krijgsvolk droegen on-
„ derfcheiden naamen, naar dat de krijgsbenden,
„ waar over zij het gebied voerden, van elkande-
„ ren verfchilden. Men onderfcheidde de opperften
„ der ruiterij van die van het voetvolk: hun titel
„ was *Viri illustres* (doorluchtige mannen); die
„ van den overfte van het *pretorium*, *Clarissimus*:
„ Doch beiden waren zij van niemand, dan alleen
„ van den Keizer afhangelijk, en aan niemand dan
„ aan hem verantwoordelijk.

„ Voor de vierfchaar van het hoofd des *preto-*
„ *riums* werden, als voor het opperfte gerechtshof,
„ alle zaaken van burgerlijk beftier gebragt. Zij wa-
„ ren de befchermers en opper-opzigters, zoo van
„ de algemeene als burgerlijke regeering, in de bij-
„ zondere burgerfchappen plaats hebbende. Alle
„ amptenaaren, verbonden tot het handhaaven dezer
„ regeeringe, de gezaghebbers over de gewesten
„ zelve niet uitgezonderd, waren, 't zij middelijk,
„ 't zij onmiddelijk, aan het rechtsgebied van 't
„ hoofd des *Pretoriums* onderhoorig. Hij maakte,
„ gelijk eertijds de Schout te Rome, *reglementen*,
„ naar welken de rechters gehouden waren zich
„ te gedraagen (*a*); hij ftrafte en zette de ampte-
„ naaren, onder zijn rechtsgebied ftaande, af (*b*);
„ hij alleen nam kennis van de onrechtvaardighe-
„ den, die zij pleegden; zelf dan, wanneer de aan-
„ klaager eene krijgsbediening bekleedde (*c*). Ein-
„ delijk men vervoegde zich aan hem, om onderhoud
„ en foldij voor het krijgsvolk (*d*).

„ De

het *Pretorium* Florentius, en deze konde de hulp der le-
gers, buiten bevel van Juliaan, niet erlangen. Ammianus
Marcellinus Lib. XXII.

(*a*) *L*. 2. *Cod. de Off. Praef. Praet.*
(*b*) *L*. 3. *Cod. ead.* (*c*) *L*. 4. *Cod. eod.*
(*d*) *L*. 2. *Cod. de Off. Praef. Afr.*

„ De krijgsbedienden, welke onmiddelijk onder „ de opperften van het krijgsvolk ftonden, werden „ *Hertogen* of *Graaven* genoemd; ieder van hun had „ eene bijzondere ftreek, van welke zij den naam „ aannamen; want, in plaats, dat eertijds het „ woord *Dux* of Hertog een hoofd eener bende, „ die overal, waar dezelve heen trok, het bevel „ over dezelve voerde, beteekende, begon men, „ in de vierde eeuw, Hertog of Graaf van een ge- „ west te noemen, een bevelhebber, die in het- „ zelve zijn verblijf hield, en die 'er, in zijn „ naam, het *oppergezag over het gantfche krijgswee- „ zen had.* De Hertogen of Graaven hadden on- „ der zich de *Tribunen* of Kollonellen; en dezen „ wederom de Honderdmannen. Wij zullen hier „ geen lijst opgeeven van de onderfcheiden, zoo „ burgerlijke als krijgsampten, uit welken beide „ deze afzonderlijke beftieringen beftonden; wij „ zullen alleenlijk aanmerken, dat, indien de Over- „ ften van het krijgsvolk, en die hun onder- „ hoorig waren, geen het minfte gezag over de „ burgerlijke overheden hadden, om dezelfde reden, „ *het hoofd van het* pretorium *ook niets te bevelen „ had over alle die geenen, die het gebied over de „ krijgsbenden voerden.* Deze wederzijdfche paa- „ len of grensfcheidingen van gebied zijn zeer „ krachtig uitgedrukt, in eene wet der Keizeren „ Valentiniaan den jongen, Gratiaan en Theodo- „ fius. *Viri illuftres*, dus fpreekt deze wet, *Comi- „ tes & Magiftri Peditum & Equitum in provin- „ ciales nullam penitus habeant poteftatem; nec am- „ pliffima Praefectura in militares:* d. i. De door- „ luchtigen mannen, Graaven en Overften van het „ voet- en paardevolk, vermogen over de inge- „ zetenen der wingewesten geheel en al geen ge- „ zag te voeren, noch ook de zeer achtbaare

„ Hoof-

„ Hoofden van het *Pretorium* over het krijgs-
„ volk (*a*)".

Het gansche roomsche Rijk, zedert den dood van Constantijn den Grooten, langs hoe meer in verwarring en in verval raakende, en het gebied der Franken ook niet op eenen bestendigen voet geschikt blijvende, kan men zich ligtelijk voorstellen, dat het overal met het krijgsgezag niet zeer geregeld toeging: doch men dient echter daar bij op te merken, dat het regeeringsgestel en het krijgsweezen der Franken hemelsbreedte verschilde van dat der Romeinen (*b*); en dat de Franken omtrent het beleid van regeeringe geheel andere denkbeelden hadden dan die, op welken het roomsch gebied gevoerd werd: wij hebben 'er te vooren gewag van gemaakt. Bij de Franken werd de krijgsdienst aangezien als een plicht, welke elk den Vorst verschuldigd was: ieder moest de wapenen voeren en te velde trekken, om den Vorst tegen zijne vijanden te dienen. De Graaven trokken op met hunne mannen, en deze wederom met de hunnen. Clovis had het tweeledig bewind, van het welke wij zoo even spraken, wederom in zijn persoon vereenigd, en deed het tot zijne bedienden overgaan. „ Dezelfde man (zegt de Heer Moreau)
„ die in een gewest het geding hield, stond ook
„ aan 't hoofd van 't leger. Ieder amptenaar, die
„ onder zijn bevel eenig burgerlijk gezag oefende,
„ was ook met het krijgsgezag gewapend: zoo dat
„ Frankrijk wel stond onder burgerlijke gezagheb-
„ bers, maar nochtans onder zulken, die teffens
„ het krijgsgezag voerden. Alle de onderbedienden,
„ Drosten, Bailliuwen, of Schouten, en welken
„ an-

(*a*) Moreau l. c. T. I. p. 145. *& suiv.*
(*b*) Le Beau *Hist. du bas empire*, T. VI. p. 92.

„ anderen meer eenig burgerlijk bewind voerden, „ waren teffens de krijgshoofden van 't gedeelte „ van 't volk, dat tot hun rechtsgebied behoor- „ de (*a*)".

Hier uit zoude natuurlijk voortvloeien, dat, gelijk de Stadhouder, in de oefening der graaflijke rechten, met betrekking tot de rechtspleeging, den Graaf vervangt, en denzelven te gelijk vervangt als hoofd van het krijgsvolk, dus de Stadhouder dan ook aangezien moet worden, als oefenende niet alleen het gezag van legerhoofd, maar ook dat van opperrechter over het krijgsvolk, en dat wel alleenlijk en blootelijk uit hoofde van hoogstdeszelfs waardigheid van Stadhouder: want als men in aanmerking neemt, dat, in de eerste aanstelling der Graaven, dezelven ten aanzien van de oefening van deszelfs rechten, de plaats van den Oppervorst vervulden, en dat de oefening of uitvoering aller graaflijke rechten, even op denzelfden voet, bij plaatsvulling, op de stadhouders is gebragt; en dat mitsdien de stadhouderlijke waardigheid, voor zoo veel de uitvoering of oefening betreft, over alle de deelen van het oppergezag loopt, dan zal men met veel moeite hebben om zich verzekerd te houden, dat ook de Stadhouders, als zoodaanigen, waren opper - hoofden en opper - rechters van de krijgsluiden; dat de krijgsluiden, zoo lang zij krijgsluiden waren, geen anderen rechter, naar den aart van 't staatsweezen, konden hebben; en dat, vermits de krijgsdienst geen aanhoudenden staat uitleverde, dus ook een aanhoudende krijgsraad niet te pas kwam; daar het hoofd van 't volk, dat optrok, altijd te gelijk deszelfs rechter was, en uit de voornaamsten van den hoop eenige mannen

(*a*) Moreau l. c. T. I. p. 72. 288. *& suiv.* T. II p. 8. *& suiv* T. III. p. 78. *& suiv.* T. V. p. 311. *& suiv.*

nen konde neemen, om nevens hem te recht te zitten.

Men verbeeldt zich in 't algemeen, dat het ampt van Kapitein - Generaal eene afzonderlijke bediening of waardigheid is, welke onder die van Stadhouhouder niet is begreepen; doch deswege ſtaat te letten, dat, gelijk de ſtadhouderlijke waardigheid het gantſche graaflijke gezag, wat de oefening en uitvoering betreft, verving, dezelve niet anders geſplitst konde worden, dan voor zo veel het een of het ander gedeelte van dezelve bijzonderlijk tot het een of ander onderwerp bepaald, of wel afzonderlijk aan dezen of geenen opgedraagen mogt zijn: gelijk zulks door de Graaven geſchiedde, wanneer zij deze of geene van hunne gerechtigheden aan dezen of geenen ter leen uitgaven.

Dus is, bij voorbeeld, het opperhoutvesters ampt niet eigenlijk een bijzonder ampt of waardigheid, maar een gedeelte van het ampt en van de waardigheid van Stadhouder, uit dewelke het voortvloeit, wordende alle de bijzondere bedieningen van het ſtadhouderſchap, als ſoorten van een geſlacht, of takken van eenen boom, in het ſtadhouderſchap, als bij plaatsvulling het graaflijk gezag vervangende, begreepen. Op dezelfde wijze is het gelegen met de waardigheid of het ampt van Admiraal. Toen Maximiliaan eene Admiraliteit wilde oprichten, heeft men daar tegen opgeworpen, onder anderen, dat men gewoon was aan den Stadhouder te *appelleeren* (*a*). Zoo lang als het ampt van Kapitein Generaal, niet als een bijzonder ampt of waardigheid geſteld, en in dat van Stadhouder

(*d*) Moreau l. c. T. I. p. 65.
(*e*) Ib. p. 68.
(*a*) D. II. bladz. 15.

het opgeſlooten was, waren de rechten van den Kapitein - Generaal in die van Stadhouder opgeſlooten; en dus was Prins Willem de I., als Stadhouder van Filips, ook het Hoofd van 't krijgsvolk of deszelfs Kapitein - Generaal. Het is dan niet te verwonderen, dat, geduurende den oorlog met Spanje, en vooral in de eerſte tijden der beroerte, dikwijls omtrent krijgszaaken de waardigheid van Stadhouder en die van Kapitein - Generaal niet zijn onderſcheiden geweest, gelijk dit in 't bijzonder door den Heer VAN SLINGELAND word aangemerkt. Echter nademaal het ampt van Kapitein - Generaal naderhand, als op zich zelf ſtaande, en van dat van Stadhouder afgezonderd, beſchouwd, en den Prinſen van Oranje niet ſlechts de waardigheid van Stadhouder, maar ook die van Kapitein - Generaal opgedraagen is, zal het niet ondienstig zijn, kortelijk in te zien, wat eigentlijk die waardigheid beduidt.

VOLGT men de gemeene opvatting; dan ſchijnt men door *Kapitein - Generaal* te moeten verſtaan een Opperhoofd over het krijgsvolk, welks hoofdzaakelijk werk gelegen zoude zijn, in het zorgen, dat het krijgsvolk wel in den wapenhandel geoefend, de vestingen wel onderhouden, en de magazijnen behoorlijk voorzien worden; en dat voorts aan den krijgsſtaat de hand worde gehouden. Zoo ik het wel hebbe, is dit het algemeen begrip. Het is den menſchen eigen zich te verbeelden, dat de zaaken, die zij zien, altijd zoo geweest zijn, als zij zich bij hunnen tegenwoordigen ſtaat vertoonen; althans in 't algemeen laat men zijne gedachten weinig gaan over haare eerſte opkomst en geſteldheid. Men ziet, dat een Kapitein - Generaal het opperhoofd van 't krijgsvolk is; dat hij de krijgsknechten in den wapenhandel oefent; het oog heeft op de ſterkten; het leger gebiedt; dit alles

dagelijks ziende, valt men in den waan, dat het ampt van Kapitein-Generaal zich daar bij bepaalt, en niets anders vordert of mede brengt, dan gebied te voeren over legers, het krijgsvolk te oefenen, en 't opzigt over het geen tot den krijgſtaat behoort, te hebben. Is het wel zoo? Oorſprongelijk ſchijnt het woord Kapitein te betekenen, elk een, die eenig gezag voerde, of over eenigen hoop volks geſteld was (*a*). Naderhand ſchijnt dit woord eigenlijk gebruikt geweest te zijn, om in 't algemeen een hoofd over 't krijgsvolk te betekenen.

Welk was nu het gezag van zulk een Hoofd? Beſtond dat enkelijk in 't gebied over de krijgszaaken en krijgsverrichtingen? Stonden de krijgsknechten niet verder noch anders onder het gezag der *Kapiteinen*, dan voor zoo veel den krijgsdienst betrof? en bleeven dezen voor 't overige onder het gezag van een ander Opperhoofd? Sommigen ſchijnen 't zoo op te vatten: en over het geheel let men niet genoeg op de veranderingen, welken de zaaken door den tijd ondergaan, en door welken zij eene geheel andere gedaante, en een geheel verſchillend weezen krijgen.

Vooreerst moet men acht geeven, dat in vroegere tijden de Graaven, Bailliuwen, Schouten en anderen, die uit krachte van hun ampt rechters waren, optrokken met zulken, die onder hun rechtsgebied ſtonden; en dat zij ook te velde kwamen onder zulken, die teffens en te gelijk het opperſte rechtsgebied voerden. Ten tweede, dat 'er onder de Franken geen gebied over een volk of gezag over

(*a*) Moreau l. c. T. VI. p. 432. 449. Du Cange *Glossarium*: *voce* Capitaneus Feud. Lib. I. Tit. I. VII. Lib. II. Tit. X. LI.

over zekere zaaken was, of het ampt van rechter was 'er het eerste vereischte van. Elk oefende recht over zijne onderhoorigen, en, zoo ras raakte men niet onderhoorig aan dezen of geenen, of men raakte terstond onder zijn rechtsgebied: dus was het ook met de krijgsknechten, of liever met het volk, dat optrok, om den Vorst ten oorloge te dienen: zij trokken te velde onder hunne rechters, naamlijk, de Schouten, Bailluwen, Drosten, Graaven, en Kapiteins Veranderden zij van gezaghebber na den velttocht, werden zij van krijgslieden, burgerlieden, dan vielen zij wederom onder het burgerlijk rechtsgebied van het hoofd, onder 't welk zij hoorden; waar uit te zien is, waarom in laatere tijden, toen echter de krijgsknechten noch geen afzonderlijk ligchaam en eene bijzondere orde van ingezeetenen maakten, dezelven, na een gedaane veldtocht, in de steden wederom komende, ook wederom onder het rechtsgebied van hem, onder wiens rechtsgebied zij, t' huis zijnde, behoorden, vervielen. Maar voor zo veel als 'er krijgsluiden naderhand bestendig zijn onderhouden, en eene zekere orde of ligchaam hebben uitgemaakt, en voor zoo veel als het ampt van legerhoofd of hoofd over het krijgsvolk eene aanhoudende oefening vereischt heeft, is het rechters-ampt bestendig en onophoudelijk daar mede verknocht gebleeven; zoo dat de krijgsknechten ook bestendig onder zijn opper-rechtsgebied zijn gebleeven, gelijk zij ook bestendig bleeven onder het onderhoorig gebied van de mindere bevel- of gezaghebbers.

„ De Graaf (dus leezen wij bij den Heer Mo-
„ reau) (a) had een *volkomen gezag* over de ben-
„ den, welken de burgerschappen, die onder zijn
„ ge-

(a) l. c. T. VI. p. 429. & *seq*.

„ gebied ſtonden, leverden. De Honderdmannen, „ welke zelve, met betrekking tot de onderdeelen, die tot en onder de burgerſchappen behoorden, een ſoort van *landrechters* waren, ſtonden *onder 't bevel der Graaven*, en voerden het gebied over de kleine benden van hunne landſtreek, „ Wat aangaat de manſchappen, die door de *Beneficien* geleverd werden, dezelven hadden tot hoofdlieden of wereldlijke *Beneficiarien*, of de Advokaaten der Kerken; maar dewijl noch de eenen noch de anderen *onderhoorig waren aan het burgerlijke rechtsgebied der Graaven*, aan wien het zelfs verbooden was, eenige lands ampten in de meesten dezer ſoort van Domeinen te oefenen, begreepen zij, dat zij alleenlijk onder het onmiddelijk gebied van den Vorst ſtonden, en zagen den Graaf niet hooger aan, dan voor een lasthouder van deszelfs bevelen, ten hunnen aanzien. Ook hadden zij hunne bijzondere bannier; en de begeeving der bedieningen in hunne kleine benden. Eens op de algemeene vergaderplaats gekomen zijnde, meenden zij niet gehouden te weezen, eenig ander opperhoofd te erkennen, dan den Koning zelf, zoo zij onmiddelijk zijne *Beneficiarien* waren, of hem, van wien zij hun ampt of *Beneficie* hielden. Zoo verre droegen zij zekerlijk den Graaven ontzag toe: doch dezen zouden zich niet hebben durven aanmaatigen, om hen over eenig ſoort van misdrijf ſtraf te doen ondergaan. Zij zouden het bij eene aanklachte aan den Vorst gelaaten hebben.

„ Daar uit ſprooten de geſchillen voort, welke 'er ſomtijds ontſtonden; daar uit rees ook veel wanorde in de optochten, die men met oogluiking moest aanzien.

„ Deze ongelegenheden hielden op, wanneer „ de

„ de benden, die zich in het doortrekken bij alle
„ die geenen, die op zich zelve in de nabuurige
„ gewesten vergaderd waren, voegden, eenen hoo-
„ ger bevelhebber, aangesteld om het gezag te
„ voeren over verscheiden Graaven, ontmoetten.
„ Deze opperbevelhebbers waren de Hertogen.
„ Het is bekend, dat zij verscheiden Graafschappen
„ onder hun gebied hadden, en men ziet, onder an-
„ deren, dat het Hertogdom van Mans, door Pi-
„ pijn aan zijn broeder Gripon gegeeven, een op-
„ perbewind over twaalf Graafschappen mede-
„ bragt.

„ Wanneer de provinciaale benden al te sterk
„ waren, hadden de Graaven magt, om dezelven
„ in kleiner hoopen te verdeelen. Maar wat
„ titels voerden die geenen, aan welken zij het on-
„ derbevel over dezelven toevertrouwden? Het zou
„ zeer moeielijk, en misschien ook vrij nutteloos
„ zijn, dit tegenwoordig na te speuren. Du
„ Cange meent, dat, onder Karel den Grooten,
„ de *Tribunen* de Luitenanten der Graaven wa-
„ ren (*a*): hij bekent echter, dat alle de plaatsen,
„ welke wij in de oude schijvers vinden, wanneer
„ zij van de *Tribunen* spreeken, geen anderen trap
„ van waardigheid betekenen, dan die eertijds in
„ de romeinsche legers in gebruik was geweest;
„ doch die waardigheid zelve konde onder de ben-
„ den der burgerschappen behouden gebleeven zijn.

„ Men ziet, geduurende dit tijdperk, dat men
„ den naam van Capitanei gaf *aan allen, die*
„ *het recht hadden, om over eene bende, het zij groot*
„ *of*

(*a*) *Sub Carolo Magno & ejus successoribus, Tribuni Comitum Vicarii fuisse videntur.* Du Cange Gloss. in verbo Tribunus.

„ *of klein*, *bevel te voeren* (*a*). De Graaven, de
„ *Beneficiarien*, de Advokaaten der Kerken, allen
„ droegen dezen naam".

HETZELFDE, dat de Graaven deeden, konden ook hunne Stadhouders doen; en derhalven had Prins Willem de I. geen bijzondere Instructie noodig, om over de *Landmilitie Jurisdictie* te voeren, zoo als het sommigen schijnen op te vatten. Ook schijnt men den aart van de instelling van eene Admiraliteit niet wel te begrijpen, als men zich verbeeldt, dat de Stadhouder voor dien tijd geen gezag had over het zee-volk, en zeezaaken (*b*). Die instelling was niet ingericht, om een nieuw gezag voort te brengen, maar slechts, om van het beleid der zee-zaaken een afzonderlijk deel te maaken, het welk, zijn eigen afzonderlijk hoofd hebbende, daarom ook onder een afzonderlijk rechtsgebied moest staan; even als de Houtvesterij, Dijkgraafschappen, Waterschappen en andere bedieningen meer.

WIJ hebben bereids gelegenheid gehad om aan te merken: 1. Dat den Graaven, in hunne oorsprongelijke bedieninge, het rechtersampt, en 's lands veiligheid was toevertrouwd. 2. Dat de rechtsoefening eene der wezenlijkste eigenschappen der graaflijke waardigheid uitmaakte. 3. Dat die geene, welke met eenig bewind van 't oppergezag bekleed was, te gelijk, en wel in de eerste plaats, 't zij met betrekking tot de zaaken, 't zij met betrekking tot de persoonen, over welken zijn gezag zich moest uitstrekken, het rechters ampt ontving. 4. Dat de bevoegdheid, om over

(*b*) *Omnes itaque fideles nostri Capitanei, cum eorum hominibus & carra sive dona quantum melius praeparare potuerint, ad condictum placitum veniant.* Cap. de 807. BALUZIUS T. I. p. 457.

(*a*) *Verhandeling over de militaire Jurisdictie.*

over zekere menſchen als rechter te zitten, haaren oorſprong niet nam uit den grond, of het territoir, zoo als men zich wel eens heeft uitgedrukt, maar uit den ſtaat en ſtand der perſoonen en der zaaken: het welk zoo verre ging, dat 'er ſchier zoo veele jurisdictien waren, als 'er ſoorten van zaaken, en orden van perſonen waren; waar uit voortvloeide, dat die geenen, welke onder het gezag van een hoofd ſtonden, ook geen ander dan dat hoofd voor hunnen rechter behoefden te erkennen; en dat men ook, ten aanzien van zekere zaaken, geen anderen rechter behoefde noch konde erkennen, dan dien, welke bepaaldelijk het gezag, en dus mede het rechtsgebied over die zaaken voerde: waaruit de bekende tweederlei *incompetentien* zijn voortgevloeid, naamelijk die, welke tot de perſoonen, en die, welke tot de zaaken betrekkelijk zijn.

Verders ſtaat ten dien opzigte nog aan te merken, dat, met betrekking tot het rechtsgebied, de perſoneele onderhoorigheid, doorgaande wijken moest voor de onderhoorigheid, welke uit de zaak voortſproot: die onder eenen Schout, Bailluw, Drost, of eenigen anderen amptenaar ſtond, en voor denzelven alleenlijk betrokken konde worden, moest, wanneer het zekere zaaken aanging, dien rechter erkennen, aan wien 't beſtier dier zaaken toevertrouwd was; gelijk men dit nog dagelijks ziet in zaaken, die de gemeene middelen, de jagt, de zeevaart, de wegen, de dijken, en wat dies meerder is, raaken: het welk ook de reden is, waarom Militairen, in zaaken, raakende de gemeene middelen, en de houtvesterij, te recht moeten ſtaan voor die rechters, aan wien de gerichts dwang wegens die zaaken is aanbevolen (*a*).

Men

(*a*) Daar van vindt men, onder anderen, blijken in de aanſchrik

Men voege hier bij, dat het onder de Franken, ten aanzien der rechtspleeging, een noodwendig vereischte was, dat elk door zijns gelijken of evenknien gevonnisd wierdt (*a*): en dierhalven de woorden van de *L. 6. C. de Jurisd. omn. Jud. Militarem reum nisi a suo judice nec exhiberi posse, nec, si in culpa fuerit, coërceri*, op hen zeer toepasselijk zijn. Uit dit vereischte volgde, dat krijgsknechten niet anders dan voor krijgslieden, of voor eenen krijgsraad, te recht konden verschijnen: zoo dat, en uit hoofde van den staat der persoonen, en uit hoofde van de zaak, naamelijk den krijgsdienst, eèn *militair* geen anderen rechter behoefde, noch konde erkennen dan eenen *militairen* rechter, zoo lang hij daadelijk in krijgsdienst was: waar uit verder voortvloeit, dat, de krijgsdienst *permanent* zijnde geworden, even daarom ook het rechtsgebied over de krijgsknechten, zonder ophouden, is blijven werken, en dat een Kapitein-Generaal, uit krachte van die waardigheid, opper-rechter van de krijgsluiden zijnde, uit dien hoofde, ook zonder onderscheid van burgerlijke of krijgszaaken is hun *permanente* rechter.

Noc staat te letten, dat de Graaven, en andere gezaghebbers, of zelve te recht zaten, of daar toe stedehouders aanstelden; en dat dezen tot de rechtsoefening zich mannen toevoegden, wier raad zij innamen, en wier vonnis zij volgden. De *Capitanei* hebben hunne mannen gehad, even gelijk andere gezagvoerders, onder wat naam zij ook betekend geweest mogen zijn; en gevolgelijk zal het niemand vreemd kunnen voorkomen, dat de Stadhouders, in hunne qualiteit van Kapitein-Generaal, krijgslieden, en in 't bijzonder eenen Hoogen Krijgs- raad

schrijvingen van Z. D. H. Willem den IV. glor. ged. van den 6. Maart en 24. Junij 1751.

(*a*) Bijlage. K. p. 37. L. p. 45. M. p 48. en 50.

raad aangesteld hebben, om als rechters te zitten over krijgslieden. Zoodaanig eene instelling of schikking komt over een, zoo wel met de oorsprongelijke staatsgesteldheid dezer landen, als met de oorsprongelijke waardigheid van Kapitein - Generaal: weshalven het enkelijk aan eene misvatting omtrent den aart en natuur der waardigheid van Kapitein - Generaal toe te schrijven is, wanneer men zich verbeeldt, dat de Heeren Stadhouders met het rechtersgezag over krijgsluiden te oefenen, zich meerder recht zouden aanmaatigen, dan hunne waardigheid medebrengt, en dat het rechtsgebied over de krijgslieden, „ niet verder als een noodzaakelijk gevolg onder „ het ampt van een Hooft der Militie, begreepen „ zoude konnen worden te strekken, dan tot de „ militaire discipline, zoo niet die geenen, van „ wien 't gemelde Hoofd zijn gezag verkreegen „ heeft, hem duidelijk meerder hebben over gedraa„ gen (*a*)". Wel verre ook dat dit gezag tegen de vrijheid der ingezetenen zoude aanloopen, (gelijk sommigen voorwenden) zoo strekt het veeleer tot handhaaving van de vrijheid der krijgslieden; welke, niet minder dan alle ingezetenen, het recht hebben, om alleen, en nergens anders dan voor hunnen gewoonen, dagelijkschen en bevoegden rechter te mogen betrokken worden.

Behalven het geen wij ten aanzien van de waardigheid van Kapitein - Generaal aangetekend hebben, en 't geen men 'er verders nog van kan zien bij du Cange, welke, om een denkbeeld van de waardigheid van Kapitein - Generaal te geeven, het Diploma door *Philippe le Bel* aan *Guy de Neelle*, behelzende deszelfs aanstelling tot Kapitein-Generaal, woordelijk voordraagt, kan men uit de be-

(*a*) *Verhandeling over de Militaire Jurisdictie*, bl. 32.

bewoordingen, waarmede Maximiliaan, bij de instelling van eene Admiraliteit, de waardigheid van Admiraal beschrijft, uit gelijkheid van reden over die van Kapitein-Generaal oordeelen. Hij zegt naamelijk (Art. I.) dat de Admiraal „ zal hebben alleen en in het „ geheel de *kennisse*, *jurisdictie*, *en diffinitie over alle* „ *gevallen*, *delicten*, *misdaden*, *excessen en male*„ *ficien*, *die begaen werden op de zee of hare stran*„ *den*, enz. (Art. XI.) „ dat hij zal *vermogen* „ *te maecken een Luitenant en andere Officieren van* „ *justitie*, in soodanige plaets als hem goeddunken „ zal". (Art. XII.) te committeeren door het „ gantsche land Lieutenant en Officieren, om te „ exerceren sijn ampt, ende *recht en gerechtigheid* „ *te doen aen yeder een*" (*a*).

Hier uit kan men, zoo wij vertrouwen, veilig besluiten, dat, toen aan Prins Maurits de waardigheden van Kapitein-Generaal en Admiraal, in den jaare 1585, zijn opgedraagen, dezelven aan dien Vorst zijn overgegaan, met alle de rechten en praeëminentien, welke aan die waardigheid ter dier tijd verknocht waren, en niet uitdrukkelijk van dezelven zijn ingehouden of afgezonderd geworden: en dus ook met een volledig rechtsgebied over de krijgslieden; en met een zoodaanig vermogen, als uit dit rechtsgebied, naar 's lands wijze en staatsgesteldheid, voortvloeide; welke gevolgtrekking bevestigd word door de Instructie, aan Prins Maurits en den Raad van Staate, op den 18. Augusti 1584. gegeeven; in dewelke art. III. gezegd word, dat „ Prins Maurits en de Raad van Staate, *kennisse* „ en JUDICATUURE zullen hebben over alle Colonellen, Capiteinen, en ander krijgsvolk te water en te lande", en Art. X. dat „ zij zullen „ ge-

(*a*) Zie II. D. Bijl. B. p. 28. 32. en 33.

„ gehouden zijn over het Krijgsvolk en de Officieren van den oorlog ALLE goede ordre en discipline, ook mede daar over *straffe*, *regt*, *ende justitie te doen*, *en doen doen*, *zulks zij bevinden zullen te behooren*".

WEL is waar, dat het omtrent de beschikkingen en het rechtsgebied over krijgslieden zeer wankel en onzeker, ten tijde van den spaanschen oorlog en ook daar na, is toegegaan, waar omtrent de Heer Raadpensionaris VAN SLINGELAND aantekent, dat „ het niet zoo gemaklyk is, uit de publycke „ Registers aan te wyzen, waar in het ampt van „ Capitein Generaal over de Militie van den Staat „ eigentlyk bestaat, als omtrent een zaak van die „ natuur behoorde", daar bij een breed verslag doende van de verschillendheden deswege voorgevallen, welk verslag grootendeels overgenomen is in de *Verhandeling over de Militaire Jurisdictie* (*a*); maar het komt mij niet voor, dat eene ongestadigheid en wispeltuurigheid in het oefenen van rechten, die *radicaal* en eigenaartig tot een ampt behooren, eenige verandering kunnen toebrengen, 't zij aan den aart en natuur van dit ampt, 't zij aan de bevoegdheid, om die rechten te oefenen: en dat die bevoegdheid altijd in haar geheel en onverminderd blijft, zoo lang 'er door het opperste gezag geene verandering in gemaakt is. Daar nu aan de waardigheid van Kapitein - Generaal het opperrechtsgebied over militairen en militaire zaken niet is onttrokken, zoo is hetzelve daar mede verknocht gebleeven: en mitsdien is bij de herstelling der stadhouderlijke waardigheid, en het opdraagen van het Kapitein - generaalschap en Admiraalschap aan

Z.

(*a*) *Verhandeling over de Militaire Jurisdictie*, *te Amsterdam*, *bij Schouten*, 1780.

Z. D. H. Willem den IV. glor. ged. het rechtsgezag over de krijgslieden wederom hersteld, gelijk het aan Prinse Maurits en den Raad van Staate opgedraagen is. Dewijl het nu zeker is, dat 'er, van den tijd van Prins Maurits af, een Groote of Hooge Krijgsraad nevens den Kapitein-Generaal in den Hage heeft gezeten, en dit zitten van eenen Hoogen Krijgsraad de beste aanwijzing is van het geen aan 't recht van den Kapitein-Generaal deswege verknocht was; en dewijl dit in alles overeenkomt met de oude staatsgesteltenis van onze gewesten, schijnt men het juiste spoor niet getroffen te hebben, wanneer men zich verbeeldt, dat „ om de wettigheid te „ bevestigen van eene rechtbank, die beweert de „ hoogste te zijn in militaire zaaken, men ergens „ zoude moeten vinden, dat aan Prinse Maurits of „ aan dien krijgsraad eenige qualificatie ten dien „ einde gegeeven zoude moeten zijn (*a*)". Die qualificatie, radicaliter in de waardigheid van Kapitein-Generaal is opgeslooten; zoo als uit, het geen wij te vooren aangetekend hebben, blijkbaar te zien is.

Mijn bestek noch het onderwerp, waar toe mijne beschouwing over het krijgsgezag moet strekken, niet vereischende, noch ook niet toelaatende, dat ik mij in verdere bijzonderheden deswege begeeve, zal ik 'er enkelijk nog bijvoegen, dat, hoe zeer ik gemeend heb het recht van eenen Kapitein-Generaal met betrekking tot den gerichtsdwang uit onze vaderlandsche staatsgesteltenis en vaderlandsche rechten te moeten afleiden en voordraagen; ik echter daarom het begrip der geenen, welke daar toe het roomsche recht en de Ordonnantie over de crimineele justitie tot eenen grondslag leggen, niet versmaade; het zelve word allenthalven door mij-

(*a*) *Verhandeling over de Militaire Jurisdictie*, bl. 47.

mijne beschouwing gesterkt, voor zoo veel als die twee bronnen gebruikt worden ten bewijze, dat „ de Militairen, zoo in civiele, als in crimineele „ zaaken, van wat natuur dezelven ook zouden mo„ gen zijn, voor geenen anderen, dan den Militai„ ren Rechter, konnen worden te recht gesteld": en 't zal voor mijn oogmerk en 't voldoen van mijne taak genoeg zijn, aangetoond te hebben, dat die stelling niet aanloopt tegen onze burgerlijke vrijheid, als zijnde de eenigste reden, waarom ik in dit onderzoek getreeden ben.

Te vooren heb ik aangetoond (bladz. 193), hoe ongegrond het is, dat men de instelling van eenen hoogen krijgsraad beschouwe als eene daad, waar door de opperste macht in de handen der stadhouderen zoude komen: ik heb, zoo ik meen, nu doen zien, dat zoodaanige instelling niet aanloopt tegen den aart en natuur van onze burgerlijke vrijheid, maar met dezelve volkomen overeenkomt. Wil men nu staande houden, dat alle rechtbanken, in dewelken de rechters geen genoegzaame kennis hebben, om over de zaaken, die hun voorgebragt worden, te oordeelen, met de burgerlijke vrijheid strijden, en daarom afgeschaft behoorden te worden; die regel van staat mag bij het oprichten van eenen burgerstaat in aanmerking komen; maar zal men dien tot onze Vaderlandsche staatsgesteltenis overbrengen? Hoe veele rechtsbanken, vierschaaren, en gerichten zoude men dan niet moeten afdanken?

Uit al het geen, wat ik ten aanzien van de burgerlijke vrijheid, en het voorwendsel als of het stadhouderlijk gezag met dezelve niet bestaan zoude kunnen, gezegd heb, blijkt genoegzaam, zoo ik mij niet bedrieg, dat, al wat men deswege heeft te borde gebragt, enkelijk vruchten zijn van een voor-

nee-

neemen, om, het stadhouderschap uit het staatsbewind te bannen en te vernietigen, en om zelve bandeloos en eigendunkelijk over zijne medeburgers te heerschen.

Voor 't overige kan ik dit gedeelte van mijn werk niet beter besluiten, dan met de overheerlijke woorden van den voortreffelijken Staatsman, welke aan 't roer van onze regeering zittende, best in staat is geweest om haare sterkte en zwakheid te leeren kennen, en uit te beelden. Zie hier hoe hij spreekt:

„ De Ordonnantien op de vergadering van de „ Staaten van Holland en West-Vriesland, van „ den jaaren 1574. 1581. en 1585. en de regis„ ters van die tijt wijzen uit, da de voorouders „ begreepen, dat 'er zo wel in de vergadering van „ Holland, als in de Generaliteit een uitkomst wee„ sen moet van de deliberatien, waarin geen over„ stemming plaats heeft: jaa, datze dat point aanza„ gen voor so important, dat als in het jaar 1585. „ twee leden van de negentien daaromtrent zwarig„ heid maakten, de zeventien overige eenstemmelijk „ verklaarden van begrip te zyn, dat op *dat point* „ *is berustende de behoudenis of ondergang van den* „ *lande*, en de Heer Hugo de Groot, wiens „ oordeel omtrent dat stuk van geen gering gewigt „ is, schroomt niet te zeggen, dat het gebruik van „ niet overstemt te worden, in materie van Con„ tributie, schoon voorsigtelyk ingevoert onder de „ Graaven, *gevaarlyk is aan de Vryheid*, of onder „ een Vrije Staats regeering.

„ Maar wat is hedendaags wederom het begrip „ omtrent dat point? Ver van te spreken de taal „ van de bovengemelde zeventien leden, en van „ te oordeelen als de Heer de Groot, men spreekt „ in

„ in tegendeel, als of de *vryheid* van noch by overstemming, noch by decisie te konnen verpligt worden, om te komen tot besluyt in materie van consenten, tractaaten, en andere gewigtige zaaken de *vryheid* was, waar voor de voorouders gevogten hebben: en ondertusschen delibereert, en disputeert men zonder einde of uitkomst, en laat regeering en financien in een groote confusie, zonder dat een eenig lid, men zwygt van zeventien, spreekt van weder in te voeren de heilsame maximen en grondwetten, die gevonden worden in de oude Ordonnantien op de Staats vergadering.

„ Men zoude konnen meer andere pointen ophalen, zo de bovenstaande niet meer als genoeg waren, om aan den leezer te geeven een voorsmaak van het groot verschil tusschen het begrip der voorouders, en dat van deeze tyt, omtrent de waare constitutie der regeering, en om hen in staat te stellen van te konnen oordeelen, welk van beiden, het begrip der voorouders, of dat van deese tyt, meer overeen komt met de ontwyffelbaare merktekenen van een volk, dat verdient een *vry* volk, en van een regeering, welke verdient een *vrye* regeering genaamt te worden; welke merktekenen, niet ondienstig zijn kan, tot besluyt van deese voorreeden, hier by te voegen; op dat de geene, in welker mond de *vryheid* bestorven is, daar aan mogen toetsen, het begrip dat sy van de *vryheid* hebben, en het gebruik dat sy maaken van so schoone naam.

„ Het is een *vry* volk, en een *vrye* regeering, daar de magt om wetten te maken, om schattingen op te stellen, om oorlog en vreede te maken, en om te veranderen de vastgestelde forme van regeering is in handen van het volk, of van de

„ Staten, die het volk representeeren, en niet daar „ *elk lid kan aan het volk, of aan de Staten de handen binden, en beletten de nuttigste en nodigste resolutien.*

„ Het is in de tweede plaats een *vry* volk „ en een *vrye* regeering, daar de wetten, en daar „ de ordonnantien op den ophef der schattingen „ egalyk en zonder onderscheid van groot en klein „ geëxecuteert worden; en daar niemand als het „ volk of de Staten de magt heeft, om zig of an- „ deren daar van te eximeeren; en niet, daar elk „ *lid meester is van de intentie der Placaaten en* „ *Ordonnantien*, zo veel aangaat dat gedeelte van „ het volk, dat sy representeeren, en uit der Sta- „ ten naam en gezag regeert.

„ Ten derde, en ten laaste, het is een *vry* volk, „ en een *vrije* regeering, daar de geene, aan welke „ de executie der wetten en ordonnantien, door het „ volk of door de Staten, aanbevolen is, aan de „ eene zyde wel hebben de nodige magt, en autho- „ riteyt, om die egalyk en volstrektelyk te doen „ observeeren, en de overtreeders te straffen, „ maar aan de andere zyde, die magt en authoriteit „ niet konnen misbruiken tot onderdrukking van „ het volk; en niet, daar de reeden om voor geen „ misbruik te vreezen is, dat aan de geenen waar „ aan de executie der wetten en ordonnantien aan- „ bevolen is, *de nodige magt mankeert, en der-* „ *halve nog goed nog kwaad gebruik daar van ge-* „ *maakt kan worden.* Al wat in materie van re- „ geering niet overeenkomt met deese drie merk- „ tekenen, is ook geen *vrye* regeringe. Hoe wen- „ schelyk was het, waarde Leezer, dat deeze merk- „ tekenen in een volslagen zin toepasselyk waren „ op dese Republicq, gelyk ze zouden weezen, in- „ dien de jegenwoordige Regenten waren van het

„ he-

„ begrip, waar van de voorouders geweest zyn, ge„lyk boven met de vinger aangewesen is, en bre„der aangewesen zal worden, in de volgende „Tractaatjes, en indien zy gesamenderhand alle „kragten inspanden, om de generale en provintia„le regeeringen daarna te reformeeren (*a*)!"

Deze woorden van den Heer Raadpensionaris Slingeland doen ons zien, op wat wijze deze voortreffelijke Staatsman over de vaderlandsche *Vryheid* gedagt, en hoe noodig hij het geoordeeld heeft, dat 'er een middel bij der hand genomen worde, door welk de leden van den Vrijen Staat genoodzaakt konden worden, om dat geene voort te brengen, het welk in alle geregelde Burgerstaaten te vinden moet zijn, naamelijk de *unio voluntatum & virium*, welke, zo 't mij voorkomt, nergens anders, dan door den invloed van een behoorlijk gezag des Stadhouders, te bewerken is.

Ten verderen blijke van de volstrekte noodzaakelijkheid van het stadhouderlijk gezag, moet ik niet onaangemerkt laaten, dat hetzelve alleen geschikt is, om ons eenig aanzien bij vreemde Mogendheden te doen erlangen. Wie weet niet welk een invloed de goede of kwaade gedachten van vreemde Mogendheden, ten aanzien van eenen Staat, op de welvaart van dien Staat hebben? het is 'er even zoo mede gelegen, als met het crediet onder de kooplieden: de goede *opinie*, welke men ten aanzien van den koopman heeft, is doorgaans de grond van zijn bestaan en fortuin; en de kwaade *opinie* dikwijls de eerste oorzaak van zijnen ondergang. Wie zal eenen koopman

(*a*) *Voor-Reden tot de Nagelaaten Schriften van den Heer Raad-Pensionaris* van Slingeland.

man *crediteeren*, als men hoort, dat hij zijn koop-handel in *compagnieschap* doet; en dat hij met zijne vennooten over hoop ligt: dat zij den tijd verspillen met twisten, met overweegen, terwijl de zaaken in de war loopen? Geene Mogendheid is 'er, die het waagen zal, vertrouwen te stellen, en staat te maaken op eene Mogendheid, welke uit verschillende deelen bestaat, die elk even veel recht hebben, en wier besluit door het begrip van het een of het ander der leden tegen gehouden kan worden. De gerustheid en het vertrouwen der Mogendheden, die in de wereld den Vereenigden Staat, en niet elk gewest, en veel min elke stad, die 'er toe behoort, voor eene Mogendheid erkend hebben, rust alleen op den invloed van het stadhouderlijk gezag, als het eenigste middel om de Zeven Gewesten aan elkanderen tot een ligchaam te houden: en alle de redeneeringen, welken men over den inhoud van de Unie zal doen, om 'er deze of geene uitlegging aan te geeven, zullen de vreemde Mogendheden niet doen begrijpen, dat 'er veilig te handelen is met eenen Staat, die, ten aanzien van de eendragt, zoo wankel staat Men kan 'er van zeggen, het geen een der Ouden deswege van de legerhoofden aanmerkte: *dat het tot het voeren van den oorlog oneindig veel doet, wat de vijanden, wat de bondgenooten van de veldoversten denken* (*a*). Zelfs zouden de vreemde Mogendheden haar vertrouwen zeer onvoorzigtelijk geplaatst oordeelen, indien zij dat stelden op een Gemeenebest, dat wel een hoofd had, maar geen hoofd van aanzien, en hooge geboorte. Wij leeven niet in de tijden der Romeinen: wij zijn ook niet in dien staat, dat wij de waar-

(*a*) *Vehementer enim pertinet ad bella administranda quid hostes, quid socii de imperatoribus existiment.*

waardigheid van eenen Burgemeester kunnen ſtellen tegen die van een gekroond hoofd: daar moet iet meerder bijkomen: en derhalven mogen wij het voor een zegen van den hemel, en voor een allergrootst geluk, houden, dat het ſtadhouderlijk gezag in het huis van Oranje geplaatst is; gelijk men 't voor een zegen en een geluk kan achten, dat de regeering dezer landen die form heeft, van welke ik niet kan nalaaten de voortreffelijkheid met weinige woorden aan te wijzen, als te naauw aan het welweezen van zeevaart en koophandel verbonden, om 'er van te zwijgen.

Voortreffelijkheid der Stadhouderlijke Staatsregeeringe.

Indien wij niet overtuigd waren, dat alles wat 'er geſchied, door eene voorafbeſchikkende Voorzienigheid is geordend, zoudenwe kunnen zeggen, dat onze regeeringsvorm haare geboorte aan een blind toeval verſchuldigd is. Zeker is het allenthalven, dat, noch bij den eerſten opſtand tegen Spanje, noch bij vervolg in den oorlog, eenig vast bewerp of vast beſtek van eenige regeeringsvorm, dat naar de tegenwoordige gelijkt, is gemaakt; en dat de landzaaten ongevoelig zijn geraakt onder het ſtaatsbewind het welk thans voor de Republiek gevestigd is; en volgens welk het oppergezag niet berust bij een enkel mensch, noch ook niet alleen bij ſommigen of eenigen der rijkſten, aanzienlijkſten, of voortreffelijkſten uit de ingezetenen; noch ook niet bij het geheele ligchaam des volks; maar bij eene Vergadering van Gemagtigden, die de Staaten van den Lande repreſenteeren, voorzien van een hoogst aanzienlijk hoofd.

Wij hebben te vooren eene plaats uit het werk

van HUGO DE GROOT over de oudheid van ons Vaderland aangehaald, in dewelke die uitmuntende Schrijver zoodaanig eene regeeringsvorm als de beste en geschiktste voor 't welzijn der Burgerstaaten aanprijst. Hij is de eenigste niet, die dezelve geroemd heeft. In 't algemeen is zij bij de Staatkundigen aangezien voor de veiligste, zoo met betrekking tot de burgerlijke vrijheid, als met opzigt tot het bestier van 't land. De Staaten van Friesland hebben, in den jaare 1651, een overheerlijk vertoog ter Groote Vergaderinge overgegeeven, welk dit bondig aantoont, dubbeld waardig is om geleezen en herleezen te worden, en 't welk ik wegens deszelfs voortreffelijkheid onder de Bijlaagen geplaatst heb. (*a*).

DOCH hoe zeer de Schrijvers overeenkomen, dat eene regeeringsvorm, welke te gelijk die van één hoofd, van veele hoofden van het volk, en van het volk zelf, bevat, en als 't ware uit dezelve gemengd is, de voorkeur verdient boven alle anderen; zoo hebbenze ons echter, voor zoo veel ik weet, niet geleerd, op welke, onder de oneindig verschillende wijzen, die plaats kunnen hebben, die vermenging behoorde geregeld te zijn; of wat eigenlijk in die vermenging volstrekt noodzaakelijk is, om het voorgestelde doelwit, naamlijk het beste bestier van 't land, te bereiken.

DIE geenen, welke eenige kundigheid van staatsregeering hebben, weeten, dat het oppergezag hoofdzaakelijk gebragt word tot drie deelen, of drie werkingen. Het wetgeevend vermogen, het rechtspreekende gezag, en de uitvoerende magt. Door het geeven der wetten word bepaald, wat 'er gedaan of gelaaten moet worden, en dus wat aan de

(*a*) Bijlaage Q.

de vrije verkiezing der ingezetenen overgelaaten of niet overgelaaten word. Door het rechtspreeken word ieder toegeweezen, wat hem ten aanzien van een ander toekomt of niet. Door de uitvoerende magt word het daadelijk bestaan, van 't geen de wetten voorgeschreeven en de vonnisfen beslist hebben, voortgebragt.

NIEMAND voor den President MONTESQUIEU heeft zoo klaar en blijkbaar de gebreken van eene regeering aangetoond, in welke deze drie vermogens, 't zij bij een hoofd, 't zij bij een ligchaam of vergadering, samen berusten. Hij heeft de ongepastheid van eene regeeringsvorm doen zien, in welke die geen, die de wetten maakt, zelf rechter en uitvoerder is van zijne vonnisfen: evenwel is het buiten kijf, dat bij de Franken het geeven der wetten, het te recht zitten, en het uitvoeren der vonnisfen aan de Graaven gestaan, en dus in een persoon gehuisvest hebben. Met het oefenen van dit drieledig gezag heeft men 'er de zwaarigheden, de gebreken, en ongerijmdheden van bespeurt, naar maate dat de samenleeving omslachtiger werd, en vooral, toen men het oefenen van dit drieledig gezag aan anderen moest opdraagen en toevertrouwen. Men heeft ondervonden, dat het gevaarlijk was, dat de Vorst zelf alleen als rechter vonnis zoude vellen, en die ten uitvoer brengen: hier uit is gesprooten de verplichting, om niet alleen, maar met bijvoeging van anderen te zitten: en de Vorsten, of die in hunne plaats kwamen, zijn door den tijd slechts uitvoerders van die vonnisfen gebleeven. Langs denzelfden weg is 'er ook, in de oefening van het oppergezag, eene schikking geboren, door welke de rechtsoefening van de wetgeeving gescheiden is: het is de wetgeever niet die vonnist: tot het beslisfen der ge-

ſchillen, en tot de ſtrafoefening zijn rechtbanken, voor dewelken het recht vervorderd word, en zonder welken de wetten geene werking hebben. Hier door zijn de landzaaten in zekerheid geſteld tegen alle eigendunkelijk bedrijf in het uitvoeren der wetten: niemand word verweezen, dan uit krachte van eene wet, en overeenkomstig met de wet.

Maar, zoo de wetgeever naar zijn goeddunken wetten kan maaken, en door zijne wetten de landzaaten leggen onder zodaanige verplichtingen, als hem goed dunkt; en dat de Rechter alle die wetten, hoe die ook zijn mogen, moet volgen, en zijne vonniſſen daar naar regelen, gelijk als dit ten tijde van den Hertog van Alva, en door dien Hertog is beweerd geworden, dan ſtaan de landzaaten bloot, om van 't eene uur tot het andere aan de geweldigſte en rampzaligſte dwingelandij overgegeeven te worden, gelijk de menigte van menſchen, ten tijde der ſpaanſche beroerten, door beuls handen omgebragt, daar van getuigenis draagen. Twee zaaken zijn 'er dan, die tot ſcherm en ſteun van de veiligheid en vrijheid der landzaaten hoofdzaakelijk kunnen dienen: 1. dat die geen, welk in een Burgerſtaat het oppergezag heeft, het vermogen niet hebbe, om naar zijne eigendunkelijkheid wetten te maaken; en dat hij, dit doende, in 't uitvoeren zoodaanig een wederſtand vinde, welke die wetten buiten kracht ſtelt. 2. Dat die geen, welke de wetten maakt, dezelve niet ten uitvoer kan laaten brengen, dan door dien geenen, aan wien daar toe het gezag is aanbevolen en opgedraagen. 3. Dat die geen, welke met dit gezag bekleed is, de wetgeevende magt niet verder noch anders hebbe, dan voor zoo verre het ten uitvoer brengen der wetten zulks, met betrekking tot de uitvoering zelve, vereischt.

VER-

Vermits nu, in een zoodaanig bestier, die geen, welke met het doen uitvoeren der wetten is belast, geene wetten, die 'er niet zijn, kan doen uitvoeren, zoo is het allerblijkbaarst, dat, zoo lang als 'er geen wetten zyn, die tegen de burgerlijke vrijheid aanloopen, hij dan ook niet in zijn vermogen heeft, om de burgerlijke vrijheid te verkorten: het welk klaarlijk doet zien, dat, zoo lang de Staaten de wetgeevende magt behouden, en aan de Heeren Stadhouders de uitvoerende magt alleen aanbevolen blijft, het volstrekt onmogelijk is, dat de Heeren Stadhouders de burgerlijke vrijheid te kort kunnen doen. Een Stadhouder zoude, om dat te kunnen doen, zich eerst meester van de wetgeevende magt moeten maaken, en daar van 's lands Staaten ontzetten.

Is dit niet *mogelijk*, zal men vraagen? Geeft de beschikking der Stadhouderen omtrent de ampten, en het verkiezen der leden van de wethouderschappen in de steden, waar door zij meesters worden van de leden van 's lands vergadering, geen gelegenheid, dat zij te gelijk meester worden, om zodanige besluiten in de staatsvergaderingen te doen neemen, als hun goed dunkt? Ik erken zeer gaarne, dat de invloed, welken de Heeren Stadhouders op het begeeven der ampten, en 't bestellen der wethouderen hebben, hun een grooten invloed op de besluiten der Staatsvergaderingen kunnen, en zelfs moeten geeven: maar daar uit op te maken, dat die invloed zoo verre kan gaan, dat zij de Staaten zouden ontzetten van de wetgeevende magt, is iet, dat mij genoegzaam onmogelijk schijnt. Ik geloof niet, dat een Stadhouder, om hier een enkel voorbeeld te gebruiken, het ooit zoo verre zoude kunnen brengen, dat 'er bij de Staaten eene Resolutie genomen wierd, waar bij aan de Gerechtshoven de kennis van eenige zaa-

ken, tot hun gerichtsbedwang behoorende, onttrokken zoude worden; en wel, zonder dat die tot eene andere rechtbank overgebragt, maar aan de willekeurigheid der Stadhouderen gelaaten zouden worden. Ik geloof niet, dat een Stadhouder het zelfs zoude durven waagen, om iet van die natuur voor te ftellen.

Zal men oordeelen uit den tegenftand, welken de Stadhouder ontmoet, wanneer hij het beste van 't land betracht; zal men oordeelen uit de poogingen die 'er gedaan worden, om 't volk tegen den Prinse gaande te maaken, zelfs dan, wanneer hij zich tot welzijn van 't algemeen afzwoegt; zal men oordeelen uit den invloed der leden van eene wethouderfchap op de gemeente, en uit de gisting, welke men weet te wekken tegen den Prins, zelfs dan, wanneer hij de onheilen heeft voorfpeld, en de noodige vermaaningen, om die voor te komen, gedaan, hoe gemakkelijk zoude het dan niet moeten vallen, den Prins, indien hij beftond, zich het wetgeevende gezag aan te maatigen, of hetzelve op de eene of de andere wijze te verkorten, in den algemeenen haat te brengen, en het volk tegen hem op te ruien? Hoe gemakkelijk zoude het moeten vallen, hem, op eene gepaste, wettige en gevoegelijke wijze, onder het oog te brengen, dat hij wel *het voorwerp van minagting en mistrouwen bij het gemeen zoude konnen worden, in de plaats van te zijn en te blijven, het waardig voorwerp van des volks en der Regenten liefde en hoogagting*, daar men zulke woorden, op eene ongepaste, ontijdige en onwettige wijze, zonder eenig gezag, en zonder eenigen grond of rede, door twee Burgemeesters van Amfterdam heeft zien gebruiken? Wil men zijn oordeel gebruiken, dan zal men overtuigd zijn, dat de Prins niets weezenlijks tegen de wetgeevende magt

kan

kan bestaan, ten zij 'er vooraf eene geheele omwenteling in de regeeringsvorm geschiede, welke mij voorkomt niet zeer mogelijk te zijn, zoo lang de wethouders zelve het niet bewerken.

INDIEN men vooronderstelt, dat een Stadhouder overal in de regeering kan brengen zulke luiden, die bekwaam zijn om deugd, eer, en eed te verzaaken, en 't vertrouwen van 't volk te verraaden, ten einde den Prins in 't opperste gezag te stellen; dan moeten 'er ook overal in ons land onder de geenen, welke den naasten toegang tot de regeering hebben, luiden, tot zulk eene daad bekwaam, gevonden worden: en dit zijnde, zoude men kunnen vraagen, wat men van eene regeering van zulke regenten te wachten hebbe, indien die bandeloos te werk konden gaan? Betere gedachten voede ik van onze Wethouders. Hoe men 't neeme, het zal mijns oordeels altijd een merkteken van de voortreffelijkheid in onze regeeringsvorm zijn, dat het de Staaten zijn, welke de *legislative* magt, het eerste, weezenlijkste en dierbaarste gedeelte van 't oppergezag, bezitten en oefenen; en dat de Heeren Stadhouders bekleed zijn met het vermogen, om te bezorgen, dat dat geen, hetwelk de wetgeevende magt bepaald heeft, ook daadelijk ter uitvoer gebragt word.

DE eigenschap der wetgeevinge brengt mede lang en rijp overleg en overweeging: al wat 'er bepaald moet worden, tot beleid van toekomende zaaken, vereischt, dat men 'er over denke, dat men raadpleege, dat men wikke en weege: ook laaten de zaaken, welke wetten vereischen, toe, dat zij rijpelijk overwoogen worden; en dit alles kan niet alleen door meer dan éénen gezamenlijk, maar zelfs door veelen zeer gevoegelijk en met vrucht geschieden. Het is zelfs oirbaar dat veelen daar

toe

toe mede werken: doch even zoo, als het met den aart van de wetgeevinge overeenkomt, dat die beruste in eene vergadering of ligchaam van veelen, even zoo sterk strijdt de uitvoerende magt daar tegen. Wanneer het op het uitvoeren aankomt, dan word 'er geen overleg over de zaak, maar blootelijk eene *werking* met overleg vereischt; en die kan 'er niet weezen, ten zij het gezag, of de magt daar toe, aan een hoofd overgelaaten zij. Wij kunnen gevolgelijk als een tweede kenmerk van de voortreffelijkheid der Stadhouderlijke Staatsregering aanzien, dat het geen, wat met den aart van eene Vergadering overeenkomt, ook aan eene Vergadering is gehecht; en het geen, wat het uitvoeren betreft, aan een aanzienlijk opperhoofd is opgedraagen.

Het geen ik hier, met betrekking tot onze staatsvergaderingen, en de Heeren Stadhouders aanteken, kan men t'huis brengen niet alleen op de vergadering van de Edele Groot Mogende Heeren Staaten van Holland en West-Friesland; maar ook, *mutatis mutandis*, op de vergadering van Hunne Hoog Mogendheden, de verschillende Collegien, en Regeeringen in de steden. Het is ter vergadering van Holland, dat alles, wat het welweezen van dat gewest raakt, in overweeging genomen en bepaald word. Het zijn mede-ingezetenen die daar verschijnen, en die geene verplichtingen aan de landzaaten opleggen, dan die, onder welken zij zich zelven leggen; en, gelijk dit eene gerustheid geeft aan alle de landzaaten, dat 'er geen wetten zullen gemaakt worden, die hen bezwaaren zullen; en dit ook teffens een natuurlijk bolwerk is tegen het maaken van diergelijke wetten, zoo mag deze staatsgesteltenis ook voor een kenmerk van de voortreffelijkheid der stadhouderlijke staatsregering gehouden worden: en wel inzonderheid, om dat, onder alle de rechten,

ten, welke aan het oppergezag toegeschreeven worden, het opleggen en het heffen van lasten bij de volken, en wel bijzonder ook bij onze landaart, gelijk wij te vooren aangetekend hebben, voor het allerdrukkendste, en het meest met de burgerlijke vrijheid strijdende, is gehouden. Dit gedeelte van 't opperste gezag staat in onze regeeringsvorm geheel aan de staatsvergaderingen: derhalven worden op de ingezetenen geene andere lasten gelegd dan die, welken zij zich, door hunne Gecommitteerden ter dagvaard, zelve opleggen, en daar word geen andere wijze van heffing bepaald, dan die, welke door dezelve Gecommitteerden word goedgekeurd. De Heeren Stadhouders doen 'er niets anders toe, dan dat zij de zwaarigheden, welken zich hier of daar mogten opdoen, en de geschikste middelen om die te vermijden, voordraagen, en te gelijk de geschillen, welke ten dien aanzien onder de leden van Staat mogten voorvallen, trachten bij te leggen. Alle lasten worden ten behoeve van het land en niet van den Vorst geheeven: de penningen komen in 's lands kist, en niet in dien van den Vorst. Zij worden besteed ten dienste van 't land, en niet ten dienste van den Opperheer.

HET maaken van vrede en oorlog is mede een der weezenlijkste eigenschappen van 't opperste gezag; doch te gelijk dat gedeelte, het welk de zwaarste onheilen over een volk kan haalen. Een oorlogs-of-gloriezuchtig Vorst, welke deugden hij anders hebbe, is eene plaag voor 't menschelijk geslacht, en een geesfel voor zijne onderdaanen. Onze landgenooten behoeven niet bevreesd te zijn, dat zij uit heerschzucht, of glorie, om vermeerdering van steden en vergrooting van landen, en welke diergelijke redenen meer de Vorsten in 't harnas jaagen, in een oorlog getrokken zullen worden. Zij kunnen

'er

'er alleen door eene noodzaakelijkheid toe overgehaald worden, wanneer zij hunne geschonden rechten door de wapenen moeten handhaaven, of door de trouw der tractaaten tot hulp van hunne bondgenooten geroepen worden. Het voeren van oorlog en 't maaken van vrede vereischen overleg, overweeging, en zeer zelden een haastig besluit. Het strookt dan zeer wel met het beraadslaan van eene vergadering; en 't is derhalven eene deugd in onze regeringsvorm, dat oorlog en vrede niet staan aan den Stadhouder maar aan de Staaten. Doch, gelijk 'er onverwachte, en onvoorziene toevallen kunnen opkomen, die eene schielijke voorzieninge vereischen, die geen uitstel kunnen lijden; en daar inzonderheid al wat tot het voeren van den krijg behoort meer spoed en vaardigheid dan langwijlige bedenking vereischt, is het eene zeer voordeelige eigenschap van onze regeeringsvorm, dat 'er een gezag zij, het welk, bij het ontstaan van gevaar, het neemen van een besluit spoed kan bijzetten, en de middelen, welke 'er voor handen zijn, terstond tot werking brengt; het welk, bij het daadelijk voeren van oorlog, het oog over alles houden, en het noodig beleid en die vereischte voortvaarenheid aan de krijgstoerustingen en krijgstochten geeven kan.

Nergens word de binnenlandsche rust beter bezorgd en gehandhaafd, dan waar 't welzijn der goede ingezetenen onder eene aanhoudende waakzaamheid rust; daar alle die geenen, die in eenig gezag of bewind zijn, geen vermogen hebben, om het te misbruiken, en de onrustige geesten aan een anderen kant vaardig beteugeld kunnen worden. Onze Staatsvergadering heeft een bestendig waakzaam oog op het geen de ingezetenen van nut en dienst kan zijn. De Stadhouder, die als lid van den Staat in die

die waakzaamheid deel heeft, geeft aan die waakzaamheid de noodige uitwerking, zonder welke van die waakzaamheid gezegd zoude kunnen worden, het geen de Cancelier BACO ergens zegt: *Etenim bene cogitare, licet Deo acceptum sit, tamen versus homines non multo melius est, quam bene somniare, nisi in actum producatur.* De Stadhouder is gelijkelijk gesteld, en heeft een gelijk belang om het gezag der geenen, die in waardigheid, in gezag, en in bewind gesteld zijn, te handhaaven, en om het recht en gerechtigheid van de overheid en die der ingezetenen te bewaaren; zoo dat de Stadhouhouder als het middel is, door 't welk het vertrouwen en de onderhoorigheid tusschen de overheid en de ingezetenen bewaard worden.

DE gerichtsdwang staat bij ons niet ter bescheidenheid van het opperste gezag; noch ook van die des Stadhouders. Men kent 'er geen geheimen raad, die met de bloote tekening van den Vorst, dezen of geenen achter de tralien doet woonen. Daar zijn vastgestelde rechtbanken en rechters; de weg staat 'er voor elk eenen open. Indien de gewijsden in de uitvoering tegenstand vinden, het gezag des Stadhouders staat ter onderschraaginge van 't rechterlijk gezag altijd gereed. Dus blijft ieder een bewaard bij 't genot van 't geen hem toekomt.

MEERDER behoef ik, bij 't geen ik reeds te voren (bl. 120. en volg.) gezegd hebbe, niet te voegen, ten bewijze van de voortreffelijkheid onzer stadhouderlijke staatsregeering.

MOGELIJK zal men mij nageeven, dat ik hier eene schilderijtje afmaale, die met de ondervinding niet overeenkomt; daar men veeltijds de zaaken geheel anders ziet afloopen, en tegenwoordig zelfs, terwijl ik dit schrijf, niets gewaar word, van alle die voordeelen, welke wij van zulk eene voortref-

treffelijke regeeringsvorm zoude kunnen verwachten en moeten erlangen. Mijn antwoord zal kort zijn: Neem een horologie, zoo juist, keurig, en goed gemaakt, als 'er een te maaken is: zoude men denken, dat het de uuren, minuuten en feconden naauwkeurig zoude aanwijzen, als deze of geene telkens aan de veer raakte, uit voorzorg, dat zij haare kracht te fterk mogt oefenen; of dat men op de plaat hier en daar pennetjens ftak, om de naald in haaren omloop beter te regelen. Het gebrek van goede vruchten, die uit de ftadhouderlijke ftaatsregeering te genieten zijn, vloeit niet voort uit die ftaatsgefteltenis zelve, maar uit den hinder, die aan haare werking word toegebragt. Om daar van overtuigd te zijn, behoeft men flechts de aantekeningen van den Heer Raad Penfionaris VAN SLINGELAND op onze regeeringsvorm te doorbladeren: zie hier, hoe die fchrandere en ervaaren Staatsman zich op zeekere plaats over den hinder, door welken de gemeene zaak, ten aanzien der Confenten, belemmerd word, beklaagt (*a*).

„ Soo lang den oorlog met Spagnien duurde, en „ de Princen van Orange aan het Hoofd van de „ Republicq waren, maakte de vrees voor een „ magtig vyand, en het gefag en directie van de „ Stadhouders, dat de provincien nog al eenigfins „ pasten op het dragen en voldoen der confenten.

„ MEN was in al dien tijd ter Generaliteit nog „ vrij regulier in het obferveeren van de oude or„ dre op het openen der jaarlykfe confenten, en „ op het doen van ernstige devoiren by de defec„ tueufe provincien, om die te beweegen tot het „ fuyveren van haar defecten, foo in de confen„ ten,

(*a*) *Verhandeling van de Inftelling, Inftructien, en Ampt van den Raad van Staate der Vereenigde Nederlanden.*

„ ten, als in de voldoening derſelve. Men deed
„ beſendigen ten dien einde, ſoo meenigmaal als
„ het noodig was, en ſelfs wierd het middel van
„ de executie nu en dan in het werk geſtelt.

„ Maar doe de vrees voor Spagnien verdwee-
„ nen was, en het geſag van de Princen van Oran-
„ ge ophield, was het ligt te ſien voor die kennis
„ van de conſtitutie van de Regeering, en oogen
„ in het voorhoofd hadden, dat het hoog tyd was,
„ om beter ordre te ſtellen op het ſtuk van de con-
„ ſenten, of dat voortaan nergens op ſtaat ſoude
„ te maken weeſen.

„ Dit was het werk geweest van de extraordi-
„ naris vergadering, die in het jaar 1651. gehou-
„ den is op de groote zaal van het Hof in den Ha-
„ ge. Maar ver van daar. Het ſtuk van de con-
„ ſenten wierd ſoo weinig gebragt in deliberatie
„ in die illuſtre vergadering, als of na de vreede
„ met Spagnien noit nieuwen oorlog, en na het
„ vast ſtellen van het getal van de militie na de
„ gelegentheid van die tyd, noit gelegentheid tot
„ het vermeerderen derſelve, of tot andere ex-
„ traordinaris conſenten, te wagten was.

„ En het is vooral verwonderenswaardig, dat,
„ wanneer in die vergadering de Provincien ge-
„ noegſaam eens waren over de middelen tot be-
„ ſlegting der verſchillen, welke ſouden moogen
„ ontſtaan tusſchen de Provincien over ſaaken,
„ waar in geen overſtemming plaats heeft, volgens
„ de Unie, de Provincie van Holland *de materie van*
„ *de Conſenten* wilde uitgeſondert hebben, en liever
„ had, dat de vergadering ſcheide, ſonder dat ge-
„ wigtig point gebragt te hebben tot concluſie, als
„ dat de minſte kreuk ſoude gegeeven worden aan
„ de vryheid der Conſenten, dat is van het inwil-
„ ligen der noodige lasten tot de gemeene defenſie,

„ schoon uit de natuur der saake haar paalen hebbende, in alle welgereguleerde Societeiten. Soo weinig voorsaagen doe de Regenten van Holland, dat de Staat in wat meer als vyftig jaaren soude moeten voeren drye swaaren oorloogen, tegen Vrankryk, en drye tegen Engeland: dat de last van die oorloogen soude gedragen worden met seer ongelyke schouders, en dat het de Provintie van Holland soude weesen, die ver uit de meeste reeden van klagten soude hebben over die ongelykheit, en over de onbepaalde vryheid der Consenten; of liever, de Regenten van Holland hadden de gedagten nog soo vol van het gepasseerde in het jaar 1650, wanneer 'er questie was over het aanhouden van wat meerder of minder militie, in tyd van vreede, waar omtrent Holland meende niet te moeten toegeeven aan het sentiment der andere ses Provincien, en van de beide Heeren Stadhouders, dat zy met geen genoegsaame attentie, en onzydigheid, tegen malkander balanceerden de inconvenienten, welke onder een sodanige constitutie van regeering als die van het jaar 1651. by vervolg van tyd te vreezen waren, aan de eene kant uit de onbepaalde vryheid van consenten, welke de nodige middelen tot de gemeene defensie der Geunieërde Provincien soude doen afhangen van het oordeel of sinnelykheid van elke provintie in 't bysonder: en aan de andere kant, uit het submitteeren van de verschillen, welke souden moogen ontstaan over die middelen, aan deselve decisie of uitspraak, als alle andere verschillen".

Van

Van de Verbonden en Verdragen.

De bloote beschouwing van een land, dat van zich zelf niets heeft, of ten minste, dat uit zich zelf zoo veel niet oplevert, dat het aan een gemakkelijk en aangenaam leeven der inwoonderen kan voldoen, brengt ons natuurlijk tot het omzien naar vriendschap met andere volken, ten einde van dezelven, het noodige, het nuttige, en het aangenaame te kunnen erlangen: dus zienwe, dat onze voorouders in de allervroegste tijden, zoo verre ons de historien eenig licht geeven, daarop bedacht zijn geweest. Geene vruchten uit het land, het welk zij bewoonden, kunnende trekken, welke dienen konden, om bij ruiling zich te voorzien van vreemde goederen en koopwaaren, hebben zij hunnen arbeid daar voor aangebooden en gegeeven: zij hebben gevischt, vee geweid, geweeven, gevaaren, om bij deze en geene volken wat te kunnen aanbrengen; en van dezelven over te neemen, het geen zij wederom aan anderen konden slijten. Dit niet kunnende geschieden zonder verlof van de Hooge Overheid dier vreemde landen, gingen zij verbonden aan, bij dewelken zij zich doorgaande verplichtten om die Overheden, in geval van oorlog, te zullen bijspringen (*a*). Wij hebben dit natuurlijk denkbeeld van den toestand onzer gewesten en het begrip onzer voorouderen daaromtrent uit de historien bevestigd: wij hebben daar bij doen zien (*b*), dat oudtijds de ingezetenen, tot bescherming, veiligheid, en ter bevorderinge van hunne vaart en koophandel, de wapenen voerden, en met vreemde volken en Mogendheden verbon-

(*a*) Bijlaagen D. I. bladz. 27. en volg.
(*b*) D. I. bl. 116. en volgende.

bonden maakten. Men heeft kunnen zien, hoe de vereeniging van 's lands zeemagt, onder het bestier van eene admiraliteit, het afzonderlijk voeren van oorlog ter zee grootendeels heeft doen ophouden; daar echter de bevoegdheid om de wapenen op eigen gezag te gebruiken, en verbonden met vreemde Mogendheden te maaken, aan de Oost- en West-Indische Maatschappijen is vrij gelaaten. Van dit alles hebbenwe de vruchten aangeweezen. Ook heeft men uit de verbonden in Indië gemaakt konnen zien, dat dezelven aangegaan werden, enkelijk ter bevorderinge van de vaart en koophandel; en dat de vriendschap en hulp, welke wij den indiaanschen Vorsten tegen hunne vijanden aanbooden, de grond was, waar op de onzen ingang kreegen.

De zeven gewesten zich tot een ligchaam famenvoegende, om met dat ligchaam eene Mogendheid te kunnen uitmaaken, en onder de Mogendheden eene plaats te kunnen bekleeden, moest 'er noodzaakelijk uit volgen, dat aan dat ligchaam alles verviel, wat betrekking tot dat ligchaam had, en gevolgelijk ook de bevoegdheid, om met vreemde Mogendheden te handelen, en verbintenissen, zoo tot onderlinge verdediging, goede verstandhouding, als tot bevordering van koophandel en zeevaart, aan te gaan. Dus zag men, zoo dra de Vrije Staat bestand genoeg was, om de magt van Spanje te wederstaan, verscheiden verbonden en verdragen, ten behoeve en bevorderinge van deszelfs koophandel en scheepvaart, tusschen de Staaten en eenige uitheemsche Mogendheden, sluiten. Onder dezelven kan men, bij voorbeeld, de schikkingen omtrent den lakenhandel der kooplieden Avonturiers brengen, van dewelken wij in het I. deel bladz. 355. en volg. gesproken hebben. De aanzoeken bij den turkschen Keizer,

zer, om vrijheid van vaart en koophandel in deszelfs landen, aan de onzen, in den jaare 1598, gegund: het verbond, naderhand met dat Rijk gemaakt in den jaare 1610., hetwelk wederom aanleiding gaf, dat de Vereenigde Staat ook met Tunis in den jaare 1622, en met Algiers in den jaare 1626, in verbond trad, door welke verbonden de onzen in staat gesteld werden, om rechtstreeks op de Levant te vaaren, daar zij te vooren het niet dan onder de vlag van eene vreemde Mogendheid gedaan hadden, en teffens tegen de rooverijen en plunderingen der kaapers van Barbarijen gedekt werden.

Reeds in den jaare 1609 had de Keizer van Marocco eenen Gezant herwaards gezonden, om een verbond van koophandel met den Staat te sluiten, en de Algemeene Staaten verzuimden die gelegenheid niet, om onzen handel verder uit te breiden. Met Persië liep het wat laater aan: het was niet dan in den jaare 1631, dat het den Algemeenen Staaten gelukte een verbond van koophandel met den Koning van Persië tot stand te brengen, en in dat zelfde jaar verkreegen de Staaten ook eenige voorrechten, met betrekking tot den koophandel, in Moskovië.

De onlusten, welke van tijd tot tijd de rust in 't Noorden stoorden, en door welken onze handel op de oostzee merkelijken aanstoot leed, hebben aanleiding gegeeven tot verscheiden verbonden. In den jaare 1610, werd 'er een gezantschap naar Zweeden gezonden, om 'er de moeielijkheden, aangaande den handel op Lijfland, uit den weg te ruimen. Drie jaaren laater verbond zich de Vrije Staat met de stad Lubek, ten einde deszelfs vaart op de Oostzee te beveiligen. Dit verbond, het welk vijftig jaaren moest duuren, noodzaakte Christiaan den IV, Koning van Deenemarken, om de rechten op den

doortocht van de Sond op den ouden voet te herſtellen, en bewoog zelfs Guſtaaf Adolf, Koning van Zweeden, om *Jacobus van Dyck* naar Holland te zenden, ten einde met den Staat over een verbond van onderlinge beſcherming, en een van koophandel in onderhandeling te treeden. Beide werden, in den jaare 1614, voor vijftien jaaren, geſlooten (*a*). Guſtaaf Adolf trad daar bij in 't verbond, het welk de Algemeene Staaten met de ſtad Lubek aangegaan hadden. Nochtans konde de Staat het zoo verre niet brengen, dat de zweedſche Vorst zich onthield van het invoeren van nieuwe rechten te Dantzig, in de Pillau en te Riga, en elders; rechten, welke den handel der onzen ten hoogſte benadeelden. Vruchteloos werden de poogingen ten dien einde meer dan eens vernieuwd, en des niet tegenſtaande oordeelde de Staat noodig, om Zweeden te onderſteunen tegen Deenemarken, het welk, van zijnen kant, ook het heffen van nieuwe rechten op den doortocht van de Sond gebruikte, om zijne ſchatkist te verrijken.

De deenſche Vorsten hadden in voorige tijden (*b*) meer dan eens doen blijken, dat zij zeer jeukerig waren naar het verhoogen der ſondſche tollen, en de Vrije Staat had merkelijk belang om dit tegen te gaan. Het was derhalven noodzaaklijk, dat men in verbintenisſen ſtond met zulke Mogendheden, welke daar omtrent een gelijk belang met ons hadden, ten einde de Deenen hier door in teugel te houden: maar 't was ook teffens noodig te zorgen, dat de magt der anderen niet te groot tegen Deenemarken wierd. Dit rijk onze verbintenisſen met zijne nabuuren met een ſcheel oog aanziende, en argwaan daar uit opge-

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. X. bladz. 67.
(*b*) *Vad. Hiſt.* D. V. bl. 317. D. VI bl. 137. en volg.

gevat hebbende, werd 'er, in den jaare 1621, een verbond van vriendschap met hetzelve gesloten (a), waar bij, onder anderen, bedongen werd, dat de verdragen, met de nabuuren der Deenen, in den jaare 1613, en sedert gesloten, niet ten nadeele van Deenemarken zouden mogen uitgelegd worden.

De Algemeene Staaten, door Zweeden in den jaare 1645 aangezogt, om de verbintenissen met die kroon, voor de vrijheid en veiligheid van den handel en scheepvaart op de Oostzee aangegaan, na te komen, en zich verplicht vindende, om de zijde der Zweeden tegen de Deenen te kiezen, noodzaakten den Koning van Deenemarken, om met den Zweedschen Vorst vrede te maaken, en zich te verbinden van geene andere rechten in de Sond te heffen, dan die geenen, waar over men wederzijds zoude overeenkomen. Dit verbond gaf den onzen merkelijke voorrechten, waarom wij het zelve onder de Bijlaagen geplaatst hebben (b).

Eenige jaaren laater werden Hunne Hoog Mogendheden door dezelfde belangen van vaart en koophandel bewoogen, om de zijde van Deenemarken tegen Zweeden te kiezen. Zij bragten het door haaren invloed zoo verre, dat de vrede tusschen beide Mogendheden gesloten, en de Vrije Nederlanders in de voordeelen van vaart en koophandel bevestigd wierden.

In den jaare 1615, vernieuwden de Vereenigde Staat het verbond met de Hanzé - Steden, hetwelk in 't bijzonder merkwaardig is, om dat hetzelve doet zien, hoe hoog de Vereenigde Staat nu boven de Hanzé - steden stond, daar in vroegere tijden een enkele van dezelven ons het hoofd had kunnen bieden.

Daar

(a) Ib. D. X. bladz. 427.
(b) Zie Bijlaage R.

Daar in word naamelijk art. IV. bedongen, dat Hunne Hoog Mogendheden het bewind over dit verbond zullen hebben.

Dus bleeven de belangen van vaart en koophandel bestendig oorzaaken en voorwerpen van verbintenissen met de noordsche Mogendheden, bij welken men altijd had gezogt op een goeden voet te staan, en tusschen welken men een evenwicht zogt te bewaaren. De Vereenigde Staat heeft die belangen, geduurende en na den spaanschen oorlog, altijd in 't oog gehouden.

Al vroeg hadden hunne Hoog Mogendheden den koophandel en scheepvaart langs den Rhijn en de Maas bevorderd, door overeenkomsten met den Hertog van Wirtemberg, den Keurvorst van Brandenburg, en den Hertog van Nieuburg.

Alle de verschillende verbonden en verdragen, welken de Vereenigde Staat met vreemde Mogendheden aanging, en die betrekking hadden tot de bescherming, beveiliging, en bevordering van vaart en koophandel, werden van tijd tot tijd vernieuwd (*a*), en gesterkt door anderen, geschikt om ons tegen de magt van Spanje te ondersteunen. Onder dezen moet men tellen, bij voorbeeld, het verbond, den 25 April 1605 (*b*) gesloten tusschen Frederik Palts-Graaf en Keurvorst bij Rhijn; Joachim Frederik Markgraaf en Keurvorst tot *Brandenburg* en Johan Sigismund Markgraaf van *Brandenburg*, in *Pruisen*, *Stettin* en *Pomeren* ten eenre, en de Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden ter andere zijde, „ ter conservatie „ van beiden zijn keurvorstelijke Hoogheid ende „ vor-

(*a*) *Vad. Hist.* D. XIII. bl. 136. 185.
(*b*) Ib. D. VIII. bl. 418. D. X. bladz. 8. en 9.

„ vorstelijke Doorl. tegenwoordige en toekomende „ rechten en gerechtigheden aan ende in de vorstendommen van *Gulik*, *Kleef* ende *Berge*, sampt „ der Graafschappen van der *Marck* en *Ravensberg*, „ en op de heerlijkheid *Ravenstein* enz. mits eenige Subsidie door hooggedachte Keurvorsten ende „ Vorst aan hooggemelde Heeren Staten belooft „ en gepromitteerd, aldus beslooten, enz. (*a*)". Hier van daan het verdrag, den 10 maart 1622, met den Keurvorst van Brandenburg gesloten, den 23 October 1624 (*b*) vernieuwd, en de andere verbonden van tijd tot tijd met dien Vorst gemaakt; het verbond, in 't jaar 1613, met den Paltsgraave en eenige andere duitsche Vorsten aangegaan (*c*), gelijk ook de toetreeding van Bethlehem Gabor, Vorst van Zevenbergen, in 't jaar 1626, tot het verbond den 9 December 1625, gesloten tusschen Engeland, Deenemarken en den Vereenigden Staat, en waarbij die Vorst zig verbindt, om met een leger van vijftien duizend man ter hulp van de Algemeene Staaten te velde te trekken (*d*).

De Hertog van Bragança was, in den jaare 1641, naauwelijks op den troon van Portugal geklommen, of hij zond eenen Gezant naar den Hage, om 'er over een aanvallend en verdedigend verbond tegen Spanje te handelen. Ook werd 'er een verdrag van koophandel en scheepvaart, in 't welk de handelende partijen zig verbonden, om met onderling overleg Spanje te beoorloogen, met dien Vorst gesloten.

Maar van alle verbonden, welken de Vereenigde Staat met vreemde Mogendheden heeft aangegaan, zijn

(*a*) *Corps Diplom.* T. V. P. 2. p. 53.
(*b*) Ib. p. 465. (*c*) Ib. p. 226. (*d*) Ib. p. 498.

zijn 'er geen geweest, waar uit dezelve meer voordeels heeft getrokken dan uit die, welken het van tijd tot tijd met Frankrijk heeft geslooten.

Hendrik de IV., Koning van Frankrijk, niets verwaarloozende van 't geene den Vereenigden Staat konde dienen, om den last des oorlogs tegen Spanje te kunnen draagen, en begrijpende, dat de Vrije Nederlanders geene andere middelen daar toe hadden dan de voordeelen, welken zij uit den koophandel trokken; maakte hun denzelven in zijn rijk op allerlei wijzen gemakkelijk. Die Vorst stond den ingezetenen van den Staat toe, om te vaaren, handelen, en koopmanschap te drijven, in alle zijne rijken en landen, met dezelfde vrijheid en dezelfde voorrechten, als zijne eigen onderdaanen genooten: „ Den Alder - Christelyckste Konink van „ Vrankryk (dus luid het VIII. Art. van 't verbond met dien Vorst aangegaan den 31. Octob. 1596) „ en zyne successeurs, sullen tot de voorsz. „ Vereenigde Provincien, steden en ingezetenen „ van dien, zoo in 't generaal als mede in 't particulier, continueren haar goede gratie, faveur, „ assistentie, en recommandatien, tegen alle geweld en ongelyk dat men hen zoude mogen aandoen, ten einde de *voorsz. Provintien en de ingezetenen van dien, mogen vaaren, negotieeren, en „ traffiqueeren in alle de koningryken en landen, „ met gelyke vryheid, immuniteiten en privilegien, „ als de onderdaanen van zyne Majesteit*". En vervolgens Art. X. „ De onderdaanen des allerchristelykften konings van Vrankryk zullen vryelyk en veyliglyk mogen frequenteeren, kopen, „ verkopen, mangelen, ligten en transporteeren, „ alle soorten van waaren en koopmanschappen, „ buiten en in alle Vereenigde Provincien, Steden, en Landen van dien, gelijk mede de in-

„ woon-

„ woonders en onderfaten der voorfz. Vereenigde „ Provintien, vryelyk en veyliglyk fullen mogen „ frequenteeren, kopen, verkopen, mangelen, ligten, en transporteeren, uit en in alle de Provintien, Landen, Steden, en Plaatfen van Vrankryk, „ alle foorten van waaren en koopmanfchappen, *fonder dat de eene of de andere fullen gehouden wefen, „ van haar voorfz. koopmanfchappen of waaren, te betaalen andere Gerechtigheden, Tollen, en Impoften, „ als de naturele ingezetenen der Provincien, Steden, en Landen, daar de handel, traffyk, of „ koophandel gedreeven word* (*a*)".

Deze volle en onderlinge vrijheid des koophandels werd bekrachtigd, of ten minfte niet veranderd, in de verdragen, welke van tijd tot tijd met Frankrijk werden aangegaan, in de jaaren 1608. 1609. 1624. 1630. 1635. 1636. 1643. 1644. 1647. Dat rijk zig daarenboven naauw met den Vereenigden Staat verbonden hebbende, om den oorlog tegen Spanje voort te zetten, werden de andere verbonden met hetzelve ook van tijd tot tijd vernieuwd tot aan den munfterfchen vrede, die eene zoo diepe wonde aan de goede verftandhouding, welke tusfchen Frankrijk en de Vereenigde Nederlanden, federt derzelver opkomst had plaats gehad, toebragt, dat men die nimmer heeft kunnen heelen.

Behalven de verfcheiden verbintenisfen, welken de Vrije Staat, zoo om tegen Spanje beftand te kunnen zijn, als tot fteun en bevordering van deszelfs koophandel en fcheepvaart, aanging, gaven hunne Hoog Mogendheden aan de Oost- en Westindifche Maatfchappijen de vrijheid, om verbonden en overeenkomften met opzigt tot haare bijzonde-

(*a*) *Corps Diplom.* T. V. P. I. p. 540.

dere belangen aan te gaan. Dus zag men ('t geen te voren nooit was gezien) een genootſchap van koopliede niet alleen als eene Mogendheid met Monarchen en Mogendheden, handelen, maar zelfs hunne handelingen op zulk eenen hoogen toon, en in 't vervolg met zulk eene trotsheid, voeren, dat men 'er weinig elders dan in de bedrijven der roomſche Burgemeesteren, welke aan gekroonde Hoofden de wet gingen voorſchrijven, voorbeelden van vindt.

Wij hebben te vooren aangetekend, dat onze eerſte zeevaart en zeehandel op Engeland ſchijnen geweest te zijn; dat wij al vroeg onderlinge belangen van koophandel met dat rijk gehad hebben; en dat zelfs onze eerſte verbonden van koophandel, tusſchen ons en de Engelſchen gemaakt zijn. Dit volk, al mede een ſcheel oog op de oppermagt van Spanje hebbende, werd ligtelijk, ten tijde van de ſtaatkundige Koninginne Elizabeth, bewoogen, om ons bijſtand te geeven; doch het begreep te gelijk daar bij, dat het zijne zeevaart en koophandel op gelijke wegen, als wij betraden, konde vermeerderen en uitbreiden. Dit wekte bij ons naijver: hunne tochten in de Oost en in de West, welken dikwijls aanleiding tot vijandelijkheden tusſchen hen en de onzen gaven, zetten dien naijver verder aan. Die geenen, welke belang bij de Oost- en Westindiſche Maatſchappijen hadden, zagen de Engelſchen minder aan voor mededingers dan voor vijanden in 't ſtuk van koophandel. Van beide kanten loerde men op eigen voordeel; en, gelijk de winzucht, de voornaamſte dryfveer van alle mercantile onderneemingen, doorgaande uit haaren aart even zoo blind als doof is voor redelijkheid en billijkheid, en den buik nooit verzadigd heeft, zoo deeden de beide volken, de Engelſchen zoo wel ons,

als

als wij den Engelſchen, zoo veel afbreuk als zij konden; waar door de natuurlijke band, welke ons met Engeland vereenigd moest houden, begonnen is te verſlappen, en Engeland afkeerig is geworden, om met ons eenige verbintenisſen van koophandel aan te gaan.

Hunne Hoog Mogendheden en de Koningen van Engeland, het belang van den Vereenigde Staat en van het engelſche rijk uit een ander oogpunt, dan de kooplieden, beſchouwende, en begrijpende, dat zij zich vereenigd dienden te houden om van de andere Mogendheden in Europa niet af te hangen, verkoozen altijd den zachtſten weg om de klagten, welke 'er dan van de onzen dan van de Engelſchen gedaan werden, bij ſchikkingen uit den weg te ruimen, en de gerezen geſchillen in 't vriendelijke bij te leggen, en achtten dien weg veiliger en oirbaarder dan elkanderen door vijandelijkheden afbreuk te doen, te verzwakken, en zich dus onderling te bederven.

Hoe zeer dan de beide volken gelijke oogmerken met betrekking tot de zeevaart en den koophandel hadden, waar door zij elkanderen dikwijls in den weg moesten ſtaan en afbreuk doen, hebben echter andere uitzigten van gemeen belang aanleiding tot verbonden en verdragen gegeeven: dus zijn 'er in de jaaren 1598. 1608. 1609. 1624. 1625. 1659. 1668. 1669. 1674. 1689. 1709. 1713. verdragen gemaakt, die deels tot onderlinge beſcherminge, deels tot het ſchikken van verſchillen, de haringvisſcherij en den koophandel betreffende, ſtrekten (*a*).

Uit

(*a*) *Vad. Hiſt.* D. VIII. bl. 502. D. IX. bl. 318. 343. 446. D. X. bl. 493. D. XII. bl. 476. 478. D. XIII. bl. 302. 403. D. XIV. bl. 339. D. XVI. bl. 27. 37. 55. D. XVII. bl. 346. 496.

Uit het geen wij hier boven van 't verbond der Algemeene Staaten met Hendrik den IV. Koning van Frankryk aangehaald hebben, ziet men, dat de Koning aan de ingezetenen van den Vrijen Staat, en deze wederom aan de onderdaanen des Konings het voorrecht gaven, om in 't ſtuk van koophandel en vaart als eigen ingezetenen en onderdaanen behandeld te worden. Dit verbond, gelijk mede dat van den jaare 1645, met Deenemarken aangegaan, die, welken wij uit de handelingen van de O. I. Maatſchappij hebben aangehaald, en meer anderen, toonen ons, dat de Vereenigde Gewesten altijd in hunne verbonden en verdragen, met opzigt op den koophandel en de zeevaart, bijzonderlijk oplettende zijn geweest, om bij de vreemde volken het voorrecht te bedingen, van niet zwaarder belast te worden dan de onderdaanen en ingezetenen van 't land zelve, alwaar zij koophandel zogten te drijven. Dit moest hun een merkelijk voordeel geeven boven alle andere natien, en zelfs boven de ingezetenen en onderdaanen van de vreemde Mogendheden, welke hun dit voordeel toeſtonden, en die of de gelegenheid of de vermogens of de bekwaamheid niet hadden, of niet ijverig genoeg waren, om het tegen de onzen uit te houden: en aan dit voordeel mag men den aanwas en bloei van verſcheiden takken van vaart en koophandel, inzonderheid mede van de vaart op vracht, toeſchrijven.

Ook moet men, ten aanzien der verbonden, onder eene der voornaamſte oorzaaken van den aanwas en bloei van de O. I. Compagnie ſtellen, dat het beleid van dezelve op een geheel anderen voet werd aangelegd, dan de andere Mogendheden gedaan hadden. De Hollanders zijn niet in Indien gekomen, even als eertijds de Noormannen in onze Gewesten, welken, enkelijk op rooven en plunderen

ren belust, een gedeelte van Europa langen tijd met branden, blaaken en verwoestingen gekweld hadden: zij hebben zich ook niet begeeven op 't ſpoor der Spanjaarden en Portugeezen, die in de Oost-en West-Indien verſcheenen, als 't ware met een gunsten lastbrief van den Hemel, welke hen tot Eigenaars van den grond, meesters van het land, en heerſchers over het gemoed, doen, laaten, denken en 't geloove van de Bewoonders maakte en ſtelde: een tijtel en een voorgeeven, zoo wanſchapen en afſchuwlijk, als er ooit in 's menſchen verſtand konden opkomen of geſmeed worden, moesten in de volken, hoe onkundig, onnozel, verſtandeloos en zwak men dezelven ook vooronderſtelde, een afkeer geeven voor menſchen, die bij hen op zulk een gewaand recht aanlandden en te werk gingen, hen te vuur en te zwaarde vervolgden, hunne geringe goederen ontweldigden, hun eenen godsdienst, van welken zij geen begrip wisten te maaken, wilden opdringen, en in allerlei gruwelen en moorddaadigheid hun grootſte vermaak ſcheenen te ſtellen. Zoo het overal niet even boosaartig toeging, zeker nochtans waren het overheerſchen der ontdekte landen, en 't bekeeren van den landaart de twee hoofdeinden, die men bedoelden, om rijkdommen te verzamelen: of, wil men liever, men wendde eenen zaligen ijver tot het voortplanten van den christelijken godsdienst voor, als een grond van rechtmaatige overheerſching, om zich gerechtigd te achten tot het rooven van ſchatten, welken men in die oorden meende te vinden (*a*).

De onzen namen het op eenen geheel anderen voet. Zij kwamen als vrienden, die geen landen noch menſchen zogten te overherſchene: veel min om

(*a*) Zie de Schrijvers over de ontdekkingen en tochten der Portugeezen en Spaajaarden in O. en W. Indien.

om vreemde volken over te haalen of te dwingen tot het aanneemen van eenigen godsdienst. Zij zogten alleen tot wederzijdsch nut en voordeel koophandel te drijven: zij toonden zich vaerdig en bereid, om den *Inlander tegen de overheerſching* der *Spanjaarden en Portugeezen te hulp te komen*; en hem te verlosſen van het juk en de dwingelandij dezer vijanden van het menschdom. Dit voorkomen werd onderſchraagt door een gedrag, hetwelk daarmede overeenkwam. De Onzen toonden teffens eenen goeden wil en 't vermogen, om dien te doen gelden. Talrijke, welbemande, en wel beſtierde Hollandſche vlooten werden alomme in Indiën gezien. Zij, die het bevel over dezelven voerden, kwamen niet hoogmoedig en trots aanzetten, zij vorderden niets, dat afkeer, haat en bitterheid konde verwekken. Onze voorouders, zoo eenvoudig in hun uiterlijk gewaad, als ſtijf bij hunne voorneemens; zoo gul in den gemeenzaamen omgang, als dapper in den ſtrijd; zoo ſtandvastig en onwankelbaar in tegenſpoed, als toegeevend en inſchikkelijk in voorſpoed, hadden alles wat noodig was, om wel gezien en ontfangen te worden, ten minſte van die Indiaanſche Vorsten, welke eenig begrip van menſcheliefde hadden. Daarbij moesten de Indiaanen noodzaakelijk verbaasd ſtaan over de verſchijning van menſchen, in hun gedrag en zeden zoo zeer van de *Spanjaarden* en *Portugeezen* verſchillende. Dezen waren hun tot dien tijd toe als een onoverwinnelijk volk, en als het ontzaggelijkſte der aarde voorgekomen. Eensklaps verſchijnen de Hollanders, en daar mede verdwijnt deze ontſaggelijke mogenheid als een ſchaduwe. Indien men agt geeft op de eerſte indrukſels, welke zulke eene wisſeling noodzaakelijk op 't gemoed der Indiaanen moest maaken, zal men zich gewisſelijk niet verwonderen dat de On-

Onzen, in het algemeen, zeer wel ontfangen wierden, en dat zij de aanmerkelijkste gunsten van de indiaansche Vorsten verkreegen. Zij bedienden zich verstandiglijk van alle de voordeelen, welken de tijdsomstandigheden aan de hand gaven. Zij verzogten slechts van de Vorsten de vrijheid om in hunne Staaten handel te drijven, en dat zij ten dien einde boven alle andere volken mogten worden begunstigd. Hier tegen booden zij hun hulp aan tegen hunne vijanden: en die hulp was niet om te versmaaden. Daarbij vertoonden de onzen eene magt, welke hen gedugt maakten. Zij droegen zorg, dat men hun plaatsen en wooningen toestond, bekwaam om hunne goederen en koopmanschappen te bergen, en om zelve op hun gemak daar in te kunnen huisvesten (*a*): zij maakten dat zij versterkte plaatsen, op het grondgebied der Vorsten, met welken zij handelden (*b*), hadden, om zich daar door eene veiligheid te verschaffen, niet slechts tegen de Portugeezen, Spanjaarden en andere europische volken, welke hen in 't vervolg zouden kunnen ontrusten, maar ook tegen de Vorsten zelven, in welker rijk zij zich nedersloegen.

Dus in hunne veiligheid voorzien hebbende, volgden zij in den handel eerst den stokregel, welke de onzen bestendiglijk, in alle hunne verbonden van koophandel, in acht schijnen genomen te hebben, te weeten, van geene zwaardere tollen, of inkomende en uitgaande rechten, of andere belastingen op den koophandel te betaalen, dan die op de geboren onderdaanen der Vorsten, met welken zij handelden, geheven werden (*c*), of die rechten en belastingen in

(*a*) Bijlaage van dit Deel O. 1. 2. 3 D II. bl. 83. en volg.
(*b*) Ibid. l. c. (*c*) Ibid. l. c.

in eens af te koopen. De bijzondere omſtandigheden van eenige indiaanſche Vorsten, en de luister, met welken de onzen zich vertoonden, deed de Oost-indiſche Maatſchappij nog aanmerkelijker voordeelen erlangen: bij voorbeeld het genieten van den uitſluitenden handel van zekere landvruchten of waaren (*a*), en zulken van dien handel te doen uitſluiten, die geen verlofbrief des Stadhouders hadden (*b*). De onzen zorgden boven dien, om, het geen misverſtand en onmin tusſchen hen en de indiaanſche volken zoude hebben kunnen verwekken, af te ſnijden; en, dewijl de Spanjaarden en Portugeezen zich bijzonderlijk hadden gehaat gemaakt met zich het recht over de geweetens en den godsdienst der Indiaanſche Volken aantemaatigen, droegen de Onzen zorg van in hunne verbonden met de indiaanſche volken te bedingen, dat het wederzijds niemand, wie hij ook ware, geoorloofd zoude zijn, over eenig ſtuk van godsdienst te twisten (*c*). Somtijds werd 'er zelfs bepaald, dat de onderdaanen der indiaanſche Vorsten Christenen zouden mogen worden, en dat de Christenen den godsdienst van het land zouden mogen aanneemen, zoo zij dit uit hunnen vrijen en onbedwongen wil deeden (*d*). Op deze wijze den Indiaanen alle ongerustheid, ten aanzien van hunnen godsdienst, beneemende, verzekerden zij zich van de vrijheid om den hunnen te volgen.

Zulk eene handelwijs moest zekerlijk den Indiaanen geheel anders voorkomen dan die der Spanjaarden en der Portugeezen. Zij was regt geſchikt om hen met

(*a*) Bijlaage van dit deel O. 3 l. bl. 72.
(*b*) Ibid.
(*c*) Bijlaage van dit deel O. 1. 2. 3 l. bl. 66. 69. 72.
(*d*) Ibid.

met vreugde eene aanbieding te doen aanneemen, die hun ten dien tijde zoo wel te ſtade kwam. Het is derhalven niet te verwonderen, dat, terwijl 'er ſommige waren, welke zich wars van alle verbintenisſen met europëiſche volken toonden, anderen zich geredelijk lieten overhaalen, om in vriendſchap en in verbondſchap met een volk te treeden, het welk niet enkelijk zulk eene heuſche bereidwilligheid toonde, maar ook magtig genoeg ſcheen, om 'er klem aan te geeven. Dus zogten de onzen, niet om door geweld van wapenen zich meester te maaken van den grond des lands, en het oppergebied over de volken te verkrijgen, maar, door middel van verbonden en van verdragen, zich bij koop en mangeling meester te maaken van de vruchten en manufactuuren, welke in die gewesten vielen en gemaakt werden. Op dien grond heeft de Maatſchappij haare beginſels aangelegd, en verders haare grootheid gebouwd; en dit beſtek ſchijnt als nog bij haar niet uit het oog verlooren te zijn. Zijn 'er ſnaderhand wisſelingen voorgevallen, welke de O. I. Maatſchappij bewoogen hebben, om verder te gaan, en het recht van overheerſching tegen zekere volken te gebruiken, de eerſte ſtappen hebben echter den grond van haare opkomst en grootheid gelegd, en kunnen alleen voor eene mede-oorzaak van den aanwas en bloei van onzen koophandel aangezien worden: daar de vermeerdering en aanwas van vaart en koophandel, uit de tochten en oorlogen, van welken wij te vooren (a) verſlag gedaan hebben, eerder aan te merken zijn als gevolgen van deze eerste ſtappen, dan als onmiddelijke oorzaaken van het toeneemen des koophandels.

Ver-

(a) D. II. bl. 83. en volg.

Verscheide andere oorzaaken van den aanwas des koophandels en Scheepvaart.

Terstond bij het oprichten van den Vrijen Staat, of, zoo men wil, bij het sluiten der Unie, ziet men onzen Landaart overhellen tot verdraagzaamheid in 't stuk van godsdienst. Het verdraagen van verschillende gezindheden werd haast als eene grondwet van staat aangezien, offschoon die niet uitdrukkelijk gemaakt werd. Stilzwijgende werd het een aangenomen staats-regel, niemand om verschil van godsdienst te moeien; en ieder in zijn geloof volkomen vrij te laaten. Deze staats-regel, zoo geschikt om ingezetenen uit vreemde landen tot zich te trekken, werkte in dien tijd te sterker, nademaal overal in de bevolkste en rijkste landen een algemeene geloofsdwang de menschen naar veiliger plaatsen deed omzien. Heeft de inwendige rust en veiligheid onder de ingezetenen vereischt, dat 'er eene enkele openbaare lands-religie zoude aangenomen worden, alle andere godsdienst-oefeningen genieten in onzen Staat zoo eene volkomen vrijheid, als in eenig ander gewest van de wereld, en vrij meer dan in de meesten.

Niet minder heeft de hervorming van den christelijken godsdienst het haare daar bij toegebragt, daar de vrijheid, van God op allerlei wijzen aan te bidden, gepaard werd met het afschaffen van kloosters en klooster-paapen, en een aantal monniken, die, als een verderflijk ongedierte, zich uit het zweet en bloed van hunne medebroeders in den geloove vet mestten. Zoo verre was dit verderflijk gebroed gekomen, dat in den jaare 1515, toen de Hertog van Saxen deszelfs recht op Friesland voor 350,000 Gul-

Guldens aan Karel den V, als Graaf van Holland, te koop aanbood; 'er in gantsch Holland niet meer dan vijftig duizend morgen land, vijf-en-veertig duizend huizen, en honderd twee en zeventig duizend inwoonders aan schattingen onderhevig, gevonden werden. De overige landerijen en huizen behoorden aan monnikken of geestelijke stichtingen, en alle de overige ingezetenen waren of geestelijken of armen. Deze laage en lafhartige zielen, welke zich Gode toewijdden, om in een lui en vadzig leeven, ten kosten hunner evennaasten, de vruchten der aarde te genieten, hadden reeds een groot deel van Holland ingeslokt: en met de hervorming konde de Vrije Staat, zoo wel als Engeland, zich beroemen van zich op eenmaal van zulk een zwaaren last ontslagen te hebben.

Men zag minder werkelooze, meer arbeidende menschen; meer dagen aan den arbeid besteed, minder dagen gewijd aan de ledigheid, welke daarom in verkwisting doorgebragt werden. Men won hier door zoo veel in tijd, dat met gelijke vermogens hier te lande, meer dan in anderen uitgerecht konde worden, en dat de onzen hunne nabuuren verre de loef konden afsteeken. Daar bij kwam vervolgens de verandering in onze regeeringsvorm, en de zachtheid van gebied daar uit voortspruitende. „De constitutien (dus leest men in de Propositie van Z. D. Hoogheid bl. 13.) „policie en wetten zyn so-
„daanig, dat leeven, Goed en Eer niet van iemands
„arbitraire magt afhangen, in voegen dat iemand,
„door iever, naarstigheid en spaarzaamheid goede-
„ren en rykdommen hebbende verkreegen, niet be-
„hoeft te vreesen, dat hem door geweld, onder-
„drukking, of door eenige injustitie sal benoomen
„worden". Zodaanig eene staatsgesteltenis heeft noodwendig zeer veel toegebragt, om de volkrijkheid,

arbeidzaamheid en handel van den Vereenigden Staat te doen toeneemen, ten kosten der nabuurige volken, voornaamelijk van Frankrijk, van een gedeelte van Duitschland en der oostenrijksche gewesten, waar men even zoo sterk bloot stond, om door schattingen te worden uitgeput, als om wegens geloof in stuk van godsdienst vervolgd te worden. Deze twee plaagen, de twee grootste vijandinnen van het menschdom, deeden uit die landen een ongeloovelijk getal van handwerkslieden en kunstenaars verhuizen, aan welken Holland eene gelukkige schuilplaats aanbood. Waarom Z. D. Hoogh. Willem de IV. in hoogstdeszelfs *Propositie* bladz. 12. onder de *moreele* en *politique* oorzaaken van den aanwas des koophandels, stelt: „ de constante politique van deze Republicq, om deze landen te maaken tot een veilige en altoos verseekerde vryplaats voor alle vervolgde en „ verdrukte vreemdelingen: geen alliantien, geen „ verdrag, geen consideratie voor eenig Vorst, en „ geen versoek van eenige Mogentheid in de waereld is ooit bequaam geweest, om den Staat van „ deese bescherming en beveiliging der geene die „ hunne toevlucht in dit land genomen hebben, te „ doen afwyken". De verdrukte vreemdelingen beloonden die weldaad met hunnen arbeid en beroepen in deze landen over te brengen, en daar door de welvaart van 't vaderland te vermeerderen. *Terwijl* Antwerpen onder de onderdrukking bezweek, en deszelfs handel naar Holland overging, *wies* die van onze gewesten, en vooral die van Amsterdam, geduurig aan. De Koning van Spanje, waanende den handel met de gewesten, welke onder zijne heerschappij gebleeven waren, hier door aan de Hollanders te beletten en af te snijden, deed de have van Antwerpen sluiten, waar door dezelve niet dan kleine vaartuigen kunnende ontvangen, die stadlhaaren koophandel,
zon-

zonder hoop van eenige herstelling, verloor. De dwaaze Vorst, die in zijn beleid ten aanzien van dezen Staat zoo verbysterd is geweest, bevroedde niet, dat hij ons met het sluiten van die have in de hand werkte: hij voorzag niet, dat het geen, het welke hij deed, om ons te benadeelen, een middel van voordeel voor ons konde worden, van welk wij ons in 't vervolg zouden kunnen bedienen, zoo als naderhand is geschied, daar wij het geslooten houden van de have van Antwerpen, bij de verbonden met het Huis van Oostenrijk, bedongen hebben.

Hoe veele spaansche en portugeesche Jooden, door geloofsdwang verdreeven, hebben om vrijheid van godsdienst te genieten, de wijk naar onze gewesten genomen, en 'er niet enkelijk hunne schatten, maar teffens den loop van hunnen koophandel aangebragt? Hoe veele fransche vluchtelingen heeft de intrekking van het Edict van Nantes, in den jaare 1685, eene veilige godsdienst-oefening in onze gewesten doen zoeken? Deze dwaaze stap, tot welken Lodewijk de XIV. zich door eene domme geestelijkheid en eene dweepzieke bijzit liet overhaalen, alle Hervormden in Frankrijk aan vervolging ter zaake van godsdienst bloot stellende, deed een oneindig getal Franschen naar elders een goed heenkomen zoeken, en veele fabrikanten en handwerkslieden, welke van het maaken van allerlei slag van manufactuuren, en zelfs van zwaare manufactuuren, die voor Frankrijk van 't uiterste belang waren, hun bestaan hadden, naar ons overgaan. Dus vermeerderden onze landfabrieken door aanwas van gelijksoortigen en van nieuwen, zoodaanig, dat de onzen het niet alleen tegen de fransche fabrieken een geruimen tijd hebben uitgehouden, maar zelfs sommigen van dezelven overtroffen. Alleen bleeven de Franschen meesters in 't stuk van de verschillendheid der tekeningen,

waar omtrent wij hen niet konden evenaaren: doch daar tegen hadden wij wederom het voordeel, dat onze fabrieken de fransche in deugdzaamheid overtroffen. Zonderling is het, en wel waardig, dat wij 't aantekenen, dat, daar de mode eigenaartig neigt tot geduurige en onophoudelijke veranderingen, genoegzaam uit eene geduurige verandering geboren word, en daar uit bestaat, en dus ook in den smaak eene geduurige wisseling baart, nochtans de smaak voor de hollandsche gemaakte zijden stoffen, boven die van Lyon, offschoon hooger van prijs dan dezen, meer dan eene halve eeuw op denzelfden voet in Frankrijk is staande gebleeven; blootelijk en alleen, om dat zij niet van tekening veranderden, en daarom in de mode bleeven. Misschien is het op dit stuk alleen, dat men in Frankrijk zeggen kan, dat het de mode is geweest van niet van mode te veranderen. De hollandsche fluweelen, vooral de gebloemde, zijn langen tijd ook zeer getrokken geweest, zelfs in Italië, gelijk mede de fijnste lakenen, en de leidsche greinen, welke langen tijd, boven alle anderen, de voorkeur genooten hebben en nog verdienen, en aan welke niet zelden de naam van Brusselsche Camelotten is gegeeven, uit welke benaaming de oorsprong van die fabriek hier te lande zoude kunnen afgeleid worden.

Het is buiten tegenspraak, dat eene vermeerdering van volk op zich zelve niet in staat zoude zijn geweest, om den handel en de scheepvaart dezer landen te doen bloeien en aanwassen, indien het algemeen bestier ook niet altijd bijzonderlijk zorg had gedraagen, om dezelven te begunstigen en voor te staan: en gevolgelijk moeten wij de geduurige waakzaamheid, welke de Staaten omtrent zaaken van verbonden, als door andere zoo in- als uitwendige

dige beschikkingen, getoond hebben (*a*), voor een der voornaamste oorzaaken van den bloei van vaart en koophandel in deze landen aanmerken.

Wij hebben verslag van de tochten in Oost- en West-Indië gedaan (*b*): en 't schijnt hier niet zeer noodig, dat wij 'er bijvoegen, hoe de oost-indische waaren gestrekt hebben tot aanwas van den koophandel binnen deze gewesten, en welke schatten ons uit dezelven zijn toegevloeid. Men behoeft alleen het oog te slaan op de rijk-geladen schepen, uit die oorden binnen ons havenen gekomen; de uitdeelingen aan de deelgenooten gedaan; de menigvuldige waaren aangebragt; de fortuinen in Indië gemaakt; het algemeen gebruik van thee, peper, foelie, kruidnagelen, nootmuscaat, neteldoek, lijnwaaten, damasten, en welke goederen meer niet enkelijk bij ons, maar door ons, in de vreemde landen gesleeten worden. Het is bekend dat onze oost-indische Maatschappij zich, met uitsluiting van alle andere europische oost-indische Maatschappijen, geheel meester heeft weeten te maaken van den specerij- en Japanschen handel. Deze twee takken van den indischen koophandel geeven haar, zoo in Indië, als hier te lande, twee groote voordeelen, die teffens als oorzaaken van de vermeerdering van den algemeenen handel aangezien moeten worden, om dat zij, de plaats van eigen vruchten vervullende, daar door aan onzen koophandel iet toegebragt hebben, dat aan dezelve te vooren ontbrak.

AL-

(*a*) Zie het geen wij te vooren aangetekend hebben, bl. 61. en volg. De Placaaten, aangaande de Visscherijen, Manufactuuren, enz. enz.

(*b*) D. I. bl. 235. en volg. 316. en volg. D. II. bl. 83. en volg. 129. en volg.

Alhoewel de westindische Maatschappij haare magt en luister niet heeft kunnen behouden, gelijk de oostindische, hebben echter haare bezittingen aanleiding gegeeven tot eene vermeerdering van vaart en koophandel, gelijk te zien is, onder anderen, uit de stukken, welken wij onder de Bijlaagen van het Tweede Deel dezes werks gevoegd hebben (*a*).

Niemand kan 'er buiten dat onkundig van zijn, ten zij hij doof is voor het geen hij dagelijks, met betrekking tot onze vaderlandsche gebeurtenissen, hoort. Immers heeft nu elk een den mond vol van *St. Eustatius*, *Curaçao*, *Suriname*, *Berbice*, *Demerarij*, en van de vaart en handel op onze west-indische bezittingen. *St. Eustatius* en *Curaçao* zijn eer Comptoiren voor den amerikaanschen handel, dan volkplantingen uit planters bestaande. Reeds over lange hebben de hollandsche kooplieden deze twee bezittingen tot eene marktplaats gemaakt, en 'er den koophandel tot den hoogsten trap gebragt. In de voorleeden en in deze loopende eeuw hebben zij zich van de gelegenheid dezer twee kleine eilanden, liggende even dicht bij de fransche en spaansche volkplantingen, bevoordeeld, om 'er magazijnen aan te leggen, wel voorzien van allerlei soorten van waaren en koopmanschappen, geschikt om den sluikhandel op de fransche en spaansche volkplantingen te drijven; en deze handel, eertijds zeer voordeelig, is in oorlogstijden zeer aanzienlijk. Uit deze eilanden hebben de onzen dikwijls openlijk de Franschen en Spaanschen van alle soorten van waaren voorzien, met meer dan een kapitaal winst. Krachtig is deze tak van koophandel nog door

(*a*) Bijlaagen tot het II. D. K. 1. —— 4. I. M. N. O. E e. F f. 1. en 2. II.

door den oorlog der Engelschen met hunne amerikaansche volkplantingen vermeerderd geworden, daar dezelve gestrekt heeft, om niet alleen de Franschen en Spaanschen, maar ook de Amerikaanen, van het noodige te voorzien; en om zelfs den Engelschen, Franschen, Spaanschen en anderen aldaar eene markt te bezorgen: doch men begrijpt ligtelijk, dat deze tak van koophandel van al te veele omstandigheden afhangt, om niet wisselvallig te zijn; en 't geen onlangs gebeurd is, doet ons zien, hoe schielijk dezelve ons afhandig gemaakt kan worden. Buiten dat, kan hij in tijd van vrede merkelijk besnoeid worden, als de Mogendheden, welke belang hebben, om dien tegen te gaan, daar omtrent wat meer waakzaamheid gebruiken. Alle sluikhandel staat daar aan bloot: doch niets heeft dezen handel, uit deszelfs aart zoo wisselvallig, meer bekrompen, dan dat de Engelschen daar in mede de hand gekreegen hebben. Dezen hebben het, sedert veele jaaren, zoo verre gebragt, dat zij uit de eilanden Jamaica, en Providence, de spaansche Westindiën van alles voorzien; zoodaanig dat zij den handel, welke eertijds van Cadix op de Westindiën gedreeven werd, tot op de helft verminderd hebben: en wij behoeven niet te zeggen hoe 'er de koophandel van en over onze bezittingen door geleeden hebben. Aan zoodaanige wisselvalligheid staan onze andere west-indische bezittingen niet bloot.

Wij hebben (D. II. bl. 156. en volg.) eene schets gegeeven der volkplantingen, welken de onzen in *Suriname*, op de rivieren *Berbice*, *Essequebo* en *Demerarij* hebben aangelegd; en verslag gedaan van derzelver aanleg, voortgang, rampspoeden, en tegenwoordigen toestand. *Suriname* is de eerste geweest, waar aan men de vaste gedaante eener volk-

volkplantinge, tot beteeling des lands geſchikt, heeft gegeeven.

HET aanleggen van diergelijke volkplantingen, waarop de Mogendheden van Europa zich, ſedert het begin van de voorige eeuw, merkelijk ſcheenen toe te leggen, trok bij ons de oogen ook daar heenen. Men had 'er al proeven van genomen, en men verlangde naar gelegenheid om verder te gaan: dezelve werd geboren door het bezit van *Suriname*, op den Brit veroverd, en bij den vrede van Breda aan ons gebleeven. Het Octroi, het welk Hunne Hoog Mogendheden daar toe aan de bezitters dier landſtreek verleenden, en van welk wij de Inleiding D. II. bl. 161. opgegeeven hebben, doet ons zien, dat hunne Hoog Mogendheden den aart en natuur van diergelijke bezittingen, de gronden op welken zij behandeld moesten worden, om die ten nutte van den Staat te doen gedijen, en de middelen om die te bevolken, zeer wel begreepen en doorgezien hebben. Het zelve (*a*) toont ons nog in deszelfs Inleiding, dat HH. HH. MM. geoordeeld hebben, dat, om eene Colonie bevolkt te krijgen, en het algemeen niet af te ſchrikken om 'er deel aan te neemen, de Planters behooren gerust geſteld te worden, dat zij, in het toekomende, wanneer zij tot welvaart en fortuin gekomen zullen zijn, in geene ondraagelijke lasten zullen worden *geinvolveerd*, *geëxactioneerd*, ofte met ſchattingen uitgeput; en tot dien einde, bij wijze van eene vaste en onherroepelijke grondwet, vast geſteld hebben:

Art. II. „ DAT de W. I. Compagnie (als Eigenaaresſe van die landſtreek, en van dezelve eene volkplanting willende maaken) „ gehouden „ zoude zyn, voor *den tydt van tien achter een vol-* „ *gende*

(*a*) Zie D. II. bl. 161.

„ *gende jaren*, AAN ALLE DE COLONIERS EN
„ OPGEZETENEN ALDAER, INDISTINCTE-
„ LYK *te verleenen*, *exemptie en immuniteyt van alle*
„ *lasten*, *waer mede althans bezwaerdt zyn*, uytghe-
„ nomen alleen het lastgelt van de schepen, ende
„ het waegh-gelt, in voegen als het selve by het
„ vierde Articul zoude gereguleert werden, tot
„ voorkominge van frauden en disordres.

Art. III. „ DAT ook *alle die genen*, *dewelcke*
„ *hier na sigh op de voorsz. Colonie*, *zouden komen ter*
„ *neder te stellen*, *voor gelycke tien jaeren zouden heb-*
„ *ben gelycke vryheyt en exemptie.*

Art. IV. „ DAT de voorsz. tien jaeren geëscou-
„ leert wezende, de gemelte Compagnie niet en
„ *zal vermogen* OYT OF OYT EENIGHE LAS-
„ TEN OF IMPOSITIEN OP TE STELLEN,
„ OFTE TE HEFFEN, *buyten die genen*, *dewelcke*
„ *in dit Articul specifiquelyck staen ter neder gesteld*,
„ *ten ware uyt noot ende te* GELYCKELYK MET
„ VRY EN LIBER CONSENT *van den Gouverneur*
„ *ende den Politiquen Raed aldaer*, *de welcke mede*
„ *ten dien eynde* DOOR DE COLONIERS SELVE,
„ *ende uyt de beste onder haer geformeert zal wer-*
„ *den*, ende namentlyck zal de voorsz. Compagnie
„ *noyt meer mogen trecken als drie gulden voor yder*
„ *last dat een schip groot is*, *voor uytgaan*, *en ge-*
„ *lycke drie Guldens voor inkoomen*, *wegens het last-*
„ *geldt van de Schepen*, *ende voor de binne lasten*
„ *niet anders als vyftigh pont suycker voor yder opge-*
„ *zeten*, *soo Blancken als Negros*, *wegens Hoofgeldt*
„ *Jaerlycks*, *en twee en een half per Cento van de*
„ *waerde van alle Goederen*, *de welcke van daer na*
„ *deze landen zullen werden verzonden*, *ofte aldaër*
„ *verkogt wegens waegh gelt.*

Art. XV. „ DAT gelyck het yder een vry staet
„ met zyn persoon, familie en goederen in de voorsz.
„ Co-

„ Colonie te komen, het ook alsoo zal weesen ge-
„ permitteert aen een ygelyck, dewelke alrede zigh
„ daer ter neder gestelt heeft, ofte zal komen te
„ stellen, ten allen tyden *van daer te vertrecken met*
„ *hare slaven*, *beesten*, *en verdere roerende goede-*
„ *ren*, en dat naer soodaanige andere plaetsen ofte
„ eylanden als het haer zal believen.

Art. XVI. „ Ende op dat de Coloniers ende
„ Planters in Suriname, mitsgaders de Ingesetenen
„ dezer landen met dezelve commercierende, vol-
„ komen gerust mogen zyn, dat de voorsz. exemp-
„ tien en privilegien effective zullen werden ach-
„ tervolgt en naergekomen; *soo zal den Gouverneur*
„ *ende den Politiquen Raedt*, in voegen de zelve hier
„ naer zullen werden aengestelt, *gehouden zyn* OP
„ HAREN EED TE BEZORGEN, DAT DAER
„ JEGENS GEEN INFRACTIEN KOMEN GE-
„ MAEKT TE WERDEN".

En ten einde die geenen, welke op den grond van deze vastgestelde voorwaarden aangemoedigd mogten worden, om in de gemelde Volkplanting eenig deel te neemen, nog te meer gerust te stellen, dat HH. HH. MM. vastelijk van voorneemen waren, dezelven heiliglijk te doen nakomen, zeggen HH. HH. MM. dat hoogstdezelve goedvinden,
„ de voorschreve Colonie van Suriname, met alle
„ hare appendentien en dependentien, onder de
„ conditien en fondamentele onveranderlyke Arti-
„ culen hier na volgende, te cederen en over te
„ geven aen de gemelte generale West-Indische
„ Compagnie deser Landen, om by deselve geaen-
„ vaert te werden, met al sulken regt als de voor-
„ schreve Compagnie is hebbende op alle hare Con-
„ questen, gelegen in de Limiten van den Octroye
„ aen haer verleent, met dat onderscheydt alleen,
„ dat de meer gemelte Compagnie TEN EEUWIGE

„ DAGE

„ DAGE *niet bevoegt ſal ſyn, ofte vermogen eenige*
„ *de minſte veranderinge te brengen in dat gene het*
„ *welke by de volgende Articulen bepaelt ende ende ge-*
„ *limiteert ſtaet, dewyle Wy de voorſchreve Articu-*
„ *len gunnen, conſenteren en accorderen, gelyk wy*
„ *doen by deſen, als een Octroy ofte Privilegie gege-*
„ *ven* TEN VOORDEELE EN TOT GERUST-
„ HEYT VAN ALLE DIE GENE, *dewelke ſigh op de*
„ *voorſchreeve Colonie al bereyts ter neder hebben ge-*
„ *ſteldt of nogh ſullen komen te begeven, ſonder dat*
„ *daer* VAN OYT OFTE OYT SELFS BY DE
„ MAGHTEN VAN DESE LANDEN *ten nadeele*
„ *van de Opgeſetenen aldaer ſal mogen werden gere-*
„ *cedeert*".

ZULKE verzekeringen moesten noodzaakelijk de graagte tot het deelneemen aan deze voordeelen aanprikkelen. De roem daarenboven, welken de onzen, zoo ten aanzien van hunne magt, als met opzigt van hunne kundigheid in den koophandel, en de zachtheid hunner regeering, hadden verworven, was ook wonderlijk wel geſchikt, om den vreemdeling, genegen, om zich in Amerika neder te zetten, eene nederlandſche Volkplanting boven alle anderen te doen verkiezen. Ook maakte Suriname een ſnellen opgang, welke zelfs de verwachting, die men 'er van gehad had, te boven ging. De ſcheepvaart en handel van den Vereenigden Staat werden verrijkt met een aantal ſchepen, en eenen geduurigen aanvoer van vruchten, welke de grond dier Volkplantingen opleverden, en door den uitvoer van koopmanſchappen en andere goederen, welken men derwaards zond, om de behoeften of begeerten der Planteren te voldoen. Bijzondere perſoonen, meest vreemdelingen, werden 'er ſchatrijk: zoo gewichtig werd de beziting van Suriname geacht, dat men die een tijd lang (men rekende op een tegen-

genwoordig genot) boven alle de voordeelen van de O. I. Maatschappij geschat heeft. Ook moet men erkennen, dat deze Volkplantingen uit haaren aart, beter dan de oost-indische bezittingen, geschikt waren, om algemeen voordeel aan den lande toe te brengen. Al het geen, wat de Planters behoeven, moet hun uit Holland worden bezorgd en toegezonden: deze nieuwe aanwas van vertiering strekt zich uit tot allerlei soorten van koopmanschappen, het zij eetwaaren, het zij manufactuuren, het zij andere goederen. Zij moesten derhalven noodzaakelijk den algemeenen handel en vaart van den Staat doen toeneemen, en eenen grooten invloed op alle soorten van fabrieken en manufactuuren hebben. De landvruchten dier Volkplantingen zijn, behalven dat, niet als eenige koopmanschappen, die uit Indië gebragt worden, van dien aart, dat zij onze eigen fabrieken en manufactuuren afbreuk kunnen doen; zij kunnen nooit de fabrieken en manufactuuren noch de vruchten van het Moederland doen vervallen. Integendeel zij kunnen niet dan tot derzelver aanwas en bloei strekken. Zij dienen zelfs om den vreemden een voordeel, hetwelk zij boven ons zouden hebben, te beneemen: want daar de landvruchten der Volkplantingen voor het leeven, zoo als thans de volken bestaan, onontbeerlijk zijn geworden, zouden de onzen, om handel in die koopwaaren te kunnen drijven, dezelven van buitenlandsche volken moeten koopen, of wel deel in de vreemde Volkplantingen neemen, gelijk zij eertijds hebben gedaan; 't welk zekerlijk niet dan ten uiterste nadeelig voor onze vaart en koophandel zoude zijn (*a*).

BUI-

(*a*) Zie over al het geen wij hier aanmerken, *les Interets des Nations developpés relativement au Commerce.* Tom. II. p. 322. in 4to. Een werk vol van goede inzigten en verstandige aanmerkingen omtrent den handel.

Buiten de voordeelen en zekerheden, welken het Octroi voor Suriname den vreemdelingen aanbood, vonden dezen 'er nog een in de rijke beurzen van kooplieden, en andere ingezetenen, welke hen in ſtaat ſtelden, om zich te voorzien van al het geen zij noodig hadden, zoo tot hunne eerſte onderneemingen als tot goedmaakinge der kosten, vereischt om zich daar op eenen vasten voet neder te zetten, en den tijd, dat de landerijen werden beteeld en vruchten konden voortbrengen, af te wachten. Alle deze onderſcheiden hulpmiddelen, te ſamengenomen, en als zoo veele oorzaaken, welken Suriname hebben doen bloeien, beſchouwd, zijn door den opgang, dien deze volkplanting heeft gemaakt, wederom zoo veele oorzaaken geweest, welke, ſedert den munſterſchen vrede, de ſcheepvaart en handel van Holland hebben opgehouden, of dezelven hebben doen toeneemen. Het geen wij van Suriname zeggen, moet insgelijks op de volkplantingen *Berbice*, *Demerary*, en *Eſſequebo* worden toegepast; met dit onderſcheid, dat deze volkplantingen op verre na dien trap van voorſpoed niet hebben bereikt, welken Suriname genooten heeft, en waarvan wij de redenen hier na zullen naſpeuren, wanneer wij zullen handelen van de oorzaaken, welke tot het verval van onzen handel en ſcheepvaart hebben medegewerkt.

Wij hebben (*a*) van den levantſchen handel geſproken en aangemerkt, dat dezelve, eertijds te lande over Italië, en in laatere tijden door de middelandſche zee gedreeven werd. Bij den aanvang van onze vaart op deze zee, ſtond die, even als die der meeste overige volken, bloot voor de aanvallen der zeerooveren van de kust van Barbaryë. Het eenigſte

(*a*) D. I. bl. 214. D. II. bl. 286.

eenigste middel, om 'er zich tegen te beveiligen, was het vaaren in admiraalschap, waar toe hoofdzaakelijk de reglementen dienden, welke met betrekking tot die vaart en handel gemaakt zijn (*a*). Doch deze voorzorgen deeden de voordeelen van dezen handel veel verminderen; niet alleen, om dat de uitrustingen meerder kostten, maar ook om dat de schepen lang naar elkander moesten wachten om in gezelschap te kunnen vaaren, het welk de reizen langer maakte. Niettemin konden de Vrije Nederlanders nevens andere volken, die in dien handel deel hadden, markten; om dat deze mede genoodzaakt waren hunnen handel met gelijke kosten te bezwaaren, of grooter gevaar te loopen. Naderhand, toen men het aanzien van eene Mogendheid begon te krijgen, heeft men een min kostbaar middel gebruikt. Men heeft, gelijk wij te vooren (bladz. 340.) aangetekend hebben, verdragen met de Mogendheden van Barbaryë gemaakt, en daarbij jaarlijks oorlogschepen in de middelansche zee gezonden om te kruissen, en daar door de hand aan de verdragen te houden en de hollandsche vlag te doen ontzien. Dit middel was zekerlijk het geschiktste om in de zeeën van de Levant de voordeelen te behouden, welken de onze, die in die vaart en koophandel met de Engelschen en Franschen, welke ten minste met even veel gemak hunne laadingen voor de Levant kunnen aanleggen, te kampen hebben, daar uit genieten.

De vermeerdering en aanwas van 's lands koophandel en scheepvaart de vermogens van den Staat merkelijk doende toeneemen, bevonden zich de Vereenigde Gewesten meer in staat om de vaart en koophandel door eene bekwaame zeemagt te be-

(*a*) Zie Plac. B. D. I. fol. 880. 896. 929. 930. D. II. fol 2864.

beſchermen: ook is de beſtendige zorg en waakzaamheid van Hunne Hoog Mogendheden, om 's lands zeemagt daar toe te gebruiken, eene der voornaamſte oorzaaken, welke in 't bijzonder de vaart en handel op de Levant hebben doen bloeien en toeneemen.

VERSCHILLENDE andere oorzaaken hebben daar toe al mede het haare bijgebragt: onder anderen, het vaaren op vracht, de negotie in commiſſie, als mede het ſtapelen van alle koopwaaren der vier werelddeelen binnen onze gewesten, 't welk bij de opkomst der vaart op de Levant, reeds tot het hoogſte toppunt was gereezen. Het bij der hand zijn van alle ſoorten van goederen en ſchepen, altijd in laading liggende, en de goedkoope vracht, hebben te wege gebragt, dat 'er tot inkoop van goederen orders van de kusten van Provence, Languedoc en Italië zijn gekomen; en het uitvoeren van die orders heeft gemaakt, dat dikwijls het grootſte gedeelte der laadingen van de ſchepen, voor de middelandſche zee uitgerust, beſtaan heeft in de koopwaaren, tot welker inkoop de orders gezonden waren.

DE indiſche handel gaf den onzen in den handel op de Oostzee een merkelijk overwicht op alle de Hanzé-ſteden, vermits wij de indiſche waaren, als eigen vruchten, in de noordſche Staaten te markt konden brengen. Aan eenen anderen kant, gaf de vermeerdering van onze ſcheepvaart, en gevolgelijk ook van onzen ſcheepsbouw, aanleiding tot meerder vertier der oorſterſche en noordſche waaren, zoo bij ons zelven, door de uitgeſtrektheid, welke onze zeemagt en zeevaart kreegen, als in de westerſche of zuidelijke gewesten. De weelde en pracht vermeerderden het vertier der waaren, welken wij uit Oost- en West-Indië aanbragten. Deze vertieringen vermenigvuldigden, elk in 't bijzonder, onbe-

grijpelijk de voorwerpen van koophandel der onzen op de Oostzee en naar het Noorden, en deeden hun zoo veele waaren derwaards voeren en van daar weder uitvoeren, dat wij jaarlijks (zoo men rekent) duizend of twaalf honderd ſchepen in de Oostzee gebruikten.

Het ſamenloopen van den oost- en westindiſche en levantſchen handel in den boezem van Holland, is niet alleen te houden voor eene voornaame oorzaak van den aanwas van den handel in het Noorden en in de Oostzee, maar ook voor eene oorzaak van de vermeerdering des koophandels in alle landen, waarop de onzen hunnen handel door de Elbe, de Wezer, de Eems, den Rhijn en de Maas uitſtrekken; hetwelk bijna geheel Duitschland, en de oostenrijkſche Nederlanden in zich bevat.

De opkomst en bloei der franſche volkplantingen in Amerika, welker waaren vervolgens, geduurende een geruimen tijd, door de onzen alleen uit Frankrijk door Europa zijn vervoerd; het vertier van tabak, waar van Holland voor een groot gedeelte in bezit is geweest, en nog is, gelijk ook der koopmanſchappen, dienstig tot den handel op Guinea, op welken zich de Franſchen hebben toegelegd; alle deze artikelen, welke den onzen tot voorwerpen, zoo van de negotie zelve, als van de negotie van oeconomie verſtrekken, die op meer dan twintig millioenen gerekend worden, en in 't midden van de voorige eeuw nog niet in weezen waren, hebben den algemeenen koophandel dezer gewesten, ſedert den munſterſchen vrede, al mede ſterk doen toeneemen.

De oorlog, dien Spanje tegen den Vrijen Staat jaaren lang had gevoerd, was niet alleen, uit zich zelve, gedeeltelijk de oorzaak van den grooten

bloei-

bloei onzes koophandels, maar daar en boven ook uit hoofde van den ſtaat, waar toe dezelve het Koningrijk van Spanje bragt. De kosten, welken Spanje tot het voeren van dien oorlog maakte, deszelfs ſchatkist tot den bodem toe uitputtende, noodzaakten hetzelve, om 'er de belastingen te vermeerderen, en de misbruiken in de heffing derzelven door de vingeren te zien: waardoor de landbouw en de manufactuuren van dat rijk in den grond geholpen werden. Het verval van alle arbeidzaamheid in Spanje deed ook al deszelfs handel op de West-indië tot vreemde handen overgaan, en onder deze vreemdelingen hadden de Vrije Nederlanders 'er het grootſte deel van: zoodaanig, dat Spanje met de Vereenigde Gewesten tot ſlaavernij te hebben willen brengen, 'er niet alleen een Vrijen Staat van heeft gemaakt, maar dezelven ook rijk heeft helpen maaken, eerst door den oorlog zelven, en na den vrede door het verval, in 't welk Spanje door den oorlog geraakt was, en door de gebreken van deszelfs ſtaatsbeſtier.

De kroon van Portugal, in den jaare 1640, herſteld, gaf den onzen middel, om hunnen handel aldaar voor een korten tijd te verlevendigen, door een beſtand van tien jaaren, het welk door een verdrag van vrede van den 6. Augusti 1661, werd gevolgd. Dit verdrag, mede brengende eene vrije vaart en handel, niet alleen op het rijk van Portugal zelf, en de landen onder deszelfs gebied zijnde, maar ook „ naar „ alle Colonien, Eylanden, Landſchappen, Diſtric„ tin, Havenen, Steden, Dorpen en Handelplaat„ ſen, ſo veel als 'er in 't diſtrict van Africa, on„ der de gehoorzaamheid van het Ryk van Por„ tugal behoorden", ſcheen der algemeene vaart en koophandel onzer gewesten eene merkelijke vermeerdering te zullen aanbrengen; doch de

onzen hebben 'er het nut niet van gehad, het geen zij 'er van verwacht hadden. Zij hebben van de vaart op Braziliё afgezien, en den handel op Lisbon aangehouden, van daar haalende het geen zij uit Braziliё gehaald zouden hebben, en Portugal voorziende van oosterſche en noordſche waaren, van graanen, wollen- en zijden ſtoffen; van allerlei lijnwaaten, en eindelijk van het grootſte gedeelte van alle waaren, noodig tot gebruik van een volk, hetwelk geene manufactuuren, en daar en tegen voor de nooddruft van volkplantingen, te zorgen heeft. Deze handel is zekerlijk eene mede-oorzaak geweest van den aanwas onzes algemeenen koophandels, en is in eenen tamelijk bloeienden ſtaat gebleeven, tot op den aanvang dezer tegenwoordige eeuw, wanneer dezelve heeft begonnen in verval te raaken.

De papiermaakerijen werden tot zodaanig eene volmaaktheid gebragt, dat het hollandſche papier wel dra door geheel Europa den voorrang kreeg. Wij hebben 'er langen tijd een gedeelte van Frankrijk, Spanje en Portugal bijna geheel en al van voorzien; terwijl Genua, hetwelk in bezit van dezen tak van koophandel was, denzelven bijna geheel en al verloor.

Ten aanzien van alle de vermeerderingen van vaart en koophandel, van dewelken wij verſlag doen, ſtaat nog aan te merken, dat naar maate, dat 'er een nieuwe tak van koophandel opkwam, dezelve niet alleen op zich zelve een aanwas van rijkdom toebragt, maar ook nog invloed had op den algemeenen handel van den Staat, en te gelijk ſtrekte om dien kracht en voedſel bij te zetten. Daar toe kwam de *Negotie in commisſie* bijzonderlijk te ſtade. Deze Negotie zet aan het goed eene vermeerdering van prijs bij, welken door den vreemdeling

ling betaald word, doet daar door den rijkdom der ingezetenen toeneemen, en houdt de oplettendheid van den koopman geduurig gaande, door het belang, hetwelk hij in 't ontvangen en in 't uitvoeren dier orders ſtelt. De Commisſionarisſen vervullen de plaats van kooplieden, die op eene algemeene markt, kermis of mis, zouden komen, om zich van verſcheiden waaren te voorzien. Zij geeven *commisſie*, betaalen den *Commisſionaris*, en haalen de moeite en kosten van de reis uit. Het op vracht vaaren en de asſurantien geeven een diergelijk voordeel. Zij vermeerderen, 't is waar, de kosten en verhoogen daar door den prijs der koopmanſchappen, maar die vallen op de goederen, en dus op de uitſlijters, welke dezelven betaalen: daar en tegen geniet men het voordeel, van verzekerd te worden, tegen de gevaaren der zee, en in ſtaat te zijn, om zijne onderneemingen uit te breiden en te vermenigvuldigen.

De gereedheid, om alle goederen op eene plaats te kunnen vinden, en de overvloed van gereed geld zijn mede te ſtellen onder de voornaamſte oorzaaken, welke onze vaart en koophandel zoo ſterk hebben doen toeneemen. Die gereedheid trekt de buitenlandſche waaren, en orders om 'er den verkoop van te bezorgen. Men weet vooraf, dat op zoodaanig eene plaats dagelijks orders tot inkoop aankomen: zij trekt 'er ook van buitenlandſche kooplieden, om inkoopen te doen, om dat men weet, dat 'er van alles voorraad is. De onderſcheiden orders, zoo tot verkoop als inkoop, worden menigvuldiger en onderſteund, zoo door het gemak, 't welk een groote voorraad aan hunne uitvoering verſchaft, als door het gemak, het geen 'er de overvloed van geld bijvoegt. Deze overvloed ſtelt de kooplieden, welke die orders

ontvangen, in ftaat, om verfchotten op de koopmanfchappen, welken men ter verkooping overgezonden heeft, te doen, en lang crediet te geeven aan de buitenlandfche kooplieden, welke orders tot inkoopen geeven. Eene plaats, daar zulk een voorraad of ftapel van goederen is, en welke den buitenlandfchen kooplieden, zulke groote voordeelen verfchaft, moet noodzaakelijk in koophandel toeneemen, en de verkoopen en inkoopen tot in het oneindige bij haar zien vermenigvuldigen.

Die zelfde overvloed van geld heeft den interest tot een veel laager prijs, dan bij eenig handeldrijvend volk doen daalen. Hier uit is ontftaan, dat de hollandfche koopman, in alle zijne verrichtingen, tot den handel betrekkelijk, het voordeel heeft gehad, 't welk uit het verfchil van den interest van zijn geld, tegen dat van die geenen, welken met hem in dezelfde baan loopen, ontftaat. Hij wint, wanneer zijn mededinger verliest, of zijne onkosten flechts kan goedmaaken. De onzen hebben teffens bij dit voordeel een ander, 't welk hun eigen is, gevoegd; hier in beftaande, dat zij zich met eene kleine winst te vrede houden, en beftendig bedagt zijn, om zich dikwijls winsten te verfchaffen, en tot dat einde hunne bezigheden geduurig gaande te houden. Geen volk heeft de waardij, van met geringe winsten te vrede te zijn, zoowel gekend, en daar uit zoo veel winst weeten te trekken, dan de onzen. Dus heeft het geld, door den koophandel verkreegen en vermeerderd, vervolgens gediend, om zelfs de bron, uit welke het voortgebragt is, te doen aangroeien. De veelheid van geld, offchoon op den duur fchadelijk, heeft insgelijks geftrekt om de manufactuuren in ftaat te houden, en zoude dezelven, enkel en alleen om dat de hollandfche manufactuurier met geringe

wins-

winsten te vrede is, misschien nog op dien hoogen trap, op welken die geweest zijn, hebben staande doen blijven, indien het vermeerderen der imposten de dagloonen niet zoo hoog had doen rijzen.

Uit dezen overvloed van *contanten*, en de gewoonte, om voor de vreemde kooplieden, zoo ten aanzien van verkoopen als inkoopen, in verschot te zijn, is een andere tak van koophandel, uit welken de onzen groot voordeel hebben weeten te trekken, voortgesprooten; naamelijk het negotieeren met wissels en bank- en kas-geld. Het geld word hier door tegen een goeden interest uitgezet, en teffens word 'er voordeel uit de wissel getrokken, 't zij de koopman op zijne correspendenten trekt, of door hen betrokken word. Dus hebben de onzen zich meester van de wissel op alle handelplaatsen gemaakt, en zijn de kassiers van geheel Europa geworden. De veelheid van gereed geld heeft ons in den koophandel, boven alle anderen, het merkelijk voordeel gegeeven, van in het verkoopen een langer tijd van betaaling te kunnen afwachten, en zich met een geringer winst, dan andere volken, te kunnen vergenoegen. Men kan, bij voorbeeld, in de landen, aan Saxen grenzende, papier maaken, dat even zoo goed is als het hollandsche; maar dat, te Leipzig gebragt zijnde, duurder komt te staan, dan het hollandsche. De voornaamste reden daar van is, dat de papiermaakers in Duitschland, in 't algemeen gesprooken, op hunne fabrieken, twee maal zoo veel als de hollandsche moeten winnen, alleen, om dat zij op minder kapitaal werken. Een papiermaaker kan in Duitschland niet leeven van tien ten honderd, het welk hij jaarlijks van zijn kapitaal maakt: dat kapitaal is daar toe te gering. Nu gaat het vast, dat de handel zich vestigt in die landen, alwaar de kooplieden de meeste winst kunnen vin-

den: en niet minder zeker is het, dat het volk; het welk het meeste geld bezit, daar door beter dan eenig ander in ſtaat is, om den buitenlanders voordeel toe te brengen, aangezien het zich met een geringer winst voor zich zelf te vrede kan houden. De Heer ROGGE, welke deze aanmerking opgeeft, heeft nog eene andere, welke niet minder juist is, gemaakt: hij tekent aan, dat tot heden toe de Hollanders het alleen zijn, die zich op de *commercie van ſpeculatie* toegelegd hebben. Deze handel beſtaat in het koopen van waaren, zonder dat men dezelven voor het tegenwoordige noodig heeft, en alleeen om dezelven te bewaaren, tot dat de prijs 'er van rijst, en menze met voordeel verkoopen kan. Dit gedeelte van Hollands koophandel maakt, dat Holland nooit onvoorzien is van eenige waaren, welke ſoort het ook moge zijn. Laat 'er in alle de vier werelddeelen gebrek aan graan weezen; men zal te Amſterdam tarwe, rogge, en anderen graanen in overvloed vinden: men heeft 'er nooit gebrek aan (*a*). De buitenlanders, verzekerd, dat zij te Amſterdam alles zullen vinden, geeven om deze reden aan Amſterdam den voorrang boven alle koopſteden. Dit alles is men aan den overvloed van geld verſchuldigd; en die overvloed word nog begunstigd door eene inſtelling, welke, hoe eenvoudig, een wonder ſchijnt, en al mede ter bevordering van den koophandel te Amſterdam veel heeft toegebragt, naamelijk de BANK *van Amſterdam*.

Oor-

(*a*) Zie over den handel van *Speculatie: Les Intérets des Nations développés relativement au commerce.* T. II, p. 301.

Oorsprong en Voortgang van de Wisselbank te Amsterdam.

De Wisselbank van Amsterdam is een voorwerp, 't welk alle volken met verbaasdheid en verwondering beschouwen. Wie zou kunnen denken, dat 'er niets eenvoudiger en natuurlijker dan derzelver instelling ware?

Om zich een juist denkbeeld van de opkomst van de Bank van Amsterdam te maaken, moet men zich eenvoudig voorstellen reizigers (het behoeven geen kooplieden te zijn) welke met verschillende vreemde munt op eene plaats komen. Die luiden kunnen hunne munt niet gebruiken, en dus het noodige niet bekomen, ten zij zij tegen de munt, die zij hebben, andere, en, ter plaatse daar zij zijn gangbaare, munt krijgen: het krijgen van eenige munt tegen eene andere soort van munt, noemt men, bij uitstek, *wisselen*. Men moet dan kunnen *wisselen*: en dewijl in ons land kooplieden uit verschillende landen kwamen reizen (*a*), zoo moesten die kooplieden hunne munt kunnen wisselen tegen zulk soort van munt, als zij noodig hadden. Volgt men den loop der menschelijke bedrijven, men zalze even zoo ongevoelig zien voortgaan als de natuur in haare werkingen. Men spreekt elkanderen aan om goud voor zilver te wisselen; Guldens voor zeeuwsche Rijksdaalders, en wat dies meerder is; die naar Oost-Indië staat te reizen, zoekt Ducatonnen. In dien staat vindt de een of de ander, dat hij, met de lieden te gerijven aan gangbaare munt tegen andere munt, winst kan doen, en maakt 'er zijn werk van. Dus word 'er een wisselaar geboren; en die wisselaar, in dit beroep

(*a*) Zie Bijlaage A. van het Eerste Deel.

roep ſlaagende, wekt anderen op tot denzelfden handel; en op die wijze word met der tijd het wisſelen een beroep, op welk verſcheiden lieden zich toeleggen. Dus is het te Amſterdam gelegen geweest.

Wanneer, in oude tijden, aldaar een koopman kwam koopen, of iets kocht, moest hij eenige geldſpecie in betaaling geeven: hij kon zich geen geld van 't land bezorgen, dan door middel van wisſel: dit was 't eenigſte middel, waar door hij zijnen ſchuld kon voldoen. Dit verwisſelen der geldſpecien moet noodzaakelijk aanleiding gegeeven hebben tot eenen kleinen handel, welke nog heden ten dage gedreeven word. Naar mate, dat men lieden vond, welke gelegenheid hadden, om meer of min zekere geldſpecien te gebruiken, zoo konde men zich met meer of min gemak en voordeel van dezelven ontdoen, gelijk zulks nog heden ten dage gebeurt, wanneer, bij voorbeeld, de Engelſchen hunne guignes, de Franſchen hunne goude louizen, de Duitſchers hunne goude frederikken, en welke andere vreemde penningen zij verders mogen hebben, willen verwisſelen. Deze noodzaakelijkheid, om gangbaar geld te vinden, tot het doen van betaalingen, gaf natuurlijk gelegenheid tot het rijzen of daalen van ons geld, met betrekking tot de vreemde muntſpecien, volgens de tijdsomſtandigheden en de meerdere of mindere betaalingen, welke 'er moesten geſchieden.

De noodzaakelijkheid om de betaaling te doen in geldſpecien van 't land, daar de betaaling moest geſchieden, heeft den handel in 't algemeen zeer moeten belemmeren; en bijzonderlijk in het koopen en verkoopen, om dat de prijs der waaren onzeker bleef, door de onzekerheid van de grooter of kleiner winst of verlies, welke men doen of lijden zoude op 't geld, het welk men in betaaling konde geeven of ont-

ontvangen. Het beroep van wisselen iets schijnende te hebben, dat naar het stellen van waarde op het geld zweemde, en mogelijk ook wel misbruiken of ontrouw gepleegd in 't wisselen, en het toeneemen van den handel hebben natuurlijk aanleiding moeten geeven, dat men het beroep van wisselen niet aan ieder heeft willen vrij laaten, toen het van veel gewichts is geworden; en dat de Graaven zich het recht toegeëigend hebben, om wisselaars aan te stellen, even als in het stuk van de lombaard. Op die wijze zijn de wisselaars, op hoog gezag aangesteld, geboren.

Dit hulpmiddel, bij het gedurig toeneemen van den handel te Amsterdam, nog niet genoeg zijnde, en te zwak bevonden wordende, om aan de uitgestrektheid van het koopmanschappen te voldoen, heeft de Wethouderschap van Amsterdam gezogt, om hetzelve, door het oprichten van een Wisselbank, nog meer gemak bij te brengen; en daar aan moet men den eersten oorsprong van de amsterdamsche Wisselbank, welke naderhand in haar bedrijf zulke merkwaardige gevolgen gehad heeft, toeschrijven. Dezelve is in 't jaar 1609. opgericht. De Ordonnantie luidt bij haare inleiding aldus:

„ Alsoo om alle *steygering ende confusie in 't stuck* „ *van de munte* te weeren, ende den luyden, die „ eenige *specien in de koopmanschappe* van doen heb- „ ben, te gerieven, myn Heeren van den Gerech- „ te, met authorisatie van de Ed. Mog. Heeren „ Staaten, ende by advys van de Heeren XXXVI. „ Raaden dezer Stede, hoognodig geagt hebben, „ dat 'er *ordre gestelt werde op 't stuk van 't wisse-* „ *len, ende 't geen daer aen dependeert*, door het „ oprechten van een Bank van Wissel".

Hier uit blijkt, dat de Wisselbank, bij derzelver eerste oprichting, slechts ten doel heeft gehad te bezorgen, dat men met meer gemak en zeker-

kerheid geldſpecien ter verwisſeling zoude kunnen vinden: 't welk nog blijkbaar te zien is uit de woorden. „ Soo is 't, dat myn voorſz. Heeren tot geryf „ ende verſekerheid van een iegelyck hier ter ſtede „ een Banck van Wisſel geordonneerd hebben, „ daar inne een iegelyck zal mogen brengen, alle „ alſulke Penningen, Masſen, Grenaillen, en Bi-„ lioenen, als hy goed zal vinden daer te laten „ komen, ende deſelve penningen ofte waerde van „ de voorſz. masſe, tot zyn believen weder uit-„ trecken".

Het was, volgens de eerſte inſtelling der bank, niet noodzaakelijk, dat hij, die 'er eenige geldſomme inbragt, het beloop derzelve terſtond daar weder uittrok: het ſtond hem vrij, om 'er zijn geld in te laaten blijven, en 'er op zijn gemak, als hij zulks goed vond, over te beſchikken. Om de eigenaars der kapitaalen, in de bank gebragt, zeker te ſtellen, verklaarde de Stad voor al het geene 'er ingebragt zal worden, vast te ſtaan en te reſpondeeren; het welk de eerſte grondſlag is van 't *Crediet* der amſterdamſche Wisſelbank.

Daar was ook vastgeſteld, dat die geenen, *die eenige Specien zullen willen permuteeren, ter voorſchreeve Banke de ſpecien mogen verzoecken, mits daer van geevende ſoo weinig toebate, als eenigzints doenlyck zal weezen;* waar uit blijkt, dat de Bank niet eeniglijk toeſtond, dat men over de penningen, welken men 'er in had gebragt, in geld van 't land beſchikte, maar ook dat men zich voorzage van verſchillende geldſpecien, door middel van een zeer maatig opgeld. En men ziet nog daarenboven, dat, door deze inrichting, de ſtad Amſterdam zich noodzaakelijk in 't bezit moest ſtellen van de waarde der vreemde muntſpecien, met betrekking op die van 's lands muntſpecien, te regelen.

'En

'Er was ook nog bij dit reglement bepaald, dat de wisselbrieven, zes honderd Guldens en daarboven beloopende, en te Amsterdam moetende betaald worden, niet anders dan ter bank, zouden mogen worden betaald, staande de Stad voor de bank in, en voor de betaaling borg blijvende: wordende de betaaling van wisselbrieven, niet ter bank geschied, nietig verklaard, onder eene boete van 25. Guldens voor de overtreeders. De reden, welke 't reglement van deze schikking geeft, is, *op dat de penningen op wissel getrokken te beter en te zekerder betaald mogen worden.* Dit gedeelte van de Ordonnantie word nochtans niet in acht genomen: het zweemt naar dat slag van wetten, welke haare kracht verliezen, om dat men 'er de hand niet aan houden kan. Men ziet alle dagen te Amsterdam eene menigte wisselbrieven buiten de bank betaalen, de agio van dezelve, volgens de cours, geregeld wordende.

Dezelfde Ordonnantie brengt ook mede, dat de penningen, ter bank berustende, aan handoplegging (*Arrest*) niet onderhevig zijn.

Indien men deze inrichting een weinig van nabij beschouwt, zoo ontdekt men terstond de reden, waarom de kapitaalen, ter bank berustende, hooger in waarde moesten stijgen, dan 't kasgeld.

1. Het gemak om 'er door wisselbrieven over te beschikken.

2. Het gemak, om zich, in geval van noodzaakelijkheid, van geldspecien te kunnen voorzien.

3. De noodzaakelijkheid om de betaaling der wisselbrieven ter bank te doen.

4. Het voorrecht van geen gevaar van handoplegging te loopen.

5. De zekerheid der kapitaalen, welke geen gevaar van dieverij of andere rampen onderhevig waren.

Het

Het voorrecht, dat de kapitaalen der bank met geen handoplegging kunnen worden bezwaard, schijnt veel tot den goeden uitslag, welken de Bank heeft gehad, te hebben toegebragt; want in den jaare 1670., wanneer de Wethouderschap van Amsterdam de bekrachtiging van dit voorrecht van de Staaten verzogt, haalde dezelve, onder andere redenen, aan, dat hetzelve verscheiden groote vreemde Personaadjen had aangespoord om 'er zeer groote sommen in bewaaring te geeven, en vertoonde teffens, dat het crediet der Bank gegrond was op eene volkomen zekerheid van 'er de kapitaalen, welken men 'er in gebragt had, weder te kunnen uittrekken, of 'er op eene andere wijze over te beschikken, zoo menigmaal en op zoodaanig eene wijze, als men zoude goedvinden. Ook bekrachtigden de Staaten van Holland deze schikking, alle handoplegging, welke op de kapitaalen der Bank, derzelver actien of rechten gedaan zouden worden, nietig en als niet geschied verklaarende; laatende een iegelijk de vrijheid, om over deszelfs kapitaalen te beschikken, even als of 'er de hand niet opgelegd ware.

Uit dit alles blijkt, dat de Heer de Montesquieu 't spoor bijster is, en eer zijne verbeelding dan de waarheid volgt, wanneer hij zich aldus uitlaat: „ *In de Staaten, welke den handel van oeconomie drijven, heeft men gelukkiglijk Banken opgericht, welke door haar crediet nieuwe tekenen van waarde hebben voortgebragt*". (*Espr. des Loix* T. II. *p.* 269.) ten minste dat dit op de Wisselbank van Amsterdam in 't geheel niet toegepast kan worden.

Zulke, welke zich verbeelden, *dat de voordeelen der Bank zich eeniglijk bepaalen, om den handel met wat meer spoeds te doen geschieden*, enz.

zijn

zijn niet minder van den rechten weg af (*a*). Inderdaad, lieden, die den hedendaagſchen ſtaat der zaaken niet anders beſchouwen, dan als of dezelven altijd op denzelfden voet geſtaan hebben, ſchijnen in het algemeen zich zulk een begrip van den aanleg van de Bank te maaken; en, daar wij dat begrip zelfs zien heerſchen bij veelen onzer landsgenooten, die in den koophandel zijn groot gebragt en geoefend, zoo is het den vreemden wel toe te geeven, dat zij 'er mede ingenomen zijn: maar men vraage hen eens, of de zekerheid, welke de Bank aan die geenen, welken geen handel drijven, bij voorbeeld, aan de hedendaagſche Jeſuiten, verſchaft, geen aanleiding geeft, om buitenlandſche ſchatten in bewaaring te krijgen, en of dit geen aanzienlijk en zeer gewichtig voordeel is?

Ook is men geheel van den weg af, als men zich verbeeldt, dat *de ſchat der Bank uit gemunt goud en zilver beſtaat* (*b*), en dat de Bank geen baar goud of zilver in ſtaaven aanneemt. Het tegendeel blijkt uit de Ordonnantie, en nog heden ten dage ontvangt men 'er goud en zilver in ſtaaven of klompen, vreemde geldſpecien, en wat dies meerder is.

Men loopt insgelijks het ſpoor bijster (*c*), wanneer men voorgeeft, dat het verſchil van 't bank- en kasgeld daar uit ontſtaat, dat de Bank de geldſpecien niet anders aanneemt, dan met omtrent vijf ten honderd beneden derzelver waarde in den koophandel, enz. Wij hebben hier boven de natuurlijke reden van dit verſchil aangeweezen. Zie hier, wat der Bank aanleiding heeft gegeeven, om de dukatonnen tegen drie guldens, en de dukaaten tegen vijf guldens aan te neemen.

In

(*a*) *Commerce de la Hollande.* (*b*) Ibid.

(*c*) Ibid. De Heer Bielfeldt ſchijnt hier ook op het dwaalſpoor. *Inſtit. Polit.*

In den jaare 1638, hadden eenige bijzondere lieden zich meester van 't bankgeld gemaakt, zoodaanig, dat die geenen, welke hetzelve noodig hadden, het niet dan met moeite konden bekomen. De Wethouderſchap, om den kooplieden in hunnen nood te hulp te komen, maakte eene ſchikking, door dewelke zij allen, die bankgeld noodig hadden, toeſtond 'er de dukatonnen tegens drie guldens, en de Kruisrijksdaalders tegen acht- en veertig ſtuivers in te brengen, en dezelven 'er vier maanden achter een in bewaaring te laaten, en ze vervolgens wederom te neemen. Dezen tijd verſtreeken, en 't geld niet te rug gehaald zijnde, was 't aan de Bank voor dien prijs vervallen.

Hier uit blijkt, dat het verſchil tusſchen het bank- en kasgeld niet kan voortkomen uit het verſchil door den even aangehaalden Schrijver opgegeeven, dewijl men zijn geld op denzelfden voet als men 't in de Bank gebragt had, 'er weder konde uithaalen, en dit heeft ook nog heden plaats. Een koopman bezit eene groote ſomme gereed geld; hij doet dezelve in de Bank brengen, onder een handſchrift, hetwelk men voor bankgeld moet aanneemen; en hij kan drie, vier, vijf, zes maanden en langer daarna, zijn gebragte geld, tegen de overgaave der bankbrieven, te rug neemen.

En wel verre van daar, dat men geen goud of zilver in klompen of ſtaaven, enz. in de Bank zoude mogen brengen, heeft de Wethouderſchap van Amſterdam, om de misbruiken, voor te komen, welke in 't koopen en verkoopen van goud- of zilverklompen en ſtaaven, die men daarna naar de munt zond, begaan werden, als mede om de Plakaaten op 't ſtuk der munt te handhaaven, en de veranderingen, welken men 'er in maaken konde, tegen te gaan, en ten einde die geenen, welke in de Bank belang hadden,

den, de noodige geldſpecien voor den handel, met zoo weinig verlies, als eenigzins mogelijk was, zouden kunnen vinden, in den jaare 1684, bij vernieuwing van de Ordonnantie, gewillekeurd:

Art. I. „ DAT geen Wisſelaers, of ſich met „ wisſelen ofte Casſiersampt bemoeyende, mitgaders Joden en allen anderen, van wat ſtaet of conditie die ſouden mogen ſyn, binnen deſe ſtad of „ Jurisdictie van dien ſig ſullen vervorderen eenige „ masſen van Silver, het ſy in baren, realen van „ achten of andere ſpecien, hoedanig die ſouden „ mogen ſyn, te kopen of op te ſoeken, verkopen nog te verhandelen, anders dan aen of van „ de Heeren Commisſarisſen van de Banke voorſz. „ nogte daer op eenige toebaet te geven of te nemen, op pene van confiſcatie van het ſelve Silver of de weerde van dien, indien het feit niet „ ter verſcher daet ontdekt en werde, en verder „ op ſodanige boeten en penen, als by Placaten en „ Willekeuren daer van ſynde, is geſtatueert, die „ hier mede gehouden werden voor geinſereert, „ blyvende alleen geëximeert de Goud en Silver „ ſmeden, ten regarde van 't geene ſyluyden opregtelyk tot hunne neringe van nooden hebben, „ en verder nogte meerder niet, behoudelyk ook „ dat de Koopluyden of handelaers van Silver of „ Goud, vry ſal ſtaen, de materialen van Silver of „ Goud, die ſyluyden van buyten of over Zee, 't „ ſy voor haer ſelven of in commisſie van anderen „ ſoude mogen bekomen, te verkopen of ter „ munte te mogen ſenden, en daer voor ſodanige „ penningen van de Muntmeeſters ontfangen, als „ hun luyden geraden dunken ſal, edog ſullen niet „ vermogen deſelve met enig opgeld of toebate te „ verkopen nogte verhandelen, anders als in voegen „ hier vooren is geſeid.

Art. II. „ Dat by de Heeren Commissarissen
„ van de Wisselbank sal sorge gedragen werden,
„ om te doen smelten en gieten quantiteit staven
„ of teenen op den voet, van de nieuwe groote
„ Keur van elf penningen, acht grein, synde met
„ Stadsteken kennelyk gemerkt, om den Silver-
„ smeeden in hare neringe ten minsten pryse
„ mogelyk daer mede te konnen gerieven, doch
„ niet minder als ter waerde van 300 Guldens
„ teffens.

Art. III. „ Dat vorders de Koopluyden en alle
„ anderen, eenige penningen of specie ter nego-
„ tie, of tot versendinge buytens Lands nodig heb-
„ bende, daar mede by de Heeren Commissarissen
„ ter Banke sullen worden geryft, met soo weynig
„ opgeld of toebate als na constitutie en gelegent-
„ heit der versogte specien sal worden vereischt,
„ *van gelyken die eenige massen van Silver, 't zy in*
„ *baren, realen of specien, hoedanig die souden mo-*
„ *gen wesen, ten Banke zullen willen permuteren of*
„ *verwisselen, daar mede ten spoedigsten en ten mees-*
„ *ten pryse doenlyk sullen werden geaccommodeert.*

Art. IV. „ Dat mede gene Joden nogte anderen
„ sig sullen verstouten dagelyks aen de Beurs of op
„ eenige andere Marktplaats te staen, ook aen eeni-
„ ge Huysen om te loopen om op te soeken, of
„ in te wisselen of te verwisselen eenige specien,
„ hoedanig die souden mogen wesen, op de ver-
„ beurte, soo ymandt bevonden werdt contrarie
„ gedaen te hebben, van alle gelden zoo by haer
„ bevonden werden, en daer en boven een boete
„ van 100 Guldens, en meerder daar op bevonden
„ werdende, dat zy boven de voorsz. verbeurte
„ en boete gebragt sullen werden in de Boeyen
„ deser stede, en self naer exigentie van de zake
„ by geesseling daar over gecorrigeert".

Uit-

Uit het geen wy hier van de Keuren van Amsterdam (*a*) hebben aangehaald, blykt, zoo 't my voorkomt, ten allerklaarste, dat de Bank van Amsterdam in haaren oorsprong zeer verschillende is van de Banken van Venetië, van Londen, en meer anderen, met dewelken zij somwijlen vergeleeken word: dat de *definitie*, welke de Heer Savary van de Bank geeft, op haar niet dan zeer oneigenlijk toegepast kan worden; dat het gemak, het welk de wisselbrieven tegenwoordig aan onzen koophandel toebrengen, en het regelen van de wissel-cours op de beurs van Amsterdam, gevolgen zijn van de meerdere uitgebreidheid, welke de Wisselbank van Amsterdam door eenen aanwas van koophandel in haar bedrijf gekreegen heeft, en bij het aanleggen van de amsterdamsche Wisselbank noch bedoeld noch voorzien zijn, zelfs niet voorzien of bedoeld hebben kunnen worden; en dat zulken, welke die gevolgen als hoofdeinden van het aanleggen van de Wisselbank aanzien, even zoo sterk van het rechte spoor afzijn, als zulke, welke zich zouden verbeelden, dat, bij de eerste oprichting der O. I. Maatschappije, bereids het bezit en heerschappij, welke de onzen in het Oosten hebben en voeren, bedoeld zouden zijn geweest, en daar toe de eerste oost-indische tochten ondernomen (*b*). Wat 'er van zij, zeker is het allenthalven

(*a*) *Handvesten en Keuren van Amsterdam*, D. I. bl. 613.

(*b*) De Schrijver van *les Recherches sur le Commerce* schijnt in dezelfde feil gevallen te zijn: hij vindt de aanmerking, welke op het zeggen van den Heer Montesquieu in het werk, *la Richesse de la Hollande* betiteld, voorkomt, en van welke wij hier voren bladz. 384. gesproken hebben, zoo buitensporig, dat hij betuigt, dat ingevalle die aanmerking streek houd, hij het minste denkbeeld niet meer heeft, van 't geen men *Bank* noemt: „ ik vraag (zegt hij vervolgens) „ in den striktsten zin, of de cijffers en papieren, die in het no-

ven dat de Bank van Amsterdam, veel gemak aan den koophandel dezer gewesten toebrengende, daarom ook als eene mede-oorzaak van deszelfs aanwas en bloei, sedert den opstand tegen Spanje, te houden is.

De

„ blijk circuleeren, *niet zijn nieuwe tekenen van waarde*"? Doch ik vraag op mijne beurt, of de Wisselbank aangelegd is *om zulke papieren te doen circuleeren, om aan dezelve eene nieuwe waarde te geeven*; of de Schrijver dier *Recherches* hier niet blijkbaar een gedeelte van het hedendaagsch bedrijf van de Bank met den aart en oorsprong van de Bank verwart? of de Schrijver van *la Richesse* tot eene taak heeft genomen om het bedrijf, de huishoudelijke werking, of 't geen de Franschen het *mechanique* noemen, dan wel den oorsprong en voortgang van de Wisselbank voor te draagen? of de woorden van de Keuren der Stad Amsterdam niet zoo klaar, als het licht aan den hemel schijnt, doen zien, dat de oorsprong van de Bank geen anderen grond heeft dan „ *alle stygeringe ende* „ *confusie in 't stuk van de munte te weeren, ende den Luyden* „ *die eenige* SPECIEN IN DE COOPMANSCHAPPE VAN „ DOEN HEBBEN TE GERIEVEN"? of de Schrijver van de *Recherches* het bestek van dien van *la Richesse de la Hollande* niet geheel uit het oog verliest, en de oorspronkelijkste eigenschappen van de amsterdamsche Bank, met de gevolgen, welke uit dezelven voortgevloeid zijn, niet geheel verwart, wanneer hij 'er op dien voet van spreekt, als hij op de aangehaalde plaats T. I. *p.* 46. *n.* 45. en voorts nog *p.* 22 *n.* 11. doet. Men behoeft waarlijk maar de Keuren, bij welken de Bank van Amsterdam is opgericht, naderhand bevestigd, en voorts meerder geregeld, te leezen, om zich te verwonderen; hoe iemand, welke anderzins niet ontbloot is van kundigheid en oordeel, stof tot berisping in het gedeelte van 't werk van *la Richesse de la Hollande*, daar zijne aanmerkingen op gevallen zijn, kan vinden. Meerder acht ik noch op deze noch op eenige andere aanmerkingen van den Schrijver, welke allen van 't zelfde aloi zijn, niet te moeten zeggen. Alleenlijk zal ik hem vraagen, of de heuschheid niet wel vereischt had, dat, daar hij den Schrijver van *la Richesse de la Hollande* aanhaalt, om hem over den hekel te haalen, hij denzelven, daar hij hem volgt en zaaken van hem overneemt, ook de eere had aangedaan van hem te noemen?

De wezenlijke veelheid van geld is het echter niet alleen, welke, aan den koophandel gemak toebrengende, daarom onder het getal der oorzaaken, die in de jongste tijden veel hebben toegebragt, om den handel te doen toeneemen, te tellen is: daar is te Amsterdam een beroep, het welk 'er niet minder veel aan toebrengt, door het gemak, het welk het den kooplieden verschaft, om den loop van hunnen handel te vermeerderen: ik bedoel het beroep van Kasfier; hetwelk eene bijzondere opmerking verdient, al was het maar alleen om te zien, hoe in den koophandel de grootste verrichtingen dikwijls van zoodaanige eenvoudige inrichtingen afhangen, dat men 'er nooit de gevolgen van zoude hebben durven vermoeden.

Dit beroep, het welk (voor zoo veel wij weeten) alleen te Amsterdam en nergens elders bekend is, is een der eenvoudigste van den koophandel: het bestaat slechts in geld te ontvangen en uit te geeven voor rekening der kooplieden, door welken de Kasfiers ten dien einde gebruikt worden, en die hun geld aan dezelven ter bewaaringe toevertrouwen, om de zorg van geld aan huis te hebben, en de moeite om gelden te ontvangen en uit te geeven, te vermijden. De Kasfier geniet voor zijne moeite een achtste ten honderd, dat is twee en een halve stuiver van de honderd guldens. Het kasfierschap maakt hem, die dit beroep oefent, dikwijls bewaarder van zeer aanmerkelijke sommen: en, naar den aart van dat beroep, zoude een Kasfier nooit eenig gebruik van 't geld, hetwelk hij onder zich heeft, mogen maaken, maar hetzelve onaangeroerd gereed houden, om het te rug te geeven terstond, als het afgevorderd word. Dusdaanig is het kasfierschap, als men zijn oorsprong beschouwt, doch niet, wanneer men dat beroep, zoo als hetzelve thans in zwang is, gade slaat.

Naar den loop van den koophandel is een Kassier nooit in het geval, dat alle, van wien hij geld in handen heeft, te gelijk hunne penningen komen eischen, en gevolgelijk heeft hij altijd zeer groote sommen gelds van anderen onder zich. Als men het stiptste recht alleen in aanmerking neemt, schijnt het met de goede trouw en de gronden van het recht niet overeengebragt te kunnen worden, dat men aan geld, hetwelk men in bewaaring heeft, de handen slaa, en het tot zijn eigen, of iemands anders gebruik besteede. Echter heeft de koophandel, welke niet dulden kan, dat het geld stil ligge, aanleiding gegeeven tot het invoeren van eene gewoonte, welke van die stiptheid geheel afwijkt. De Kassiers, die, uit den aart en oorsprong van hun beroep, nooit uitstaande penningen moesten hebben, die altijd *Debiteurs*, en nimmer *Crediteurs* moesten zijn, worden dikwijls schuldeischers van die geenen, van wien zij geld in handen hebben gehad, en welken zij geld verstrekken, met hier toe het geld hunner schuldeischeren te gebruiken. Dit gebruik is bekend: het vertrouwen, hetwelk de kooplieden stellen in de oprechtheid en bekwaamheid van hun, welke dit beroep oefenen, strekt hun tot zekerheid en waarborg. Gerust voor hun geld, zeker van 'er alle oogenblikken over te kunnen beschikken, zien de kooplieden, welke zich van een Kassier bedienen, zich daar door in staat, om zich onvoorziene omstandigheden en gelegenheden te nutte te maaken, om een groot voordeel te doen, van het welk zij buiten dat zouden hebben moeten afzien.

Een koopman vindt zich, bij voorbeeld, op eene openbaare verkooping, en ziet gelegenheid om 'er eene waar tot een laagen prijs te koopen; hij neemt die gelegenheid waar, zonder tot de betaaling gereed geld te hebben; hij is verzekerd, dat

zijn Kasſier hem het benoodigde geld zal verſchieten; en de Kasſier maakt geene de minſte zwarigheid, om hem geld te verſtrekken, om dat hij gelegenheid gehad heeft, door de ontvangst en de uitgaaven, die geduuriglijk door deszelfs handen zijn gegaan, het bedrijf van den koopman in deszelfs negotie, en den ſtaat en vastigheid van deszelfs comptoir, te leeren kennen. Men zoude niet gelooven, wat voor een gemak deze gewoonte tegenwoordig aan den loop van den koophandel verſchaft, en hoe menigvuldig dezelve het geld, hetwelk in handen is, vermeerdert en verdubbelt. De Kasſiers zijn nu aan te merken als zulken, welke eene groote ſomme gelds, door verſchillende lieden bij een gebragt, om bij gelegenheid van een gedeelte daar van gebruik te maaken, naar maate dat zij 'er deel aan hebben, onder zich hebben, om daar mede die lieden te gerijven, naar maate dat de omſtandigheden van de kas het toelaaten, en dat hij oordeelt het voor zijne rekening te kunnen doen: nu het kasſierſchap door gewoonte op dien voet gebragt is, en elk, die een kasſier gebruikt, weet, dat zijn geld onder de gemeene masſa raakt en gebruikt word, ſchijnt dit gebruik daar door ook geoorloofd te zijn. Het zelve brengt buiten dat nog zoo veel gemak aan den koophandel toe, dat het voor de binnenlandſche zaaken niet min nuttig is, dan de Bank voor buitenlandſche zaaken. Misſchien is het nog van meerder nut.

Men ſtelt onder de oorzaaken, welke tegenwoordig Hollands koophandel ſtaande houden, het gemak, dat 'er de vreemdelingen vinden, van de betaaling van een gedeelte hunner derwaards gezonden waaren te ontvangen, eer dat dezelven op de plaatſen, werwaards zij gezonden zijn, zijn aangekomen: ſommigen beweeren zelfs, dat dit gemak

 alleen

alleen belet, dat Hollands handel niet geheel te gronde gaat. Echter zoude de koophandel van Amſterdam niet in ſtaat zijn deze verſchotten te doen, zonder het gemak, hetwelk het kasſierſchap aan den zelven toebrengt: en hier uit kan men wederom zien, hoe zelfs de eenvoudigſte beginſels, buiten verwachting, in hunne gevolgen, van het uiterſte belang kunnen worden. Men zegt, dat het kasſierſchap zijnen oorſprong verſchuldigd is aan de gewoonte van eenige zaandamſche kooplieden, die, om niet geduurig geld heen en weder van Amſterdam naar huis te brengen, en daar mede op reis belemmerd te zijn, hunne penningen te Amſterdam aan iemand in bewaaring lieten.

Reglementen van Asſurantie.

HET drijven van koopmanſchap deed een anderen tak tot deszelfs voorſpoed opkomen, welke onder de benaaming van *Asſurantie* bekend is, en meest al diende om den koopman te behoeden voor ſlagen, die hem te veel zouden krenken. Voor zwaare verliezen wilde men gedekt zijn, en hier uit rees de gedachte en de begeerte om zich te verzekeren. Men meent vrij algemeenlijk, dat deze tak van koophandel, welke bij de Italiaanen lang in gebruik is geweest, eerst omtrent de zestiende eeuw in Holland is opgkomen. Dewijl nochtans de Ordonnantie bij Keizer Karel den Vijfden, omtrent de zeezaaken, den 29 Meij 1549, gemaakt, eenige ſchikkingen, tot de *Asſurantien* betrekkelijk, behelst, is 't vrij waarſchijnelijk, dat de Hollanders reeds een geruimen tijd te vooren in de gewoonte waren van goederen te laaten verzekeren. Wat 'er ook van zij, deze nieuwe tak van koophandel heeft zich in 't vervolg niet minder uitgebreid, dan

dan alle anderen. Natuurlijk gaf het een groot gemak, dat men de prijzen der goederen voor 't gevaar met meerder juistheid konde verhoogen. Het berekenen van dat gevaar kreeg vaster regels. Men vond geen tegenſpraak, men vond het zelfs redelijk, dat de prijzen der waaren en koopmanſchappen, welke over zee gevoerd worden, in 't algemeen, op de markten geſteld werden, berekend met bijvoeging van de premien van asſurantie, even als de vrachtloonen berekend worden, om den inkoop - prijs der overgebragte goederen te bepaalen: en, even als het vaaren op vracht, om deszelfs voordeel, een rijken tak van koophandel maakt, van welken de kosten door de koopers goed gemaakt worden, zoo werd het verzekeren mede een rijke tak van den algemeenen koophandel, welke deszelfs voordeelen uit de beurs der kooperen trekt. Doch niets is 'er, hoe nuttig, dat niet ten nadeele gebruikt kan worden. De Asſurantie verſchafte den koophandel voordeelen, maar gaf ook aanleiding tot misbruiken, van dewelken ſommigen zich bedienden, om hunnen bijzonderen handel voordeel toe te brengen. Het geene tot veiligheid en voordeel van allen moest dienen, werd dus tot nadeel van 't algemeen, en ('t geen maar te dikwijls geſchiedt) ten baate van weinigen verkeerd. Dit wekte de oplettenheid van de Overheid: zij zag zich genoodzaakt om de vrijheden, welken de handelaars in de asſurantie zich aanmaatigden, te beteugelen, en middelen te gebruiken, welke in 't vervolg hunne onmaatige, en alleen voor zich zelve zorgende, begeerlijkheid paalen zouden ſtellen.

Reeds in 't jaar 1549 was Karel de Vijfde, gelijk wij wat hooger aangemerkt hebben (*a*), bedacht geweest om de ſcheepvaart en handel zijner

(*a*) Zie ook D. II. bl. 2. en volg. en Bijlaage A. van het II. D.

ner nederlandſche ingezetenen te beveiligen en te verzekeren, waar toe dienen Artikel XX. en volgende van de Ordonnantie.

Het zij deze Ordonnantie van Karel den Vijfden niet aangenomen is geworden, 't zij dat dezelve, na 't oprichten van den Vrijen Staat, ten tijde van Filips den II., in onbruik geraakt is, 't zij, dat de ſchikkingen bij deze Ordonnantie, ter bevordering en beveiliging des handels en der ſcheepvaart, aan dat oogmerk niet genoeg voldeeden, de Wethouderſchap van Amſterdam heeft, op 't aanhouden der kooplieden dier ſtad, in den jaare 1598, eene Kamer van Asſurantie en Avarij opgericht, welker Ordonnantie, door de Staaten van Holland, in den jaare 1612, goedgekeurd en bekrachtigd is. Dezelve bevat 36. Artikelen. Of men bij 't maaken van die Ordonnantie op zekere zaaken en omſtandigheden niet genoeg gelet, of zekere beletſelen niet voorzien hebbe, dan of, den loop van de negotie eenige veranderingen ondergaande, daarom ook eenige veranderingen aan die Ordonnantie gemaakt moesten worden, zij is verſcheiden maalen veranderd, en in den jaare 1744 is 'er een geheele nieuwe ingevoerd. Die liefhebberij heeft, en zich geen moeite ontziet, kan dezelven tegen malkanderen leezen, en zal daar door de verſchillendheden gewaar worden, die 'er ten aanzien van de asſurantie in die Ordonnantien plaats hebben. Middelburg heeft 'er eene, in den jaare 1600, en Rotterdam in den jaare 1604, gemaakt, welke laatſte, in den jaare 1721, vernieuwd is.

Deze bijzondere voorzieninge ter verzekeringe van koophandel en zeevaart, en de noodzaakelijkheid om aan die twee bronnen van 's lands welvaaren eene geduurige beſcherming te doen genieten, ſchijnen onze voorvaders tot de gedachten

ge-

gebragt te hebben, om Kamers van Asſurantie op te richten; ten dien einde reglementen te maaken, welke hunnen handel en ſcheepvaart konden beveiligen, en de geſchillen, ter gelegenheid van verzekering voorvallende, ſpoedig afdoen.

De oorlog, dien de Vereenigde Gewesten zoo langen tijd tegen de gantſche macht van Spanje hadden gevoerd, en welke, bij 't eindigen van het twaalfjaarig beſtand, weder was ontſtoken, kostte den Vrijen Staat geweldige ſommen. De koophandel had zich, wel is waar, uitgebreid: de rijkdommen, welken dezelve uit de beide Indiën aanbragt, ſtelden de gewesten wel in ſtaat om derzelver oude onderdrukkers het hoofd te bieden; maar de voordeelen van dien zoo bloeienden handel werden alleen recht beſpeurd bij de gewesten, welke wezenlijk handel dreeven: de anderen, welke deze zelfde hulpmiddelen niet bezaten, en echter voor hun aandeel den onmaatelijken last der onderſtandgelden moesten helpen draagen, zagen na middelen om, welke, ten minſte voor een gedeelte, den last, waar onder zij bukten, konden verligten. Zij meenden dat de koophandel hun hier toe een middel aan de hand konde geeven, door het oprichten eener algemeene Asſurantie-Kamer (*a*). De Algemeene Staaten leverden, in den jaare 1629, een ontwerp daar toe den Afgevaardigden der bijzondere gewesten over, en verzogten in 't bijzonder die van Holland, dat zij bij hunne magtigers wilden bewerken, dat dit ontwerp onderzogt werde, en, zoo niet aangenomen, gearbeid mogt werden, om de hindernisſen en gebreken te verhelpen, en tot het een of 't ander vast en geregeld mid-

(*a*) Zie Aitzema *Zaaken van Staat*, D. I. bladz. 912. en volg. Bijlaage bij dit Deel S.

middel ter beveiliging van vaart en koophandel te komen. Dewijl zij, gelijk zij zeiden, overtuigd waren, dat, deze algemeene Maatſchappij of Kamer van Asſurantie eens ingevoerd zijnde, de kooplieden een veel veiliger handel ter zee zouden kunnen drijven, dan te vooren, en dat het daarenboven een middel zoude zijn, om de gewesten te ontlasten van de zwaare buitengewoone lasten, welke de Zeehandel denzelven kostte, en welken zij verklaarden niet langer te kunnen opbrengen.

Dit ontwerp van eene algemeene Aſſurantie-Maatſchappij, 't welk vrij wat meer bedoelde, dan de Maatſchappijen van Asſurantie gewoonelijk doen, en 't welk in den grond dienen moest, om eene vaste, geregelde en vrij aanzienlijke zeemagt, om den koophandel en ſcheepvaart van 't Gemeenebest tegen allerlei aanvallen te beſchermen, bij een te brengen, ging niet door; hebbende de handeldrijvende gewesten en ſteden 'er zich altijd krachtdaadig tegen verzet, zoo dikwijls de andere gewesten, bij de ſcheepvaart van den Staat minder belang hebbende, 't zelve ter baane hebben willen brengen. Zoo dikwijls als 'er nieuwe onderſtandgelden ten dienſte van de zeemagt moesten worden opgebragt, kwamen de gewesten, welke niet aan zee liggen, met het ontwerp voor den dag, als alleen in ſtaat om de veiligheid van koophandel en ſcheepvaart te bezorgen. De aan-zee-liggende gewesten, en met naame Holland, leiden daar tegen in „ dat de
„ commercie beſtaat bij *induſtrie*, *wackerheid*, ende
„ *naarſtigheid*, en dat bij ende door de *Compagnie van*
„ *Aſſurantie*, de ſloffe en de plompe kooplieden alſoo
„ veel avantagie hadden als de vlijtige en kloeke (*a*)".

De kooplieden zelve, welken 't ontwerp van asſu-

(*a*) Aitzema l. c. bl. 819.

assurantie in 't bijzonder scheen te moeten begunstigen, waren van de eersten, die den Algemeenen Staaten de nadeelen, welken (zoo zij voorgaven) 'er voor den handel en gevolgelijk voor den Staat zelven uit zouden voortspruiten, onder 't oog bragten. Daar waren gemagtigden aan hun gezonden, om hunne gedachten over dat ontwerp te hooren; en, die gehoord hebbende, werden zij in geschrifte van hun verlangd. Zij gaven derhalven in 't zelfde jaar den Algemeenen Staaten een Bericht over (*a*), waarin zij de redenen, welken het ontwerp eener Algemeene Assurantie-Maatschappij moesten van de hand doen wijzen, voordroegen (*b*).

Was het voorgeslagen ontwerp aan al te groote zwaarigheden onderhevig, de redenen, welken de kooplieden bijbragten, om het aan te toonen, waren waarlijk al vrij zwak en onnozel. Dezelven kwamen voornaamelijk op deze algemeene reden uit; dat naamelijk de koophandel geene vermeerdering van kosten konde lijden, en dat de kooplieden liever zich aan 't gevaar der rampen onderwierpen, dan hunnen handel op zulk een wijze te zien bezwaaren. Het is echter eene bekende zaak, dat de kooplieden, 't zij zij hunne waaren laaten verzekeren, dan niet, altijd den prijs der assurantie mede rekenen, en hunne rekening van onkosten daar naar opmaaken; even als de prijzen der waaren en 't geen zij moeten gelden: 't gevaar voorondersteld zijnde, is 't geen reden die geldt, te zeggen, dat men niet wil doen verzekeren, om dat men alsdan de waaren niet voor den zelfden prijs, als anderen, kan leveren; en dat men dezelve voor dezelfden prijs zal leveren, niettegenstaande men de kosten van as-

(*a*) Aitzema l. c.
(*b*) Ibid. l. c. Bijlaage bij dit Deel T.

asſurantie niet doe. Een koopman maakt zijne rekening op dien voet niet: want het zijn de gevaaren, en niet het geene men betaalt, om 'er van bevrijd te zijn, welke hen, die koopmanſchappen verzenden of ſchepen reeden, of huuren, moeten aanzetten, om 'er den prijs van te verhoogen. De bedenkingen, welken de kooplieden opgeeven, omtrent de zwaarigheden, die het ontwerp in deszelfs uitvoering konde ontmoeten, zijn van meer kracht. Daar waren nochtans nog wel andere bedenkingen te maaken, of liever bij te brengen; want het is zeer waarſchijnelijk, dat men ze gemaakt hebbe. Zie 'er hier eenigen.

Eerstelijk, de koophandel is van dien aart, dat dezelve wil, dat men ieder, welke 'er deel in neemt, volkomen vrijheid laate, om zijne nijgingen, genegenheid en inzigten te volgen. Van daag wil ik laaten verzekeren, morgen verkies ik zulks niet te doen. Beneemt men mij deze vrijheid, zoo bedwingt, beteugelt en ſtremt men de ontwerpen, welken ik in mijn hoofd geſmeed hadde, welker vrije loop alleen den grondſlag mijns handels maakt.

In de tweede plaats, zijn de rampen en gevaaren, niet altijd dezelfde. Heden kan ik ſchepen naar de oostzee, naar de middelandſche zee zenden, zonder eenige vijandelijkheid te vreezen: waarom zal ik verplicht zijn de kosten mijner verzending te vermeerderen met premien van asſurantie tegen gevaaren, welken ik niet heb te vreezen? Hier door zoude zekerlijk mijnen mededingeren een voordeel op mij worden gegeeven, en daar door ook veroorzaakt worden, dat de vreemde ſchepen de havens van den Vrijen Staat voorbij zouden vaaren, in plaats van 'er in te loopen.

Buiten dat, welke noodlottige gevolgen zoude de

de handel niet hebben te vreezen gehad, van zoodanig een ingewikkeld bestier, als dat der Asfurantie-Kamer zoude zijn geweest. Men herinnere zich 't geen de handel lijdt door den dwang, welken de ophef van 's lands rechten dien doet ondergaan, en men zal ligt erkennen, dat, hoewel 't ontwerp, waar van hier gehandeld word, met zeer heilzaame oogmerken, en zeer goede inzigten opgesteld ware, hetzelve nochtans in zijne uitvoering, gelijk meer andere, aan zulke belemmeringen onderhevig zoude zijn geweest, dat het nadeel het nut verre zoude hebben overtroffen.

Wat meer is, deze *Asfurantie-Kamer* was geschikt, om niet alleen de gevaaren der zee, maar ook die, welken men van den vijand had te vreezen, op zich te neemen: en ten dien einde zoude dezelve zorg draagen, dat zij altijd eene magt in zee hadt, welke in staat was, om den koophandel en scheepvaart te beschermen: maar zoude die groote zeemagt in tijden van vrede wel noodzaakelijk, en zoude zij in tijd van oorlog wel toereikende zijn geweest? Met dit al zal men ook moeten erkennen, dat, had men, in de plaats van dit ontwerp, eenig ander gemaakt, of liever dit ontwerp van de zwaarigheden, aan welken het onderhevig was, grootendeels gezuiverd (want waar zijn ontwerpen, en wat doet de mensch, daar geen gebreken mede gepaard gaan?) onze zeemagt zoude waarschijnlijk beter in staat gebleeven, en niet tot die laagheid zijn vervallen, in welke wij haar gezien hebben.

Wij hebben hier vooren gesproken van 't gemak, het welk het beroep van kassier aan den koophandel toebrengt. Hetzelve moet onze aanmerking natuurlijk doen vallen op het groot vertrouwen, hetwelk de kooplieden op die geenen, die het oefenen, stellen. De goede trouw in het koop-

manſchappen, en de nauwgezetheid onzer Voorvaderen daar omtrent, hebben (men kan het niet genoeg herhaalen) meer dan alle andere middelen toegebragt, om den koophandel, na het oprichten van den Vereenigden Staat, tot dien hoogen trap van luister, waar op men denzelven gezien heeft, te verheffen. De goede trouw, zoo in den binnenlandſchen als buitenlandſchen koophandel, 't zij dat men met landslieden of met vreemden te doen hadt; trouw in de overeenkomsten en verbintenisſen; oprechtheid in het koopen en verkoopen, en in het uitvoeren van gegeeven last; naauwkeurigheid in de fabrieken en manufactuuren; dit alles heeft vooral de ſcheepvaart en koophandel der Nederlanderen doen bloeien in een tijd, waar in de nood en wankelbaare ſtaat van het land de ingezetenen naauwkeurig deden letten op grondbeginſelen, welke men zoo ligt uit het oog verliest, wanneer men gerustelijk de vermaaken des leevens geniet.

De natuurlijke zuinigheid der onzen, de aart des koophandels, welke altijd het verzamelen van rijkdommen in het oog heeft, en de lust tot den arbeid, welke men ongevoelig door de gewoonte van te arbeiden bekomt; deeden de rijkdommen der Vrije Nederlanderen noodzaakelijk aanwasſen, en vermeerderden daar door zelfs ook de middelen, om den handel met meer gemak te drijven. Deze aanwas van rijkdommen, en in het bijzonder van gereed geld, blijkt zigtbaar uit het deel, hetwelk de onzen in de buitenlandſche publieke fondſen hebben.

De penningen, welke uit heimelijke liefdegaaven, en openbaare inzamelingen zijn voortgekomen, als mede die, welke tot ſtichtingen voor de armen zijn gemaakt of gegeeven, verſtrekken ook ten bewijze hier van. Zwaare ſommen gelds zijn 'er door voortgebragt, welke met alle mogelijke naauwkeurig-

rig-

tigheid en beleid besteed worden. Alle deze stichtingen zijn zonder pracht. De liefde tot het vaderland of tot zijn evenmensch heeft dezelve doen opkomen, en onderhoudtze zonder uiterlijke praal. Men vindt bijna overal ordentelijke huizen voor behoeftigen en gebrekkelijke mannen en vrouwen: de mildaadigheid is onder alle ingezetenen van allerlei godsdienst even groot geweest. De weeshuizen, welken wij overal in ons land aantreffen, verrukken eenen vreemdeling, die dezelve nergens anders zoo ziet. De opvoeding der kinderen tot eenig ambacht voldoet vrij meer aan het doeleinde eener geschikte burgermaatschappije, en aan de noodwendigheden van den vaart en koophandel, dan het leeren prevelen in een onarbeidzaam leeven, daar men de jeugd, in andere landen, mede ophoudt.

Alle kunsten en handwerken staan, in de hollandsche steden, gelijk bij andere volken van Europa, onder gilden. Niemand zal ligt ontkennen, dat zij mede tot aanwas en bloei van onze fabrieken en manufactuuren, en, uit dien hoofde, ook tot bevordering van onzen koophandel en scheepvaart, gestrekt hebben. Sommigen hebben tegen de gildens als schadelijk voor de vrijheid, welke het fabriceeren vereischt, geschreeven, en gemeend, dat zij afgeschaft moesten worden. Het is daar mede gelegen als met andere zaaken: zoo ras vindt men niet het een of 't ander letsel aan eene zaak, of men verwerpt die geheel. Ik zal 'er in 't vervolg nader van moeten spreeken: hier moet ik echter aantekenen, dat onze gilden niet aan die bezwaarende lasten onderworpen zijn, als in andere landen, en dat dezelven veele goede schikkingen bevatten, welke bij anderen niet gevonden worden.

De bank van leening is in vroegere tijden al mede een middel geweest, ter bevordering van den koop-

handel ingesteld. Somwijl konde een koopman of fabriekeur schielijk eenig geld noodig hebben. Hij wist terstond eene plaats om gerijfd te worden: doch zedert dat de rijkdommen zoo sterk bij ons zijn toegenomen, en 'er veele menschen zijn, welke bestendig geld ledig hebben liggen, is dit hulpmiddel minder noodzaakelijk en dienstig.

De burgerlijke vrijheid heeft op de boekneering, of koophandel in Boeken, inzonderheid eenen merkelijken invloed gehad. Wij hebben 'er te vooren verslag van gedaan (*a*). Het is niet te gelooven, hoe veele boeken men in Holland voor rekening van buitenlanders heeft gedrukt, van welken geen enkel exemplaar binnen 's lands is uitgegeeven: en wat getal van menschen vinden hun bestaan bij dien koophandel niet, als men nagaat, hoe veelerlei slag van volk 'er aan te pas kome, geleerden, ongeleerden, half-geleerden, correctors, papiermaakers, lettergieters, persemaakers, kassemaakers, kooplieden in lompen, plaatsnijders, plaatdrukkers, boekbinders, leer- en pergament-verkoopers, schippers, kruiers; eindelijk al wat maar meer of min tot de druk-graveer-of tekenkunst behoort: zoo dat de bloei van den koophandel in boeken, niet enkelijk op zich zelve, maar te gelijk als tot de bevordering van kunsten en wetenschappen, welke aan de boeknegotie ziel en leeven geeven, dienende, als medeoorzaaken van den aanwas des algemeenen koophandels beschouwd kan worden.

Een gelijkvormige rechts-oefening word in de *Propositie* van Z. D. Hoogheid opgegeeven onder de zedelijke oorzaaken, die tot het toeneemen van onze vaart en koophandel het haare heeft toegebragt: niet alleen is het noodig, dat 'er tusschen grooten

(*a*) D. II. bl. 325.

grooten en kleinen, tusfchen rijken en armen, tusfchen Jooden en Christenen, tusfchen ingezetenen en vreemdelingen, in de rechtspleeging geen aanzien van perfoonen plaats vinde; maar de koopman inzonderheid, die te vooren moet kunnen weeten, waarop hij vast kan tellen, moet, al was het om die reden alleen, zeker zijn, dat hem recht zal gefchieden tegen ieder een, wie het ook zij: en om die zelfde reden zoude het te wenfchen zijn, dat, (gelijk Z. D. H. glor. ged. in hoogstdeszelfs Propofitie aantekent) „ men teegenwoordig, behalven op onvertoogen en onpartydig, meede „ op kort en prompt regt mogt roemen, aangefien „ daar van de influentie op den koophandel feer „ groot is (*a*)".

Verders zegt nog Zijne Doorl. Hoogheid: „ Eindelyk kan men nog onder de moreele en poli„ tique oorfaaken van de voorige bloey van den „ koophandel ftellen de wysheid en voorfigtigheid „ in het Staatsbeftier, de kloekmoedigheid en fer„ miteit der raadflaagen, en de goede trouw, met „ welke men de gemaakte verbintenisfen altoos heeft „ tragten na te komen; dog wel in het byzonder „ de voorfigtigheid om fig buiten oorloogen te „ houden, en den iever om de rust en vreede te „ verfeekeren, in plaats van fig op oorlog en het „ maaken van conquesten toe te leggen".

Men kan 'er nog bijvoegen veelerlei fchikkingen en inrichtingen, waar van fommigen den handel binnen 's lands bevorderen; anderen wederom onmiddelijker tot den buitenlandfchen handel behooren; en welken echter wederzijds den eenen zoo wel als den anderen bevoordeelen. Onder de eerften kan men de reglementen op de binnenlandfche vaart, het

(*a*) *Propofitie van Z. D. Hoogheid*, enz. bl. 13. in 4to.

het oprichten van beurzen, van hallen, van banken van leening, wisselbanken, desolaate boedelskamers en verscheiden soorten van stichtingen stellen: onder de tweeden moet men tellen, de reglementen op de verzekeringen, op de uitrusting der schepen, het vaaren in admiraalschap, het beveiligen van de zee, het onderhouden van eene zeemagt, van Consuls, de verbonden en verdragen met de Mogendheden van Europa; voor al zulken, die tot den koophandel betrekking hebben, en een *Tarif* behelzen.

De vaarten en binnenwateren, welke Holland overal doorsnijden, en omtrent welken men, sedert dat de zeven gewesten zich tot eenen Vrijen Staat hebben opgeworpen, eene bijzondere oplettendheid heeft gehad, geeven een dubbeld voordeel; zij dienen deels om binnen 's lands te vaaren, deels om het land droog te houden, 't welk buiten dat altijd onder water zoude liggen. Het gemak van reizen in Holland, en 'er allerlei waaren, voor een gering loon, van de eene plaats naar de andere te voeren, was 'er wel voor de opkomst van den Vrijen Staat; maar de orders op het vaaren, op den tijd van af te vaaren, op de vrachtloonen, en meer andere noodwendigheden waren in dien tijd zoo niet geregeld, behalven dat 'er verscheiden grachten of binnen-waters tot gemak van de vaart geschooten zijn.

Hier bij moet men het aanmerkelijk voordeel voegen, het welk de onzen uit de vaart op de Schelde trekken, en het welk de Heer Rogge met reden onder de oorzaaken, die ter bevordering van onzen koophandel gediend hebben, heeft geteld. Om van het gewicht van dit voordeel te kunnen oordeelen, heeft men slechts den brief van den Graaf d'Estrades aan Lodewijk den XIV. van den 21. Febr. 1664 te leezen. Men ziet 'er in, dat de onzen

onzen vreesden het sluiten der Schelde te zullen verliezen, indien de Franschen zich van de oostenrijksche Nederlanden meester maakten: „ zy bragten „ ook in (schrijft d'Estrades aan den Koning) dat „ het sluiten van den mond van de Schelde, en van „ de andere Rivieren, van welken hun koophandel „ afhangt, niet in het ontwerp van uwe Majesteit „ uitgedrukt zynde, zy zonder die voorwaarden, „ tot geen verdrag zouden kunnen overgaan; te „ meer, nademaal hun die by het Tractaat van „ Munster zyn afgestaan, en dat zy 'er van in be„ zit zyn (*a*)".

De Heer van den Heuvel (*b*) stelt onder de *natuurlijke* oorzaaken, die den koophandel van ons land begunstigd hebben, het voordeel of genot van den wind „ waar door een oneindig getal molens „ gedreeven en duizend handen bespaard kunnen „ worden: het geen niet weinig tot het oprechten „ van verscheidene fabrijken, en dus tot het voort„ brengen van stoffe tot eigen koophandel heeft „ medegewerkt".

Daar zijn in onze gewesten een oneindig getal molens, welke door den wind gedreeven worden; bij voorbeeld, koorn - papier - olie - snuif - houtzaagmolens en meer anderen.

De

(*a*) *Brieven en Handelingen van den Graaf d'Estrades* II. D. bladz. 388.

(*b*) *Antwoord over den grond van Hollands Koophandel*, bl. 13. en 14. De Maatschappij der Wetenschappen te *Haarlem* een prijs gesteld hebbende op 't beantwoorden der vraage, welke zij in deze woorden had opgegeeven: *Welk is de grond van Hollands Koophandel, van zijnen aanwas en bloei? Welke oorzaaken en toevallen hebben dien tot heden aan veranderingen en verval bloot gesteld? Welke middelen zijn best geschikt en gemaklijkst te vinden, om denzelven in zijne tegenwoordige gesteldheid te bewaaren, zijne verbetering te bevorderen, en den hoogsten*

De beurs is eene inſtelling, die een oneindig gemak aan den koophandel geeft; en daarom voor eene mede-oorzaak van deszelfs aanwas te houden is. Op die plaats worden dagelijks de meeste handelingen van koophandel, en in een oogenblik de grootſte zaaken tot den koophandel betrekkelijk verricht en afgedaan: men vindt 'er gelegenheid, om, op ſtaande voet, zich van alles te voorzien, en ontvangen orders uit te voeren, of aanleiding om die ten uitvoer te brengen. De beurzen van Amſterdam en Rotterdam zijn twee groote markten, op welken men wel geene koopmanſchappen ten toon ſtelt, en waarop men daadelijk niets anders brengt, dan eene bereidheid om te handelen, dan crediet en ervaarenheid in den handel; maar de beurs bevat in de hoofden of in de memorieboeken der geenen, die 'er komen, eene aanwijzing van al het geen 'er in de ſtad is niet alleen, maar zelfs van 't geen in 't bezit van alle de eigenaars van koopgoederen is, zoo wel daar als elders; zoo dat ieder zijne beſchouwingen tot in het oneindige kan laaten gaan. Elk koopman kan 'er in 't bijzonder kennis van zaaken, daar hij belang in ſtelt, krijgen: hij hoort en ziet 'er wat hem te verrichten ſtaat, om 't geene hij onderneemen wil wel

ſten trap van volkomenheid te doen bereiken? is de prijs aan den Heer van DEN HEUVEL, Griffier van het Hof van Juſtitie van Utrecht, toegeweezen. Bij het uitgeeven van deszelfs antwoord op die vraag, heeft de Maatſchappij twee andere antwoorden gevoegd: het eene van den Heer ADRIAAN ROGGE, Koopman te Zaandam, het andere van den Heer CORNELIS ZILLESEN. Deze drie ſtukjens, vooral de twee eerſten, hebben hunne waarde. Zonder twijffel zouden de Schrijvers, indien de Maatſchappij meer tijds tot het bearbeiden van een onderwerp, dat zoo veele naſpeuringen vereiſcht, gegeeven had, dezelven nog volkomener dan dit ons werk hebben gemaakt, en iets volmaakter voortgebragt hebben.

wel te doen uitvallen, en wat hij vermijden moet, om geen ongunstige kans te loopen. De kooplieden worden dagelijks door de belangen hunnes koophandels ter beurze gelokt, zelfs dan wanneer zij 'er weezenlijk niets te verrichten hebben. Eindelijk, daar word alle dagen de wisfelcours op alle plaatfen van Europa geregeld, na dat men meer of min op de eene of andere plaats te trekken of over te maaken heeft; eene verrichting, die bezwaarlijk elders zoude kunnen gefchieden, en bij gebrek van welke de loop des koophandels merklijk vertraagd zoude worden.

Wij hebben te vooren (bladz. 114. en 115.) onder de oorzaaken, welke den koophandel en fcheepvaart in onze landen zoo fterk hebben doen toeneemen, geteld, *eene allerftiptfte zuinigheid en fpaarzaamheid in al het geene tot den handel eenigzins betrekking had; en het overleg, om de manufactuuren en trafiek-waaren met de minste kosten allerdeugdzaamst te maaken.* In 't algemeen kan men zeggen, dat het fpaarzaam overleg der Vrije Nederlanderen, en inzonderheid der inwoonderen van Holland, in alles wat hun leeven en het bedrijf van vaart en koophandel betreft, (het welk door de Franfchen *oeconomie* genoemd word) oneindig veel tot aanwas van vaart en koophandel heeft toegebragt. Van dit fpaarzaam overleg maakt men zich doorgaande een verkeerd denkbeeld. Men bepaalt het tot het geen de onzen zuinigheid noemen, dat is eene fpaarzaamheid in verteering. Het woord *œconomie* heeft een ruimer zin. Een fpaarzaam overleg breidt zich over alles uit, en was onzen landaart in vroeger tijd algemeen eigen: men ziet 'er ten platte lande de meeste overblijffels van. Uit dit nationaal caracter fproot voort, dat men 't zich eene eere rekende de roerende goederen van een

Grootvader of Grootmoeder te kunnen gebruiken; dat men een kleed of rok lang gedraagen had; dat men niet gezet was op nieuwe dingen, maar op het onderhouden van die, welken men had; dat men alles hecht, ſterk en duurzaam maakte; dat men alles vermijdde wat *op nieuw* kosten konde veroorzaaken. Dit bragt te wege, dat men in den handel en vaart minder kosten maakte, en minder behoefde dan andere volken; en, daar door, boven hen oneindig veel vooruit had.

Doch boven alle middelen, welke den Vrijen Staat zoo hoog in top gevoerd hebben, mag de beſtendige oplettenheid om bekwaame, braave en kundige luiden te gebruiken, wel de eerſte plaats verdienen. Geef eenen voerman den besten wagen en de beste paarden, is hij onbekwaam, gij valt van den dijk af, en breekt hals en beenen. Geef eenen ſchipper het volmaakst en best uitgeruste ſchip, zoo hij de vaart niet kundig is, gij zult wiskunstig vergaan, zoo een wonderwerk u niet behoudt. Dus is het ook met de zekerheid en welvaart van eenen Burgerſtaat gelegen. De ondervinding leert het: evenwel, offſchoon men zich alle dagen door de ondervinding kan overtuigen, dat de goede of kwaade uitſlag eener onderneeminge van de vermogens en bekwaamheid van een eenig man afhangen; en men dagelijks ziet, dat de ſchoonſte zaaken en inzigten vervallen door de onbekwaamheid, achteloosheid of wanorde van hun, welke hem, die dezelve ondernomen en aangelegt heeft, opvolgen, is het echter zeer zeldzaam, dat men onder het getal der oorzaaken, welke eenen Staat doen bloeien, ſtelle de oplettendheid en zorg der regeering, om geene ampten, vooral die, welke verſtand en kundigheid vereiſchen, toe te vertrouwen dan aan bekwaame lieden. Het blijkt echter, dat men deze

deze oplettendheid niet verwaarloosd heeft, ten tijde van den opstand der Vrije Nederlanderen, en toen zij hunnen handel tot dien bloei, waarin men denzelven gezien heeft, gebragt hebben: gedaurende den spaanschen oorlog vooral, en zelfs na den munsterschen vrede, waren zij, die tot de algemeene zaak gebruikt werden, allerkundigst en bekwaamst. De verbonden met de buitenlandsche Mogendheden gemaakt; gelijk ook de staatkundige schikkingen, verscheiden staats-ordonnantien en burgerlijke wetten bewijzen zulks. Deze stukken strekken ter volkomen overtuiginge, dat men den grooten opgang, welke de handel en scheepvaart in Holland, na het oprichten van het gemeenebest, gemaakt hebben, voornaamelijk hebbe toe te schrijven aan het gebruik, het welk men van bekwaame, geoefende en kundige lieden gemaakt heeft. Het blijkt, onder anderen, ook uit de oost-indische tochten. Welke mannen zijn een Verhoeven, een 't Hoen, een Spilbergen en Martenzen geweest? Welk eene kundigheid, welk eene wakkerheid, en welk een beleid vindt men niet in hun gedrag? Welke mannen hebben we toen op dien zelfden tijd in alle kunsten en wetenschappen niet gehad? De zekerheid, dat verdiensten en bekwaamheid, en niet vriendschap of bloedverwantschap, titels waren om geholpen te worden, wakkerde elk een op, en bragt groote luiden voort. De nood kwam aan den man: en men zag om naar den bekwaamsten.

Dit gaf ook aanleiding, dat men het niet te laag rekende luiden van bekwaamheid te raadpleegen, al behoorden zij juist niet tot het gedeelte van de gemeente, het welk het meeste aanzien heeft. Men heeft 'er een voorbeeld van aan het concept van eene Assurantie-Kamer, van welke wij hier vooren mel-

melding gemaakt hebben. Geen gevaarlijker dwaaling is 'er voor eenen Burgerſtaat, dan de verbeelding, dat men *alles* weet. De koophandel is boven dien eene weetenſchap, welke, uit hoofde van haare onderſcheiden deelen en betrekkingen, eene der moeielijkſten is om te bevatten. Men misleidt zich daarenboven, wanneer men zich verbeeldt, dat men uit eenige ter vlucht gehouden geſprekken, of oppervlakkige en algemeene onderrichtingen, lichts genoeg over koopmans zaaken kan bekomen. Het is zoo onmogelijk voor een mensch, die niet in den koophandel onderleid en bedreeven is, om 'er zich een recht denkbeeld van te vormen, of te kunnen oordeelen over het geen denzelven dienstig of ondienstig is, als het onmogelijk is, om, zonder zich op de geneeskunde te hebben toegelegd, te kunnen oordeelen, welke hulpmiddelen een zieken helpen of ſchaden konnen. Ongelukkiglijk ſchijnen zij, die aan het hoofd der algemeene zaaken zijn, niet altijd overtuigd te zijn van deze waarheid, en aan dit euvel is de kwijnende ſtaat van den koophandel in veele landen alleen toe te ſchrijven.

Behalven de oorzaaken van de opkomst, bloei en verderen aanwas van den koophandel en ſcheepvaart, welke wij aangeweezen hebben, zijn 'er anderen van minderen invloed: en ik durf ook niet verzekeren, dat ik dezelve allen opgeteld zoude hebben, of dat 'er mij geenen ontſnapt zouden zijn. Ik mag 'er wel bijvoegen, dat alle onze zeden en onze geheele levensaart gelijkelijk hunnen invloed op den koophandel en ſcheepvaart hebben; en dat 'er niets in het burgerlijk gedrag en beſtier voorkomt, of het werkt mede. Zie krijgsknechten hun verblijf eenigen tijd houden in eene plaats, alwaar 'er te vooren geen waren: terſtond zult ge de kleine kinderen den wapenhandel zien naäapen.

Dus

Dus gaat het ook met het koopmanschappen: de kinderen zien een algemeenen ijver, om door koophandel rijk te worden: ongevoelig krijgen zij 'er ook trek toe; zij gewennen 'er aan, even als aan de spijzen en dranken die zij dagelijks gebruiken: zij zien geld winnen, zij hooren gestadig van geldwinnen spreeken: zij krijgen mede lust om wat te winnen. Daar wij van kindsbeen tot den koophandel opgeleid, en daar toe in eene stipte en bestendige werkzaamheid groot gebragt zijn, is de oude hollandsche opvoeding misschien wel eene der eerste en voornaamste oorzaaken, die onze vaart en koophandel zoo magtig hebben doen aangroeien, vermits daar uit, gelijk in alle kunsten en weetenschappen, die groote meesters in den koophandel en in de scheepvaart geboren zijn, die den Vrijen Staat zoo luisterrijk gemaakt, en aan denzelven zulke groote schatten toegebragt hebben.

Alle de oorzaaken, welke, sedert den opstand tegen Spanje, daar toe medegewerkt hebben, overloopende, zullen wij dezelven gevoegelijk tot de navolgende kunnen brengen.

1. De oorlog tegen Spanje, het sluiten der Unie tusschen de zeven Vrije Gewesten daar uit ontstaan, en de veroveringen, tot welken deze oorlog en deze Unie gelegenheid gegeeven hebben (bladz. 116. en volg.)
2. De vermeerdering van voorwerpen van vaart en koophandel, uit dien oorlog en veroveringen geboren (bladz. 132. en volg.)
3. Het oprichten van Maatschappijen van vaart en koophandel, alleeen bekwaam om groote en wijduitgestrekte onderneemingen te doen. (I. D. bladz. 253. en volg. 347. en volg. II. D. bladz. 1. en volg. 83. en volg. Bijlaagen van het II. D. D. 1. — 3. I. E. F. G. H.)

4. De

4. De verandering in onze vaderlandsche staatsgesteltenis, uit dien oorlog voortgesprooten (bl. 120. en volg.).

5. De invloed van het stadhouderlijk gezag op het algemeen bestier van 's lands zaaken (bl. 130. en volg.).

6. Het belang van verscheiden Mogendheden om het huis van Oostenrijk te verkleinen; en om tot dien einde ons in de bevordering van vaart en koophandel gunstig te zijn (bladz. 346. 348.).

7. De geduurige waakzaamheid der Heeren Stadhouderen, van Hunne Hoog Mogendheden, en van andere leden der Regeering, voor alles wat het welweezen en bloei van vaart en koophandel bevorderen konde (bladz. 150. 360. Bijlaagen van 't I. Deel R. S. II. D. K. 1—4 ll. L. — Hh.).

8. De voortreffelijkheid onzer stadhouderlijke Staatsregeering (bladz. 325.).

9. Het aanzien, hetwelk de Vrije Staat, zedert den opstand tegen Spanje, als eene onafhangelijke Mogendheid, onder alle de Mogendheden gekreegen heeft.

10. De verbonden en verdragen met vreemde Mogendheden gemaakt (bladz. 339. en volg. Bijlaagen van het II. Deel E. F. G. H.)

11. De standvastigheid onzer voorvaderen in het uitvoeren hunner besluiten en in het vervullen hunner verbintenissen. (bladz. 405.).

12. Het vertrouwen der vreemden op de goede trouw der Vrije Nederlanderen, in alle hunne handelingen. (bladz. 401. en 402.).

13. De hulp aan vreemde Mogendheden toegezegd en verleend (bladz. 342.).

14. Het

14. Het vertrouwen der ingezetenen en der vreemden op het goed beleid en bestier van 's lands zaaken, en op de wijze staatsregelen daar in aangenomen en gevolgd (bladz. 364. en volg.).
15. De vrijheid, zoo met betrekking tot het burgerlijk leeven, als inzonderheid met opzigt op het oefenen van eenen godsdienst (bl. 197. en volg. 254. en volg. 274. en volg. 357. en volg. 404.).
16. De geloofsdwang in andere landen geoefend, en in 't bijzonder ook het intrekken van het Edict van Nantes (bl. 356.).
17. De aanwas van vermogen van den Vrijen Staat, en daar uit geboren zee-magt (bladz. 151. 370.).
18. Het voorzigtig beleid der O. en W. I. Maatschappijen in hunne onderneemingen en handelingen, en verder gedrag ten aanzien der indiaansche Vorsten en Volken (bladz. 350. I. D. bl. 235. en volg. 308. en volgg. II. D. bl. 83. en volg. bl. 129. en volg.).
19. Het aanleggen van volkplantingen, met naame Suriname, Berbice, Essequebo, Demerarij (bl. 362. en volg. II. D. bl. 156. en volg.).
20. Het opstapelen en bij een brengen van alle soorten van goederen en koopmanschappen uit de vier deelen van onzen aardkloot in onze gewesten (bl. 371. en volg. 375. en volg.).
21. Het vaaren op vracht (bladz. 371.).
22. De Negotie in Commissie (bl. 371. 374.).
23. Het uitsluitend bezit, en de daar uit voortspruitende uitsluitende handel der specerijen (bladz. 361. 371.).
24. De weelde en pracht, zoo bij ons als bij de nabuurige volken (bladz. 372.).

25. Het

25. Het verval der Manufactuuren en van den koophandel in Spanje en Portugal (372. en volg.).

26. Het vermeerderen van geld in onze gewesten, en de laage interest, daar uit voortspruitende (bladz. 375. en volg.).

27. Het gemak, het welk de Rivieren, de grachten, vaarten en binnenwateren aan den binnenlandschen handel, wisseling, en overzending van koopgoederen toebrengen; en het uithaalen van kosten, welke 'er anders op zouden vallen (bl. 406.).

28. Het recht van den Vrijen Staat om meester te blijven van de Schelde (bl. 406. en 407.).

29. Het gemak om ten allen tijden gereed geld te kunnen vinden (bladz. 393.).

30. De Wisselbank (bladz. 379. en volg.).

31. Het Kassiers-beroep (bladz. 391.).

32. De Assurantie (bladz. 394.).

33. Het spaarzaam overleg, zoo in het leeven als in het bedrijf van den koophandel (bl. 409.).

34. Het acht geeven op bekwaame luiden tot den dienst en gebruik van den lande (bl. 410.).

Bij deze korte aanwijzing staat eindelijk aan te merken, dat de meeste oorzaaken, welke den koophandel en scheepvaart bevorderen doen bloeien en bestaan, als aan een geschakeld zijn, en elkanderen zoodaanig ondersteunen of tot steun dienen, dat, als men 'er eene van wegneemt, de anderen al haare kracht verliezen; het welk men vooral kan zeggen, bij voorbeeld, van 't gemis van vrijheid; gebrek aan een goed staatsbestier; overmaat van lasten. Eene van deze drie kwaalen is genoeg om koophandel en scheepvaart tot den grond toe te bederven.

Einde van het Derde Deel.

BIJ-

BIJLAAGE A.

Keizer Henrik de VI. bevestigt Diederik, Graaf van Holland, den Tol te Geervliet, door zijnen Vader Frederik, Roomsch Keizer, aan 's Graaven Vader Florents te leen gegeeven. [MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 130.]

Den 20. October 1195.

In den naam der heilige en onverdeelbaare Drieëenigheid. Henrik de Zesde, Keizer der Romeinen, altijd vermeerderaar, en Koning van Sicilië. — Het is redelijk, en het ftrekt onzer hoogheid tot roem, dat wij aan de begeerten der zoodaanigen met onze erkennende bewilliginge te gemoet komen, welken wij, zoo tot onze, als tot de eer van het Ryk roemwaardig en vruchtbaar door bewezene dienften bevinden. Dierhalven begeeren wij, dat het tot de kenniffe van alle getrouwen des Rijks, zoo tegenwoordige als toekomende, kome, hoe wij, voor oogen hebbende de oprechtheid van onzen beminden, getrouwen, en edelen man, Diedrik, Graaf van Holland, hem in den tol te Geervliet handhaaven, en, om dien zelven altijd te hebben, door de befcherming van dit tegenwoordige gefchrift in denzelven bevestigen: gelijk als onze doorluchtige Vader Frederik, weleer onverwinnelijkfte Keizer der Romeinen, denzelfden tol voorheen aan onzen getrouwen Florents, Vader van den voornoemden Graaf, ten laste aller voorbijvaarenden te leen gegeeven heeft, zoo nochtans, op dat hij van ieder voorbijvaarend fchip, 't geene of honderd marken of meerder waardig is, hoe veel het ook voert, alleenlijk vijf marken ontfange; doch zoo het onder de honderd marken voert, van twintig marken een, van veertig twee, van zestig drie marken, *en zoo vervolgens tot honderd*

toe (*a*). Zijnde bij vonnisse der Edelen van ons Hof in de tegenwoordigheid onzer Majesteit in het huis van onzen getrouwen Tuto te Wizznowe geoordeeld, en door eene talrijke menigte van Bisschoppen, Graaven, Vrijen, en onze dienstmannen goedgekeurd, dat zoo wel de Vlamingen, als de andere menschen, welken onder ons Rijk behooren, gelijk ook de anderen, welke van andere oorden der Rijken komen, den Tol op de voorschreeve wyze moeten betaalen, welke uitspraak wij door dezen voorrechtsbrief beslooten hebben te bevestigen, bevelende en by dit keizerlijke bevel bekrachtigende, dat niemand, geen persoon, het zy hoog of laag, geestelijk of wereldlijk, de stoutheid hebbe van dezen brief onzer bevestiginge te schenden, of den zelven tegen te gaan. Zoo iemand echter iet daar tegen onderneemt, dat die ter straffe zijner vermetelheid van onze gunst berooft zij, en zulks met dertig ponden gouds boete, van welken de helft aan onze kamer, en het overige aan dien, welke het ongelijk geleeden heeft, zal moeten betaald worden. De getuigen dezer zaake zijn, Koenraad, Aartsbisschop van Ments, Herman, Bisschop van Munster, Henrik, Bisschop van Worms, Otto, Graaf van Gelder, Diederik, Graaf van Hostade, Marquard, Opperrechter en Markgraaf van Anconite, Otto, Graaf van Benthem, Boppo, Graaf van Wertehem, Arnold van Hoornburk, Steven van Oye, Henrik, Maarschalk van Kallendin, en meer anderen. —

Te-

(*a*) *en zoo vervolgens tot honderd marken toe.*] Wij zien uit dezen brief van Keizer HENRIK aan Graaf DIEDERIK, dat deze Graaf door den Keizer, niet op den voet van eenen *onafhanglyken Vorst*, maar op den voet van een *onderdaan van den Keizer*, in 't bezit van den tol te *Geervliet* bevestigd en bekrachtigd is geworden. 2. Dat Graaf Florens dien tol *ter leen* had gekreegen van den vader van Keizer HENRIK. 3. Dat de heffing van dien tol niet aan de willekeurigheid en bescheidenheid van den Graave gelaaten, maar bepaald werd. 4. Dat ook uitdruklijk de Vlamingen en andere lieden tot *het rijk* van Keizer HENRIK behoorende, aan den tol onderworpen worden. 5. Dat de bevoegtheid om den tol op de Vlamingen en onderdaanen van het Rijk te mogen heffen, door een vonnis van den keizerlijken Raad is goedgekeurd.

Teken van Heer Henrik den Zesden, onverwinnelijkſten Keizer der Romeinen, en Koning van Sicilië.

Ik Koenraad, Kancelier van het Keizerlijke Hof, in de plaats van Heer Koenraad, Aartsbisſchop van Ments, en Aartskanelier van geheel Duitschland, heb het overgezien. — Dit is gedaan in 't Jaar van des Heeren Menschwordinge elf honderd, vijf en negentig, de veertiende Indictie, regerende Heer Henrik, allerglorierijkſten Keizer der Romeinen in 't vierentwintigſte Jaar van zijn Koningryk, en het vierde zyns Keizerrijks. Gegeeven te Ments, den twintigſten van Wijnmaand.

BIJLAAGE B.

FRIDRICI I. Imp. DIPLOMA, quo immunes agnoscit Trajectinos *telonii*, quod olim *Thileae* postea *Werdae* solvebatur, datum Anno 1184.

IN *nomine sanctae & individuae Trinitatis. Fridericus, divina favente clementia, Romanorum Imperator Augustus. Nostri juris & misericordiae est, ut ex injuncta nobis a Deo suprema mente dominationis officio injuriis gravatos liberemus & unicuique deputata jura in suo statu inviolabiliter conservemus. Noverit itaque tam praesens aetas, quam futurorum posteritas, quod Cives Trajectenses ad nostrae majestatis praesentiam venientes, Thielae nullum, pro quo gravabantur, teloneum se debere asseruerunt. Nos autem, ad hujus rei veritatem cognoscendam. Scabinis nostris Thiele pro veritatis conquisitione ipsos transmisimus; quorum judicio & juramento praestito Trajectenses obtinuerunt, se nullum apud Thiele debere teloneum, nisi*

Keizer FREDERIK *de I. erkent die van Utrecht vrij van den Tol die eertijds te* Tiel, *en daar na te* Weert *betaald werd, den* 2. *Augusti* 1184. [MIERIS Charterb. D. I. bl. 125.]

IN den naam der heilige en onverdeelbaare drieëenigheid. Frederik door gunst der godlijke genade, Keizer der Romeinen, vermeerderaar. Het is overeenkomstig ons recht en onze barmhartigheid, dat wij, volgens den van God, naar zijne opperste wijsheid, ons opgelegden plicht van heerschappij, de verongelijkten verlossen, en eenen iegelijk de hem toekomende rechten in hunnen staat ongeschonden bewaaren. Zoo weete dan zoo de tegenwoordige eeuw, als de nakomelingschap der toekomende tijden, dat de Burgers van Utrecht, voor onze Majesteits tegenwoordigheid komende, hebben beweerd, dat zij te Thiel, waar zij met tol bezwaard werden, geen tol verschuldigd zijn. Wij, om de

nisi de extranea regione & transmarinis partibus, quod vulgo over de wilde hals, *navigando venirent. Praeter hoc autem quocumque alio tempore Thiele venientes mensura modii & hamae & pondere trutinae indiguerint, de quolibet horum denarium unum persolvent. Quia igitur theloneum de Thiela, consilio curiae nostrae apud Werdam transtulimus, sicut unicuique jus suum conservare tenemur, sic de Trajectensibus antiquam consuetudinem & justitiam conservatam esse decernimus. Ea propter justitiam, quam apud Thiele Trajectenses quondam habuerunt, apud Werdam, vel si forte inposterum a Werda in alium locum theloneum translatum fuerit, imperiali auctoritate perpetualiter eis confirmamus ab omni theloneo tam apud* (1) *Werdam, quam apud Thiele ipsos absolventes, excepto Marino theloneo, quod vulgo dicitur* Zeetolle. *Ad hujus autem rei confirmationem praesentem inde paginam conscribi & si-*

waarheid dezer zaak te weeten, hebben hen gezonden naar onze Schepenen van Thiel om de waarheid te onderzoeken, bij welker vonnis en gestaafden eed, die van Utrecht hebben verkreegen, dat zij geen tol te Thiel verschuldigd zijn, dan wanneer zij van buiten 's lands en van over zee komen vaaren, 't welk men gemeenlijk noemt *over de wilde hals* (*a*). Behalven dit, ten welken anderen tijde zij te Thiel komende noodig zullen hebben de maat der mudde en des emmers, en het gewicht der waage, van ieder dezer dingen zullen zij een penning betaalen. Dewijl wij derhalven, bij raade van onzen Hove, den tol van Thiel verlegd hebben naar Weerd, gelijk wij gehouden zijn eenen iegelijken zijn recht te bewaaren, zoo bepaalen wij ook dat die van Utrecht in hunne oude gewoonte en recht moeten worden gehand-
gil-

(1) Keysers Werdam.

(*a*) *Over de Wilde Hals.*] Het geen wij hier leezen strekt ten blijke. 1. Dat de tol te Thiel stond onder de heerschappij of opperste magt van den Keizer. 2. Dat aan die van Utrecht eenige vrijdommen ten aanzien van dien tol geschonken waren, en wel voor den jaare 1184. 3. Dat die van Utrecht, in die tijden, en bereids te vooren, handel dreeven buiten 's lands en over zee.

(*b*) *Verlegd hebben naar Weerd.*] Een blijk, dat in dien tijd de tol van Thiel aan den Keizer behoorde.

gillo nostro insigniri praecepimus, statuentes & reverendae majestatis nostrae edicto districto praecipientes, ut quicumque huic nostro statuto obviare praesumserit, & aliquatenus infringere attemptaverit, decem libras auri purissimi dimidiam partem imperiali fisco, reliquam vero sustinentibus injuriam pro satisfactione componat. Hujus rei testes sunt Conradus Wormatinensis Electus, Ermicho, Comes de Lynnege, Sinicho, Comes Yrsutus, Conraerdus, Comes de Lewensteyne, Bartoldus de Scowenburg, Albertus de Viltenburg, Hermanus de Buchinx, Warnerus de Boulant, Walterus Dapifer, Berenger de Nikastel, Burchaerdus de Kestinb's, Rudolphus Judex Aquensis, Alaerdus de Nemege, & alii quam plures.

haafd. Weshalve wij die van Utrecht door ons keizerlijk gezag eeuwiglijk bevestigen in hun recht, het welk zij eertijds te Thiel gehad hebben, te Weerd, of indien misschien hierna de tol van Weerd elders mogt worden verplaatst, hen van allen tol, uitgezonderd dien, welken men in 't gemeen *Zeetollen* noemt, vrij verklaarende. Tot bevestiging dezer zaak hebben wij bevolen dit tegenwoordige geschrift te maaken en met ons zegel te voorzien, vaststellende en en door een edict van onze eerwaardige Majesteit uitdruklijk bevelende, dat al wie zal onderstaan deze onze vaststelling tegen te gaan, of zal trachten dezelve eenigzins ts verbreeken, tien ponden van het allerfijnste goud, de eene helft ten behoeve van den keizerlijke Fisk, en de andere helft ten behoeve van die geenen, die de verongelijking is aangedaan, tot boete betaalen zal. Getuigen dezer zaak zijn Koenraad gekooren Bisschop van Worms, Ermicho, Graaf van Lynnege, Sinicho, *Sig-*

(a) *Zeetollen.*] Daar werd dan in 't gemeen toen bereids onderscheid gemaakt tusschen de verschillende tollen: het schijnt, dat de binnenlandsche vaert minder, dan de buitenlandsche, aan tolrechten onderworpen wierd; vermoedelijk om den doorgang in onze gewesten te bevorderen.

Graaf van Yrsute, Koenraad, Graaf van Lewensteyne, Bartold ven Scownberg, Albert van Wiltenburg Herman van Buchinx, Warner van Boulant, Walter de Spijsopdisscher, Berenger van Nikastel, Burchaerd van Kestenl's, Rudolph, de Rechter van Aken, Alaard van Nemege en zeer veele anderen.

Signum Domini Frederici, Romanorum Imperatoris invictissimi.

Het teken van Heer Frederik, alleronverwinlijksten Keizer der Romeinen.

Ego Godefridus Cancellarius vice Moguntini Archiepiscopi & Archicancellarii recognovi.

Ik Godefried, de Kancelier, in plaatse van den Aartsbisschop van Ments en Aarts-Kancelier heb het nagezien.

Acta sunt haec Anno dominicae incarnationis. M. C. LXXXIIII. Indictione septima, regnante domino Frederico, Romanorum Imperatore gloriosissimo, anno regni ejus vicesimo III. Imperii vero XXI. Datum apud Castrum Trivels IIII. Non. Augusti feliciter. Amen.

Gedaan in 't jaar der menschwordinge onzes Heeren MCLXXXIIII. de zevende indictie, onder de Regeering van Heer Frederik, aller roemruchtigsten Keizer der Romeinen, in het drie en twintigste jaar zijner regeering als Koning, en een en twintigste als Keizer. Gegeeven in het Kasteel Trivels den 2de Augusti. Gelukkiglijk, Amen.

BIJLAAGE C.

FLORENTS, Graaf van *Holland*, geeft aan de Kooplieden van *Deventer*, *Kamper*, *Zwol*, *Wilsem*, en andere steden, daar by gelegen, vryheid, om in *Holland* en in *Dordrecht* hunnen Koophandel te dryven; bekragtigt door de voornaamste Edellieden, en enige steeden. [MIERIS Charterb. D. I. bl. 385.]

Den 18 September 1276.

FLORENS, Grave van Hollant, allen dien genen, die deze letteren zullen zien, salut ende kennisse der waerheden, sint dat die Coopmannen van steden eñ van Dorpen, die hier na volgen, dat is te verstaen, van *Campen*, van *Zwolle*, van *Deventer*, van *Wilsem*, ende van andere steden, die hier tusschen liggen ende geburen sijn, die tot nu (*a*) in Vlanderen totter havenen, die men heet Swin, met hare coopmanschap voordezen plegen te varen, nu tot onse havene van *Dordrecht*, of tot ene andere stede in ons land, daer 't hem best komt met hare coopmanschap van dezen dagen voort begeren te varen en achtinge hebben, ende wy merken dat van hare toekomst al ons Land oorbaer ende ere mag wezen, is 't zake, dat zy hare vaert voorfeyt

(*a*) *Die tot nu toe*, enz.] Hier uit ziet men 1. dat de koophandel eertijds door de Overijsselschen onmiddelijk op Vlaanderen gedreeven is. 2. Dat Graaf Florens dien naar de havens van Holland zogt te trekken. 3. Dat hy, om daar in te slaagen, de ingezeetenen van dat gewest met verscheiden voordeelen en gunsten heeft begiftigt.

ſeyt tot onſen landen maken, geven wy hem ſulke vryhede ende gratie als hier na volgt (*b*).

Dat is te verſtaen, is dat ſake, dat die voorſz. coopman ſchipbrekinge gedogen, en haer goed tot onſe landen komt, dat goed zullen wy doen houden onder onze macht een jaer ende enen dag geheel: alſoo dat het is, datter imand levende van die, die ſchipbrekinge geleden hadden, komt en het goed eyst, men zal hem zyn goed wedergeven ſonder wederſpreken ende volgen laten der gener erfgenamen, die dood zyn, en dat goed eyſchen binnen den tyd voorſz. met warachtigen oorconde of met warachtige teken, men zal hem haer goed wedergeven.

Is 't zake, dat binnen dien tyd voorſz. niemand geſproken heeft, zo mogen wy dat goed voorſz. aen ons trecken, of die gene, die van ons verleent, en dat zal doen by ons verlof.

Voort zo zullen die coopmannen, by wat wege ſy in onſe land varen ende voor onſe tollen willen varen, geven van elk Laſt haerinx twee penningen Engelſche van tolle, ende van elken hoet haver of gerſte drie penningen hollandſe, van elken hoet erweten of bonen enen Engelſchen penning, ende van andere goederen, die hier niet genoemt ſyn (*c*), daer of zullen zy geven tolle, ſo als ſy plegen te geven in de voorſz. havene van de Swene, en is 't zake, dat ſe eens tolle gegeven hebben van hare goederen, ſo ſyn niet meer ſchuldig daer af tol te geven.

Is 't zake dat zy enig goede copen binnen onſe landen, en dat uit 't land voeren, zo zullen zy geen tol geven, als andere coopmanſchap plegen te geven in

(*b*) Hier uitkan men zien, dat de *Provintie* van Holland en derzelver koopſteden door haare Unie met de andere *Provincien* niet verlooren, maar eerder gewonnen heeft, alzo zij daar door aanleiding gekreegen heeft om den koophandel, die te vooren ook in de andere provintien gedreeven werd, meerder aan haar te trekken.

(*c*) Het optellen der goederen toont ons eenige der waaren aan, in welken door de Overijsſelſchen koophandel gedreeven werd: *haring*, *erwten*, *boonen*, *gerst*, *haver:* waaren die door de visſcherij, uit eigen aanbouw of uit het nabuurig Duitschland gekreegen werden.

in desen kas, en ist sake, dat goet, sy geleyt hebben in ons landt, weder leiden, hier of daer sullen sy geen tol meer geven, als sy gegeven hebben.

Voorts, soo geven wy hem, is 't zake, die voorsz. coopmanne, of haer gezellen, of hare gesinde van enen schepe vechten sonder manslag, dat zullen die coopmannen onder hem verbeteren, so als redelyk is, is 't zake dat lieden van twee schepen onderlinge vechten, dat zal onze Rechter doen beteren by de coopmanne, die de voorseide zaken aengaen, ende als 't ware dat die coopman voorsz. of hare knape buiten hare schepen vechten, dat zal onze Rechter doen beteren by de coopmannen, die de zake niet aengaen voorseyt, ende als 't ware, dat die coopman voorsz. of hare knape buiten hare schepen vechten uit 't landt, dat zullen zij verbeteren na de wetten van den Lande (*d*), en van deze tyt zal niemand zyn gestraft noch in persoon, noch in goederen, sonder die geene die daer aen schuldig zyn, daer en boven hebben wy die voorseyde coopmannen ontfaen, en haer goed te komen, te merren, weder te keren achter al ons landt op onze vaste en sekere geleyde.

En waer 't zake dat ymand hem onrecht dede in haer persoon of goederen, wy zullen hem dat onrecht dat hem gedaen is redelyk doen beteren.

En waer 't zake, dat enige twist rese tussen ons en ons landt, aen d'ene zyde, en den Bisschop van Utrecht, haren Heere, ende zyn landt, aen de andere zyde, dat de coopmannen mogen comen binnen onsen Lande met hare coopmanschappen, op onsen geleide voorsz.

Voorts waer 't zake, dat ymandt haer goed kochte, die coopt zal hem genoeg doen binnen dien zelven dage of hy zal hem sekerheid doen binnen die selven dage, alsoo als sy in vergenoeging overeenkomen en vergenoegt syn, die dat goet vercochte. Ende is 't zake dat het die coper niet en doet, so mag die vercoper na dien dage voorsz. met zyne goede, dat verkocht was, synen willedoen. Voorts, zo wat goederen, soo die tot ha-

(*d*) Het geen hier bepaald word omtrent de strafvordering wegens manslag, vechten, enz. kan ons een denkbeeld geeven van de wijze, op welke de rechtsvordering, ter zaake van misdaaden, geschiedde.

hare eygendom, dat is te verstaen van spisen, van cledren, ende van andre hare oorbare die zy behoeven in 't schip copen, daar van zullen zy ons geen tol geven.

Voert, soo willen wy, dat alle wichtelyk goed by de waag werd gewogen. Ende alle deze zaken voorsz. ende elkerlye bi hem, so hebben wij dien vorsz. coopmanne gegeven, behouden ons ende hem, vrye macht daar toe te doen, te veranderen, te corrigeren, alsoo ons beide oorbaer dachte. In oirconde dese dinge, zo hebben wy dit bevestigt met ons segel en met onser getrouwen segelen, die hier navolgt, dat is te verstaen van de Heeren van Vorne, Heren Symons van Haerlem, Heren Diderixs van Thelingen, Heren Dederixs van Wassenare, Heren Peters van Borselen, Heren Johans van Renisse, Ridders; Willam van Egemonde, Henrix, Borchgrave van Leyden, Wyssen van Goudekerke, Wolfaerts van Borsele, Claes van Sulbergh, voort met ons poorte Zegele van Dordtrecht, van Middelburch, van Zyrycze, van Haerlem, van Westcappele. Gegeven te Leyden des Vrydags na des heiligen Cruus dage, in den jare onses Heeren M. CC. Zesse en Seventig in de maent van September.

BIJLAAGE D.

FREDERICI, Episcopi *Hamburgensis*, Ecclesiae, de *Hollandis* Privilegium.

Privilegie van FREDERIK *Bisschop van Hamburg aangaande de Hollanders van den jaare* 1106. [MIERIS Charterb. *D. I. bl.* 79.]

IN *nomine sanctae & individuae Trinitatis. Fredericus, Dei Gratia Hamaburgensis Ecclesiae antistes, universis fidelibus in Christo, praesentibus & futuris perpetuam benedictionem. Pactionem quandam, quam quidam, cis Rhenum commanentes, qui dicuntur Hollandi, nobiscum pepigerunt, omnibus notam volumus haberi. Praefati igitur viri majestatem nostram convenerunt obnixe rogantes, quatenus terram in Episcopatu nostro sitam, hactenus incultam paludosamque, nostris indigenis superfluam, eis ad excolendum concederemus Nos itaque nostrorum usi consilium fidelium, perpendentes, rem nobis nostrisque successoribus*

IN den naam der heilige en onverdeelbaare Drieeenigheid Frederik, door Gods genade Bisschop der Hamburgsche kerk, allen den geloovigen in Christus, zoo tegenwoordigen als toekomenden, eeuwige Zegen. Wij willen dat een zeker verdrag, het welk eenige lieden aan deze zijde des Rhijns woonende, welken men Hollanders noemt (*a*), met ons hebben aangegaan, allen bekend zij. De voornoemde lieden dan zijn bij onze Majesteit gekomen, ernstiglijk verzoekende, dat wij hun het land, het welk nog onbebouwd en moerassig in ons Bisdom ligt, en onzen ingezetenen over-

(*a*) *Welken men Hollanders noemt.*] Op deze wijze van spreeken zoude men moeten denken. dat de naam van *Hollanders* nog weinig in dien tijd bekend ware; en dat ook die geenen, welke *Hollanders* genoemd werden, maar gering in getal waren.

ribus profuturum, non abnuendae petitioni eorum assensum tribuimus. Hujus autem petitionis talis fiebat pactio, ut de praefatae terrae singulis mansis singulis denarios singulis annis nobis darent. Mansi (1) vero mansione ne discordia in posterum in populo haberetur, quae mansio in longitudine septingentas & viginti, in latitudine vero XXX habet regales virgas, cum rivulis, terram interfluentibus, quos eis simili modo concedemus, hic inscribi necessarium duximus. Condixerunt denique secundum decretum nostrum decimam se daturos, ita videlicet ut de frugibus terrae XI. manipulum, de agnis X. de porcis similiter, de capris similiter, de anseribus similiter, nec non decimam mensuram mellis, & de lino simili modo darent. Pullum equinum usque ad fe-

tollig is, ter bebouwing wilden toestaan (*b*). Wij derhalve, na ingenomen raad van onze getrouwen, overweegende, dat dit eene zaak is, die tot voordeel van ons en van onze opvolgeren zal strekken, hebben in hun verzoek, het welk niet geweigerd kon worden, toegestemd. Dit verzoek geschiedde onder deze voorwaarde, dat zij van iedere manse, van het voornoemde land ons jaarlijks eenen penning zullen geeven. De begrooting of afmeeting eener manse, op dat 'er in 't vervolg geen twist onder het volk ontstaa, welke manse in de lengte zevenhonderd en twintig, in de breedte dertig koninglijke roeden heeft, met de tusschenbeide loopende beekjens, welken wij hun op gelijke wijze zullen ver-

sti-

(1) Manse is 720 Koninglijke roeden lang, en 30 roeden breed, anderen melden, dat mansus Houva of hoba, bij de quade Latynen in 't nederduitsch Houve of wooning, een stuk landts was van twaalf bunderen Brabants. Erfgrafelijke bediening p. 470.

(*b*) *Wilden toestaan.*] Drie aanmerkingen vinden hier plaats. 1. Dat 'er onbebouwde landen in het Bisdom van Hamburg waren, welke voor de ingezetenen van dat Bisdom *overtollig* waren. 2. Dat die zelfde landen voor de Hollanders niet overtollig waren, en dat deze kans zagen om 'er nut uit te trekken. 3. Dat de Hollanders in dien tijd niet bij het bloot bebouwen van 't land, 't welk zij besloegen, bleeven, maar vruchten van hunnen arbeid zelfs in vreemde landen zogten te winnen.

stivitatem Sancti Martini solo denario, vitulum obulo redimerent, ad synodalem justitiam & institutionem Trajectensis Ecclesiae nobis se per omnia obtemperaturos promiserunt Judicia & placita secularis legis, ne ab extraneis praejudicium paterentur, ipsi ut omnes rerum dissensiones inter se definirentur. De singulis Centum mansis, H. Marcas singulis annis se persolvere asseruerunt. Majorum placita sive judicia rerum, si ipsi inter se definiri nequirent, ad Episcopi audientiam referrent, eumque secum ad causam definiendam ducentes, inibi quamdiu morarentur, de suo ipsimet procurarent: eo tenore, ut de placitati quaestu duas partes haberent, tertiam vero Episcopo praeberent. Ecclesias in praefata terra, ubi eis congruum videretur, constitui concessimus. Quibus Ecclesiis decimam decimarum nostrarum parochiarum Ecclesiarum earundem distincte in usus sacerdotis, inibi Deo servituri, praebuimus. Parochiani vero nihilominus singularum Ecclesiarum suis Ecclesiis mansum unum in dotem ad praedictos usus sacerdotis se daturos confirmant. Nomina virorum, qui nos ad hanc pactionem faciendam confirmandamque convenerant, haec sunt. Heinricus sacerdos, cui praefatas Ecclesias

gunnen, hebben wij noodzaaklijk geacht hier in te beschrijven. Zij hebben eindelijk ook beloofd, volgens ons besluit, de tiende te zullen betaalen, in dezer voege, te weeten, dat zij van de veldvruchten den elfden schoof, van de lammeren het tiende lam, insgelijks van de varkens, insgelijks van de bokken en geiten, insgelijks van de ganzen, als ook van den honig de tiende maat, en dus ook van het vlas geeven zullen. Een veulen van een paard zullen zij altijd op het feest van sinte Maarten met een penning en een kalf met een obool mogen vrij koopen. Zij hebben beloofd, dat zij ons, volgens de sijnodaale gerechtigheid en instelling der Utrechtsche kerk, in alles zullen gehoorzaamen. Dat zij, ten einde de rechtsgedingen en instellingen der wereldlijke wet van vreemdelingen geen nadeel mogen lijden, alle geschillen onder malkander zullen mogen afdoen. Zij hebben toegezegd, dat zij van iedere honderd mansen jaarlijks . . . . marken zullen betaalen. Dat zij de instellingen der vooroudercn of rechtsgedingen, zoo zij des wegens onder malkanderen het niet kunnen eens worden, zullen ter kennis

in

in vita sua concessimus, caeterique laici Helikinus; Arnoldus, Hiko, Fardolt, Referic; quibus jam saepedictam terram, secundum seculi leges & praefatam conventionem concedimus, & ipsorum haeredibus post ipsos Hujus conventionis adstipulatio, fiebat Anno Dominicae incarnationis. MCVI. Indictione (2) VI. regnante Domino Henrico IV. Rom. Imp. Aug. ad cujus paginae decretum confirmandum cum adstipulatione nostra, nostri impressione sigilli hic annecti nobis complacuit. Si quis ista contradixerit, anathema sit.

van den Bisschop brengen, hem medeneemende om de zaak te beslissen, en zoo lange hij aldaar blijft, zullen zij hem van het hunne verzorgen: dusdaanig dat zij van het voordeel der zaak twee deelen zullen hebben, en het derde den Bisschop zullen geeven. Wij hebben hun vergund, dat zij in 't gemelde land, waar hun zulks goed zal dunken, kerken mogen stichten. Aan welke kerken wij het tiende gedeelte der tienden van onze parochie kerken bijzonderlijk ten behoeve des Priesters, die daar God zal dienen, hebben gegeeven. Des niet te min hebben de Parochiaanen der bijzondere kerken beloofd, dat zij hunne kerk eene Manse, tot eene gifte ten voorschreeven gebruike des Priesters zullen geeven (a). De naamen der lieden, welke bij ons zijn gekomen om dit verdrag te maaken, en te bevestigen, zijn deze. Hendrik een Priester, wien wij de gemelde kerken voor zijn leven gegeeven heb-

Hu-

(2) Het moet de XIV. indictie zijn.

(a) *Ten behoeve des Priesters zullen geeven*] Dit verdrag is, onder anderen, aanmerklijk, om dat men 'er eenigzins uit kan zien, op wat wijze landen ter behouwinge werden uitgegeeven, welke lasten aan die giften gehecht, en welken rechten aan de aanneemers afgestaan werden. Voorts ziet men 'er nog uit, dat kerkelijke gezaghebbers eene wereldlijke magt oefenden over de gronden, welke onder hunne kerk lagen.

ben, de overigeu zijn leeken, Heliken, Arnold, Hiko, Fardolt, Referik; welken, wij het reeds dikwijls gemelde land, volgens het wereldlijke recht en de gemelde overeenkomst vergunnen, en hunnen erven na hen. Deze overeenkomst is aangegaan in 't Jaar der menschwording onzes Heeren MCVI. de zesde indictie, onder de regeering van Heer Hendrik den IV. Keizer der Romeinen, altijd vermeerderaar, tot bevestiging van welk geschrift met onze toestemming heeft het ons behaagd ons afgedrukt zegel hier aan te hangen. Indien iemand dit tegenspreekt, die zij in den ban.

Hujus paginae confirmationi ego Wernberus, Praepositus interfui & subscripsi.

Bij de bevestiging van dit geschrift ben ik Wernher, Proost tegenwoordig geweest, en heb het ondertekend.

Ego marquardus Praepositus.

Ik Markard, Proost.

Ego Hasoko, Praepositus.

Ik Hasoko, Proost.

Ego Hugo, Praepositus.

Ik Hugo, Proost.

Ego Adalbero.

Ik Adalbero.

Ego Futbo interfui & subscripsi.

Ik Futho, ben 'er tegenwoordig geweest, en heb het ondertekend.

Ego Gerungus advocatus interfui & recognovi.

Ik Gerung, Advokaat, ben 'er tegenwoordig geweest, en heb het nagezien.

Ego Hericus interfui.

Ik Herik, ben 'er tegenwoordig geweest.

Ego Thidericus.

Ik Thiderik.

Ego

Ego Willo interfui.	Ik Willo ben 'er tegenwoordig geweest.
Ego Erpo interfui & recognovi.	Ik Erpo ben 'er tegenwoordig geweest, en heb het nagezien.
Ego Adelbertus.	Ik Adelbert.
Ego Gerwardus.	Ik Gerward.
Ego Embertus.	Ik Embert.
Ego Reinwardus.	Ik Reinward.
Ego Ezelinus.	Ik Ezelijn.

Voor den 7. Augusti, want Keizer Henrik de IV. stierf op dien dag te Luik. —— Erp. Lindenbrogii Script. Septentr. seu Hamburg. Tom. I. pag. 148.

BIJLAAGE E.

Koning HENRIK bevestigt aan de Utrechtsche Kerke *Bommel* den *Tol* en de munt met de gifte van Arkel. Den 3 September 1003. [MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 57.]

IN den naame der heilige en ondeelbaare drievuldigheid. Henrik door de gunstig zynde Godlyke genade Koning. Indien wy toegelegd hebben; om aan de plaatsen, den Godsdienst toegewyd, eenig byvoegsel van eere, of van eigendom te beschikken; zoo gelooven wy buiten twyffel; dat zulks met de zaligheid van onze ziel en lighaam zal vergolden worden. Daarom begeren wy, dat aan alle onze getrouwen, zoo tegenwoordige als toekomende, bekend zy, hoe dat wy tot hulpmiddel van onze en van onzer voorouderen zielen; als mede door tusschenkomste en nedrig verzoek van Ansfried, den Eerwaardigen Bisschop der Utrechtsche Kerke; en van Franco onzen zeer Eerwaardigen Kerkvoogd, aan den gemelden zetel der Utrechtsche Kerke; gestigt ter eere van den Heiligen Maarten; gegeven; vergund, en in 't geheel afgestaan hebben, al het ge-

bied over de ſtad (1) Bommel, en over alles, 't geene tot die ſtad behoort; te weeten, 't geene aan de gemeene zaak (2) onderhoorig is, de tol, de munt, en de algemeene handel van 't gegiſte bier (*a*), welke gruit genaamd word; ja alles wat in de reeds genoemde ſtad tot het openbare rechtsgezag of gebied ſchynt te behoren in 't Graafſchap van Graaf Wroch, in 't landſchap, genaamd Teiſterbant, gelegen, gelyk ook het zelve gebied met de munt, het rechtsgezag, de tol en 't vrugtgebruik van geheel de vorſtelijke inkomſten, geven wy aan 't voorgemelde Klooſter van den Belyder Sint Maarten. Daarenboven geven wy hem alles, 't gene Poppo, Zoon van Walger, in 't zelve Graafſchap, en in de plaatſe Arkel te leen gehad heeft; om het met regt van eigendom te bezitten, en dat met zodanige ſchikkinge, dat de voorgenoemde Eerwaardige Kerkvoogd, en zyne opvolgers, deze zaaken, door onze bevestiging overgeleverd, houden, beſchikken, regelen, en gebruiken, buiten alle tegenſpraak van ons en van de onze in der eeuwigheid (*b*). En op dat dit geſchrift van ons vermoogen beſtandig blyve, hebben wy 't zelve met onze eige hand bekragtigt, en bevolen te zegelen. — Teken van den Heere Henrik, den onverwinnelykſten Koning. Ik Egilbert Kanſellier, in de plaatze van Willegiſus den Aardsbisſchop, heb het overzien. Gegeven den derden van September in 't jaar van de Menswordinge onzes Heeren, duizend en drie, de eerſte Indictie, in het eerſte jaar

(1) Of het Dorp.

(2) Of aan de vorſtelyke inkomſten. Zie eene andere Vertaaling: *Aloude Holl. Hiſt. door Mr.* G. van Loon II. Deel pag. 232.

(*a*) *En de algemeene handel van 't gegiſte bier.*] Hier uit ſchijnt men te kunnen beſluiten, dat de bevoegdheid om bier te brouwen een graaflijk recht was, dat niet dan door of van wegens den Graaf geoefend konde worden, even als 't recht van de munt.

(*b*) *In der eeuwigheid.*] welken invloed moeten zulke giften op het beloop der dagelijkſche verkeering niet gehad hebben, en hoe hebben de Kerkelijken daar door boven de wereldlijken in aanzien, rijkdom, en vermogen niet moeten rijzen?

jaar van den Heere en Koning Henrik. Gedaan te Elst (*).

(*) Dewyl het eerste jaar van den Koning Henrik den tweeden, en de eerste Indictie konnen overeenstemmen met het jaar 1003. zoo heb ik, schoon in dezen Latynschen Brief het jaar M. XIII. gevonden word, en dat de geleerde Buchelius op den zelven aangetekent heeft, dat die in de handschriften met het jaar M II. gemerkt is, den zelven egter op het jaar 1003. gesteld. [Aant. by MIERIS.]

BIJLAAGE F.

DIEDERIK, Graaf van Holland, bevestigt alle giften door zijne voorzaaten aan de Kerke van Egmond gedaan, en vermeerdert dezelven. Den 26. July 1083.

(MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 71.)

In den naame der heilige en onverdeelde drievuldigheid. Ik Diederik, by Gods genade, Grave van Holland, overweegende de wisselvalligheden der menschelyke zwakheid, heb beslooten regtvaardige gebeden gehoor te geven, om een barmhartig oordeel van den Heere te erlangen. Weshalven wy willen, dat allen Christi geloovigen, zoo die nu zyn, als namaals zullen zyn, kennelyk zy, dat Steven, Abt van 't Egmonder Klooster, goeder gedagtenisse, ons sommige opene brieven van begiftingen vertoond heeft, hoe de godvruchtige Graaven van Holland, onze voorzaaten, uit hunne eigene goederen, die zy van Koningen erffelyk ontfangen hadden, dezelve Kerk gesticht, begiftigd, en verheerlijkt hebben. Diederik, broeder van Walger, eerste Graave van Holland (*a*), heeft, met zijne wettige Echt-

(*a*) *Eerste Graave van Holland.*] Hier door schijnt men te moeten verstaan niet den eersten Graaf der landen, welke naderhand als een ligchaam onder de benaaming van *Holland* begreepen zijn geweest, maar van de landstreek, welke den naam van *Holland* kreeg, of gekreegen had; en dus zoude het woord *eerste* eigenlijk zijne betrekking hebben niet tot de persoonen der Graaven, maar tot de eerste opkomst van eene Graaflijkheid over eene landstreek, aan welke de naam van *Holland* werd gegeeven. Men zoude 'er ook, niet zonder grond, uit besluiten kunnen, dat de benaaming van *Holland*, bereids door eene afzonderlijke heerlijkheid, dorp, of burgt gedraagen, toen eerst is gegeeven aan verscheiden landstreeken, welke onder een gebied gebragt werden, en aan welken gezamenlijk genomen, de benaaming zoo wel als de waardigheid van graaflijkheid werd gegeeven: en hier door zoude ook het verschil tusschen de Schrijvers over

Echtgenoote, aldaar eerst een Kerk gestigt, stellende daar Nonnen in, en offerende Gode, ten behoeve der gemelde plaatze, in Vroonlo negen mansen, in Alkmaar twee mansen, in Callinge de helft van zyn eigendom. Diederik de tweede, des voorzeiden zoon, met zyne Echtgenoote Hildegaard, heeft die Kerk met groote kosten van steen herbouwd, en heeft de Nonnen verplaatst, en Monniken daar weder ingesteld hebbende, insgelijks aan die plaatse geoffert in Schagen zes mansen, in Harega anderhalve manse, en van daar tot Arem al het akker en weyland bebouwd en onbebouwd, de Kerk van Heylo, al den tol te Alkmaar, in Oesdom twee mansen, in Bakkum drie mansen, in Ordebolle twee mansen, in Those een manse, in Obingen een manse. in Heemsteede een manse, in Velsen zes mansen en het autaar van die Kerke van den eenen noene tot den anderen op St. Aagten dag, by den vloed Beemster een manse, tusschen den waterloop Schulenbeek en Hurenstede vier mansen met de visscherye, in Voorhout de kerk met de tienden. Ook offerde, de zedenryke Echtgenoote van den voornoemden Graaf, de eerwaarde Hildegaard, Gode en St. Adelbert een autaarstuk, van zuiveren goude met dierbaare steenen doorweeven, een Euangelieboek, insgelijks met goud en dierbaare gesteentens versierd, eene drievoudige Histori, en een boek van de geneeskunde. Egbert des gemelden Graaven zoon, door Gods genade, Aards-

over het vroeger of laater gebruik van *Holland*, van het welk de Heer WAGENAAR spreekt, weggenomen zijn. [Zie *Vad. Hist.* D. II. bl. 65. 71. 96. 173. 197.] Het zoude dan niet zijn, „ om dat onze oude kronyken (gelijk de Heer WAGE„NAAR meent) allen, of uit Egmonder Monniken, of uit Eg„mondsche kloosterschriften, opgesteld zyn, en derzelver „ Schryvers van Dirk den I. de vroegste melding gemaakt „ gevonden hebben, de meesten hunner hem voor den eersten „ Graaf van Holland geboekt hebben": maar om dat hij het daadlijk geweest is. Immers indien deze brief van Diederik echt is, zoo als het aan den Heere WAGENAAR toeschijnt, dan mag, onzes bedunkens, het zeggen van den Vorst, die hier als een afstammeling van Graave Dirk den I. en van de op elkanderen gevolgde giften zijner voorzaaten spreekt, wel voor iets meer dan voor eene tusschenrede gebouden worden.

Aardsbisschop van Trier, heeft dezelve Egmondsche plaats verheerlykt, offerende Gode en St. Adelbert een gouden kruis, eenen kostelyken casuiffel, een zeer schone stole, eenen gordel met goud doorweeven, een opperdiakens, een onderdiakens lyfrok, een misfaal en capittelstok, de historie des ouden en nieuwen Testaments, en veel andere boeken, met eene zilvere kasse vol overblyfzelen der Heiligen. Graaf Arnout met zyne waardige Gemaalinne Luytgaarde, offerde aan dezelve plaatze in Those een manse, te Castrichem twee mansen en een vierde, te Velsen drie mansen en een stuk lands, te Sassem een halve manse, in Voorhout drie mansen, in Noordga vyf mansen, in Lopsen negen mansen, by den vloed Marne een manse en een vierde, in 't Dorp Leyden een manse en een sesde, in het Dorp Bergen, ten westen des Ryns gelegen, drie mansen, de Kerk van Vlaardinge met de tienden, de landen tusschen den vloed Mathlinge en den waaterloop Thurlede, die Harga genaamd word. Diederik de derde, des gemelden Arnouts zoon met zyne Egtgenoote Othilde, heeft aan St. Adelbert geoffert in Radenburg vier mansen, die jaarlyks tien ponden opbrengen, in Radenburgerbroeke een land, dat zestien oncen opbrengt. Syphried, bygenaamd Sikko, des gezeiden Diederiks broeder, heeft St. Adelbert voor de hulpmiddel zyner ziele geschonken een stuk lands op de Geest, genaamd Noortdorp, Smithen, Altgeringeland, Hildebrandsland, Swerdingeland, vyf viertelen landloze mate, in Akersloot twaalf ponden, in Banes twee ponden.

Florents, zoon van Diederik den derden, met zyne Egtgenoote Geertruid gezegender gedagtenisse, heeft ten behoeve der gemelde plaatze geoffert een stuk lands in Assendelft, opbrengende vyf ponden en een once, in Boschhuisen een manse, opbrengende tweeëndertig oncen, in Scheerwyk een manse, opbrengende agtentwintig oncen, by Delft tien mansen, en aan de andere zyde van Delft negen mansen.

Ik Diederik de vyfde, was deezes Florents zoon, die door den gemelden Abt Steven ootmoedig verzogt wierd om, ter liefde Gods en eerbied tot St. Adelbert, door myn gezag de begiftigingen aller myner voorzaaten, behoorende aan de Kerke van Egmond, te vernieuwen en

en te bevestigen (*a*); wiens verzoek ik gaarne toegeſtaan, en met zeer groote genegentheid bevestigd hebbe; op dat die Kerk al 't voorzeide vry houde en bezitte, dat ook niemant, wie het ook zy, tusſchen Wurmoreswet en Arem, 't welk geheel de Kerke van Egmond toekomt, zonder des Abts toelating, beſtaa iets te planten, of iets tegen regt daar van daan te haalen; dat alle, die tot dezelve Kerk behooren, in ons geheel Graafſchap tolvry zyn (*b*), en dat niemant beſtaa hen eenige last op te leggen, maar datze alleen onder den Abt ſtaan, en hy nevens zynen Advocaat, zelf na zyn goedvinden met hen handele. By aldien iemand der geener, die uyt hoofde zyner ouderen geregtelyk tot die plaatze behoort, zulks beſtaat tegen te te ſpreeken, dan ſtaat het den voornoemden Abt en zyne navolgeren vry, met behulp van zynen Advocaat, deuzelven, in wiens dienst hy ook zy, in regten te vervolgen. Op gelyke wyze zal hy zyne inkoomſten invorderen, en zoo iemand, op het land derzelver Kerke gezeten zijnde, niet betaalen wil 't geene hy van regtsweegen ſchuldig is, zal de Klooster-Advocaat in zyn huys komen, en daar zoo veel uytneemen, als hy ſchuldig is, zonder tegenſpreeken van eenigen Regter. Dog zoo iemand onzer onderdanen, of anderen, 't geene wy niet gelooven te zullen geſchieden, deze vryheid der Kerke zal willen benadelen, op dien moet den toorn Gods, en van al zijne Heiligen vallen, en hy zyn voornemen nooit konnen volbrengen, maar hebbe zyn deel met Judas, den verraader des Heeren, met den Duivel en zyne Engelen in den dag des

(*a*) *Te vernieuwen en te bevestigen.*] De menigvuldige *vernieuwingen* en *bevestigingen* van gedaane giften ſchijnen ons te leeren, dat de opvolgers in de Graaflijkheid zich niet verbonden achtten door het geen hunne voorzaaten gedaan hadden; en dat hun daarom *vernieuwing* en *bevestiging* moest verzogt worden: ook ſchijnt dit uit den aart der leenroerigheid te volgen.

(*b*) *In ons geheel Graafſchap tolvrij zijn.*] Wat een voordeel moest dit in ſtuk van koophandel aan allen die tot de kerk behoorden boven alle andere geeven! En hoe moesten de ingezetenen door zulk eenen vrijdom uitgelokt worden om zich onder het gezag en gebied van die kerk te begeeven!

des oordeels, en met die, welker worm nooit en ſterft, en welker vuur nooit uitgebluſt word. Maar die dit ons bevel nakomen, moeten genade, eere en zegen van den Heere verkrygen, en barmhartigheid, en byſtand in alles, dat zy voornemen, genieten. En op dat deze onze voorregtbrief ten allen tyde vaſt en onverbrekelyk onderhouden werde, hebben wy dezen tegenwoordigen belaſt te ſchryven, en met het zeegel onzer toegenegentheid te bekragtigen. Hier toe en over waaren als getuigen, de Heer Abt Steven, Folcryt, en Anſelm, Prieſters; als Leeken Adelbert, Herman Poppenszoon, Engelbert Scataloth, Thruſin, Alewyn Slotvoogd, drie broeders, Gerbrand, Ysbrand, Guntwater, Dodo van Ryswyk, Thedard, Thiebald, Tietgaart, Blankaard, en zeer veele anderen. Ten zelven dage heb ik, voor dezelve getuigen, ten dienſte van St. Adelbert verwisſeld, negen manſen in Maaſlant, van Schipluy tot de Maas, en in Westerbuurem drie manſen van de Maas in Vroonland, gevende jaarlyks chyns van agt ponden te Alkmaar. Nog heb ik, ten verzoeke en met hulpe myner geliefde Egtgenoote Othilde, den Abt Steven en deszelfs opvolgeren geſchonken het Gerigte te Alkmaar, 't welk in het Duitsch ambagt genaamd word. Dit aldus in 't openbaar gedaan te Vlaardingen voor de geheele gemeente, in 't jaar na de geboorte onzes Heilands duizent en drieëntagtig, de ſesde Indictie, in het agt-en-twintigſte jaar der Regeeringe van Keizer Henrik den Vierden, in 't agtſte jaar van Koenraad, Bisſchop van Utrecht, in 't zes en-twintigſte, dat Heer Steven de harderlijke bediening van Abt ontfangen heeft, den zes-en-twintigſten van Hooimaand, in den naame des Heeren gelukkiglyk. Amen.

Zie eene andere vertaling van dezen Brief by Gouthoeven Chronyk van Holl. Pag. 268. enz.

Vertaalde Chron. van Egmond van J. a Leidis Cap. XVII. Pag. 22. enz.

BIJLAAGE G.

Groot Handvest van Graaf Florents aan die van Ouderkerk. Den 15. Juny 1097.

(Mieris *Groot Charterb.* D. I. bl. 76.)

WY Floris, Grave van Hollandt, maken condt, ende kennelyk een yegelyk, die deze onze brieven zullen zien ofte hooren leezen, dat wy, by rade ende advyse van den wyzen mannen van onzen lande, mitsgaders ter instantie van onzen lieven ende getrouwen, Heer Hendrick van der Lecke, Ridder, den inwoonderen van den Ambagte van Ouderkerk gegunt, ende gegeven hebben de vryheid, ofte Privilegien, hier nae volgende: te weeten; dat die van Ouderkerk voorsz. die nu zyn, ofte hier namaals wezen zullen, geene tollen, tribuiten, nog schattingen ons geven en zullen, ofte iemand anders van onsentweegen, ten ware wy by avontueren geroepen zouden mogen worden, omme ten Hove by den Keyzer te compareren, ofte dat wy zelver ongeroepen derwaards gaan wilden. In welken gevalle sylieden gehouden zyn zullen, ons als dan tien ponden eens te furneren. Boven dien, zoo wanneer wy ons in de oorloge begeven, ofte een huisvrouwe trouwen zullen, zullen zy gehouden wezen ons te betalen tien ponden Hollands, mede als broeder, ofte zoon, geresolveert zullen wezen, hen Ridder te doen slaan, ofte onze zuster, dogter of zoon, houwelyk zullen komen te contraheeren, zullen zy lieden gehouden wezen een iegelyk van hun te furneren ses ponden hollands. Ende de voorsz. inwoonders, ofte buuren van den voorsz. ambagte van Ouderkerk, moeten mede, gelyk onze andre mannen, op alle onze togten ende heervaarden, en in alle onze oorlogen hen presenteren, ende laaten vinden. Hierenboven, of onze onderzaten van anderen, onzen Ambagten ons eenige beesten quamen te geven. omme dezelve by ons geslagen te worden, daar toe by ons verzogt zynde, by onzen gewaar-

waarden boden, soo sullen die van Ouderkerk voorsz. ten regarde dat zylieden de voorsz. vrydommen, ofte exemptie genieten, gehouden wezen alle de dyken, tot onzen last staande, ofte de gene, die in toekomende tyde nog meer tot onzen laste komen zullen mogen, hoe, ende in wat manieren, 't zelve zoude kunnen geschieden, te repareren, ende onderhouden, ende wederom op haare oude hoogte, ende breete te brengen, zo dik ende menigmaal als die gesonken, ofte anders gescheurt, ende ontramponeert zullen mogen wezen, mits dat zylieden ter oorzake ende in recompense van dien wederomme hebben, ende genieten zullen een erfdeel van alle 't gene ons van 't voorsz. Ambagt opkomen zal mogen. Voorts, indien iemand, woonende buyten de Heerlykheid van den Heere van der Lecke, eenige goederen, gelegen binnen den voorsz. Ambagte van Ouderkerk opkomen by erfenisse, ofte besterfte, en zal dezelve daar van part nog deel mogen hebben, ten zy dat hy benevens 't voorsz. goed mede aanvaarden wilde, den last van 't maken en onderhouden van den voorsz. dyk. Ende indien hy weigerig zoude mogen wezen, van de voorsz. erfenisse hem verschenen, ofte opgekomen, in diervoegen te aanvaarden, zoo zal dezelve erfenisse komen aan 't Ambagt van Ouderkerk, ende den parochianen, ofte inwoonders van dien, met den voorsz. last van den dyk behoorlyk te onderhouden, ende geenen dyk, geleegen buiten de heerlykheid van den Heere van der Lecke, en mag den voorsz. persoon opkomen, in eeniger manieren. Ende de voorseide Heere van der Lecke in der tyd zal de schouwen over de voorsz. dyken, wel ende zekerlyk moeten bezorgen. Maar indien iemand van de voorsz. buuren ofte ingesetenen van Ouderkerk, synen dyk niet wel gemaakt zal hebben, ende hy daar over by den Dyk-Graaf ofte Schout van den voorsz. Heere van der Lecke bekeurt, ofte beschouwt zal wezen, zal hy 't zelve met drie schellingen moeten beteren. Daar en boven, soo zullen alle de voorsz. ingesetenen van Ouderkerk, soo wel edele, als onedele, gelykelyk parten en deelen in de erffenisse, die henlieden opkomen zal mogen. Ende ten eynde alle 't geene voorsz. is, vast zy, ende onverbrekelyk onderhouden mag worden, zoo hebben wy onzen zegel hier aan doen han-

hangen. Gegeven in den Hage, den 15. Juny in den Jare ons Heeren duisent seven-en-tnegentig.

Van der Eyk *Handvesten enz. van Zuidholland pag.* 382. en 383. *Tonneel van Holl. door* Boxhorn *pag.* 93. *Groot Plakkaat-boek* II. Deel pag. 1615. Oudenhovens *Zuydholl.* pag. 371. Kerkelyke oudheden van 't Utrechtsche Bisd. I. Deel pag. 478. enz.

Schoon ik niemand onzer Hollandsche Edellieden door den Graaf met den tytel van Heer genoemd vinde. En schoon wy eenen Heer Henrik van der Lek, by Goudhoeven Chron. van Holl. pag. 125. op het jaar 1277. ontmoeten, zoo heb ik egter den brief onverandert van jaartal gelaaten, en alleen myne gedagten omtrent denzelven in overweeginge willen geeven. [Aant. by Mieris.]

BIJLAAGE H.

VERDRAG van vrede tusſchen Henrik den I. Hertog van Brabant, en Diederik, Graaf van Holland, tot ontſlaaging van Diederik, welke gevangen was, getekend den 3 November 1203, waar by de Graaf Diederik de ſtad Dordrecht enz. aan den Hertog overgeeft, en weder van den zelven te leen ontfangt, enz. Den 3. November 1203.

(MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 138.)

IN den naam der heilige en ondeelbaare drieeenigheid. Ten einde de handelingen der tegenwoordige tyden niet in vergeetenheid zouden raaken, is men gewoon die door de ſchriften te vereeuwigen. Het zy dan kennelyk allen toekomenden en tegenwoordigen, die dezen brief zullen zien, dat 'er ſedert veele jaaren verſchil geweest is tusſchen Henrik, Hertog van Lothryk en zyne voorouders, en Diederik Graaf van Holland en deszelfs voorzaaten, over het land, gelegen tusſchen de Maas en Schelde, waar omtrent men zoo verre is gevorderd, dat die tweeſpalt door raad van wederzdyſche mannen op deze wyze beſliſt is. De Graaf heeft in handen des Hertogen overgegeeven de ſtad Dordrecht aan beide zyden van 't water, Dordrechtswaarde, Hereswaarde, Dusſen, en 't geheele land tusſchen Stryen en Waalwyk, tot aan het land des Hertogen. Dit voornoemde land heeft de Graaf ook van den Hertog te leen ontfangen, en is deszelfs Leenman geworden. Hy heeft ook gezworen, dat hy uit hoofde van 't gemelde land voor 't overige den Hertog in eigen perſoon zoude dienen, gelyk een vasſal zynen Heere, tegen allen, uitgezonderd het Keizerryk, gelyk zyn regt omtrent het Kei-

Keizerryk is. En dit dient niet vergeeten te worden, dat Dordrecht, Dordrechtswaarde, Hereswaarde en Duffen, by verwiffeling zyn gegeven aan den Hertog en zyne erfgenaamen voor het land aan den kant van Zeeland, 't geene de Hertog en zyne voorzaaten van den Graaf en deszelfs voorouders ten onregte hadden gehouden. Hier door zyn ook alle de tweedragten, krakkeelen en geſchillen tusſchen hen ter neder-gelegd. Deze goederen heeft de Hertog aan den Graaf verleend naar het Brabandſche regt, zoodaanig dat geen erfgenaam daar van zal onterfd worden. Insgelyks heeft de Hertog gezworen, dat hy den Graaf, als zynen leenman, zal helpen tegen allen en een iegelyk, zoo lang hy zig naar zynen raad gedragen, of voor zyn Regtshof verſchynen wil, wel te verſtaan uitgezonderd het Keizerryk, zoodaanig als zyn regt omtrent het Ryk medebrengt. Boven dien heeft de Graaf den Hertog en zynen erfgenaamen toegeſtaan, dat alle hunne kooplieden, door de landen des Graaven trekkende, zoo te water als te land, behouden zullen 't regt omtrent de tollen, zoo als 't zelve is bedongen, wanneer die tollen eerst zyn opgeregt geworden. Hetzelfde heeft ook de Hertog wederom aan den Graaf beloofd. Daarenboven heeft de Graaf verteegen al het regt, 't gene hy voorgaf te hebben op Breda. Boven dien is bevoorwaard, dat de Graaf niemand in zyn land zal houden, die den Hertog of zynen erfgenaamen eenige ſchade zoude toebrengen, zoo ras hy daar van kennis zal bekomen; en de Hertog zal van gelyken doen. Alle de voornaamſte mannen des Graaven hebben gezworen, dat deze overeenkomſt beſtendig zal blyven. Insgelyks hebben de mannen des Hertogen gedaan; zullende dit verdrag ſtand grypen, alhoewel de Hertog mogt aflyvig worden, by aldien de Graaf en zyne nakomelingen de erfgenamen des Hertogen helpen het land voor hen behouden, en hun hulde en manſchap doen, gelyk boven gemeld is. Insgelyks zal de Hertog en zyne nakomelingen, indien de Graaf komt te ſterven, de erfgenaamen des Graaven helpen. Indien beide de Graaf en de Hertog ſterven, zoo zullen hunne vrouwen en erfgenaamen elkanderen alle hulp en byſtand doen. En op dat dit alles voortaan vast en beſtendig blyve, zoo is 't door de opdrukking der zegelen, zoo van den Hertog, als

als van den Graaf onverbrekelyk bekragtigd, hebbende daar over als getuigen gestaan, Diederik Bisschop van Utrecht, de Hertogin Mathildis, Henrik Hertog van Limburg, Albert Graaf van Daasborg, Philips Graaf van Namen, Willem Broeder des Hertogen, Henrik van Kuick, Albert zyn Zoon, Wouter Berthout, Godevaart van Scoten, Arnout van Grimbergen, Arnout van Dieft, Leeuwe van der Aa, Godevaart Kastelein van Bruffel, Arnout van Wefemale, Arnout van Waelhem, Willem de Vos, Wouter Bac. Dit zyn de Mannen des Graaven; Rutger van Meerhem, Hugo van Voorn, Diederik van Altena, Gerrit van der Horst, Willem van Teylingen, Simon, Jan, en Ysbrandt van Haarlem, Albert Bernards, Wouter van Egmond, Floris van Welde, Philips van Wassenaar, Arnout, Henrik, en Jan van Ryswyk, Diederik van Bockel. Deze en nog meer anderen hebben mede den eed gedaan. Gegeeven in 't jaar der menschwordinge ons Heeren 1203. den 3. van Slagtmaand.

BIJ-

BIJLAAGE I.

Comes Hollandiae confirmat instituta fraternitatis mercatorum Middelburgensium. Die 1. Junii 1271.

Graaf Florens *bevestigt de Instellingen of Willekeuren van de Broederschap der kooplieden, te Middelburg. Den 1. Juny* 1271.

Mieris Charterboek D. I. bl. 365.)

In *nomine Patris & Filii & Spiritus Sancti, Amen.*

Nos *Florentius Comes Hollandiae, concessimus haec instituta, quae subscripta sunt, confraternitati mercatorum Middelburgensium in perpetuum duratura. Haec igitur, quoniam dicti mercatores, provida deliberatione & communi studio ad universorum, qui in dicta confraternitate suam utilitatem & honorem statuerunt, volumus rata & firma permanere: statuentes, ut nulli quicquam de subscriptis institutionibus, propria autoritate absque communi consilio, addere, vel minuere sive etiam immutare licebit.*

In den naame des Vaders, en des Zoons, en des Heiligen Geestes. Amen.

Wij Floris, Graaf van Holland, hebben deze ondergeschreeven instellingen voor altoos toegestaan aan de broederschap der middelburgsche kooplieden. Derhalve, willen wij, dat dezelve, dewijl ze gemelde kooplieden met wijzen raad en met gemeenen ijver, tot nut en eer van allen, welke in gemelde broederschap zijn, hebben vast gesteld, vast en gestade zullen blijven, vaststellende, dat het niemand zal geoorloofd zijn iets bij de ondergeschreeven instellingen, op eigen gezag, te voegen of dezelven te verminderen, of ook te veranderen (*a*).

I.

(*a*) *Of te veranderen.*] Hier uit blijkt, dat, hoe zeer de wetgeevende magt bij de Graaven berustede, en door de wethouderen der steden geene keuren zonder hunne toestemming gemaakt konden worden, of zonder bevestiging derzelven kracht heb-

1. *In hac ergo nullus earum artium, quae mechanicae dicuntur, esse conceditur officialis, ut sunt fullo, sutor calciariorum, pellifex, tinctor, textor, faber carpentarius, piscium carniumque venditores, vel ille, qui pisces, sive carnes assat vel coquit venales.*

1. In deze broederschap zal derhalve niemand mogen zijn, die eene der kunsten, welken men ambagten noemt, oefent, als daar zijn volders, schoenmaakers, vellebreiders, verwers, weevers, wagenmaakers; visch- en vleeschverkoopers, of zy die gebraaden of gekookten visch of vleesch verkoopen.

2. *Illi etiam, qui caseum, butyrum, adipem vel ungentem aut sepum, vel iis similia habent venalia ab hac fraternitate removentur.*

2. Ook zullen uit deze broederschap geweerd worden die kaas, boter, vet, of talk, of smeer, of iets diergelijks verkoopen.

3. *Mercator etiam, qui vulgo mercenarius dicitur, sartor vel sutor vestium, conductivus viator, qui marsupia personae bajulat vel proprio collo in domum suam, vel extra eam equo portaverit, aurigae, nautae, qui scutemandicitur, venditor veterum vestium ex consuetudine, percussor lanae, caldariorum compositor vel emendator simili modo a dicta fraternitate claudentur.*

3. Ook zullen op gelijke wijze uit deze broederschap uitgeslooten blijven kooplieden, die men in 't gemeen ambachtslieden noemt, kleermaakers, 't zy ze nieuwe kleederen maaken of oude verstellen, die om loon de pakken der lieden naar of uit hun huis draagen, 't zy op hun eigen hals of met een paard, voerlieden, schippers, die *scutemans* worden genoemd, oudekleerkoopers, koperslagers, of ketellappers.

4. *Quicunque etiam huic confraternitati adjungere se voluerit, nec spoelen nec scheeren debent, nec barbam alicujus pro praecio ut bar-*

4. Ook mogen alle die in deze broederschap zullen willen komen, niet spoelen noch scheeren, noch iemands baard om loon, als een

hebben; de Wethouders nochtans ontwerpen maakten, welken door de bewilliging of bevestiging der Graaven kracht van wetten kreegen.

bitonsor conductivus radere. Nullus etiam mercatorum confraternitatis debet naves inferius, quam ad instrumentum, quod scamnum malidicitur, frangere, vel etiam ipso collo ligna ad sepem bajulare.

5. *Nullus quoque ex dictis fratribus, debet ligna pro conductiva mercede incidere, vel secare. Insuper nec oves tondere, nec lanam manutenus ad forum vendere poterunt. Molendinarii vero & illi, qui poma, vel pira, vel alterius cujuscunque generis fructus in foro vendunt, modo excluduntur supra-dicto. Sutoribus licet libere ad nundinas ea ferre & referre, quae ad officium suum spectant & pro eis comportant, nec tamen prius talia vendere poterunt, quam ea suo officio fuerunt adaptata & signata, ut si pelles emerint cujuscumque generis, priusquam ab eis vendantur, cornua cum dictis pellibus amputentur. Pellifices, & venditores veterum vestium, emendatores, caldarii & carpentarii eadem licentia donantur.*

een baardscheerder, die om loon scheert, scheeren. Ook mag niemand der kooplieden dezer broederschap een schip laager afbreeken dan tot dat stuk, het welk de bank der mast word genoemd, of ook op zijn hals hout naar de hegge draagen.

5. Ook zal niemand der gemelde broeders hout om loon mogen hakken of kappen. Daarenboven zullen zij niet mogen schaapen scheeren of wol met de hand op de markt te koop brengen. Ook worden de mölenaars en zij die appelen of peeren of eenig ander soort van vruchten op de markt verkoopen, op gelijke wijze van deze broederschap uitgeslooten. Den schoenmaakers zal het vrijstaan naar en van de markten te brengen 't geen tot hun handwerk behoort, en 't geen zij daar voor medevoeren; nochtans zullen zij zoodaanige zaaken niet eerder mogen verkoopen, dan nadat zij tot hun handwerk zijn bereid en geteekend; als, bij voorbeeld, indien zij vellen, van wat soort het ook zij, koopen, zullen de hoornen van de vellen moeten worden afgehakt, voor dat zij van hun zullen worden verkocht. Ook zullen de vellebereiders, de oudekleerkoopers, koper-

flagers, ketelappers en wagenmaakers dezelfde vrijheid hebben.

6. *Quicunque duas uncias Hollandiae, vel amplius valens de foro ad forum attulerit ex parte Orientali der Maze vel ex parte occidentali der Maze, Zweventia Flandriae excepta, debet Hanse denarium.*

6. Al wie voor twee oncen hollandsch of meer van de eene markt naar de andere voert, van het oostelijke gedeelte der Maze of van het westelijke gedeelte der Maze, uitgezonderd van Zwevent in Vlaanderen, is aan de Hanse een penning verschuldigd.

7. *Quicunque, paterna successione liber confraternitatem istam acquirere voluerit, in hoc oppido, quadraginta denarios usualis & legalis monetae in Middelburg, dabit Comiti, Hanse duos denarios. Quicunque vloccatos pannos fieri fecerit, & a tribus mercatoribus convictus fuerit tres libras emendabit & ipse ad emendam pannos portabit.*

7. Al wie van vaderlijke afkomst vrij zijnde, in deze broederschap zal willen komen in deze stad, zal veertig penningen, te Middelburg gangbaare en wettige munt, den Graaf geeven, en der broederschap twee penningen. Al wie lakenen van vlokken zal hebben doen maaken, en deswege door drieKooplieden zal overtuigd zijn, zal drie ponden verbeuren, en hij zal zelf die lakens tot boete moeten draagen.

8. *Nulli licet vinum cuiquam facere venale, nisi fuerit confrater & hoc sub poena praedicta; hujus emendae, tertiam partem confraternitati, aliam tertiam formatores ultimam tertiam accusatores habebunt.*

8. Het zal niemand, dan die broeder is, geoorloofd zijn wijn te verkoopen op gelijke boete; van welke boete de broederschap zal hebben het derde deel, het andere derde deel de hoofdlieden, en het overige derde deel de aanklaagers.

9. *Nulli licet pannos, qui vulgo gewant dicuntur indicare venales in Halla de Middelburg, nisi ibidem confraternitatem mercatorum habuerit, quod qui infringerit,*

9. Niemand zal mogen lakenen, die men gemeenlijk *gewant* noemt, in de Halle van Middelburg te koop veilen, zoo hij niet in de broederschap der koop-

tres

tres libras emendabit, quae in ante dictos usus similiter convertentur.

lieden is; die hier tegen zal hebben gedaan, zal drie ponden verbeuren, ten behoeve als boven.

10. *De omni autem emenda, quae in confraternitate acciderit, & quae per formatores sive per Comitem Hanse ad satisfactionem in dicta fraternitate non potuerit coërceri, debet ad Praetorium de Middelburg requiri & dupliciter emendari, Quidquid tunc ad emendam, ad confraternitatem spectantem, super extra venientes duas partes, & oppidum tertiam illius emende obtinebit.*

10. Alle breuke, welke in gemelde broederschap zal vallen en door de hoofdlieden, of den Graaf der Hanze niet naar genoegen zal kunnen worden beteugeld, in gemelde broederschap, zal komen aan het schoutambacht van Middelburg en dubbeld moeten worden geboet. Al het geen alsdan tot eene boete tegens de overtreeders zal worden gesteld, daar van zal de broederschap twee deelen en de stad het overige derde deel genieten.

11. *Praeterea decrevimus, & volumus, quidquid formatores per Scabinos & Juratos electi, & eligendi ad praeëminentiam & utilitatem dictae confraternitatis, & ad falsitatem reprimendam sub suo juramento statuerunt, vel duxerent statuendum, ratum erit & firmatem obtinebit inconcussam, ac si in praesenti scripto lucide exprimeretur, hoc salvo, si per formatores, quos Scabini & Jurati praedicti communi consilio ad hoc elegerint, aliquid in hisce praesentibus litteris nostris, ad promotionem dictae fraternitatis ordinata existant, seu in posterum aliquid ab eisdem ordinetur in dicto negocio,*

11. Bovendien hebben wij vastgesteld, dat al wat de hoofdlieden door Schepenen en Gezworenen, reeds gekoozen, of nog te kiezen, tot eer en nut der gemelde broederschap, en om bedrog te weeren, onder hunnen eed, zullen vast stellen, of oordeelen vast gesteld te moeten worden, vast en bestendig weezen zal, even als of het in dit geschrift klaarlijk uitgedrukt was; behoudens echter, dat indien bij de hoofdlieden, welken Schepenen en Gezworenen voornoemd met gemeenen raad daar toe zullen hebben verkooren, iets in deze onze tegenwoordige

& nobis corrigenda videantur, dum factum suum & processum examinaverimus, illa omni dolo, & fraude exclusis, immutabimus & corrigemus bono modo.

brieven mogt zijn bepaald tot vordering der gemelde broederschap, of in het vervolg iets diesaangaande mogt worden vastgesteld, het welk ons mogt toeschijnen verbeterd te moeten worden, dat wij zulks, na onderzoek hunner handeling, alle list en bedrog uitgesloten, zullen veranderen en verbeteren op eene behoorlijke wijze.

In cujus rei testimonium praesens scriptum sigillo nostro communiri fecimus & signari. Datum apud Thelinge, Anno Domini M. CC. LXXI. feria secunda post Octavae Pentecostes.

Tot getuigenis van welke zaak, wij dit tegenwoordige geschrift met ons zegel hebben doen bekrachtigen en tekenen. Gegeeven te Theilingen in 't jaar des Heeren M. CC. LXXI. den tweeden dag na het Oktaaf van Pinksteren.

Cost. Middelb. fol. 16. *MS. Handvest Chron. van M. van der Houve. III. Deel op 't jaar* 1271.

BIJLAAGE K.

Verbond van Vrede tusſchen Philips Graaf van Vlaandre, en Florents Graaf van Holland. Den 27. February 1167. of 1168.

(MIERIS *Charterb.* D. I. bl. 113.)

PHILIPS Graaf van Vlaandre, Florents Graaf van Holland, aan den tegenwoordigen zoo wel als aan den toekomenden, voor altoos. Door ſchuld van Florents, Graaf van Holland, is 'er tusſchen my en hem tweedragt ontſtaan, die zoo hoog gereezen is, dat al het land, 't welk hy van my te leen hielt, hem by vonnis van myne Baroenen zyns gelyken (*a*), ontzeid is (*b*). Doch door tusſchenkoominge en bemiddeling van mynen Vader, Graaf Diederik, van mynen Broeder, Mattheus, Graaf van Boulogne, en van de Graaven van Gelder en van Kleef, is de zaake zoo verre gebragt, dat de Graaf van Holland op de ondergeſchreeve voorwaarden met my verzoend is; die wy daarom waardig geoordeeld hebben, in den tegenwoordigen brief te ſchryven, op dat ze in 't vervolg door de vergetelheid niet uitgewiſt worden. De voorwaarden nu zyn deezen:

1. De Gyzelaars uit de landen tusſchen de Schelde en Hedinezee, zullen te Brugge in bewaaringe des Graa-

(*a*) *Zijns gelijken*] Deeze uitdrukking tekenen wij aan, om dat ze ten bewijze kan ſtrekken van 't geen wij ten aanzien van het te recht ſtaan voor zijne evenknien opgemerkt hebben.

(*b.*) *Ontzeid is.*] Hier uit, en uit Art. 14. zoude men moeten beſluiten, dat de Graaven van Holland hun land van de Vlaamſchen te leen hielden, en niet onmiddelijk van den Keizer, het geen echter niet wel met onze vaderlandſche hiſtorie overeenkomt.

Graaven van Vlaandre blyven. En niemand van hen zal, zelf niet onder borgtogt, weder overgeleverd worden, 't en zy met bewilliginge des Graaven van Vlaandre.

2. De ingezetenen van 't gemelde land zullen nergens dan te Brugge tweegevegten moogen houden.

3. De inkomsten aldaar zullen onder de Graaven gelykelyk gedeelt worden.

4. Indien iemand door overtreeding zyne erfenis of zyn land verbeurt, zal het zelve ook gelykelyk onder de Graaven verdeeld, of ten voordele van wederzyden door hen beide verpacht worden.

5. Niet minder zal de Graaf van Holland, en de Inwooners van al zyn land ook eenen vasten en volkomen vrede met al de inwooners van Vlaandre, zonder arg of list, moeten onderhouden.

6. In welk land des Graaven van Holland de Vlaamingen van het hunne zyn beroofd geworden, zullen de bewoonders der plaatze gehouden zyn, de schade te vergoeden en den roover ten lande uit te bannen. Of zoo ze hem niet bannen, zullen zy het kwaad en schade, die hy naderhand doen mogt, volkomelyk moeten boeten.

7. En welke dien uitgedreven onfangt, gelyk gezegt is, zal de straf en schade van het kwaad, 't welk de roover hier na mogt doen, moeten ondergaan.

8. Zoo de gemelde ingezetenen niet mogten willen betaalen, dan zal de Graaf van Holland voor hen moeten betaalen (*a*).

9. Zoo iemand, van roof betigt, het zelve ontkende, zal de uitspraak aan het oordeel der Graaven staan. En in-

(*a*) *Zal de Graaf van Holland voor hen moeten betaalen.*] Deze 6. 7. en 8. Artikelen doen ons zien, dat men in die oude tijden al vrij wel de billijkheid in acht wilde genomen hebben: men wilde het bedrijf van eenigen niet ten laste van het volk gelegd, maar enkelijk op de daaders zelven verhaald hebben, zoo lang, als 'er niet bleek, dat oogluiking gebruikt, of aan 't gedaan ongelijk door stilzitten toestemming wierd gegeeven; en zoo lang als men 't op de daaders, en voorts op de ingezetenen konde verhaalen: doch kon men langs dien weg geen vergoeding krijgen, dan behield men zijn recht op den Graaf, die allenthalve voor 't bedrijf van zijne landzaaten moest instaan.

indien deze de zaak niet konnen eindigen, zullen ze van wederzyde zes vroome en waarheidlievende mannen verkiezen, die de waarheid onderzogt hebbende, de zaak ten einde zullen brengen. Zoo de gemelde perſoonen onder zich niet wel overeenſtemmen; dan zal een van de twee Graaven alleenlyk in waarheid behoeven te verklaaren, dat de roof begaan is, en op zyne verklaring zal de ſchade zonder tegenſpraak gebetert moeten worden.

10. De Tollen tot nu toe door den Hollandſchen Graaf ontfangen, zal hy voortaan op generley wyze van de Vlaamſche handelaars (*a*) heffen mogen; noch gedoogen, dat de zelven door iemand in zyn geheel Graafſchap van hun gevorderd worden.

11. Al wat hen voorheen afgenomen is, 't zy by wyze van ſchatting, roof, belaſting, geleide, of beede, zal de Graaf van Holland vergoeden moeten.

12. Byzonderlyk word ook vaſtgeſteld, dat geen van de twee Graaven in de meergemelde landen eenige ſterkte zal mogen maaken, koopen, noch voor altoos behouden. Ook zullen zy niemand hunner Leenmannen moogen toelaaten, om aldaar eene ſterkte te ſtigten: noch ook van iemant der ingezetenen eenige erflyke bezitting ontfangen, om het denzelven naderhand weder te leen te geeven.

13. Voorts ſtellen wy by het voorſchrevene vaſt, zoo een der kooplieden des Graaven van Vlaandre in 't reiſen door Holland van iemand om ſchuld aangeſprooken wordt, zal hy, de ſchuld loochenende, zich, terwyl hy in zyn ſchip is, met den eed moogen zuiveren, zonder dat hy in zyne reis zal moogen belet worden. Doch indien zyn ſchuldeiſcher hier mede niet voldaan is, moet hy den koopman volgen, tot in de ſtad, of in het dorp, daar die woont (*b*): en de zaak moet door 't von-

(*a*) *Van de Vlaamſche Handelaars*, enz.] de Vlaamſchen hebben van de vrijheid der tollen niet lang genot gehad, gelijk men zien kan uit de Bijlaage A. van dit Deel.

(*b*) *Daar die woont*, enz.] Dit beding toont, dat de Vlaamſchen het middel van bij arrest te procedeeren, om daar door jurisdictie te fundeeren, het welk over al in Holland tegen vreemden in gebruik was, ten hunnen opzigte wil-

vonnis der Schepenen van die ſtad, of dorp geöindigt worden. Zoo ondertusſchen de koopman, door den ſchuldiſcher tot zyne ſchade lang opgehouden word, zal de Graaf van Holland aan den koopman de ganſche ſchade boeten, of doen wedergeeven moeten.

14. De Graaf van Holland heeft den Graaf van Vlaandre by eede, en onder het aanraken der heilige overblyffelen beloofd, de gemelde voorwaarden naar te koomen. De opvolgers des Graaven van Holland zullen den opvolgeren des Graaven van Vlaandre gelyke beloften moeten doen, indien zy hun leen van de zelve ontfangen willen. Hier op zal de Graaf van Holland den Graaf van Vlaandre ook borgen leveren, naar deszelfs verkiezing, die het ook met eede zullen moeten bevestigen.

15. Maar zoo de Graaf van Holland de voorzeide voorwaarde breekt; en des vermaand zynde, naa verloop van zes weeken herſtelling weigert, zonder waare en wettige reden van verhindering, als by voorbeeld, ziekte, kwaad weder, of den dienſt des Keizers te konnen inbrengen, of zoo hy naa dat al diergelyke oorzaken van belet weggenomen zyn, nog nalaat, zig in Vlaandre te komen verantwoorden; zal al het land, 't welke hy van den Graaf van Vlaandre te leen houdt, met de ſterkten, daar in leggende, en zoo als het hem, voor 't maaken van dit verdrag, toegewezen is, wederom in vryen eygendom aan den Graaf van Vlaandre vervallen zyn.

16. De Leenmannen des Graaven van Holland zullen zig van zynen dienſt ontſlaan, en aan het gebied des Graaven van Vlaandre onderwerpen moeten, niet anders, dan of zy alles, dat zy bezitten, van hem hielden, tot zoo lang hun Graaf den Graaf van Vlaandre in alles voldoening gegeeven heeft. En zoo hy zulks weigerde, zullen de Leenmannen des Graaven van Holland, die dit verdrag beëedigt hebben, den Graaf van Vlaandre duizend marken zilvers moeten opbrengen, tot welker voldoening zy zich by deezen ook met eede verbinden.

17.

wilden ontgaan: en dat daar toe een middelweg verkoozen wierd, die echter aan veele zwaarigheden onderhevig konde zijn.

17. Zoo dikwils als de Heer Graaf van Vlaandre goedvinden zal, dit verdrag te doen vernieuwen, zal de meergemelde Graaf van Holland met zoo veele van zyne Leenmannen, als de Graaf van Vlaandre begeert, komen moeten, om het zelve op nieuws te bevestigen. En indien de Graaf van Holland al de Leenmannen, die de Graaf van Vlaandre begeert hadt, niet kon medebrengen, zal de Graaf van Vlaandre zynen Gezant onder geleide des Hollandschen Graaven naar Holland zenden, aan wien ze den eed zullen moeten doen, dien ze anders den Graaf van Vlaandre verschuldigt waren te staaven.

18. Op dat dit verdrag voor altyd bestendig en ongeschonden blyve, hebben wy het met onze zegels bekragtigt, en door bekwaame getuigen, die tegenwoordig geweest zyn, doen onderschryven. Deeze zyn hunne naamen: Matthæus Graaf van Boulogne, Walterus van Aine, Eustatius Kameraar van Vlaandre, Raso van Gavere, Kono Slotvoogd van Brugge, Rogier Slotvoogd van Kortryk, Wouter van Lokeren, Siger van Sumevinghem, Henrik van Morsella, Boudewyn van Praat, Wouter Gonela, Gilbert van Brugge, Helbert van Furne, Eustatius van Mechelen, Gilbert van Nivelle, Willem de Domo, Boudewyn de Vieta, Gozewyn Craucas, Olivier van Mechelen, Wouter van Rolinghem, Reinoud van Aire.

De volgenden zyn borgen des Graaven van Holland, en getuigen van de verhandelde zaaken: Diederik van Altena, Florents van Voorne, Ysbrand van Haarlem, Gerard van Haarlem, Simon Galo, Diederik Persyn, Albert Banjaard Schout, Wiggert van Ryswyk, Hugo van Voorne, Castin van Wicela, Willem van Wicela, Berwold van Egmond, Elmand Slotvoogd, van Lerchem (1), Christant de (2) Drossaard, Ernst de Schenker, Willem Guls, Ludolf de Kaape, Daniel van Rodenrys, Reinier de Oude, Maurinus van Monster, Volpert van de Lek, Bartolf van Pendrecht, Jacob van Dusna. Gedaan te Brugge, op dingsdag na den Zondag Reminiscere, in het huis van den Proost van Brugge, in 't jaar

(1) Mogel. Elynaud Castellanus de Leythem.
(2) Dapifer.

't jaar van des Heeren Menschwordinge MCXLVII. gelukkiglyk (3).

(3) Zie de N. B. onder den Latynschen Brief, alwaar de misslag in 't jaar-tal aangetoond wordt.

Dewyl de afschriften van dêzen Brief in 't jaartal verschillen, zoo acht ik nodig hier aan te tekenen, dat Philips van Elsace, Graaf van Vlaandre, van 't jaar Elfhonderd achtenfestig tot 't jaar 1190. geregeert heeft, en dat 'er in veele jaaren voor, noch naa geen Graaf van dien naam, in Vlaandre geweest is. Florents Graaf van Holland, de derde van dien naam, regeerde van 't jaar elfhondert zeven en vyftig tot het jaar Elfhonderd en tnegentig; waar uit opgemaakt kan worden, dat de brief niet vroeger geplaatst behoort te worden, dan die gesteld is, naamelyk 1168. [*Aantekening bij* MIERIS.]

BIJLAAGE L.

Verdrag van Vrede tusschen Willem, Graaf van Holland, en Diederik, Bisschop van Utrecht. In het jaar 1204.

(MIERIS *Charterboek* D. I. bl. 142.)

IK Willem, door Gods genade Graaf van Holland, aan alle gelovige Christenen, zoo tegenwoordige als toekoomende ten eeuwigen tyde. Naa dat ik al de Leenen, welke myn Broeder, goedergedachtenisse, Diederik, Graaf van Holland, van de Kerke van Utrecht rechtvaardelyk had bezeten, uit handen van mynen Heere Diederik, Bisschop van Utrecht, ontfangen had, en aan hem, als Leenman (*a*), manschap en getrouwigheid gezwooren had te onderhouden, op dat 'er nooit ergens eenige gelegenheid van twist tusschen het Bisdom van Utrecht en het Graafschap van Holland mogte opryzen, is 'er tusschen ons zulk een verdrag tot geduurige rust loflyk geregeld.

Myn Heer de Bisschop van Utrecht heeft aan my en myne Opvolgeren gegeeven alle bedienden en lyfeigenen, die, in het land van den Graaf van Holland woonachtig, het Bisdom toebehoorden, uitgezonderd de Ridders (1) en hunne Kinderen. Ik heb insgelyks aan de voornoemde Kerke van Utrecht overgegeeven alle bedienden of lyfeigenen, die, woonachtig in het land van den Bisschop, gezegd wierden aan het Graafschap van Holland toe te behooren, uitgezonderd de Ridders en hunne Kinderen, op deeze bygevoegde Voorwaar-

(*a*) *En aan hem als Leenman.*] Dus zoude het schijnen dat de Graaven van Holland in dien tijd leenroerig zijn geweest van den bisschopliiken stoel van Utrecht. Zie hier voren *Aantek.* (*b*) Bijl. K.

(1) Of Schildknaapen.

waarde, dat by aldien eenigen van hen uit het land van den Bisschop naar het Graafschap van Holland overgegaan zyn, of integendeel uit het Graafschap tot het land van den Bisschop, zy aan dien zullen blyven, onder wiens gebied zy hunne woonplaats verkoozen zullen hebben. Ook heb ik en myne Leenmannen met eede beloofd, dat de Ryn by Zwadenburg of elders voortaan nooit uit eenige oorzake zal gestopt worden. Nog heb ik beloofd en gezwooren, dat ik nooit eenige koopluiden zal beletten zout of eenige andere waaren te vervoeren naar het land van den Bisschop. Insgelyks zal de Bisschop ook niet beletten, dat eenige koopluiden uit het Graafschap Vriesland van Oostergo en Westergo in myn land overkoomen, en dit is 'er op aanhoudinge bygevoegd, dat het verdrag, tusschen den Bisschop Godefrid en mynen Vader den Graaf Florents onlangs gemaakt, ook onderling gansch ongeschonden onderhouden zal worden, het welke dusdanig is: De Bisschop en de Graaf zullen met gemeene toestemminge eenen Graaf naar Vriesland zenden om de rechtdagen der burgerlyke zaaken te houden (*a*), en alles, wat uit de inkoomsten, het Graafschap toebehoorden, of uit de opkoomsten der rechtsdagen van de burgerlyke zaaken, naa aftrek der kosten, zal overschieten, onder den Bisschop en den Graaf gelykelyk zal verdeeld worden, maar als het gebeuren zal, dat de verkooze Graaf niet naar Vriesland gaat, zullen de afgezanten van den Bisschop en van den Graaf van Holland saamen en op gemeene kosten gaan verzamelen de inkoomsten het Graafschap toebehoorende. De Muntmeesters, Tollenaars, Schouten, Meyers, en alle Amptenaren, hun verblyf in dat Graafschap hebbende, zullen hunne Leenen, of Ampten, vooreerst uit de handen van den Bisschop ontfangen, en daarnaa uit de handen van den Graaf van Holland, en zullen hen beide getrouwheid zweeren. Van gelyke is dit het ver-

(*a*) *Om de rechtdagen der burgerlijke zaaken te houden.*] Dit kan ter bevestiging strekken van de aanmerkingen, welken wij omtrent de rechtspleegingen gemaakt hebben; en strekt tegelijk tot wederlegging van 't gevoelen der geenen, die zich verbeeld hebben, dat de Graaven of Rechters door eene staatsvergadering wierden aangesteld.

verdrag over het rechtsgebied van Heeswyk, by Montfoort geleegen, dat de Afgezant van den Bisschop aldaar de rechtsdagen over de burgerlyke zaaken houden zal, en de Graaf van Holland zal alleenlyk het vierde deel, van 't geene daar van voortkomen zal, hebben, al het overige zal den Bisschop vry toekoomen. Daarenboven, aangaande de scheiding der landpaalen tusschen het land van den Bisschop en de Hollanders, zyn wy op deze wyze overeengekoomen, dat by aldien de Bisschop my of myne mannen (2) moeyelykheid aandeedt over eenig land of tiende, dat ik die vry aan den Bisschop zal afstaan, of ik zal zweeren, dat ze my gerechtlyk toekoomen. Insgelyks, zoo ik den Bisschop of zyne mannen moeyelykheid aanving over eenig land of tiende de Bisschop zal my die vry afstaan, of een van zyne voornaamsten of van de bedienaars der Kerke zal door de derde hand zweeren, dat dat land of tiende gerechtlyk de Kerke toekoomt, en dus zal het vry aan de Kerke behooren. Daarenboven is 'er onderling beloofd, dat byaldien iemand van des Bisschops mannen misnoegen van denzelven op zich haalde, dat die by my geene toevlugt zal vinden, ten zy alleenlyk, op dat hy door my genade bekoome, of in 's Bisschops Hof voor het Gerecht van zyn gelyken (*a*) verschyne, en dus ook integendeel. Gedaan in 't jaar naa de Menschwording onzes Heeren duizend twee honderd en vier. Het zevende jaar der zittinge van den Heere Diederik, Bisschop te Utrecht, voor 't Altaar van St. Maarten, alwaar ik myne dienstbaare mannen opgedraagen hebbe, die ik voor de zyne verwisseld heb, waar op ik ook gezwooren heb en myne Leenmannen Wolter van Eve, Albert Banjard, Jacob Burchgraaf van Leyden, Gysbert van de Lek, Albert de Rosse, en veel meer anderen. Ten overstaan van deze getuigen: Henrik, Hertog van Lotteringe, Otto, Graaf van Gelder, Gerard, Graaf van Are, Henrik van Evere, en de Proosten

(*a*) *Van zijn gelijken*] Dit strekt mede ter bevestiging van de aanmerking, die wij over het te recht staan voor zijne *Evenknien* gemaakt hebben.

(2) Of Onderdaanen.

ſten Gerard van Sante, Walter van Sint Peter, Bernard van Tiele, Bertold van Alderſale, en Rembold van Sinte Marie: En de Deekens Elias van Sinte Peter, Gysbert van Sinte Joan, Henrik van Sinte Marie: en van alle zoo bedienaars als Burgers van Utrecht, en veel meer anderen, waar op ik nog bezwooren heb, dit verdrag, gelyk het voorſchreven, is, onſchendbaar te onderhouden.

BIJLAAGE M.

Verdrag tusfchen HENDRIK den I. Hertog van *Lotharingen* en *Braband*, en GODFRIED, Heere van *Breda* en *Bergen*, over den tol die te *Strijne* in *Zeeland*, betaald moet worden, aangegaan den 24 Febr. 1212.

(DU MONT *Corps Diplomatique* T. I. P. 1. p. 142.)

IN NOMINE SANCTAE ET INDIVIDUÆ TRINITATIS.

HENRICUS *Dux Lotharingiæ omnibus imperpetuum. Quoniam ea quæ folis mortalium memoriis commendantur, tractu temporis facile elabuntur, utile visum est, ut ea, quæ memoria sunt digna, scriptura perpetuentur. Igitur præsenti pagina notum fieri volumus tam futuris quam præsentibus, quod hominibus, qui telonium navium per Strynam & Scaldam à nobis in feudum tenebant, propter eorum insolentiam & violentiam, quam transeuntibus inferebant, sententia*

IN DEN NAAM DER HEILIGE EN ONVERDEELBAARE DRIEËENIGHEID.

HENDRIK, Hertog van Lotharingen allen voor altoos. Dewijl die dingen, welke alleen den geheugenisfen der menfchen worden aanbevolen, door verloop van tijd ligtelijk uit dezelven geraaken, heeft het nuttig gefcheenen, dat geen, het welk der geheugenis waardig is, door fchrift te vereeuwigen. Derhalve willen wij door dit tegenwoordige gefchrift allen zoo toekomenden als tegenwoordigen bekend maaken, dat wij den lieden, die den tol der

bo-

hominum nostrorum & parium ipsorum, fecimus abjudicari.

schepen op de Strijne en Schelde van ons in leen hielden; om hunne baldaadigheid en geweldenaarij, (a), die zij tegen de voorbijvaarenden pleegden, bij vonnisse van onze mannen en hunne gelijken hebben doen afwijzen.

Cujus telonei medietatem nobis reservantes, aliam medietatem dilecto homini nostro ligio Godefrido de Breda in rectum feudum, contulimus, ea conditione, quod idem Godefridus suis viribus & potestate omnibus per prædictas aquas transeuntibus, quousque noster conductus extenditur, pacem faciet, sine nostris laboribus, & expensis. Nisi forte contra eum invalesceret potentia, quod manifestum esset nostro indigere auxilio: tunc corpore proprio, si opus fuerit, & tota terra nostra, ei assistere debemus & de universis mercibus telonium debentibus nos medietatem, & prædictus Godefridus aliam medietatem percipiet.

Van welken tol wy de eene helft voor ons behouden en de andere helfte onzen geliefden leenman, Godfried van Breda, tot een recht leen hebben opgedraagen, onder dit beding, dat dezelve Godfried met zijne krachten en magt hun allen, die door deze wateren vaaren, zoo verre als ons geleide strekt, vrede beschikken zal, buiten onzen last en kosten. Uitgezonderd, in gevalle zulk eene magt tegen hem mogt opkomen; dat het blijkbaar ware, dat hij onze hulpe noodig hadde: in zoodaanig een geval moeten wij hem met ons eigen lijf, indien het nood is, en geheel ons land, bijstaan, en van alle koopmanschappen, die tol verschuldig zijn, zullen wij de helfte en voornoemde Godfried de wederhelfte genieten.

Sed

(a) *Om hunne baldaadigheid en geweldenaarij.*] Het heffen van lasten schijnt in de handen der hefferen altijd gepaard te gaan met de zucht om de ingezetenen te kwellen en te plaagen, en daarom ook altijd zeer ernstige voorzieninge daar tegen te vereischen.

Sed pro vino, quod a navibus vinum portantibus prius immoderate accipi solebat, tres tantum denarios Colonienses de quolibet vase accipi decrevimus: quorum duos nobis retinuimus, tertium sæpedicto Godefrido in feudum conferentes.

Maar voor wijn, dewijl van de schepen wijn voerende, te vooren, onmaatig veel genomen plagt te worden, hebben wij vast gesteld, dat van ieder vat slechts drie keulsche penningen zullen worden ontvangen, waarvan wij 'er twee voor ons hebben behouden, en den derden aan den dikwijls genoemden Godfried in leen gegeeven.

Ad telonium istud accipiendum nos propriam navem & proprium telonarium habebimus, similiter & dictus Godefridus propriam navem & proprium telonarium habebit. Et uterque nostrum, ubi cumque voluerit, suum telonium accipiet, super aquam, quæ Scalda nuncupatur.

Tot het ontvangen van dezen tol zullen wij een eigen schip en eigen tollenaar hebben, en de gezeide Godfried zal een eigen schip en eigen tollenaar hebben. En ieder van ons beiden zal zijn tol ontvangen; waar hij wil, op het water, 't welk de Schelde word genoemd.

Et ut omnis mala consuetudo accipiendi vel bibendi vinum abolita esset, decrevimus ut quisquis telonii nostri vel sæpe dicti Godefridi administrator extiterit, si a mercatoribus vinum exegerit, vel gratis oblatum acceperit, corpus ejus in nostra erit potestate, & sine spe restitutionis exheredabitur: mercator vero, qui eis vinum propind-

En op dat alle kwaade gewoonte van wijn te neemen of te drinken ophoude (a); hebben wij vastgesteld, dat al wie ontvanger van onzen tol of van dien van den dikwijls genoemden Godfried zal zijn, zoo hij van de kooplieden wijn afgevorderd of om niet aangebooden, aangenomen zal hebben, zijn lijf in onze magt zal

(a) *En op dat alle kwaade gewoonte*, enz.] De voorziening der Graaven schijnt zich hier al vrij ver uitgestrekt te hebben.

verit vel obtulerit, elegantius vas vini, quod in navi fuerit, amittet.

zal zijn, en hij, zonder hoop van herstel, van zijne vrijheid beroofd worden: en de koopman, die hun wijn zal voorgedronken of aangebooden hebben, zal het beste vat wijn, het welke in het schip zal zijn, verbeuren.

Propterea hominibus, qui Stakerfloo a nobis in feudum tenebant, propter injuriam, & violentiam, quam tam in aquis quam supra terram hominibus inferebant, omne feudum de Stakerfloo, meritis eorum exigentibus, sententia parium suorum, eis fecimus abjudicari, & illud Domino Godefrido, cum omni integritate, in rectum feudum contulimus.

Daarenboven hebben wij de lieden, die Stakerfloo van ons te leen hielden, om het ongelijk en het geweld, het welk zij den lieden, zoo te water als te lande aandeeden, al het leen van Stakerfloo, hunne misdrijven zulks vorderende, bij vonnisse van hunne gelijken, hun doen afwijzen, en het zelve Heer Godfried in het geheel gegeeven tot een recht leen.

Similiter & feudum de Osfendrecht, sicut hi, qui ante a nobis hoc tenuerunt, ipsi Godefrido contulimus in feudum, tali conditione adjecta; quod de Stakerfloo & Osfendrecht ipse in propria persona, vel heres ejus, qui Bredam tenebit, idem feudum semper a nobis habebit, nec alium infeudare poterit.

Insgelijks hebben wij het leen van Osfendrecht, even als die, welke het te vooren van ons hielden, dat hielden, den zelven Godfried te leen gegeeven, onder dusdaanige voorwaarde, dat aangaande Stakerfloo en Osfendrecht, hij in eigen persoon of zijn erfgenaam, die Breda zal bezitten, dat leen altijd van ons zal houden, en geen ander daar mede zal mogen verlijden.

Item quicumque ex hominibus nostris terram Domini Godfridi ad manendum intraverit, ipse in pace eos possidebit; nisi forte milites, vel filii militum, vel de familia nostra fuerint. Si ad nos

Voorts al wie van onze lieden in 't land van Heer Godfried zal komen om daar te woonen, die zal hij in vrede bezitten; uitgezonderd, indien het bijgeval ridders of zoonen van

redi-

redire voluerint, sicut prius nostri erunt. Eadem forma de hominibus dicti Godfridi observabitur, si caussa manendi ad nos se contulerint.

ridders, of lieden van ons huisgezin mogten zijn. Indien zij tot ons willen wederkeeren, zullen zij even als te vooren de onze zijn. Dit zelfde zal men ook in acht neemen omtrent de lieden van voornoemden Godfried, indien zij zich met der woon onder ons begeeven zullen.

Si vero transeuntes a nobis ad dictum Godfridum, terram sub nobis habuerint, nos servitium de terra illa tam moderate accipiemus, sicut de hominibus nostris, vicinis ipsorum, faciemus. Et idem facere tenebitur Godfridus de terra hominum nostrorum ad ipsum transeuntium; ne a nobis ad eum transire volentes, vel ab eo ad nos, propter hoc, ab altero nostrorum deterreantur.

Maar indien zij, die van ons tot voornoemden Godfried overgaan, land onder ons zullen hebben, zullen wij van dat land, zoo maatiglijk dienst neemen, als wij van onze lieden, hunne nabuuren, zullen doen. En Godfried zal gehouden zijn het zelfde te doen van het land van onze lieden tot hem overgaande; op dat zij, die van ons tot hem of van hem tot ons overgaan willen, daar door van den een of den ander van ons beiden niet worden afgeschrikt.

Si vero ad alterum nostrum aliqui ad alterum recedentes in aliqua caussa excesserint, vel de aliqua re calumnia eis mota fuerit, secundum quod excessus vel calumnia exegerit, per sententiam nobis emendare debent.

Maar indien eenige hunner, die van den een tot den ander van ons beiden overgaan mogten, zich in eenige zaak mogten hebben te buiten gegaan, of wegens eenige zaak tegen hen eisch mogt zijn gedaan, zullen zij dit, naar 't geen het misdrijf of de eisch medebrengt, volgens vonnis, ons moeten beteren.

Item quicumque homines memorati Godfridi, die hujus

Voorts alle lieden van gemelden Godfried, welke op

conventionis factæ, opida quae de novo feceramus, intraverint ad manendum, scilicet Oostenwie, Arendone, Herentals, Turnhout, Hoogstraten, si voluerint, ibi semper maneant; & Dominus Godfridus de terra eorum, in suo dominio jacente, ita moderatum servitium accipiet, quale de terra hominis sui æquivalente consuevit accipere: ita quod propter hoc nullum detrimentum sustineant. Si vero redire voluerint, nos eos æquo animo recedere patiemus.

den dag van het maaken dezer overeenkomst zich met der woon zullen hebben begeeven in de steden, welken wij van nieuw hebben doen opbouwen, te weeten, Oostenwie, Arendone, Herentals, Turnhout, Hoogstraten, mogen daar, zoo zij willen, altijd blijven woonen, en Heer Godfried, zal van hun land, in zijne heerlijkheid liggende, zoo een maatigen dienst neemen, als hij van een land zijns mans van gelijke waarde gewoon is te neemen: zoo dat zij daardoor geene schade komen te lijden. Doch indien zij wederkeeren willen, zullen wij hen ongestoord laaten vertrekken.

Si autem post tempus hujus conventionis factæ, ad prædicta nova opida vel alia, si quæ nova fecerimus, libertate commorandi, transire voluerint, nisi consentiente prædicto Godfrido hoc faciant, bona eorum in potestate ipsius Godfridi erunt & de eis voluntatem suam faciet: ita quod nos per hoc non offendat.

Maar, indien, na het sluiten dezer overeenkomst, eenige in de voornoemde nieuwe steden of anderen, die wij nieuw op mogen bouwen zich met der woon willen begeeven, indien zij zulks doen buiten oorlof van gemelden Godfried, zullen hunne goederen in Godfrieds magt zijn, om daar mede zijnen wil te doen, zonder daardoor iets tegen ons te misdoen.

Ita per omnnia observandum est de hominibus nostris, si forte nobis invitis ad opida libera jam dicti Godfridi, eos transire contigerit.

Dus zal men ook in alles moeten te werk gaan met onze lieden, indien het bij geval mogte gebeuren, dat eenige, buiten onzen wil, tot de vrije steden van ge-

Ve-

melden Godfried overgingen.

Verum si homines sui ad opida nostra ab antiquo ædificata Buscum, Sichem, Liram, Arscot, Antuerpiam, Lovanium, & his similia, caussa manendi transire voluerint, libere hoc facere poterunt, tali jure, quali semper ab antiquo transire solebant.

Doch indien zijne lieden zich naar onze eertijds gebouwde steden Bosch, Sichem, Lier, Aarschot, Antwerpen, Leuven en diergelijken met der woon willen begeeven, zullen zij zulks vrij mogen doen, met zoodaanig recht, als zij altijd van oude tijden plagten te doen.

Hæc omnia, sicut prolibatum, & præscriptum est, nos consanguineo nostro & fideli homini ligio Godfrido de Breda & suis heredibus in rectum feudum contulimus, tenendum a nobis & a nostris heredibus.

Dit alles, welk hier voorgemeld en geschreeven is, hebben wij onzen bloedverwant en getrouwen leenman Godfried van Breda en zijnen erfgenaamen tot een recht leen opgedraagen, te houden van ons en onze erfgenaamen.

E contrario præfatus ligius Godfridus homagium nobis, sicut Domino suo, promisit, & juramento confirmavit, quod omnibus castris suis, tota terra sua, hominibus suis, & ministerialibus suis, & corpore proprio, ipse & heredes sui a modo nobis & heredibus nostris, serviet fideliter, contra omnes homines, qui mori & vivere possunt.

Daarentegen heeft voorgemelde Godfried ons, gelijk zijnen Heer, manschap beloofd en met eede bevestigd, dat hij en zijne erfgenaamen na hem, ons en onzen erfgenaamen getrouwelijk zal dienen, met alle zijne kasteelen, en gantsche land, met alle zijne mannen en dienstlieden en met zijn eigen lijf tegen alle lieden, die sterven en leeven kunnen.

Et ad hujus rei confirmationem ex mandato ipsius Godfridi, specialiter omnes terræ suæ milites, & militum filii, & XII Villarum homines ducenti & quadraginta ad hoc electi jurave-

En tot bevestiging dezer zaak hebben op bevel van denzelven Godfried gezwooren, bijzonderlijk alle de ridders van zijn land en de zoonen der ridders en twee honderd en veertig mannen

 runt,

runt, & se & suos heredes ad hoc obligaverunt. Quod si forte idem Godfridus vel ejus heredes ea, quæ prædicta sunt, infregerint, vel nobis, sicut prætactum est, fideliter non servierint ipsi viribus & bonis suis nobis sive heredibus nostris, contra ipsum Godfridum vel ejus heredes servient, donec ipsum vel suos heredes ad fidele servitium nostrum revocaverint.

uit twaalf dorpen daar toe gekoozen, en hebben zich en hunne erfgenaamen daar toe verbonden, dat indien bij geval gemelde Godfried of zijne erfgenaamen 't geene voorschreeven staat mogten overtreeden, of ons, gelijk voorschreeven staat, niet getrouwelijk dienen, zij ons of onzen erfgenaamen met hunne krachten en goederen zullen dienen tegen den zelven Godfried of zijne erfgenaamen, tot dat zij hem of zijne erfgenaamen weder tot onzen getrouwen dienst zullen hebben doen wederkeeren.

Vice versa si prænominato Godfrido aliquis caussa nostri guerram movere attentaverit; nos ei modis omnibus assistemus; vel si quis eum injuste exheredare voluerit, quamdiu parere vel consilio nostro stare paratus fuerit, nos ei tamquam ligio nostro non deërimus. Quod cum omnibus præcedentibus articulis juramento confirmamus.

Daarentegen zullen wij, indien iemand gemelden Godfried, om onzen wil, mogt onderstaan te beoorloogen hem op alle wijzen bijstaan, of indien iemand hem onrechtvaardiglijk van zijn goed berooven wilde, zullen wij hem zoo lang hij ons gehoorzaam zal zijn, of bereid zal zijn onzen raad te volgen, als onzen leenman niet verlaaten. Het welk wij nevens alle de voorgaande artikelen met eede bevestigen.

Ut autem hujus nostræ constitutionis pagina in posterum illibata & inconvulsa servetur, eam conscribi & oppositione sigilli nostri, cum subscriptione testium fecimus roborari. Nomina testium sunt hæc. Waltherus Bertholt.

Op dat het geschrift dezer onzer vaststelling in het toekomende ongeschonden en onveranderd gehouden worde, hebben wij het zelve doen schrijven en met het opdrukken van ons zegel met ondertekening

Gerar-

Gerardus de Grimberghen, Arnoldus de Ranst, Godfridus Castellanus Bruxellensis. Arnoldus de Wesemale, Arnoldus Dapifer. Rolandus de Thenis, Wilhelmus de Eekeren. Wilhelmus de Lira, Walterus de Rimenant. Arnoldus Amptmannus Antuerpiensis Wilhelmus de Halle, & alii quam plures.

ACTA *sunt hæc anno incarnationis Domini* M.CC.XII. *sexto Martii.*

van getuigen doen bekrachtigen. De naamen der getuigen zijn deze: Walther Bertholt, Gerard van Grimbergen, Arnold van Ranst, Godfried, kastelein van Brussel, Arnold van Wesemale, Arnold de Spijsopdisscher, Roeland van Thenis, Willem van Eekeren, Willem van Lier, Walter van Rimenant, Arnold, Amptman van Antwerpen, Willem van Halle, en zeer veele anderen.

Gedaan in 't jaar der menschwording onzes Heeren M CC.XII. den zesden Maart.

BIJLAAGE N.

SENTENTIE van den HOVE van *Holland*, tusschen Burgemeesters en Regeerders der Stede van *Amstelredamme*, ter eenre; ende de Burgemeesters en Regeerders der Stede van *Hoorn*, ter andere zijde.

(Handvesten van Amsteldam D. I. p. 30.)

IN der sake hangende voor den Hove van Hollandt tusschen den Burgermeesters ende Regeerders der stede van Amstelredam, Impetranten in Rueu Actie ter eenre, ende de Burgermeesters ende Regeerders der stede van Hoorn, gedaeghden ter ander syde. Proponerende de voorsz. Impetranten (*a*), hoe dat tot nootdruftigheyt van der seylagie ende zeevaerdige neringen, ende 't lant van Hollandt, ook mede tot preservatie van den schepen, menschen, koopmanschappen ende goeden daerinne wesende, ende in de landen van Hollandt door de gaten van 't Marsdiep ende 't Vlie incomende, van noode waren geweest ende als nogh waren sekere kapen, baken ende zeetonnen, omme door middel van dien de schippers, zeevarende personen ende patronen te bewysen op

(*a*) *Proponerende de voorsz. Impetranten, enz.*] Deze sententie, gelijk meer andere van voorige tijden, doet ons zien, dat de rechters niet eenvoudig vonnis velden, met eenen eisch toetewijzen, of te ontzeggen; maar te gelijk in hun vonnis de middelen, van welken men zich aan beide kanten bediend had, voordroegen; eene gewoonte welke in verscheiden opzigten van zeer veel nut konde zijn, en ook de belanghebbende konde doen zien, of de rechter de gronden, op welken zij hun recht en vermeeten hadden voorgedraagen, behoorlijk in acht genomen had.

op wat fyden fy feylen moeten, ende al fulcx de diepten te vinden ende de ondiepten te fchouwen, die dickwils veranderen ende verloopen. Soo dat uyt fake van defen naer ouden herkomen geftelt waren vier kapen; als een op 't eylandt van Texel, een op 't eylandt van 't Vlie, een op 't eylandt van der Schellingh, ende de vierde op Huysduynen. Dat mede naer ouden herkomen omme de diepte te vinden ende de ondiepten te fchouwen, geftelt waren feker groot getal van zeetonnen, dryvende boven op 't water, ende in de gront van der zee gevestight ende vaftgemaeckt met groote lange yfere kettingen ende eenen fwaren fteen daer aen hangende. Dat insgelycx 't ftellen, maken ende onderhouden van die kapen ende baken, mitsgaders 't ftellen ende leggen van de zeetonnen ende onderhoudenisfe van dien van allen ouden tyden, ende boven memorie van menfchen geftaen hadde, ende als nogh ftont tot peryckele, koste en laste van der ftede Amftelredamme; ende hadden d'Impetranten uyt fake van dien groote fware exceffive kosten gehadt ende gedragen, ende noch dagelyks hadden (*a*). Ende alfoo de reden eyfchte, dat henluyden eenigh rembourfement ghedaen worde voor de groote onkosten vallende op de onderhoudeniffe van de kapen, baken en zeetonnen voorfz. metten aankleven van dien: Soo hadden d'Impetranten, oft haren gecommitteerden, over de hondert jaren geleden, ende boven alle memorie van menfchen, ontfangen gehadt uyt fake van de onderhoudeniffe voorfz. ende tot profyte der voorfz. ftede, van elck laft van de goeden, by de lasttalen gerekent, ende binnen de voorfz. gaten, ende 't Vlie, ende Marsdiep komende, eenen halven Philipspenninck, ende ook van allen anderen goeden ende koopmanfchappen binnen de voorfz. gaten arriverende, ende die by de last-talen niet gerekent en worden, hadden

(*a*) *Ende nog dagelyks hadden.*] Deze befchrijving der voorzorgen, welke ter beveiliginge van de zeevaart gebruikt moeften worden, toont ons, hoe ongunftig Amfterdam voor den koophandel gelegen was, in vergelijking van andere plaatfen; en bevestigt het geen daaromtrent geleezen word in de Sententie van den Grooten Raad van Mechelen, Bijlaage A. van ons Eerfte Deel.

den d'Impetranten tot profyt, als vooren, ontfangen gehadt eenen gelycken halven Philips Penninck, ende dat naer advenant van der waerde derzelver goeden, gelyck ende conform de goeden by de lasttalen gerekent. (*a*). Maer alsoo de Burgermeesters ende Regeerders der voorsz. stede niet wel en mochten furneren de oncosten tot onderhoudenisse der voorsz. kapen, baken ende zeetonnen van nooden zynde, hadden sy haren noot ende d' inconvenientien, die door faute van de onderhoudenisse voorsz. souden spruyten, te kennen gegeven wylen hooger memorien Hartoge Philips van Bourgondien. De welke de nootsaeckelykheyt van der sake aengemerckt, ende by rypen advys ende deliberatie van synen genaden Rade, den voorsz. Burgermeesters ende Regeerders van Amsterdam geoorlooft, geconsenteert ende gewillekeurt hadde, dat sy van alle de goeden ende koopmanschappen voorsz. van doen voortaen, in de plaetse van den halven Philippus penninck, heffen ende ontfangen souden eenen goeden Vlaemschen groote, als doen loop ende ganck hebbende. Welcke groote Vlaemsch, vier myte Vlaemsch meer waerdigh was, dan voorsz. halven Philips penninck die van outs by de voorsz. Regeerders of hare gecommitteerden ontfangen geweest was; al breeder blykende by den teneur van de Privilegie oft Octroye daer van synde in date den XVI. dagh van May, A°. veertienhondert twee en vyftigh. Dat de Burgermeesters der voorsz. stede naer vermogen denselven Octroye, hare oude maniere van den halven

(*a*) *Bij de lasttalen gerekent.*] Het geen hier gezegd word, zoo van de kosten door die van Amsterdam ter beveiliginge van de zeevaart gemaakt, en van de redelijkheid dat hun die goed werden gemaakt door die geenen, welke 'er genot van hadden, als van 't bezit in het welke zij waren van tot dat einde eenige lasten te heffen, toont ons 1. dat die van Amsterdam zich bevlijtigden om den koophandel hunner stad zo veel mogelijk gemakkelijk te maaken, en voor rampen te beveiligen. 2. Dat zij de kosten, welken zij daar toe moesten doen, wisten te doen strekken tot vermeerdering der stedelijke inkomsten. 3. Dat zij den meesten last van 't geen zij ten nutte van den koophandel in 't werk stelden, op anderen wisten over te brengen; en daar door een voordeel boven andere handel-plaatsen te winnen.

ven Philips penninck verandert hadden gehadt, en de in de plaetse van deselve gestelt op de goeden, by de last-talen gerekent, eenen grooten Vlaemsch, ende op de andere goeden, by de last-talen niet gerekent, eenen gelycken grooten Vlaemsch naer advenant hare waerde, gelyck ende conform de goeden by de last-talen gerekent; blyckende by sekere schriftelycke ordonnantie van outs daer op gemaeckt. Volgende welcke schriftelycke ordonnantie de Burgermeesters ende Regeerders der voorsz. stede over de tien, twintig, dartig, veertig, vyftig ende hondert jaren, ende boven alle memorie van menschen jaerlix in 't openbaer 't recht van de voorsz. onderhoudenisse, geheeten 't pael-gelt oft tonne-gelt, oft de paelkiste, verhuyrt hadden gehadt, ten aensien van eenen igelycken ende sonder eenige contradictie. Ende hadden de pachters ofte gecommitteerden van de voorsz. pael-kiste oft pael-gelde oft tonnegelt, volgende de voorsz. ordonnantie, hen gelevert, van alle de goeden binnen de voorsz. gaten van 't Vlie ende 't Marsdiep arriverende. In welke schriftelycke ordonnantie oock by specificatie bevonden werden, wat de koopmanschappen oft waeren, ende elcx van dien besonder uyt sake voorsz. schuldigh zyn voor 't recht van den paelgelde voorsz. ende wat koopmanschappen ofte waren in de voorsz. ordonnantie by namen ende specifice niet geschreven ende geinsereert en stonden, daer voor worde betaelt van de waerde van elcke vyf ende twintigh guldens, een stuyver oft twee grooten Vlaemsch. Dat de Impetranten waren in loffelycke ende deughdelycke continuele possessie ende gebruyck *vel quasi*, van 't voorsz. paelrecht te ontfangen, oft doen ontfangen, by hare gecommitteerden ofte pachters, naervolgende de voorsz. schriftelyke ordonnantie van de goeden binnen de voorsz gaten arriverende, dat geen memorie van menschen ter contrarie gedencken en konde, sonder wederseggen van ymant. Alle welcke schriftelycke ordonnantie, 't gebruyck ende possessie van dien, ook by sententie van den Grooten Rade tot Mechelen, van date den XXI. February, Anno duysent vyf hondert en vyftigh geconfirmeert was geweest. Ende hoewel de voorsz. gedaeghden niet en behoorden eenige desobeïssance te vertoonen, maer te gehengen ende gedogen, dat binnen der stede van Hoorn by de pachters oft gecommitteerden van de Impetranten ge-

gecolligeert werde 't recht van 't voorsz. tonnegelt oft paelkiste, volgende d'ordonnantie voorsz. van elck paert, osse, of koe, de gaten oft havens van 't Marsdiep ende 't Vlie inkomende, ende tot Hoorn arriverende, hadden nochtans contrarie van dien gedaen. So dat de Impetranten genootsaeckt waren geweest van den voorsz. Hove te lichten mandament ende den Gedaeghden, overmits hare oppositie, uyt krachte van dien te doen daeghvaerden. Concluderende ten dage dienende by de voorsz. ende meer andere middelen, dat de voorsz. Gedaeghden gecondemneert zouden werden te gehengen en te gedoogen, dat de paelmeesters der stede van Amstelredamme, oft de pachters van 't recht staende tot die onderhoudenisse ende bewaernisse van de baken, kapen en tonnen in 't venu en court gementioneert, oft haare gecommitteerden souden binnen der stede van Hoorn mogen colligeren, innen en ontfangen van alle paerden, ossen, koeyen en andere beesten 't Marsdiep oft Vlie inkomende, ende tot Hoorn arriverende, 't Recht daer toe staende, naer vermogen der voorsz. ordonnantie. Volgende dewelke de voorsz. pachters 't Recht van alle andere koopmanschappen de voorsz. gaten incomende ontfangen hadden en nog dagelyks ontfangen: Ende waer naer 't recht van de paelkiste jaerlicx by de Impetranten verhuyrt werde, sonder den Pachter of Pachters, oft hare gecommitteerden, dies aangaande, eenig hinder, letsel oft empeschement te doen. Ende even verre d'Impetranten dezen haren eysch ende conclusie niet en mochte volgen, als sy hoopten ja, ende waer op sy eerst begeerden henluyden recht gedaen te werden, sonder daer af te willen scheyden, dat als dan in alle gevalle by ordine, de gedaegden gecondemneert souden werden te gehengen ende gedoogen, dat de paelmeesters voorsz. uyt sake van de onderhoudenisse ende bewaernisse van de baken, kapen ende zeetonnen in 't venu en court gementioneert, binnen der stede van Hoorn souden colligeren, innen ende ontfangen van elck van de beesten voorsz. die voorsz. gaten van 't Vlie oft Marsdiep inkomende ende in der voorsz. stede arriverende, een oort van een stuver, gelyk by de voorsz. paelmeesters, in der tyt synde, van alle andere koopluyden uyt saken van hare paerden, ossen ende andere beesten binnen de gaten van 't Marsdiep oft

't Vlie

't Vlie incomende ontfangen werde. Makende eysch van costen, ofte tot anderen alsucken fyne ende conclusie, als 't voorsz. Hof bevinden soude de voorsz. Impetranten oorbaerlyck te wesen. Waer tegens van wegen de voorsz. Gedaegden, onder andere, voor antwoort geallegeert is geweest, dat hooger memorien, Hartogh Aelbrecht van Beyeren, Palsgrave op ten Rhyn, als Grave van Hollant, ende Heere van Vrieslant, omme mennige getrouwe diensten, die de stede van Hoorn voornoemt synder G. voorvaders, ende ook hem gedaen hadde, ende nog doen soude, henluyden onder andere gegeven ende gegunt hadde, in den jare duysent driehondert en negen en tachentigh, dat de Denen haer marckt tot binnen de stede van Hoorn versoecken mochten met hare beesten, als Ossen, Paerden &c. mits dat sy van elck stuck van dien geven ende betalen souden eenen ouden grooten, ende niet meer; breeder blyckende by den Privilegie ofte Hantvesten der voorsz. stede daervan wesende: achtervolgende welck Privilegie de voorsz. Denen, van soo langen tyt, dat geen memorie van menschen ter contrarie en gedenckt, haer marckt binnen de voorsz. stede van Hoorn, met hare ossen, koeyen, paerden ofte andere beesten tot allen tyden van den jare, alst hen gelieft hadde, versocht hadden gehadt: en de selve hare beesten aldaer verkoft, naer haren believe, om den meesten penninck: (a) mits daer van in handen van den tollenaer van dien, van elck beest betalende een oude groote, of halve blanck in de plaetse van dien, naer inhouden ende vermogen der voorsz. Privilegie. Sonder dat sy ter cause van eenige vordere lasten, of andere contributien by de Impetranten nu gepretendeert gemoeyt waren geweest oft yet anders betaelt oft gegeven hadden. Ende hoewel mits dien de voor-

(a) *En deselve hare beesten aldaer verkoft. enz.*] Wij zien uit deze voordragt; 1. dat oudtijds de markt der deensche beesten te Hoorn geplaatst was. 2. Dat de Hollanders die niet uit Deenemarken gingen haalen, maar dat zij door de Deenen overgebragt wierden. 3. Dat om, den handel van het deensch vee te begunstigen, op den invoer eene geringe belasting was gelegd, met verzekering van die niet te zullen verhoogen.

voornoemde Impetranten recht noch redenen en hadden, omme de koopmanſchappen van de beeſten, die de voorſz. Denen ende anderen binnen der ſtede van Hoorn met hare ſchepen ter marckt brenghen, ende 't Vlie oft Marsdiep incomen, vorder te belaſten oft beſwaren met eenige nieuwe impoſitien oft anders: 't hadde nochtans henluyden belieft ghehadt 't ſelve jegens de gewoonlicke maniere ende oude geinventeerde coſtume ende Privilegie van de gedaeghden, aen hen luyden onlancx voor d' inſtitutie van deſen proceſſe te verſoecken ende begeren. Maer alſoo 't ſelven den gedaegden geheel nieu ende vreemt was, ſo en hadden ſyluyden daer toe in geender manieren willen verſtaen, ſeggende daer toe ongehouden te ſyn. Ende alſoo de Impetranten boven recht ende redenen willende procederen op haer te kennen geven geobtineert hadden 't voorſz. mandament, ſoo concludeerden de voorſz. gedaeghden by deſe ende meer andere middelen, dat de Impetranten verklaert ſouden werden tot haren eyſch ende concluſie op de gedaegden gedaen ende genomen niet ontfanckelyk, ende by ordine, dat hen den ſelven haren eyſch ontſeyt, ende de gedaegden daer van geabſolveert ſouden werden: makende mede eyſch van coſten ofte tot anderen alſulcken ſine ende concluſie, als 't voorſz. Hof bevinden ſoude den voorſz. gedaegden oirbaerlyk te weſen. In welcke ſake de voornoemde partyen by Appointtemente diſpoſitif van den voorſz. Hove bevonden ende gewyſt waren in feyten contrarie, ende geadmitteert tot probatie van haerluyder vermeten. Volgende welcken appointtemente hadden ſyluyden de ſake ten weder ſyden volſchreven, gedaen ſekere ordinaris enqueſte, geproduceert diverſche munimenten, gerenuncieert van meer te produceren, gereprocheert, geſalveert, in rechte geconcludeert, ende recht begeert. 'T voorſz. Hof, met rype deliberatie van rade door geſien ende overgewegen hebbende alle 't gunt ter materie dienende is, bevint, dat men 't proces termineren magh, ſonder enqueſte te doen op de feyten begrepen in de voorſz. reprochen ende ſalvatien: Ende doende recht in den name ende van wegen des Konincx van Spanjen, van beyde Sicilien &c. als Grave van Holland Zeeland ende Vrieslant, condemneert den voorſz. gedaeghden te gehengen en te gedogen, dat de paelmeeſters van de ſtede

van Amſtelredam, ofte die pachters van 't recht tot die onderhoudeniſſe ende bewaerniſſe van de baken, kapen ende zeetonnen in 't venu en court gementioneert, oft hare gecommitteerden, ſullen binnen der ſtede van Hoorn mogen colligeren, innen ende ontfangen van alle paerden, oſſen, koeyen ende andere beeſten, het Maisdiep en 't Vlie incomende, ende tot Hoorn arriverende, 't recht daer toe ſtaende, naer vermogen ſekere ordonnantie daer van ſynde: waer naer de voorſz. pachters 't recht van alle andere coopmanſchappen, de voorſz. gaten incomende, ontfangen hebben ende nog dagelycx ontfangen, en waer na 't recht van de paelkiſt jaerlycx by de Impetranten verhuert wert; ſonder den Pachters ofte hare gecommitteerden, dies aengaende eenigh hinder, letſel oft empechement te doen: Ende compenſeert de coſten van deſen proceſſe, omme redenen den voorſz. Hove daer toe porrende. Gedaen in den Hage by Mrs. Cornelis Suys, Heere van Ryswyck, Preſident, Marten van Naerden, Dominicus Boot, Adriaen van der Houf ende Jacob van Merſche, Raedsluyden van Hollant. Ende gepronuncieert den vierden Decembris, Anno duyſent vyfhondert drie en ſeſtigh. 't Oirconde 't Zegel van juſtitie hier aangehangen. In kenniſſe van my, en was getekent op de ploye, De Woorden.

BIJLAAGE O. 1. 1.

Verbond, gemaakt by de Kapiteinen *Arent Martenszen* en *Pieter Gerritsen van Bourgonjen*, van weegen en uit kragte der Ed. Mog. Heeren Staten, zyne Princelyke Excellentie *Maurits* van Nassau &c. &c. en de Heeren Bewindhebberen der Oost-Indische Maatschappy ter eenre: ende *Christapa Naik Grave* van den Landen *Tonda*, *Madalen*, Heere over de Stad van *Singier* ende meer andere Heerlijkheeden, en *Cire Wyngelaya*, Gouverneur over de voorschreeven Landen; ter andere zijden, en dat voor eeuwig; den 29sten van Lentemaand des Jaars 1610.

Eerstelyk zal zyne Prinselyke Excellentie (a) hebben binnen de Fortresse van *Tirepopelier*, het Huis gnaamt *Notte Callemattecom*, dat in 't voorsz. Fort staat; gemaakt van blaauw arduinsteen, lang zynde hondert en vyff voeten, breet vier en zeventig

(a) *Zyne Prinselyke Excellentie*, enz.] Zoude men op deze wijs een verdrag of verbond gesllooten hebben, indien men niet noodig geoordeeld had de indiaansche Vorsten in de verbeelding te brengen, dat de Vereenigde Staat door een Vorst geregeerd wierd?

tig voeten, en heeft hoogten naar advenant; 't welk op heeden, onze Prince voor zyne onderzaaten is geschonken, ende overgeleevert, zonder iets daar voor te betaalen; omme alle Amunitie van oorlog, kruit, loot, kogels, lonten, ankers, touwen, zylen en alle andere koopmanschappen te mogen bewaren, voor brandt, rovers, dieven ende meer ongelukken; welke plaatse wy Hollanders en Zeelanders ook alle, die van weegen de Generaale Compagnie hier zyn zullen; zullen vermogen te timmeren naar ons gelieven; mits dat wy gehouden zullen weezen aan land te brengen in de voorschreeven Fortresse, een metale halve fransche kartouwe, ende drie ysere gotelingen, tot beschermինge van onze perzoonen, ende de Heeren Bewindhebberen haare goederen; welke plaatze den *Naik* en *Aya* zullen gehouden zyn, ons te helpen bewaren ende beschermen tegens de Portugeezen ende alle anderen, die ons eenige afbreuk ofte schaaden zouden willen doen, het welke den voorz. *Naik* en *Aya* tot haren kosten zullen moeten onderhouden.

Ook zullen wy Hollanders en Zeelanders, ende alle den geenen, die van wegen de Generale Vereenigde Oost-Indische Compagnie hier trafficqueren, gehouden weezen te betaalen, van alle goederen ende koopmanschappen, die hier gelost en geladen zullen werden, twee ten hondert; welverstaande 't geene dat eens betaald heeft, niet meer en zal betaalen; ook het geld, ryst ende andere behoeftens tot de Fortres, en 't Huis, en zullen niet betalen.

Den *Naik* en *Aya*, en zullen niet vermogen eenige Portugeezen te laten woonen ofte handelen in *Tegenapatam*, ofte in de plaatze van *Tirepopelier*, maar ter contrarie, vyand daar van te blyven.

Niemand aan beide zeiden, zal vermogen eenige questie, arguatie, ofte disputatie, van de Religie (*a*) te maken.

Zoo daar iemand van ons hem begave, door eeni-

(*a*) *Van de Religie te maaken.*] De Spaanschen en Portugeezen niet te vrede met den Indiaanen hun land en goed te ontweldigen zogten dit wanbedrijf onder den dekmantel van godvrucht en ijver voor de bevordering van den Christelijken

eenige kwaatheid over te loopen, by den *Naik* of *Aya* ofte in haar land; zoo zullen zy gehouden weezen dezelve overteleeveren in handen van onze Natie.

Voorts zullen alle persoonen, kooplieden vermogen met ons te handelen; koopen en verkoopen alle koopmanschappen ende goederen, behalven zwavel, het welke aan de *Naik* ofte *Aya* eerst gepresenteert zal worden, omme aan haar te verkoopen.

Alle Schilders ende Wevers, die eenige verbintenis met onze natie zullen maken, van weegen eenige kleeden te schilderen, ofte doeken te leeveren, zullen gehouden weezen zulks naar te komen; ende by faute van dien, zal den Kapitein welke alhier is blyvende; vermogen dezelve aan te laten tasten ende in de boeyen te sluiten; waar over den *Naik* of *Aya* zullen gehouden weezen korte executie te laten doen, en haar in alles te laten nakomen, 't geene dat dan geaccordeert zal weezen.

Ook en zal den *Naik* of *Aya* niet vermoogen hier te laten handelen eenige Europische Natien, dan alleenlyk die bescheit (*a*) van zyne Princelyke Excellentie brengen.

Wy zullen ook vermoogen te handelen in *Porto Novo*, daar wy meede ook moogen lossen ende laden naar ons believen.

Ook zoo belooven wy van weegen de Generaale Oost-Indische Compagnie, aan den *Naik* of *Aya*, zoo zy eenige goederen, geschut, amonitie van oorlog, ofte andere fraygheeden uit onze landen begeeren te ontbieden, zoo zullen wy gehouden weezen, dezelve met de eerste geleegentheid hier te brengen; voor dewelke

Godsdienst te bedekken. en leiden dus den geloofsdwang tot grond en titel van hunne heerschappij: doch dit wekte bij de Indiaanen nog te meer haat en afschuw voor hen. De onzen daar en tegen kwamen niet alleen op als Vrienden en Bondgenooten, maar als een volk dat geheel afkeerig van geloofsdwang was; en terwijl zij deswege de Indiaanen gerust stelden, namen zij die gelegenheid waar, om voor zich zelven vrijheid van godsdienst bij die volken te krijgen.

(*a*) *Dan alleen die bescheit* enz.] Zorg der onzen om alle Europische Natien uit den handel te sluiten: een stap, welke den naijver van die Natien noodwendig moest gaande maaken.

ke den *Naik* of *Aya* zal gehouden weezen te betaalen gelyk het zelve in ons land heeft gekoft.

Ook en zullen wy niet vermoogen, zoo wanneer wy op de Reede van *Tegenapatam* ofte *Porto Novo* met onze fcheepen ten anker leggen; eenige fchepen fchaden te doen, ofte aantehalen.

Alle de fchepen, die van hier na andere plaatzen zullen zeilen met paspoort van onze Kapitein, en zullen onze Hollanders en Zeelanders, ofte die van de Generaale Compagnie, niet vermogen eenige fchaden te doen.

Zoo den *Naik* of den *Aya* een paspoort van den Kapitein kwam te vorderen om eenige goederen, van eenige plaatfen te ontbieden, voor zyn particulier ende niet meer; zoo zullen wy gehouden weezen, zulks aan denzelven te geeven.

Alle 't welke voorfz. ik *Chriftapa*, *Naik*, Grave over den Landen van *Tonda Madalam*, Heer over de Stad van *Singier* ende meer andere Heerlykheeden, en ik *Aya Cire Wyngelaya*, Gouverneur van den voorz. Landen, beloven nu nog nimmermeer te breeken; het welke wy zweeren by onzen God, *Verba ta Spa*.

Wy contractanten ter andere zyde, beloven meede uit den naame ende van weegen de Generaale Vereenigde Ooft-Indifche Compagnie, 't zelve naar te komen, ende het zelve nu nog nimmermeer te breeken; 't welk wy zweeren in onzen Prince Naame: zoo waarlyk moet ons God Almagtig helpen.

Dit Verbond was ook bezeegelt, met 's Grave Signet, ende was onderteekent.

ARENT MARTENZEN.

PIETER GERRITZEN van BOURGONJEN.

BIJLAAGE O. 2. l.

Accoord en Eeuwig verbond, gemaakt bij de Kapitein *Arent Martenszen*, van weegen ende uit kragte de Ed. Mog. Heeren Staten der Vereenigde Nederlanden, en zyne Princelyke Excellentie *Maurits* van Nasſau, &c. &c. &c. ende den Doorluchtigen Hooggebooren Koning, genaamt *Vincatapy Raya Alouw*, Koning over de landen *Tarnatica Sinwasſenapaty* ende meer andere Heerlykheeden, ter andere zyde.

Eerstelyk zal zyn Princelyke Excellentie (*a*) voor zyne Onderzaten hebben in *Paliacatte*, een plaatze om te timmeren een ſteenen huis; om alle amunitie van oorloge, kruid, loot, kogels, lonten, ankers, kabels, touwen, zeilen, ende alle andere koopmanſchappen te mogen bewaren; voor brand, rovers, dieven ende alle andere ongelukken.

Voorts zullen wy Hollanders, Zeelanders ende alle die van weegen de generaale Compagnie hier trafficqueeren, gehouden weezen te betalen, van alle goederen ende koopmanſchappen die hier geloſt en geladen zullen werden, twee ten hondert; wel verſtaande 't geen dat eens betaalt heeft, niet en zal betalen; ook 't geld, ryſt ende

(*a*) *Zyn Princelyke Excellentie.*] Deze plaats teken ik alleen aan, om dezelfde reden als in de voorige Bijlaage: onnoodig zal het zijn de bijgevoegde aanmerking telkens te herhaalen.

ende andere behoeftens voor het huis, zullen niet betalen.

Den Koning en zal niet vermogen eenige Portugeezen te laten woonen ofte handelen in *Paliacatte*, maar ter contrarie haar 't zelve verbieden.

Niemand en zal vermogen aan beiden zyden, eenige questie ofte disputatie van de Religie (*a*) te maken.

Zoo daar iemand hem begave, door eenige kwaatheid over te lopen, by den Koning ofte in 't land; zoo zal den Koning gehouden weezen, dezelve overteleeveren, in handen van onze Natie.

Voorts zullen alle perzoonen, koopluiden, vermogen met ons te handelen; kopen en verkopen, alle koopmanschappen ende goederen, zonder dat iemand zulks zoude mogen verbieden.

Alle Schilders ende Wevers, die eenige obligatie met onze natie alhier zullen maken, van weegen eenige kleeden te schilderen, ofte doeken te leeveren; zullen gehouden weezen het zelve naar te komen; ende by faute van dien, zal den Kapitein die alhier is blyvende, vermogen dezelve aan te tasten; ende alhier in de boeyen vermogen te stellen; waar over den Koning gehouden zal weezen, korte executie te laten doen, ende haar het zelve te laten naarkomen, alzoo en in diervoegen het dan geaccordeert zal weezen.

Ook zal den Koning niet vermogen hier te laten handelen eenige Europische Natien, (*b*) dan alleen, die bescheit van zyne Princelyke Excellentie brengen.

Ook zoo belooven wy, van weegen de Generaale Compagnie, aan den Koning, zoo zyn Majesteit eenige goederen, geschut, amunitie van oorlog, ofte andere frayigheid uit onze landen begeert te ontbieden; zoo zullen wy gehouden weezen dezelven hier met de eerste gelegentheid te brengen; voor dewelke den Koning zal gehouden weezen te betalen, gelyk het zelve in ons land heeft gekoft.

Zoo wanneer wy op de Reede van *Paliacatte* met onze scheepen ten anker leggen, zoo zullen wy niet vermogen,

(*a*) *Disputatie van de Religie.*] Zie in de voorige Bijlaage n. (*b*).

(*b*) *Europische Natien*] Zie in de voorige Bijlaage n. (*e*).

mogen, eenige schepen schaden te doen, ofte aan te halen.

Alle de schepen die van hier na andere plaatzen zullen zeilen, met paspoort van onze Kapitein; en zullen onze natie niet vermogen, eenige schaden te doen.

Alle welk voorschreeven Contract, ik *Vinkatapaty Raya Alouw*, Koning over de Landen *Tarnatica Sinwasenapaty*, (*a*) ende meer andere heerlykheeden, beloove nu nog nimmermeer te breeken, het welke ik zweere by mynen God *Perumal*.

Ik Contractant van weegen de Generaale Oost-Indische Compagnie, belove meede 't zelve nu nog nimmermeer te breeken; zoo waarlyk moet my God Almagtig helpen. Was getekent en bezeegelt by des Konings-hand, en was verder ondertekent

ARENT MARTENSEN.

(*a*) *Tarnatica Sinwasenapaty.*] Hier uit ziet men, dat de onzen in die tijden zich meester hebben gemaakt van de vaart, en koophandel in die landen, welke tegenwoordig de grootste en aanzienlijkste bezittingen der Engelsche O. I. Maatschappij uitleveren.

BIJ-

BIJLAAGE O. 3. l.

Accoord gemaakt bij *Cornelis Jocobszen van Breekvelt* en *Hans Bullard*, gecommitteerd van de Kapiteinen *Arent Martenszen* ende *Willem Janszen*, van weegen ende uit kragte van de Edele Mogende Heeren Staten der Vereenigde Nederlanden en zijne Princelyke Excellentie, *Maurits* van Nassau &c. &c. &c. ter eenre; ende den Doorlugtigen Hooggeboren Keizer van *Malabar*, Koning van Kalikoet, ter andere zyde.

EERSTELYK zal zyne Princelyke Excellentie (*a*) voor zyne Onderzaten hebben in *Kalikoet*, een plaatze om te timmeren een steenen huis, om alle amunitie van oorlog, kruit, loot, kogels, lonten, ankers, kabels, touwen, zeilen ende alle andere koopmanschappen, te mogen bewaren; voor brand, rovers, dieven ende meer andere ongelukken.

Voorts zullen wy Hollanders, Zeelanders ende alle die van weegen de generaale Compagnie hier trafficqueeren, gehouden weezen te betalen, van alle goederen ende koopmanschappen die hier gelost en gelaaden zullen worden, twee ten hondert; wel verstaande 't geen dat eens betaald heeft, niet meer en zal betalen, ook geld, ryst ende andere behoeften voor het huis, en zullen niet betalen.

Den

(*a*) *Zyne Princelyke Excellentie.*] Zie de vorige Bijlaage.

Den *Samoryn* en zal niet vermogen eenige Portugeezen te laten wonen ofte handelen in *Kalikoet*, ofte in zyn land, daar onze Hollanders zyn residecrende, maar ter contrarie hun 't zelve te verbieden.

Niemand aan beiden zeiden, en zal vermogen eenige questie, ofte arguatie, ende disputatie van de Religie (*a*) te maken.

Zoo daar iemand hem begave door eenige kwaatheid, over te lopen by den *Samoryn* ofte in zyn land; zoo zal den *Samoryn* gehouden weezen, dezelve over te leeveren in handen van onze natie.

Voorts zullen alle perzoonen, koopluiden, vermogen met ons te handelen, kopen en verkopen, alle koopmanschappen ende goederen; zonder dat iemand zulks zoude mogen verbieden.

Ook en zal den *Samoryn* niet vermogen hier te laten handelen, eenige Europische Natien, (*b*) dan alleen die bescheit van zyne Princelyke Excellentie brengen.

Ook zoo belooven wy van weegen de generaale Compagnie, aan den *Samoryn*, zoo hy eenige goederen, geschut, amunitie van oorlog, ofte andere frayigheeden, uit onze landen begeert 't ontbieden; zoo zullen wy dezelve gehouden weezen, hier met de eerste gelegentheid te brengen, voor den welken den *Samoryn* gehouden zal weezen te betalen, gelyk het in ons land kost.

Ook zullen wy Hollanders en Zeelanders, vermogen hout te houwen, ende dat te water te halen, in des Keizers land; zonder dat den Keizer, ofte iemand het zelve zal mogen verbieden.

Alle het welke wy contractanten, van weegen de generaale Oost-Indische Compagnie, nu nog nimmermeer en zullen breeken. Zoo waarlyk moet ons God Almagtig helpen.

(*a*) *Disputatie van de Religie.*] Zie de voorige Bijlaage.
(*b*) *Eenige Europische Natien.*] Zie de voorige Bijlaage.

B II.

BIJLAAGE P. 1. l.

EXTRACT uit de Resolutie van H. H. M. de dato 7ᵉ Dec. 1751.

DEN Heer Raadpensionaris Stein heeft aan H. H. M. voorgeslaagen en bekend gemaakt, dat Haare Koninglyke Hoogheid Mevrouwe de Gouvernante aan hem hadde ter hand gestelt, om aan Haar H. Mog. te communiceeren, een Request van diverse kooplieden binnen de stad Amsterdam, handelende voornamentlyk op Spagne, daar by imploreerende de veelvermogende adsistentie van hoogstdezelve, ten einde de goederen, die uit deese Landen na Spanjen worden verzonden, als mede die van daar herwaarts koomen, en vooral de lywaaten en gaarens uit Duitschland komende, mitsgaders 't wasch, koper, gemaakt en ongemaakt yzer, blick en yzer en kooperdraad, provisioneelyk, zoo van de inkomende, als uitgaande rechten mogen werden ontheeven.

En heeft gemelde Heer Raadpensionaris Stein 't voorsz. verzoek uit naame van Hoogstgem. Haare Koninglyke Hoogheid aan Haar Hoog Mog. op het favorabelste gerecommandeerd.

Waar op gedelibereerd zynde, is goedgevonden en verstaan, dat Copye van 't voorsz. geproponeerde en bygevoegde Requeste gestelt zal worden in handen van de Heeren Lynden van Ressen en andere Haar Hoog Mog. Gedeputeerden tot de zaaken van de zee, om te visiteeren, examineeren, daar op inteneemen de consideratien en 't advies van de Gecommitteerden uit de respective Collegien ter Admiraliteit, by de eerste gelegendheid, dat alhier zullen koomen. en van alles alhier ter vergaderinge rapport te doen.

BIJLAAGE P. 2. I.

EXTRACT uit de Resolutie van H. H M. de dato 20 Dec. 1751.

Den Heer Raadpensionaris Stein heeft uit naam van Haare Koninglyke Hoogheid ter vergadering voorgedragen, dat Z. Hoogheid Glor. gedagtenis by Resolutie van Haar Hoog Mog. de dato 22 Mey 1750. verzogt en geauthoriseert zynde om tot herstelling van de rust en beveiliging van de Colonie van Suriname, zodanige mesures te willen neemen en ordres te stellen als hoogstdezelve zouden bevinden te behooren, Zyne Hoogheid, om aan het voorsz. verzoek en authorisatie van Haar Hoog Mog. te voldoen, tot bereiking van die twee heilsaame eindens, dienstig hadde geoordeelt om een convenabel getal militie, beneffens eenige Commissarissen, derwaards te zenden, en daar toe gecommitteert de persoonen van Hendrik Ernst van Spörcke, Generaal Major van de Infanterie, Mr. Carel Boschaert, Pensionaris der stad Schiedam, en Mr. Hyeronimus de Swart Steenis Raad in de Vroedschap der stad Gorinchem; dat de twee laastgem. Commissarissen herwaards geretourneert zynde aan Zyne Hoogheid hadden rapport gedaan van het geene zy in de voorsz. Colonie daaromtrent hadden verrigt, en onder anderen, dat zy tot herstelling van de rust in gem. Colonie noodig hadden geoordeelt den Gouverneur Mr. Jan Jacob Mauricius na het Vaderland, *salvo honore & stipendio*, op te zenden, en eenige verandering te maaken in den Raad van Policie en Crimineele Justitie.

Dat aan Z. Hoogheid nog by hoogstdesselfs leeven uit het gem. rapport en andere bescheiden daar toe relatief zynde, gebleeken was, dat door de voorsz. en andere schikkingen en arrangementen, welke zy uit naam van Hooggem. Zyne Hoogheid aldaar gemaakt en genoomen hadden, de rust en tranquilliteit in de voorsz. Colonie niet alleen volkomentlyk was herstelt, maar ook, dat Zyne Hoogheid gegronde reedenen had gehad

om

om te hoopen, dat het ander heilzaam oogmerk van Haar Hoog Mog. namentlyk de *beveiliging van de Colonie met de tyd zoude werden bereikt*, dog dat het zelve met geen mogelykheid zoo spoedig konde geschieden, en absolut niet geeffectueert worden, *zonder een bekwaam aantal van militie boven de geene, welke de Societeit verpligt is aldaar te houden.* En dat Zyne Hoogheid glor. gedagtenis vervolgens van gedagten was geweest, dat de Troupes, welke door Hoogstdezelve na de gemelde Colonie in de maand van Mey 1750. waren gezonden, dog welke door contrariewinden niet eerder als in de maand van December van denzelven jaare 1750, aldaar waaren gearriveerd, by provisie in de voorf. Colonie behoorden te blyven. En dat Zyne Hoogheid glor. gedagtenisse daar toe zoodanige mesures hadde beraamd, dat het zelve by provisie en tot nu toe zonder bezwaar van de Provincien, of zonder verder bezwaar, als reeds by haar Hoog Mog. was vastgesteld, het zy van de Provincien, of van de Societeie en Coloniers zoude konnen geschieden.

Dat voor het overige aan Hooggem. Zyne Hoogheid glor. Ged. uit het rapport en informatien van de voorf. Commissarissen nog was voorgekomen, dat 'er *verscheide zaaken in het werk konden gesteld worden, die niet alleen tot verbeetering maar zelfs tot merkelyk accres van de voorf. Colonie zouden strekken*, dog dat dezelve meest van die natuur waaren, dat daar over eerst met de Societeit van Surinaame behoorde te werden gesprooken.

En eindelyk dat Z. Hoogheid glor. Ged. zodanige *favorabele rapporten van de goede constitutie der gem. Colonie en vrugtbaarheid derzelver landen hadde gekreegen, dat dezelve geen gering voorwerp van de attentie en zorge van Haar Hoog Mog. kwamen uit te leveren.*

Waar op gedelibereert en te gelyk gelet zynde op de Requeste van de Eygenaars en geinterresseerden van de Plantagien in de Colonie van Suriname op den 18e deeser gepraesenteerd, hebben Haar Hoog Mog. gem. Heer Raadpensionaris voor de gedaane opening bedankt, en is voorts goedgevonden en verstaan, mits deesen te approbeeren de schikkingen en arrangementen by Zyne Hoogh. glor. Ged. ten opzigte van de voorf. Colonie, ter voldoeninge aan Haar Hoog Mog. intentie gemaakt, en wyders hier mede te *verzoeken, en te authoriseeren*

Haa-

Haare Koninglyke Hoogheid, de Vrouwe Gouvernante, om by continuatie Haare attentie te willen geeven, op de rust en veiligheid, als mede op het welzyn van de voorſ. Colonie, en ten dien einde met de Heeren Directeuren van de Societeit, ten aanzien van den perſoon van den opgezonden Gouverneur Mauricius, en den jegenswoordigen, proviſioneelen Gouverneur Spörcken, en zoo met de gem. Heeren Directeuren als met de reſpective eigenaars en geinterreſſeerden van de plantagien, ten opzigte van het verblyf van de Militie daar te lande, en van het geen verder gereguleert zal moeten werden, zoodanige nadere ſchikkingen en arrangementen te maaken, als hoogſtgedagte Haare Koninglyke Hoogheid met haar ten beſten van de voorſ. Colonie zal oordeelen te behooren.

BIJLAAGE P. 3. l.

EXTRACT uit de Resolutien van de Heeren Staaten van Holland en Westvriesland, in Haar Edele Groot Mog. vergadering genomen op

Vrydag den 6 July 1753.

Haare Koninglyke Hoogheid heeft ter vergaderinge voorgedragen, dat wylen Syne Hoogheid, hoogloffelyker memorie, hoogstdesselfs Gemaal, op den 2. Mey 1749. aan Haar Edele Groot Mog. op het ernstigste had aangedrongen de noodsaakelykheid van het opbeuren der inlandsche Fabriquen in het generaal, en die van de zyde manufactuuren in het bysonder, met overgeving van een Requeft aan hoogstgedagte Syne Hoogheid gepresenteert door de Commissarissen van zyde manufactuuren te Amsterdam, houdende de beklaaglyke toestand waar in de inlandsche Fabricquen sig bevonden, de nuttigheid van der selver herstel, en voorts voorslaagen daar toe dienende; dat Syn Hoogheid als doen had verklaart geresolveert te zyn, soo veel syn persoon en die van syn Huis en alle die tot desselfs Hof en dienst gehoorden aangong, sig van geen uitheemsche, maar alleen van inlandsche manufactuuren, te sullen bedienen, om daar door soo aan de Leeden van de Regeering als aan de natie, een goed exempel te geeven, met verdere recommandatie, dat daar op met die spoed mogte worden gedelibereert, als de importantie van de saak quam te vereisschen; dat by Haar Edele Groot Mog. daar op ook op den 26 July daar aan volgende, met communicatie en overleg van hoogstgedagte Syne Hoogheid, ondertusschen dat Haar Edele Groot Mog. haare gedagten naader zouden laaten gaan, of en wat verder tot bevordering van den bloei en aanwas der binnenlandsche Fabriquen souden behooren te worden in het werk gesteld, was goedgevonden by Publicatie te verbieden den

den uitvoer van allerlei soorten van werkgereedschappen tot de zyde- wolle- gaare- en lint- fabricquen gehoorende, en wyders de Heeren van de Ridderschap, en Edelen, mitsgaders de Burgermeesteren en Regeerders van de respective Steden, Leeden van Haar Ed. Gr. Mog. Vergadering, te versoeken, en Burgermeesteren en Regeerders der verdere Steden deeser Provincie te gelasten, om ieder in den haren, by provisie, op de bequaamste wyze te bevorderen, dat sy en alle de geene die van de Regeering eenigsins dependeren, of eenige ampten, officien of bedieningen, by haar begeeven wordende, bekleeden, soo voor haar selven als voor haar vrouwen en kinderen, en alle die verder tot haar huisgesin behooren, voortaan tot haar kleeding geen andere wolle of zyde manufactuuren te employeeren, als die in deese Provincie zyn gemaakt en gefabriceert, met recommandatie aan de verdere ingesetenen, dit lofwaardig voorbeeld van wylen Syn Hoogheid en van de Regeering en van amptenaaren op te volgen. Dat gelyk Syn Hoogheid, hoogloflyker memorie by desselfs resolutie was gebleven omtrent het employ van inlandsche manufactuuren, en Haar Koninglyke Hoogheid ook uit overtuiging van de noodsaakelykheid van het maintien der inlandsche fabriquen, van intentie was daar in te blyven continueeren, hoogstdezelve egter was geinformeert en aan Haar klagten waaren voorgekoomen, dat de voorschreeve Publicatie, ten opzigte van het draagen der inlandsche manufactuuren het gewenschte effect niet produceerde, en dus dat de inlandsche fabricquen het verwagte soulaas tot derselver opbeuring daar van niet genooten. Dat Haar Koninglyke Hoogheid vervolgens sig niet alleen genecessiteert vond, aan Haar Edele Groot Mog. daar van kennis te geeven, maar ook dat zy aan het geene tot verbetering van de inlandsche fabricquen, en om deselve soo veel mooglyk in voorigen bloei te herstellen, sal kunnen worden in 't werk gesteld, door kundige persoonen werken liet, om hetzelve ter eerster gelegentheid ter deliberatie van Haar Ed. Gr. Mog. te brengen, en dat hoogstdeselve meende, dat om deese importante tak van 's Lands welvaaren inmiddels soo veel moogelyk te souteneeren, wel eenige nadere voorsorge soude kunnen worden gesteld, tot dat ten principale hier op zal kunnen worden geresol-

folveert: dat het aan Haar Koninglyke Hoogheid toe-fcheen dat het meer impreffie foude geeven aan de ingezeetenen, wanneer het draagen van de inlandfche manufactuuren by de Regeering voor fig en de haaren wierde vaftgefteld, en van groote nuttigheid zoude zyn, wanneer te gelyk konde worden geprevenieert, dat de Winkeliers geen uitheemfche voor inlandfche manufactuuren quamen te debiteeren, en dat ook daar van een ieder by het koopen van dezelve konde verzekert zyn, waar tegen tot nog toe niet zynde voorzien geweeft, occafie fal hebben gegeeven, dat veele perfoonen uitheemfche in plaats van inlandfche manufactuuren tegens haar intentie fullen hebben gebruikt; dat Haar Koninglyke Hoogheid verwagte, dat dewyl de deliberatien over het werk der Commercie foo verre waren ten eynde gebragt, en dat daar omtrent maar een point waar in reeds genoegfaam alle de leeden met den anderen convenieeren, nog refteerde, met geen minder ernft en fpoed hier op zoude worden gerefolveert tot welzyn en beftaan van foo veel duifenden ingezeetenen deezer Provincie.

Waar op gedelibereert fynde, is Haar Koninglyke Hoogheid op het ernftige voor desfelfs aanhoudenden iever, ten beften van den lande geadhibeert, bedankt, met verdere betuiging van het genoegen dat Haar Ed. Groot Mog. hebben in 't vernemen dat hoogftdefelve verder door kundige luiden arbeiden laat, op welke wyfe de inlandfche fabricquen wederom zullen konnen worden opgebeurt, en foo veel moogelyk in voorigen bloei herfteld, dat Haar Edele Groot Mog. met aangenaamheid en verlangen hetfelve te gemoet fien, en hetfelve hebbende, daar op ten fpoedigften, foo als ook op het jegenwoordige voorgedragene met overleg en deconcert van hoogftdefelve fullen delibereeren; en is vervolgens goedgevonden en verftaan, dat het voorz. geproponeerde zal werden geëxamineert door de Heeren van de Ridderfchap en Edelen, en verdere Haar Edele Groot Mog. Gecommitteerden tot het groot befoigne, met en nevens de Heeren Gecommitteerde Raaden in de beide Quartieren, en de Vergadering daar op gedient van derfelver confideratien en advis.

BIJ-

BIJLAAGE Q.

DEDUCTIE van Vriesland, tot justificatie van Haar Ed. Mog. ingeleide Consideratien.

DE Gecommitteerden der Provintie van Vriesland gezien hebbende, het debat by de Ed. Gr. Mog. Heeren Staaten van Holland, den negenden deezes ter Generaliteit ingebragt op de considératien ende inclinatien den 27en Jan. laatstleden, wegens de Provintie ingedient; kunnen niet ledig staan tot bevrydige van haar pligt, te verklaren, dat zy 't voorsz. debat onder reverentie niet en kunnen oordeelen van zodaanigen gewigte, dat zy daar door buiten bekommernisse mogen worden gesteld, als of daar mede alle bygebragte motiven waren geënerveert.

Want het is onder Politiquen meer als bekent, dat in *Poliarchcio statu* allermeest te bevreezen is *twist ende tweedragt onder de Regenten*, spruitende uit de *dissentien*, *æmulatien*, *ende factien*, als mede uit *diverse interesten*, *oogmerken*, *en andere insigten*, *die sodanigen staat doorgaans volgen gelyk de schaduwe het ligchaam*; betuigende sulks der Demagogorum continueele dispuuten, ende onrusten tot Athenen; die veelvuldige veranderingen en commotien in de Stadt Romen, *post ejectos reges*, ende andere ontallyke exempelen; die behalven dien ons leeren: *quod quo plures imperant eo gravius sit discordiarum periculum; quodque multæ Respublicæ in tanto dissentiarum æstu a seipsis subversæ sint*.

't Welk onze seer voorsichtige Voor-Ouders, Autheurs van de nadere Unie, door aanwysinge des Ouden Heere Princen Willem, hoogloffelyker memorie, (wesende den besten Politiek en Adviseur in dien tyden) wel te gemoet ziende, hebben by advys ende goedvinden van hooggedagte Prince, die functie, authoriteit, ende beleit der Stadhouders, als een *temperamentum Poliarchiæ*, dienstig ende noodig geoordeelt, *tot uitsluitinge ende voorkoominge van sodaanige dissentien en tweespaltig-*

hee-

heeden, ja als *een band ende keten van het eeuwig verbond*, 't welk zy onderling aangingen: en indien, niet tegenstaande dit preservatyf, dezelve verschillen ende oneenigheeden tusschen de Provintien mogten inkruipen ende plaats vinden, hebben zy de voornoemde Stadhouders *als een panaceam ofte sacram ancboram*, *ende eenigste remedie tot dempinge ende slissinge van sodaanige dispuuten ende onlusten* gekeurd, gesteld, ende bevestigt; in voegen dat die questien rakende Vrede, Bestand, Oorlog ende Contributien tot derzelver decisie by provisie zyn gelaaten, volgens den IX. Art. van de Unie; ende alle andere tusschen de Provintien in 't generael ontstaen, de dispuuten ten principaale ende absolute geremitteert ende begeven aan Hooggedagte Stadhouders, sonder dat wyders beroep, appel, revisie, ofte eenige andere querellen mogen versogt ende gebruikt worden, alles in conformité van den XVII. Art. der voorsz. Unie.

Op welke fondamenten mede gebout is de interpretatie der twyffelagtigheeden, uit de voorsz. Unie mogende rysen, aan de Stadhouders mede gewezen, vermogens den XXI. Art. Item den eed der Stadhouders omme de *Articulen der Confœderatie te zullen nagaen en onderbouden*, in 't XXIV. Art. vermeld: als *mede de Schutterye in Steden en Vlecken te mainteneeren*, ende daar van die gemaakte brieven te besegelen, breeder in den XXVI ende XXVI. Art. der vooren gementioneerde Unie uitgedrukt.

Alle welke *Præcautien*, *Steunselen*, *ende Remedien*, ten regarde van alle de geconfœdereerde Provintien in 't gemeen, ende consequentlyk aan den geheelen Staat, en tot conservatie van dien zyn vastgesteld, beraamt, ende by *forme van Contract* ingegaen ende aangenomen: waar uit noodsaeckelyk volgt, dat eenige ofte de meeste Leden van de Unie daarinne niet konnen veranderen in wederwille van eene, twee, of drie Provintien; maar gehouden zyn naar de exempelen der Provintien de Unie hier inne naer koomende; mede Stadhouders te kiesen; om door dit middel de boven verhaalde effecten allen Provintien te doen jouisseeren. *Nam quemadmodum qui ad finem obligatus est, obligatus quoque est ad media: sic in boc casu Provintiæ, quæ obligatæ sunt ad Unionem conservandam, & discordias tum præcavendas, tum sopiendas, obligatæ sunt ad media ad istum finem ducentia, maxi-*

me quia illa semel communi fæderatorum placita specifice & formaliter recepta ac approbata sunt. Die niet konnen verandert worden als by gemeen advys ende consent van de Bondgenooten; gelyk notanter in terminis van de Stadhouders in den XI. en XXI. Art. der meergemelde Unie werd geposeert, ende generalyk uit de natuure, eigenschap, ende kragt van alle Contracten, Art. XVII. gereitereert, dat geene verandering in eenige poinct of Articulen mag geschieden, als by gemeen advys ende consent van die Bondgenooten: *additis verbis taxativis:* ende anders niet.

Hier boven komt te considereeren die *groote diversiteit van opinien ende enorme langsaemheid der resolutien in regimine polyarchico*, als een proprium quarti modi inhærerende; die, apud Plutarchum, in 't subject der Samniten werden gedepingeert met de woorden, *consilia vestra longa, effectus lenti & sæpe nulli*: welke *traegheid* ende *diversiteit door vigilantie, credit, autboriteit ende dexteriteit eens Stadbouders merkelyk word geëmendeert ende tot spoedigheid, eenparigheid, ende Uniteit gebragt*, in dier voegen *ut consiliorum fiat & conclusio & executio*, 't welk is 't gene de Politici seggen, *Polyarchicum statum eatenus esse laudabilem, quatenus in se habet similitudinem & repræsentationem Monarchiæ, atque adeo quatenus illi plures qui imperant reducuntur ad Unitatem*: zynde wel remarkabel 't welk Bodinus op zeekere plaetse verhaelt, *si plurium imperia memoria recolamus, inveniemus eos aut cum civibus internum aut cum hostibus externum bellum perpetuo gessisse; & quantum fuerunt Polyarchiæ, non plurium sed sapientissimi cujusdam Civis imperio, nutu, ac consilio quasi regia quadam potestate gubernatas ac moderatas fuisse.* Ende geeft de dagelyksche ervaringe te kennen met wat beletsel, ongeryf ende prejudicie de andere Provintien, ja de geheele Unie door irresolutie van een zaak werd aangedaen; sulks dat by expeditie, deliberatien, Resolutien, ende Executien van de eene ofte andere Bondgenooten de andere ten hoogsten geinteresseert zyn, en dien volgende wel degelyk bevoegt te insisteeren, dat ook in sodanigen regarde de Ed. Mog. Heeren Staaten van alle de Provintien believen gedient te zyn met een resolut en goed genegen gemoed tot verkiesing van Stadhouder of Stadhouders te verstaen, vermits ons God de Heere by *sodanige forme van Regeringe* tot verwonderinge

van

van alle de Werelt, so verre heeft gesegent, ende te bedugten staet ('t welk God de Heere uit genade verhoede) *ne mutatione Reipublicæ fortuna Belgici nominis mutetur*. Tacitus hunc metum instillat, dum inquit, *stito super omnibus negotiis melius atque rectius olim provisum, & quæ convertuntur in deterius mutari*. Vulgus hoc non ignorat, quia sæpe experitur quod *dum vitia quædam vitare studet; in contraria multoque majora deteriora, ac periculosiora incurrat*. Quare sanctissimum est Alcibiadis apud Thucididem judicium, dicentis; *Eos tutissime agere, qui Rempublicam administrantes in Regimine & Legibus minimum variant*. Men laet staen, quod autoritate regiminis (quam Lipsius definit, impressam subditis & exteris opinionem reverentem de Reipublicæ statu) a constanti Reipublicæ forma pendeat, & per innovationem ac mutationem valde accidatur ac ubique vilescat.

Eyntelyck werdt in de instructie des Raeds van Staate Articulo I. IV. VI XX. XXXIV., ende meer andere geformeert in den jaare 1588, so dikwils verhael gedaen van de Stadhouders ofte Gouverneurs, als de *partibus integrantibus statuum*, dat ook daar uit genoegsaam blykt, dat onze Voorvaderen het ampt der Stadhouderen in de respective Provintien hebben noodig geoordeelt.

Waer tegen niet en opereert 't geene ten debatte van de Souveraineteit van yder Provintie werdt bygebragt, door dien *de Majesteit door Contract ende Verbond niet wert gekwetst, gerestringeert, ofte vermindert*, andersints zouden alle Koningen ende Staaten van haer opperste gezag komen te verliesen, so dikwils deselve zich verbinden buiten den anderen geenen vrede ofte bestand met den gemeenen vyand te maaken; 't welk ongerymt zynde, moet van gelyken nature geoordeelt worden soodaanig sustenu, waar uit dit is volgende. Quid multis? waarom werd door die noodwendigheid van Stadhouders te kiesen de Souveraineteit meer gekrenkt als door Obligatie van geen bestand ofte pays te maaken, geen oorlog te aanvangen, geene imposten in te stellen, geene confederatien te maaken met eenige nabuurige Heeren ofte Landen, ofte den Cours der Munte niet te veranderen, welke nogtans die principaalste marques van de opperste magt zyn. *Quemadmodum ergo libertatem non afficit* vel

vel alterat si quis lege prohibeatur quid facere; sic majestatem non afficit vel imminuit, si conventione vel fœdere impediatur hoc vel illud agere, vel cogatur ad aliquid faciendum vel praestandum.

Verder is van vreemder illatie dat positivement wert verhaelt, dat men ter tyd van de gemaakte Unie niet gequalificeert is geweest om Stadhouders te stellen, vermits de Heerschappye van den Koning van Spanje nog niet en was afgezworen, ende de Stadhouders die doenmaals waren, haare Commissien van den Koning hadden, &c. vermits dat daar door alle actien deses Staets tegen den Koning van Spanje of deszelfs Ministers, gepleegt voor 't afzweeren, by Holland en Zeeland in 't jaar 1580. ende by Vriesland in 't jaar 1581. geschiedt, ja de Unie zelfs onwettelyk en van geene waarden werden geinsimuleert; behalven dat *in facto* waar is dat Graaf Jan van Nassau, Hoogvorstelyker Memorie, op 't aenhouden der Staaten van Gelderland by de Staaten Generael tot Stedehouder van die Provintie is beroepen, en also van den Koning geen Commissie heeft gehad; ende dat alle Provintien ten tyde van de gemaakte Unie met Stadhouders verzien, geen gedagten konden hebben, op een Regeeringe zonder Stadhouder te eeniger tyd te formeeren.

Ende wat uit de woorden by provisie den IX. Art. inverlyft werdt geurgeert, is in der waerheid van geringen nadruk. Ten eersten, als in Casibus specialibus spreekende; ten tweeden dat ook nog in dezelven Casibus 't geschil gesubmitteerd zal worden aan de Heeren Stadhouders, by provisie tot anders zal zyn geordonneert by gemeen advys van de Bondgenooten; uti Articulus IX. expresse habet, cujus prior explicatio etiam ad hunc posteriorem casum pertinet, quia nulla diversitatis ratio potest dari vel alia commodior explicatio adduci. Konnende in allen gevalle dit provisioneele remedium geene Provintie benomen worden, ofte verandert als by gemeen advys; vermits de Stadhouders in den anderen Casibus, buiten die voor-verhaelde, ten principale ende en dernier ressort zullen regt doen.

Die distinctie tusschen het ampt der Stadhouders en de Persoonen van deselve, genomen uit die woorden des IX. Art. *nu ter tyd wesende* (verbygaende de Contradictien des debats) smaakt meer scharpzinnigheid als waar-

waarschynelykheid, ende is ten deele litteraal, stryden-de met de meeninge, intentie ende oogmerk der Bondgenooten, die zonder allen twyffel sulks zyn geweest, dat haar Ed. de Questien uit de voorverhaelde oorzaaken komende te ryzen, immers zo gaerne hebben willen begeeven en noodig geagt te accommodeeren en te dempen by de volgende Stadhouders, als by die dewelke ter tyd van de gemaakte Unie zyn geweest; te weeten, by provisie tot dat by gemeen consent ende advys daar in nader zal zyn voorzien, 't welk tot nog toe niet is geschiedt. Soo is ook openbaar, dat den voorsz. IX. Art. alleene van 't voorsz. Casus handelt, en dat den XVI. ende XXI. ende meer anderen hier voren geallegeert, generalyk ende indistinktelyk van alle de Stadhouders spreeken, zo toekoomende als tegenwoordige, gelyk in eenen byzonderen casu buiten de voorsz. vaak gementioneerde, nog onlangs by U Hoog Mog. is verstaan, volgens resolutie van den 28. Aug. 1650. dewelke de specien aldaer verhaalt, stelt ter decisie van de Heeren Stadhouderen ofte Stadhouder der provintien in der tyd, ten eenmaal reflexie nemende op de Unie ende allen deelen van dien.

't Surplus van het Debat, bestaet in al te brede opneminge der bygebragte interpretatien, onbekwame illatien, refutatien van eygen gewaande objectien, gepresumeerde bepalinge van het ampt der Stadhouders, ende dergelyken, dewelken uit de hier voorgaande redenen ende explicatien komen te vervallen, ende oversulks de Gedeputeerden niet nodig agten te repeteeren ende op elk point te approprieeren; verklaarende de E. Mog. Heeren Gecommitteerde van Vriesland uit opregter harte ende yver tot handhaving van de gemeene saak, conservatie ende vastellinge des Staats, 't geene hier is gededuceert, voortgebragt te hebben; als tegen de mutatien met schreumen ende beven aansiende; vermits de eene veranderinge meer anderen mede sleepen, ende zeer selden ten beste gedyen, ende deezen Staat by den vorigen form van Regering zich zo wel heeft bevonden, dat de Geunieerde Provintien met reden zich mogen erinneren 't geene van Roma gesegd werd. *Moribus antiquis res stat Romana viresque.*

BIJLAAGE R.

TRACTAET van bestendige Vrund- ende Nabuyrschap, midtsgaders verdragh noopende de Commercien ende Thollen, gemaeckt tot Christianopoli den 13 Augusti 1645. tusschen syne Koninghlycke Majesteyt van Denemarcken ende Noorwegen, &c. ter eenre; ende de Hoogh Mogende Heeren Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, ter andere zyde.

DER Koninglycken Majesteyt van Denemarcken, Noorwegen, &c. onses aller-genadighsten Konings ende Heer tot dese handelinge specialiter gelaste ende met volmacht versiene ende geordineerde Rycx-Raden ende Commissary Corfis Ulefelt, Ridder des Koninghrycks Denemarck, Hof-meester, Ryckx-Raedt, Amptman over het Eylandt Moen, tot Egeschere Erfgezeten; Christiaen Thomassen, Ridder, Koninghlycke Majesteyts Cancelaer, Rycx-Raedt, Amptman tot St. Canut Klooster, tot Stougard, ende Lyckscholm Erfgezeten; Christoffel Uhren, Ridder, Rycx-Raedt, Amptman tot Franckier, ende Erfgeseten op Asmarck; Jurgen Sehfeldt, Rycx-Raedt, Landt-Richter in Zeelandt, Amptman op Ringsted Clooster, ende Erfgezeten tot Refs, ten eenre; ende de Hoogh Mogende Heeren Staten Generael der Vereenigde Neder-landen Extraordinarise Ambassadeuren mede hier toe specialiter ghelast ende gheauthoriseert, Jacob de Witte, Heere in Mane Zee, Melissant Cromstryen, Gecommitteerde in de Reecken-kamer der Edele ende Groot Mogende Heeren Sta-

Staten van Hollandt ende West-Vriesland, oudt Burgermeester der stadt Dordrecht; Gerard Schaep, Burgermeester der stadt Amsterdam, ende Curateur der Universiteyt tot Leyden; Albert Sonck, Ridder, Burgermeester ende Hooft-Schout der stede Hoorn, ende hooge jurisdictie daer van releverende, ende Joachim Andrée, Ridder, eerste Raedt in den Provincialen Hove van Vrieslandt; alle Gedeputeerden ter vergaderinghe der Hooghghemelte Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, ter andere zyde: Doen kondt eenen yegelycken;

Nademaal tusschen hoogst-geëerde Hare Koninglycke Majesteyt, ende de Hoog-ghemelte Heeren Staten Generael, eenen tydt herwaerts verscheydene misverstanden ende nabuyrlycke gebreecken wegen den Thol in de Sont, ende de Koninghrycken Denemarcke ende Noorwegen zyn ontstaen gheweest, ende wy commissie ende volmacht hadden, om zodanighe ghebreecken of gheschillen by te leggen, onder ons met malkanderen te tracteeren, dat wy dien volgens ende uyt krachte van dien ons gesamentlyck in den name der Heylige Drievuldigheid met malkanderen hebben ghevoeght, ende tot volkomene weghneminghe ende uytroeyinge aller ende yegelycke misverstanden, het naer volgende bestendighe ende onwederroeplyk verdragh gesloten ende opgerecht.

I.

Het zal hier naemaels tusschen Hare Koninghlycke Majesteyt, derselver Koninghrycken, Furstendommen, Landen, Luyden ter eenre, ende de Hoogh-mogende Heeren Staten Generael, ende de andere hare Provincien, landen ende onderdanen ter andere zyde, over al te water ende te lande oprechte bestendige Vrund- ende Nabuyrschap onderhouden ende ghepleeght worden, 't eene deel sal het ander getrouwelyk meynen, ende niets doen dat tot des anderen schade ofte naedeel is streckende, noch door zich selfs, nochte door ofte met andere aenstichtinge ofte practycque, maer veel meer d'een des anderen nut, proffyt ende voordeel soeken en bevorderen: Welverstaende dat hier door de Tractaten van Haere Majesteyt, ofte Haere Hoogh Mogende met andere Koningen ende Republycquen albereyts ghemaeckt, ofte nogh te

maecken, niet sal worden gederogueert ofte ghepre-judiceert.

II.

Den Thol in den Oresont sal van d'ingezetenen der Vereenigde Nederlanden, naer uytwysinghe der Lyste ofte Thol rolle tusschen ons geaccordeert, oock met onse handtteyckeninghe ende zegels voltrocken, voortaen ghcheven ende ghenomen worden, sullende het selve die naest achter een volgende veertich jaren van dato deses gheobserveert, ende geduyrende alsulcke veertigh jaren egeene verhooghinghe in den Thol, onder wat name ende pretext sulks zoude konnen geschieden, ingevoert ofte geordonneert werden; ende alle de By-Thollen ingevoert zynde, egeene daer van uytghesondert sullen cesseren. Naer exspiratie van soodanighe veertigh jaren, sal het Spiersche verdragh (*a*) Anno vyfthienhondert vier- en- veertigh opgericht, in syn voorgaande vigeur ende kracht blyven, indien geen ander ondertusschen wert gemaeckt.

III.

Het visiteren der schepen en goederen den ingezetenen der Geunieerde Provincien toebehoorende, en door de Sont passerende, sal geduyrende de voorgemelde jaren in de Sont afgeschaft, ende de Schippers, wanneer sy hare oprechte Convooy ende Pont-Cedullen toonen, daer op ghelooft worden. Ende zullen dezelve, wanneer zy daer naer hebben vertolt, sonder ophouden ofte molestatie passeren, oock sonder te setten op den Droogen voor Koppenhagen: Edoch soo wanneer in het toekomende wierde bevonden, dat Haere Koninghlycke Majesteit door dese bewilliging in 't heffen van syne Thollen met lorrendrayeryen ofte bedrogh

(*a*) *Het Spiersche Verdrag*, enz.] Dit ziet op het verdrag tusschen KAREL den V., bijzonderlijk met betrekking tot de Nederlanden, aan de eene zijde, en CHRISTIAAN den III, Koning van *Deenemarken*, en JAN ADOLPH en FREDERIK, Hertogen van *Sleeswijk Holstein*, aan de andere zijde gemaakt; en in 't welke voor het belang van verscheiden steden van de nu Vereenigde Nederlanden, als *Amsterdam*, *Groningen*, *Harderwijk* in 't bijzonder gezorgd werd. Zie DU MONT *Corps Diplom.* Tom. IV. P. II. pag. 274.

drogh soude worden verongelyckt, soo zullen Haar Hoogh Mog. wanneer de selve daer van werden onderrecht, ende des versocht, alle mogelycke middelen te bedencken, ende soo veel doenlyk ordre stellen, dat Hare Konincklycke Majesteyt anders niet, als wat recht ende billick is, wedervaren moge.

IV.

Het sullen egeene koopmanschappen ofte waren, hoe die namen mogen hebben, worden verboden, om door de Sont te voeren.

V.

In de Koninghrycken Denemarcken ende Noorwegen, (a) sal op 't goed, 't welk met oprechte certificatie wordt bewesen den ingezetenen der vereenigde Nederlanden toe te behooren, geen swaerder Thol, het sy in 't inbrengen ofte uytvoeren worden geleyt ende afgevorderdt, als dien de onderdanen ende inwoonders des Koninghryks self zyn betalende: van gelycken zullen oock Haare Majesteits onderdanen in de Vereenigde Nederlanden niet hooger als haer eygene onderdanen worden gegraveert ende beswaert.

VI.

De schepen de welcke in het Koninghryck Noorwegen hare volle ladinghe in eenen Have hebben ingenomen, ende aldaer zyn gevisiteert ende vertolt, sullen verder niet gevisiteert werden, 't zy in den selven, ofte in wat Havens die ook mochten in loopen, maer zullen de Schippers toonende hunne Thol-Cedullen, vry passeren: nochtans; wanneer sy hare ladinghe in verscheydene Havens innemen, zoo zullen zy in de Havens, alwaar zy de laadinge inneemen, ende voorts nergens gevisiteert worden. Dewyle oock het uytvoeren van 't eyckenhout is verboden, soo sal noghtans, wanneer een schipper met een, twee of drie stucken eycken hout wort geattrappeert, niet hooger worden gestraft, om te betalen, als dubbelt soo veel als voor het hout is gegeven.

VII.

(a) *In de Koningrycken*, enz.] Deze voorwaarde op welke de onzen altijd zeer gezet zijn geweest, is van het uiterste belang, om dat het ons in staat stelt, om in vreemde landen zelf tegen de ingezetenen den koophandel te kunnen voeren.

VII.

De thol in Noorwegen sal hier naemaels in die quantiteyt ende op dien voet worden ge-eyscht ende ghenomen, als in 't jaar sestien honderd acht-en-twintigh is geschiet, ende niet hooger, ter tydt en wyle toe dat tusschen Hare Majesteyt ende Hare Hoog Mog. eene seeckere maniere kan werden veraccordeert ende beslooten, naer de welke den Thol by lasten gereeckent, van alle de houtwaren kan geheven worden, waer over Haere Majesteyt met de Heeren Staaten soo haest eenighsints mogelyck Tractaten sal laten aenstellen, ten eynde de zelve tot eene bestendige beraminge mach werden gebracht.

VIII.

De Nederlandsche Schippers ende Koopluiden sullen in Noorwegen niet gedwongen worden deelen ofte andere houtwaren van seeckere luyden aenteneemen ofte te koopen, maer het sal hun vrystaan op de gewoonelycke ladinghsplaetsen te koopen, van wien, ende wat hun best ghelieft.

IX.

Het meeten der Nederlandsche schepen in Noorwegen handelende, sal van twee Noordweegsche, ende soo veel Nederlandsche Schippers die men sulcks vertrouwt, geschieden, ende by hun onderteykent, uytgegeven worden, het welk den Slots-Heer van een ygelycke plaetse sal confirmeren, ende in syne amptboecken regiſtreren, op dat de Schippers t'allen tyden, des noods zynde, sigh daer op moghen konnen beroepen, ende zal boven dat sulke mate op de Zegel-Balcken, oock voor ende achter-stevens gheset, ende ghebrand werden, tot dien eynde, dat den Thol van alle houtwaren by lasten des te beter kan gesteldt, en doorgaens op middelbare hout-lasten getaxeert werden, soo als men in 't toekomende sich daer over, gelyck voorseyt is, sal vergelycken ende vereenigen.

X.

Alle het geene, het welke kan werden bewesen, dat tegens Haere Majesteits ende ordre, de Nederlandsche Schippers en Koopluiden is afgenomen geworden, 't zy die vier ende een quart van 't hondert, aen baeren gelden ofte hout-last, t'zedert anno 1641. ende meer als in 't besprek doenmaels opgericht staet be-

begreepen, daer van zal behoorlyke restitutie geschieden.

XI.

Dat het tegenwoordighe Tractaet, 't welck tusschen Hare Majesteyt ende de Heeren Generale Staten wert opgerecht, by Haere Majesteyt, syne Doorluchtigheit den Prince, ende by de gesamentlycke Rycx-Raden zal worden onderschreeven ende bezegelt.

XII.

De Privilegien ende gerechtigheden der respective steden in de Vereenigde Nederlanden, in het Tractaet van Spier vermelt, ende andersints by de oude Koningen van Denemarcken ende Noorwegen uytgegeven, sullen niet verstaen worden door dese handeling verkort, nochte in enigerley maniere geprejudicieert te zyn, maer te blyven, in haer geheel, gelyck voor deezen, en onder anderen, die van de stad Harderwyk.

XIII.

Hare Majesteyt bewillight, dat zy egeene, noch eenige waren uyt de selve schepen opslaen, ofte eenige schepen tot haren behoef nemen sal, ten zy dan dat sy met de eygenaars van dien in der goede verdragen, ende de selve wegen die betalinge volkomentlyck voldaen heeft. Sal ook nooyt sonder consent van d'eygenaers, eenig volk, geschut, ofte ammunitie van oorlogh uyt de selve schepen lichten, onder wat pretext 't zelve ook mochte wesen: Ende sal de passagie ende navigatie door de Sont, als ook de traffycque in haerer Majesteyts landen allesints vry en onverhinderd blyven, doch zonder prejuditie der privilegien ende gerechtigheden van ygelycke plaetse.

XIV.

Nederlandsche goederen die in andere als Nederlandsche schepen souden mogen ingescheept weesen, sullen vermogen de Sont vry ende onverhindert passeren, midts betalende den Thol, de welke van Nederlandsche goederen wort gegeven: Doch dat sy met oprechte Certificatien van de Nederlandsche, of andere aan d'Oost zee gelegene steden bewyzen, dat die goederen niemanden anders als Nederlandsche inwoonderen toebehooren.

XV.

Alle Nederlanders dewelcke sich in d'Oostersche Steden

den ophouden, 't zy voor haer zelfs, ofte in commissie ende factorye, wanneer zy haere eygene, ofte andere Nederlandsche inwoonders goederen inschepen, ende door de Sont passeeren, de selve zullen even worden getracteert, gelyck andere onderſaten der Geunieerde Provincien.

XVI.

Nederlandsche schepen den Thol in eenen Haven van Denemarck betaelt hebbende, ende aldaer eenmael ghevisiteert zynde, sullen in gheene andere Haven, het zy in Denemarcken ofte Noorwegen, soo wanneer se daer niet laden, op het nieuw ghevisiteert werden, maer zullen vry passeren.

XVII.

De Thollenaers ende Tholschryvers in Noorweegen, sullen niet onderstaen den Schippers meer als zy schuldig zyn af te dwingen: sullen ook voor het schryven der Thol-Cedullen niet meer nemen als de Koninglyke ordonnantie is vermeldende: Ende zal haer Koninghlyke Majesteyt een sware straffe daer op stellen, wanneer yemandt soude bevonden werden ter contrarie gehandelt te hebben.

XVIII.

Wegen den Glukstadischen Thol is veraccordeert, in cas de saeke niet en kan werden afghedaen door de tegenwoordighe Tractaten met de stad Hamborgh daer over aengesteld, dat de onderdanen der Verenigde Nederlanden, mits tonende de behoorlyke Certificatien, in omnem eventum van nu af daer van zullen zyn bevrydt.

XIX.

Nademael nu door de bovenstaende articulen alle differenten tusschen Zyne Koninglyke Majesteyt, ende de Hoog Mogende Heeren Staten Generael der Verenigde Nederlanden geheelyck zyn afgedaen ende afgehandelt; soo is tusschen beyder-zydts Commissarissen ende Gezanten tot deeze handelinge gedeputeert, in maniere hier boven geroert, bewillight, reciproque belooft ende toegeseyt, dat een yegelyck deel binnen den tyd van drie maenden naer uytleveringe van dit Reces, de Ratificatie ende genaemhoudinghe syner Heeren Committenten in debita & solemni forma by 't ander deel zal ende wil inschaffen. Ende mogen de opgemelte Heeren Staten Generael hare Ratificatie, door haren in den Ore-

Oresont hebbende Resident, ofte wien de zelve andersints daer toe gelieven te ghebruycken, laten inleveren, ende sal als dan tegens der selver overneminge, de Koninghlycke Ratificatie wederom aen den selven in gheantwoord worden.

Boven alle het geene hier vooren staet is in dit Tractaet mede besloten ende bedongen, dat de welgebooren Heer Anthon Gunter, Graef tot Oldenborgh en Delmhorst, Heere tot Jever ende Kniphuysen, &c. ende desselfs regtmatige Erfgenamen, de Neutraliteyt ende Exemptie hun voor deezen, ende in specie by Haar Hoogh Mog. door acte van den eersten Augusti anno 1644. toegestaen ende beloofc, in hunne Graefschappen ende Heerlyckheden sullen hebben te genieten.

Dat nu alle de bovenstaende poincten ende articulen tusschen ons, in den inganck van dit Reces genoemde, ende van weder-zyden gevolmachtigde Commissarissen ende Gezanten vastelyk syn veraffscheyten ende besllooten worden, soo hebben wy des ten oirkonde dit Reces met eygen-handige subscriptie ende opdrukkinge van onse Pitschaften bevestiget, ende zyn daer van twee alleens luydende geëxpedieert, ende aen yegelyk deel daer van toegesteld geworden.

Gedaen in Christianopoli den 13. Augusti annosestienhonderd vyf-en-veertigh. Ende was onderteekent.

CORFITS ULEFELT,
CHRISTIAEN THOMASSEN,
CHRISTOPHER UHREN,
JORGEN SEHFELDT,
CHRISTOFFERSEN,

JACOB DE WITTE,
GERARD SCHAEP,
ALBERT SONCK,
JACOB ANDREE.

BIJLAAGE S.

CONCEPT COMPAGNIE van *Asseurantie.*

De Staten Generael der Vereenigde Nederlanden, allen den geenen die desen yegenwoordigen sullen sien ofte hooren lesen, saluyt. Doen te weeten: Dat alsoo verscheiden gequalificeerde persoonen ons te kennen hebben gegeven: Dat tot verseeckering van de zeevaert, ende welvaeren van de ingesetenen, ten hooghsten dienstigh soude wesen in de landen op te rechten eene Compagnie van Asseurantie. Soo is 't: Dat wy ons genegen vindende om by alle de middelen de schip-vaert, koop-handel, ende hanteeringe deser landen, met de meeste sorge te versorgen, (*a*) ende daer by deselve doen toenemen, ende te continueeren, in conformiteyt van de Tractaten, Alliantien, Verbonden, Entre-coursen; op de Traffycquen ende Zeevaert met andere Princen, Republycquen, ende volckeren, eertyts gemaeckt: die wy in alle deelen punctueelyck verstaen, onderhouden, ende achtervolght te moeten werden.

Ende wy, naer genoomen kennisse der saecken, bevinden dat met gemeene hulpe, assistentie, ende middelen van soodaenige Compagnie, naerder beschermt ende gemainteneert sullen werden, de gemeene koopluyden ende hare goederen, tegen alle de rooveryen, extorsien, ende andere overlasten die haere persoonen, schepen ofte goederen, in het vervolgen van hare reysen by de Duynkerckers, ende andere vyanden van dese landen aengedaen werden, soo hebben wy door verscheyden pregnante redenen ende consideratien (ons daer toe moveerende)

(*a*) *Met de meeste sorge te versorgen*] Hier uit ziet men, dat Hunne Hoog Mogendheden bestendig hunne zorge hebben laaten gaan over het geen wat tot aanwas, bloei, bevordering en zekerheid van vaart en koophandel konde strekken; en wel inzonderheid over het geen tot de beveiliging der zee betrekking had.

de) met rype deliberatien van raede, ende uyt hoogh-dringende oorsaeke, goetgevonden eene generaele Compagnie van Asseurantie op te rechten, ende te authoriseeren: die wy uyt sonderlinge affectie, tot den gemeynen welstant, ende om de ingezetenen dezer landen, voor alle schade (soo veel mogelyck is) te bewaren, ende te conserveeren, in goede neringe ende welvaert sullen mainteneeren, ende verstercken met onse hulpe, faveur, ende assistentie, voor soo veele den tegenwoordigen staet, ende gestaltenisse der Landen eenighsints kan verdraegen, ende daer toe versien met behoorlyck octroy, en met de privilegien ende exemptie hier navolgende.

Te weeten: Dat binnen den tydt van vier en twintigh jaeren, alle ende een yeder (het zy ingesetenen, ofte vreemde) die eenige goederen, oft koopmanschappen, oft schepen om den Oost ofte den West sal willen affenden, ofte doen affenden, gehouden sal wesen ten Comptoire van deselvige Compagnie, pertinentelyk aen te geven, (*a*) alle contante penningen, midtsgaders de quaniteyt, qualiteyt, ende de rechte waerde van zyne goederen, soo hy uyt dese landen over zee, na andere Plaetsen ende Koninckrycken sal willen versenden: als mede de rechte namen van 't schip ende schippers, daerinne de selve gelaeden werden: ende voorts de plaetse werwaerts dat men die meent te versenden, om alsoo op de boeken van de Compagnie aengeteeckent ende geregistreert te werden. Des soo sal den aengever de præmie, ofte de recognitie van dien, in contant moeten betaelen op den voet ende conditie hier naer volgende.

Welcke asseurantie gedaen sal worden op de neghen thiende-parten der ingescheepte goederen, ende het resterende thiende-part, (*b*) sal de verseeckerde gehouden wesen,

(*a*) *Pertinentelyk aan te geven*, enz.] Het pertinentlijk aangeeven van contante penningen, mitsgaders van de quantiteit, qualiteit, en rechte waarde der goederen, enz. is iets dat, mijns bedunkens, den koopman, wien het bedekken en geheim houden van zijne koopmanschappen sterk ter harte gaat, altijd zal mishaagen.

(*b*) *Op de neghen thiende parten*, enz.] Het komt mij voor: dat de zorg van den Wetgeever ter voorkominge, dat niet alles geassureerd worde, en dat 'er een gedeelte van de ladingen

sen, tot zynen pryckel te resiqueren, sonder die oock buyten dese Compagnie, door andere te doen verseeckeren: ten ware het selfde thiende-part hooger moghte monteeren, als twee hondert pondt vlaems eens: in welcken cas te synen keure sal staen, om het overige, ofte mede te doen verseeckeren, ofte het selfde te resiqueren, soo synen goeden raedt gedragen sal.

Als mede alle schippers gehouden sullen wesen in het vertreck uyt dese landen, ende soo dickwils als het selvige geschiet, pertinent ten Comptoire als vooren aentegeven: den naem, groote, ende waerdye van hare schepen, om mede geregistreert te werden: ten eynde sy in gerede penningen betalen de praemie van de tweee derde-parten derselver: ende daer voor verseeckeringe genieten, blyvende het resterende derde-part tot laste van de Schippers ende Reeders ongeasseureert (*a*).

In welcke verseeckeringe mede niet ghereeckent sal werden het consumabel, 't welcke met soodanige schepen af-gesonden sal werden.

Ende by aldien hem yemandt soude vervorderen te varen, oft te negotieren uit eenige Havenen, en Plaetsen deser Landen, sonder de selvige waren en schepen (*b*), in

ten gevaare blijve van den koopman, zeer wel bedagt is. De aart van den koophandel eischt, dat de koopman door eigen belang, en vrees van verlies, deel hebbe in 't behoud van schip en laading: de wetten op 't stuk van de Asfurantie hebbe, voor zoo veel ik weet, dit altijd in 't oog gehouden, gelijk zulks ook ten aanzien van de schepen in acht is genomen.

(*a*) *Ongeassureert.*] Zie de voorige aantekening.

(*b*) *Sonder deselvige waren en schepen*, enz.] Dit schijnt aan te loopen tegen den algemeenen regel *beneficia non obtruduntur.* Het aanbieden van voor de veiligheid te zorgen, en de zekerheid van vaart op zich te neemen, is een voordeel, het welk men den koopman tegen eene zekere belooning aanbiedt: het moet derhalven aan de verkiezing van den koopman staan, of hij 'er gebruik van maaken wil dan niet. Daaromtrent behoort de koopman volkomen vrij te zijn: veele kooplieden zijn 'er, die liever niet willen laaten asfureeren, en zelve het gevaar loopen, dan onkosten van asfurantie maaken. Zij willen zelve oordeelen of het hun in zekere tijden, in zekere gelegenheden, en omtrent zekere goederen voegt, te laaten asfureeren of niet te asfureeren, volgens de gedachten die

in manieren als vooren, ten Comptoire aen te geven: dat zal zyn op de verbeurte van de verswegen schepen en goederen, die bevonden sullen werden alsoo in zee te gaen, ofte versonden te wesen, die datelyck ende alomme van wegen de voorsz. Compagnie aengetast, genomen, ende als verbeurt, ten behoeven van de zelve, aengehouden zullen mogen werden; ende in cas soodanige schepen oft goederen verkocht moghten wesen, ofte in andere landen ofte Havenen ingeloopen: sullen de reeders, participanten, ende versenders, voor de waerde van de selve schepen ende goederen mogen werden geexecuteert.

De goederen ende schepen (in manieren als vooren) aengegeven, sullen ten besten van de geasseureerden deur de Compagnie verseeckert werden, voor soodaenige praemie, als hier onder neffens yder plaetse ghespecificeert staet: welverstaende, dat onder de selve de circumjacente plaetsen van dien mede werden begrepen: als namentlyk alle die geene, die uit eenige Havenen van deeze Geunieerde Provintien sullen vertrecken, ofte yets versenden.

Naer de Sondt ende Noorwegen (*a*), sal voor het somer-

die zij zelven van de mindere of meerdere noodzaaklijkheid maaken, en ook volgens het geen zij naar hunnen staat kunnen waagen of niet waagen.

Daar bij zouden niet alleen de handen der Ingezetenen deswege gebonden zijn, maar ook die der vreemde kooplieden, aan wien de vrijheid van niet of al te laaten verzekeren daar door benomen word; een bedwang dat merkelijk ten nadeele van den koophandel in commissie zoude kunnen strekken.

(*a*) *Naer de Sondt, ende Noorwegen*, enz.] Deze bepaaling van eene vaste premie komt mij voor niet wel met den aart der verzekeringe, en het belang des koophandels te kunnen bestaan. De asfurantien worden berekend op de gevaaren; en de gevaaren hangen af van duizend omstandigheden die daaglijks veranderen; waar door de koopman genoodzaakt word op den eenen dag meer of minder dan op den voorigen te betaalen. Een vasten prijs daarop te zetten zoude den vreemden een voordeel boven ons geeven, naamlijk dat zij in omstandigheden, die weinig asfurantie behoeven, de premie zouden kunnen uitwinnen, en dus goed kooper vaaren.

merſayſoen betaelt werden: Namentlyk van den eerſten April, tot den eerſten Novembris, twee en een half per cento.

Voor het winter-ſayſoen van den eerſten November, tot den eerſten April toe, drie en een half per cento.

Naer Bergen in Noorwegen, Dronten; Stavanger, voor het ſomer-ſayſoen, drie per cento.

Voor het winter-ſayſoen drie en een half per cento.

Naer Moſcovien, in het derwaerts gaen drie en een half per cento.

In het wederkeren naer deſe landen, vier per cento.

Naer Groenlandt ende Spitsbergen, drie per cento.

Naer Hamborgh, twee per cento.

Naer Embden ende Bremen, een ende een half per cento.

Naer Schotlandt, Nieuw Caſtel ende Hul, ende daer ontrent, twee ende een half per cento.

Naer de Riviere van Londen, twee ende een half per cento.

Naer Pleymouth tot Engelânds eynde incluys drie per cento.

Naer Yrlandt, Beſtau, ende daer omtrent, vyf per cento.

Naer Nantes, Rochelle, ende Circumjacentien, vier ende een half per cento.

Naer Bourdeaux vyf per cento.

Naer Bayonnen de France, en St. Jean de Lus, vyf ende een half per cento.

Naer St. Malo, drie ende een half per cento.

Naer Kaen, Hable en Roaen, drie per cento.

Naer Diepen en Calis twee en een half per cento.

Van welcke plaetſen naer deſe landen, ſoo de goederen en ſchepen tydelyck gegeven worden, ſal men ghehouden weſen de ſelve premie te betalen, ende de asſeurantie in manieren als vooren genieten. Voorts ſal de Compagnie alle ſchepen ende goeden, naer Marſeille, Thoelon, Genua, ende Livorno verſekeren tegen tien per cento

Ende die nae Venetien gaen dertien per cento.

Welverſtaende dat onder de voorverhaelde plaetſen, in de ſtrate gene circumjacentien en werden begrepen, en-

ende de Compagnie deze assurantie te doen niet verder verbonden en is, als aen de gene, die uitgedruckt ende genomineerr staen, van de welcke voor de wederom reys betaelt sullen worden deselve premie in manieren als vooren op de andere plaetsen genoteert is.

Alle andere schepen ende waren, so op de andere verder gelegen quartieren ende plaetsen versonden werden, by aldien de selve nae den West gaen, sullen versekert moeten wesen, tot Engelants-eynde incluys, ende præmie betaelen twee ende een half per cento.

Van gelycken sullen de schepen en goederen (varende by Noorden om) versekert moeten wesen tot op de hooghte van Hitlandt, ende voor præmie betalen drie per cento.

En ten aansien de Compagnie in haer eerste beginselen, door de overgroote periculen, en tegenwoordige macht der vyanden, seer groote lasten en sware equipagien sal moeten doen, en vele schade van genomen goederen en schepen waernemen, sal voor de eerste drie jaren een half per cento meer voor præmie genieten, als die hier boven voor ordinaris gestelt zyn. En aengaende de goederen en schepen soo na de gedesigneerde plaetsen in de straete versonden werden sal men voor de selvighe tydt een per cento meer (als de ordinaris præmie is) betalen.

By aldien yemant om de West ofte de Oost gaende, op plaetsen Neutrale of Geallieerde van dese landen toebehorende, eenige vordere assurantie begeerde, ofte oock op andere geoorloofde conditien, als in desen octroye uitgedrukt staen: werden de respective Bewinthebberen bij desen geauthoriseert om 't selve tot bate, en schade van dese Compagnie te mogen doen, op al soodanige præmie en voorwaerden, als sy metten geene die sulcks begeeren, in 't minnelyck sullen konnen overeenkomen. En gelyck de Bewindhebberen alle waren, schepen en goederen d'ingesetenen dezer landen toekomende, ofte die bij ordere van andere uitheemsche versonden mogen werden, gehouden syn onder hare assurantie t'onfangen: so sullen deselve oock vermogen allerhande contracten van assurantie op te rechten, en te maken met alle ingesetenen van alle neutrale, of geallieerde Princen, Potentaten, en Republycquen van desen staet, t'zy dan de selve hare sche-

pen en goederen, na defe landen affenden, oft naer andere quartieren (niet zijnde onder de fubjectie van onfe vyanden) wel verftaende dat fodanige te bedingene præmie, ten minften foo hoog fal fyn als de ingefetenen defer landen, op de felve plaetfen aen de Compagnie betalen moeten. Alle welcke voorverhaelde verfekeringen en præmien, alleenlycken te verftaen fyn van fodanige fchepen en jachten: mitsgaders van de goederen in defelve geladen, die gemonteert fyn na onfen placcate, op de wapeninge en manninge van de fchepen, in den jare acht en twintigh geëmaneert, ende indien eenige van dien fulcx niet verfien mogten wefen, fal men voor gantsch ongemonteerde fchepen en goederen (daer inne geladen) twee per cento meerder voor præmie betalen, ende van half gemonteerde een per cento meer als de ordinaire præmie.

Ende op dat de Bewindhebberen verfekert mogen wefen dat zy in 't aengeven van de monture der fchepen, niet misleyt werden, fullen fy by haer felven vermogen, ofte haere gecommitteerde alle fchepen in zee gaende, te bezichtigen, en te vifiteren, om op de monture en de wapeninge van dien informatie te nemen.

Ende werden alle fchepen belaft foo haeft als fy ofte haere reders, eenige certeparthye gemaect hebben, ofte in de ladinge komen te liggen, om eenige goederen in te nemen, ten Comptoire van de Compagnie aen te geven, de montuere haerder fchepen, ten eynde de Compagnie in 't aenteyckenen van de affurantie, en invorderen van de præmie, fich daer na mogen reguleeren, op pæne foo de fchippers van fulcx te doen in gebreecken blyven, dat fy ten behoeve van de Compagnie verbeuren fullen, viermael fo veel als de præmie van de affurantie over fchip ende goed fal bedraeghen: waer voor het fchip verbonden, ende executabel fal fyn.

De juweelen en 't geen onder de kleynodien gereeckent wert, fo in en uit deze landen gefcheept worden, fullen met onderlinge verdrag, tuffchen de Compagnie en die fulcx verfoecken, verfekert werden: ende by aldien men dies aengaende niet konde verdragen, fal van de felve het recht van veylinge, daer van hier naer geftatueert fal werden, naer de rechte waerde betaelt worden.

Ende

Ende op dat de Compagnie (soo veel doenlyk is) geniete de præmie van alle de uyt te sendene waren en schepen, en sullen gheen paspoorten ter Convoye aen yemandt verleent werden, ten sy hy alvooren doet blycken met een biljet van de Bewindhebberen, ofte haeren Commys, dat de asseurantie van soodanige goederen en schepen, behoorelyck aengegeven, en de præmie van dien voldaen is; en tot dien eynde sullen de Bewindhebberen op de respective Comptoiren van Convoyen setten een gesworen Commys; die de voorverhaelde biljetten intrecken, ende aen de Bewindhebberen overbrengen sal, om die met haere boecken te confereeren.

Alle de schaede op eenige geasseureerde schepen ofte goederen vallende, sullen aen de beschadigde goetgedaen werden, ter plaetse daer de præmie van dien betaelt is, naer den prys als de selfde ten tyde van de gedane versekering aengegeven syn, drie maenden na dat de Bewindhebberen van de geledene schaden, volkomentlycken sal syn gebleecken.

Wel verstaende dat dese Compagnie niet verbonden sal syn aen de versekerde goet te doen, eenige haverye, die niet tien percento en daer boven bedraegt, ende mede niet instaen voor eenige detensien, ofte arresten van eenige Neuterale ofte Geallieerde Potentaten; soo wanneer die op eenige reeden, havenen oft rivieren komen te geschieden, als ook niet voor eenige schade, die de goederen (na datse aan 't lant gebrogt zyn) soude overkoomen, en voort geenige versekeringe doen, op sodanigo plaetsen, die onder de gehoorsaemheid van den vyandt staen, noch mede op alsulcke die by yemant ('t sy vriend ofte vyandt) met oorloghsmacht met 'er daedt beset ofte beslooten syn.

Voorts ten eynde de Compagnie met soweynige cavillatie, en sinistere practycquen gekwelt worde, als mogelyk is, sal deselve niet gehouden wesen eenige restorne aen yemandt (onder hoedaenigh pretext dat het soude wesen) te vergunnen: maer sullen in allen gevalle de betaelde præmie behouden.

De goederen die van buiten in dese landen gesonden werden, sullen in cas die selve ter kamere aengegeven, en versekert syn, gereckent werden, volgens den inkoop ter plaetsen, daer van men die eerst afgescheept heeft,

verhoogt met d'onkosten tot de scheepinge toe, ende voorts volgens den ſtyl van aſſurantie, tot noch toe geobſerveert, om waer van pertinente kenniſſe te hebben, ſullen alle de geene die hare goederen begeeren verſeekert te hebben, aen de Bewindhebberen beloven, ſo haeſt hare rekeninge oft Facteuren overkryghen, deſelfde ter kamer ſullen verthoonen, en by aldien als dan bevonden werden, dat hare waeren meerder quamen te bedragen, als deſelve aengegeven waren: ſullen van 't overige alleen 't recht van de veylinge betalen, en in cas van ſchade vergoedinge genieten na de ſomme, ſoo die ter eerſter inſtantie aengebroght en opgegeven zyn.

En by aldien yemandt met ſyn eygen ſchepen, eenige goederen onverſeekert quame in te brengen, ſal als dan in 't minnelyk over de vracht naer advenant dat andere betalen, geaccordeert werden: ende by aldien men daer over den anderen niet konde verſtaen; ſal deſelve deur goede mannen, by die van den Gerechte daer toe te ſtellen, gearbitreert worden, ende Parthyen gehouden ſyn de uytſpraek van deſelve naer te komen.

Aengaende de waeren, die ter plaetſe van hare ladinghe geene ſonderlinge valeur en hebben, ende meest door den arbeyt van 't ſcheepsvolk verkregen worden, als ſout, hout ende diergelyke, ſullen de Bewinthebberen, ende die geene, ſoo daer over aſſeurantie begeeren, den anderen in het reeckenen van hare priſe om de præmie daer naer te betaelen, verſtaen, en by aldien ſylieden daer over niet en konnen accorderen, ſal den lader vry ſtaen, door andere buyten de Compagnie te doen verſeeckeren, mits als dan aen de voorſz. Compagnie het recht van de veylinge in manieren voorſz. te betalen.

Van de inkomende ſchepen, het ſy vreemde of hierlantſche zo dickmaels als die uytter zee, in eenige havenen deſer Provintien inne komen, ende niet ten Comptoire van de Compagnie aengegeven zyn om verſeeckert te weſen, ſal betaelt worden voor yder Laſt van de gemonteerde ſchepen vyftien ſtuyvers, voor half gemonteerde twee en twintig ende eenen halven ſtuyver par laſt, en voor gantsch ongemonteerde ſchepen dertigh ſtuyvers par laſt, alles naer den voet van onſen voorſz. reglemente. Ende ſullen de laſten in deſen geroert, eenpaerlyck gerekent worden, op rogge laſten,

uyt-

uytgesondert die van de Oost ende West-Indische Compagnie Buyssen, ende die men ter vryer neeringen alleenlyck uytseyt, waer van hier naer sal gesproocken worden.

De schepen uyt dese Landen naer Vranckryk om een soutladinge, ofte andere te bekomen, varende, het sy ledig ofte volladen, sullen in het uitgaen als vooren staet, gehouden syn te betalen asseurantie, ende by aldien sy met haere ladinghe die sy buytens Lands bekomen, de Enghe ofte Noortzee wederomme passeerden, ofte aendeden, sullen gehouden wesen aen de Compagnie te betalen 't voorsz. last-gelt, ende dat aen sodanige Gecommitteerdens als de Compagnie buytens Lands, daer toe specialyck mochte committeeren. Doch by aldien de Bewinthebberen aldaer geen Gecommitteerden tot den ontfanck en hadden gestelt, sal het selfde recht op haere wederkomste in dese Landen aen de Compagnie, ter plaetse daerse sullen arriveren betaelt worden, ende sullen de Reders voor het selfde recht aen de Compagnie mede verbonden syn, tot sodanige somme van penningen, als sy uyt de selve bevrachtingen ofte reysen, ontfangen ende genooten mogen hebben.

Van gelycken, indien eenighe schippers deser landen met hare schepen buytens lants eenighe vrachten ofte reysen aenvangen, om van de eene plaetse naer d'ander te varen, sonder dese landen aen te doen (*a*), sullen sy soo menighmael sy de Enge ende Noordzee bevaeren, en gebruyken, gehouden syn 't recht van de veylinge te betaelen, en dat soo menighmael, als sy last bre-

(*a*) *Sonder dese landen aen te doen, sullen sy so menighmaal, enz.*] Het zoude mogelijk voor 't belang van den Vrijen Staat dienstig zijn dat men een middel wist te gebruiken, om het zeilen van vaderlandsche schepen voorbij onze havens van het Noorden naar 't Zuiden van Europa aan een'ge belasting te onderwerpen, om het toeneemen van die vaart, zoo veel mogelijk voor te komen; maar zodaanig een last, als hier uitgedrukt staat, op de vaart van de eene vreemde haven, naar eene andere vreemde haven zonder dat die voorbij onze havens geschiedde, te leggen, zoude voor zoo veel ik het inzie, niet bestaan kunnen met het belang van den koophandel, dat echter altoos op 't oog, als het eenigste doelwit, gehouden moet worden.

breken, en een nieuwe voyage doen, waer voor de Reeders als in 't voorgaende articule, mede verbonden en executabel sullen wesen.

Van alle waeren en koopmanschappen, van wat natuere die syn, so van buyten over zee yemant toegesonden worden, ofte selfs souden moghen inbrenghen, 't sy dan de selfde de Convoyen deser landen subject syn ofte niet, soo die als voorn. niet tydelyk op eenige Comptoiren van de Compagnie aengheghеven, ende dienvolgende verassureert syn, sal betaelt worden voor de veylinghe van de zee, een en een half ten hondert naer de waerde, als dezelfde hier te landen sullen hebben, aftrekkende de scheeps vrachten, sonder meer, doch sullen de waren en de goederen van Embden ende Bremen komende, alleen een per cento voor veylinge betalen.

Ghelyck mede alle ingesetenen (a) deser landen die eenige waren in andere plaetsen en Koninckrycken doen inneladen, om op andere quartieren buyten dese Provintien ghevoert te werden, ende daer mede passeren, ofte aendoen de Enge of Noortzee, zo die niet tydelycken verasseureert zyn, sullen gehouden wesen, soo haest deselve ter gedestineerde plaetsen gekomen syn aen de Compagnie te betalen het recht van de veylinge als voorn. En by aldien yemant van des te doen in gebrecke bleve, als ook de schippers over hare schepen, ten behoeve van de Compagnie verbeuren, viermael soo veel als het recht van de veylinge sal bedragen.

Dat alle Policien van asseurantie, daer inne naer rechte vereyscht word, de clausule van hem op goede en quade tydingen te doen verseekeren, de Bewindhebberen gepresenteert sullen worden, om by mutuele conventie over de præmie van dien te accorderen, sonder dat de Compagnie in sulken ghevalle, sich sal hebben te contenteren met de ordinaire præmie, ende by aldien geen accoordt hier over getroffen word sullen als dan de schepen en de goederen op d'aenkomste van haere ghedane reyse, betalen het voorverhaelde recht van veylinge.

Alle

(a) *Gelyck mede alle Ingesetenen* enz.] Dit zoude den vreemden een merkelijk voordeel boven de onzen geeven.

Alle de gene, soo naer de voorgestelde ordre aen de Compagnie betalen 't recht van de veylinge sullen niet verbonden wesen om hen precifelyk door de Compagnie te doen verseekeren, maer sullen vermogen met andere, het sy buyten of binnen 's landts, wegens haer asseurantie te tracteeren, als haren goeden raedt sal gedragen.

Die van de Oost- en West-Indische Compagnie, mitsgaders de vrye neeringhvaerders, sullen met haere schepen vry wesen, als mede met de Cargasoenen, die naer de Limiten van haeren Octroye, afgesonden werden, ende alleenlyck van hare retouren, inkomende waren ende Prinsen betalen een Percento, ten aensien datse nevens andere, de veylinghe der Enge ende Noordzee genieten.

Insgelyken sullen de Buyssen, Doggers, Ventjagers en alle andere, die onder de grooten en kleine visscherye begrepen syn, voor haer uytreyse vry wesen, ende alleen ten reguarde van de veylinge van haren gevangenen harinck ende visch, per last betalen dertigh stuyvers.

Ende byaldien hem yemant door de Compagnie hadde doen verseekeren, ende zich vervorderde tegen d'ordere van de generale vergaderinge, met onse approbatie op het convoyeren, en het uytzeilen van de schepen genomen, in zee te gaen, sal syne betaelde præmie quyt wesen, ende in cas van schade, geenige vergoedinge, uyt wat oorzaecke dat het ook soude mogen weesen genieten.

De Bewindhebberen sullen in hare dagelykse vergaderinge examineren, de gelegentheid van de aengebrachte schade, ende de abandonnementen, die by yemant mochte geschieden, dewelcke soo deugdelycken ende geverefieert vinden, sullen de selfde als dan mogen betalen, sonder daerover eenigh vonnisse van de Rechter te verwachten, ende met de genomen Resolutie tegens haere Participanten in rekeninghe volstaen; doch in cas van dispute, ende dat de twee derde parten van de presente Bewindhebberen, de schaede niet genoegsaem geverifieert en vonden, noch deselfde gedisponeert om door goede mannen af te doen handelen, sal den Insinuant zyn versoek van vergoedinge afgeslagen worden; die zyn recht zal mogen vervolgen, voor de ordinaire justitie,

het zy kamer van asseurantie ofte andere Collegien, sulcx als de constitutie van de plaetse is medebrengende.

Tot versekeringe van de geasseureerden, sullen verbonden wesen alleen de middelen, ende effecten van de Compagnie, sonder dat de Bewindhebberen ende Participanten daer vooren in hun privé verbonden sullen wesen.

Ende op dat deze Compagnie staende mach blyven, noch met sinistre praktyken in haer recht verkort worden, sullen Bewindhebberen vermogen alle waren ende schepen, die notoirlyk beneden de rechte waerde aengegeven worden, te visiteren ende de selvige met kennisse van saecken, ten behoeve van de selve Compagnie naer haer nemen, mits aen de geasseureerde betaelende den sesten penninck meer, als de aengebrachte somme bedraegt.

Maer by aldien yemant, soo voor desen gestelt is, de Compagnie quame voor by te gaen, sonder syne schepen, ofte goederen in 't geheel ofte deel ter Comptoir van de Compagnie aen te gheven, om geasseureert te worden, ofte ook in eenige deser Landen innekomende, om recht van de veylinge te betalen, sal soodanige de selve verswegen goederen, ende schepen ten behoeve van de Compagnie metter daet verbeuren, by aldien de selfde fraude, door de goede toesicht der Bewindhebberen ofte hare dienaers, eerst ontdeckt wert: ende waere het soo dat deselve, nevens het verswyghen aen de Compagnie ook 's lands gerechtigheid gesloecken mochten hebben, ende daer over door de Generaele Cherchers, ofte andere ministers van der Admiraliteiten eerst achterhaelt werden, sal het verbeuren derselver komen ten behoeve van de ghemene saeke, ende gebreekige daer en boven ten besten van de Compagnie verbeuren, tienmaal so veel als de praemie van asseurantie bedraegen soude hebben.

Welcke aenbrenginge en opgevinghe aen de Compagnie om geasseureert te worden, gedaen sal moeten werden op sodanighen tydt ende gelegentheid van de goederen, als men tegenwoordig gewoon is het recht van de Convoyen aen te geven, soo dat by langher uytstel, ofte verder uytslach van de goederen om gescheept te worden, men verstaen sal dat de ghebrekighe in de voorstaende peyne ende boete vervallen sal wesen, als oock van ghelycken sullen de schepen om geasseureert te syn,

aen-

aenghedient moeten werden, soo haest sy in de ladinghe leggen, om eenighe goederen in te nemen, voor ende aleer men begint die te scheepen, ende voor die genige die ledich ende ballast scheeps uytgaen, voor ende aleer sy haer schepen ballasten.

Ende belanghende de inkomende schepen, die het recht van de veylinghe schuldigh syn, sullen aengheghevcn moeten worden binnen vier en twintigh uyren, naer dat het selfde schip syne ancker geworpen heeft, ofte ghearriveert is, ter plaetse daer syne last eerst meent te breecken, alles op peyne als boven.

Ende alsoo de assurantie veel fraude ende boosheid subject is, ten sy daer inne met behoorlycke wetten werde versorght, sullen alle de ghene die fraudeleuselyck haere waren de Compagnie aangheven, met opset in zee komende; ofte by andere gelegentheid haer selven moetwilliglyck quyt te maken, om by dat middel, van de Compagnie de aenghegeven prys te bekomen, als wel voor dese in privé contracten gepractiseert is, sullen deselve ten behoeve van de Compagnie verbeuren niet alleenlycken de betaelde premie: maer ook soo veele als de waerde van dien in het aengheven ghetaxeert is, ende daer en boven naer gelegentheid van saeken, door den Rechter gestraft worden na de geschreven Rechten ende Placcaten deser landen.

Alle saeken die aengevangen worden tegen eenighe Contraventeurs van des Compagnies gherechtigheid, het zy in cas van arrest, aenhalinge van waeren ofte schepen, sullen ter aenklachte van den Advocaat van de respective Kameren, als Fiscael, voor de eerste instantie berecht werden, by den Ordinaris Rechter van de plaetse daer de Kameren respective gestelt syn achtervolgende het resort, soo by de Collegien ter Admiraliteyten gehouden wort, ende by aldien de Compagnie eenige breuken, ofte boeten toeghewesen werden, sullen die by provisie betaelt, ofte geëxecuteert werden, niet tegenstaende eenighe provocatie, appellatie, ende verleende inhibitie.

Ende alsoo in desen sonderlinge dient waergenomen te worden de gelegentheid van de goede ingesetenen die van tyt tot tyt hare waren en schepen, op eenige Comptoiren van de Compagnie om versekert te worden, sullen aengeven, so sullen de respective Kameren gehouden

den wesen, den anderen te provideren, en te versien van gelden, so wanneer het gebeuren mochte dat de schaden en verliesen, in eenige van dien so groot wierden, dat sy niet bestant en waren deselve uyt hare Capitalen datelyk op te brengen. En indien van des te doen yemant onwillig en in gebreke was, worden de respective Kameren geauthoriseert, soo veele penninghen als sy tot betalinghe van de ghevallene schade, sullen van doene hebben, ten laste van de Generaele Compagnie te negotieren.

Hebben voorts beloofr, dat wy dese Compagnie teghens eenen yeghelycken sullen mainteneren, ende defenderen in de vrye zeevaert ende Traffycke, ende ten dien eynde deselve te hulpe komen, met veertigh hondert duysent Guldens te betalen d'eene helft daer van binnen drie maenden, naer dat de Bewindhebberen in de Kameren gestelt sullen wesen, ende de resterende helfte drie maenden naer de voorverhaelde tydt, precifelyk ende agtervolgende de acte, daar van by ons aen de Compagnie te verlenen: welverstaende dat wy met de twee derde parten van dien sullen genieten, en dragen winste en risico, gelyck alle andere participanten in de Compagnie genieten en dragen sullen, ende het resterende derde part, sal by ons tot subsidie van de Compagnie, ten behoeve van de gemene Participanten, liberalycken, gequiteert en geschonken worden.

Ende sullen alle ingesetenen deser landen ende oock andere landen, by openbare affixie ende biljetten binnen den tydt van een maent naer daete van desen, te affigeeren, ghewaerschouwt worden, datse binnen den tyd van drie eerst komende maenden, innegaende..... deses jaers 1629. in de Compagnie sullen worden geadmitteert, ende datse hare penningen, diese sullen willen inleggen, sullen moeten opbrengen in twee termynen, te weeten, de eerste helfte van dien ter expiratie van de voorsz. drie maenden, ende de wederhelfte ses maenden daer na.

Uyt welcke penningen voor eerst vervallen zullen worden, de nodige Equipagien, die de generale vergaderinge van negenthien, dienstigh sal oordeelen tot veylinghe van de zee, en tot établissement van de negotie in de geoctroyeerde limiten hier naer uytgedruckt, mits dat de overige ter dispositie van de respective Bewindhebberen, al vooren daerop genomen het advys van de voorsz.

voorsz. generale vergaderinghe, gheleyt sullen worden op de vaste Comptoiren, of andere suffisante beursen, tot redelycke interessen met expresse conditie, dat de selvige tot aller tydt van den jaere, op de aenmaninghe van Bewindhebberen, met den verloopen interesse, na advenant van den tydt wederom afgelost ende uytgekeert sullen worden, ten eynde de Compagnie altydt ghereet, mach zyn om aen de geasseureerde de te lydene schaede ende verliesen te voldoen.

Ende op dat dese Compagnie soude moghen bestaen by eene goede Regeringhe, tot meesten proffyte ende contentement van alle de Participanten, soo hebben wy geordonneert, dat deselve regeringe sal bestaen in vyf kameren van Bewindhebberen: als een binnen Amsterdam, die hebben sal de administratie van de vier negende parten, eene kamer in Zeelant voor twee negende parten, eene kamer op de Mase voor een negende part, eene kamer in het Noorder Quartier voor een negende part, ende de resterende kamer in Vrieslandt, ende de Stadt ende Lande, mede voor een negende part. Over welke kameren alle de ingeteyckende capitalen proportioneelyck sullen verdeelt worden, volgens de voorverhaelde parten in de kameren, soo haest de eerste algemeyne vergaderinghe van de Bewindhebberen sal gehouden worden, ende dat ten overstaen van onse Gecommitteerdens, die wy daer toe specialyk sullen authoriseeren ende lasten.

Ende zullen de Provintien ende Steeden in de welke geen kameren zyn, inleggende uyt hare gemeente hondert duysent gulden of meer, op behoorlyke nominatie van de Hooftparticipanten, ende over elcke hondert duisent gulden moghen stellen een Bewindhebber, in sulken kamer, daer sy goedvinden sullen hare penningen te brengen.

Ende sal de verdelinge alleen in deesen te verstaen syn, noopende de equipagie ende directie van de gemeene Compagnies saecken, ende des onvermindert, sullen alle kooplieden ende ingezetenen deser landen vermogen (sonder enig onderscheit) haer te doen asseurantie te begeren, in al sodanigen kamer, als hem best gelegen sal weesen, sonder dat ten aensien van dese verdelinge in 't minste van de vryigheit van die sal wesen gepræjudiceert.

On-

Onder de voorverhaelde Participanten zullen gherekent worden Hooftparticipanten te wesen, die in de kamer van Amsterdam, voor haere eyghene rekeninge participeeren de somme van ses duysent guldens, ende in de andere kameren, ter somme van vier duysent guldens.

Welke Hooftparticipanten, soo haest dese Compagnie sal gesloten wesen, deur de Magistraten van de plaetsen, daer de kameren resideren, by een geroepen sullen werden, omme uit 't middel van haer ende by hare nominatie gekooren te worden, een dubbel getal, om daer uyt by de Staten van de respective Provintien, ofte door de Magistraeten van de steeden, daer de kameren syn, gekoren te worden tot Bewindhebberen, die de directie van de Compagnie van den eersten aenvangen, en vervolgen sullen.

Dat de eerste Bewindhebbers sullen dienen den tyd van ses jaren, ende dat men dezelve overstreken synde, eerst by lotinge sal veranderen, een derde part van 't ghetal van de Bewindhebbers, ende de twee jaren daer na ghelyke derde part ende de andere twee volgende jaeren het leste derde part, ende voorts successivelyk de outste in dienst zynde laten afgaen, ende dat in plaetse van de afgaende, ofte van den genen die voor ofte naer soude mogen aflyvig, ofte om andere redenen verlaeten worden, by de Bewindhebberen, soo blyvende, als afgaende, mitsgaders by de Hooftparticipanten, die in persone en op hare kosten daer by sullen willen komen, dubbel ghetal sullen worden ghenomineert, uyt welke de voorsz. respective Provintien, Gedeputeerdens, ofte Magistraten, nieuwe electie van de Bewindhebbers sullen doen, ende de vacante plaetsen successivelyk suppleren: ende zullen voor Hooftparticipanten gehouden werden, die voor hun eygen soo veel participeren als de respective Bewindhebberen zyn doende.

Dat de kamer van Amsterdam sal bestaen van twintigh Bewindhebberen, de kamer van Zeeland van twaelf. De kameren van de Mase ende van 't Noorder-quartier elk van negen Bewindhebberen, ende de kamer van Vrieslandt ende de Stadt ende Lande te samen oock negen Bewindhebberen.

Welke Bewindhebberen in plaetse van provisie tot last van de Compagnie, genieten sullen ter kamer van Amsterdam jaerlycx de somme van twaelf hondert guldens,

dens, ende in andere kameren duysent guldens, ende sullen de subalterne dienaers ter discretie van de respective Bewindhebberen ghestelt worden tot laste van de Compagnie.

Dat soo dikwils van noden sal syn, een generaele vergaderinghe van de voorsz. kameren te houden, om op het convoyeren van de schepen, equipagien van dien, veylinge van de zee, ofte eenige saeken, de Compagnie in 't gemeen betreffende, ordere te stellen, het selve sal geschieden by negentien personen, daerinne uyt de kamer van Amsterdam sullen compareren acht, uyt Zeelandt vier, van de Mase twee, uyt het Noorder Quartier twee, uyt Vriesland, mitsgaders Stadt en Lande twee, wel verstaende dat den negentienden persoon, ofte soo veel meer als wy t'elkens sullen goedvinden, by ons sal worden gedeputeert, om in de voorsz. vergaderinge de zaken van de Compagnie ten besten te helpen dirigeren.

Van welke generale vergaderinge van de voorsz. kameren, alle saken dese Compagnie aengaende, verhandelt en besloten sullen worden, wel verstaende dat in saken van oorlogen, op de genomen resolutie, versogt sal werden onse approbatie.

De voorsz. generale vergaderinge beschreven synde sal te samen komen om te resolveren, wanneer men sal equiperen, hoe veele schepen men op elk Quartier sal senden, de Compagnie in 't gemeen betreffende, sonder dat de een of andere kamer yet sal mogen aenrigten buyten de ghemene resolutien, maer sullen gehouden zyn de selve te effectueren ende in 't werk te stellen.

Ende indien eenige kamer bevonden werde in gebreken te zyn de gemene resolutien te agtervolgen, ofte te contravenieren, hebben wy deselve vergaderinghe geauthoriseert, ende authoriseren by desen, om sodanig gebrek ende contraventie metten eersten te doen repareren, waer inne wy (des versocht zynde) haer sullen assisteren.

De zelve generaele vergaderinge sal gehouden werden: de eerste ses jaren binnen de stad Amsterdam, ende twee jaren daer naer in Zeelandt: ende soo voorts van tydt tot tydt in de voorsz. twee plaetsen.

De Bewindhebbers, die van wegen de Compagnie gecommitteert synde, van huys sullen reysen, het sy op de voorsz. vergaderinge, ofte elders, sullen voor haer

teer-

teerkoften en daggelden hebben vier guldens 's daegs, boven de fchuyt en wagen vragten: wel verftaende dat die geene die van de eene ftad na de andere reyfen om die kameren als Bewindhebberen ende Regeerders te frequenteren, egeen dag gelden ofte reyskoften en fullen ontfangen, tot lafte van de Compagnie.

Ende of het gebeurde dat in de voorfz generale vergaderinge eenige wigtige faeken voorvielen, daer inne fy niet wel en konden verdragen, of dat fy felfs hun fouden mogen befwaert vinden, om elkanderen te overftemmen, dat het felve gelaten fal worden tot onfe decifie: ende 't geene dien aengaende goedt gevonden zal worden, zal agtervolgt en naer gekomen worden.

De fchepen van de reyfe weder komende, fullen wederom aenkomen ter plaetfen daer fy afgefeilt fyn, ende of deur fortuyne van weder en windt, de fchepen van 't eene Quartier uytgefeildt, aenquamen in 't ander: als die van Amfterdam, ofte van het het Noorderquartier in Zeelandt, ofte in de Mafe, ofte die van Zeelandt, ofte die van Vrieslandt: mitsgaders Stad en Landen in een ander Quartier dat niet te min elke kamer de adminiftratie ende bewint van hare uytgefonden fchepen ende koopmanfchappen fal behouden, ende dat fy defelve fullen moghen verfenden ende vervoeren naer de Quartieren daer de fchepen waren uytgefeylt, 't zy met defelve, ofte andere fchepen: mits dat de Bewindhebberen derfelver kamer gehouden fullen fyn haer felfs in perfoon te laaten vinden, ter plaetfe daer de fchepen ofte goederen aengekomen zyn, ende geen Facteurs daer over fullen vermoghen te ftellen. Maer in gevalle haer felfs niet gelegen en ware te reyfen: Dat fy als dan de Bewindhebberen van de kamer (daer de fchepen gearriveert fyn) tot de adminiftratie fullen *committeren*.

Ende indien eenige Provintien goed vonden eenen Agent te ftellen, om de penningen uyt hare ingefetenen te verfamelen, ende in maffe in eenighe kamers te leggen, ende van de uytdelinge betalinge te vorderen, fal de kamer gehouden zyn al fulcken Agent toe te laeten acces in de felve kamer om aldaer geinformeert te werden van den ftaet van den uyt-geve en in-komen, uytende-infchulden; behoudens dat de penninghen by alfulcken Agent ingebraght fullen bedragen vyftig duyfent gulden, en daer boven.

Ende

Ende of het gebeurde, dat onder d' een of d' ander kamer yemandt van de Bewindhebberen in sulcken staet geraecte, dat hy niet en konde voldoen 't geene hem (zynder administratie aengaende) betrouwt ware, ende daer door eenighe schade moghte komen: sal wesen tot laste van de penningen, die alsulcke Bewindhebberen hebben in de Compagnie; dewelcke oock voor haere administratie specialycken zyn verbonden; het welcke oock plaetse sal hebben ten respecte van alle de Participanten, die uyt saecke van koop van goederen, ofte anderfints debiteurs van de Compagnie souden mogen weesen: ende sal gereeckent worden in allen schyn, of haer ingeleyde penningen tegens het geene sy de Compagnie schuldig zyn, van aen beginne waer gecompenseert, ende by rescontre gedoodet.

De Bewindhebberen van de respective Kamers sullen responderen voor hare Cassiers ende Boeck-houders.

Dat alle de waeren van dese Compagnie (die by den ghewichte verhandelt sullen worden) verkocht sullen worden op eenderley gewichte, te weeten: op de swaerte van 't gewichte van Amsterdam, en dat men alsulcke waren sal mogen overslaen binnen scheeps-boort, ofte in de pack-huysen; sonder daer van eenigen accys, impost ofte waeggeld te betalen: mits dat dezelve verkocht zynde, niet anders sullen mogen worden gelevert; dan ter wage, en mits betalende den impost en waeggelt, soo dickwils als sy worden gealieneert, gelyck andere goederen, de wage subject zynde.

Dat men de persoonen ofte goederen der Bewindhebberen niet sal mogen arresteren, besetten ofte bekommeren, om van hen te hebben reeckeninghe van administratie van de Compagnie, noch oock om de betalinge van de gagien ofte loon van de gene die sy in dienste van de Compagnie gebruykt hebben, maer de ghene die sulcx yet op henluyden sal willen pretenderen, sullen gehouden zyn de selve te betrecken voor hare ordinaris Rechters.

So wanneer eenige schepen van de reyse sullen wederkeren, sullen de Generaels of Commandeurs over de vloote, schip ofte schepen, gehouden zyn binnen tien dagen naer hare aenkomste, aen ons te komen doen rapport van het succes van hare reyse, en daer van schriftelyck rapport over te geven ende leveren, indien de zake sulcks vereyscht.

Ende oft gebeurde (dat wy geenſints en verwachten) dat yemant de ſcheepvaert, negotie, handelinge ofte Trafique van deſe Compagnie, contrarie het algemene recht, ofte oock jegens het inhouden van de voorſz. Tractaten, verbonden en entrecourſen in eniger manieren wilde beſchadigen ofte hinderlyk weſen, ſullen hun daer tegens mogen defenderen, ende reguleren in conformiteyt van de inſtructie by ons daer van te geven.

Ende ten eynde de Participanten in de reſpective kameren te geruſter mogen weſen, over het beleyt ende adminiſtratie van de Bewindhebberen, ſullen de Hooftparticipanten in yder kamer by meerderheid van ſtemmen uyt het middel van haer abſolutelyck mogen verkieſen, eenige opzienders ende opnemers van rekeninghe: namentlyck in de kamer van Amſterdam vier, ende in de andere kameren drie perſoonen, die gehouden zullen zyn alle twee dagen ter weeke alle boeken ende rekeningen van de Compagnie nae te zien, als mede tot eclairciſſement van dien te viſiteren de facturen en documenten, die haer daer toe by de Bewindhebberen in handen zullen worden geſtelt; mits dat zy lieden onder eede verklaren, ſecreet te ſullen houden, 't geene de Bewindhebberen ſecreet bevolen wert, ende tot hare kenniſſe ſoude mogen komen; als ook van gelycken gene rekeninge te advoyeren, dan die naer ſyne nature behoorlycken verantwoord werd, ofte met documenten bewezen zyn, en zullen dezelve Rekenmeeſters jaerlycks voor haer tractement hebben in de kamer van Amſterdam drie honderd gulden des jaers, en in de andere kameren twee hondert guldens.

Welke Bewindhebberen en Rekenmeeſters gene ſcheepen, waren ofte goederen, haer in 't geheel ofte deel toekomende, aen deze Compagnie zullen mogen leveren, ofte verkoopen, noch van de zelve Compagnie eenige koopmanſchappen ofte waren kopen, ofte doen koopen, dierectelyk ofte indirectelyk, nochte ook portie ofte gedeelte daer inne hebben, op de verbeurte van een jaer van hare proviſie, die contrarie van deſen bevonden wert gedaen te hebben, tot profyte van den armen, ten waere de generaele Vergaderinge van de Negenthiene in de reſpective Kameren goet vonden eenige goederen publyckelyk met op, ofte afſlag te verkoopen: wel-

welke goederen by Bewindhebberen, ende Rekenmeesters soo wel als by de andere mogen ingekogt en gemynt worden.

Voorts dat binnen den tyd van de voornoemde vier en twintig jaren, niemant van de ingeboornen ofte de ingezetenen (*a*) deser landen, anders dan alleen uyt den name van dese Compagnie uyt dese Verenigde Nederlanden, noch ook van buyten deselve landen, niet en sal mogen varen, noch negotieeren, op de kusten ende Landen van Africa, beginnende van de Tropicus Cancri, langs de geheele kuste van Barbarien, Noordwaerts aen, door de strate van Gibralter, Oostwaerds langs de zelve kusten van Barbarien streckende, voortaen langs de geheele kuste van Alexandria ende het vaste land, van Sorya aen Smirne incluis: daer inne begrepen de Eylanden van Cyprus, de Archipelagus, en andere onder den Grooten Heer sorterende; ende zoo wie zonder consent van deze Compagnie hem zal vervorderen te varen, ofte te negotieren op enige plaetsen binnen de voorsz. Limiten, de Compagnie geaccordeert, dat sal syn op de verbeurte van de schepen en goederen die bevonden sullen werden op de voorsz. kusten ende Gewesten te handelen, de welke datelyck en alomme van wegen de voorsz. Compagnie aengetast, genomen, en als verbeurt, ten behoeve van de zelve gehouden zullen mogen werden: ende in cas sodanige schepen ofte goederen verkocht mogten weezen, ofte in andere Landen ofte Havenen ingeloopen, sullen de Reeders ende Participanten voor de waerde van de zelve schepen en goederen mogen werden geëxcuteert: uytgesondert alleen, dat de gene die voor dato van dit Octroy, uyt dese ofte andere landen op eenige der voorsz. kusten uytgeloopen ofte uytgesonden syn, hunne handelinge tot den uytkoop haerder goederen, ende wederkomen in dezen lande, ofte andersints tot expiratie van haer Octroy (soo sy voor dezen

(*a*) *Niemant van de ingeboornen ofte de ingezetenen*, enz] Het voorrecht van, met uitsluiting aller anderen, op zekere plaatsen en onder zekere districten handel te drijven, schijnt ook wat tegen de algemeene vrijheid, welke de koophandel vereischt, aan te loopen.

zen eenige hebben verkregen) ſullen vermogen te continueren, ende langer niet: behoudelyck dat na den eerſten..... (anno ſeſtienhonderd neghen en twintig, dage ende tyde des inganks van deſen Octroye) niemant eenige ſchepen ofte goederen en ſal vermogen uyt te zenden naer de Quartieren in deſen octroye begrepen, alwaer 't dat voor date van dien deze Compagnie noch niet eyndelycken ware geſlooten: maer ſullen daer in voorſien ſulks als behoort, tegens den genen die willens en wetens, in fraude van deſe onſe goede meyninge, 't gemenebeſt ſoeken te fruſtereren

Dat voorts de voorſz. Compagnie, (*a*) op onſen name ende authoriteyt (binnen de limiten hier vooren geſteld) zal mogen maken contracten, verbinteniſſen, ende alliantien met de Princen, ende de Naturelen van den Landen daer inne begrepen; mitsgaders aldaer enige Fortreſſen ende verſekertheden bouwen: Gouverneurs, volk van oorloghe, ende Officiers van juſtitie, en tot andere nodelycke dienſten, tot conſervatie van de plaetſen, onderhoudinge van goede ordre, policie en juſtitie (eenſaemmentlyk tot vorderinge van de neringe) ſtellen, deporteren ende afſtellen, ende wederom andere in hare plaetſe ſurrogeren, ſoo ſy-luyden naer gelegentheid van zaken zullen bevinden te behoren. Voort populatie van vrugtbare ende onbewoonde Quartieren mogen bevorderen, ende alles doen dat den dienſt der landen proffyt, ende vermeerderinge van den handel ſal vereiſchen. Ende ſullen die van de Compagnie ons ſucceſſivelyk communiceren, ende overleveren zodanige contracten ende alliantien, als zy met de voorſz. Princen ende Natien ſullen hebben gemaekt: mitsgaders de gelegentheid van de Fortreſſen, verſekertheden ende populatien by henluyden ter handen ghenomen.

Behoudelyck, dat ſyluyden eenen Gouverneur Generael

(*a*) *Dat voorts de voorſz. Compagnie*, enz.] Hier uit blijkt, dat aan deze Compagnie niet ſlechts het doen van asſurantie werd afgeſtaan, en enkelijk tot dat einde zoude ſtrekken; maar te gelijk zoude zijn eene Compagnie van negotie, aan welke teffens de veiligheid der zee zoude toevertrouwd worden, en verſcheiden rechten to eene opperheerſchappij behoorende, afgeſtaan.

rael verkooren, ende voor hem instructie geconcipieert hebbende, de selve daer nae by ons geapprobeert, en commissie gegeven sal werden: Ende dat voorts soodanigen Gouverneur Generael, soo wel als de andere Vice Gouverneurs, Commandeurs ende Officieren, gehouden sullen wesen den eedt van getrouwigheid aen ons te doen, ende ook aen de Compagnie.

Ende indien de voorsz. Compagnie, op enige der voorsz. plaetsen, in schyn van vrundschap bedroogen ofte qualyck getracteert mogte worden, oft dat in 't vertrouwen van eenige penninghen ofte koopmanschappen, de selve zonder restitutie ofte betalinge daer van te genieten, gehouden werden, dat zy de schade na gelegentheid der zaken, en na dat zy best zullen vermogen, sullen doen repareeren, deur al sulke middelen, als men gevoeglyk sal konnen doen.

Ende alsoo tot plantinge, verzekeringe ende defensie van desen handel, oock nodig sal syn eenigh krygsvolk mede te nemen, sullen wy naer de constitutie van 't land en gelegentheid van zaken, de voorsz. Compagnie voorsien met soodanigh volk van oorloge van commandement, ende van fortificatien, als noodig wesen zal: midts dat die by de Compagnie sullen werden betaelt ende onderhouden.

De welke boven den eedt die zy aen ons ende zyn Excellentie hebben ghedaen, ook sweeren sullen, het commandement van de voorsz. Compagnie te volgen, ende hare saken te helpen vorderen, naer haer beste vermogen.

Dat de Provoosten (a) van de Compagnie aen lant sullen mogen apprehenderen het krygsvolk, ende volk van oorloge, dat hen in dienste van de voorsz. Compagnie begeven heeft, ende de geapprehendeerde te scheep brengen, 't zy in wat steden, plaetsen of jurisdictien van dese landen, dezelve bevonden mogten wer-

(a) *Dat de Provoosten*, enz.] Het recht, 't welk hier aan de Compagnie word gegund, schijnt niet te kunnen overeengebragt worden met de begrippen, welken men over het handhaaven der jurisdictie, zoo in provincien, als in steden en ten platten lande heeft. Welke geschillen heeft men deswege niet zien ontstaan tusschen de Admiraliteiten en Steden, tusschen Gecommitteerde Raaden en Steden.

werden, mits dat de Provooſten te vooren ſullen aenſpreeken d'Officiers en Magiſtraten van de ſteden ende plaetſen daer ſulcx valt.

Dat wy geen ſchepen, geſchut ofte ammunitie van deſe Compagnie, tot dienſte deſer landen en ſullen nemen, dan met conſent van de ſelve Compagnie.

Hebben voorts deſe Compagnie geoctroyeert, gepriviligeert en vergunt, octroyeeren, priviligeeren en gunnen mits deſen, dat zy met alle hare ſchepen en goederen vry ſullen mogen paſſeeren voor by alle tollen, eenige der Vereenigde Provintien toekomende, ende dat zy dezelve vryheit zullen gebruyken in ſulker voegen als de vrye ingeſetenen van de ſteden deſer landen, daer inne hare vrydommen zyn genietende, ook niet tegenſtaende enige onvrye perſonen in de Compagnie zyn participerende.

Dat alle de goederen ende waeren, die deſe Compagnie gedurende den gehelen tyd van haer Octroy, ſullen uyt deſen landen voeren, naer de Quartieren van Barbaryen, Sorya, ende andere binnen de voorſz. limiten begrepen, ende die zy van daer in deſe landen ſullen brengen, ſullen vry zyn van uytgaende ende inkomende Convoy.

Dat men de rekeninge van de Equipagie, ende uytruſtinge van de ſchepen, met de dependentien van dien, ſal doen drie maenden naer 't vertrek van de ſchepen, ende een maend daer na Copyen aen ons, ende aen de reſpective Kameren ſenden; ende van de retouren, mitsgaders van de verkopinge derſelver, ſullen de Kameren (ſoo dikwils wy dat goed ſullen vinden, of zy van de Kameren daer toe verſogt werden) ſtaet aen ons, en malkanderen overſchicken.

De Bewindhebberen ſullen gehouden weſen alle twee jaren te doen generale rekeninge, van alle uytredinge ende retouren, mitsgaders van winſte, ende verlieſen van de Compagnie: te weeten; eene van de negotie, ende gedane aſſeurantien met de appendentien van dien, ende de andere van de offenſive oorloghe, yeder apart, welke rekeningen in 't openbaer ſullen werden gehouden, naer voorgaende affixie van biljetten; dewelke gedaen zynde, de boeken van de Compagnie geſlooten ſullen worden, en vier maenden daer na aen de participanten naer rate van hare rekeninge, uytdelinge geſchieden, van al 't gene bevonden wort, boven 't capitael geavanceert

ceert te zyn, ende zullen de verliesen naer het voorgaende fluyten vallende gebrocht worden op de volgende rekeningen, als mede de onverdiende præmie van den Risico noch tot laste van de Compagnie loopende.

Niemant sal geduerende den tyt van desen Octroye, zyn capitael ofte ingeleide penningen uyt dese Compagnie mogen trecken, gelyk men ook geen nieuwe Participanten sal mogen innemen: dan, indien ter expiratie van vier en twintig jaren mocht goedgevonden werden dese Compagnie te continueren, ofte een nieuwe op te rechten, sal finale rekeninge ende estimatie by de negenthiene met onse kennisse gedaen worden, van al 't geene dese Compagnie is toebehorende, als ook van de nootelyke kosten die by deselve syn gedaen, ende yder een vermogen na de voorsz. afrekeninge ende gedaene estimatien, syne penningen te ligten, ofte in de volgende Compagnie nae advenant van dien, in 't geheel ofte deel, te continueren ofte participeren; ende zal in sulken gevalle de volgende Compagnie de restanten, die volgens de rekeninge en estimatie bevonden sullen worden, tot haren lasten moeten nemen, en de Participanten die in de Compagnie niet sullen goetvinden te continueren, haer contingent betalen, op al sulke termynen als de Negenthiene met onse kennisse ende goedvinden, sullen bevinden te behoren.

Ende ingevalle het soude mogen gebeuren, dat de landen in hare lasten merkelyk souden mogen werden verligt, ende dat dese Compagnie in sware lasten van oorloge soude komen te vervallen, soo hebben wy belooft, ende beloven mits desen, de voorsz. subsidie sulcx te vermeerderen, als den Staet van den Lande, sal mogen lyden, ende de zaeken van de Compagnie sullen komen te vereyschen.

Hebben voorts geordonneert, dat in gevalle van oorloge, alle prinsen die op de vyanden, ofte ook op de zeerovers binnen de voorsz. limiten, by de Compagnie, ofte by den genen die de selve ter harer assistentie sullen worden bygevoegt, souden mogen werden verovert; ook de goederen die uit kragte van onse placcaten sullen worden aengehaelt (na afrekeninge van alle notelyke kosten, als ook van de schade die de Compagnie

in 't veroveren van elke prinse foude mogen hebben geleden, mitsgaders de geregtigheid van zyn Excellentie als Admirael, in conformité van onse resolutie, dient halven op den eersten April 1602. ghenomen, ende het tiende part van de Officiers, Bootsvolk, ende Soldaten, die de prinsen gedaen sullen hebben) sullen blyven ter dispositie van de Bewindhebbers van de voorsz. Compagnie, mits dat daer van gehouden sal worden rekeninge apart, ende verscheyde van de rekeninge van de negotien en commercien; ende dat het provenu van de selve prinsen sal worden geemployeert tot equipagie van de schepen ende betalinge van 't volk van oorloge, fortificatien, besettingen en diergelyke zaken van oorloge, ende defensie te water ende te lande dependerende: sonder dat men daer van sal doen enige distributie, ten ware dat het selve provenu so groot werde bevonden, dat men zonder swackinge van deselve defensie ende nae dat de onkosten van oorloge souden zyn betaelt, enige merkelyke partyen souden mogen uytdelen; dewelke geschieden sal apart, ende gescheiden van de distributie van de commercien, en sal de verdelinge gedaen worden aen de participanten van dese Compagnie, elcx pont ponts gelycke, nae rate van syn ingeleide capitael, sonder dat wy van weghen 't recht van 't land yetwes daer uyt sullen profiteren. Sullen ook de Bewindhebberen van dese Compagnie, door haer schepen, in zee mogen aentasten ende veroveren alle lorrendrayers, en die enige goederen van contrebanden uyt dese landen, naer vyanden landen, ofte andere Quartieren poogen te vervoeren, die alle ten behoeve van de Compagnie, mette daet geconfisqueert en verbeurt sullen wesen, in maniere als voren van de prinsen van den vyant te veroveren is ghedisponeert.

Behoudelyk nochtans, dat alle de prinsen ende goederen uyt kragte van de placcaten aengehaelt, ingebracht, en te rechte gestelt sullen moeten worden, ter judicature van de Raden ter Admiraliteyt, van de Quartieren daer die ingebragt sullen syn, om by de selve kennisse genomen en gesententieert te werden, op de deugdelykheid ofte ondeugdelykheid van deselve prinsen; blyvende niet te min (hangende den processe) d'administratie van de ingebragte goederen by de Compagnie,

ende

ende dat onder behoorlycken inventaris, ende behoudens de revisie van de geene die by de sententie van de Admiraliteyt gegraveert souden mogen syn, in conformiteyt van de Instructie aen die van de Admiraliteyt gegeven; welverstaende, dat de Vendumeesters ende andere Officiers van de Admiraliteyten, geen recht sullen genieten, ofte mogen pretenderen van de prinsen die by dese Compagnie zullen worden gebeneficieert, ende daer in sy niet en syn geemployeert.

Ende zullen wy dese Compagnie van aenbegin tot hare assistentie byvoegen, twintigh schepen van oorloge, het minste van hondert en vyftigh lasten groot, ende vier goede wel-bezeilde jachten, het minste groot tsestigh lasten: zynde behoorlyk gemonteert, ende versien van alles: ook van metale ende ander geschut, ende behoorlycke quantiteyt van ammunitie: mitsgaders van dubbelt loopent ende staende wandt, zeylagie, touwen, ankers, ende andere toebehoorten: sulcks op soodanige dangereuse expeditien behooren versien ende gebruykt te zyn: behoudens die voorts sullen werden ghemant, gevictualieert ende onderhouden, tot kosten van de Compagnie.

Voorts zal de Compagnie ghehouden wesen gedueriglyck in zee te houden tsestigh wel gemonteerde oorlogschepen, wel meerder, ende niet minder: ende zullen wy de Admiraliteyten daer toe houden, dat sy ten minsten ook in zee zullen houden soo veel schepen van oorloge, als de secrete resolutie, dies aengaende genomen, is mede brengende, waer van wy aen de Compagnie tot haer versekeringe, acte in forma sullen doen expedieren.

Hebben voorts dese Compagnie geauthoriseert ende gelast, dat sy alle de schepen by henluyden geasseureert door hare Convoyers, ende andere schepen sullen defenderen, thegens een yder wie het soude mogen wesen, die de selve in hare reyse eenigh belet, hinder, oft schade mogte poogen te doen, ende soo daer over eenig misverstant quame te ontrysen, beloven de Compagnie, mitsgaders de Bewindhebberen ende Participanten, van alle pretensien te ontlasten, ende vry te houden, die yemandt ter werelt daer over soude willen sustineren; En indien de Officieren van de Compagnie tegens haren last ende instructie in desen haer notoirlyck misgaen

mochten, sullen de selve daer voor in hare eygen personen verbonden, aenspraeckelyk ende strafbaer zyn: zonder dat de Compagnie ofte Bewindhebberen over deselve misusen en forfaiten eenigsints gehouden sullen wesen.

Ende alsoo de Compagnie uyt de gemene beurse van veele ingesetenen deser lande werdt geformeert, soo en sullen de penningen daer inne getekent, genige arrest subject wesen, om by dat middel tegens de eygenaers van dien jurisdictie te fonderen.

De Bewindhebbers van de Compagnie sullen solemneelyk beloven en zweeren, dat zy hun in hare administratie wel ende getrouwelyck sullen gedragen, goede ende deugdelyke rekeninge doen van hare handelinge: dat sy in alles sullen bevorderen het meeste proffyt van de Compagnie, ende derselver schade beschutten soo veel mogelyk sal syn: dat sy den meesten van de participanten in 't opbrengen ende uytdelinge van penningen, niet meer voordeel en sullen doen, als den minsten: dat sy in 't innen ende ontfangen van de uytstaende schulden, den eenen niet meer als den anderen sullen verschoonen: dat zy voor haer eygen rekeninge participeren, ende geduerende haer bewindhebberschap, sullen blyven participeren, al sulke somme van penningen, als by desen Octroye zyn geordonneert: mitsgaders dat sy alle ende een yeder van de poincten en artykelen in desen vermelt ende verhaelt, voor soo veel haer aengaet, sullen naerkomen ende onderhouden, naer haer uyterste vermogen.

Alle welke Privilegien, Vryheden en Exemtien (*a*): mits-

(*a*) *Alle welke Privilegien, Vryheden en Exemtien*, enz.] Wanneer men gade slaat, dat de Admiraliteiten eigenaartig aangelegd zijn en dienen moeten ter beveiliginge van de zee, en tot zekerheid van de zeevaart, moet het eenigzins vreemd voorkomen, dat men, in den jaare 1629, bedagt is geweest, om, buiten en behalven de Admiraliteiten, een niet minder omslachtig bewind aan te stellen, het welk eigenaartig tot het zelfde einde zoude moeten dienen. Wanneer men vervolgens in aanmerking neemt, wat gebreken de Admiraliteiten onderhevig zijn, en welke klachten omtrent dezelven gedaan worden,

mitsgaders de assistentie hier voren verhaelt, in alle haer voorsz. poincten en artykelen, wy de voorsz. Compagnie, met goede kennisse van saken hebben gegunt, verleent, belooft en toegeseyt, gunnen, verlenen en toeseggen hen mits desen: belovende henluyden deselve te doen ende laten genieten rustelyk ende vredelyk. Ordonneren oock, dat de selve sullen werden onderhouden ende agtervolgt, by alle Overigheden, Officieren, ende ondersaten van dese Verenigde Nederlanden, sonder daer jegens te doen, directelyk ofte indirectelyk, soo weynig binnen, als buyten de selfde Verenigde Nederlanden, op peyne van daer over als beletters van 't gemene welvaren derselver landen, ende overtreders van onse ordonnantie gestraft te worden, aen lyf ende goet: Belovende daer en boven, dat wy de Compagnie in het innehouden van desen octroye sullen mainteneeren ende staende houden, by alle Tractaten van Payse, Alliantien, ende Entrecoursen, met de Naegebueren, Princen, Ryken ende Landen, sonder yet gedaen ofte gehandelt te worden, dat tot verminderinge van desen soude mogen strecken. Ontbieden daerom, ende beveelen wel expresselyk aen alle Gouverneurs, Justicieren, Officieren, Magistraaten ende inwoonders der voorsz.

den, kan men zich niet wel voorstellen dat deze Compagnie gelukkiger in haare werkingen dan de Admiraliteiten in de haaren geweest zoude zijn: zelfs schijnt het mij toe, dat zij nog aan meer hindernisfen, abuisen, en zwaarigheden bloot gestaan zoude hebben. Mogelijk is 'er geen land, in 't welk men ten aanzien van ontwerpen, meer bedacht moet zijn, op de zwaarigheid van dezelve ter uitvoer te brengen; van alle kanten staat te wachten, dat men 'er zich niet meer aan onderwerpen zal, en 'er ook niet verder de hand aan zal houden, dan men 't met zijne bijzondere belangen zal begrijpen overeen te kunnen brengen; en ieder zal 'er tot eigen voordeel en tot nadeel van anderen het nut van zoeken te trekken, zonder den last daar van te draagen. Dwangmiddelen zullen 'er niet toegelaaten worden: en daar ieder zich bedwingloos acht, is 'er weinig op betrachting van de algemeene zaak te tellen. Men leeze de *Verhandeling over den Koophandel van de Republiek*, gevoegd bij de Propositie van Z. D. H. den Heere Prince van Oranje WILLEM *den* IV, gl. ged.

voorſz. Verenigde Nederlanden, dat zy de voorſz Compagnie ende Bewindhebbers van dien, ruſtelyk ende vredelyk laten gebruyken het volkomen effect van deſen Octroye, conſent ende privilegie: ceſſerende alle contradictien ende empeſchementen ter contrarien. Ende op dat niemant hier van ignorantie pretendere, ſoo hebben wy belaſt, dat het ſommier inhouden van deſen Octroye, by publicatie ofte affixie van biljetten ſal worden genotificeert, daer het, ende ſoo het behoren ſal: want wy het ſelve ten dienſte van den lande bevonden hebben te behooren.

BIJLAAGE T.

BERICHT van de Kooplieden op het Concept van een Compagnie van *Assurantie.*

Hooge ende Mogende Heeren!

De koopluyden, door Uwe Hoog Mog. Missive beschreven, omme van advys en onderrechtinge te dienen, of 't bewerp van eene Compagnie van asseurantie onlanghs ingestelt, met den dienst der landen, ende der goede ingesetenen van dien, in train gebraght, ende uytgegeven soude moghen werden, hebben mondeling de Heeren Commissarissen (onder verbeteringe) de redenen gesegd, waeromme sulcx in dese ghelegentheyt van tydt, niet en behoort te geschieden, ende dat de gewenste veylinge ter zee, by andere middelen, alleen van de publyque sorge ende gebiet te verwachten stont; echter alsso de Heeren Commissarissen voornoemt, met dese communicatie niet en verstonden, de intentie van Uwe Hoog Mog. voldaen te syn, hebben goetgevonden den beschreven persoonen te belasten, het voorverhaelde concept articulatim te overwegen, ende over dat gheheele stuck een ghesamentlyck advys te stellen, om het selve ghesien in tyden ende wylen sulcx daer over te statueren als men 't geraden zoude vinden. Voldoende het selve Appointement, hebben wy naderhandt tot verscheyden tyden by den anderen geweest, naer ons vermoghen pondererende de redenen soo aen beyde zyden voorgebracht syn, ende doorgelesen de ingestelde articulen, maer en hebben eenstemmig niet anders konnen oordelen, of het oprechten van soodanighe Compagnie soude de ghemeene negotie deser landen schadelyck, ende voor de Commercie ende gemene Rederye, niet draeglyck wesen; want aengaende de schepen: het is kennelyck dat die in grooten getale ende treffelyckheyt, geduyrende onse oorlogen, in deze landen syn aangebout, ende oock dagelyks aengebout werden, ende niettegenstaende de onkosten

van dien van tydt tot tydt, soo om de dierte der materialen, arbeyts-loon, ende anders toeneemt, is men echter ghenootsaeckt, alle vaerten voor kleyne vrachten te bedienen, alsoo men meer ende meer bespeurt, dat om de selve reede meer als te veel op andere plaetsen ende Rycken werden getransporteert, ende dat de Franschen, Engelschen ende Schotten, niet alleen haer eygen waren herwaerts over brengen, maer oock de onse op het eyghen loon, ja veeltydts beter koop als by de schepen van dese landen ghedaen kan werden, de welcke met de gestelde premie van asseurantie beswaert, uyt het vaerwater souden moeten blyven, principael de gemonteerde ende welgebouwde schepen; ende souden in plaets van dien niet als fluyten en boeyers, oude slechte schepen in het landt te vinden syn; wordende de Reeders van dien verlicht van monture van ammunitien ende volk: want de asseurantie moet soo wel over d'een als d'ander standt grypen. Wat reeden sal daer konnen bedacht worden om het Noorder en Oosters vaerwaeter soo hoog te beswaren, daer men weet, dat se jeghenwoordigh de helft niet uyt en delen, van het ghene sy over versekeringe van dese Compagnie souden moeten betaelen, ende nu met de assistentie van 's lands oorlogh-schepen ende de provisionele directie by Uwe Hoog Mog. goet ghevonden ghenoechsaem haere reyse veyligh ende buyten peryckel der vyanden doen.

Wesende oock de reederye van die natuyre, dat die in veele kleyne portien verdeelt is, daer van een ieder zyne risico principael op de kleyne vaerten geern draeght, ende schade van dien sich liever getroosten sal, als met dese belastinge beswaert te zyn, ofte te zien dat hier door syne schepen aen landt blyvende, den vreemdelingen het vaerwater ingeruymt soude worden.

Wat onlusten ende moeyten over de taxatie der selve (om tot genieten van premie te komen, dagelycks soude vallen, is onmogelyck te bedencken) ende wat egaliteyt sal te verwachten wesen: daer die om verscheyden respecten menigvuldige consideratien sullen meriteren: sommige synde nieuw, ende andere oudt: dese wel gemonteerde, d'andere qualyk, ende duysent sulcke voorvallen meer, die yder na syne intentie en meeste profyt sal pondereeren: ja sullen veel licht soo veel jalousien onder de Steden en Provincien, die doch genegen

gen zyn een yder in den hare neringe en schipvaert te avanceren, veroorsaeken, dat de klachten van dien niet alleen de respective rechtbancken, maer selfs de vergaderinge van Uwe Hoog Mog. sullen vervullen: ja Godt geve, dat sulcken twist niet uyt en berste, dat men wenschen soude dat noyt begonnen te hebben.

Aengaende de koopmanschappen, is niemant veel ghewent, principael in dese soberere tyden van negotie op ofte van de naebuerige Landen ende Rycken te asseureren, ten sy men een notabel Cargasoen affende, ende meer als men gewent is, te resiqueren, ghene bequame gelegentheyt en vint, het zelve voor veel schepen te verdeelen, maer in een schip moet oversenden: als wanneer veeltyds ghebeurt dat een koopman om syne risico te verlichten, laet teyckenen.

Uyt haer eygen natuyr konnen ook alle koopmanschappen deze belastinge niet lyden; want veele van dien dese landen maer en passeren als een Canael, daer door men die van hier elders transporteert, en deese landen voorbygaende, (*a*) als lichtelyk geschieden kan, *sal dese Staet moeten missen, de uyt en inkomende Convoyen, ende de ingezetenen de Commercie.* Het Sout en de Fransche Wynen worden allereerst veel oostwaerts ghevoert, sonder in desen landen te komen; van ghelycken gaen veel Moscovische waeren a droicture naer Italien ende Vrankryk; de zyde laeckenen ende andere aensienlycke waeren uyt Italien, Smirna, ende andere plaetsen nu herwaerts komende, sullen om de selve redenen ook het inkomen alhier excuseren.

Alleen om divertitie van neeringe te vermyden, hebben U Hoog Mog. voor desen wyssselyck verscheyden waeren in het inkomen ofte uytgaen verlicht, als Potassche, Talgh, Pelteryen, wollen ende andre; soo dat seeker gaet, dat alle waeren, soo om de plaetsen daerse van daen komen, als om haer eygen wesen, en konnen deze belastinge niet dragen, ende alwaer 't schoon dat de ghene, die hier te lande geconsumeert worden, yetwes

(*a*) *En deese landen voorbygaande*, enz.] Hier aan ziet men hoe het voorbijvaaren van deeze landen een voorwerp, als ten hoogste nadeelig voor dezelven, is aangemerkt geworden.

wes souden mogen lyden, soo en konnen die in dezen van de anderen niet afgesondert of verdeeld worden.

De manufacturen, daer soo meenige Stadt ende ingeseten van desen Staet wel afvaert, worden alreets in andre Rycken ende Landen aengequeeckt, tot droefheid van veele duysenden, die haer brood daer aen voordezen verdient hebben, ende wat zal te hopen staen: soo men dese al met gelycke belastinge bestaet te chargeren: anders niet als het vertrek van veele werkmeesteren ende kunstenaers; mitsgaders de armoede van de ghene die met haer arbeydt hun dagelykfche kost moeten winnen. Dese en meer andere redenen laten niet toe, Hoog Mog. Heeren! dat wy (onder verbeteringhe van wyser oordeel) eenigsints souden konnen raeden het geprojecteerde concept van asseurantie in train te brengen: maer veel eer onderdanigst te versoecken, te willen continueren met de zee, door publicque middelen, en haere authoriteyt te veyligen, daer toe voor desen soo veel goede resolutien genomen syn, ende met het vervolgen van de selve, sal dese Staet ende goede ingesetenen vinden, by Godes zegen, de ruste en zekerheyt, soo te water als te lande.

RE-

REGISTER

DER

VOORNAAMSTE ZAAKEN.

A.

B.

C.

D.

D.

E.

F.

N.

DRUK-FEILEN.

Bladz. 9 *regel* 15 *staat* . . gezaaid, *lees* gemaaid.
—— 51 *Aant.* (*a*) —— . . Spiegel Rechten, *lees* v. d. Spiegel *Oorsprong en Historie der Vad. Recht.* bl. 107.
—— 36 *op 't einde van de Aant.* (*c*) *lees daar bij* Bijlaage van dit Deel A.
—— 40 —— —— —— (*b*) —— —— Bijlaage van dit Deel B.
—— —— —— —— (*c*) —— —— Bijlaage van dit Deel E.
—— 42 —— —— —— (*b*) —— —— Bijlaage van dit Deel F.
—— 52 —— —— —— (*a*) —— —— Bijlaage van dit Deel C.
—— 55 —— —— —— (*a*) —— —— Bijlaage van dit Deel K.
—— 56 —— —— —— (*b*) —— —— Bijlaage van dit Deel Q.
—— 81 *regel* 11 *staat* . . . . Smalsdiep *lees* Marsdiep.
—— 193 —— 8 —— . . . . Krijgsraed —— Hooge-Krijgsraad.
—— 403 *r.* 8. *van de Aant. staat* ab alterius voluntae, *lees* ab alterius voluntate.
—— 306 *de aanhaalingen* (*d*) en (*e*) uit te wischen.